

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY
YOUNG SCIENTISTS COUNCIL

ISSN 2308-4855 (Print)
ISSN 2308-4863 (Online)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

HUMANITIES SCIENCE CURRENT ISSUES

ВИПУСК 80. ТОМ 1
ISSUE 80. VOLUME 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 11 від 31.10.2024 р.)*

Актуальні питання гуманітарних наук: / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомя]. – Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2024. – Вип. 80. Том 1. – 326 с.

Видання розраховане на тих, хто цікавиться питаннями розвитку педагогіки вищої школи, а також філології, мистецтвознавства, історії.

Редакційна колегія:

Пантюк М.П. – головний редактор, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Душний А.І.** – співредактор, кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ільницький В.І.** – співредактор, доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Дмитрів Г.І.** – відповідальний секретар, кандидат філологічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Андрєєв В.М.** – доктор історичних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка); **Батюк Т.В.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Баукова А.Ю.** – кандидат історичних наук, доцент (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Бермес І.Л.** – доктор мистецтвознавства, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Боровик Л.А.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'ячука); **Волошин С.М.** – кандидат педагогічних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Грищенко Г.З.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галів М.Д.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галик В.М.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гук О.В.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гжесяк Ян** – доктор габілітований, надзвичайний професор кафедри (Державна вища професійна школа в Коніні, Польща); **Дутчак В.Г.** – доктор мистецтвознавства, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Засць В.М.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Національна музична академія України імені Петра Чайковського); **Зимомя І.М.** – доктор філологічних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Іванишин П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Кекош О.М.** – кандидат педагогічних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Корсак Р.В.** – доктор історичних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Кравчик М.О.** – кандидат філософських наук, доцент (Міжнародний гуманітарний університет); **Лазурко Л.М.** – доктор історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Мартинів Л.І.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Маршалек-Кова Джоанна** – доктор наук, доцент (Університет Миколая Коперника в Торуні, Торунь, Польща); **Масненко В.В.** – доктор історичних наук, професор (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького); **Мафтин Н.В.** – доктор філологічних наук, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Мацьків П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Медвідь О.В.** – кандидат історичних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Невмержицька О.В.** – доктор педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Оршанський Л.В.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пагута М.В.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пантюк Т.І.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Петречко О.М.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Печарський А.Я.** – доктор філологічних наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Попп Р.П.** – кандидат історичних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Синкевич Н.Т.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ситник О.М.** – доктор історичних наук, професор (Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького); **Сташевська І.О.** – доктор педагогічних наук, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Сташевський А.Я.** – доктор мистецтвознавства, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Стецик Ю.О.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Стреначикова Марія** – доктор наук (doc. CSc., PhD.), (Академія мистецтв у Банській Бистриці); **Тельвак В.П.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Устименко-Косоріч О.А.** – кандидат мистецтвознавства, доктор педагогічних наук, професор (Сумський державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Футала В.П.** – доктор історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Чик Д.Ч.** – доктор філологічних наук, доцент (Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка); **Яворська Г.Х.** – доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний гуманітарний університет); **Янишин Б.М.** – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник (Інститут історії України НАН України); **Яремчук В.П.** – доктор історичних наук, професор (Національний університет «Острозька академія»).

Збірник індексується в міжнародній базі даних **Index Copernicus International**.

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 6143 від 28.12.2019 р. (додаток 4) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі педагогічних наук (011 – Освітні, педагогічні науки, 012 – Дошкільна освіта, 013 – Початкова освіта, 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями), 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями), 016 – Спеціальна освіта).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. (додаток 1) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі філологічних наук (035 – Філологія) та у галузі культури і мистецтва (022 – Дизайн, 023 – Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація, 024 – Хореографія, 025 – Музичне мистецтво, 026 – Сценічне мистецтво, 027 – Музезнавство, пам'яткознавство, 028 – Менеджмент соціокультурної діяльності).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 1290 від 30.11.2021 р. (додаток 3) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі історичних наук (032 – Історія та археологія).

Реєстрація суб'єкта «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка» у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1190 від 11.04.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-04753.

Усі електронні версії статей збірника оприлюднюються на офіційному сайті видання www.aphn-journal.in.ua

Редакційна колегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних та посилань.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Мови розповсюдження: українська, англійська, польська, німецька, французька, болгарська, румунська.

Засновник і видавець – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, співзасновники Ільницький В.І., Душний А.І., Зимомя І.М.
Адреса редакції: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, обл. Львівська, 82100. тел.: (03244) 1-04-74, факс: (03244) 3-81-11, e-mail: info@aphn-journal.in.ua

© Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2024

© Пантюк М.П., Душний А.І., Зимомя І.М., 2024

Recommended for publication
by Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Academic Council
(protocol No 11 from 31.10.2024)

Humanities science current issues / [editors-compilers M. Pantyuk, A. Dushnyi, V. Ilnytskyi, I. Zymomrya]. – Drohobych : Publishing House „Helvetica”, 2024. – Issue 80. Volume 1. – 326 p.

The journal is intended for all interested in high school pedagogy, philology, art, and history.

Editorial board:

M. Pantyuk – Editor-in-Chief, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Rector for Scientific Work (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical); **A. Dushnyi** – Co-Editor, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Ilnytskyi** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **I. Dmytriv** – Corresponding Secretary, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Andrieiev** – Doctor of History, Professor (Kyiv Grinchenko University); **T. Batiuk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Baukova** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko Lviv National University); **I. Bernes** – Doctor of Arts, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Borovyk** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities); **S. Voloshyn** – Candidate of Pedagogical Sciences (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **H. Hrytsenko** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Haliv** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Halyk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Huk** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **J. Gzhesiak** – Dr. Gab., Associate Professor (Konin Higher Secondary School of Education); **V. Dutchak** – Doctor of Arts, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **V. Zaiets** – Candidate of Art Studies, Associate Professor (National Music Academy of Ukraine named after Peter Tchaikovsky); **I. Zymomria** – Doctor of Philology, Professor (Uzhgorod National University); **P. Ivanyshyn** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Kekosh** – Candidate of Pedagogical Sciences (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **R. Korsak** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Uzhhorod National University); **M. Kravchuk** – Ph.D. in Philosophy, Associate Professor (International Humanitarian University); **L. Lazurko** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Martyniv** – Candidate of Art Studies, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **Marszalek-Kawa Joanna** – Doctor of Science, Associate Professor (Nicolaus Copernicus University in Torun, Torun, Poland); **V. Masenko** – Doctor of History, Professor (Bogdan Khmelnytsky Cherkasy National University); **N. Maftyn** – Doctor of Philology, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **P. Matskiiv** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Medvid** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Nevmerzhytska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (General Pedagogy and Preschool Education of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Orshanskyi** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Pahuta** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **T. Pantiuk** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Petrechko** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Pecharskyi** – Doctor of Philological Sciences, Professor (Lviv National University); **R. Popp** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **N. Synkevych** – Candidate of Arts, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Sytnyk** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University); **I. Stashevska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Academic Affairs of Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **A. Stashevskiy** – Doctor of Arts, Professor (Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **Y. Stetsyk** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Strenachikova** – Doctor of Science (Doc. CSc., PhD.), (Academy of Arts in Banska Bystrica); **V. Telvak** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Futala** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Ustyomenko-Kosorich** – Candidate of Art History, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko); **D. Chyk** – Doctor of Philology, Associate Professor (Taras Shevchenko Kremenets Regional Humanities and Pedagogical Academy); **H. Yavorska** – Doctor of Education, Professor (International Humanitarian University); **B. Yanyshyn** – Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate (Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine); **V. Yaremchuk** – Doctor of History, Professor (Ostroh Academy National University).

The collection is included in such international databases as **Index Copernicus International**.

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 28.12.2019 № 6143 (annex 4), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on pedagogical sciences (011 – Educational, pedagogical sciences, 012 – Pre-school education, 013 – Primary education, 014 – Secondary education (subject specialization), 015 – Professional education (in the field of specializations), 016 – Special education).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 17.03.2020 № 409 (annex 1), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on philological sciences (035 – Philology) and culture and arts (022 – Design, 023 – Fine arts, decorative arts, restoration, 024 – Choreography, 025 – Musical arts, 026 – Performing art, 027 – Museum and monument studies, 028 – Management of socio-cultural activities).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 30.11.2021 № 1290 (annex 3), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on historical sciences (032 – History and Archeology).

Registration of Print media entity «Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers»: Decision of the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine № 1190 as of 11.04.2024. Media ID: R30-04753.

All electronic versions of articles in the collection are available on the official website edition www.aphn-journal.in.ua

Editorial board do not necessarily reflect the position expressed by the authors of articles, and is not responsible for the accuracy of these data and references.

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.

Distribution languages: Ukrainian, English, Polish, German, French, Bulgarian, Romanian.

Founder and Publisher – Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
co-founders V. Ilnytskyi, A. Dushnyi, I. Zymomrya.

Editorial address: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivana Franka str., 24, Drohobych, Lviv region, 82100. tel.: (03244) 1-04-74, fax: (03244) 3-81-11, e-mail: info@aphn-journal.in.ua

© Drohobych State Ivan Franko
Pedagogical University, 2024
© M. Pantyuk, A. Dushnyi, I. Zymomrya, 2024

ІСТОРІЯ

УДК 930(438)»189/191»:94(477)»1635»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-1>

Ростислав БУРДЯК,

orcid.org/0009-0009-3049-5685

аспірант кафедри історії України та правознавства
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) rostuslavburdyak@gmail.com

ОБРАЗ КОЗАЦЬКОГО ПОВСТАННЯ 1635 Р. У ПОЛЬСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.

В статті аналізується образ козацького повстання 1635 р. під проводом Івана Сулими проти політики I Речі Посполитої в зображенні польських істориків кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.. Воно посідало своє особливе місце у загальній історичній картині козацьких повстань та історії України в творах провідних польських істориків свого часу таких як А. Яблонівський, А. Левіцький, Т. Корзон, М. Бобжинський, В. Собескі, В. Конопчинський, М. Дубецькі та ін. Мета статті передбачає вивчення відображення історії козацького повстання 1635 р. у польській історичній науці й дане дослідження покликано заповнити білу пляму в сучасних українських історіографічних студіях, яка існує через відсутність такої спеціальної праці, й дозволяє краще пізнати образ польсько-українських конфліктів ХVІІ ст. у польській історичній науці та свідомості. Польські дослідники багато уваги прив'язували до встановлення причин та суспільно-політичних обставин, які призвели до нового загострення відносин на українських землях I Речі Посполитої у 1930-х рр. Вчені намагалися розглядати конфлікт 1635 р. на тлі спроб влади Речі Посполитої врегулювати становище козаків та погодити його із зовнішньополітичними обставинами цього часу. Багато уваги присвячувалось спробам зупинити практику козацьких походів на турецькі володіння та перетворити козаків у піддане землевласникам селянство. Окрему роль вони відводили факту спорудження на Дніпрі фортеці Кодак. Самі події збройного конфлікту, через їх короткотривалість та обмежений масштаб, зображувались істориками доволі лаконічно. Для багатьох вчених виступ І. Сулими та реакція на нього влади Речі Посполитої був свідченням невирішеності польсько-козацького конфлікту й щаблем до наступних, значно більших та кровопролитніших, війн на теренах України. Частиною історіографічного образу повстання 1635 р. був історичний міф фортеці Кодак на Дніпрі, що у ньому поставала як найдаліший оплот цивілізації серед азіатських варварських просторів.

Ключові слова: польська історіографія, історичний міф, козацьке повстання 1635 р., Іван Сулима, фортеця Кодак, Річ Посполита.

Rostyslav BURDYAK,

orcid.org/0009-0009-3049-5685

Postgraduate student at the Department of Ukraine's History and Law
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) rostuslavburdyak@gmail.com

IMAGE OF THE COSSACK INSURRECTION OF 1635 IN POLISH HISTORIOGRAPHY OF THE END OF THE 19TH – FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY

The article analyzes the image of the Cossack insurrection of 1635. led by Ivan Sulima against the policy of the First Commonwealth in the depiction of Polish historians of the end of the 19th – the first half of the 20th century. It occupied its special place in the general historical picture of the Cossack insurrections and the history of Ukraine in the works of the leading Polish historians of their time such as A.Yablonovski, A.Levitski, T.Korzon, M.Bobzhynski, W.Sobieski, W.Konopchinski, M. Dubecki et al. The purpose of the article is to study the reflection of the history of the Cossack insurrection of 1635. in Polish historical science, and this study is designed to fill the white spot in modern Ukrainian historiographical studies, which exists due to the lack of such special work, and allows to better understand the image of the Polish-Ukrainian conflicts of the 17th century. in Polish historical science and consciousness. Polish researchers paid a lot of attention to establishing the reasons and socio-political circumstances that led to a new aggravation of relations on the Ukrainian lands of the First Polish-Lithuanian Commonwealth in the 1930s. Scientists tried to consider the conflict of 1635. against the background of attempts by the authorities of the Polish-Lithuanian Commonwealth to regulate the situation of the Cossacks and reconcile it with the foreign policy circumstances of that time. Much attention was devoted

to attempts to stop the practice of Cossack raids on Turkish possessions and to turn the Cossacks into a peasantry subject to the landowners. They assigned a special role to the fact of the construction of the Kodak fortress on the Dnieper. The events of the armed conflict themselves, due to their short duration and limited scale, were depicted by historians quite succinctly. For many scientists, the performance of I. Sulima and the reaction of the authorities of the Polish-Lithuanian Commonwealth to it was evidence of the unresolved Polish-Cossack conflict and a stepping stone to the next, much larger and bloodier wars on the territory of Ukraine. Part of the historiographic image of the insurrection of 1635. there was a historical myth of the Kodak fortress on the Dnieper, which stood in it as the most distant stronghold of civilization among the Asian barbarian spaces.

Key words: Polish historiography, historical myth, Cossack insurrection of 1635, Ivan Sulima, Kodak fortress, Polish-Lithuanian Commonwealth.

Постановка проблеми. Козацькі війни в історії Речі Посполитої та України завжди були одними з найяскравіших сторінок спільного польсько-українського минулого, що залишили великий слід у історичній свідомості обох народів. Гострий конфлікт, який мав наслідком розростання ворожнечі між поляками та українцями й привів до глибокого політичного розколу між ними, постійно перебував у центрі зацікавлення істориків з обох країн. Саме тому козакознавчі студії, а зокрема й вивчення історії козацьких повстань, для польських дослідників часто були призмою, через яку здійснювалась проекція уявлення цілого польського народу на його відносини з українцями, й у зворотній бік – зображення подій польсько-козацької боротьби у працях істориків впливало на сприйняття широкими верствами українського народу. Такі впливи на історичні праці нерідко були сповнені різноманітних стереотипних уявлень, історичних міфів та упереджень, що часто тяжіли на польсько-українських відносинах уже в сучасності. Тому вивчення образів козацьких повстань у польській історіографії має вагоме значення для дослідження цілісності польського уявлення про українців у їх історичній свідомості, зрозуміння причин появи тих чи інших неоднозначних образів та задля подолання важких питань у сприйнятті відносин між обома народами як у минулому, так і в сьогоденні.

Одним із козацьких повстань, до вивчення яких вдавалися польські науковці, був збройний виступ запорожців на чолі з Іваном Сулимою у 1635 р. Дане повстання через його більш обмежений, у порівнянні із попередніми виступами Тараса Трясила чи наступними – Павлюка та Острянина, масштаб, не рідко залишалось в тіні досліджень цих конфліктів, що приваблювали дослідників своїм розмахом та багатьма битвами. Однак воно все ж посідало своє особливе місце у загальній історичній картині козацьких повстань, яку зображали польські історики й навіть сформувало свій історичний міф про степову твердиню Кодак, що нібито була найдальшим східним форпостом цивілізації серед диких степових просторів. Його події

у своїх творах висвітлювали такі провідні польські історики кінця XIX – першої половини XX ст. як А. Яблоновський, А. Левіцький, Т. Корзон, М. Бобжинський, В. Собескі, В. Конопчинський та інші, а М. Дубецькі взагалі написав історію Кодакського замку. Таким чином **мета статті** передбачає вивчення відображення історії козацького повстання 1635 р. у польській історичній науці й дане дослідження покликано заповнити білу пляму в сучасних українських історіографічних студіях, яка існує через відсутність такої спеціальної праці, й дозволяє краще пізнати образ польсько-українських конфліктів XVII ст. у польській історичній науці та свідомості.

Аналіз останніх досліджень. Вивченням образів історії українського козацтва, а також і повстань кінця XVI – першої половини XVII ст. у польській історіографії другої половини XIX ст. та до початку II Світової війни займалися ряд українських вчених. Так окрему монографію даній тематиці присвятила О. Руда (Руда, 2008), а ряд статей їй присвятив Т. Гриневич (Гриневич, 2012). У даних публікаціях дослідники подавали загальний образ усіх козацьких повстань із їх причинами та наслідками й висвітлювали відображення окремих їх епізодів у працях ряду польських істориків. Однак спеціального дослідження образу саме козацького виступу 1635 р. у дослідженнях вчених, що працювали з кінця XIX й до 1939 р. на сьогодні в українській історичній науці не існує.

Виклад основного матеріалу. Важливим для польських науковців було вивчення суспільно-політичного тла на українських землях та міжнародній арені в 1630-х рр., що стало основою для загострення конфлікту між козацтвом та владою Речі Посполитої. Вчені намагались прослідкувати розвиток подій від повстання Тараса Трясила 1630 р. через видання королем Владиславом IV «Статтей для заспокоєння руського народу» у 1632 р. й до виступу Сулими в 1635 р. Так зокрема А. Яблоновський розглядав період 1630-х рр., як час кристалізації серед козацтва громадянської свідомості. Вчений зазначав, що у середовищі поміркованих осілих реєстрових козаків оформилось

бачення «потреби здобуття важливого признання собі політичних прав шляхти» (Jabłonowski, 1921: 215). Виразом цього, як вказував історик, був виступ під час безкоролів'я 1632 р. козацького «старшого» Петражицького-Кулаги, з вимогою допустити козаків до участі у виборах короля. У цей же час у своїх петиціях до влади запорожці вимагали гарантій прав для православної церкви. Однак цьому рухові, як вказував історик, протистояв радикальний нурт «бунтівного козацтва», яке бажало лише можливості вести криваві грабницькі набіги. Петражицький став жертвою цієї войовничої стихії й після його вбивства запорожці знову розпочали напади на турецькі володіння. Щоб зупинити ці свавільні військові походи, як наголошував вчений, влада Речі Посполитої вирішила спорудити на порогах Дніпра Кодакський замок, який і став головною ціллю козаків І. Сулими.

А. Левіцький розглядав виступ Сулими у контексті спроб влади Речі Посполитої зупинити козацькі морські походи на землі Османської імперії. Це він пов'язував із виконанням Річчю Посполитою умов польсько-турецького мирного договору. Саме для цього владою і було збудовано фортецю Кодак на дніпровських порогах. Втім її появу дослідник розглядав скоріше приводом до виступу, причинами ж його він бачив переплетіння суспільно-економічних чинників (спроб магнатів закріпити український простолуд) та релігійної боротьби довкола прав православної церкви (Lewicki, 1884: 329).

Т. Корзон вважав, що хороші стосунки між козацтвом та владою Речі Посполитої після повстання 1630 р. були налагоджені лише в 1633 р. Саме тоді, у часи московсько-польської війни, на заклик влади під Смоленськ прибуло 30–40 тис. козаків. У ході цих військових дій вони відзначились великою мужністю та багатьма видатними вчинками. У цей же час запорожці перебували і у війську гетьмана С. Конєцпольського, що розташовувався під Кам'янцем й діяло проти турецько-татарських сил Абази-паші. Участь у цих війнах дозволила забезпечити фінансуванню значну частину козаків, що задовольняло їх потреби. З іншого боку Військо Запорізьке ефективно використовувалось на службі Речі Посполитій (Korzon, 1923: 314–315).

У ширшому контексті польсько-турецьких стосунків розглядав козацьке питання в першій половині 1630-х рр. М. Дубецький. Дослідник бачив дії козацтва, як щодо Османської імперії, так і у стосунку до Речі Посполитої виключно руйнівними. Козацькі походи на турецькі володіння, на його

думку, лише провокували напади османів й татар й наголошував на справедливості скарг Порти до королівського двору у Варшаві на такі вчинки запорожців. Зокрема вчений висвітлив історію візиту в 1634 р. султанського посла Сахін-аги до Владислава IV та Абази-паші, що, командуючи висланими проти Польщі турецькими військами, намагався відвернути можливість нової війни. При цьому турецький сановник перебував у тісному контакті із коронним гетьманом С. Конєцпольським, що й допровадило до укладення мирного договору між обома державами. При цьому гетьман особисто зобов'язався «остаточно підкорити козацьку сваволню» й сам вважав, що козацьке питання треба врегулювати жорсткими методами. Під час нарад із королем С. Конєцпольський зміг домогтися рішення монарха щодо спорудження фортеці на берегах Дніпра, що було його давньою мрією. Ціллю її існування мало стати розрив контактів реєстрових козаків із Запоріжжям (Dubiecki, 1900: 55).

Остаточною реалізацією планів упокорення козаків, як вказував М. Дубецький, зайнявся січневий сейм 1635 р. Він випрацював ординацію, яку історик оцінював, як справді сувору. При цьому він наводив цитати із означеннями, які надавав козакам Конєцпольський, постійно називаючи їх селянами («хлопством»). Тут вчений не оминув зазначити, що «ці селяни були у значній частині також шляхтою, хоча уже зубожілою та такою що зійшла до рівня селян, здичавіла на Низу, під час постійних боїв із невірними, що це їх гербові стрії, які побраталися із селянином, що тривалими для вітчизни посвятами доросли до окропленого власною кров'ю лицарства» (Dubiecki, 1900: 55). Серед пунктів сеймової постанови історик називав: скорочення реєстру до 7 тис., заборону шляхті, під загрозою кари вигнання, приймати участь у козацьких походах, а також спорудження фортеці біля Кодакського порогу. Науковець стверджував, що призначенням на будівництво суми в 100 тис. злотих було спробою «зіпсутих успіхом, повних гордині й легковажного ставлення до козацьких вимог» магнатів «відносно незначною пожертвою купити собі спокій на Низу» (Dubiecki, 1900: 56). В особистих зацікавленнях Конєцпольського вчений бачив причину швидкої реалізації задуму по спорудженню замку.

М. Бобжинський розглядав повстанські рухи на українських землях 1630-х рр. у контексті невдалих спроб Владислава IV врегулювати міжконфесійний конфлікт у Речі Посполитій між православними та католиками. Історик зазначав, що після повернення частини церков від уніатів до право-

славних та із відновленням офіційного статусу Київської митрополії та ряду єпархій, у короля з'явився проект тіснішого включення православ'я у структури Речі Посполитої та послаблення його зав'язків із іноземною православною ієрархією. Так він планував допровадити до розриву Київської митрополії із Константинопольським патріархатом, виокремлення її в окрему патріархію в межах Речі Посполитої й об'єднати його із уніатською церквою. Однак під тиском папи Урбана VIII змушений був відмовитись від такого проекту, «залишивши уніатську та східну церкви у становищі воюючих сторін». Це у свою чергу, як вважав вчений, посилювало вибухову ситуацію, що «відіграла найгіршу роль у соціальному русі, що проростав на південно-східному прикордонні Речі Посполитої» (Bobrzyński, 1927: 167).

Іншу причину нових масштабних збройних виступів в Україні М. Бобжинський бачив у парадоксальній на першій погляд залежності зростання суспільно-політичного конфлікту із «безумовною любов'ю до миру», яку сповідувала шляхта. Вчений вказував, що аристократія Речі Посполитої за будь яку ціну, навіть за кошт справжніх інтересів держави, намагалась зберегти мир, щоб присвятити усі сили приватному збагаченню, яке найкраще їм вдавалось на українських землях. Шляхта боялася війни, яка могла перешкодити господарському освоєнню України, накладала на неї обов'язки та витрати. Саме тому на сеймі 1635 р. вона добилася рішення про «упокорення козаків, підпорядкування їх владі старост, збудування фортеці Кодак та було наказано гетьману Конецпольському розташуватись із військами на Україні, готовими придушити будь-який опір» (Bobrzyński, 1927: 167). Таким чином шляхта ставала на шлях не лише призупинення військових експедицій козаків, що загрожували новою війною з турками та татарами, але й старалася отримати їх як робочу силу у власних маєтках.

Т. Корзон вказував, що безпосередньою причиною козацького виступу 1635 р., який знову підірвав співпрацю між козаками та Річчю Посполитою, налагоджену під час війн попередніх років з Московією, Швецією та Туреччиною, було бажання влади вберегти корисні мирні договори укладені в 1634 р. Вчений цитував постанову сейму січня-березня 1635 р., яка оголошувала, що Річ Посполита бажає усьому світу засвідчити своє уміння дотримуватися договорів і тому візьметься погамувати морські походи Війська Запорізького. З цією метою реєстр був встановлений лише на 7 тис. козаків і запроваджено смертну кару для кожного «бунтівника або автора Чорної Ради». Старостам україн-

ських воєводств наказувалось не дозволяти козакам готувати деревину на спорудження човнів, накопичувати запаси їжі та озброєння. Також до сеймових рішень, спрямованих на впокорення Запоріжжя, належало виділення суми 100 тис. злотих на будівництво замку на берегах Дніпра (Korzon, 1923: 315). Таким чином, після спорудження фортеці Кодак, було перервано зв'язок Запоріжжя із «городовою Україною» й Січ була позбавлена постачання харчів та боеприпасів.

Як супротивник краківської історичної школи (а також співтворець т.зв. «нової краківської історичної школи») та прихильник політичного руху націонал-демократів В. Собеський зосереджував свою увагу на західному векторі розвитку Речі Посполитої й саме його вважав найбільш важливий для цивілізаційного поступу Польщі, тому доволі мало звертався до проблем східної політики та життя на українських землях. Вчений не згадував у своїх дослідженнях про більшість козацьких повстань, але таки вмістив у свою «Історію Польщі до 1696 року» короткий опис повстання Івана Сулими. Ці події історик вписав у контекст планів короля Владислава IV щодо великої війни проти Османської імперії, походу на Балкани та визволення південнослов'янських народів. Він вказував, що реалізація такого задуму була неможлива без допомоги козаків. Тому державі треба було здобути їх прихильність, що «було справою не легкою, адже за довгі роки миру на Україні вони зросли та розмножились – був страх, що їх стихійна, перетікаюча через край та буйна сила, не кинеться на південь, але скерується на панів» (Sobieski, 1938: 131). Таким чином В. Собеський бачив у нападі козаків на фортецю Кодак у 1635 р. їх помсту за обмеження та спробу знищити твердиню, яка стояла їм на перешкоді.

Інший представник нового покоління краківських істориків В. Конопчинський вказував, що після повстання Трясила серед козацтва сформувалися два «суперечливі напрямки чи по-інакшому відтінки». Перший із них представляла заможна та освічена старшина, що схилилася до союзу із Польщею. Вчений відзначив, що їй бракувало лише формального надання владою шляхетства, щоб поєднатись за принципом «вільні з вільними», як це вдало було проведено у випадку унії XIV – XV ст. Польщі із Литвою та польської шляхти із литовським боярством. Втім влада не вдалась до такого кроку й зневажливими відповідями на такі звернення козацтва ледь не призвела до нового повстання. Лише поширення чуток про можливий напад татар призупинило виступ, а наступне використання козаків у московській війні, дало

вихід їх бойовничій енергії. Іншу групу козацтва складала козацька черні, що схилилася до Москви й була податлива на усілякі заклики до боротьби за захист православної віри. Укладення нового миру із Туреччиною, як вказував історик, знову загострило становище в Україні, адже згідно із ним сейм на початку 1635 р. видав ряд постанов, що мали на меті зупинити «козацьку сваволу». Зокрема козакам погрожували, у випадку порушення ними миру із Туреччиною, відібрати усі привілеї, старостам наказали запобігати накопиченню козаками боєприпасів та спорудженню чайок, містам – запобігати втечам їх мешканцям на Січ, а шляхту, яка б приймала участь у козацьких походах, вирішили вважати зрадниками. Також було вирішено зменшити реєстр до 7 тис., з яких тисячу вибирати мала сама влада. Додатково було видано наказ розпочати будівництво фортеці на Кодакському порозі (Konopczyński, 1936: 312).

А. Шельонговський вказував, що політика магнатів та заможно́ї шляхти на українських землях була вкрай ворожа до можливості формування прошарку вільного селянства, а тим більше «селянської шляхти», як вчений називав козацтво, що вимагало надання їм шляхетських прав. Аристократи, на його думку, бажали мати у своєму підданстві звичайних селян, таких самих, як у інших частинах Речі Посполитої. Таким чином влада взялася за придушення такого козацького соціального руху. Першим заходом на цьому шляху бачилось недопущення морських походів козаків, що призводили до розпалювання конфлікту із Туреччиною. Тому, після укладення мирного договору із султаном Мурадом IV, на дніпровських порогах було збудовано фортецю Кодак (Szelaḡowski, 1936: 50).

Представник нового покоління польських істориків, які оцінювали минуле із перспектив федералістичних концепцій політичного табору маршала Ю. Пілсудського, Л. Васілевський розглядав комплекс соціально-політичних факторів розвитку українського населення 1620–30-х років. Вчений вважав, що на початок 1630-х років у середовищі реєстрових козаків сформувалася ідея здобуття політичних прав, якими володіла шляхта Речі Посполитої. Це проявилось після смерті короля Сигізмунда III в 1632 р. коли реєстровці виступили із вимогами участі у виборах короля. Також вони висували і інші вимоги щодо питань, які турбували увесь український народ, а саме затвердження прав православних церковних ієрархів. Таким чином, як характеризував такі дії козаків історик, «козаки з'єднували у єдине свої станові вимоги із ширшими політичними потребами» (Wasilewski, 1934: 15). Однак, як вважав

науковець, центральній владі не дозволили вдало врегулювати ці відносини із козацтвом магнати, які чинили послідовний опір розширенню козацьких прав, а також зайнятість зовнішньополітичними загрозами та іншими внутрішніми проблемами країни. Це у свою чергу призводило до все нових козацьких збройних виступів, які дедалі більше впливали й на реєстровців.

У баченні Ф. Равіти-Гавронського причиною виступу 1635 р. було існування величезної кількості випищиків, що не попали у козацький реєстр й були «на все готові, виховані у сваволі та грабунках» (Rawita-Gawroński, 1923: 74). Саме для того, щоб перервати зв'язок цих мас воїнів із Запоріжжям й не допустити їх наплив на Січ і було споруджено фортецю Кодак. Втім вона «виявилася дуже незручною для козаків» й вони, на чолі із Сулимою, незабаром після її появи зруйнували замок й знищили увесь його гарнізон.

В. Смоленський бачив причини конфлікту 1635 р. у виконанні Річчю Посполитою умов польсько-турецького мирного договору 1634 р. Згідно нього королівська влада мала зупинити козацькі походи на землі Османської імперії і для цього гетьман С. Конєцпольський збудував на берегах Дніпра фортецю Кодак. Втім запорожці на чолі із І. Сулимою відразу здійснили нічний штурм твердині, її гарнізон перебили, а усе озброєння та реманент забрали. У відповідь на це коронний гетьман поквапився на Наддніпрянщину й «пострахом змусив козаків видати Сулиму», котрого після цього було страчено (Smoleński, 1921: 200).

В. Томкевич намагався показати козацьке питання у першій половині – середині 1630-х рр. у контексті врегулювання становища православної церкви у Речі Посполитій. Історик вважав, що визнання королем Владиславом IV нової православної церковної ієрархії та розподіл храмів між православними та уніатами «дало хороші результати, адже східне духовенство зайнялося тепер справами церкви й протягом довшого часу перестало підтримувати козаків» (Tomkiewicz, 1939: 42). Таким чином, на його думку, було розірвано вибуховий союз козацтва та духовенства, який розпалював релігійну війну серед усього українського суспільства. Козаків, яких вдалось заспокоїти через виконання найбільш дражливіх для них проблем, влада змогла завербувати на війну проти Московії. Втім, зайняти таким чином бойовничих запорожців вдалось лише тимчасово й після укладення московсько-польського договору вони знову взяли за практику морських походів проти Османської імперії. Тоді сейм, як стверджував науковець, спробував погамувати

козаків через скорочення реєстру до 7 тис. й будівництво фортеці Кодак на Дніпрі.

Не випадково чи не найбільш докладний образ походу козаків на чолі із І. Сулимою на фортецю Кодак подав М. Дубецький у своїй історії цієї прикордонної твердині. Вчений навів дані про події, що могли бути приводом для нападу запорожців на замок. Він розповідав про вторгнення польських вояків із кодакського гарнізону, на чолі із королівським комісаром Пжиялговським, на Самарський православний монастир, які таким чином здійснювали, за припущенням історика, якісь заходи за рішенням суду і вирішили «обшукати» святиню. Монахи чинили цьому опір, але все ж були розбиті, а їх монастир розграбований. Однак на зворотному шляху на загін Пжиялговського вдарили козаки, розгромили його, а самого королівського комісара повісили. При цьому М. Дубецький порівнював Пжиялговського із іншим відомим призвідником кривавих подій – Д. Чаплинським – й називав його винуватцем наступної розправи із гарнізоном Кодака. Не забув він згадати і про несправедливі звинувачення у падінні фортеці, що побутували у польських історичних працях, в бік коменданта замку француза Маріана (Dubiecki, 1900: 75–76).

Після таких дій гарнізону Кодака, як вказував М. Дубецький, проти фортеці виступив загін козаків на чолі із І. Сулимою. Козацького очільника вчений називав «широко прославленого своїми переможними походами на море, де в одному із щасливих зіткнень здобув значний добуток – аж триста турків з їх кораблем, яких послав в подарунок папі Павлові V, за що отримав ікону із благословенням Святого Отця» (Dubiecki, 1900: 77). Для нього він не шкодував хвалебних епітетів, називаючи «лицарським запорожцем», знаного не лише при дворі султана, але й славного у Ватикані. Також і цього разу він повертався із Чорного моря й «із подивом дізнався, що весною збудована на порогах твердиня, стоїть перепоною для усіх козацьких походів на море без відома та дозволу Речі Посполитої». Історик наголошував, що фортеця, яку будували кілька місяців, не протрималась й кількох годин, а її штурм тривав від опівночі й до перших світанкових променів. При цьому більшість гарнізону було вирізано, а коменданта Маріана схоплено, роздягнуто й зроблено із нього мішень для лучників. Однак здобуття замку, як зазначав науковець, припало на час, коли Польща уклала мирний договір із Швецією й із Прибалтики в Україну повернулося військо на чолі із гетьманом С. Конєцпольським. «Через це козаки, – як вказував М. Дубецький. – побоюючись більш значної помсти за вересневу подію,

видали Сулиму, котрий головою заплатив за свій зухвалий вчинок» (Dubiecki, 1900: 78). Однак, за спостереженнями дослідника, попри ці події гетьман С. Конєцпольський не змінив своєї жорсткої політичної лінії щодо козацтва й взявся більш докладно відновлювати фортецю Кодак. Підсумовуючи долю замку, історик, що все ж вважав її bastіоном західної цивілізації та католицької віри на її найдалших східних рубежах, навів яскраву легенду, що нібито на слова Конєцпольського про неприступність твердині присутній там ще лише звичайний козак Б. Хмельницький відповів латинським афоризмом: «що людська рука збудувала, вона теж може зруйнувати».

У короткій згадці про виступ І. Сулими А. Яблоновський намагався показати різноманітні протиріччя суспільно-політичного становища що панували в українському соціумі, а зокрема у середовищі козацтва. Вчений стверджував, що у середині 1630-х рр. існували два угруповання козаків – конструктивне, вірне Речі Посполитій, що спиралось на реєстровців, та бунтівне, закохане у грабунки та кровопролиття, що мало своїм центром Запорізьку Січ. Так І. Сулиму історик бачив очільником «непослушних» козаків, які постійно займалися набігами на турецькі володіння. Він, на чолі подібних собі січовиків, зруйнував фортецю Кодак, що стояла на перешкоді таким його діям. У цей же час, як наголошував вчений, реєстрові козаки зберігали спокій і участі у цих подіях не приймали (Jabłonowski, 1921: 215).

Деяко багатший на подробиці образ подій висвітлив В. Конопчинський. Вчений розповідав, що владі Речі Посполитій не вдалось реалізувати план будівництва фортеці Кодак, адже ще до завершення робіт та встановлення там гармат, на замок напали козаки й винищили його гарнізон із 200 чол.. Ватажка запорожців І. Сулиму дослідник називав відомим очільником походів на Чорне море. Також він зазначав, що цей напад здійснили не реєстрові козаки, натомість реєстровці зберігали повну вірність Речі Посполитій. Саме останні, після повернення гетьмана С. Конєцпольського із війни в Прибалтиці, «придушили винних, а їх ватажків видали уряду» (Konopczyński, 1936: 312). Науковець не оминув згадати, що попри заступництво короля Владислава IV, Сулиму таки було страчено. Після цих подій Кодак було до 1639 р. відбудовано, а його гарнізон укомплектовано із найкращих воїнів. У підсумку В. Конопчинський зазначав: «замок стеріг не лише мирні стосунки з Туреччиною, але і обороняв польську цивілізаційну працю від нападів татар та козацьких вибухів» (Konopczyński, 1936: 312).

У певній мірі змішаний образ історичних подій пов'язаних із козацькими повстаннями 1630-х років подав А. Шельонговський. Вчений вважав, що напад козаків на фортецю Кодак викликав реакцію влади, яка вирішила жорстко обмежити уже усе козацтво. Однак при цьому він зауважує, що влада «тепер не задовільнялася стра- тами очільників руху». Таким чином наслідком знищення Кодацького замку він називав запро- вадження «гострої сеймової конституції 1638 р.» (Szlagowski, 1936: 50).

В. Томкевич лише побіжно торкнувся у своїх дослідженнях подій козацького виступу 1635 р. на чолі із І. Сулимою. Вчений вказував, що козацтво бачило усі останні дії влади Речі Посполитої, а саме скорочення реєстру та будівництво фортеці на Дніпрі, яка мала не пропускати човнів у низ по ріці, як кривду. Саме тому вони знищили ще не добудований Кодацький замок, вирізали його гарнізон та розпочали напади на турецькі володіння. Історик не згадував про дії коронних військ спрямованих на придушення цього виступу та покарання винних у знищенні Кодаку. Натомість він вказував, що лише через нові погрози із боку Туреччини відповісти на козацькі набіги

війною, влада «спробувала погамувати сваволлю», що і викликало повстання 1637 р. (Tomkiewicz, 1939: 42).

Висновки. Козацьке повстання 1635 р. під проводом Івана Сулими посідає чільне місце у загальному образі козацьких повстань кінця XVI – першої половини XVII ст., що оформився у польській історичній науці у XIX та першій третині XX ст. Дослідники багато уваги прив'язували до встановлення причин та суспільно-політичних обставин, які призвели до нового загострення на українських землях І Речі Посполитої. Вчені намагалися розглядати конфлікт 1635 р. на тлі спроб влади Речі Посполитої врегулювати становище козаків та погодити його із зовнішньополітичними обставинами цього часу. Окрему роль вони відводили факту спорудження на Дніпрі фортеці Кодак. Самі події збройного конфлікту, через їх короткотривалість та обмежений масштаб, зображались істориками доволі лаконічно. Для багатьох вчених виступ І. Сулими та реакція на нього влади Речі Посполитої був свідченням невирішеності польсько-козацького конфлікту й щаблем до наступних, значно більших та кровопролитніших, війн на теренах України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гриневич, Т. Українське козацтво в дискусіях польських істориків міжвоєнного періоду. *Хроніка 2000. вип. 3 (93). Україна-Польща: діалог у продовж тисячоліть*. Київ: Фонд сприяння розвитку мистецтв, 2012. С. 315–328.
2. Руда, О. *Українське козацтво в інтерпретації польських істориків кінця XIX – першої третини XX століття*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. 418 с.
3. Bobrzyński, M. *Dzieje Polski w zarysie*. Т. 2. Warszawa; Kraków; Lublin; Łódź; Paryż; Poznań; Wilno; Zakopane: Nakład Gebethnera i Wolffa, 1927. 332 s.
4. Dubiecki, M. *Kudak. Twierdza kresowa i jaj okolice*. Warszawa: Nakład Gebethnera i Wolffa, 1900. 90 s.
5. Jabłonowski, A. *Historia Rusi południowej do upadku Rzeczypospolitej Polskiej*. Kraków: Akademia Umiejętności, 1921. 366 s.
6. Konopczyński, W. *Dzieje Polski Nowożytnej*. Т. I. Warszawa; Kraków; Łódź; Poznań; Wilno; Zakopane: Skład Główny u Gebethnera i Wolffa, 1936. 438 s.
7. Korzon, T. *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce*. Т. 2. *Epoka przedrozbiorowa*. Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, 1912. 522 s.
8. Lewicki, A. *Zarys Historji Polski*. Warszawa; Kraków; Lublin: Nakładem Gebethnera i spółki, 1884. 324 s.
9. Mądziak, M. *Kozackie wojny w polskiej historiografii przełomu XIX i XX w. Kozackie війни XVII століття в історичній свідомості польського та українського народів*. Львів; Люблін: 1996, s. 213–224.
10. Piątkowski, L. *Wojny polsko-kozackie XVII w. w historiografii polskiej okresu międzywojennego (1918–1939). Kozackie війни XVII століття в історичній свідомості польського та українського народів*. Львів; Люблін, 1996. s. 225–245.
11. Rawita-Gawroński, F. *Kozaczyna ukrainna w Rzeczypospolitej Polskiej do końca XVIII w.* Warszawa, 1923. 238 s.
12. Sobieski W. *Dzieje Polski. Т. I. Do roku 1696*. Warszawa: Wydawnictwo Zorza, 1938. 262 s.
13. Smoleński, W. *Dzieje narodu polskiego*. Warszawa; Kraków; Lublin; Łódź: Nakładem Gebethnera i Wolffa, 1921. 604 s.
14. Szlagowski A. *Historja Powszechna*. Warszawa: M.Arct, 1936. 1116 s.
15. Szujski, J. *Historji Polskiej treściwie opowiedzianej ksiąg dwanaście*. Warszawa: Księgarnia Gebethnera i Wolffa, 1889. 440.
16. Tomkiewicz W. *Jeremi Wiśniowiecki (1612–1651)*. Warszawa: Nakładem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, 1933. 406 s.
17. Tomkiewicz, W. *Kozaczyna ukrainna*. Lwów: Państwowe Wadawnictwo Książek Szkolnych, 1939. 98 s.
18. Wasilewski L. *Kwestja ukraińska jako zagadnienie międzynarodowe*. Warszawa: Prace Ukraińskiego Instytutu Naukowego, 1934. 146 s.

REFERENCES

1. Hrynevych, T. (2012). Ukrayinske kozatstvo v dyskusiyakh polskykh istorykiv mizhvoyennoho periodu. [Ukrainian Cossacks in the discussions of Polish historians of the interwar period]. *Khronika 2000. Issue 3 (93). Ukrayina-Polshcha: dialoh u prodovzh tysyacholit.* Kyiv: Fond spryannya rozvytku mystetstv. P. 315–328. [in Ukrainian].
2. Ruda, O. (2008). *Ukrayinske kozatstvo v interpretatsiyi polskykh istorykiv kintsya XIX – pershoyi tretyny XX stolittya [Ukrainian Cossacks in the interpretation of Polish historians of the late nineteenth – first third of the twentieth century]*. Lviv: Instytut ukrayinoznavstva im. I. Krypyakevycha NAN Ukrayiny 418 p. [in Ukrainian].
3. Bobrzyński, M. (1927). *Dzieje Polski w zarysie. [History of Poland in outline]*. Vol.2. Warszawa; Kraków; Lublin; Łódź; Paryż; Poznań; Wilno; Zakopane: Nakład Gebethnera i Wolffa. 332 p. [in Polish].
4. Dubiecki, M. (1900). *Kudak. Twierdza kresowa i jaj okolice.* Warszawa: Nakład Gebethnera i Wolffa. 90 p. [in Polish].
5. Jabłonowski, A. *Historia Rusi południowej do upadku Rzeczypospolitej Polskiej. [The history of southern Ruthenia until the fall of the Republic of Poland]*. Kraków: Akademia Umiejętności, 1921. 366 p. [in Polish].
6. Konopczyński, W. (1936). *Dzieje Polski Nowożytnej. [The History of Modern Poland]*. Vol. I. Warszawa; Kraków; Łódź; Poznań; Wilno; Zakopane: Skład Główny u Gebethnera i Wolffa. 438 p. [in Polish].
7. Korzon, T. (1912). *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce. Epoka przedrozbiorowa. [History of wars and military in Poland. Pre-Partition Era]*. Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności. 522 p. [in Polish].
8. Lewicki, A. (1923). *Zarys Historji Polski. [Outline of Polish History]*. Warszawa; Kraków; Lublin: Nakładem Gebethnera i Wolffa. 324 p. [in Polish].
9. Mądzik, M. (1996). Kozackie wojny w polskiej historiografii przełomu XIX i XX w. *Kozacki winy XVII stolittya v istorychniy svidomosti polskoho ta ukrayinskoho narodiv. [The Cossack Wars of the 17th century in the historical consciousness of the Polish and Ukrainian peoples]*. Lviv; Lublin. 213–224. [in Polish].
10. Piątkowski, L. (1996). Wojny polsko-kozackie XVII w. w historiografii polskiej okresu międzywojennego (1918–1939). *Kozacki winy XVII stolittya v istorychniy svidomosti polskoho ta ukrayinskoho narodiv. [The Cossack Wars of the 17th century in the historical consciousness of the Polish and Ukrainian peoples]*. Lviv; Lublin. 225–245. [in Polish].
11. Rawita-Gawroński, F. (1923). *Kozaczyzna ukraińska w Rzeczypospolitej Polskiej do końca XVIII w. [Ukrainian Cossacks in the Republic of Poland until the end of the 18th century]*. Warszawa. 238 p. [in Polish].
12. Sobieski, W. (1938). *Dzieje Polski. T. 1. Do roku 1696. [History of Poland. Vol. 1. To the year 1696]*. Warszawa: Wydawnictwo Zorza. 262 p. [in Polish].
13. Smoleński, W. (1921). *Dzieje narodu polskiego. [The history of the Polish nation]*. Warszawa; Kraków; Lublin; Łódź: Nakładem Gebethnera i Wolffa. 604 p. [in Polish].
14. Szelągowski, A. (1936). *Historja Powszechna. [Universal History]*. Warszawa: M.Arct. 1116 p. [in Polish].
15. Szujski, J. (1889). *Historji Polskiej treściwie opowiedzianej ksiąg dwanaście. [The history of Poland concisely told in twelve books]*. Warszawa: Księgarnia Gebethnera i Wolffa 440 p. [in Polish].
16. Tomkiewicz, W. (1933). *Jeremi Wiśniowiecki (1612–1651). [Jeremi Wiśniowiecki (1612–1651)]*. Warszawa: Nakładem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. 406 p. [in Polish].
17. Tomkiewicz, W. (1939). *Kozaczyzna ukraińska. [Ukrainian Cossacks]*. Lwów: Państwowe Wadawnictwo Książek Szkolnych. 98 p. [in Polish].
18. Wasilewski, L. (1934). *Kwestja ukraińska jako zagadnienie międzynarodowe. [The Ukrainian question as an international issue]*. Warszawa: Prace Ukraińskiego Instytutu Naukowego. 146 p. [in Polish].

УДК 340.15(477-89)''158/160''930(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-2>

Владислав ЄГОРОВ,
orcid.org/0000-0002-1373-8173
кандидат історичних наук,
доцент кафедри політичних наук
Київського національного університету будівництва і архітектури
(Київ, Україна) egorov.1977@email.ua

СТАНОВЕ ШЛЯХЕТСЬКЕ СУДОЧИНСТВО ТА ЗЛОЧИНИ В УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В СКЛАДІ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ НАПРИКІНЦІ XVI – ПОЧАТКУ XVII СТ.

Вивчення стану розвитку та функціонування державних інститутів середньовічної України, законодавства і права цієї доби, коли більшість її земель входила до складу Великого Князівства Литовського, а, згодом, Речі Посполитої, потребує особливої уваги до діяльності, функцій, повноваження станових судів (урядів). Розгляд цієї проблеми вже здійснений в працях дослідників, котрі, зокрема, проаналізували документальне підтвердження практик поземельних відносин у Великому Князівстві Литовському, що супроводжувалися конфліктами з завданням шкоди опонентові. Ці зіткнення намагався упередити Великий Князь Литовський шляхом видання заборонна подібні дії. Також, у дослідженнях приділено увагу формуванню умов для розгляду суперечок у судових процесах. Тому, дослідники висвітлили у своїх розвідках питання законодавчого обґрунтування діяльності адвокатів, котра була регламентована від початку XVI ст. й значного поширення набула у другій половині XVI – середині XVII ст.

Окрему увагу у працях дослідників, зважаючи на чисельні соціально-економічні суперечності, отримали суперечки між шляхтою та міщанами, зокрема особливості організації судових суперечок між ними, де важливим був обов'язок шляхтичів бути присутніми на судових засіданнях (окрім ув'язнення у ворога, хвороби, служби). Увагу дослідників привернули проблеми що виникали у процесі функціонування норм, котрі мали вирішувати способи розв'язання суперечок шляхти та міщанства.

Зважаючи на стан розробки вказаної проблеми в статті розглянуто особливості функціонування та організації судової системи в українських землях доби середньовіччя, із залученням опублікованих матеріалів судових справ періоду XVI–XVII ст. (Актових книг) відповідних замкових урядів (судів) де містилися записи справ суперечок у середовищі шляхти, князів та з міщанами з відомостями про конкретних учасників конфліктів, сутичок або правочинів.

В статті зроблено висновки про те, що значну частину справ судячи зі змісту записів, становили повідомлення про продаж (купівлю), успадкування майна, про надання письмового повідомлення про присуд до осіб котрих він стосувався та отримання свідчення свідків (сусідів) про залишення тексту присуду. До актових книг гродського уряду (кримінального суду) неодноразово вносились угоди купівлі – продажу. В гродському уряді свідчили й про передачу певної суми коштів, або справи про неповернення боргу. Малопоширеними були справи про розподіл майна між нащадками. Окремим інститутом станового судочинства, котрий був покликаний вирішувати майнові суперечки, розмежовувати маєтності були підкоморські суди. Найбільші ж майнові суперечки між шляхтичами могли розглядатися комісарським судом призначеним Великим Князем Литовським.

Переважає число записів до актових книг гродського уряду (суду) – це справи пов'язані з пограбуванням, крадіжками, побиттями та бивствами, що супроводжували тяжкий злочин – «наїзд», основною причиною котрих були майнові суперечки представників заможної та впливової (з точки зору їхніх державних посад) шляхти Волині. Важливими висновками дослідників цієї проблеми були тези про поширену практику союзницьких договорів – коли патрони (напр. князі) зобов'язувалися допомагати та сприяти своїм клієнтам (напр. шляхті захищати свої наділи від зазіхань ворогів, конкурентів). Практика «наїздів» шляхти мала значне розповсюдження, що вже було досліджено науковцями, й що має численне підтвердження й в тій частині актового, судового матеріалу котрий опубліковано.

Зважаючи на проаналізовані свідчення опублікованих матеріалів актових книг в статті зроблено висновки про те, що окрема регламентація розгляду суперечок між міщанством та шляхтою сформульована в статтях Першого Литовського статуту досить часто не виконувались, коли шляхтичі та їх захисники-адвокати не вважали за необхідне рахуватися з особливістю та дійсністю статусу міщан. В інших випадках очільники міст – війти зволікали з розглядом подібних суперечок міщан з шляхтичами, а міщан намагалися притягнути до відповідальності за злочини шляхтичів саме у міському, а не земському суді (повітовому суді де розглядалися спірні справи шляхти), як передбачалося у статуті.

Наявні приклади справ, свідчать що зміст конфліктів, їх гостроту на Волині у середовищі шляхти також визначали їх складні особисті взаємовідносини та конкуренція, а, також, слабкість Великокнязівської/королівської влади. Це становище негативно впливало на загальний стан функціонування судочинства та судочинства у великокнязівських (королівських)/приватновласницьких міст та міщанства загалом.

Ключові слова: Перший Литовський Статут, Магдебурзьке право, гродський суд, земський суд, шляхта, міщани, адвокати, позов, Велике Князівство Литовське.

Vladyslav EGOROV,
orcid.org/0000-0002-1373-8173
Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor at the Department of Political Science
Kyiv National University of Construction and Architecture
(Kyiv, Ukraine) egorov.1977@email.ua

NOBLY STATE JUSTICE AND CRIMES IN THE UKRAINIAN LANDS AS PART OF COMMON THINGS AT THE END OF THE XVITH – BEGINNING OF THE XVII CENTURY

The article deals with the problem of studying the state of development and functioning of the state institutions of medieval Ukraine, legislation and law of this period, when most of its lands were part of the Grand Duchy of Lithuania, and, subsequently, the Polish-Lithuanian Commonwealth, requires special attention to the activities, functions, and powers of the state courts (governments). This problem was considered in the works of researchers who, in particular, analyzed the documentary evidence of land relations practices in the Grand Duchy of Lithuania, which were accompanied by conflicts with damage to the opponent. The Grand Duke of Lithuania tried to prevent these conflicts by issuing prohibitions. Also, the research pays attention to the formation of conditions for consideration of disputes in court proceedings. Therefore, the researchers highlighted in their studies the issue of legislative justification of the activities of lawyers, which was regulated from the beginning of the XVI century and became widespread in the second half of the XVI – mid-XVII centuries.

In view of numerous social and economic contradictions, the researchers paid special attention to disputes between the gentry and the burghers, in particular, to the peculiarities of organizing court disputes between them, where the obligation of the gentry to attend court hearings was important (except for imprisonment by the enemy, illness, and service). The researchers' attention was drawn to the problems that arose in the process of functioning of the norms that were supposed to resolve disputes between the gentry and the burghers.

Given the state of development of this problem, the article examines the peculiarities of functioning and organization of the judicial system in the Ukrainian lands of the Middle Ages, using published materials of court cases of the XVI–XVII centuries (Act Books) of the relevant castile governments (courts), which contained records of disputes among the nobility and princes and with the burghers with information about specific participants in conflicts, clashes or transactions.

The article concludes that, judging by the content of the records, a significant part of the cases were notifications of sale (purchase), inheritance of property, provision of written notice of the judgment to the persons concerned, and obtaining testimony of witnesses (neighbors) about leaving the text of the judgment in the records of the hrodskiyi court (a criminal court of the state, and from the XVth century – in the Ukrainian lands). The hrodskiyi court (a criminal court of the state, and from the XVth century – in the Ukrainian lands) also recorded the transfer of a certain amount of money or cases of non-repayment of debt. Cases on the distribution of property among descendants were not very common. A separate institute of state court proceedings, which was designed to resolve property disputes and delimit estates, was the sub-commune courts. The largest property disputes between the nobility could be considered by a commissioner court appointed by the Grand Duke of Lithuania.

The overwhelming majority of entries in the record books of the hrodskiyi court (a criminal court of the state, and from the XVth century – in the Ukrainian lands) are cases related to robbery, theft, beatings, and murders that accompanied the serious crime of “raiding,” the main reason for which were property disputes between representatives of the wealthy and influential (in terms of their public positions) nobility of Volhyn region. Important conclusions of researchers of this problem were the theses about the widespread practice of allied treaties – when patrons (for example princes) undertook to help and assist their clients (for example nobility to protect their lands from encroachments of enemies, competitors). The practice of “raids” by the gentry was widespread, which has already been studied by scholars and is confirmed by the published legal documents.

Based on the analyzed selections of published materials from the deed books, the article concludes that the separate regulation of disputes between the burghers and the gentry formulated in the articles of The First Statute Lithuanian was often not implemented when the gentry and their defense lawyers did not consider it necessary to take into account the peculiarity and validity of the burghers' status. In other cases, the leaders of the towns, the viit (head of the local (city or village) administration or self-government in the Middle Ages), delayed the consideration of such disputes between the burghers and the nobility, and the burghers tried to bring the nobility to justice for the crimes of the burghers in the town court, not the zemskiyi court (county court for resolving disputes concerning the rights of the gentry in the Crown of Poland and the Grand Duchy of Lithuania), as provided for in the charter.

The available case examples show that the content of conflicts and their severity in Volyn region among the nobility were also determined by their complex personal relationships and competition, as well as the weakness of the Grand Ducal/royal power. This situation had a negative impact on the overall functioning of the judiciary and legal proceedings in the grand ducal (royal)/private towns and the burghers in general.

Key words: First Lithuanian Statute, Magdeburg Law, hrodskiyi court, zemskiyi court, nobility, burghers, lawyers, lawsuit, Grand Duchy of Lithuania.

Постановка проблеми. Вивчення стану розвитку та функціонування державних інститутів середньовічної України, законодавства і права цієї доби, коли більшість її земель входила до складу Великого Князівства Литовського, а, згодом Речі Посполитої, особливої уваги потребують діяльність, функції, повноваження станових судів (урядів), зокрема тих, котрі були покликані вирішувати цивільні та кримінальні справи (суперечки) що виникали в середовищі провідного стану тогочасної Волині та Наддніпрянщини – шляхти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вказана проблема вже отримала розгляд у працях українських дослідників (Єгоров, 2018: 207–213). Увагу дослідників привернула, зокрема, проблема змісту та наслідки збройних конфліктів в середовищі шляхти що відбулося в литовсько-руському праві XV–XVI ст., отже й у тогочасному судочинстві (Гулевич, 2003).

В працях дослідників (Блануца, Вікторова, 2019: 111). Дослідники також проаналізували документальне підтвердження практик поземельних відносин у Великому Князівстві Литовському, що супроводжувались конфліктами з завданням шкоди опонентові. Ці зіткнення намагався упередити Великий Князь Литовський шляхом видання заборон. Засновуючись на документах земських та гродських судів Луцького повіту, матеріалах Литовської метрики щодо життя представників одного з найбільш впливових родів Волині – Чорторийських – луцького старости Федора Михайловича, його сина Івана Федоровича, дослідники виявили, що рішення цього старости щодо суперечок шляхти активно використовувалось й після урядування луцького старости для вирішення судових суперечок шляхти Волині.

Окрему увагу в дослідженнях приділено формуванню умов для розгляду суперечок у судових процесах. Тому, дослідники висвітлили у своїх розвідках питання законодавчого обґрунтування діяльності адвокатів, що відбувалося від прийняття Волинської та Київської уставних грамот на початку XVI ст. (Блануца, 2013). Згодом, законодавче оформлення діяльності адвокатів було викладено у відповідних розділах та артикулах Першого Литовського Статуту. Від початку запровадження адвокатури було встановлено підстави початку роботи адвоката – скарга. Було окреслено окремішність розгляду справ великокнязівських підданих та приватновласницьких, хоч від початку XVI ст. окремі категорії справ – грабіж, підпал, поранення шляхтичів мали розглядатися старостинським судом, сюди залучали в якості суддів – землян, а свідками мали бути саме шлях-

тичі. Важливою, на думку дослідників, була й та обставина, що учасники процесу могли вимагати переведення розгляду справи на розгляд до Великого Князя Литовського (Ващук, 2013: 31–35; Блануца, Вікторова, 2019: 100). Увагу дослідників привернуло й те, що від часу, коли з'явився Перший Литовський статут адвокатську діяльність могли здійснювати, шляхтичі та простолюди, що позначилося на рівні відповідальності адвоката за передачі документів протилежній стороні – позбавлення честі для шляхтича, або страта для простої людини, ув'язнення захисника за здійснену умисну шкоду, заборона суддям, писарям підсудкам, особам духовним здійснювати адвокатську діяльність (Кудін, 2013: 38–42). Значна увага дослідників була приділена також до тієї обставини, що зважаючи на тривалий період здійснення адвокатської діяльності через постійну наявність тривалих та численних суперечок у середовищі шляхти у XVI–XVII ст. в українських землях сформувалися професійні адвокатські родини, діяльність котрих у другій половині XVI – середині XVII ст. докладно вивчена, зокрема й та обставина, що в XVII ст. на Волині представники шляхетських родин Верещак, Бонякевичів, Гуляницьких, Виговських перетворились на професійних адвокатів (Довбищенко, 2013: 42–47).

Окрему увагу у працях дослідників, зважаючи чи чисельні соціально-економічні суперечності, отримали суперечки між шляхтою та міщанами, зокрема особливості організації судових суперечок між ними, де важливим був обов'язок шляхтичів бути присутніми на судових засіданнях (окрім ув'язнення у ворога, хвороби, служби). Положення Першого Литовського статуту встановлювали, що у разі побиття шляхтича міщанином, селянином він мав зазнати покарання через відрубання руки, окрім випадку коли це був райця котрий, фактично прирівнювався до шляхтича й сплачуючи штраф. Важливим було питання того, в якому суді мали розглядатися суперечки між міщанином та шляхтичем у випадку якщо винний шляхтич/міщанин. Коли місто де жив міщанин мало Магдебурзьке право справу якщо злочин здійснив міщанин міг розглянути міський суд, а за відмови шляхтича гродський суд. У випадках, коли злочин було вчинено шляхтичем справа розглядалася в земському суді (Заяць, 2019: 25–53). На думку сучасних українських дослідників, істотні негаразди із власним міщанським судочинством існували через те, що в королівських містах в їхню роботу втручалися старости, а в приватних містах – власники міст. Остання обставина суттєво обмежувала особисту свободу міщанства, зокрема на Волині (Заяць, 2019: 45, 51).

Мета статті. Отже, зважаючи на стан розробки вказаної проблеми є потреба розглянути особливості функціонування та організації судової системи в українських землях доби середньовіччя, залучивши наявні опубліковані матеріали судових справ періоду XVI–XVII ст. (Актових книг) відповідних замкових урядів (судів) де містилися записи справ суперечок серед шляхти та з міщанами за котрими можна ознайомитись з відомостями про учасників конфліктів, сутичок або правочинів (продаж/купівля/застава рухомого/нерухомого майна, а також з учасниками розглядів цих справ – возний генерал (цей уряд отримувався від короля), підстароста, (керівник судових розглядів), свідки (виключно шляхетського стану).

Виклад основного матеріалу. Достатньо відомо, що діяльність, функції, повноваження станових судів (урядів), зокрема тих, котрі були покликані вирішувати цивільні та кримінальні справи (суперечки) котрі виникали в середовищі провідного стану тогочасної Волині та Наддніпрянщини – шляхти діяли у добу XVI–XVIII ст. Це були спеціалізовані Гродські (старостинські), Земські суди (уряди), та підкоморські, котрі розглядали відповідні справи на початку кожного місяця. Функції цих судових установ почали змішувались з XVII ст. (Білоус, Михайловський, Старченко, 2014: 203; Білоус, 2000: 104; Гулевич, 2003: 53). Практика діяльності судів, зміст законодавства (Литовський статут 1529, 1566, 1588 рр.). Матеріали Актових книг судових установ того часу свідчать про структуру організації суду (уряду) періодичність його роботи, а, також, про кількість вкраденого, що відповідало вимогам Литовських статутів про «конкретність» злочину (Гулевич, 2019: 58, 59, 61).

Слід зазначити, що уряди (посади в судовій системі) возного генерал (цей уряд отримувався від короля), підстарости, (керівник судових розглядів), свідки (виключно шляхетського стану), зазвичай давалися пожиттєво, втрата їх була можлива тільки за сеймовим вироком (Білоус, Михайловський, Старченко, 2014: 201–203).

Значну частину справ судячи зі змісту записів, становили повідомлення про продаж (купівлю), успадкування майна, про надання письмового повідомлення про присуд до осіб котрих він стосувався та отримання свідчення свідків (сусідів) про залишення тексту присуду (Ділова мова, 1981: 45, 47, 142). Вищою апеляційною установою у вирішенні справ земських, гродських, підкоморських судів з 1581 р. став Трибунал Великого князівства Литовського. Варто зазначити, що учасники подій – шляхта та князі були наділені вродженими

благородними рисами – отже, при поясненні своїх дій вони не могли неправдиво свідчити (Гулевич, 2003: 52, 61; Ділова мова, 1981: 45, 47, 142).

Важливим учасником судових суперечок були адвокати (прокуратори) правове становище котрих та зміни в ньому у добу XVI ст. визначалися відповідно до з місту Литовського Статуту 1529, 1566, 1588 рр. (Кудін, 2013: 38–42). Так, зокрема, у статуті 1529 був артикул 13 Розділу 6 Про прокураторів, де визначалися вимоги яким мав відповідати такий прокуратор. Захисником зокрема міг бути й чужинець, але тільки у справах про захист честі. У Другому Литовському статуті 1566 р. визначалося що адвокат (котрий міг бути й не шляхетського походження й не повинен бути суддею, підсудним, писарем, особою духовного звання) міг брати участь у справах про вбивства, приниження честі, суперечки за землю, рухому власність, маєтки с. 40, обов'язково бути присутнім на судових засіданнях (за виключенням хвороби з засвідченим документом про неї), що зазначалося в артикулі 34 розділу 4, та артикулах 35, 36, 57, 58 де йшлося й про відповідальність захисника за учинення умисної шкоди клієнту, або передачу матеріалів захисту стороні опонента (аж страти щодо адвоката простолоудина) (Кудін, 2013: 38–42).

До актових книг Житомирського гродського уряду (суду) неодноразово вносились угоди купівлі – продажу. Запис від 27.11.1584 р. свідчить, що Гнівош Дмитрович Стрижевський (Стрижовський) (Вінницький війський) (несудовий земський уряд), один з послів на Унійний сейм 1569 р., засновник міста Янів продав маєтність у с. Дідківці (Дітковець) земському писарю Северину Кропивницькому за 600 коп. литовських грошей (Літвін, 2016: 292, 328, 329, 353). Наявні й приклади продажу нерухомості міщанами. Так, 4.10.1583 р. міщанин Житомира продав свій будинок. Інша угода була засвідчена 9.09.1583 р. коли Кірдей Леміш купив землю у Василя Корчовського (одного з власників Корчовської волості в Житомирському повіті) (Корчів) (Актова книга, 1965: 152, 64–65, 62; Літвін, 2016: 297). Наявне й повідомлення Матвія Клембовського від 22.1.1605 р. про продаж землі (остаточне рішення) (Ділова мова, 1981: 51).

В гродському уряді свідчили й про передачу певної суми коштів, як було за записом від 12.1.1605 р., коли свідком у справі був возний Василь Сосницький (Ділова мова, 1981: 44). В іншій подібній справі – між п. Бялобрезьким та кн. Романом Наримунтовичем Ружинським (пом. 1610 р.) вже йшлося про те, що кн. Р.Н. Ружин-

ський не повернув борг ва 500 польських злотих взятий у Любліні з 1604 р. (Ділова мова, 1981: 51; Літвін, 2016: 500). В записі від 7.1.1605 р., йшлося, що князем не було повернуто борг в 500 польських злотих п. Криштофа Вілкі, а заставлену маєтність с. Галчин князь забрав силою (Ділова мова, 1981: 27–28). Останню дію можна визначити, як злочин із маєтку котрий перебуває у заставі (Гулевич, 2003: 56). Прикладом з'ясування стосунків щодо боргу була й справа між Матвієм Роздобецьким та Стецею Селіховою, котра була розглянута в присутності свідків – панів міщан (шляхетних) житомирських від 16.5.1605 р. (Ділова мова, 1981: 47).

Певно, малопоширеним була справа від 9.1.1609 р. про розподіл майна в родині Сущинських – Проскурів, коли маєтності Корнин, Білки було розділено між трьома нащадками (Федором, Миколою, Юрієм) «обичаєм приятельським» (Ділова мова, 1981: 129–132).

Промовистими також є матеріали більш ранньої доби (першої половини XVI ст.) пов'язані з майновою суперечкою луцького старости та київським воєводою, коли внаслідок шкоди, що була заподіяна ліквідацією ставка воєводи, через що було знищено його поля та сіножаті. Ці дії призвели до звернення воєводи до королівського суду з позовом до кн. І.Ф. Чорторійського. Звідти цю справу було переведено на комісарський суд призначений Великим Князем Литовським. Умовою виконання постанови комісарського суду цій суперечці стало надання заруки визначеною у розмірі 1000 кіп литовських грошей на князя та короля, що було підтвердженням поширеної у Великому Князівстві Литовському правової процедури (Блануца, Вікторова, 2019: 99–101).

Більшість справ – записів до актових книг гродського уряду – це справи пов'язані з пограбуванням, крадіжками, побиттями та вбивствами, що супроводжували тяжкий злочин – «наїзд», основною причиною котрих були майнові суперечки (Гулевич, 2003: 61). Слід зазначити, що, поземельні відносини у Великому Князівстві Литовському супроводжувались конфліктами з завданням шкоди опонентові, що намагався попередити Великий Князь Литовський. Прикладом цього були події конфлікту що виявився у грабунку підданих власника волостей на Київщині Петра Кухмистровича-Дорогостайського урядником кн. І.Ф. Чорторійського про що було внесено скаргу до Луцького гродського суду 11.10.1558 р. Згодом, подібна подія відбулася у маєтку Чорторійського, коли піддані Беати Острозької в маєтках Дубецьке та Мідське заподіяли «гвалти та шкоди»

підданим Чорторійського 2.1.1564 р. Оформлені у виписі з книг київського воєводи К. Острозького ці гвалти підтвердили виж (допоміжний судовий урядовець) князя К.К. Острозького Матвій Завальський, виж Луцького замку Єрофій Гуторович, служебник кн. Чорторійського Ждан Браницький. Після цієї скарги Великий Князь Литовський Сигізмунд Август наказав Беаті Острозькій щоб її піддані виселилися з земель Чорторійського (Блануца, Вікторова, 2019: 104, 108). Серед подібних записів слід назвати розгляд справи (13.5.1583 р.) за участі кн. Кирика Ружинського (пом. 1599 р.) власника латифундії на Брацлавщині, коли два його підлеглих здійснили напад на шляхетський маєток (Актова Книга, 1965: 72–73, 53–54).

Активним учасником зіткнень відповідно до матеріалів актової книги Житомирського гродського уряду за 1582–1588 р. був представник заможної шляхти Житомирського повіту Богдан Іванович Стрибаль (Стрибиль) (пом. 1605) (Літвін, 2016: 203). Він володів маєтності у східній частині Житомирського повіту й був організатором «наїздів» (8.11.1582 р., 15.7.1584 р.) на Т. Мацевича, поміщика Щенієвського 25.4.1583 р., міщан Коростишева (27.8.1583 р., 31.1.1584 р.) та поміщика Ясликовського 19.11.1584 р. (Актова книга, 1965: 38–39, 64, 46–52, 127–128, 120). Відомим був й учасник записів 1583–1584 рр. Григорій Яцькович Бутович, котрий проживав на східній околиці Житомирського повіту й тривалий час вів сусідську війну з Йосипом Немиричем – Київським земським суддею (Літвін, 2016: 255, 271). Його дії загалом відповідали формулі «гвалт (явний, а не таємний злочин) посполитий сусідський» (Гулевич, 2003: 44). Їхня суперечка супроводжувалась нападами від 11.8.1583 р., 21.9.1584 р., 25.4.1583 р., 6.9.1583 р., коли було пограбовано підданих Немирича, вкрадено жито, 24.11.1583 р. було вкрадено худобу, маєток Немирича, а 28.11.1584 р. було спалено, побито підлеглих Немирича (Актова книга, 1965: 46–52, 57, 58, 63, 64, 140–150; Літвін, 2016: 249, 475). Крім того, 7.8.1584 р. було побито слуг Є. Немирича, котрі намагались забезпечити вступ в управління маєтком (Бутович – стріляв в свідків). З подачі Г. Бутовича 21.4., 28.9.1584 р. було здійснено напади його патрона – кн. Корецького. На 26.5.1584 р. Г. Бутович проживав у Топорищах та грабував Черняхів (власн. Немиричів) про що повідомляв син Єсифа – Матвій Немирич від. 30.10.1584 р. (Актова книга, 1965: 83–88, 116). Вказаний конфлікт завершився згодом на користь Є. Немирича – с. Топорище за вироком суду було за ним (Літвін, 2016: 271; Актова книга, 1965: 86–87). Проте, це зіткнення мало продовження й у 1605 р.

у конфлікті кн. Р.Н. Ружинського та Матвія Немирича (пом. 1613) – сина Єсифа Немирича стосовно поправи меж Івницьких з межами Р.Н. Ружинського (Літвін, 2016: 152, 198, 249; Ділова мова, 1981: 29, 51). Отже, поширеною була практика союзницьких договорів – коли патрони (напр. князі) зобов'язувалися допомагати та сприяти своїм клієнтам (напр. шляхті (захищати свої наділи від зазіхань ворогів, конкурентів). Це виявилось й раніше у діях князя І.Ф. Чорторийського, котрий в квітні 1563 р. допомагав луцькому та острозькому єпископу Маркові Васильовичу Жоравницькому, котрий потерпав від нападів урядників княгині Беати Острозької (Блануца, Вікторова, 2019: 105).

Подібні записи про грабунок присутні й про Василя Корчевського (Корчовського) власника Корчевської волості в житомирському повіті в котрого 12.12.1582 р. було вкрадено свиней, а сам він відрізнився у грабунках що свідчать записи від 7.8.1583 р. скарга Кірдея Леміша, згодом повторення, а згодом було пограбовано маєток в Корчові за записом від 23.11.1583 р., а також скарга Гр. Басараба від 4.4.1584 р. Справу владнали в присутності возного Войковського, а Корчовський мав виплатити 200 коп. литовських грошей. Подібними були й записи про конфлікти Сем. Щенієвського та Ст. Ясликовського від 28.9.1584 р., 2.10.1584 р. (Літвін, 2016: 297; Актова книга, 1965: 89–95; 110–116).

Ціла низка записів справ торкались й представника відомого на Житомирщині шляхетського роду – Гаврила Івановича Горностая – мінського з 1566 р., а з 1576 р. – Берестейського воєводи, котрий мав маєтності у Житомирському повіті – Казаровичах. У період 1581 р. був представником однієї з найбагатших родин Київщини та Брацлавщині (Літвін, 2016: 260, 326, 367, 496, 498). Так, 1.2.1582 р. він брав участь у пограбуванні маєтка М. Стрижовського, обвинувачувався у трьох нападах, а сам не з'явився на розгляд пов'язаних з ним, його підданими справ, 4.8.1583 р., 8.9.1584 р.. Подібні відомості від 9.9.1584 р. торкались також Олександра Ворони – представника поважного шляхетського роду з Київщини (пом. 1611), маєток (у Шуйську) котрого був пограбований (Актова книга, 1965: 97, 103–104).

Прикладом цілої серії записів про «наїзд», що супроводжувався жертвами був конфлікт між київським землянином Себастьяном Сингаївським та панами Хомою та Іваном Щенієвськими з приводу вступу у володіння С.Сингаївським (належало його матері) с. Щенієвим, що відбувся на початку 1605 і відображений у записах від 9,10,11.01.1605 р. Ці зіткнення спричинили

смерть Сака Хомича Щенієвського (Ділова мова, 1981: 31–43). Наявний запис до актової книги Житомирського гродського уряду від 08.1.1605 р. також свідчить, що зіткнення могли відбуватися й через напади на слуг представників провідного стану. У записі йшлося, що було забито слугу кн. П.Н. Корецького слугами п. Велекгловського для підтвердження чого було привезено тіло загиблого, котре оглянув генеральний возний й зафіксував тілесні ушкодження (Ділова мова, 1981: 29–30).

Підставою звернень були й сімейні протиріччя. Так, згідно запису 21.8.1583 р. Семен Щенієвський скаржився на Домну Щенієвську яка заслала синів, котрі повбивали його свиней. Також, від 7.10.1583 р. було звернення від К. Постригача на Самсона Сосновського – оскільки до нього з майном перейшла жінка (Актова книга, 1965: 54–59, 63).

Більшість названих випадків об'єднує той факт, що дії в них здійснювались не таємним, а отже злодійським способом, котрий карався значно суворіше (Гулевич, 2003: 44).

Істотно відрізнявся напад викладений в записі від 15.1.1605 р. коли п. Я. Лядович скаржився на п. Я. Лакгевницького за скоєння «наїзду» на його будинок за участі неосілих людей (зокрема татар) «обичаєм неприязельським» та використанням лайки (Ділова мова, 1981: 46; Гулевич, 2003: 46, 58). Учасниками та жертвами зіткнень були й дуже поважні князівські родини. Звинувачення торкались і кн. К. Острожського (Київ. воєвода з 1569 р.) де в записі від 9.10.1584 р. наводилась скарга про побиття товаришів ротмістра Київського замку. Відповідний позов було передано князю возним. Погана поведінка під час розгляду справ, що стосувались князів також були предметом скарг, зокрема тієї, котра була спрямована проти Єсифа Немирича – київського земського судді від земського підсудка від 14.1.1584 р., коли йшлося про позов до князя Вишневецького (Актова книга, 1965: 72–73, 116). Слід навести, що 3.2.1609 р. було повідомлено про напад («гвалт») на маєтність Анни Ходкевич Корецької організований кн. Р. Ружинським, що завершенням спаленням замку Черемошки (Ділова мова, 1981: 158–159).

Зіткнення та сутички між шляхтою могли бути не тільки через поділ нерухомого майна, а й через банальну крадіжку, як було повідомлено від 12.9.1584 р. орендарем Мошковичем, про те, що бояри Кирило Андрійович, Наум Климович побили його служку Схар'ю, та жінку. Названі у відповідь подали на служку Схар'ю, що він та Стась, Езоп – побили Кирила Андрійовича, вирвали волосся, вирвали рушник з 50 копами литовських грошей та шапку за 5 литовських грошей. Заява

була уточнена 12.11.1584 р., іншими оцінками вартості майна (Актова книга, 1965: 136–142).

Наведені випадки свідчать, що їх учасники – шляхтичі, князі – це особи, котрі на відміну від простих грабіжників, зберігали громадянські права. Вони не були «лихими» людьми поза законом, були просто злочинцями, в гіршому випадку «підступними» злочинцями (Гулевич, 2003: 43, 61).

Окремим інститутом станового судочинства, котрий був покликаний вирішувати майнові суперечки, розмежовувати маєтності були підкоморські суди (станові шляхетські суди у Правобережній Україні для розгляду межових справ встановлений у Другим Литовським статутом 1566 р.). Показовим в цьому напрямку є запис Декрету підкоморського суду між п. Андрієм з Домбровиці Фірлеєм Каштеляном Белзьським та панами Габріелем, Яном, Павлом Тишами (Биковськими) від 22.4.1643 р., де зокрема йшлося про розмежування містечок Обухів (Фірлея) та Копачев, маєтності Тишів, розмежування містечок Гайсин та Кисляк (Кисляк) (Ділова мова, 1981: 220, 229–230, 263).

Як вже наголошувалось, Перший Литовський статут визначив умови організації судової суперечки між міщанами та шляхтою. Шляхтич міг уникнути розгляду лише через те що був на службі, перебував в ув'язненні в іншій державі, або через важку хворобу, або, як було додано в наступну редакцію статуту, постраждав через пожежу у маєтку, розбійницький напад, через виконання державних справ. Наявні приклади того, що ці не норми не виконувались, коли вийти зволікали з розглядом подібних суперечок, а міщан намагалися притягнути до відповідальності за злочини шляхтичів саме у міському, а не земському суді, як передбачалось у статуті (Заяць, 2019: 30, 32). Матеріали актових книг містять й описи дій учасників подібних суперечок. Так, 22.10.1582 р. Огафія Тишкова обвинуватила міщан у крадіжці її вола, а 23.12.1583 р. було скарга міщанина Павла Євтуховича на С. Рудича за побиття і пограбування його брата. Був внесений запис на міщан, котрі не повернули зібраних міських коштів від 15.4.1583 р. Траплялись випадки, коли право міщанина з боку шляхтича та його адвоката на участь у суді ставилось під сумнів без участі вейта, поряд з належністю до міщанського стану. Так, у справі володимирського міщанина від 1608 р., коли було викладено його скаргу на підсудка (шляхтича) за те що його урядник з людьми учинив напад на нього під час збору врожаю проса побили та пограбували, а суму збитків скаржник визначив на суму 100 злотих. Суд у цій справі став на бік шляхтича, а адвокат міщанина подав апеляцію до

трибуналу (Актова книга, 1965: 42, 46, 67; Гулевич, 2003: 48–49; Заяць, 2019: 30, 37).

У записах фігурують й міські вейти, як то вейт м. Коростишева, відповідно до скарги 2.5.1583 р. Мошка Мисаковича – не допоміг зібрати податки з міщан, а також побив, пограбував віскобійню його сина. Нерідко вейт ставав на перешкоді у пошуках пограбованого, як це було відповідно до запису 22.8.1583 р., або й сам займався крадіжками. Так, відповідно до запису 8.4.1584 р. – було записано С. Кошковським на сина житомирського вейта, що син вкрав сіно, або вейт Коростишева пограбував підданого короля (Актова книга, 1965: 53–54, 59–60, 44). Подібне зволікання з розглядом справи міською владою було у 1587 р. коли служебник волинського князя, брацлавського воєводи та кременецького старости Януша Збараського (пом. 1608 р.) Григорій Дедеркал скаржився на Кременецький міський уряд і вейта Федора Новоселецького (представника відомої родини на Брацлавщині), адже в його справі з міщанином Павлом Бараном, який побив Дедеркала, кременецький вейт дозволив міщанину апелювати до Львова як вищого суду (Заяць, 2019: 32).

Висновки. Наявні опубліковані матеріали актових книг другої половини XVI – початку XVII ст. містять відомості про учасників конфліктів, сутичок або правочинів (продаж/купівля/застава рухомого/нерухомого майна, а також з учасниками розглядів цих справ – возний генерал (цей уряд отримувався від короля), підстароста, (керівник судових розглядів), свідки (виключно шляхетського стану), важливих учасників судових суперечок – адвокатів, переважно шляхетського походження, а, також, про наявність вищої апеляційної інстанції – Великокнязівського трибуналу. Матеріали насичені інформацією про гострі протиріччя в середовищі провідного стану українських земель того часу – шляхти у сфері землеволодіння, землекористування, боргових зобов'язань, що ставало приводом до силових прийомів у вирішенні протиріччя – шляхетських «наїздів», наслідки котрих доводилось зрештою вирішувати в станових судових установах. Досить часто такі дії мали відкритий характер й опонент завчасно розумів можливий розвиток подій для його майна, маєтку та слуг. Здійснення аналогічних дій в прихований спосіб (в темну пору дня) посилювали небезпечне значення злочину (наїзду) отже й відповідальності. Приклади справ, свідчать що зміст конфліктів, їх гостроту (зокрема на Волині) у середовищі шляхти також визначали складні особисті взаємні відносини та конкуренція, а також слабкість Великокнязівської/королівської влади. Це становище негативно впливало й на функціонування судочинства загалом, його стану у великокнязівських (королівських)/приватновласницьких містах та міщанства загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актова книга Житомирського міського уряду кінця XVI ст. (1582–1588 рр.). Київ : Наукова думка, 1965, 192 с.
2. Білоус Н.О. Документальні джерела з історії Магдебурзького права в Києві XVI ст. – першої половини XVII ст. Самоврядування в Києві: Історія та сучасність. Матеріали міжнародної конференції, присвяченої 500-річчю надання Києву магдебурзького права. Київ 26–27 листопада 1999 р. К.: Фонд ім. Фрідріха Еберта, 2000, С. 101–109.
3. Білоус Н.О., Михайловський В.М., Старченко Н.П. Рец. На кн. А.В. Бортнікової Держава та місцеве самоврядування на Волині (кін. XIV – сер. XVII ст.) – Луцьк : Східноєвропейський університет ім. Л. Українки, 2013. – 552 с. УІЖ. 2014. № 4, С. 194–209.
4. Блануца А. В. Роль «адвокатів» у судових справах шляхти Великого Князівства Литовського (1529–1566 рр.) Адвокатура України: історія та сучасність: матеріали Всеукраїнського круглого столу. Київ; Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2013. С. 35–38.
5. Блануца А.В. Вікторова Л. З історії формування маєткових комплексів князів Чарторийських у Великому Князівстві Литовському (кінець XV–XVI ст.). УІЖ. 2019. № 2. С. 94–113.
6. Вашчук Д. П. Адвокатура України у XV – I половині XVI століття (на прикладі Волинської землі) Адвокатура України: історія та сучасність: матеріали Всеукраїнського круглого столу. Київ; Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2013. С. 31–35.
7. Гулевич В. «Наїзди» у русько-литовському праві XV–XVI ст. (Розвиток і еволюція права на прикладі «наїздів»). Просемінарії. Медієвістика. Історія церкви, науки та культури. – К.: КНУ ім. Т.Г. Шевченка, І-т укр. археол. та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2003. Вип. 5, С. 33–63. (276 с.)
8. Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст. (Збірник актових документів) Відп. ред. В.В. Німчук; Вид. підгот. В.М. Русанівський та ін. Київ : Наукова думка, 1981, 316 с.
9. Довбищенко М. В. Професійна та суспільно – політична діяльність адвокатів Волині другої половини XVII століття (за матеріалами актових книг повітових судів Волинського воєводства) Адвокатура України: історія та сучасність: матеріали Всеукраїнського круглого столу. Київ; Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2013. С. 42–47.
10. Сторов В.В. Станове судочинство та злочини в українських землях в складі Речі Посполитої наприкінці XVI – на початку XVII ст. Будівельне право: Проблеми теорії і практики. Друга міжнародна науково-практична конференція (Київ, 6 грудня 2018 р.). Збірник наукових праць. – Київ; Тернопіль: «Економічна думка», 2018, С. 207–213.
11. Заяць А. Правове становище волинських міщан у XVI – першій половині XVII ст. Український історичний журнал. 2019. № 1. С. 25–53.
12. Кудін С. В. Правовий статус адвоката за історичними пам'ятками України XVI ст. Адвокатура України: історія та сучасність: матеріали Всеукраїнського круглого столу. Київ; Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2013. С. 38–42.
13. Літвін Г. З народу руського. Шляхта Київщини, Волині та Брацлавщини (1569–1648). К.: «Дух і Літера», 2016, 616 с.

REFERENCES

1. Aktova knyha Zhytomyrskoho miskoho uriadu kintsia XVI st. (1582–1588 rr.) [Act book of the Zhytomyr city government at the end of the XVI th century. (1582–1588)]. Kyiv : Naukova dumka, 192 p. [in Ukrainian].
2. Bilous N.O. (2000). Dokumentalni dzhherela z istorii Mahdeburzkoho prava v Kyievi XVI st. – pershoi polovyny XVII st. Samovriadvannia v Kyievi: Istoriia ta suchasnist. Materialy mizhnarodnoi konferentsii, prysviachenoi 500 – richchiu nadannia Kyievu mahdeburzkoho prava. Kyiv 26–27 lystopada 1999 r. [Documentary sources on the history of Magdeburg law in Kyiv of the XVI th century. – the first half of the XVII th century. Self-government in Kyiv: History and modernity. Materials of the international conference dedicated to the 500 th anniversary of the granting of Magdeburg law to Kyiv. Kyiv, November 26–27, 1999]. K.: Fond im. Fridrikha Eberta. 101–109. [in Ukrainian].
3. Bilous N.O., Mykhailovskiy V.M., Starchenko N.P. Reti. Na kn. A.V. Bortnikovoi (2014). Derzhava ta mistseve samovriadvannia na Volyni (kin. XIV – ser. XVII st.) – Lutsk : Skhidnoievropeiskiy universytet im. L. Ukrainky, 2013. – 552 s. [On the book A.V. Bortnikova State and local self-government in Volyn (late 14th – mid-17th centuries). Lutsk: Eastern European University named after L. Ukrainki, 2013. 552 p.] Ukrainskiy istorychnyi zhurnal. Ukrainian Historical Journal. №. 4. 194–209. [in Ukrainian].
4. Blanutsa A. V. (2013). Rol «advokativ» u sudovykh spravakh shliakhty Velykoho Kniazivstva Lytovskoho (1529–1566 rr.) [The role of «lawyers» in the court cases of the nobility of the Grand Duchy of Lithuania (1529–1566)]. Advokatura Ukrainy: istoriia ta suchasnist: materialy Vseukrainskoho kruhloho stolu. [Bar of Ukraine: history and modernity: materials of the All-Ukrainian Round Table.] Kyiv; Ternopil: TNPU im. V. Hnatiuka. 35–38. [in Ukrainian].
5. Blanutsa A.V. Viktorova L. (2019). Z istorii formuvannia maietkovykh kompleksiv kniaziv Chartoryiskykh u Velykomu Kniazivstvi Lytovskomu (kinets XV–XVI st.) [On the history of the formation of estate complexes of the Czartoryski princes in the Grand Duchy of Lithuania (end of the XV th – XVI th centuries)]. Ukrainskiy istorychnyi zhurnal. Ukrainian Historical Journal. № 2. 94–113. [in Ukrainian].
6. Vashchuk D. P. (2013). Advokatura Ukrainy u XV – I polovyni XVI stolittia (na prykladi Volynskoi zemli) [Bar of Ukraine in the XVth – 1st half of the XVI th century (on the example of the Volyn region)] Advokatura Ukrainy: istoriia ta suchasnist: materialy Vseukrainskoho kruhloho stolu. Bar of Ukraine: history and modernity: materials of the All-Ukrainian Round Table. Kyiv; Ternopil: TNPU im. V. Hnatiuka. 31–35. [in Ukrainian].
7. Hulevych V. (2003). «Naizdy» u rusko – lytovskomu pravi XV–XVI st. (Rozvytok i evoliutsiia prava na prykladi «naizdiv»). [«Incursions» in Russian-Lithuanian law of the XV-XVI centuries. (Development and evolution of law on the example of «run-ins»)] Proseminarii. Mediievistyka. Istoriia tserkvy, nauky ta kultury. Proseminary. Media studies. History of

the church, science and culture. K.: KNU im.T.H.Shevchenka, I-t ukr.arkheohr. ta dzhereloznavstva im. M.S. Hrushevskoho NAN Ukrainy. Issue 5.33 – 63. [in Ukrainian].

8. Dilova mova Volyni i Naddniproshchyny XVII st. (Zbirnyk aktovykh dokumentiv) [Business language of Volhynia and Naddnipro region of the XVII th century. (Collection of official documents)]. Kyiv : Naukova dumka, 316 p. [in Ukrainian].

9. Dovbyshechenko M. V. (2013). Profesiina ta suspilno – politychna diialnist advokativ Volyni druhoi polovyny XVII stolittia (za materialamy aktovykh knyh povitovykh sudiv Volynskoho voievodstva) [Professional and socio-political activity of lawyers in Volyn in the second half of the XVIIth century (based on the materials of the act books of the district courts of the Volyn Voivodeship)] Advokatura Ukrainy: istoriia ta suchasnist: materialy Vseukrainskoho kruhloho stolu. Bar of Ukraine: history and modernity: materials of the All-Ukrainian Round Table. Kyiv; Ternopil: TNPU im. V. Hnatiuka. 42–47. [in Ukrainian].

10. Yehorov V.V. (2018). Stanove sudochynstvo ta zlochyny v ukrainskykh zemliakh v skladi Rechi Pospolytoi naprykintsi XVI – na pochatku XVII st. [State justice and crimes in the Ukrainian lands as part of the Polish-Lithuanian Commonwealth at the end of the XVI th – the beginning of the XVII th century] Budivselne pravo: Problemy teorii i praktyky. Druha mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia (Kyiv, 6 hrudnia 2018 r.). Zbirnyk naukovykh prats. Construction law: Problems of theory and practice. The second international scientific and practical conference (Kyiv, December 6, 2018). Collection of scientific works. Kyiv; Ternopil: «Ekonomichna dumka». 207–213. [in Ukrainian].

11. Zaiats A. (2019). Pravove stanovyshche volynskykh mishchan u XVI – pershii polovyni XVII st. [Legal status of Volyn burghers in the XVI th – first half of the XVII th centuries.] Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. Ukrainian Historical Journal. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. №. 1. 25–53. [in Ukrainian].

12. Kudin S. V. (2019). Pravovyi status advokata za istorychnymy pamiatkami Ukrainy XVI st. [Legal status of a lawyer according to the historical monuments of Ukraine of the XVI th century] Advokatura Ukrainy: istoriia ta suchasnist: materialy Vseukrainskoho kruhloho stolu. Bar of Ukraine: history and modernity: materials of the All-Ukrainian Round Table. Kyiv; Ternopil: TNPU im. V. Hnatiuka. 38–42. [in Ukrainian].

13. Litvin H. Z. (2016). narodu ruskoho. Shliakhta Kyivshchyny, Volyni ta Bratslavshchyny (1569–1648) [From the Rus. people. Nobility of Kyiv Region, Volyn and Bratslav Region (1569–1648)] K.: «Dukh i Litera», 616 p. [in Ukrainian].

УДК 930(438)(092)»19»:94(477)»159»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-3>

Марко КАНТОР,
orcid.org/0009-0008-2412-5795
аспірант кафедри історії України та правознавства
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) *m.kantor@mios.com.ua*

ОБРАЗ КОЗАЦЬКИХ ПОВСТАНИЙ КІНЦЯ XVI СТ. У НАУКОВІЙ ТВОРЧОСТІ ВЛАДИСЛАВА ТОМКЄВИЧА

У статті аналізуються погляди Владислава Томкевича, як одного із провідних польських дослідників історії козацтва, на події козацьких повстань кінця XVI ст. Вивчення його наукової спадщини має вагомe значення як для поглиблення знань щодо багатьох подій минулого, які докладно досліджував науковець, так і задля зрозуміння специфіки відображення історії українського народу та польсько-українських відносин у історичній свідомості поляків відображеній у працях істориків. Таким чином мета даного дослідження полягає у вивченні образів козацьких повстань у творчості В. Томкевича та встановлення специфіки їх формувань. Дослідження історії перших козацьких повстань, що вибухали під проводом К. Косинського та С. Наливайка, посідали вагомe місце у науковому доробку польського історика В. Томкевича. Вчений багато уваги присвячував розгляду як внутрішньо-політичних так і зовнішніх факторів впливу, що призвели до піднесення таких масштабних збройних козацьких виступів. Як і у багатьох інших польських дослідників, що працювали в давніші часи, він намагався прослідкувати й роль «іноземних інтриг» у підбурюванні козаків до повстання. Також він не віднаходив жодних ідейних основ у козацькому русі кінця XVI ст. й бачив у них лише особисті мотиви й розглядав як наслідки неконтрольованої войовничості козаків, яка не знайшла собі виходу за межами Речі Посполитої. Це у значній мірі було продовженням традиційних візій польської історіографії XIX та першої половини XX ст. на козацькі повстання. Однак історик вдавався до виваженого підходу у вивченні фактів розгортання бойових дій й намагався чітко простежити реальний перебіг кампанії. Завдяки цьому В. Томкевичу вдалося докладно реконструювати події бойових дій козацької та польської сторін, виділити у них стратегічні та тактичні заходи. Таким чином у дослідженні В. Томкевичем історії повстань Косинського та Наливайка простежується поступовий перехід від традиційних, побудованих на антикозацьких стереотипах й неоромантичних віяннях, її образів, до виваженого більш об'єктивного зображення польсько-козацьких протистоянь.

Ключові слова: польська історіографія, В. Томкевич, козацькі повстання, повстання К. Косинського, повстання С. Наливайка.

Marko KANTOR,
orcid.org/0009-0008-2412-5795
Postgraduate student at the Department of Ukraine's History and Law
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) *m.kantor@mios.com.ua*

THE IMAGE OF THE COSSACK REBELLION INSURRECTION OF THE END OF THE 16TH CENTURY IN THE SCIENTIFIC CREATIVITY OF WLADISLAW TOMKIEWICZ

The article analyzes the views of Władysław Tomkiewicz, as one of the leading Polish researchers of Cossack history, on the events of the Cossack insurrections of the end of the 16th century. The study of his scientific heritage is of great importance both for deepening knowledge about many events of the past, which the scientist studied in detail, and for understanding the specifics of the reflection of the history of the Ukrainian people and Polish-Ukrainian relations in the historical consciousness of Poles reflected in the works of historians. Thus, the purpose of this study is to study the images of Cossack insurrection in the works of W. Tomkiewicz and establish the specifics of their formations. The study of the history of the first Cossack insurrection, which erupted under the leadership of K. Kosynskyi and S. Nalywaiko, occupied an important place in the scientific work of the Polish historian W. Tomkiewicz. The scientist devoted a lot of attention to the consideration of both internal political and external factors of influence that led to the elevation of such large-scale armed Cossack performances. Like many other Polish researchers who worked in ancient times, he also tried to trace the role of "foreign intrigues" in inciting the Cossacks to revolt. Also, he did not find any ideological foundations in the Cossack movement of the end of the 16th century. and saw in them only personal motives and regarded them as the consequences of the uncontrolled militancy of the Cossacks, which did not find a way out outside the Commonwealth of Nations. To a large extent, this was a continuation of the traditional visions of Polish historiography of the 19th and

the first half of the 20th centuries. on Cossack insurrection. However, the historian resorted to a balanced approach in studying the facts of the deployment of hostilities and tried to clearly trace the real course of the campaign. Thanks to this, W. Tomkiewicz managed to reconstruct in detail the events of the hostilities of the Cossack and Polish sides, to highlight their strategic and tactical measures. Thus, in W. Tomkiewicz's study of the history of the Kosynskyi and Nalywaiko insurrections, a gradual transition from traditional, built on anti-Cossack stereotypes and neo-romantic tendencies, to its images, to a balanced, more objective depiction of Polish-Cossack confrontations can be traced.

Key words: Polish historiography, W. Tomkiewicz, Cossack insurrections, insurrection of K. Kosynskyi, insurrection of S. Nalywaiko.

Постановка проблеми. Найбільш яскравими сторінками в історії України є ті, що представляють національно-визвольну боротьбу її народу. Початки таких змагань як за незалежність, так і за різноманітні його релігійні та соціальні права сягають козацьких повстань кінця XVI – першої половини XVII ст. Саме тоді українці постають як самостійна організована сила, що здатна уже із зброєю у руках відстоювати власні інтереси у різних сферах суспільного буття й заявляли про себе не лише у внутрішньому житті багатонаціональної Речі Посполитої, але й на міжнародній арені. Перші такі збройні виступи, у яких лише викристалізувався потенціал козацтва, як виразника національних інтересів українців, відбулися в кінці XVI ст. під проводом Кшиштофа Косинського та Северина Наливайка. Дані повстання уже після їх закінчення почали обростати легендами у народній свідомості, а у баченні їх суперників набували форм стереотипного сприйняття ворогів. У наступні ж століття українські історики часто міфологізували та героїзували боротьбу повстанців, тоді як польські – нерідко намагались зобразити їх як руйнівників держави та суспільного ладу із цілим комплексом негативних заідеологізованих оціночних суджень. Тому вивчення польської історіографії козацьких повстань є вкрай важливим для проведення різностороннього аналізу образу українців у свідомості поляків, що і сьогодні часто подиктований історичними картинами та сприйняттям складних сторінок спільного минулого. Саме із козаками, що боролись проти влади та вищих суспільних верств Речі Посполитої у польській історичній свідомості пов'язаний перший образ українця як ворога, який уже в другій половині XX ст. почав конкурувати із міфологізованим образом «бандерівця».

Одним із найбільш плідних польських істориків, що займалися історією українського козацтва був Владислав Томкевич, який поруч із певним впливом на свою творчість польської історіографічної традиції, зробив великий науковий внесок у козакознавчі студії. Серед його наукових зацікавлень була й історія козацьких повстань кінця XVI ст. Вивчення його наукової спадщини має вагомe значення як для поглиблення знань щодо багатьох подій

минулого, які докладно досліджував науковець, так і задля зрозуміння специфіки відображення історії українського народу та польсько-українських відносин у історичній свідомості поляків відображений у працях істориків. Таким чином **мета даного дослідження** полягає у вивченні образів козацьких повстань у творчості В. Томкевича та встановлення специфіки їх формувань.

Аналіз останніх досліджень. На жаль до сьогодні ні в польській, ні в українській науці не існує більшого дослідження присвяченого історичним студіям В. Томкевича та його життєвого шляху. Також немає окремих праць у яких би спеціально вивчалися погляди науковця на козацькі повстання кінця XVI ст. Серед єдиних можна назвати короткі розвідки. М. Карповіча (Karpowicz, 1987) чи М. Козловського (Kozłowski, 2014), а також стаття З. Ромека в «Словнику польських істориків» (Romek, 1994). Однак відображення різних подій історії українського козацтва у його творах показали у своїх ширших дослідженнях польської історіографії козащини Л. Пйонтковський (Piątkowski, 1996), Т. Гриневич (Гриневич, 2012), О. Руда (Руда, 2008). Втім, у даних публікаціях спеціально не досліджувалось наукову творчість В. Томкевича й розглядалось її у широкому контексті розвитку поглядів польської історичної науки на ряд вибраних історичних подій та більших процесів. Таким чином дана стаття покликана заповнити цей пробіл в історіографічних дослідженнях.

Виклад матеріалу. Владислав Томкевич (1899–1982) народився в околицях Ковна на теренах сучасної Литви, що тоді перебувала у складі Російської імперії. Майбутній вчений навчався на історичному факультеті Варшавського університету, де розпочав свої наукові дослідження під керівництвом відомого дослідника ягеллонської доби Оскара Галецького. Також він вивчав мистецтвознавство та перебував на наукових стажуваннях у Парижі та Римі. З 1932 р. викладав у Варшавському університеті (Romek, 1994). Саме у 1930-х рр. вийшли у світ його основні дослідження з історії українського козацтва, що до сьогодні становлять чи не найбільший вклад у польські козакознавчі студії. У часи німецької окупації у II Світовій війні приймав участь у підпільному

національно-визвольному русі. Після закінчення війни та встановлення у Польщі комуністичного режиму історик поступово змушений був відмовитись від продовження досліджень історії козацтва, яка у нових умовах вважалася не «політкоректною» тематикою, що була у протиріччі з візіям на минуле пропагованими радянськими окупантами. Тому В. Томкевич в основному зосередився на мистецтвознавстві й у 1952 р. перейшов із Історичного факультету до Інституту історії мистецтва Варшавського університету, а його праці проходили через цензуру. Серед основних його праць варто назвати біографічне дослідження «Єрмія Вишневецький», історико-політичну «Україна між Сходом та Заходом», «Єжи Оссолінський» та звичайно ж «Українська козаччина».

У міжвоєнний період, коли В. Томкевич провадив свої козакознавчі дослідження, відбувся перехід від неоромантичних візій минулого до різноманітних новітніх наукових підходів. Однак польські дослідники нерідко перебували під впливом ідей вироблених в XIX та на початку XX ст., коли у бездержавний період у польській історичній свідомості домінували картини минулого, що створювалися «для зміцнення сердець» народу, який перебував під іноземним пануванням й потребував героїчних прикладів минулого, які б сприяли плеканню національної свідомості та патріотизму. Такими були героїчні, але далекі від об'єктивності, образи польсько-козацьких війн Хмельниччини змальовані у романі Г. Сінкевича «Вогнем та мечем». Натомість в історіографії популярними були історичні нариси Людвіка Кубалі, які описували події середини XVII ст. й були для поляків своєрідним описом прологу тривалого процесу падіння могутньої І Речі Посполитої. Козакознавчу проблематику ще з кінця XIX ст. пропагував Францішек Равіта-Гавронський який втім, через свою українофобську позицію, поширював саме негативний образ козаків, а через це формував образ українців як віковичних ворогів Польщі та цивілізації. Ці образи формували сприйняття козацтва та українського народу у свідомості поляків у XIX та першій половині XX ст. й, часто лише підсвідомо, ставали основою на якій вибудовувались історіографічні конструкції історії козацтва у працях науковців. Серед таких істориків був і В. Томкевич, який проводив ґрунтовні наукові дослідження, але у його творчості все ж проявлялися елементи давніших образів, що перебували під впливом історичних міфів та політичних упереджень.

Для В. Томкевича повстання К. Косинського та С. Наливайка закономірно були першими поль-

сько-українськими конфліктами під час їх співжиття у межах спільної Речі Посполитої. Тому вивчення їх історії, а також причин та обставин вибуху було важливим для реконструкції цілісного образу козацьких війн та їх еволюції. Так В. Томкевич звертав увагу на взаємозв'язок козацьких походів на терени Османської імперії із вибухом перших козацьких повстань. Вчений вважав, що у другій половині XVI ст. дедалі посилювались козацькі напади на татарські володіння та турецькі причорноморські міста. Особливо такі їх дії активізувалися після смерті короля Стефана Баторія, що за свого правління намагався взяти козаків під контроль влади та організувати їх життя. Однак із смертю монарха у Речі Посполитій запанували внутрішні безпорядки, які посприяли й пробудженню козацької «сваволі» (Tomkiewicz, 1939: 20). Обмежений характер носила спроба їх використання Оришевським та Замоїським у боротьбі проти ерцгерцога Максиміліана в 1588 р. й більшість запорожців продовжила свої руйнівні походи на турецькі береги Чорного моря. Ці напади, як вважав дослідник, призвели до великих татарських набігів на Річ Посполиту. Загроза великої війни проти Порти змусила польський сейм прийняти рішення про вербування на королівську службу 20 тис. козаків. Однак, уже з початком заспокоєння цієї зовнішньополітичної кризи сейм вирішив «серйозно задуматись над її уникненням в майбутньому». Заради цього, згідно означень історика, влада прийняла постанови, щодо «правового унормування становища козаків, що були винуватцями роздраження Туреччини» (Tomkiewicz, 1939: 21). Таким чином усі плановані утиски козацтва історик подавав як справедливі заходи по приборканню войовничої стихії й використання її на службі держави і ніяк не карні заходи, що передбачали розправу над непокірними такої політиці.

В. Томкевич подав розгорнуту характеристику сеймової конституції 1590 р. «Порядок із сторони низовиків та України». Розглядаючи її, як знаряддя задля «унормування становища козацтва» у Речі Посполитій, вчений вбачав у документі дві частини. Перша із них стосувалася реєстрових козаків й передбачала їх перетворення у регулярне військо. Його командирами, сотниками, мали бути представники шляхетського стану. При цьому історик зазначав, що козаки вважали цей пункт порушенням їх прав й вважали його «кривдою». Також верховне командування над ним мали здійснювати коронні гетьмани. Їх обов'язки передбачали «чувати над тим, щоб реєстрові козаки стали справжнім військом, що боронило б Укра-

їну, а не грабіжницьким натовпом» (Tomkiewicz, 1939: 21). Реєстр мав складатися із 2 тис. піхоти та 1 тис. кінних воїнів. У складі війська заборонялося перебувати дезертирам із коронної армії та різноманітного роду злочинцям та особам, що мали проблеми із законом.

Іншою частиною документу, яку виділяв В. Томкевич, були пункти, що стосувалися запорізьких козаків. У них старостам прикордонних українських територій наказувалось нікого не допускати на Запоріжжя, не дозволяти вести торгівлю зброєю та боєприпасами, страчувати усіх, хто б повертався із самовільних військових походів. Також передбачалась і заборона шляхті приймати участь у козацьких походах («ходити в поле»). У даному контексті науковець зробив спостереження, що ці застереження сеймової конституції прямо вказують на вагому роль шляхти у житті тогочасного козацтва, що становила відчутну частку у його спільноті. Усі заборонні постулати «Порядку...» історик розглядав як такі, що мали на меті «запобігти сваволі низовиків» (Tomkiewicz, 1939: 21).

У загальних оцінках сеймової конституції 1590 р. В. Томкевич вважав її лише «паперовою постановою, яку не було кому виконувати». Вчений стверджував, що усі тогочасні рішення влади лише спричинились до поглиблення конфлікту й призвели до першого козацького повстання на чолі із К. Косинським. Такі свої висновки він ґрунтував на позиції, згідно із якою у повстаннях козаків вбачав форму боротьби між різними типами колонізації степових українських просторів та самих різних форм землеволодіння – колонізації, яку вела велика шляхта, що запроваджувала латифундіальне землеволодіння, та освоєння теренів козаками й вільними селянами на принципах фермерського землекористування. Історик вказував, що влада Речі Посполитої бажала заспокоїти козацтво й відвернути його від закордонних походів шляхом їх перетворення в осіле населення. Це здійснювалось через надавання їм земель. Таким чином планувалося залучити їх до колонізації, а отже й до організованої оборони, степового прикордоння. Однак у цей же час король та уряд роздавав великі володіння можновладцям-магнатам, які також мали заселяти пустуючі землі колоністами. Це усе, на думку В. Томкевича, призводило до конфлікту між козаками та «українними королев'ятами» (Tomkiewicz, 1939: 22). Саме його, поруч із заборонаю здійснювати морські походи, науковець бачив причиною перших козацьких повстань. У цьому ж ключі він й розглядав виступ на чолі із К. Косинським, як боротьбу за маєтки.

У своїх спостереженнях над причинами першого козацького повстання В. Томкевич схилився до характеристики його як «тільки приватної війни» й вважав, що до неї призвів «майновий конфлікт, який розгорівся між київським воєводою Костянтином Острозьким та авантюрним волинським шляхтичем Кшиштофом Косинським» (Tomkiewicz, 1939: 22). Історик вважав, що такі обставини з'явилися через непослідовну політику правлячих кіл Речі Посполитої, які в кінці XVI ст. надавали землі двом de facto полярним одні до одного силам, що прагнули колонізувати незаселені землі Подніпров'я – великим магнатам та козакам. Така їх конкуренція за землеволодіння неминуче мусіла призвести до спроб її збройного розв'язання. Першим відомим прикладом цих зіткнень, що переросли у справжню «війну», і стало козацьке повстання на чолі з К. Косинським.

У своїй праці «Українська козащина» В. Томкевич подав характеристику бойових дій під час повстання 1591–1593 рр. Вчений вказував, що К. Косинський, посварившись із князем К. Острозьким, вирушив на Запоріжжя. Там він уже мав давні зв'язки із Низовим військом, адже, як вважав історик, неодноразово займався «козакуванням». На Січі йому вдалось зібрати кілька тисяч добровольців, закликаючи їх «шукати козацького хліба» в маєтках князів Острозьких. Із цими силами козацький ватажок вирушив плюндрувати та грабувати шляхетські двори на Волині та Наддніпрянській Україні. При цьому дослідник зазначав, що жертвами повстанців стали не лише маєтності Острозьких, але й іншої шляхти, що мешкала на цих теренах. Однак організувати регулярні війська для протидії повстанню Річ Посполита у цей час немала змоги, тому з цією метою було скликано посполите рушення шляхти з українських воєводств. Концентрація цих сил поставила повстанські війська, що поступалися їм силами, під загрозу можливої поразки, й заставила К. Косинського покинути Волинь, щоб повернутися на терени Запоріжжя. Однак по дорозі війська К.В. Острозького нанесли удар по козаках й завдали їм поразки. Сам результат бою В. Томкевич називав «наче б перемогою» й зазначав, що головним її елементом було не знищення ворога, а отримання Острозьким від Косинського перепросин, а від козаків – обітниця усунути свого ватажка із командування. У підсумку навіть ці словесні запевнення не були повстанцями дотримані й уже в наступному році вони розпочали нові військові походи на чолі з К. Косинським. Однак тепер їх ціллю був уже черкаський староста князь Олександр Вишневецький. Фінал цієї військової

кампанії науковець коротко визначив, як поразку козаків у боях та загибель Косинського в «якійсь авантюрі» (Tomkiewicz, 1939: 22). Втім, як наголошував дослідник, остаточно покласти край цьому повстанню вдалось лише королівській комісії, яка провела виплату реєстровим козакам, що відігравали вагомий роль у цьому військовому виступі, заборгованих їм оплат.

Важливим для В. Томкевича було дослідження починань повстанців у суспільно-політичній сфері. Вчений наголошував, що К. Косинський «брався до чогось більшого» – тобто «впорядкування України по козацькому зразку». Серед таких наріжних заходів очільника повстання він робив акценти на «запровадженні присуду тобто козацького судівництва» (Tomkiewicz, 1939: 23). Також він вказував на приведення до присяги на вірність та послух Війську Запорізькому усього населення на зайнятих повстанцями територіях, від селян та міщан, й до шляхти. Усе це історик оцінював як замах на державний устрій Речі Посполитої. Варто відзначити, що на проблеми існування суспільно-політичних програм серед очільників перших козацьких повстань звертали увагу й польські дослідники у сфері політології, зокрема Леон Василевський (Wasilewski, 1934: 14). Також слід відзначити, що Л. Василевський працював над цими проблемами у той самий час, що і В. Томкевич – близького до правлячого у Польщі з 1926 р. табору Ю. Пілсудського.

В. Томкевич в загальних оцінках повстання 1591–1593 рр. вживав для його означення поняття «бунту» й характеризував його як «приватну війну», що в своїй основі мала індивідуальні порахунки й боротьбу за володіння маєтками. Вчений все ж наголошував, що виступ «носив у собі задатки небезпеки й став грізним застереженням» (Tomkiewicz, 1939: 23). В усіх заходах К. Косинського по приведенню населення зайнятих повстанцями теренів до присяги Війську Запорізькому та запровадженню там козацького устрою він вбачав загрозу для ладу Речі Посполитої та самого її існування. Історик вказував, що влада правильно зрозуміла ці починання й оголосила Косинського та усіх, «хто б свавільно гуртувався» ворогами держави та зрадниками. Водночас іншим урядовим рішенням заборонялось козакам мати власних гетьманів й підпорядковувалось їх владі коронних гетьманів. Однак, як вважав дослідник, усі ці рішення не мали жодної реальної сили й залишились нездійсненими. Тут варто відзначити, що означення виступу К. Косинського як «бунту» було доволі популярне серед польських

істориків. Зокрема його використовував Ф. Равіта-Гавронський (Rawita-Gawronski, 1923: 52).

Багато уваги В. Томкевич присвятив і вивченню історії козацького повстання на чолі із С. Наливайком. Так досліджуючи його причину він віднаходив її у «деморалізуючій» дії іноземних держав. Історик вважав, що розголос про морські походи козаків досягнув далеких закутків Європи й австрійський імператор Рудольф II вирішив використати їх і у своїй війні проти турків. Одночасно із вербунковою місією Лясоти, вирішив найняти запорожців й папа Клеменс VIII. Однак Польща, побоюючись що такі заходи іноземної дипломатії можуть стягнути на неї новий турецький наступ, всіяко намагалася їм перешкодити. Усі ці заходи польської влади були недієві й козаки виступили на війну під імперськими стягами. Втім, як зазначав дослідник, вони швидко повернулись, бо «імператорські офіцери переконались, що козацька допомога викликає більше клопотів ніж користі» (Tomkiewicz, 1939: 23). Таким чином, як вважав науковець, іноземні сили сприяли зросту чисельності козаків та їх «свавільних» військових дій, що несли загрозу Речі Посполитій. Однак більш за все до опору Речі Посполитої козаків підштовхувала «гординя», яка з'явилася у них після служби у імператорських військах. Слід наголосити, що на тезі про іноземне втручання, як причину повстання, вказував ще один із перших дослідників виступу С. Наливайка Ю. Шуйський (Szujski, 1889: 233). Пізніше дану тезу особливо активно розвивали представники варшавської історичної школи, що намагались пояснити ледь чи не всі проблеми польського народу ворожими проти нього іноземними інтригами. Також уже в міжвоєнний період ці ідеї підтримували історики, що симпатизували політичному табору націонал-демократів, такі як В. Собеський (Sobieski, 1938: 116) чи В. Конопчинський (Konopczyński, 1936: 193).

В. Томкевич вважав, що зростання козацької гордині, яке було спричинене австрійською політикою, «висунуло на історичний небокрай деякого Семена Наливайка». Його дослідник вважав слугою князів Острозьких, який за їх наказом приймав участь у боротьбі проти повстанців К. Косинського. Уже після цього він вступив у лави козацтва, яке воювало у складі імператорської армії й «далося в знаки турецьким містам» (Tomkiewicz, 1939: 24).

У баченні В. Томкевича повстання відразу на самому своєму початку оформилось у вигляді дій кількох окремих груп. Вчений вважав, що такими значними військовими підрозділами були

загони на чолі з Наливайком, які діяли на Волині, Лободи, що мав під своїми наказами здебільшого запорожців, на Київщині та повстанців під керівництвом Шаули, який розпочав оперувати на білоруських теренах Литви. Причину такого розділення він вбачав у значній кількості повстанців, які у випадку об'єднання не могли б утримувати таку велику кількість війська за рахунок місцевих ресурсів земель, на яких вони б знаходились (Tomkiewicz, 1939: 24). Саме це, на думку історика, зумовило далекий засяг походів козацьких армій, що таким чином шукали собі провізії та здобичі на все нових землях.

В. Томкевич описав військову кампанію С. Жолкевського проти повстанців. Історик зазначав, що польний гетьман отримав наказ виступити на придушення повстання у лютому 1596 р. Після невдачі вступних мирних переговорів, польський полководець вирушив на чолі кватерних військ на Волинь, де об'єднався із загонами, які прислали йому на підмогу українські магнати (Tomkiewicz, 1939: 24). На звістку про такі дії коронних сил Наливайко відступив на схід, щоб об'єднатись із Лободою. Також це змусило і Шаулу покинути Білорусь та рушити на з'єднання із рештою повстанських військ у район Києва. Жолкевський вирішив не допустити до такої концентрації повстанців й розбити їх поодиночі. З цією метою він розпочав переслідування військ Наливайка, яке завершилось невдачею. Гетьману вдалось завдати поразки лише тиловим сторожам козаків, натомість основні сили, маневруючи, щоб не вступити у великий бій, змогли досягнути відкритих степових просторів, де темп їх руху ще зріс. Лише звістка про наближення загонів Шаули підштовхнула Наливайка виступити йому на зустріч. Після цього об'єднане військо обрало Шаулу своїм гетьманом. Новий козацький очільник вирішив виступити проти польської армії. Історик вважав, що повстанців до думки про їх перевагу над коронними силами схиляло уявлення про потугу козацького оборонного табору, який вони заклали біля Білої Церкви. У цей же час решта повстанців на чолі із Лободою продовжувала рухатись окремо й знаходилась уже на Лівобережжі, що підштовхнуло Шаулу та Наливайка до рішення не очікувати на об'єднання із ним. Битва, що відбулася між козаками та Жолкевським 3 квітня 1596 р., принесла останньому перемогу, однак, як стверджував науковець, «наступаюча вечірня темрява не дозволила йому нанести супернику вирішальної поразки» (Tomkiewicz, 1939: 29). У цих боях козацький очільник Шаула зазнав важкого поранення, що призвело до вибору гетьманом Наливайка. Йому в нічній темряві вдалось переправитись через Дніпро й знищити за собою усі

човни та плоти, якими б могли скористатись його переслідувачі. Однак уже на Лівобережжі козаки на раді вирішили передати гетьманську булаву Лободі. Новий козацький очільник сконцентрував головні свої сили в Переяславі, виділивши окремі підрозділи для охорони дніпровських берегів, щоб забезпечитись від можливих спроб коронних військ переправитись через річку. Такі дії справді затримали на певний час Жолкевського, якому однак допомогли жителі Києва, що побоювались нападу козаків. Вони надали короному війську човни, що дозволило йому в перших числах травня здійснити переправу. Козацькі загони, що охороняли переправу, як стверджував В. Томкевич, полякам вдалося відігнати гарматним вогнем. Уже на Лівобережжі польний гетьман зміг зміцнити свої сили прибулою із Литви підмогою.

Варто згадати, що перебіг військової кампанії докладно висвітлювали у своїх працях дослідники біографії гетьмана С. Жолкевського, а зокрема А. Прохаска (Prochaska, 1927) та А. Слівінський (Sliwinski, 1920). Ці історики докладно розглядали події із позиції польського полководця, аналізували його військові рішення, надаючи кампанії проти повстанців значної ваги, адже вона була першим досвідом Жолкевського у самостійному командуванні такою значною військовою операцією.

В. Томкевич стверджував, що звістка про переправу польських військ через Дніпро викликала серед повстанців паніку. На раді, як він вважав, козаки висували пропозиції піддатися Московському цареві й вимагати за це від нього допомоги донських козаків. Інші повстанці пропонували звернутися по допомогу до «своїх смертельних ворогів – татар». У наслідок цього історик сформував висновок, що «уже тоді, за пів століття перед Хмельницьким, ще ледь зорганізоване козацтво намагалось шукати чужої допомоги проти власної держави» (Tomkiewicz, 1939: 26). Втім, остаточно ними було прийнято рішення просити допомоги із Січі, а самим усім своїм військом відступати у степи. У даному випадку історик слідував за усталеним в польській історіографії ще з XIX ст. трендом пошуку в козацьких повстаннях «традиції зрадництва».

В. Томкевич висвітлює події польсько-козацьких боїв на р. Солониці. Вчений вказував, що коронні війська наздогнали повстанців за милю від Лубен й змусили їх закласти оборонний табір. Укріплені позиції повстанців, за описом історика, склалися із 9 рядів возів, які обороняли 6 тис. «здатних до війни людей, не рахуючи поранених та жінок, що також там опинились», із 24 гарматами, які вони отримали від австрійського імператора чи забрали із здобутих міст. Також дослідник у своїй праці «Українська козаччина» подав докладний опис козацької тактики боротьби із використан-

ням оборонного табору із возів та особливостей його спорудження (Tomkiewicz, 1939: 26). С. Жолкевський оточив повстанський табір й, розуміючи, що ударами кавалерії немає шансів його здобути, розпочав регулярну блокаду. Таким чином, як вважав науковець, польний гетьман планував довести повстанців до «деморалізації» через нестачу води та паші для коней, адже для самих-себе запасів їжі козаки «нагромадили під достатком». Початок падіння коней викликав серед обложених заворушення. Також, як стверджував дослідник, розпочались суперечки між Наливайком та Лободою за командування. Це все призвело до скликання козацької ради, яка вибрала очільником «якогось Прендського» (Tomkiewicz, 1939: 27). Загроза генерального штурму, до якого готувалося коронне військо, застала козаків прийняти рішення про капітуляцію. Повстанці прийняли усі вимоги С. Жолкевського – видали С. Наливайка та кілька інших очільників, склали хоругви та інші, отримані від австрійського імператора, клейноди, козаки були роззброєні і їм було наказано розійтися. У даному випадку В. Томкевич замовчав факти, що показували б темну сторону польських війська та прославленого у польській історичній традиції гетьмана С. Жолкевського, а саме напад коронних військ на повстанців, що уже погодилися здатись та роззброїлись, й мав результатом кривавий погром усіх присутніх у таборі, включно із жінками та дітьми. Натомість у його зображенні повстання завершилось лише роззброєнням козаків, розпуском їх війська та арештом очільників, при цьому не згадувалась і про їх пізнішу страту у Варшаві.

В. Томкевич у своєму аналізі діяльності повстанців не бачив у них жодних ідейних цілей. Вчений стверджував, що повстанці навіть не висували жодних гасел, щоб поширювати повстання серед населення, закликаючи його вступати у свої шереги. Однак, на думку історика, увесь цей рух був «виразом відчуття козацької солідарності», що підтримувало одні-одних у військових починаннях (Tomkiewicz, 1939: 24). Головною ціллю, яку ставили перед собою тоді козаки було, на його думку, лише «шукання козацького хліба в формі руйнування людського майна та вбивства шляхти». Такі свої висновки він робив на основі свідчень гетьмана С. Жолкевського, який стверджував, що козаки мають намір винищити усю шляхту й завдати удару по столиці – Кракову. Таким чином В. Томкевич продовжував оціночну лінію більшості своїх попередників, що намагались зображувати козацтво як руйнівну силу, породжену варварськими азіатськими впливами. Поруч із цим увесь український народ, який у їх баченні втілювався у образі козаків, зображувалось степовими варварами, спраглими крові воро-

гами усієї цивілізації. Тут теж слід відзначити, що В. Томкевич оминув своєю увагою фактів першого використання повстанцями гасел захисту православної віри у час підготовки та проведення Берестейського церковного собору.

Багато дослідників, що у цій чи іншій мірі схилялись до антикозацьких позицій, використовували в підсумкових оцінках результатів повстання 1594–1596 рр. ідіоматичний вираз вжитий польним гетьманом С. Жолкевським, що «гадина є тільки придушена». Його, поруч із іншими давнішими дослідниками історії повстання такими як Т. Корзон (Korzon, 1923: 60) та Ф. Равіта-Гавронський, використовував В. Томкевич (Tomkiewicz, 1939: 28). При цьому історик вказував, що такі характеристики були використані польським полководцем через його знання «козацької природи», яка не схильна до покори та виконання обіцянок й самі козаки лише очікуватимуть нагоди знову взятися за грабунок та кровопролиття. Він зазначав, що у час повстання Наливайка сформувалася козацька «сваволя», що ставила собі за ціль боротьбу проти суспільно-політичних порядків Речі Посполитої та проти самих принципів державного ладу як такого.

Висновки. Таким чином дослідження історії перших козацьких повстань, що вибухали під проводом К. Косинського та С. Наливайка, посідали вагоме місце у науковому доробку польського історика В. Томкевича. Вчений багато уваги присвячував розгляду як внутрішньополітичних так і зовнішніх факторів впливу, що призвели до піднесення таких масштабних збройних козацьких виступів. Як і у багатьох інших польських дослідників, що працювали в давніші часи, він намагався прослідкувати й роль «іноземних інтриг» у підбурюванні козаків до повстання. Також він не віднаходив жодних ідейних основ у козацькому русі кінця XVI ст. й бачив у них лише особисті мотиви й розглядав як наслідки неконтрольованої войовничості козаків, яка не знайшла собі виходу за межами Речі Посполитої. Це у значній мірі було продовженням традиційних візій польської історіографії XIX та першої половини XX ст. на козацькі повстання. Однак історик вдавався до виваженого підходу у вивченні фактів розгортання бойових дій й намагався чітко простежити реальний перебіг кампанії. Завдяки цьому В. Томкевичу вдалося докладно реконструювати події бойових дій козацької та польської сторін, виділити у них стратегічні та тактичні заходи. Таким чином у дослідженні В. Томкевичем історії повстань Косинського та Наливайка простежується поступовий перехід від традиційних, побудованих на антикозацьких стереотипах й неоромантичних віяннях, її образів, до виваженого більш об'єктивного зображення польсько-козацьких протистоянь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гриневич Т. Українське козацтво в дискусіях польських істориків міжвоєнного періоду. *Хроніка 2000. вип. 3 (93). Україна-Польща: діалог у продовж тисячоліть*. Київ: Фонд сприяння розвитку мистецтв. 2012. С. 315–328.
2. Руда О. *Українське козацтво в інтерпретації польських істориків кінця XIX – першої третини XX століття*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. 418 с.
3. Karpowicz M. Władysław Tomkiewicz 4 IX 1899 – 5 VIII 1982. *Rocznik Warszawski*. 1987. S. 267–269.
4. Konopczyński W. *Dzieje Polski Nowożytnej*. T. I. Warszawa; Kraków; Łódź; Poznań; Wilno; Zakopane: Skład Główny u Gebethnera i Wolffa, 1936. 438 s.
5. Korzon T. *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce*. T. 2. *Epoka przedrozbiorowa*. Kraków: Wydawnictwo zakładu narodowego im. Ossolińskich. 1923. 522 s.
6. Kozłowski, M. Oskar Halecki i jego uczniowie. Wzajemne relacje po latach. *Oskar Halecki i jego wizja Europy*. Warszawa: IPN. 2014. S. 24–77.
7. Lewicki A. *Zarys Historji Polski*. Kraków: Nakładem Gebethnera i spółki. 1884. 324 s.
8. Mądziak M. Kozackie wojny w polskiej historiografii przełomu XIX i XX w. *Kozackie війни XVII століття в історичній свідомості польського та українського народів*. Львів; Люблін. 1996. S. 213–224.
9. Piątkowski L. Wojny polsko-kozackie XVII w. w historiografii polskiej okresu międzywojennego (1918–1939). *Kozackie війни XVII століття в історичній свідомості польського та українського народів*. Львів; Люблін. 1996. S. 225–245.
10. Prochaska A. Hetman Stanisław Żółkiewski. Warszawa: Kasa im. Mianowskiego, 1927. 419 s.
11. Rawita-Gawroński, F. *Kozaczyzna ukrainna w Rzeczypospolitej Polskiej do końca XVIII w.* Warszawa. 1923. 238 s.
12. Romek Z. Tomkiewicz Władysław. *Słownik historyków polskich*. Warszawa. 1994. s. 528.
13. Sobieski W. *Dzieje Polski*. T. 1. Do roku 1696. Warszawa: Wydawnictwo Zorza, 1938. 262 s.
14. Szujski J. *Historji Polskiej treściwie opowiedzianej ksiąg dwanaście*. Warszawa: Księgarnia Gebethnera i Wolffa. 1889. 440 s.
15. Śliwiński, A. Hetman Żółkiewski. Warszawa: M. Arcta, 1920. 264 s.
16. Tomkiewicz W. *Kozaczyzna ukrainna*. Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych. 1939. 98 s.
17. Wasilewski L. Kwestja ukraińska jako zagadnienie międzynarodowe. Warszawa: Prace Ukraińskiego Instytutu Naukowego, 1934. 146 s.

REFERENCES

1. Hrynevych, T. (2012). Ukrayinske kozatstvo v dyskusiayah polskykh istorykiv mizhvojennoho periodu. [Ukrainian Cossacks in the discussions of Polish historians of the interwar period]. *Khronika 2000. Issue 3 (93). Ukrayina-Polshcha: dialoh u prodovzh tysyacholit*. Kyiv: Fond spryannya rozvytku mystetstv. 315–328. [in Ukrainian]
2. Ruda, O. (2008). *Ukrayinske kozatstvo v interpretatsiyi polskykh istorykiv kintsya XIX – pershoyi tretyny XX stolittya [Ukrainian Cossacks in the interpretation of Polish historians of the late nineteenth - first third of the twentieth century]*. Lviv: Instytut ukrajinoznavstva im. I. Krypyakevycha NAN Ukrayiny. 418 p. [in Ukrainian]
3. Karpowicz M. (1987). Władysław Tomkiewicz 4 IX 1899 – 5 VIII 1982. *Rocznik Warszawski*. [Warsaw Yearbook]. 267–269. [in Polish]
4. Konopczyński, W. (1936). *Dzieje Polski Nowożytnej*. [The History of Modern Poland]. Vol. I. Warszawa; Kraków; Łódź; Poznań; Wilno; Zakopane: Skład Główny u Gebethnera i Wolffa. 438 p. [in Polish]
5. Korzon, T. (1923). *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce. Epoka przedrozbiorowa*. [History of wars and military in Poland. Pre-Partition Era]. Kraków: Wydawnictwo zakładu narodowego im. Ossolińskich. 522 p. [in Polish]
6. Kozłowski, M. (2014). Oskar Halecki i jego uczniowie. Wzajemne relacje po latach. *Oskar Halecki i jego wizja Europy*. [Oskar Halecki and his vision of Europe]. Warszawa: IPN. 24–77. [in Polish]
7. Lewicki, A. (1923). *Zarys Historji Polski*. [Outline of Polish History]. Warszawa; Kraków; Lublin: Nakładem Gebethnera i Wolffa. 324 p. [in Polish]
8. Mądziak, M. (1996). Kozackie wojny w polskiej historiografii przełomu XIX i XX w. *Kozackie війни XVII століття в історичній свідомості польського та українського народів*. [The Cossack Wars of the 17th century in the historical consciousness of the Polish and Ukrainian peoples]. Lviv; Lublin. 213–224. [in Polish]
9. Piątkowski, L. (1996). Wojny polsko-kozackie XVII w. w historiografii polskiej okresu międzywojennego (1918–1939). *Kozackie війни XVII століття в історичній свідомості польського та українського народів*. [The Cossack Wars of the 17th century in the historical consciousness of the Polish and Ukrainian peoples]. Lviv; Lublin. 225–245. [in Polish]
10. Prochaska, A. (1927). *Hetman Stanisław Żółkiewski*. [Hetman Stanislaw Zolkiewski] Warszawa: Kasa im. Mianowskiego. 419 p. [in Polish]
11. Rawita-Gawroński, F. (1923). *Kozaczyzna ukrainna w Rzeczypospolitej Polskiej do końca XVIII w.* [Ukrainian Cossacks in the Republic of Poland until the end of the 18th century]. Warszawa. 238 p. [in Polish]
12. Romek, Z. (1994). Tomkiewicz Władysław. *Słownik historyków polskich*. [Dictionary of Polish Historians]. Warszawa. 528 p. [in Polish]
13. Sobieski, W. (1938). *Dzieje Polski*. T. 1. Do roku 1696. [History of Poland. Vol. 1. To the year 1696]. Warszawa: Wydawnictwo Zorza. 262 p. [in Polish]
14. Szujski, J. (1889). *Historji Polskiej treściwie opowiedzianej ksiąg dwanaście*. [The history of Poland concisely told in twelve books]. Warszawa: Księgarnia Gebethnera i Wolffa. 440 p. [in Polish]
15. Śliwiński, A. (1920). *Hetman Żółkiewski*. [Hetman Zolkiewski] Warszawa: M. Arcta. 264 p. [in Polish]
16. Tomkiewicz, W. (1939). *Kozaczyzna ukrainna*. [Ukrainian Cossacks]. Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych. 98 p. [in Polish]
17. Wasilewski L. (1934). *Kwestja ukraińska jako zagadnienie międzynarodowe*. [The Ukrainian Question as an International Issue] Warszawa: Prace Ukraińskiego Instytutu Naukowego. 146 p. [in Polish]

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 78.072:004.9

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-4>

Анастасія АДАМ'ЯН,

orcid.org/0009-0000-7170-5700

концертмейстер кафедри вокально-хорової підготовки вчителя

*Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради
(Харків, Україна) 2amysunrise@gmail.com*

Галина ЗУБ,

orcid.org/0000-0003-3908-032X

кандидат мистецтвознавства, доцент,

концертмейстер

*Харківського державного музичного лицю
(Харків, Україна) galinazub1970@gmail.com*

ТЕХНІЧНА СПЕЦИФІКА ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ КОНЦЕРТМЕЙСТЕРА В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Дана стаття висвітлює актуальну проблему, що постала перед музикантами всього світу, а саме професійна діяльність концертмейстера-піаніста в умовах пандемії та повномасштабного вторгнення в Україну та як наслідок – перехід навчального процесу в дистанційний режим. Саме робота концертмейстера була особливо ускладнена цим переходом, бо вимагає живого спілкування з солістом в процесі розучування музичного твору та репетицій. Тож в цій статті розглянуті та проаналізовані деякі з програм для звукозапису і цифрових інструментів для синхронної онлайн-роботи та обробки аудіофайлів, які існують на даний момент; авторами запропоновано огляд програми музичного редактора FL studio для створення та редагування аудіоакомпанементів програмних творів, що стали необхідними саме в форматі дистанційного навчання, а також необхідний на думку авторів мінімальний набір мобільних додатків, програмного забезпечення, додаткового обладнання і відповідних технічних вимог задля продуктивної та успішної концертмейстерської діяльності.

Це дослідження мало на меті проаналізувати складнощі концертмейстерської роботи з вокалістами та диригентами в режимі он-лайн, виникнення такої форми репетиційної діяльності як робота з аудіозаписом твору за відсутності концертмейстера та доцільність її використання, що ставить перед концертмейстером задачу створення якісних фонограм музичних творів. Серед труднощів зокрема такі як різниця в якості та швидкості інтернет-з'єднання, затримка звуку в режимі онлайн-конференції, невідповідність технічних характеристик мікрофонів та динаміків мобільних пристроїв, що впливають на якість передачі звуку. В статті наводяться приклади можливих складнощів при створенні концертмейстером аудіофайлів музичних супроводів в диригентському класі та класі вокалу та шляхи їх подолання.

***Ключові слова:** концертмейстер, вокаліст, диригент, дистанційний режим, фонограма музичного супроводу, мистецтво, концертмейстерська майстерність.*

Anastasiia ADAMIAN,

orcid.org/0009-0000-7170-5700

Concertmaster of Vocal and Choral Teacher Training Department

*Communal Institution “Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy” of the Kharkiv Regional Council
(Kharkiv, Ukraine) 2amysunrise@gmail.com*

Galina ZUB,

orcid.org/0000-0003-3908-032X

Candidate of Art Studies, Associate Professor,

Concertmaster

*Kharkiv State Music Lyceum
(Kharkiv, Ukraine) galinazub1970@gmail.com*

TECHNICAL SPECIFICATIONS OF CONCERTMASTER WORK IN THE ACCORDING TO CONDITIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION

This article highlights the actual problem faced by musicians all over the world, namely, the professional activity of a concertmaster-pianist in the conditions of a pandemic and a full-scale invasion in Ukraine and, as a result, the transition of the educational process to a remote mode. It was the concertmaster's work that was especially complicated

by this transition, because it requires live communication with the soloist in the process of learning the piece of music and rehearsals. So this article reviews and analyzes some of the sound recording programs and digital tools for synchronous online work and processing of audio files that exist at the moment; the authors offered an overview of the FL studio music editor program for creating and editing audio accompaniments of program pieces, which have become necessary especially in the format of distance learning, as well as a minimum set of mobile applications, software, additional equipment and relevant technical requirements, that are necessary, in the opinion of the authors, for a productive and successful concertmaster activity.

The purpose of this study was to analyze the difficulties of concertmaster online work with vocalists and conductors, the emergence of such a form of rehearsal activity as working with an audio recording of a piece in the absence of a concertmaster, and the feasibility of its use, which poses the task of creating high-quality phonograms of musical pieces to the concertmaster. Among the difficulties, in particular, are the differences in the quality and speed of the Internet connection, sound delay during online conferences, inconsistency in the technical characteristics of microphones and speakers of mobile devices, which affect the quality of sound transmission. The article gives examples of possible difficulties when the concertmaster creates audio files of musical accompaniments in the conducting class and the vocal class and ways to overcome them.

Key words: accompanist, vocalist, conductor, remote mode, phonogram of musical accompaniment, art, concertmaster skill.

Постановка проблеми. Як відомо в останні роки людство стикнулось з неабиякими викликами. Війни, пандемії, природні катаклізми – все це внесло значні корективи в звичний уклад життя та роботи педагогів та студентства всього світу. Сучасний розвиток цифрових технологій вимагає адаптації традиційних форм професійної діяльності до умов дистанційного середовища. Концертмейстерська робота, яка історично здійснювалася у форматі безпосередньої присутності, зазнала значних змін у зв'язку з переходом на дистанційне навчання, що стало викликом для педагогів і студентів. Зокрема, виникає необхідність аналізу технічних аспектів роботи концертмейстера, спрямованих на забезпечення максимальної якості звучання, інтерпретації та синхронізації в режимі онлайн. Але водночас ці на перший погляд руйнівні фактори дали масштабний поштовх для розвитку цифрових технологій в сфері мистецької освіти, інтегрування їх в навчальні процеси та змусило шукати нові можливості для ефективної та безперервної творчої діяльності. Для багатьох музикантів це стало додатковою мотивацією до навчання та опанування величезної кількості цифрових інструментів, які дає нам ера діджиталізації.

Музикантська спільнота особливо гостро відчула зміни, що відбулися, через те, що діяльність більшості музикантів передбачає ансамблеву роботу, і саме вона стала майже неможливою без живих зустрічей. Дистанційна робота концертмейстера ускладнена через низку технічних і технологічних факторів. Зокрема, цифрове середовище накладає обмеження на якість звуку, можливості інтерактивного взаємозв'язку між концертмейстером та студентами, а також на здатність передавати музичний матеріал із збереженням його тембральних та ритмічних характеристик. Затримки звуку, обмежений частотний діапазон, а також відмінності у параметрах передачі даних між платформами створюють нові умови для роботи концертмейстера.

Аналіз досліджень. Приймаючи до уваги те, що проблематика дистанційного навчання – питання останніх років і постало досить недавно, існує не так багато напрацювань на дану тему. В більшості дослідження, що існують, мають вузьку специфічну направленість, як то створення дистанційних курсів з музично-теоретичних дисциплін Л. Гаврілової (Гаврілова, 2017: 28), досить глибокий аналіз форм дистанційного музичування А. Бондаренка (Бондаренко, 2020: 71), деякі аспекти організації навчальної роботи у класі хорового диригування засобами освітньої дистанційної платформи MOODLE О. Васильєвої (Васильєва, 2021: 6). Але наявність публікацій, що присвячені саме специфіці роботи концертмейстера в контексті он-лайн практики авторів О. Лузана, В. Самолюка (Лузан, Самолюк, 2020: 92), Колоскової Ж. (Колоскова, 2019: 262) доводить безперечно актуальність даної проблеми.

Мета цієї статті полягає в обрисі проблем, що можуть постати перед концертмейстером-піаністом в дистанційній роботі, трансформації навчального процесу в цілому та пошуку шляхів їх вирішення через дослідження корисних онлайн-ресурсів для ефективної практичної діяльності концертмейстера. Також сконцентровано увагу на вивчення технічних аспектів дистанційної роботи концертмейстера в умовах цифрової трансформації музичної освіти. Дослідження зосереджене на аналізі технічних параметрів, необхідних для забезпечення належної якості дистанційного навчання та оптимізації роботи концертмейстера з урахуванням специфіки цифрових інструментів. В даній роботі висвітлено огляд програми FL studio, музичного редактора-секвенсора, що дає безліч можливостей для професійного запису та обробки звуку, а також перелік звукового обладнання, наявність якого в розпорядженні концертмейстера-піаніста значно полегшить роботу та надасть можливість створювати якісні аудіозаписи.

Виклад основного матеріалу. Перш за все сам формат онлайн-занять вимагає наявності певних умов та засобів для його реалізації, як то обов'язково стабільний швидкісний інтернет. Та в Україні насамперед, в умовах повномасштабної війни, найактуальнішою стає проблема наявності електропостачання в принципі, від чого залежить весь процес дистанційної роботи в цілому. Тож першочергово відмітимо необхідність забезпечити стійке джерело живлення, наприклад АКБ або зарядна станція. Наявність її дозволить оптимально витратити робочий час та не коригувати розклад занять у зв'язку з відключеннями. Щодо інтернет-мережі, то на сьогоднішній день більшість провайдерів надають стабільне з'єднання при наявності електрики в споживача.

Доцільно означити, що обов'язковим в сучасних умовах є наявність персонального комп'ютера, ноутбука тощо. При чому практика показує, що мати стаціонарний та мобільний ПК одночасно доцільніше, адже саме мобільність робить процес набагато комфортніше та ефективніше. Наприклад, планшетний ПК або смартфон стане в нагоді при онлайн-конференції в Google Meet, Zoom, Skype тощо, бо це дозволяє концертмейстеру розташувати гаджет безпосередньо на попідтрі інструменту, будь то акустичне чи цифрове фортепіано, щоб звільнити руки та приймати участь в проведенні заняття зі здобувачем та викладачем синхронно. В той час як стаціонарний комп'ютер за технічними характеристиками процесору та ємності оперативної пам'яті є більш потужним для роботи в звуковому редакторі та підключення додаткового обладнання.

Основними платформами для дистанційної роботи концертмейстерів є Zoom, Microsoft Teams, Google Meet та інші. Вони мають різний рівень адаптованості до музичної роботи та можуть по-різному відображати якість звуку й затримки. Зокрема, Zoom пропонує функцію «Original Sound», що дозволяє зберігати оригінальне звучання з мінімальною компресією.

Так, треба відмітити, що головною проблемою синхронних занять соліст-концертмейстер-викладач є різна швидкість інтернет-з'єднання всіх учасників процесу, що в свою чергу і стало причиною трансформації звичного плану проведення уроку і унеможливило одночасне виконання музики концертмейстером і студентом. Дистанційне середовище не дозволяє забезпечити повну синхронізацію у реальному часі. Тому концертмейстери можуть створювати попередні записи для самостійної роботи студентів, що дозволяє частково компенсувати недоліки живої співпраці.

Також варто зазначити, що використання мікрофонів і динаміків із обмеженим частотним діапазоном впливає на тембральну палітру виконання, що особливо важливо для роботи з вокальним класом. Для покращення якості звуку рекомендується використовувати професійні мікрофони та аудіо-інтерфейси, які можуть розширити можливості передачі звукових частот. У випадку взаємодії вокаліст-викладач-концертмейстер перевага надається звуковому сигналу, що забезпечується наявністю якісного мікрофону на пристроях, якими користуються учасники освітнього процесу; на відміну, для уроку в диригентському класі дуже важливо також мати і візуальний контакт, щоб фіксувати диригентський жест, вірно інтерпретувати та реагувати на нього, тож необхідний також і якісний відеосигнал. Як зазначає А. Бондаренко в своєму дослідженні з визначення затримки передачі інформації при інтернет-з'єднанні, навіть в найліпших умовах існує мінімальна затримка в 0,2 с. Дійсно, повноцінна репетиція в такому режимі на заключному етапі підготовки творчих програм, коли потрібне суцільне виконання одного або декількох творів солістом з концертмейстером, навряд чи можливе. Тож для цього етапу здобувачу якраз і необхідно мати якісний аудіозапис концертмейстерського супроводу.

Важливо відмітити і основний інструмент концертмейстера-піаніста – фортепіано. При всій багатогранності і унікальності тембрових звучань кожного окремого акустичного роялю чи фортепіано, що в умовах звичної аудиторної роботи «вживу» є незамінним, в сучасному світі він має один недолік: його звучання неможливо перетворити в цифрову інформацію без наявності окремої студії звукозапису, що має бути обладнана якісним, а як наслідок – вартісним обладнанням: мікрофоном, звукоізоляцією тощо. На щастя зараз ринок пропонує величезну кількість виробників цифрових фортепіано, з різними технічними характеристиками та широким ціновим діапазоном, що дає можливість піаністу обрати інструмент згідно зі своїми практичними потребами, як от наприклад запис фонограм. Також в багатьох цифрових інструментах є функція тембральних перемикачів, що незамінна для ілюстрації, наприклад, хорової партитури (тембри голосів), камерного оркестру (тембри інструментів струнної групи) або клавесину для відтворення творів старовинної музики. Виробники сучасних електронних фортепіано мають на меті досягти максимальної схожості з акустичним інструментом, тож оснащують їх повною клавіатурою, ідентичною з рояльною за розміром клавіш, їх фактурою, спротивом при

натисканні та навіть демпферною педаллю, що здатна відтворити ефект демпферного резонансу.

Варто додати, що безліч переваг в роботі дає наявність звукової карти. Вона може мати вигляд як програмного компонента, так і окремого обладнання, яке здатне обробляти аудіосигнал, що надходить з фортепіано, деталізувати та покращувати його, а отже удосконалювати якість готового запису.

Створення фонограми концертмейстером – досить місткий процес, бо включає в себе розучування музичного матеріалу, глибокий аналіз виконавської інтерпретації, роботу над записом тощо. Нюанси виконавчої трактовки музичного твору мають враховувати як стилістичні особливості, композиторський задум, фактурний план фортепіанного супроводу, так і агогіку соліста, виразний диригентський жест або обов'язкові цезури для взяття опори дихання солістом-вокалістом, чим, нажаль, часто нехтують концертмейстери при створенні фонограми.

Останнім часом набирають популярності Youtube канали концертмейстерів-піаністів, які пропонують готові записи акомпанементів до вокальних творів: відомих оперних арій, романсів, вокальних циклів тощо. Але використання солістами таких «готових» записів, багато з яких зроблені дійсно якісно в плані звукової обробки, ми вважаємо не надто результативним, бо така взаємодія виключає будь-яку індивідуальність виконавської трактовки з боку соліста, а як наслідок – її унікальність. Можливі відмінності в сприйнятті солістом-вокалістом або диригентом та концертмейстером темпу музичного твору, що виконується, метро-ритмічних особливостей тексту, тривалості фермат, цезур та ін., а також безпосередньо технічні можливості соліста-виконавця є абсолютно природними, тож підготовка до виконання того чи іншого твору дуєтом соліст-концертмейстер неодмінно передбачає досить тривалу поетапну роботу.

Означаючи етапи роботи над музичним твором, як то етап ознайомлення з музичним твором або обговорення загальної виконавської концепції, виконання окремих епізодів разом з солістом або вокальної партії (партій у випадку хорового твору для диригента) концертмейстером, можна відмітити, що така робота в дистанційному режимі цілком результативна і наявність затримки в швидкості інтернет-з'єднання не є критичною. Але ці етапи дуже важливі і необхідні концертмейстеру для створення якісної індивідуально адаптованої для виконавця фонограми фортепіанного супроводу.

Існує безліч інструментів і програм для запису звуку. Найпростіший – диктофон. Це найлегший спосіб зробити аудіозапис, бо цей інструмент присутній майже на будь-якому пристрої і стане єдиним можливим способом зробити аудіозапис, якщо в розпорядженні концертмейстера є тільки акустичний музичний інструмент. Надзвичайно корисним диктофон є у процесі саме підготовки до створення фонограми. Він дає можливість створювати допоміжні записи для ілюстрацій темпу або темпових відхилень, як то *accelerando* або *ritenuto*, а також темпу *rubato*, записувати епізоди з прагненнями всередині фрази або *stretto* у випадку довгого вокального дихання. Але цей інструмент має безліч недоліків, як то залежність від якості мікрофона на пристрої, складність забезпечити відсутність сторонніх шумів, що впливають на результат запису, а головне – неможливість редагування звуку. Тож доцільнішим ми вважаємо використання в роботі саме звукових редакторів.

FL studio, музичний редактор-секвенсор – це професійний інструмент для запису та обробки звукового матеріалу. Ця програма досить проста, надто через відсутність україномовного меню, і вимагає ретельного вивчення її можливостей, мануалу тощо. Але робота з нею дає можливість наявністю мінімальної кількості обладнання створювати аудіозаписи, які нічим не поступляться студійним. Для розширення можливостей програми до неї можна встановити додаток (плагін), програмний модуль, наприклад – Контакт від Native instruments. Це семплер у вигляді динамічної бібліотеки з величезним вибором музичних інструментів, тембрів, звукових фільтрів, студійних ефектів та ін. Після підключення до ПК, на якому встановлений редактор, цифрового фортепіано, звукової карти, навушників за потреби, а також необхідних налаштувань самої програми можна здійснювати запис. В редакторі він має вигляд звукових доріжок: аудіо – звучання інструменту, налаштованого в бібліотеці секвенсору з бажаними ефектами та перетвореного звуковою картою, та midi – інформація безпосередньо з клавіатури. Для редагування аудіо-доріжки програма пропонує безліч опцій, як то зміну темпу, динаміки, більш яскравого або навпаки приглушеного звучання, а також реверсивного руху. Неймовірно корисною при створенні запису акомпанементу вокального твору є можливість зміни тональності вже записаної аудіо-доріжки, що дозволяє за секунди адаптувати запис під індивідуальні особливості голосу кожного окремого вокаліста без транспонування акомпанементу в різні тональності і відповідно його багаторазового перезапису.

Щодо *midі*-доріжки, то це графічне зображення зіграного на клавіатурі музичного матеріалу. Звуки мають вигляд цеглинок, розташованих на сітці-нотоносці, розділеному на долі та такти. Увесь зміст такої доріжки при потребі може бути редагований: користувач може додавати або видаляти окремі ноти, змінювати їх довжину або переміщувати їх в межах нотного стану. При програванні змісту ноти, що звучать виділяються за допомогою візуального ефекту. Програма дає можливість працювати з декількома доріжками одночасно та експортувати готові файли у відповідні формати для зберігання або подальшої роботи.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз технічних аспектів дистанційної роботи концертмейстера в умовах цифрової трансформації вказує на необхідність адаптації професійної діяльності до нових умов. Використання цифрових технологій відкриває можливості для розширення професійних компетенцій концертмейстерів, але водночас висуває нові вимоги до їхніх навичок та інструментів. Оптимізація дистанційного навчання вимагає ретельного підбору технічного обладнання, цифрових інструментів і адаптації педагогічних методик до особливостей онлайн-середовища. Успішна робота концертмейстера в умовах дистанційного формату можлива за умов постійного вдосконалення технологічної

грамотності та пошуку інноваційних підходів до передачі музичного матеріалу. Дистанційний формат навчання в професійній музичній освіті очевидно є вимушеною мірою і для багатьох мистецьких спеціалізацій не може замінити звичайний режим аудиторного навчального процесу. Такий формат вимагає як від викладачів, так і студентів додаткових знань та здобуття певних навичок для опанування необхідних інструментів та програм. Зважаючи на те, що процес такого опанування концертмейстером потребує значних ресурсів часу, вимагає від концертмейстерів ширшого розуміння технологій для організації онлайн-занять, створення аудіовізуального контенту, який відповідає технічним вимогам сучасної музичної освіти, це має бути передбачено його навантаженням. Цифрова трансформація вносить суттєві корективи в процес мистецької освіти та очевидно вимагає змін предметної складової освітніх програм. Тож, детальне знайомство з цифровими інструментами та програмним забезпеченням, на думку авторів, має бути включено в освітню програму мистецьких навчальних закладів.

Варіативність нових програм та цифрових інструментів для практичної роботи концертмейстера, що постійно з'являються, дає поштовх виникненню нових професійних викликів та одночасно потребує подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко А. Дистанційна освіта музикантів-виконавців: проблеми та перспективи. *Імідж сучасного педагога*. 2020. № 3. С. 69–72.
2. Васильєва О. Організація викладання хорового диригування з використанням дистанційної платформи MOODLE. *Диригентсько-хорова освіта: синтез теорії та практики*: зб. матеріалів доп. учасн. ІV всеукр. наук.-практ. конф. Харків, 2021. С. 6–9.
3. Колоскова Ж. Роль концертмейстера в процесі підготовки хорового диригента в умовах мистецького факультету. *Наукові записки. Серія Педагогічні науки*. 2019. №138. С. 262–264.
4. Лузан О., Самолук В. Специфіка роботи концертмейстера в умовах дистанційного навчання. *Імідж сучасного педагога*. 2020. №6. С. 92–95.
5. Гаврілова Л. Г. Специфіка розроблення дистанційних курсів з музично-історичних дисциплін. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 58, № 2. С. 28–37.

REFERENCES

1. Bondarenko A. (2020) Dystantsiina osvita muzykantiv-vykonavtsiv: problemy ta perspektyvy. [Distance education of musicians-performers: problems and prospects.] *Imidzh suchasnoho pedahoha – The image of a modern teacher*, 3. 69–72. [in Ukrainian]
2. Vasyliieva O. (2021) Orhanizatsiia vykladannia khorovoho dyryhuvannia z vykorystanniam dystantsiinoi platformy MOODLE. [Organization of teaching choral conducting using the MOODLE remote platform.] *Dyryhentsko-khorova osvita: syntez teorii ta praktyky*: zb. materialiv dop. uchasn. IIV vseukr. nauk.-prakt. konf. – Conducting and choral education: synthesis of theory and practice: coll. of materials of participants' reports of the IIV All-Ukrainian science-practice conference. Kharkiv, 6–9. [in Ukrainian]
3. Koloskova Zh. (2019) Rol kontsertmeistera v protsesi pidhotovky khorovoho dyryhenta v umovakh mystetskoho fakultetu. [The role of the concertmaster in the process of training a choral conductor in the conditions of the art faculty.] *Naukovi zapysky. Serii Pedagogichni nauky. – Scientific Notes, Pedagogical Sciences series*, 138. 262–264. [in Ukrainian]
4. Luzan O., Samoliuk V. (2020) Spetsyfika roboty kontsertmeistera v umovakh dystantsiinoho navchannia. [The specifics of the work of a concertmaster in the conditions of distance learning.] *Imidzh suchasnoho pedahoha. – Image of a modern teacher*, 6. 92–95. [in Ukrainian]
5. Havrilova L. H. (2017) Spetsyfika rozroblennia dystantsiinykh kursiv z muzychno-istorychnykh dystsyplin. [The specifics of the development of distance courses in musical and historical disciplines]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia. – Information technologies and educational tools*, Vol. 58, № 2. 28–37. [in Ukrainian]

УДК 792.8.027.4.028.6:2-146.3(477)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-5>

Людмила АНДРОШУК,
orcid.org/0000-0002-5702-675X
доцентка,
завідувачка кафедри хореографії
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) l.androshchuk@kubg.edu.ua

ДОСВІД СТВОРЕННЯ ПЛАСТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ ВИСТАВИ «МЕТАМОРФОЗИ» НА ОСНОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ АРХЕТИПУ БОГИНИ-МАТЕРІ

У статті представлений аналіз підходів щодо визначення поняття архетип та зацентовано увагу на архетип як підсвідомий вияв етногенетичної пам'яті та вияву національної ідентичності. Представлено авторську класифікацію жіночих архетипів України на основі дослідження творчості Тараса Шевченка. Досліджено архетип Богині-Матері як один з універсальних символічних образів, України. Представлено основні етапи роботи над створенням танцювальної вистави. Визначено роль наукового дослідження проблеми Архетипів як підґрунтя для створення хореографічної вистави.

Висвітлено особливості використання архетипу Богині-Матері та її втілень в пластичній трансформаційній виставі, хореографічній думі «Метаморфози» (режисер – Людмила Андрощук), як засобу поглиблення емоційного зв'язку з глядачами, вираження універсальних тем, які спонукають до усвідомлення глибини коріння українського народу. На прикладі створення трансформаційної вистави досліджено, як Архетип Богині-Матері може бути використаний в сучасному творі мистецтва для втілення символів через усвідомлення древніх Архетипів. Вивчено особливості супроводження людини Берегиною роду в українській прадавній культурі від народження до смерті, яке має глибокі корені в древніх віруваннях та символах України та базується на одному з ключових архетипів колективного свідомого – архетипі Богині-Матері. Досліджено особливості використання архетипу Богині-Матері при створенні творчого проєкту на тему національної ідентичності на прикладі танцювальної трансформаційної вистави, хореографічної думи «Метаморфози», яку було підготовлено та представлено в Київському університеті імені Бориса Грінченка. На прикладі танцювальної вистави представлено, що хореографічне мистецтво України в період війни покликане зберігати культурні традиції нашого народу та створювати нові хореографічні проєкти відповідно до викликів часу.

Ключові слова: Архетип, архетип Богині – Матері, традиції, Україна, танець, національна ідентичність, пластична вистава, хореографія.

Ludmyla ANDROSHCHUK,
orcid.org/0000-0002-5702-675X
Associate Professor,
Head of the Department of Choreography
Borys Hrinchenko Kyiv Metropolitan University
(Kyiv, Ukraine) l.androshchuk@kubg.edu.ua

THE EXPERIENCE OF CREATING A PLASTIC TRANSFORMATIONAL PLAY “METAMORPHOSIS” BASED ON THE STUDY OF THE ARCHETYPE OF THE MOTHER GODDESS

The article presents an analysis of approaches to defining the concept of archetype and focuses on the archetype as a subconscious manifestation of ethnogenetic memory and manifestation of national identity. The author's classification of female archetypes of Ukraine based on the study of Taras Shevchenko's works is presented. The archetype of the Mother Goddess as one of the universal symbolic images of Ukraine is studied. The main stages of work on the creation of a dance performance are presented. The role of scientific research of the problem of archetypes as a basis for creating a choreographic performance is determined.

The article highlights the peculiarities of using the archetype of the Mother Goddess and her incarnations in the plastic transformational performance, the choreographic play 'Metamorphosis' (directed by Liudmyla Androshchuk), as a means of deepening the emotional connection with the audience, expressing universal themes that encourage the awareness of the depth of the roots of the Ukrainian people. On the example of creating a transformational performance, the article explores how the Archetype of the Mother Goddess can be used in a contemporary work of art to embody symbols through the awareness of ancient Archetypes. The peculiarities of accompanying a person by the Guardian of the Family in Ukrainian ancient culture from birth to death, which has deep roots in ancient beliefs and symbols of Ukraine and is based on one of the key archetypes of the collective consciousness – the archetype of the Mother Goddess.

The article explores the peculiarities of using the Mother Goddess archetype in creating a creative project on the topic of national identity on the example of a transformational dance performance, the choreographic play "Metamorphosis", which was prepared and presented at Borys Grinchenko Kyiv University. Using the example of a dance performance, it is presented that the choreographic art of Ukraine during the war is called upon to preserve the cultural traditions of our people and create new choreographic projects in accordance with the challenges of the times.

Key words: Archetype, archetype of the Mother Goddess, traditions, Ukraine, dance, national identity, plastic performance, choreography.

Постановка проблеми. Хореографічне мистецтво України в період війни покликане зберігати культурні традиції нашого народу та створювати нові хореографічні твори відповідно до викликів часу. Образи України у новому осмисленні оживають у витворах мистецтва, відбиваючи синтез давнини та сучасності, традицій та інновацій. В період активного звернення до ролі національної ідентичності українців та збереження культурних традицій предків актуальним є дослідження архетипу Богині-Матері в контексті осмислення древнього коріння нашого народу та втілення в сучасних пластичних образах символів засобами танцювальної пластики. Вивчення архетипу жінки у творчості Тараса Шевченка стало підґрунтям для створення пластичної трансформаційної вистави, хореографічної думи «Метаморфози».

Мета статті – представити досвід створення пластичної трансформаційної вистави «Метаморфози» на основі дослідження архетипу Богині-Матері.

Аналіз досліджень. Наукові дослідження архетипів в мистецтві стали важливим напрямком в дослідженні мистецтва та його впливу на особистість. Вони базуються на ідеях К. Юнга про колективне свідоме, архетипи та символи, які мають універсальний характер та спостерігаються у творах мистецтва з різних культур і епох. Проблеми архетипів та їх ролі та місця в мистецтві присвячені праці Л. Андрощук, Д. Абрамс, М. Альчук, Ф. Бацевич, О. Бідюк, І. Бойко, О. Боровицької, О. Куліш, М. Лановик, І. Процик, Роберта А. Джонсон, Т. Урись, Н. Фрай, Д. Фрідберг та ін.

Виклад основного матеріалу. Результатом багаторічного дослідження проблеми архетипів стало створення пластичної трансформаційної вистави, хореографічної думи «Метаморфози».

Серед етапів створення трансформаційної вистави виділяємо:

1. Підготовчий етап: теоретичне дослідження проблеми Архетипу, класифікація жіночих Архетипів України на основі творчості Тараса Шевченка; створення хореографічних композицій на основі авторської класифікації Архетипів.

На підготовчому етапі, починаючи з 2012 року, відбувалося вивчення питання Архетипу як наукової проблеми. Зокрема, результати досліджень пред-

ставлені в фахових публікаціях «Хореографічне втілення образу України (з досвіду роботи з творчим студентським колективом) (Андрощук Л. М., 2017 : 3-12) та «Архетип тіні в танцювальних традиціях українського народу: свято Івана Купала» (Андрощук Л. М., 2023 : 24-32).

В результаті теоретичного дослідження визначено поняття Архетипу, проаналізовані праці зарубіжних та вітчизняних науковців.

Архетип (від грецького *archetypos*, «оригінальний зразок»), первинний образ, персонаж або модель обставин, які повторюються в літературі та мисленні досить послідовно, щоб вважатися універсальним поняттям або ситуацією (Britannica).

Архетипи є універсальними символічними образами, які присутні у колективному свідомому всього людства. Архетип (прототип, форма) – поняття, яке увійшло в широкий науковий обіг завдяки засновнику глибинної психології К. Юнгу. До поняття архетипу зверталися низка вчених ще до Юнга. Платон вважав архетип першоформою людської свідомості. Псевдо-Діонісій Аеропагіт вважає, що архетип – це образ, через який здійснюється зв'язок буття і надбуття, «незлитне поєднання» імманентного і трансцендентного; образ, який постає носієм недиструктивного знання. На думку Лейбніца А. архетип є уявленнями «темної душі», які виявляють себе у формах свідомості. Концепція апіорних форм досвіду Канта визначає архетип як апіорний синтез, що передує даним емпіричного досвіду. (Культурологія: енциклопедичний словник, 2013 : 29). Вираз «архетип» зустрічається у Філона Юдея стосовно образу Божого в людині (Юнг К. Г., 2014 : 91).

На думку Юнга архетип – це спадкові форми й ідеї, які спочатку не мають певного конкретного змісту, є формою «дорационального» психічного; установки колективного несвідомого, які виявляються в духовному житті індивіда як певні успадковані психічні чинники, що не зумовлені індивідуальними, етнічними чи расовими особливостями. Архетип виявляє себе в сновидіннях, галюцинаціях, невротичних симптомах, а також у символічних образах релігій, міфологій, мисте-

цтва (Культурологія: енциклопедичний словник, 2013 : 29).

К. Юнг зазначає, що архетип позначає лише ту частину психічного змісту, яка ще не зазнала якоїсь свідомої обробки і являє собою ще тільки безпосередню психічну даність. Таким чином архетип істотно відрізняється від історично сталих або перероблених форм (Юнг К. Г., 2014 : 92); (Андрощук Л. М., 2023 : 24-32).

Архетип можна порівняти з сухим руслом, яке визначає рельєф річки, але річкою може стати лише тоді, коли ним потече вода (Процик І. В., 2011 : 370).

Архетипи – вроджені психічні структури, які породжують суспільно значиму символіку снів, міфів, казок та інших. Вплив архетипу через витвір мистецтва є сильним, оскільки первісний образ трансмутує особисту долю людства.

У картині міфологічного створення світу Велика мати грає чільну роль багатьох народів з давніх часів. Поклоніння Богині-Матері у давніх народів Європи підтверджують археологічні знахідки періоду палеоліту.

А. Наговіцин стверджує, що у картині міфологічного створення світу Велика мати грає чільну роль багатьох народів з давніх часів. Серед таких Богинь танцююча богиня творець світу (вірування кагаба (південноамериканської народності); Велика мати в бурятському міфі (мати-божество зародилася біля основи золотої верби, створила Кита і поставила на його спину землю); мати Ейгана (змія) в австралійському міфі всередині себе все), Мати Кукурудза в міфі індіанців пауні (викликала рух і направила до поверхні світ, створений у утробі Землі), давня мати індіанців Центральної Америки (богиня, що представляє собою весь всесвіт, небо і землю, життя і смерть) та ін. (Андрощук Л. М., 2017 : 3-12).

Поклоніння Богині-Матері у стародавніх народів Європи підтверджують археологічні знахідки періоду палеоліту (33000–9000 років до н.е.) – численні скульптури, які називають Палеолітичними Венерами. Образи Богині-Матері у вигляді гротескних деформацій фізичного тіла доводять поклоніння древніх людей Трипільської культури (розквіт між 5500–2750 роками до н.е. була розташована на територіях сучасних України, Молдови та Румунії загальною площею 350 тис.км²) (Андрощук Л. М., 2017 : 3-12).

Отже, архетип жінки є традиційним для культури українців та наповнюється конкретним змістом у новому осмисленні світу відповідно до вимог певної доби.

Архетип жінки як ознака національної ідентифікації посідає чільне місце у творчості Тараса Шев-

ченка. Жіночі образи-символи у творчості Тараса Шевченка можна розподілити на кілька груп:

- 1) Природні (верба, калина, вишня, тополя);
- 2) Людські (дівчина, мати, сестра, сирота, вдова);
- 3) Вселенські (зірка, хатина, Україна);
- 4) Особистісні (думи, частка, журба, мука, воля).

Шевченківський Архетип земної Жінки-Богині уособлюють природні (верба, калина, вишня, тополя) та людські (дівчина, мати, сестра, сирота, вдова) образи-символи; Архетип небесної Богині-Матері Вселенські (зірка, хатина, Україна) образи-символи. Сполучною ниткою між небесною та земною Жінками стають особистісні образи-символи (думи, частка, журба, мука, воля). Ці складові утворюють Архетип-Ідеал України-Матері (Андрощук Л. М., 2017 : 3-12).

Життя та творчість Тараса стали вказівником та життєдайним джерелом для багатьох українців. Серед них був мій прадід Шарапанюк Іван Минович, якого за «сталінських» часів репресували на довгих 15 років. Він розповідав, як тримала його українська пісня та творчість Тараса у найскладніші моменти життя. Найбільшим бажанням було повернутися до України, подивитися на «Садок вишневий біля хати» із рідного вікна. Дід Іван носив нагрудний значок із портретом Тараса Шевченка. Він зібрав колекцію видань творів Тараса Григоровича. Саме прадіду була присвячена хореографічна композиція «Туга по Україні». Використання художніх прийомів при створенні хореографічної композиції відповідно до його теми та ідеї дозволили створити метафоричні образи архетипу Богині-Матері-України (Андрощук Л. М., 2017 : 3-12).

2. Основний етап: створення танцювальної пластичної вистави, хореографічної думи «Метаморфози».

На основному етапі:

- розроблено концепцію пластичної вистави та написано сценарій;
- створено режисерську групу, підібрано виконавців;

- підібрано музичний матеріал та відеоряд, створено унікальну авторську хореографічну лексику, створено частини пластичної вистави;
- підібрано костюми для виконавців (старовинні вишиті сорочки різних регіонів України), бутафору та реквізит;
- проведено репетиції;
- пластичну виставу представлено перед глядачами.

11.12.2023 року в приміщенні актовій залі Київського університету імені Бориса Грінченка відбулась прем'єра пластичної трансформаційної вистави, хореографічної думи «Метаморфози» (режисер – Людмила Андрошук, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри хореографії Факультету музичного мистецтва і хореографії Київського університету імені Бориса Грінченка).

Виставу присвячено Архетипу Богині-Матері-України, яка є ідентифікатором національної ідентичності українців та символом сили древнього роду. Ідеєю вистави стала думка про Незламність українського народу в буремні часи, про природність руху та його роль в трансформації Особистості. У виставі взяли участь як майбутні хореографи, так і люди різного віку та різних професій, люди з обмеженими можливостями. В деяких частинах вистава народжувалася безпосередньо на сцені, підтверджуючи ідею автора щодо природності та доступності танцювального руху та його потенціалу щодо трансформації емоцій, переживань, почуттів виконавців в творчому процесі.

Ролі виконували:

Дух Часу – Юрій Савченко, доцент кафедри освітології та психолого-педагогічних наук Факультету педагогічної освіти. Дух Часу – втілення Українця поза часом і простором, який є зв'язною ланкою між людиною-українцем та Богинею-Матір'ю. Він єдиний у виставі висловлюється вербально, пов'язуючи сцени між собою та емоційно налаштовуючи глядача на розуміння образів трансформаційної пластичної вистави.

Жіночі Архетипи України:

Учасники театру танцю «Грін» Київського університету імені Бориса Грінченка:

Аніма – Анна Кульчицька, студентка 3 курсу спеціальності 024 Хореографія Київського університету імені Бориса Грінченка. Аніма, на думку К. Юнга – це жіноча частина психіки чоловіка, яка викликає через підсвідомість Духу часу архетипи Богині-Матері. В Анімі наявні всі прояви архетипу Богині-Матері, які вона транслює через зв'язок з Духом часу.

Богиня-Матір – Віолетта Мазур, студентка 4 курсу спеціальності 024 Хореографія Київського університету імені Бориса Грінченка. Богиня-Матір – це сила предків. В широкому сенсі – це безмежна Любов до світу та до людини-українця, яку вона дарує кожному на шляху від народження до смерті в координаті простору-часу. Цей архетип асоціюється з місцем народження людини, його рідним домом, батьківщиною. Для Богині-Матері характерними рисами є мудрість, духовність, любов до всіх проявів особистості людини, як позитивних, так і негативних. Всі інші архетипи є втіленнями Богині-Матері.

Яблуня – Олександра Лещенко, студентка 4 курсу спеціальності 024 Хореографія Київського університету імені Бориса Грінченка. Яблуня, як архетип Богині-Матері, символізує життя, материнство та родючість. Квітуче дерево навесні біля кожної української хати ніби згадка, що після зими приходить весна. Квітуча яблуня та вишня символізують материнське дерево щастя, яке сильним корінням тримається за рідну землю. Хатина, як притулок від земних негараз-

дів, Мати, як берегиня роду, і Квітучий Сад символічно уособлюють земний рай, спокій та умиротворення людської душі.

Хатина – Катерина Заєць, студентка 4 курсу спеціальності 024 Хореографія Київського університету імені Бориса Грінченка. Хатина, як архетип Богині-Матері, символізує місце народження людини, куди вона повертається як до життєдайного джерела любові та миру впродовж всього життя.

Зоря – Софія Дейнега, студентка 1 курсу спеціальності 024 Хореографія Київського університету імені Бориса Грінченка. Зоря символізує ideale небесне втілення Богині-Матері. Зоря символізує жіночий ідеал Нареченої-Матері-Всесвіту. Це мрія про всеосяжне щастя, маяк надії на нелегкому життєвому шляху.

Доля – Марія Гаврилук, студентка 4 курсу спеціальності 024 Хореографія Київського університету імені Бориса Грінченка. Доля веде людину впродовж життя, вона мінлива та інколи сліпа. Коли сліпне Богиня-Мати Доля журба і біда стають частиною життя українців, зокрема в період Війни.

Журба – Анна Василенко, студентка 1 курсу спеціальності 024 Хореографія Київського університету імені Бориса Грінченка. Богиня-Мати Журба передає печаль та смуток українців впродовж всієї історії становлення та в період важких випробувань для нашого народу в період війни.

Біда – Аліса Ганчич, студентка 4 курсу спеціальності 024 Хореографія Київського університету імені Бориса Грінченка. Біда, як втілення темної сторони Богині-Матері, приходять в життя українців впродовж багатьох років у вигляді голоду, репресій, війни, втрат в боротьбі за право на трансляцію національної ідентичності світу через свою мову, пісню, танець.

Відьма – Надія Наумчик, студентка 4 курсу спеціальності 024 Хореографія Київського університету імені Бориса Грінченка. Богиня-Мати, що живе у Відьмі, відзначається не лише силою, але і жіночою любов'ю та турботою. Вона – мати всього живого, мудрість якої передається через віки, зберігаючи гармонію у Всесвіті. Богиня-Відьма віддзеркалює в собі силу та невичерпний потенціал жіночості.

Воля – Марія Ільченко, студентка 4 курсу спеціальності 024 Хореографія Київського університету імені Бориса Грінченка. Богиня-Мати Воля передає прагнення українців до незалежності та свободи, вона вселяє віру в кожного українця про щасливе майбутнє для нашого рідного краю.

Українці:

Душа Матері – Людмила Андрошук, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри хореографії Київського університету імені Бориса Грінченка

Мрія Матері – Катерина Лук'яненко, кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри хореографії Київського університету імені Бориса Грінченка

Матір – Алла Журба (м. Бориспіль)

Донька – Єлизавета Журба (м. Бориспіль)

Дівчина – Богдана Буркало, викладач кафедри хореографії Київського університету імені Бориса Грінченка

Хлопець – Андрій Мичка (м. Київ)

Відьма – Єлизавета Панченко (м. Умань)

Хлопчик – Даміан Панченко (м. Умань)

Втілення Божої Матері 1 – Людмила Гекалюк (м. Умань)

Втілення Божої Матері 2 – Ольга Черняк (м. Корсунь-Шевченківський)

Втілення Божої Матері 3 – Оксана Дейнега (м. Черкаси)

Всевидаща сліпа – Біла Вероніка, студентка 1 курсу спеціальності Психологія Факультету психології, соціальної роботи і спеціальної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка

Голос України – Руслана Лоцман, Заслужена артистка України, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри вокального виконавства УДУ імені Михайла Драгоманова

Робоча група вистави:

Режисер: Людмила Андрошук, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри хореографії Київського університету імені Бориса Грінченка

Звукорежисер – Анатолій Ворона, концертмейстер кафедри хореографії Київського університету імені Бориса Грінченка

Режисер світла – Анна Єліна, викладач кафедри хореографії Київського університету імені Бориса Грінченка

Костюми – Галина Ульянич, господиня музею українського побуту Київського університету імені Бориса Грінченка

Підготовка реквізиту – Валентина Єліна, методист навчальної лабораторії виконавської майстерності Факультету музичного мистецтва і хореографії Київського університету імені Бориса Грінченка.

Висновки. Архетип як підсвідомий вияв етногенетичної пам'яті та вияву національної ідентичності залишається актуальним в період війни в Україні, адже важливо в зберігати культурні традиції нашого народу та створювати нові хореографічні твори відповідно до викликів часу. Процес створення танцювальної вистави на основі концепції архетипів неможливий без попереднього вивчення наукових праць, досліджень закономірностей використання архетипів в творах мистецтва тощо. Творчість Тараса Шевченка залишається життєдайним джерелом для пошуку та трансформації нових танцювальних образів. Шевченківський Архетип земної Жінки-Богині уособлюють природні (верба, калина, вишня, тополя) та людські (дівчина, мати, сестра, сирота, вдова) образи-символи; Архетип небесної Богині-Матері Вселенські (зірка, хатина, Україна) образи-символи. Сполучною ниткою між небесною та земною Жінками стають особистісні образи-символи (думи, журба, мука, воля). Ці складові утворюють Архетип-Ідеал України-Матері. Серед основних етапів роботи над створенням танцювальної вистави: розробка концепції пластичної вистави та написання сценарію; створення режисерської групи, підбір виконавців; підбір музичного матеріалу та відеоряду, створення

унікальної авторської хореографічної лексики, створення частин пластичної вистави; підбір костюмів для виконавців (старовинні вишиті сорочки різних регіонів України), бутафорії та реквізиту; проведення репетицій; представлення пластичної вистави перед глядачами.

Висвітлено особливості використання архетипу Богині-Матері та її втілень в пластичній трансформаційній виставі, хореографічній думі «Метаморфози» (режисер – Людмила Андрощук), як засобу поглиблення емоційного зв'язку з глядачами, вираження універсальних тем, які спонукають до усвідомлення глибини коріння українського народу.

Архетип Богині-Матері може бути використаний в сучасному творі мистецтва для втілення символів через усвідомлення древніх Архетипів. На прикладі танцювальної трансформаційної вистави, хореографічної думи «Метаморфози», яку було підготовлено та представлено в Київському університету імені Бориса Грінченка, доведено, що залишається актуальним використання архетипу Богині-Матері при створенні творчого проекту на тему національної ідентичності. Адже хореографічне мистецтво України в період війни покликане зберігати культурні традиції нашого народу та створювати нові мистецькі проекти відповідно до викликів часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрощук Л. М. Архетип тіні в танцювальних традиціях українського народу: свято Івана Купала *Актуальні питання гуманітарних наук*. Випуск № 66 том 1, 2023. С. 24-32.
2. Андрощук Л. М. Хореографічне втілення образу України (з досвіду роботи з творчим студентським колективом). *Актуальні питання мистецької освіти та виховання : науковий журнал : вип. 1 (9)*. Суми : ФОП Цьома С. П., 2017. С. 3-12.
3. *Культурологія: енциклопедичний словник*. М. П. Альчук, Ф. С. Бацевич, І. М. Бойко; за ред д-ра філос наук, проф. В. П. Мельника. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 508 с
4. Лановик М. Б. Розвиток концептів «символ», «архетип» і «міф» у теоретико-літературних дослідженнях науки про переказ. 2005 р. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/12082275.pdf>
5. Пластична трансформаційна вистава, хореографічна дума «Метаморфози».. URL: <https://kubg.edu.ua/prouniversitet/news/podiji/8359-plastychna-transformatsiina-vystava-khoreohrafichna-duma-metamorfozy.html>
6. Процик І. В. Архетип і символ: проблеми визначення та взаємодії. *Актуальні проблеми слов'янської філології*, 2011. Випуск XXIV. Частина 2. С. 369-376. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/71648/47-Procuk.pdf?sequence=1>
7. Процик І. В. Поняття архетипу в науковій літературі: генетико-теоретичний аспект. *Вісник Запорізького національного університету* №2, 2009. С. 56-67. URL: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2009/fil_2009_2/056-67.pdf
8. Творчий проект «Архетип shadow в традиціях українського народу: свято Івана Купала». URL: <https://kubg.edu.ua/prouniversitet/news/podiji/8066-tvorchiyi-proiekt-arkhetyp-shadow-v-tradytsiiah-ukrainskoho-narodu-sviato-ivana-kupala.html>
9. Юнг К. Г. Архетип і позасвідоме : пер. з нім. К.: Укр. Письменник, 2014. 400 с.
10. Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/archetype>
11. Carl G. Jung Man and his Symbols. Anchor Press Doubleday New York London Toronto Sydney Auckland. First published in the United States of America in 1964 Reprinted in 1968,1970,1971,1972,1974,1975,1976,1979,1983,1988/ URL: <https://antilogicalism.com/wp-content/uploads/2017/07/man-and-his-symbols.pdf>

REFERENCES

1. Androschuk L. M. (2023) Arkhetyp tyni v tantsiuvalnykh tradytsiiah ukrainskoho narodu: sviato Ivana Kupala [The archetype of the shadow in the dance traditions of the Ukrainian people]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Vypusk № 66 tom 1, S. 24-32. [in Ukrainian]

2. Androshchuk L. M. (2017) Khoreorafichne vtilennia obrazu Ukrainy (z dosvidu roboty z tvorchym studentskym kolektyvom). [Choreographic embodiment of the image of Ukraine (from the experience of working with a creative student team)]. Aktualni pytannia mystetskoï osvity ta vykhovannia : naukovi zhurnal : vyp. 1 (9). Sumy : FOP Tsoma S. P., S. 3-12. [in Ukrainian]
3. Kulturolohiia: entsyklopedychnyi slovnyk / M. P. Alchuk, F. S. Batsevych, I. M. Boiko; za red d-ra filos nauk, prof. V. P. Melnyka (2013). [Culturology: an encyclopedic dictionary]. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 508 s. [in Ukrainian]
4. Lanovyk M. B. Rozvytok kontseptiv «symvol», «arkhetyp» i «mif» u teoretyko-literaturnykh doslidzhenniakh nauky pro pereklad. [Development of the concepts “symbol”, “archetype” and “myth” in theoretical and literary studies of the science of translation]. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/12082275.pdf/>. [in Ukrainian]
5. Plastychna transformatsiina vystava, khoreorafichna дума «Metamorfozy». [Plastic transformation performance, choreographic thought «Metamorphoses»]. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/12082275.pdf> [in Ukrainian]
6. Protsyk I. V. (2011) Arkhetyp i symvol: problemy vyznachennia ta vzaiemodii. [Archetype and symbol: problems of definition and interaction]. Aktualni problemy slovianskoï filolohii, Vypusk XXIV. Chastyna 2. S. 369-376. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/71648/47-Procuk.pdf?sequence=1> [in Ukrainian]
7. Protsyk I. V. (2009) Poniattia arkhetypu v naukovi literaturi: henetyko-teoretychnyi aspekt. [The concept of an archetype in scientific literature: a genetic-theoretical aspect]. Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu №2, S. 56-67. URL: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2009/fil_2009_2/056-67.pdf [in Ukrainian]
8. Tvorchyi proiekt «Arkhetyp shadow v tradytsiiakh ukrainskoho narodu: sviato Ivana Kupala». URL: <https://kubg.edu.ua/prouniversitet/news/podiji/8066-tvorchyi-proiekt-arkhetyp-shadow-v-tradytsiiakh-ukrainskoho-narodu-sviato-ivana-kupala.html> [in Ukrainian]
9. Yunh K. H. (2014) Arkhetyp i pozasvidome : per. z nim. [Archetype and unconscious]. K.: Ukr. Pysmennyk, 400 s. [in Ukrainian]
10. Britannika. URL: <https://www.britannica.com/topic/archetype>
11. Carl G. Jung (1988) Man and his Symbols. Anchor Press Doubleday New York London Toronto Sydney Auckland. First published in the United States of America in 1964 Reprinted in 1968,1970,1971,1972,1974,1975,1976,1979,1983,1988 URL: <https://antilogicalism.com/wp-content/uploads/2017/07/man-and-his-symbols.pdf>

УДК 069.15:7

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-6>

Надія БАРАНОВСЬКА,

orcid.org/0000-0002-9902-9625

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри історії, музеєзнавства і культурної спадщини

Національного університету «Львівська політехніка»

(Львів, Україна) *nadiia.m.baranovska@lpnu.ua*

ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ У КОНТЕКСТІ МУЗЕЙНОЇ ЕКСПОЗИЦІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті проаналізовано роль образності у системі музейно-експозиційної комунікації. Розглянуто нові підходи й технології взаємодії музею з відвідувачем з використанням образно-художньої моделі експозиції. З'ясовано вплив експозиційного художнього образу на ефективність діалогу музею та відвідувача, появу нових вражень і відчуттів.

Автор відзначає, що музейна комунікація – це активна, різностороння форма діалогу з відвідувачем через музейну експозицію, що відбувається у процесі взаємодії відвідувача з музейними експонатами. У процесі огляду представленої музеєм експозиції відвідувач проявляє себе не як пасивний отримувач знань і вражень, а як повноправний учасник діалогу, співрозмовник і партнер музею. Завдяки експонатам відвідувач отримує візуальну інформацію, а також обмінюється вербальною інформацією з працівниками музею. Майстерність виконання експозиції робить її твором мистецтва, у якому різними засобами створюється експозиційний образ певної тематики. Він є основою для формування експозиційного простору, адже з'єднує різномірні елементи, встановлює візуальний взаємозв'язок експонатів, забезпечує цілісність всієї експозиції. Від правильної побудови художнього образу залежить сприйняття та розуміння відвідувачем музею загальної концепції експозиції, сутності репрезентованих музейних предметів, своєрідності рис і принципів експонування. Робиться висновок, що художній експозиційний образ підсилює змістові акценти експозиції, створює емоційну виразність, дає можливість відвідувачу заглибитися в атмосферу експозиційного сюжету, збуджує його увагу, заставляє замислюватись, водночас забезпечує естетичне задоволення та формує у нього відчуття причетності і дотичності до культурної спадщини. Використання музеєм сучасних інформаційних технологій урізноманітнює сприйняття музейних експозиційних образів, додає нових художніх вражень, створює додаткові можливості для експозиційної комунікації.

Ключові слова: музей, відвідувач, експозиція, експозиційний художній образ, музейна комунікація.

Nadiia BARANOVSKA,

orcid.org/0000-0002-9902-9625

Candidate of Historical Sciences,

Associate Professor at the Department of History, Museology and Cultural Heritage

Lviv Polytechnic National University

(Lviv, Ukraine) *nadiia.m.baranovska@lpnu.ua*

ART IMAGE IN THE CONTEXT OF MUSEUM EXHIBITION COMMUNICATION

The article analyzes the role of imagery in the system of museum-exposition communication. New approaches and technologies of interaction between the museum and the visitor using visual and artistic model of exposition are considered. The influence of the exhibition artistic image on effectiveness of the dialogue between the museum and the visitor; emergence of new impressions and sensations is figured out.

The author notes, that museum communication is an active, versatile form of dialogue with the visitor through the museum exhibition, which occurs in the process of the visitor's interaction with museum exhibits. In the process of viewing the exposition presented by the museum, the visitor manifests himself not as a passive recipient of knowledge and impressions, but as a full-fledged participant in the dialogue, interlocutor and partner of the museum. Thanks to the exhibits, the visitor receives visual information and also exchanges verbal information with the museum staff. The craftsmanship of the exposition makes it a work of art, in which an expositional image of a certain subject is created by various means. It is a basis for the formation of exhibition space, because it connects disparate elements, establishes a visual relationship between the exhibits, and ensures the integrity of the entire exposition. The perception and understanding by the museum visitor of the general concept of the exposition, the essence of represented museum objects, the distinctiveness of features and principles of the exposition depends on the correct construction of the artistic image. It is concluded, that the artistic exposition image strengthens the content accents of the exposition, creates emotional expressiveness, gives the visitor an opportunity to delve into the atmosphere of the exposition plot, excites his imagination, makes him think, at the same time provides aesthetic satisfaction and forms in him a sense of involvement and touch with cultural heritage. The museum's use of modern information technologies diversifies the perception of museum exhibition images, adds new artistic impressions, and creates additional opportunities for exhibition communication.

Key words: museum, visitor, exposition, exposition's artistic image, museum communication.

Постановка проблеми. Осучаснення та інноваційний розвиток музейного середовища актуалізували у наш час інтерес наукової спільноти не тільки до проблем соціокультурного впливу музеїв, основних принципів музейно-комунікаційної роботи, оптимальних форм і методів діалогу з відвідувачем, а й до питань підвищення експозиційної виразності та художності музейних експозицій. Однак проблема розкриття образно-художнього моделювання експозиції, з'ясування можливостей впровадження образно-художнього підходу у процесах музейної комунікації потребує окремого наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До висвітлення генези експозиційного музейного середовища, основних принципів і методів формування сучасної музейної експозиції та розкриття соціокультурного потенціалу експозиційної музейної комунікації звертаються у своїх працях дослідники Т. Бегаль (2022), О. Сошнікова (2011; 2016). Концептуальні засади і можливості використання образно-художнього методу в експозиційній творчості, особливості моделювання експозиційного образу, як важливого засобу музейної комунікації, розглядають у своїх роботах А. Сошніков (2018), Г. Кібко (2017), Ю. Тітнюк (2011). Впровадженню новітніх інформаційних технологій та їх ролі у музейній комунікації із застосуванням образно-художньої моделі експозиції присвячені дослідження Н. Гончарової (2021), О. Липака (2020) та інших.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати основні методи і засоби створення художньої образності у музейній експозиції, розкрити роль художнього образу у процесах експозиційної музейної комунікації, нові підходи й технології взаємодії музею з відвідувачем з використанням образного типу експозиції.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні музей – це відкрита комунікаційна система, якою його вперше почав розглядати канадський музеолог Дункан Ф. Камерон. У 1968 р. він увів до наукового обігу поняття «музейної комунікації», яка розглядається сьогодні як форма діалогу з відвідувачем насамперед через музейну експозицію. Музейна комунікація – це зв'язок між відвідувачем музею і культурними здобутками людства на основі експозиційної діяльності. Вона здійснюється у процесі спілкування відвідувача із музейними експонатами. У процесі огляду створеної музеєм експозиції відвідувач проявляє себе не як пасивний отримувач знань і вражень, а як повноправний учасник діалогу, співрозмовник і партнер музею. Завдяки експонатам відвідувач отримує

візуальну інформацію, а також обмінюється вербальною інформацією з працівниками музею.

Діалог між музеєм і його відвідувачем тим ефективніший, чим якісніша та видовищніша експозиція, репрезентована для огляду. Майстерність виконання експозиції робить її твором мистецтва, тому, як і мистецтво, вона пов'язана зі здатністю людини до естетичного освоєння життєвого світу у художньо-образній формі за законами краси. Здебільшого художній образ у музейній експозиції створюється творчою фантазією художника, яка базується на глибокому і усесторонньому знанні експонованого об'єкта та експонатів.

Планомірна розробка «музейного образу» у його понятійній і предметній формі відбувалася протягом усієї історії формування експозиційного жанру, розвиваючись від суто естетичних побудов у бік створення сюжетно-художніх концепцій (Сошнікова, 2011: 5). Образ – це згусток художнього бачення та переживання, якому творчо створена експозиція надає виразності та художньої цінності. Музейна експозиція, властиво, є специфічним твором, у якому різними засобами створюється експозиційний образ певної тематики. Експозиційний образ формує у відвідувача відчуття причетності. Це таке цілком первісне відчуття, коли образ та реальність поєднуються і події історії, представлені в експозиції, переводяться у внутрішній світ людини (Сошніков, 2018).

Образність у музейній експозиції виникає тоді, коли у створеному художником естетичному середовищі на основі порівняння різних експонатів, що взаємно доповнюють один одного, виникає нова інформація, нові знання про процеси та явища, нові глядацькі асоціації і роздуми. Для створення експозиційної образності художник широко використовує дані психології та педагогіки, враховує сукупність цілого ряду чинників, які впливають на процес художнього сприйняття та здатність людини засвоювати певну кількість інформації. Найбільш характерний прийом створення образності експозиції – це використання справжніх музейних предметів, коли різноманітність їх характеру, форм і кольору дозволяє організувати чітку і пластичну композицію. Оригінальні предмети цінні тим, що допомагають розкрити зміст експозиції, дають яскраве образне уявлення про різні події, несуть у собі пам'ять та дух свого часу. Саме контакт з минулим, з культурними здобутками попередніх епох притягує до оглядання музейної експозиції багатьох людей.

Як своєрідний твір мистецтва, музейна експозиція має свій художній статус, мову та засоби вираження, становлячи цілу систему образів, вибу-

дуваних у певній послідовності. Відтак кожна експозиція – це багатофункціональний і різнообразний комплекс, одним із основних принципів якого є побудова візуального взаємозв'язку експонатів, який формує її та володіє своїм власним образом.

Музейна комунікація – це здебільшого візуальна мова. У ролі учасників комунікаційного акту виступають глядач і художній образ, який, з'єднуючи різноманітні елементи, забезпечує цілісність усієї експозиції. Від правильної побудови художнього образу залежить сприйняття та усвідомлення відвідувачем музею загальної концепції експозиції, розуміння своєрідності рис і принципів експонування предметів. Завдання художника, який працює над художньо-образним проєктом експозиції – створити образ для її прочитання як цілісно, так і по частинах: образ залу, теми, окремого експозиційного комплексу. Необхідно будувати експозицію так, щоб прочитувалися певні «ритмічні ряди» експонатів, які виявляють сенс експозиційних комплексів. Художник повинен згрупувати експонати таким чином, щоб інформація, яка виникає від їх поєднання, перевищувала суму інформації, отриманої від кожного конкретного експозиційного образу. Наприклад, образ кожного із двадцяти залів експозиції Одеського літературного музею, репрезентуючи в хронологічній послідовності діяльність більше трьохсот письменників, чий долі та творчість були пов'язані з Одесою, передає атмосферу життя міста в певному відрізку часу, розкриває його таємниці, легенди й реальність через систему символів та знаків, у яку вписані реальні документи часу: книги, рукописи, газети, журнали, фотографії, особисті речі письменників і предмети епохи. Експозиція поєднує яскраве образно-художнє рішення з чітким літературно-історичним наповненням (Експозиція, 2024), що сприяє усвідомленню її художньої цінності та сенсу.

Виразними художньо-образними рисами характеризуються експозиції художніх музеїв. Специфіка полягає в тому, що витвори образотворчого мистецтва не є типовими, чи тиражованими за допомогою сучасних технологічних засобів, а унікально-індивідуальними, що є головним стрижнем будови образно-художніх експозицій. Саме на цих характерних особливостях, які виявляють сутність художньої образності творів, базуються принципи організації їх експонування, що знаходять вираження у створенні індивідуального середовища для оптимального розкриття й сприйняття образності кожного експоната у контексті загального художнього задуму.

Ставлення до експоната як до унікального, неповторного об'єкта мистецтва у художніх

музеях привело до різкого розрідження експозицій, акцентування на індивідуальному художньому значенні речей за допомогою образно-художніх засобів моделювання. У даному випадку важливою є не лише передача мистецтвознавчої інформації, але перш за все забезпечення умов для естетичного співпереживання та осмислення.

На думку О. Сошнікової, «музейна експозиційна творчість повернулася у мистецьке середовище, але вже на якісно новому витку розвитку – як самостійний і самодостатній вид синтетичного мистецтва. Відповідним чином змінюється і функціонування системи музейної комунікації. У нових музейних експозиціях реалізується поетична міфологія художнього образотворення, якій властиві метафоричність, асоціативність сприйняття, багатоплановість, естетична напруженість, яскрава видовищність та емоційна насиченість. Образний тип експозиції, як базисний елемент системи музейної комунікації, зумовлює вибір оптимальних форм і засобів спілкування, визначає межі і характер соціокультурного впливу музеїв (Сошнікова, 2016).

Одним із засобів вияву зв'язків чуттєвих образів, досягнення художньої виразності, характерних для сценаріїв у музейному експозиційному мистецтві, є асоціативний підхід. Метод асоціацій дозволяє ефективно вживати в художньому контексті метафори і символи, долати звичні шаблони стереотипного сприйняття експозиції. Естетичне сприйняття штовхає відвідувача до пізнання специфіки художнього асоціативного мислення (Тітнюк, 2011). Він мимоволі долучається до експозиційного дійства, де повсякденні речі набувають метафоричного змісту і викликають потік асоціацій, і кожен у межах свого світогляду може задуматися і переосмислити побачене (Кірко, 2017).

Емоційно-мистецький спектр, що має викликати асоціативну активність відвідувачів і провокувати їх на власний пошук, формують художники, які беруть участь у розробці проєкту музейної експозиції. Важливе значення у даному аспекті відіграють музейні експонати, які розглядаються як джерело емоційної дії, адже в основу створення експозиції закладається художня інтерпретація змісту. Музейний художник перекладає науковий зміст експозиції із вербальної мови на мову образну, створюючи образ, у якому має оптимально втілюватися сама експозиція, її ідея та логічний розвиток.

Суттю сьогоднішньої музейної експозиції є експозиційно-художній ребус, «який відрізняється від читального та ігрового тим, що у процесі його розгадування інтелектуальна та емоційна праця

відвідувача не закінчується у кінці огляду. Така експозиція провокує відвідувача на співпрацю – вона ставить йому нові і нові запитання, на які потрібно знаходити відповіді» (Корнійчук, 2009). Саме тому у музеях відбувається постійний пошук своєрідного та оригінального експонування предметів з акцентуванням та виділенням провідних експонатів; створення пауз в експозиційному ряді; спеціально підібраного освітлення.

Для того, щоб відвідувачі з будь-яким зором мали можливість розглянути вміст стелажів або твори на полотнах, застосовують кілька різних видів підвісних світильників, місія яких – максимально сприяти швидкому розпізнаванню об'єктів, коректному сприйняттю форми, кольору та текстури виставлених експонатів. При цьому використовується як локальне, так і верхнє освітлення експозиції. Великі експонати освітлюють переважно світильниками спрямованого світла з двох або трьох боків одночасно, а для дрібних застосовують споти або точкові світильники. Це робиться з метою залучення до даних об'єктів необхідної уваги публіки, пробудження та підтримки інтересу до кожної деталі, кожного штриха використовуваних пластичних засобів. Для того, щоб відвідувачі бачили єдність експозиції, вбудовують вітрини напівколом або кільцем, замикаючи світлову картину верхнім світлом (Специфіка музейно-виставкового освітлення, 2018).

Музейна експозиційна комунікація – це ще й мова акустична. З метою урізноманітнення діалогу з відвідувачами художні музеї часто використовують фонокоментарі до експозицій. Це може бути музичний супровід, що відповідає експозиційній темі або цілеспрямовано доповнює її зміст (Яковець, 2011: 150). Завдяки включенню аудіовізуальних засобів і при відповідній драматургічній інтерпретації вноситься динаміка, експонат немовби «оживає», розширюючи інформаційний лад експозиції (Сошнікова, 2011: 6).

Значний вплив на ефективність комунікації відвідувача з музеєм має підкреслено лаконічне створення експозицій, співзвучних та єдиних з інтер'єрами сучасних музейних будівель, що виглядає як абсолютно довершений образ, формуючи спеціальне середовище, обумовлене специфікою колекцій. Прикладом може бути Каунаський Національний художній музей імені Мікалоюса Константінаса Чюрльоніса у Литві, де у невеликій будівлі, зведеній у формі глухого кубічного об'єму, створений ансамбль, у якому з великим тактом злиті воедино архітектура й експозиція унікальної колекції художніх творів, починаючи з XVI ст., як полотно знаменитого литовського

художника М.К. Чюрльоніса, так і роботи інших литовських майстрів – скульпторів та художників, і народна творчість (30 пам'яток Каунаса, які варто подивитися, 2024). Колористичне рішення експозиційного середовища тут визначається кольоровим характером живописних творів, виконаних у техніці акварелі й гуаші на паперовій основі.

Для сучасної організації художньо-образної моделі експозиції велике значення має концептуалізація та сценарний підхід в експонуванні, коли увесь ансамбль експозиції зосереджений на розкритті певної теми або концепції, а експонати втілюють художні образи, які в них закладені. Як образно-художні експозиції можна розглядати так звані «музейні натюрморти» – об'ємно-просторові та площинні композиції, створені на основі концептуальної та художньої побудови.

Однією з новітніх тенденцій у контексті експозиційних рішень у музеях художнього профілю є концепція «експоната у фокусі», метою якої є підкреслення неповторного індивідуального художнього значення експоната, концентрація уваги на окремому творі, створення умов для поглибленого переживання побаченого та формування естетичного смаку відвідувача. Зародження художньої експозиції із втіленням цієї ідеї у світі відбувалося ще у 30–50-х рр. XX ст., коли з'явилися перші музеї авангардного мистецтва та організовувалися великі виставки авангардних творів. З метою скорочення поля зору та концентрації глядацького сприйняття з експозицій вилучалися другорядні речі, а самі експозиції ставали виставками шедеврів, де окремі художні експонати були «головними дійовими особами» зі своїми особливими художніми цінностями.

На початку XXI ст. в експозиційній творчості «експоната у фокусі» з'явився яскравий індивідуалізм, сприйняття окремого художнього експоната в ізоляції, у процесі індивідуалістичного з ним спілкування. Для цього створюється гранично нейтральний чи контрастний кольоровий фон, використовується спеціальна підсвітка для кожного експоната, щоб він перетворювався у яскравий об'єкт, який світиться у навколишньому темному просторі. Окремий твір мистецтва став центром експозиції, метою та сенсом експозиційного дійства. Вся експозиція влаштовується тільки для того, аби у довгому інтимному спілкуванні із глядачем твір зміг відкрити йому свій безкінечний світ і сенс. При цьому підкреслюються винятково художні якості та естетична цінність експоната. Створюється комфортний експозиційний простір, який був би таким самим позитивно активним та здатним до спілкування з відвідувачем, як і

сам твір. З цією метою в експозицію включається велика кількість природних або декоративних елементів, створюються рекреаційні зони та художньо оформлені музейні кафе.

Художньо-образна експозиція стала своєрідною виставою, в якій використовуються специфічні засоби музейної художньо-образної мови для передавання сутності музейних предметів. Її основним завданням є поєднання достовірності змісту із яскравою видовищністю показу, підсилення змістових акцентів та забезпечення естетичного задоволення відвідувача.

Використання музеями інформаційних технологій, зокрема, технології доповненої реальності (AR), яка переносить глядача в розширену реальність, виводить мистецтво з організації експозиційного образу на новий рівень, дозволяючи створювати інтерактивні інсталяції. З ними відвідувачі можуть взаємодіяти через смартфон чи планшет, навівши їх на експонати, і активно долучитися до експозиційного середовища музею та взаємодіяти з експозиційними предметами, які можуть оживати. На екрані з'являється вигляд об'єкта, цікаві факти про нього, історична довідка, відео та текстовий опис тощо. Серед відомих музеїв світу, які успішно використовують AR-технології, є Національний музей природної історії в Парижі, Лондонська Національна галерея, Національний музей Сінгапуру, Смітсонівський інститут у Вашингтоні, Художня галерея Онтаріо в Торонто, 84% відвідувачів якої повідомили, що відчують себе залученими у мистецтвом творчість (Як музеї використовують AR-технології, 2024). Серед українських музеїв, які одними з перших розпочали використання технології доповненої реальності, є: Полтавський художній музей Миколи Ярошенка, Музей українського живопису у м. Дніпрі, Державний меморіальний музей Михайла Грушевського у м. Львові (Гончарова, 2021). Нещодавно українські митці створили інтерактивну інсталяцію «Крила свободи», презентовану у камерній залі музею-будинку Марії Заньковецької у Києві. Відвідувачам пропонується залишити свої думки та почуття про свободу на паперових крильцях, прикріплених на стіні. Як наслідок ця інсталяція має стати символом єдності у прагненні до свободи, колективним мистецьким твором (Художні виставки під час війни, як збереження культури та сили духу через мистецтво, 2024).

Окрім AR, сучасні музеї використовують технології віртуальної реальності (VR), 3D моделювання для створення точних цифрових копій артефактів. Це дозволяє користувачам переглядати предмети з усіх сторін, «тримати» їх, обертати та

детально вивчати текстури й інші деталі, тобто взаємодіяти з експонатами в середовищі віртуальної реальності, яка додає вже до створених експозиційних образів необхідні віртуальні конструкти. У лондонській галереї Tate Modern за допомогою технологій VR було створено експозицію «Ретроспектива Модільяні», відвідувачі якої змогли відчувати повне занурення в 3D-модель паризької студії художника (Бегаль, 2022: 132–133).

В Україні у період російсько-української війни створено віртуальний музей, який дає можливість оглянути наслідки російської окупації Київської області. Він запущений на туристичному порталі Київщини у рамках співпраці з проектом «Війна впритул» (VR-музей: інновації для збереження культурної спадщини, 2024). Як зазначає голова наукового відділу Одеського художнього музею Кирило Ліпатов, «у час війни музеї перестали відігравати звичну роль зберігання, а стали провідниками сучасного, актуального мистецтва...» (Мистецтво, художнє сприйняття і людяність у час війни представили одеські художники у Києві, 2023).

Технологією, яка поєднує елементи віртуальної та доповненої реальності, стала змішана реальність (Mixed Reality, MR). З її допомогою музеї створюють середовище, де фізичний і віртуальний світи співіснують та взаємодіють в реальному часі. Це дозволяє розглядати музейні експозиційні образи по-різному та додає вражень. Камера смартфона наводиться на спеціальний стікер, розміщений біля певного твору мистецтва. Відповідне програмне забезпечення в одному випадку починає демонструвати відеоматеріал, а в іншому – подає анімаційне зображення картини (Ліпак, 2020: 160). Успішно застосовуються додатки з віртуальною та доповненою реальністю у Національному художньому музеї України в Києві. Виступаючи під час презентації циклу заходів, присвячених його 125-річчю, заступниця Міністра культури та стратегічних комунікацій з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації Анастасія Бондар відзначила, що найважливішим музейним завданням у сучасних умовах є створювати образ України, розповідаючи про неї «через мистецтво, через музейну історію, таким чином відкриваючи Україну». Національний художній музей України створив віртуальний тур виставкою «Український портрет XVII–XX століть», відвідувачі якого можуть скористатися 3D окулярами та опинитися у просторі 1925 року, «рухатися» залами, розглядати експонати, знайомитися з новітніми музейними дослідженнями колекції завдяки аудіогіду та інформації до кожного твору (125 років історії:

Національний художній музей України презентував нові проекти, 2024).

Висновки. Таким чином, музей є важливим комунікатором між соціумом і культурними надбаннями людства. Музейна комунікація – це активна різностороння форма діалогу з відвідувачем через музейну експозицію, що відбувається у процесі огляду представлених у ній експонатів. Майстерність виконання експозиції робить її твором мистецтва, у якому різними засобами створюється експозиційний образ певної тематики. Він є базою для формування експозиційного простору, адже з'єднує різнорідні елементи, встановлює візуальний взаємозв'язок експонатів, забезпечує цілісність всієї експозиції. Експозиційний образ дає можливість відвідувачу заглибитися в атмосферу експозиційного сюжету, збуджує його уяву, спо-

нує до роздумів, формує у нього відчуття причетності та дотичності до культурної спадщини та історії художніх процесів. Від правильної побудови художнього образу залежить сприйняття та розуміння відвідувачем музею загальної концепції експозиції, сутності репрезентованих музейних предметів, своєрідності рис і принципів експонування. Художній експозиційний образ підсилює змістові акценти експозиції, полегшує сприйняття інформації, створює емоційну виразність, заставляючи відвідувача замислюватись і водночас забезпечуючи його естетичне задоволення. Використання музеєм в експозиційній роботі сучасних інформаційних технологій урізноманітнює сприйняття музейних експозиційних образів, додає нових художніх вражень, створює додаткові можливості для експозиційної комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сошнікова О. Соціокультурний потенціал музейної комунікації. *Сімнадцять сумцовських читань*. Комунікаційний підхід у музейній справі як відповідь на потреби соціуму: Матеріали наук. конф., Харків, 18 квітня 2011 р. / Харківський історичний музей. Х.: Майдан, 2011. С. 3–8.
2. Сошніков А. Моделювання експозиційного образу. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Філософія*. Харків, 2018. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/philosophy/article/view/902> (дата звернення 07. 10. 2024)].
3. Експозиція. *Одеський літературний музей*. URL: <https://museum-literature.odessa.ua/museum/exposition/> (дата звернення: 17. 10. 2024).
4. Сошнікова О. Предметно-експозиційний простір як провідна форма музейної комунікації. *Харківський Національний університет імені В. Н. Каразіна* URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/93ae8837-fc54-42f6-bb42-66dedc83a777/content> (дата звернення: 08. 10. 2024).
5. Тітінюк Ю. Методика художнього формування сучасної музейної експозиції *Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова*. URL: <https://museum.kh.ua/academic/publications.html?n=48> (дата звернення: 08. 10. 2024).
6. Кібко Г. Коцептуальні засади музейних виставок та нові форми експозиційної роботи в умовах сучасного музейного простору. *Краєзнавство Запорозжжя*. 2017. № 2. URL: <https://zpkrai.jimdofree.com/2017/02/15/%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%BD%D0%B0%D1%82%D1%8E%D1%80%D0%BC%D0%BE%D1%80%D1%82/> (дата звернення: 23. 10. 2024).
7. Корнійчук М. Науковість і художньо-образна модель експозиції. *Всеукраїнська асоціація музеїв*. URL: https://vuam.org.ua/uk/704-%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C_%D1%96_%D1%85%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D1%8C%D0%BE-%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BD%D0%B0_%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%8C_%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%B7%D0%B8%D1%86%D1%96%D1%97 (дата звернення 07. 10. 2024).
8. Специфіка музейно-виставкового освітлення. URL: https://5watt.ua/uk/blog/statti/specifika-muzejno-vistavkovogo-osvitlennya-?srsltid=AfmBOorbEHNlnYc7j4i_24QEYO8fdorBQBdhkzN7HJHSaSABWzgc5Rsz (дата звернення: 18. 10. 2024).
9. Яковець І. Образотворче мистецтво. *Вісник ХДАДМ*. 2011. № 1. С. 147–150.
10. 30 пам'яток Каунаса, які варто подивитися. *EUROWOLF* URL: <https://eurowolf.com.ua/news/30-sights-of-Kaunas-that-are-worth-seeing/view/> (дата звернення 08. 10. 2024).
11. Як музеї використовують AR–технології. URL: <https://www.0542.ua/list/382225> (дата звернення: 22. 09. 2024).
12. Гончарова Н. Технологія доповненої реальності в музейній педагогіці. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729775/1/Honcharova_Museums_2021.pdf (дата звернення: 22. 10. 2024).
13. Художні виставки під час війни, як збереження культури та сили духу через мистецтво. *Readonline*. URL: <http://readonline.com.ua/items/66120-hudozhni-vistavki-pid-chas-viyni-yak-zberezheniya-kulturi-ta-sili-duhu-cherez-mistetstvo/> (дата звернення 20. 10. 2024).
14. Бегаль Т. Генеза експозиційного середовища музею: від витоків до сучасності : монографія .Київ : Видавничий центр КНУКіМ, 2022. 200 с.
15. VR-музей: інновації для збереження культурної спадщини. *МКСК*. URL: <https://mcsc.gov.ua/news/vr-muzej-innovacziyi-dlya-zberezheniya-kulturnoyi-spadshhyny/> (дата звернення: 22.10.2024).
16. Мистецтво, художнє сприйняття і людяність у час війни представили одеські художники у Києві. *interfax-Україна*. URL: <https://interfax.com.ua/news/press-release/940106.html> (дата звернення 07. 10. 2024).
17. Липак О. Застосування VR та AR технологій в музеях. Фундаментальні та прикладні проблеми сучасних технологій : матеріали Міжнар. наук.-техн. конф. до 60 річчя з дня заснування Тернопільського національного університету імені Івана Пулюя та 175 річчя з дня народження Івана Пулюя, Тернопіль, 14–15 травня 2020 р. / Тернопіль: Терноп. нац. техн. ун-т імені Івана Пулюя, 2020. С. 159–160.
18. 125 років історії: Національний художній музей України презентував нові проекти. *Стрічка*. URL: <https://history.rayon.in.ua/news/749915-125-rokiv-istorii-natsionalniy-khudozhniy-muzej-ukraini-prezentuvav-novi-proekti> (дата звернення: 22. 09. 2024).

REFERENCES

1. Soshnikova O. (2011). Sotsiokulturnyi potentsial muzeinoi komunikatsii. [Sociocultural potential of museum communication]. *Simnadsiaty sumtsovski chytannia*. Komunikatsiinyi pidkhid u muzeinii spravi yak vidpovid na potreby sotsiumu: Materialy nauk. konf., Kharkiv, 18 kvitnia / Kharkivskiy istorychnyi muzei. Kh.: Maidan, 3-8.- Communicational approach in museology as a response to the needs of society: Materials of scien. conf., Kharkiv, April 18 / Kharkiv Historical Museum. Kh.: Maidan. 3–8. [in Ukrainian].
2. Soshnikov A. (2018). Modeliuvannia ekpozytsiinoho obrazu. [Modeling of an expository image]. *Filosofia*. Visnyk KhNPU imeni H. S. Skovorody. - *Filosofia*. Bulletin of H. S. Skovoroda's KhNPU. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/philosophy/article/view/902> (data zvernennia: 07.10.2024). [in Ukrainian].
3. Ekspozytsiia (2024). [Exposure]. *Odeskyi literaturnyi muzei. - Odesa Literary Museum*. URL: <https://musem-literature.odessa.ua/museum/exposition/> (data zvernennia: 17.10.2024). [in Ukrainian].
4. Soshnikova O. (2016). Predmetno-ekspozytsiinyi prostir yak providna forma muzeinoi komunikatsii. [Subject-expositional space as a leading form of museum communication]. *Kharkivskiy Natsionalnyi universytet imeni V. N. Karazina. - V.N. Karazin's Kharkiv National University*. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/93ae8837-fc54-42f6-bb42-66dedc83a777/content> (data zvernennia: 08.10.2024). [in Ukrainian].
5. Titiniuk Yu. (2011). Metodyka khudozhnoho formuvannia suchasnoi muzeinoi ekspozytsii. [Methodology of artistic formation of modern museum exposition]. *Kharkivskiy istorychnyi muzei imeni M. F. Sumitsova. - M. F. Sumitsov's Kharkiv History Museum*. URL: <https://museum.kh.ua/academic/publications.html?n=48> (data zvernennia: 08.10.2024). [in Ukrainian].
6. Kibko H. (2017). Kotseptualni zasady muzeinykh vystavok ta novi formy ekspozytsiinoi roboty v umovakh suchasnoho muzeinoho prostoru. [Conceptual principles of museum exhibitions and new forms of expository work in the conditions of modern museum space]. *Kraieznavstvo Zaporozhzhia*, 2. URL: <https://zpkrai.jimdofree.com/2017/02/15/%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%BD%D0%B0%D1%82%D1%8E%D1%80%D0%BC%D0%BE%D1%80%D1%82/> (data zvernennia: 23.10.2024). [in Ukrainian].
7. Korniiichuk M. (2009). Naukovist i khudozhno-obrazna model ekspozytsii. [Scientism and artistically-figurative model of exposition]. *Vseukrainska asotsiatsiia muzeiv. - All-Ukrainian Association of Museums*. URL: <https://vuam.org.ua/uk/704:%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%D1%96%D1%85%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D1%8C%D0%BE-%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%B7%D0%B8%D1%86%D1%96%D1%97> (data zvernennia: 07.10.2024). [in Ukrainian].
8. Spetsyfika muzeino-vystavkovoho osvittennia (2018). [Specifics of museum and exhibition lighting]. URL: https://5watt.ua/uk/blog/statti/specyfika-muzejno-vistavkovogo-osvittennya-?srsltid=AfmBOorbEHNInYC7j4i_24QEYO8f dorBQBdhkzN7HJHSaABWzgc5Rsz (data zvernennia: 18.10.2024). [in Ukrainian].
9. Yakovets I. (2011). Obrazotvorche mystetstvo. [Fine art]. *Visnyk KhDADM, 1- Bulletin of KSADA, 1*. 147–150. [in Ukrainian].
10. 30 pamiatok Kaunasa, yaki varto podyvytysia (2024). [30 landmarks of Kaunas that are worth seeing]. *EUROWOLF*. URL: <https://eurowolf.com.ua/news/30-sights-of-Kaunas-that-are-worth-seeing/view/> (data zvernennia: 08.10.2024). [in Ukrainian].
11. Yak muzei vykorystovuiut AR-tekhnologii (2024). [How museums use AR-technologies]. URL: <https://www.0542.ua/list/382225> (data zvernennia: 22.09.2024). [in Ukrainian].
12. Honcharova N. (2021). Tekhnolohiia dopovnenoi realnosti v muzeinii pedahohitsi. [Augmented reality technology in museum pedagogy]. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729775/1/Honcharova_Museums_2021.pdf (data zvernennia: 22.10.2024). [in Ukrainian].
13. Khudozhni vystavky pid chas viiny, yak zberezhennta kultury ta syly dukhu cherez mystetstvo (2024). [Art exhibitions during the war, as preservation of culture and fortitude through art]. *Readonline*. URL: <http://readonline.com.ua/items/66120-hudozhni-vistavki-pid-chas-viiny-yak-zberezhennta-kultury-ta-sily-duhu-cherez-mistetstvo/> (data zvernennia: 20.10.2024). [in Ukrainian].
14. Behal T. (2022). Heneza ekspozytsiinoho seredovyscha muzeiu: vid vytokiv do suchasnosti [Genesis of the museum's exhibition environment: from the origins to the present]. *Monohrafia . Kyiv : Vydavnychy tsentr KNUKiM.- Monog. Kyiv: KNU CA Publishing Center*. 200 p. [in Ukrainian].
15. VR-muzei: innovatsii dlia zberezhennta kulturnoi spadshchyny (2024). [VR-museum: innovations for the preservation of cultural heritage]. *MKSK. - MCSC*. URL: <https://mcsc.gov.ua/news/vr-muzej-innovacziy-i-dlya-zberezhennta-kulturnoyi-spadshchyny/> (data zvernennia: 22.10.2024). [in Ukrainian].
16. Mystetstvo, khudozhnie spryiniattia i liudianist u chas viiny predstavlyly odeski khudozhnyky u Kyievi (2023). [Art, artistic perception and humanity during the war were presented by Odesa's artists in Kyiv]. *interfax-Ukraina*. URL: <https://interfax.com.ua/news/press-release/940106.html> (data zvernennia: 07.10.2024). [in Ukrainian].
17. Lypak O. (2020). Zastosuvannia VR ta AR tekhnologii v muzeiakh. Fundamentalni ta prykladni problemy suchasnykh tekhnologii. [Application of VR and AR technologies in museums. Fundamental and applied problems of modern technologies]: materialy Mizhnar. nauk.-tekhn. konf. do 60-richchia z dnia zasnuvannia Ternopil'skoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu imeni Ivana Puliuia ta 175 richchia z dnia narodzhennia Ivana Puliuia, Ternopil, 14–15 travnia. - Materials of the Internat. scien. and technol. conf., dedicated to the 60th anniversary of the Ivan Puliui's Ternopil National Technical University founding and the 175th anniversary of the Ivan Puliui's birth, Ternopil, May 14–15. Ternop. nats. tekhn. un-t imeni Ivana Puliuia.- Ivan Puliui's Ternopil National Technical University. 159–160. [in Ukrainian].
18. 125 rokov istorii: Natsionalnyi khudozhnyi muzei Ukrainy prezentuvav novi proiekty (2024). [125 years of history: National Art Museum of Ukraine presented new projects]. *Strichka*. URL: <https://history.rayon.in.ua/news/749915-125-rokiv-istorii-natsionalnyi-khudozhnyi-muzej-ukraini-prezentuvav-novi-proekty> (data zvernennia: 22.09.2024). [in Ukrainian].

УДК 711.4:338.45:355.467(477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-7>**Оксана БЄЛЯВСЬКА,***orcid.org/0000-0003-2504-2103*

кандидат архітектури,

доцент кафедри інформаційних технологій проектування та дизайну

Інституту цифрових технологій, дизайну та транспорту

Національного університету «Одеська політехніка»

(Одеса, Україна) *ksalibra@ukr.net***Володимир ЯРОВИЙ,***orcid.org/0000-0001-8788-9700*

кандидат архітектури,

професор кафедри інформаційних технологій проектування та дизайну

Інституту цифрових технологій дизайну та транспорту

Національного університету «Одеська політехніка»

(Одеса, Україна) *arovoj333@gmail.com*

АРХІТЕКТУРНИЙ ДИЗАЙН ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВ'ЯЗАННЯ УРБАНІСТИЧНИХ ПРОБЛЕМ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Повоєнне відновлення України є актуальним завданням, яке поєднує соціальну, економічну та урбаністичну реконструкцію. Архітектурний дизайн стає важливим інструментом у розв'язанні міських проблем, оскільки він не лише впливає на фізичну реконструкцію міст, але й відіграє головну роль у відновленні спільнот та сприянні сталому розвитку. Руїнування, спричинені конфліктом, призвели до того, що міста по всій Україні потребують комплексної міської реконструкції, у перебігу якої міське середовище має відповідати на низку викликів, таких як дефіцит житла, пошкодження інфраструктури та реінтеграція переміщеного населення.

Метою цієї статті був аналіз архітектурного дизайну як стратегічного інструменту для розв'язання міських проблем під час післявоєнної відбудови України. Завдання полягало у визначенні принципів і практик проектування, які можуть допомогти відбудувати міста таким чином, щоб не лише відновити їхню функціональність, а й створити більш стійке, інклюзивне та адаптивне міське середовище.

Результати цього дослідження вказують на декілька ключових царин, де архітектурний дизайн може мати трансформаційний вплив. По-перше, роль архітекторів у створенні гнучких, модульних житлових вирішень має важливе значення для задоволення нагальної потреби в житлі з урахуванням майбутнього зростання міст. По-друге, стійка інфраструктура, зокрема енергоефективні будівлі та зелені громадські простори, може допомогти зменшити вплив процесу відновлення на довкілля. Відтворення та адаптивне повторне використання історичних і культурних об'єктів дає можливість зміцнити національну ідентичність і сприяти зціленню суспільства. Зрештою, міський дизайн, який надає пріоритет доступності, соціальній взаємодії та добробуту мешканців, може підвищити соціальну стійкість і підтримати реінтеграцію постраждалого від війни населення.

Таким чином, архітектурний дизайн є потужним інструментом для вирішення складних міських проблем, що виникають у контексті післявоєнного відновлення. Інтегруючи сталі практики, сприяючи соціальній згуртованості та збереженню культурної ідентичності, архітектори можуть зробити свій внесок у створення міст, які не лише відбудовуються, але й переосмисляться як більш стійкі та інклюзивні міські середовища.

Ключові слова: міський дизайн, міське планування, реконструкція інфраструктури, стійка архітектура, соціальна урбанізація, просторове моделювання.

Oksana BIELIAVSKA,

orcid.org/0000-0003-2504-2103

Candidate of Architecture (PhD),

*Associate Professor at the Department of Design Information Technologies and Design
Institute of Digital Technologies, Design and Transport of Odesa Polytechnic National University
(Odesa, Ukraine) ksalibra@ukr.net*

Volodymyr YAROVYI,

orcid.org/0000-0001-8788-9700

Candidate of Architecture (PhD),

*Professor at the Department of Design Information Technologies and Design
Institute of Digital Technologies, Design and Transport of Odesa Polytechnic National University
(Odesa, Ukraine) arovoj333@gmail.com*

ARCHITECTURAL DESIGN AS A TOOL FOR SOLVING URBAN PROBLEMS IN THE CONTEXT OF POST-WAR RECOVERY IN UKRAINE

The post-war recovery of Ukraine is an urgent task that combines social, economic and urban reconstruction. Architectural design is becoming an essential tool in solving urban problems, as it affects the physical reconstruction of cities and plays a crucial role in restoring communities and promoting sustainable development. The devastation caused by the conflict has left cities across Ukraine in need of comprehensive urban reconstruction, in which the urban environment must respond to a number of challenges, such as housing shortages, infrastructure damage, and the reintegration of displaced populations.

The purpose of this article is to analyse architectural design as a strategic tool for solving urban problems during Ukraine's post-war reconstruction. The task was to identify design principles and practices that can help rebuild cities in a way that not only restores their functionality but also creates a more sustainable, inclusive, and adaptive urban environment.

The results of this study point to several key areas where architectural design can have a transformative impact. Firstly, the role of architects in creating flexible, modular housing solutions is essential to meet the urgent need for housing to accommodate future urban growth. Secondly, sustainable infrastructure, such as energy-efficient buildings and green public spaces, can help reduce the environmental impact of the recovery process. The restoration and adaptive reuse of historical and cultural sites can strengthen national identity and contribute to the healing of society. Ultimately, urban design prioritising accessibility, social interaction and the well-being of residents can increase social resilience and support the reintegration of war-affected populations.

Thus, architectural design is a powerful tool for addressing the complex urban challenges in the context of post-war reconstruction. By integrating sustainable practices, promoting social cohesion and preserving cultural identity, architects can contribute to creating cities that are rebuilt and reimagined as more sustainable and inclusive urban environments.

Key words: *urban design, urban planning, infrastructure reconstruction, sustainable architecture, social urbanisation, spatial modelling.*

Постановка проблеми. Питання відновлення урбанізованих територій у післявоєнній Україні є однією з найбільш складних і актуальних тем сучасності. Війна залишила багато міст і містечок, до прикладу таких як Маріуполь, Бахмут, Ірпінь, Чернігів тощо, у стані руїн із масштабними пошкодженнями житлових, комерційних і громадських будівель, а також критично важливих об'єктів інфраструктури: доріг, мостів, систем водопостачання та енергомережі. Внаслідок цього відбулося вимушене переселення цілих громад, а соціальна, економічна та культурна структура міського життя була суттєво порушена.

Для ефективною відбудови урбаністичних територій необхідно чітко визначити конкретні проблеми, які потребують розв'язання засобами архітектурного дизайну. Однією з таких проблем є інтеграція нових архітектурних рішень з урахуван-

ням енергоефективності та екологічної стійкості. Наприклад, у процесі відбудови Маріуполя можна застосувати концепцію зелених дахів і фасадів, що сприятиме зменшенню енерговитрат і покращенню мікроклімату міського середовища. Іншим важливим аспектом є реконструкція транспортної інфраструктури Бахмута, де необхідно застосовувати сучасні технології розумних доріг для підвищення безпеки та ефективності пересування.

Крім того, успішна відбудова залежить від інтеграції інноваційних рішень у процес планування та будівництва, що сприятиме не лише відновленню пошкоджених об'єктів, а й розвитку міського середовища на більш стійкій основі. Це вимагає комплексного підходу, включно з розробкою нових методів проектування, використанням сучасних технологій і забезпеченням участі громади у процесах прийняття рішень.

Архітектурний дизайн є ключовим інструментом для вирішення цих проблем, оскільки він забезпечує не лише фізичне відновлення будівель, але й створює функціональні, безпечні та комфортні простори для життя. Він впливає на розвиток соціальної інфраструктури, інтеграцію переселених громад та підтримку місцевих культурних традицій. Наприклад, в Ірпені архітектурні рішення мають включати проекти збереження об'єктів культурної спадщини поряд із сучасними технологіями будівництва, що дозволить не лише відновити втрачену інфраструктуру, але й зберегти унікальну атмосферу міста (Склярська та ін., 2024).

Актуальність цієї теми полягає в тому, що відновлення України залежить не лише від економічної відбудови, а й потребує комплексного підходу, який об'єднує архітектурні та містобудівні рішення для створення функціональних, придатних для життя та перспективних міст (Ткаченко, 2024; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення інфраструктури»; Про Національну раду з відновлення України від наслідків війни: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2022 р. № 464). Війна висвітлила існуючі міські проблеми, а саме недостатній рівень забезпеченості житлом, неефективний громадський транспорт та брак зелених насаджень. Ці питання актуалізувалися внаслідок воєнного конфлікту і тепер потребують термінової відповіді у перебігу відбудови. Архітектурне проектування забезпечує основу для вирішення цих урбаністичних проблем шляхом застосування принципів сталого розвитку, стійкості та соціальної справедливості у процесі відновлення міст. Архітектурний дизайн може сприяти покращенню транспортної інфраструктури, інтегруючи ефективні рішення, зокрема розумне планування маршрутів і доступні громадські простори, що полегшить пересування містом. Крім того, він може допомогти у створенні зелених зон через проектування парків, скверів та зелених дахів, що покращить якість життя мешканців і сприятиме екологічній стійкості урбаністичних утворень.

У постконфліктних зонах, таких як Боснія і Герцеговина, архітектурний дизайн допоміг відновити міську інфраструктуру, зокрема через проектування сучасних громадських просторів, які сприяють соціальній інтеграції. В Руанді після геноциду 1994 року було реалізовано проекти, які акцентують на примиренні та відновленні, включно з культурними центрами, що об'єднують різні громади. У Лівані, після громадянської війни,

були створені нові житлові комплекси з урахуванням принципів сталого розвитку, що підвищили якість життя мешканців. Ці приклади демонструють, як архітектурний дизайн може стати важливим інструментом для відновлення та розвитку суспільства в постконфліктних умовах.

Аналіз досліджень. Наукові дослідження в галузі урбаністики висвітлюють поєднання практичного застосування та теоретичних досліджень того, як урбаністичний дизайн може сприяти соціальній стійкості. Такі науковці, як Сич О., Пасінович І. (Сич, Пасінович, 2023) та Новосад М., Білоус С. (Новосад, 2022), зробили значний внесок у вивчення того, як міста, зруйновані війною, можуть інтегрувати сучасні принципи дизайну зі збереженням історичного середовища. Сич І. у своєму аналізі процесу відбудови наголошує на важливості переосмислення міської щільності та багатофункціональної забудови. Він пропонує післявоєнним містам відійти від традиційних підходів до зонування і натомість зосередитися на створенні багатофункціональних міських просторів, які сприятимуть економічному відродженню, соціальній згуртованості та екологічній стійкості. З іншого боку, Новосад М. зосереджується на культурному вимірі реконструкції, стверджуючи, що такі міста, як Маріуполь і Харків, повинні збалансувати модернізацію зі збереженням історичної ідентичності, яка часто є ключовим аспектом стійкості громади.

Одним із найважливіших вкладів у дискурс про повоєнний урбаністичний дизайн в Україні є зосередження на сталому розвитку. Війна не лише спричинила гуманітарну кризу, а й виявила вразливі місця в інфраструктурі та енергетичній системі України. У зв'язку з цим такі науковці, як Пристемський О. (Пристемський, Єфремов, 2024) та Андрусів У. (Андрусів, Мажак, 2024) пропонують концепцію інтеграції технологій зеленого будівництва та систем відновлюваної енергетики в процес відбудови. Їх роботи присвячені дослідженню того, як енергоефективні будівлі та створення децентралізованих енергетичних мереж можуть не тільки надати безпосередню допомогу містам, що втратили централізоване енергопостачання, але й сприяти довгостроковій екологічній стійкості. Зосередження уваги на зеленій інфраструктурі розглядається як один із способів захисту міст від руйнувань, викликаних збройною агресією рф, а також від глобальних викликів, пов'язаних зі зміною клімату.

Головною нерозв'язаною проблемою в поточних наукових дослідженнях є питання залучення населення до процесу відбудови. У своїй роботі

Мануїлова К. (Мануїлова та ін., 2024) розглядає важливість партисипативного проектування, виступаючи за включення місцевих мешканців у процеси прийняття рішень. Дослідження Мануїлової К. показують, що післявоєнна реконструкція часто не враховує думки тих, хто найбільше постраждав від руйнування міст – переміщених осіб, меншин та малозабезпечених родин. Вона стверджує, що без їхньої участі міста можуть бути відновлені таким чином, що увіковічнять нерівність і не відповідатимуть реальним потребам їхніх мешканців. Це є особливо важливою проблемою, зокрема в таких регіонах, як Донбас, де етнічні, мовні та економічні розбіжності можуть посилитися, якщо відбудова не буде здійснюватися на основі інклюзивного підходу.

Невирішені правові та адміністративні питання продовжують створювати значні бар'єри для ефективної реконструкції (Al-Mosawy et al., 2021; Kudumovic, 2020; Alkazei et al., 2021; Maruniak et al., 2022; Musiaka et al., 2022). У дослідженні таких науковців як Шевченко С. (Шевченко, Кукурудз, 2024) та Магомедов А. (Магомедов, 2023) наголошується, що фрагментованість управлінських структур і дублювання юрисдикцій між місцевими, регіональними та національними органами влади дуже часто сповільнювали проекти з реконструкції. Автори наголошують на необхідності впорядкування правової бази, яка може прискорити процеси затвердження дозволів на будівництво, зміни у землекористуванні та інфраструктурні проекти. Вони стверджують, що без таких реформ навіть найбільш інноваційним архітектурним рішенням буде складно ефективно реалізовуватися, особливо в містах, які зазнали значних руйнувань.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У контексті повоєнного відновлення України існує ряд невирішених частин урбаністичних проблем, які потребують термінового розв'язання, а саме інтеграція нових житлових форм та покращення транспортної інфраструктури. Значна увага повинна бути приділена відновленню зелених зон, які не лише покращують екологічну ситуацію, але й сприяють соціальному добробуту населення. Ця робота підкреслює потенціал архітектурного дизайну як ефективного інструменту для створення інноваційних рішень, що можуть змінити підходи до відбудови. Визначаючи ці невирішені аспекти, стаття має на меті внести свіжі ідеї та рекомендації, які можуть стати основою для сталого розвитку міст в Україні.

Метою статті є аналіз можливостей стратегічного використання архітектурного дизайну для

вирішення міських проблем у процесі післявоєнної відбудови України.

Завдання статті:

- аналіз сучасних урбаністичних проблем в Україні, які виникли або загострилися внаслідок війни, зокрема в сфері житлового забезпечення, громадського транспорту та зелених зон;
- дослідження міжнародного досвіду використання архітектурного дизайну в постконфліктних зонах для вирішення подібних проблем;
- оцінка потенційного внеску архітектурного дизайну в процес повоєнного відновлення, включно з можливістю залучення громади до проектування нових міських просторів.

Матеріали та методи. Інформаційною основою дослідження слугували праці вітчизняних і зарубіжних науковців з проблем вирішення урбаністичних питань у контексті післявоєнного відновлення. Під час дослідження застосовувалися такі методи, як аналіз наукової літератури, синтез, узагальнення та систематизація. Аналіз наукової літератури дозволив визначити існуючі підходи до використання архітектурного дизайну для вирішення урбаністичних проблем. Метод синтезу сприяв інтеграції різних ідей і концепцій, що виникли внаслідок аналізу, задля формування цілісного бачення проблеми. Метод узагальнення дозволив виокремити ключові тенденції та рішення, які можна застосувати в умовах повоєнного відновлення України. Систематизація отриманих даних забезпечила структурований підхід до вивчення проблем і можливих шляхів їх вирішення в контексті архітектурного дизайну.

Виклад основного матеріалу. Війна в Україні призвела до значних і довгострокових наслідків для міської інфраструктури, внаслідок руйнувань у багатьох містах і містечках. Ці пошкодження спонукали до нагальної потреби у продуманій та стійкій реконструкції, що стало величезним тиском на архітекторів, дизайнерів, містобудівників та політиків. Війна не лише зруйнувала будівлі, але й розірвала соціальну структуру міського життя. Усвідомлення викликів, пов'язаних із відновленням цих просторів, та ролі, яку може відігравати архітектурний дизайн у вирішенні цих міських проблем, є важливим для майбутнього України (Воробйов, Шило, 2022).

Втрати від війни для міської інфраструктури в Україні є небаченими. За станом на 2024 рік такі великі міста, як Маріуполь, Херсон, Харків і частина Києва, зазнали значних пошкоджень житлових, комерційних і промислових будівель. Громадські місця, транспортні мережі, системи водопостачання та водовідведення, енергетичні

мережі та телекомунікаційна інфраструктура також сильно постраждали. У більшості районів було зруйновано житло, внаслідок чого тисячі сімей залишилися без домівок. Необхідність відновлення будинків ускладнюється значними пошкодженнями шкіл, лікарень та урядових будівель, які є важливими об'єктами для життєдіяльності будь-якого міста.

Однією з головних проблем у відновленні міських просторів України є пошук балансу між швидкими темпами відбудови та необхідністю забезпечення довгострокової стійкості та життєздатності. У багатьох зруйнованих війною містах прагнення зосередитися винятково на швидкості та економічній ефективності може призвести до неякісного будівництва, яке може бути вразливим до майбутніх криз, зокрема стихійних лих або подальших конфліктів. Тому в процесі оновлення міст пріоритетами мають стати якість і довговічність матеріалів, відповідність сучасним будівельним нормам і правилам, впровадження інноваційних архітектурних технологій.

Іншим важливим викликом є фінансування великомасштабних проєктів реконструкції. Економіка України зазнала значного негативного впливу війни, що обмежує можливості уряду фінансувати заходи з відбудови. Міжнародна допомога та інвестиції, ймовірно, будуть відігравати критично важливу роль у відновленні, але масштаби збитків свідчать про необхідність координації між різними суб'єктами – місцевими органами влади, міжнародними організаціями, приватними інвесторами та громадськістю. Це створює проблеми, пов'язані з управлінням, прозорістю та корупцією, які необхідно розв'язати для забезпечення успішної реалізації проєктів з відновлення міст (Євсюкова, 2024).

Окрім фізичної реконструкції, існує проблема відновлення культурної та історичної ідентичності міських просторів. Багато міст України мають глибоке історичне коріння, тому їх відновлення повинно відбуватися з урахуванням збереження культурної спадщини. Наприклад, такі міста, як Львів і Київ, є місцем розташування об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО та чисельних історико-культурних пам'яток. Ці автентичні комплекси необхідно зберегти і захистити, інтегруючи в нові міські проєкти та не втрачаючи при цьому їхньої цінності й історичної сутності.

Архітектурний дизайн відіграє важливу роль у формуванні майбутнього міських просторів у післявоєнній Україні. Якісний дизайн може допомогти створити міста, які є більш стійкими, стабільними та збалансованими. Архітектори мають

виходити за рамки простої заміни зруйнованих структур і зосереджуватися на створенні просторів, які відповідають потребам населення. Це передбачає інтеграцію енергоефективних проєктів, використання стійких матеріалів і забезпечення адаптивності нових будівель до змін соціальних та екологічних умов (Воробйов, Шило, 2022).

Одним із найважливіших аспектів архітектурного дизайну в міському плануванні є його потенціал для створення згуртованих громад. Добре спроектовані громадські простори, зокрема парки, сквери та пішохідні зони, можуть слугувати центрами соціальної взаємодії та культурного обміну, допомагаючи відновити відчуття нормального безпечного життя та зв'язку між мешканцями. Ці місця мають бути розроблені таким чином, щоб стати інклюзивними, з елементами доступності для людей з інвалідністю та безпечними зонами для дітей і людей похилого віку тощо.

Архітектурний дизайн впливає на мобільність і транспорт у містах. Повоєнна реконструкція дає можливість переглянути структуру міст, акцентуючи увагу на пішохідній доступності, їзді на велосипедах та користуванні громадським екологічним транспортом. Це не лише зменшує залежність від автомобілів, знижуючи тим самим рівень викидів, але й сприяє здоровому способу життя та більш згуртованим громадам. Практики зеленого будівництва, зокрема озеленення дахів, збір дощової води та системи відновлюваної енергії, повинні також стати пріоритетними для того, щоб зробити міські райони більш екологічно стійкими.

У післявоєнній Україні соціальна урбанізація – це підхід, який підкреслює роль міського планування та архітектури у сприянні соціальній справедливості та інклюзивності – є важливим фактором, який варто враховувати. Архітектурні рішення мають бути розроблені таким чином, щоб не лише задовольняти фізичні потреби населення, але й сприяти соціальній інтеграції та згуртованості. Це передбачає створення міського простору, доступного для всіх членів суспільства, незалежно від їхнього економічного статусу, віку чи походження.

Одним із способів досягнення соціальної урбанізації є багатофункціональна забудова, яка поєднує житлові, комерційні та громадські простори на одній території. Така забудова може допомогти створити енергійніші та різноманітніші спільноти, в яких живуть, працюють і взаємодіють люди з різним соціально-економічним походженням. Проєкти з будівництва доступного житла відіграють вирішальну роль у забезпеченні переміщенням

особам і малозабезпеченим верствам населення доступу до безпечного та надійного житла в міських районах.

Соціальна інфраструктура, як-от школи, громадські центри та заклади охорони здоров'я, також повинна бути пріоритетною в архітектурних проєктах. Такі заклади відіграють надзвичайно важливу роль у довгостроковому відновленні міського населення, надаючи основні послуги та сприяючи розвитку соціальних мереж. Громадські простори мають бути сплановані таким чином, щоб заохочувати громадянську активність, з місцями для зустрічей громади, культурних заходів та відпочинку (Воробйов, Шило, 2022; Красніцька, 2022).

Інтеграція зелених насаджень у міський дизайн може підвищити якість життя в містах, забезпечуючи мешканців місцями для відпочинку, фізичних вправ і спілкування. Зелені насадження також дають екологічні переваги, зокрема зменшення міських островів тепла, покращення якості повітря та пом'якшення наслідків зміни клімату.

Важливим інструментом у цьому напрямку є просторове моделювання, яке відіграє провідну роль у розробці урбаністичних проєктів. Просторове моделювання дозволяє планувальникам міст візуалізувати, моделювати та аналізувати різні аспекти міського середовища, забезпечуючи потужний засіб для прийняття рішень. За допомогою сучасних технологій, таких як географічні інформаційні системи (ГІС), 3D-моделювання та програмне забезпечення для імітаційного моделювання, планувальники можуть створювати детальні зображення міського простору, які допомагають прогнозувати майбутні моделі розвитку, оцінювати ризики та оптимізувати розподіл ресурсів. Просторове моделювання підтримує планування на основі даних, що забезпечує не лише реактивність, але й проактивність заходів

з реконструкції у створенні сталого та стійкого міського простору.

Просторове моделювання виконує кілька завдань у реконструкції міст, зокрема планування землекористування, транспортний аналіз, оцінку впливу на довкілля та проєктування інфраструктури. Завдяки просторовому аналізу містобудівники можуть оцінити наслідки різних стратегій реконструкції, визначити оптимальні місця для нової забудови та з'ясувати, як зміни в одній частині міської системи можуть вплинути на інші. Наприклад, просторове моделювання можна використовувати для імітації впливу нової житлової забудови на схеми руху, системи громадського транспорту або доступ до основних послуг, таких як школи та лікарні. Таке моделювання має критичне значення для створення добре функціонуючих міських просторів, які відповідають потребам повоєнного населення (Габрель, Форкуца, 2023; Потапенко, 2023).

Для забезпечення ефективності такого підходу проєктувальникам (містобудівникам, архітекторам, дизайнерам) потрібно бути готовими до відмови від усталеної парадигми вибіркового проєктування, натомість, використовуючи прогресивні цифрові технології та залучаючи штучний інтелект, генерувати модерні цілісні урбаністичні рішення.

У процесі післявоєнної відбудови України методи просторового моделювання для сталого перепланування є дуже важливими. Вони дозволяють планувальникам отримати комплексне бачення міського середовища, інтегруючи соціальні, економічні та екологічні фактори в процес реконструкції. Одним із поширених підходів є аналіз на основі ГІС, який поєднує географічні дані з іншими наборами даних для створення карт і моделей, що показують, як функціонує міська

Таблиця 1

Ключові проблеми та архітектурні рішення у післявоєнній відбудові міст

Проблема	Архітектурне рішення
Значні пошкодження інфраструктури	Використання стійких матеріалів та сучасних будівельних технологій
Переселення та переміщення населення	Створення доступного житла та інклюзивних громадських просторів
Збереження культурної спадщини	Інтеграція історичних пам'яток у нові середовищні проєкти
Обмеженість фінансових ресурсів	Партнерство з міжнародними організаціями та приватними інвесторами
Екологічна стійкість	Впровадження практики зеленого будівництва та систем відновлюваної енергетики, використання традиційних будівельних матеріалів
Соціальна реінтеграція переміщених осіб	Розвиток багатофункціональних районів та доступних громадських просторів
Психічне здоров'я та добробут	Використання принципів травмо-інформованого дизайну в громадських і приватних просторах

Джерело: власна розробка авторів

територія. ГІС дозволяє планувальникам наносити різні типи інформації, такі як щільність населення, землекористування, транспортні мережі та екологічні особливості, на одну карту, що полегшує виявлення закономірностей і взаємозв'язків. Такий метод може допомогти забезпечити сталість заходів з реконструкції та інтеграцію нових міських забудов у ширшу міську систему (табл. 2).

Іншим важливим методом є 3D-моделювання, яке забезпечує тривимірне представлення міського простору, що може бути використане для візуалізації пропонованих забудов. 3D-моделі дуже корисні для оцінки впливу нових будівель на міський ландшафт, оскільки вони дозволяють планувальникам побачити, як різні споруди відповідатимуть існуючому середовищу. Також цей метод допомагає визначити взаємозв'язок між різними елементами міської системи, наприклад, як нові дороги чи лінії громадського транспорту вплинуть на доступ до житлових чи комерційних районів. Використовуючи 3D-моделювання, планувальники можуть проектувати міські простори, які є не лише функціональними, але й естетично привабливими та гармонійно поєднуються з навколишнім середовищем.

Просторове моделювання підтримує також сценарний аналіз – метод, який використовується для вивчення різноманітних майбутніх можливостей та оцінки потенційних результатів різних стратегій реконструкції. Сценарний аналіз дозволяє планувальникам тестувати різні підходи до пере-

будови міського простору та порівнювати їхній вплив на ключові показники, а саме зростання населення, економічний розвиток та екологічна стійкість. Наприклад, планувальники можуть використовувати просторове моделювання для імітації різних житлових планів, як-от будівництво багатоквартирних житлових комплексів високої щільності порівняно з приміськими забудовами низької щільності, і оцінити їхній вплив на транспортні мережі, споживання енергії та доступ до державних послуг. Такий аналіз допомагає планувальникам ухвалювати обґрунтовані рішення, які збалансовують короткострокові потреби з довгостроковими цілями.

Відновлення зруйнованих міських об'єктів в Україні має враховувати як нагальну потребу у відновленні основної інфраструктури, так і довгострокову мету – створення більш сталих і стійких міст. Одним із підходів, який набув популярності в післявоєнному контексті, є адаптивне повторне використання, що передбачає перепрофілювання пошкоджених будівель та інфраструктури для нових функцій. Адаптивне повторне використання особливо важливе в районах, де історичне чи культурне значення будівлі є високим, оскільки воно дозволяє зберегти важливі пам'ятки, водночас задовольняючи запити сучасного міста. Адаптивне повторне використання може бути економічно вигідним способом відбудови, оскільки зменшує потребу в нових будівельних матеріалах і мінімізує відходи.

Таблиця 2

Ключові методи та підходи до реконструкції міст

Метод/підхід	Характеристика	Переваги
Просторовий аналіз на ГІС-основі	Поєднує географічні дані з іншими наборами даних для аналізу міських систем	Виявляє закономірності та взаємозв'язки в міських територіях; підтримує ухвалення рішень на основі даних
3D моделювання	Створює тривимірні зображення міських просторів	Візуалізує запропоновані розробки; оцінює вплив нових будівель
Сценарний аналіз	Розглядає різні майбутні можливості та оцінює результати реконструкції	Тестує та порівнює різні стратегії сталого розвитку
Адаптивне повторне використання	Перепрофілювання пошкоджених будівель та інфраструктури для нових функцій	Зберігає історичні пам'ятки; зменшує кількість будівельних відходів
Модульне будівництво	Використання збірних будівельних компонентів для швидкого монтажу на місці	Прискорює будівництво, є економічно ефективним та гнучким
Інтеграція зеленої інфраструктури	Інтегрує природні системи в міський дизайн	Підвищує екологічну стійкість; покращує якість життя в містах
Технології розумного міста	Використання даних та цифрових інструментів для підвищення ефективності міської системи	Оптимізує ресурси; підвищує стійкість та сталість міст

Джерело: власна розробка авторів

Іншим методом є модульне будівництво, що передбачає використання збірних будівельних компонентів, які можна швидко зібрати на місці. Цей метод має кілька переваг у післявоєнному контексті, зокрема швидкість будівництва, економічність і гнучкість. Модульне будівництво дуже зручне для відбудови житла в районах, де велика кількість будинків була зруйнована, оскільки дозволяє швидко звести нові житлові об'єкти. Модульні будівлі можуть бути енергоефективними та екологічно стійкими, що робить їх привабливим варіантом для міст, які прагнуть відбудувати житло з акцентом на довготривалу стійкість до зовнішніх впливів (Лисяк, Габрель, 2022).

Просторове моделювання дозволяє створювати точні візуальні моделі міських просторів, що допомагає виявляти проблемні зони та оптимально планувати нову інфраструктуру, включно з транспортними мережами та житловими кварталами. Ця технологія може бути використана для аналізу ефективності різних варіантів забудови, зокрема розміщення зелених зон і громадських просторів, з урахуванням потреб мешканців. Також просторове моделювання дає можливість оцінювати вплив проєктованих об'єктів на екологію та соціальне середовище міста, що є ключовим для сталого відновлення. Крім того, використання геоінформаційних систем та 3D-моделювання сприяє точному прогнозуванню розвитку інфраструктури та інтеграції сучасних технологій у процес реконструкції українських міст.

Технології розумного міста також пропонують інноваційні рішення для реконструкції міських просторів. Ці технології використовують дані та цифрові інструменти для підвищення ефективності та сталості міських систем, а саме транспорт, енергетика та управління відходами. У контексті післявоєнної України технології розумного міста можуть допомогти оптимізувати використання обмежених ресурсів, покращити надання державних послуг та підвищити загальну стійкість міських територій. Наприклад, розумні системи управління міським дорожнім рухом можуть допомогти у розв'язанні проблем, що виникають у зв'язку зі стихійними лихами.

У Боснії та Герцеговині після громадянської війни архітектурний дизайн зіграв ключову роль у відновленні міст, особливо в Сараєво, де були реалізовані проєкти з реконструкції житлових районів та громадських просторів. Наприклад, реновація історичних частин міста включала поєднання сучасних архітектурних рішень з відновленням культурної спадщини, що сприяло соціальній інтеграції (Косаревиц, 2022). В Іраку, після десяти-

тиліть конфлікту, в місті Басра архітектори зосередилися на створенні інфраструктурних об'єктів, зокрема лікарень та шкіл, використовуючи принципи екологічної стійкості та сучасні технології. У Руанді після геноциду було впроваджено проєкти відновлення, зокрема у столиці Кігалі, де архітектурний дизайн сприяв формуванню нових житлових районів і соціальних центрів, що допомогло поліпшити умови життя населення.

У Лівані після завершення громадянської війни реалізовувалися масштабні реконструкції в центрі Бейрута, що відновили комерційні та громадські простори (Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України, 2024). У Колумбії, після тривалого конфлікту, архітектори створили нові соціальні інфраструктури в Медельїні, включно з бібліотеками та парками, що допомогло знизити рівень насильства та підвищити рівень якості життя. В Афганістані після конфліктів архітектурні проєкти з відбудови, зокрема відновлення житлових районів у Кабулі, враховували традиційну архітектуру та сучасні технології, створюючи більш стійкі та безпечні міські простори (Курило, 2022). У Німеччині після Другої світової війни архітектори застосували комплексний підхід до реконструкції міст, наприклад, Берліна, з акцентом на поєднанні сучасної архітектури з відновленням історичних будівель. У Хорватії після війни в 1990-х роках архітектурний дизайн був використаний для відновлення зруйнованих міст і сіл, зокрема в Дубровнику, де було відновлено історичні будівлі (Сич та ін., 2023). Ці приклади демонструють, як архітектурний дизайн може не лише фізично відновити міста, але й сприяти соціальній згоді та економічному розвитку в постконфліктних умовах.

Висновки. Післявоєнна відбудова міст в Україні є не лише серйозним викликом, але й унікальною можливістю для впровадження інновацій в архітектурному дизайні та урбаністичному плануванні. Завдяки застосуванню сталих, інклюзивних та стійких підходів, Україна має потенціал не тільки відновити свої міста, але й перетворити їх на сучасні міські простори, які відповідатимуть реальним потребам і очікуванням мешканців. Рациональне використання архітектурного дизайну може покращити не лише фізичну інфраструктуру, але й соціальну тканину суспільства, сприяючи створенню міцної та згуртованої держави.

Просторове моделювання відіграє провідну роль в інформаційному забезпеченні стратегій реконструкції, забезпечуючи детальне уявлення про те, як функціонують міські системи і як їх можна вдосконалити. Такі методи, як аналіз на

основі ГІС, 3D-моделювання та аналіз сценаріїв, дозволяють планувальникам ухвалювати рішення на основі даних, які визначають пріоритети сталого розвитку, стійкості та інклюзивності. Підходи до реконструкції, як-от адаптивне повторне використання та модульне будівництво, пропонують практичні вирішення для швидкої та ефективної відбудови зруйнованих міських територій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Андрусів У., Мажак Ю. Зелене будівництво як інновація відновлення будівельної галузі в Україні. *Успіхи і досягнення у науці*. 2024. № 6(6). С. 246–255. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-6\(6\)-246-255](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-6(6)-246-255).
- Воробйов В. В., Шило О. С. Особливості стильового поєднання старої та нової архітектури в умовах післявоєнного відновлення міст України. *Український журнал будівництва та архітектури*. 2022. № 2. С. 15–28. DOI: [10.30838/J.BPSACEA.2312.260422.15.847](https://doi.org/10.30838/J.BPSACEA.2312.260422.15.847).
- Воробйов В. В., Шило О. С. Післявоєнна відбудова міст України в ареалах розповсюдження беллігеративних ландшафтів. *Український журнал будівництва та архітектури*. 2023. № 3(015). С. 40–49. DOI: <https://doi.org/10.30838/J.BPSACEA.2312.140723.40.953>.
- Габрель М., Форкуца Л. До питання формування бази знань просторового планування в Україні. *Містобудування та територіальне планування*. 2023. № 84. С. 6–27. DOI: <https://doi.org/10.32347/2076-815x.2023.84.6-27>.
- Євсюкова О. Відновлення українських міст у повоєнний період: виклики та перспективи. *Наукові перспективи*. 2024. № 5(47). С. 391–402. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-11\(41\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-11(41)).
- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення інфраструктури»: прийнятий Верховною Радою України 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3931-IX#Text>.
- Квасніцька О. О. Правове регулювання просторового розвитку та забудови територій в Україні: сучасні виклики в умовах війни та післявоєнної відбудови. *Economics and Law*. 2022. № 66(3). С. 60–71. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.03.060>.
- Косаревиц С. Післявоєнна відбудова Боснії і Герцеговини. *Центр Дністрянського / Публікації*. 20 вересня 2022. URL: <https://dc.org.ua/news/reconstruction-bosnia> (дата звернення: 12.10.2024).
- Курило В. Дослідження практик відновлення країн після руйнації: Афганістан. Полтава: АЦ Інститут аналітики та адвокації, 2022. URL: <https://iaa.org.ua/articles/doslidzhennya-praktyk-vidnovlennya-krayin-pislya-rujnacziyi-afganistan/> (дата звернення: 24.10.2024).
- Лисяк Н. М., Габрель М. М. Схема планування території області як стратегічна основа обґрунтування концепції інтегрованого розвитку територіальної громади. *Регіональна економіка*. 2022. № 3. С. 24–36. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2022-3-2>.
- Магомедов А. Стратегічні документи і заходи повоєнної відбудови України. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. 2023. № 4. С. 61–75. DOI: <https://doi.org/10.31470/2786-6246-2023-4-61-75>.
- Мануїлова К., Шевченко Т., Мінчев С. Публічно-приватне партнерство та Crowd-технології у повоєнній відбудові України. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 5(23). С. 318–329. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-12\(18\)](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-12(18)).
- Новосад М. Г., Білоус С. І., Терешкун О. Ф., Борисевич Л. В. Руйнування культурної спадщини України умовах війни як проблема: філософсько-культурологічний аспект. *Освітній дискурс*. 2022. № 39. С. 62–76. DOI: [10.33930/ed.2019.5007.39\(1-3\)-5](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.39(1-3)-5).
- Потапенко С. А. Правове регулювання планування нових населених пунктів на території України у повоєнний період. *Economics and Law*. 2023. № 68(1). С. 62–70. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2023.01.062>.
- Пристемський О. С., Єфремов А. О. Зелені інвестиції та їх значення у повоєнному відновленні України. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2024. № 19. С. 104–113. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2024.19.13>.
- Про Національну раду з відновлення України від наслідків війни: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2022 р. № 464. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/konsultativno-doradchi-orhany/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/pro-nacionalnu-radu-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni> (дата звернення: 22.10.2024).
- Ревіталізація міст – досвід Європейського Союзу для України: навч. посібник / [О. А. Сич, Н. С. Ситник, А. В. Сташишин, В. В. Круглякова]; за заг. ред. канд. екон. наук., доц. О. А. Сич. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2023. 312 с.
- Сич О., Пасінович І. Повоєнна відбудова міст: досвід Боснії та Герцеговини для України. *Фінансовий протіп*. 2023. № 4(52). С. 137–150. DOI: [https://doi.org/10.30970/fp.4\(52\).2023.137149150](https://doi.org/10.30970/fp.4(52).2023.137149150).
- Склярська О., Дністрянський М., Чайка І. Концептуальні засади і пріоритети просторового розвитку міст в процесі повоєнної відбудови України. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія*. 2024. № 56(1). С. 12–18. DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.24.1.2>.
- Ткаченко О. В., Ткаченко О. О. Повоєнна відбудова інноваційної трансформації України. *Здобутки економіки: перспективи та інновації*. 2024. № 8. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13166005>.
- Шевченко С. О., Кукурудз О. М. Стратегії фінансування повоєнної відбудови: виклики та перспективи для України. *Академічні візії*. 2024. № 28. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10678026>.
- Як відбудували Ліван: ісламісти, корупція, занепад. *Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України*. 2024. URL: <https://restoration.gov.ua/press/news/70827.html> (дата звернення: 24.10.2024).
- Alkazei A., Matsubara K. Post-conflict reconstruction and the decline of urban vitality in Downtown Beirut. *International Planning Studies*. 2021. Vol. 26(3). P. 267–285. DOI: <https://doi.org/10.1080/13563475.2020.1839388>.

24. Al-Mosawy S. K., Al-Jaberi A. A., Alrobaee T. R., Al-Khafaji A. S. Urban planning and reconstruction of cities post-wars by the approach of events and response images. *Civil Engineering Journal*. 2021. Vol. 7(11). P. 1836–1852. DOI: <http://dx.doi.org/10.28991/cej-2021-03091763>.
25. Kudumovic L. The experience of post-war reconstruction: the case of built heritage in Bosnia. *Open House International*. 2020. Vol. 45(3). Pp. 231–248. DOI: <https://doi.org/10.1108/OHI-05-2020-0038>.
26. Maruniak E. O., Palekha Y. M., Kryshchak T. V. Planning of Spatial Development in Times of War and Reconstruction: a Vision for Ukraine. *Ukrainian geographical journal*. 2022. Vol. 4. Pp. 13–22. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2022.04.013>.
27. Musiaka Ł., Figlus T., Szmytkie R. Models of morphological transformations of centres of the largest Polish cities after World War II. *European Planning Studies*. 2021. Vol. 29(3). P. 511–535. DOI: <https://doi.org/10.1080/09654313.2020.1744529>.

REFERENCES

1. Andrusiv U., Mazhak Yu. (2024) Zelene budivnytstvo yak innovatsiia vidnovlennia budivelnoi haluzi v Ukraini [Green construction as an innovation for the restoration of the construction industry in Ukraine]. *Uspikhy i dosiahnennia u nauksi*. 6(6), 246–255. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-6\(6\)-246-255](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-6(6)-246-255). [in Ukrainian].
2. Vorobiov V. V., Shylo O. S. (2022) Osoblyvosti stylovoho poiednannia staroi ta novoi arkhitektury v umovakh pislivoiennoho vidnovlennia mist Ukrainy [Features of the stylistic combination of old and new architecture in the post-war reconstruction of Ukrainian cities]. *Ukrainskyi zhurnal budivnytstva ta arkhitektury*. 2, 15–28. DOI: 10.30838/J.BPSACEA.2312.260422.15.847. [in Ukrainian].
3. Vorobiov V. V., Shylo O. S. (2023) Pislivoienna vidbudova mist Ukrainy v arealakh rozpovsiudzhennia belligeratyvnykh landshaftiv [Post-war reconstruction of Ukrainian cities in areas of belligerent landscapes]. *Ukrainskyi zhurnal budivnytstva ta arkhitektury*. 3(015), 40–49. DOI: <https://doi.org/10.30838/J.BPSACEA.2312.140723.40.953>. [in Ukrainian].
4. Habel M., Forkutsa L. (2023) Do pytannia formuvannia bazy znan prostorovoho planuvannia v Ukraini [On the issue of forming a knowledge base for spatial planning in Ukraine]. *Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia*. 84, 6–27. DOI: <https://doi.org/10.32347/2076-815x.2023.84.6-27>. [in Ukrainian].
5. Evsukova O. (2024) Vidnovlennia ukrainskykh mist u povoiiennyi period: vyklyky ta perspektyvy [Post-war reconstruction of Ukrainian cities: challenges and prospects]. *Naukovi perspektyvy*. 5(47), 391–402. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-11\(41\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-11(41)). [in Ukrainian].
6. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vidnovlennia infrastruktury»: pryiniaty Verkhovnoiu Radoiu Ukrainy 2022 roku [Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding Infrastructure Restoration»]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3931-IX#Text> (Accessed: 24.10.2024). [in Ukrainian].
7. Kvasnitska O. O. (2022) Pravove rehuliuвання prostorovoho rozvytku ta zabudovy terytorii v Ukraini: suchasni vyklyky v umovakh viiny ta pislivoiennoi vidbudovy [Legal regulation of spatial development and land development in Ukraine: current challenges in the context of war and post-war reconstruction]. *Economics and Law*. 66(3), 60–71. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.03.060>. [in Ukrainian].
8. Kosarevych S. (2022) Pislivoienna vidbudova Bosnii i Hertsehovyny [Post-war reconstruction of Bosnia and Herzegovina]. *Tsentr Dnistrianskoho / Publikatsii*. Available at: <https://dc.org.ua/news/reconstruction-bosnia> (Accessed: 12.10.2024). [in Ukrainian].
9. Kurylo V. (2022) Doslidzhennia praktyk vidnovlennia krain pislia ruinatsii: Ahanistan [Research on the practices of restoring countries after destruction: Afghanistan]. Poltava: AC Instytut analytyky ta advokatsii. Available at: <https://iaa.org.ua/articles/doslidzhennya-praktyk-vidnovlennya-krayin-pislya-rujnacziyi-afganistan/> (Accessed: 24.10.2024). [in Ukrainian].
10. Lysiak N. M., Habel M. M. (2022) Skhema planuvannia terytorii oblasti yak stratehichna osnova obhruntuvannia kontseptsii intehrovanoho rozvytku terytorialnoi hromady [Territory planning scheme of the region as a strategic basis for substantiating the concept of integrated development of the territorial community]. *Rehionalna ekonomika*. 3, 24–36. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2022-3-2>. [in Ukrainian].
11. Mahomedov A. (2023) Stratehichni dokumenty i zakhody povoiiennoi vidbudovy Ukrainy [Strategic documents and measures for post-war reconstruction of Ukraine]. *Publichne upravlinnia: kontseptsii, paradyhma, rozvytok, udoskonalennia*. 4, 61–75. DOI: <https://doi.org/10.31470/2786-6246-2023-4-61-75>. [in Ukrainian].
12. Maniulova K., Shevchenko T., Minchev S. (2024) Publichno-pryvatne partnerstvo ta Crowd-tekhnologii u povoiiennoi vidbudovi Ukrainy [Public-private partnership and crowd technologies in the post-war reconstruction of Ukraine]. *Aktualni pytannia u suchasni nauksi*. 5(23), 318–329. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-12\(18\)](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-12(18)). [in Ukrainian].
13. Novosad M. H., Bilous S. I., Tereshkun O. F., Borysevych L. V. (2022) Ruinuvannia kulturnoi spadshchyny Ukrainy v umovakh viiny yak problema: filosofskyi aspekt [Destruction of Ukraine's cultural heritage during war as a problem: philosophical aspect]. *Osvitnii diskurs*. 39, 62–76. DOI: 10.33930/ed.2019.5007.39(1-3)-5. [in Ukrainian].
14. Potapenko S. A. (2023) Pravove rehuliuвання planuvannia novykh naselenykh punktiv na terytorii Ukrainy u povoiiennyi period [Legal regulation of planning new settlements on the territory of Ukraine in the post-war period]. *Economics and Law*. 68(1), 62–70. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2023.01.062>. [in Ukrainian].
15. Prystemskyi O. S., Yefremov A. O. (2024) Zelena investytsiia ta yikh znachennia u povoiiennomu vidnovlenni Ukrainy [Green investments and their significance in the post-war reconstruction of Ukraine]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Seriya: Ekonomika*. 19, 104–113. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2024.19.13>. [in Ukrainian].
16. Pro Natsionalnu radu z vidnovlennia Ukrainy vid naslidkiv viiny: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 kvitnia 2022 r. № 464 [On the National Council for the Restoration of Ukraine from the Consequences of War: Decree of the

Cabinet of Ministers of Ukraine of April 21, 2022 No. 464]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/konsultatyvno-doradchi-orhany/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/pro-nacionalnu-radu-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni> (Accessed: 22.10.2024). [in Ukrainian].

17. Revitalizatsiia mist – dosvid Yevropeiskoho Soiuzu dlia Ukrainy [Revitalization of cities – the experience of the European Union for Ukraine]: navch. posibnyk / [O. A. Sych, N. S. Sytnyk, A. V. Stasyshyn, V. V. Kruhliakova]; za zah. red. kand. ekon. nauk., dots. O. A. Sych. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 2023, 312 s. [in Ukrainian].

18. Sych O., Pasinovykh I. (2023) Povoienna vidbudova mist: dosvid Bosnii ta Hertsehovyny dlia Ukrainy [Post-war reconstruction of cities: The experience of Bosnia and Herzegovina for Ukraine]. *Finansovi prostir*. 4(52), 137–150. DOI: [https://doi.org/10.30970/fp.4\(52\).2023.137149150](https://doi.org/10.30970/fp.4(52).2023.137149150). [in Ukrainian].

19. Skliarska O., Dnistrianskyi M., Chaika I. (2024) Kontseptualni zasady i priorityety prostorovoho rozvytku mist v protsesi povoiiennoi vidbudovy Ukrainy [Conceptual foundations and priorities of spatial development of cities in the process of post-war reconstruction of Ukraine]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Heohrafiia*. 56(1), 12–18. DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.24.1.2>. [in Ukrainian].

20. Tkachenko O. V., Tkachenko O. O. (2024) Povoienna vidbudova innovatsiinoi transformatsii Ukrainy [Post-war reconstruction of Ukraine's innovative transformation]. *Zdobutky ekonomiky: perspektyvy ta innovatsii*. 8. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13166005>. [in Ukrainian].

21. Shevchenko S. O., Kukurudz O. M. (2024) Stratehii finansuvannia povoiiennoi vidbudovy: vyklyky ta perspektyvy dlia Ukrainy [Strategies for financing post-war reconstruction: challenges and prospects for Ukraine]. *Akademichni vizii*. 28. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10678026>. [in Ukrainian].

22. Yak vidbudovuvaly Livan: islamisty, koruptsiia, zanepad [How Lebanon was rebuilt: Islamists, corruption, decline]. (2024) *Derzhavne ahentstvo vidnovlennia ta rozvytku infrastruktury Ukrainy*. Available at: <https://restoration.gov.ua/press/news/70827.html> (Accessed: 24.10.2024). [in Ukrainian].

23. Alkazei A., Matsubara K. (2021) Post-conflict reconstruction and the decline of urban vitality in Downtown Beirut. *International Planning Studies*. 26(3), 267–285. DOI: <https://doi.org/10.1080/13563475.2020.1839388>.

24. Al-Mosawy S. K., Al-Jaberi A. A., Alrobaee T. R., Al-Khafaji A. S. (2021) Urban planning and reconstruction of cities post-wars by the approach of events and response images. *Civil Engineering Journal*. 7(11), 1836–1852. DOI: <http://dx.doi.org/10.28991/cej-2021-03091763>.

25. Kudumovic L. (2020) The experience of post-war reconstruction: The case of built heritage in Bosnia. *Open House International*. 45(3), 231–248. DOI: <https://doi.org/10.1108/OHI-05-2020-0038>.

26. Maruniak E. O., Palekha Y. M., Kryshchak T. V. (2022) Planning of spatial development in times of war and reconstruction: A vision for Ukraine. *Ukrainian Geographical Journal*. 4, 13–22. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2022.04.013>.

27. Musiaka L., Figlus T., Szmytkie R. (2021) Models of morphological transformations of centres of the largest Polish cities after World War II. *European Planning Studies*. 29(3), 511–535. DOI: <https://doi.org/10.1080/09654313.2020.174452>

УДК 73:725.94](477.411)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-8>

Василь БОРОДАЙ,

orcid.org/0000-0003-4191-1137

старший викладач кафедри скульптури

Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури

(Київ, Україна) *vasyl.boroday@naoma.edu.ua*

Вікторія ПИЛИПЧУК,

orcid.org/0000-0002-2464-4631

магістрантка кафедри живопису та композиції,

магістрантка кафедри теорії та історії мистецтва

Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури

(Київ, Україна) *viktoria.pylypchuk@naoma.edu.ua*

МОНУМЕНТАЛЬНА СКУЛЬПТУРА МІСТА КИЄВА: ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ, РІЗНОВИД, ХУДОЖНІ Й СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

В статті досліджено монументальну скульптуру міста Києва при архітектурно-художньому формуванні міського середовища. Визначено різновид і типи монументів у місті, що підпадають під визначення – монументальне мистецтво. Надано аналіз художніх та стилістичних особливостей. Акцентовано на: символічному, художньому і композиційному навантаженні скульптури. Зосереджено увагу: на оснащенні монументів, на механізмах у складі скульптури, на їх значенні і функціональній складовій. Порушено питання історичної, художньої цінності та культурного надбання міста. Датовано перші згадки появи монументальної скульптури на території Київської Русі. У дослідженні було використано наступні **методи**: мистецтвознавчий – надано аналіз монументів, що відповідають порушеним питанням нашого дослідження, аналітичний – визначено вплив історичних подій на формування і видозміни композиційної складової, систематичний – встановлено історичний зв'язок між змінами у скульптурних тенденціях зображення фігури, метод синтезу – прослідковано комбінування декількох стилів, художніх напрямлень, технік у пам'ятниках і скульптурах, що належать до складу архітектури київського модерну, моделювання – охарактеризовано вплив певних наративів та історичного контексту на скульптуру, метод контекстуального аналізу – доведено значення монументальної скульптури в оснащенні міського простору й формуванні історичного контексту, порушено питання збереження і реставрації. **Наукова новизна** полягає: у спробі виявлення значення монументальної скульптури в міському просторі, у систематизації типової скульптури в історичному просторі, у визначенні впливу монументів на формування культурної складової держави від 1991 року, у дослідженні синтезу скульптурних образів та їх символізму – в дрібній пластиці, в малих скульптурних формах і в нумізматичі.

Висновки: Монументальна скульптура в м. Києві – є важливою складовою у формуванні міського простору. Вона виконує не тільки естетичну, комунікативну і меморіальну складову, а й відображає традиції в мистецтві певного періоду. Є культурною спадщиною, що характеризує етапи формування історичної частини міста. Скульптура початку ХХІ століття відображає інтерактивність із історичною пам'яттю та естетичною виразністю. Пам'ятники, меморіали, стели, рельєфи та малі форми демонструють синтез в еволюції стилістики між класичними, модерністськими та постмодерністськими напрямками, що гармонійно впроваджені в міський ландшафт.

Ключові слова: монумент, пам'ятник, фонтан, рельєф, маскарон, меморіальна дошка, садово-паркове мистецтво.

Vasyl BORODAY,

orcid.org/0000-0003-4191-1137

Senior Lecturer at the Department of Sculpture

National Academy of Fine Arts and Architecture

(Kyiv, Ukraine) *vasyl.boroday@naoma.edu.ua*

Viktoria PYLYPCHUK,

orcid.org/0000-0002-2464-4631

Master at the Department of Painting and Composition,

Master at the Department of Theory and History of Art

National Academy of Fine Arts and Architecture

(Kyiv, Ukraine) *viktoria.pylypchuk@naoma.edu.ua*

MONUMENTAL SCULPTURE OF THE CITY OF KYIV: FUNCTIONALITY, TYPES, ARTISTIC AND STYLISTIC FEATURES

This article explores the monumental sculpture of the city of Kyiv in the context of the architectural and artistic formation of the urban environment. The study identifies the types and classifications of monuments within the city that

fall under the category of monumental art. An analysis of the artistic and stylistic characteristics is provided, with a focus on the symbolic, artistic, and compositional significance of the sculptures. Attention is given to the technical aspects of the monuments, their internal mechanisms, and their functional significance. The paper addresses the historical and artistic value and cultural heritage of the city, with references to the first documented appearances of monumental sculpture in the territory of Kievan Rus'. The research employs various methods: art-historical method – an analysis of monuments relevant to the issues raised in our research has been provided; analytical method – the influence of historical events on the formation and transformation of the compositional component has been determined; systematic method – the historical connection between changes in sculptural trends depicting the human figure has been established; synthesis method – the combination of several styles, artistic directions, and techniques in monuments and sculptures that are part of Kyiv's Art Nouveau architecture has been traced; modeling method – the influence of certain narratives and historical contexts on sculpture has been characterized; contextual analysis method – the significance of monumental sculpture in the configuration of urban spaces and the formation of historical context has been demonstrated, raising issues of preservation and restoration. The scientific novelty of this study lies in its attempt to assess the significance of monumental sculpture in the urban space, to systematize typical sculptures within the historical context, to determine the impact of monuments on the formation of the cultural component of the state since 1991, and to explore the synthesis of sculptural imagery and symbolism in small plastic forms, minor sculptures, and numismatics.

Conclusions: Monumental sculpture in Kyiv is a vital part of shaping the urban environment. It not only serves aesthetic, communicative, and memorial functions, but also reflects artistic traditions of a particular period and represents cultural heritage that characterizes the stages of historical urban development. Sculptures from the early 21st century display interactivity with historical memory and aesthetic expressiveness. Monuments, memorials, stelae, reliefs, and small forms illustrate the stylistic evolution from classical, modernist, and postmodernist movements, harmoniously integrated into the city landscape.

Key words: monument, memorial, fountain, relief, mascarón, commemorative plaque, garden and park art.

Постановка проблеми. Полягає у виявленні достовірних джерел стосовно оглядаємих монументів, а саме, наукових праць і статей, що характеризують: історичну, стилістичну, художню, практичну складову, трактування деталізації та символіки.

Аналіз досліджень. Нами було зосереджено увагу на матеріалах дотичних до нашої теми дослідження. А саме, на статтях, що розкривають тему монументальних пам'яток міста Києва. Їх технічні характеристики, історію створення і мистецьку ідею. За рахунок наступних джерел було сформовано основу для нашого дослідження та виявлено наукову новизну. Багатотомне видання «Українська церква: Нариси з історії Української Православної церкви» надало нам можливість визначити першу монументальну скульптуру на території Київської Русі та її місце встановлення (Огієнко, 1942). Наукові статті на тему формування національної банкноти і культури колекційної нумізматики від 1991 року – наголосити на історичній цінності порушених тем скульпторами і архітекторами (Петрашик, Пилипчук, 2023); (Про ведення в обіг, 2013). В електронних ресурсах – виявити стан збереження на сьогоднішній день (Трифоновна, 2024); (Пономаренко, 2024). Довести належність певних скульптурних форм до монументального мистецтва: садово-паркове мистецтво (Вечерський, 2022), меморіальні дошки (Добрянський, 2023), рельєф та барельєф (Братусь та ін., 2019), пам'ятники (Скрипник, 2016); (Пам'ятник Володимиру, 2023); (Батьківщина-мати, 2024); (Верстюк, 2010), фігуративна композиція у складі архітектури (Лугова, Павлюк, 2022); (Клейменова, 2013).

Мета статті – наголосити на важливості пам'яток у складі міського простору Києва,

акцентувати їх вплив на культурну складову, визначити скульптурні традиції, відокремити символічне навантаження візуального мистецтва в історичному значенні на міжнародному рівні.

Виклад основного матеріалу. З давніх часів скульптура виконувала важливі функції у формуванні архітектурно-художнього міського середовища. Скульптура слугувала не тільки елементом збагачення вуличного простору, а й невід'ємною частиною будов високої архітектури. Історія зведення монументальної скульптури у міському середовищі бере свій початок з античних часів. Ці скульптури виконували функцію: увічнення історичних подій і політичних лідерів, утвердження державної влади і релігійних переконань.

Історія виникнення монументальної скульптури м. Києва сягає своїм корінням до 988 року – Хрещення Київської Русі. У 980 році князем Володимиром було прийнято реформу язичництва. До цього періоду на території Київської Русі було ідолопоклонство. Ідоли можна визначити одними з перших монументальних скульптур в історії міського простору. Одним з поширених та головних був ідол Перуна. Про існування такого ідола на території Києва свідчить згадка у науковій праці І. Огієнка, де зазначено місце його споруди: «<...> по охрещенні киян Володимир почав ставити в Києві величну церкву – це була єдина на той час камінна церква, – яку й закінчив 996 р. Це була Успенська церква, відома в нас під назвою Десятинної, бо Володимир дав на неї десятину прибутків. Церква ця стала символом перемоги християнства над старою вірою – її поставлено на тому горбі, де до того стояв ідол Перуна» (Огієнко, 1942: 87).

На сьогоднішній день монументальна скульптура, загалом, виконує функцію візитної картки

міста й туристичної пам'ятки. Що слугує культурним спадком і невід'ємною складовою історичної цінності на державному рівні.

Пам'ятник Володимиру Великому 1853 року зведення є одним з найстаріших в місті. Постаць хрестителя Русі у 4,4 метри виготовлена у бронзі, а загальна висота із постаментом та сілобатов – 20,4 метри (Пам'ятник Володимиру, 2023). Пам'ятник розташовано на Володимирській гірці на березі Дніпра і є одним з неофіційних символів міста. Цю монументальну скульптуру можна віднести до скульптури, що визначає основні утвердженні релігійні переконання. Про це свідчить символіка, якою було збагачено пам'ятник. «Постамент та сілобат скульптурного твору було прикрашено барельєфами із діями хрещення народу та гербом Києва із зображенням архангела Михайла. Сілобат було виготовлено за формою часовні у візантійському стилі» (Пам'ятник Володимиру, 2023). У 1895 році хрест у 16 метрів був оснащений освітленням. Про це свідчить опис пам'ятника у романі М. Булгакова «Біла гвардія».

Пам'ятник Володимиру Великому у місті Києві є важливою культурною спадщиною, що посприяло утворенню української державності від 1991 року, зокрема, за часів розробки грошової одиниці. Про це пише українська мистецтвознавець В. Пилипчук у науковій статті «Еволюція української банкноти у ХХ – на початку ХХІ століття: стилістичні й художні особливості»: «З 1993 року випускають карбованець номіналом у 10 000 купонів із зображенням пам'ятника Володимиру Великому у Києві, на звороті – зображення будівлі Національного банку України» (Петрашик, Пилипчук, 2013: 147). За часів РСРС у 1988 році було випущено ювілейну колекційну монету «1000-річчя Хрещення Русі» номіналом у 25 рублів із зображенням пам'ятника Володимиру Великому у Києві. А 20 жовтня 2008 року Національний банк України випустив пам'ятну монету до 1020-річчя хрещення Київської Русі «На честь візиту в Україну Вселенського Патріарха Варфоломія І» номіналом у 50 гривень, її тираж становив 1000 шт.

Скульптурний твір авторства П. Клота, В. Демут-Малиновського міцно був вкорінений в атрибутику культурної спадщини, зокрема, в боністиці та нумізматиці. А митцями ХХ століття увічнено на живописних полотнах, наприклад «Володимирська гірка» Георгія Чернявського.

Найвищою скульптурою на території України – є «Батьківщина-мати», яка була зведена у 1981 році. Керівник і скульптор проекту – В. Бородай. Висота монументу разом із постаментом

становить 102 метри (Батьківщина-мати, 2024). Цей монументальний витвір соцреалізму є унікальними за своєю конструкцією та проектуванням. Статую було зібрано з металевих елементів нержавіючої сталі та зварено між собою. «Кожен блок металевої конструкції важив загалом від 25 до 30 тон. <...> Технологічне проектування та складання здійснювалися фахівцями Київського заводу імені Паризької Комуні з урахуванням рекомендацій, виданих інститутом електрозварювання імені Патона <...>» (Батьківщина-мати, 2024). Постаць скульптури була оснащена двома ліфтами – вертикальним і похилим, які виконували функцію обслуговування монумента. Згодом цю технічну особливість було перетворено на додатковий функціонал туристичної пам'ятки – можливість побачити Київ з висоти пташиного польоту. Оглядові майданчики було розташовано в декількох частинах постаті, з можливістю піднятися: до самої голови скульптури, у руку, що тримає щит та в другу – з мечем (Батьківщина-мати, 2024). З 2002 року було допущено підняття екскурсійних груп на висоту в 36 та 92 метри. Проект скульптури було розроблено з урахуванням збереження статуї в продовж 150 років, витримати природні аномалії – землетрус зі шкалою до 9 балів включно. «1987 року над Києвом пронісся сильний буревій, але пам'ятник не отримав пошкоджень. Регулярні щорічні обстеження показують відсутність будь-яких відхилень щодо динамічної рівноваги». (Батьківщина-мати, 2024). «Батьківщина-мати» на сьогоднішній день – є одним з найпоширеніших символів Києва та Української держави. А від початку Війни Росії проти України монумент набув певного статусу – символу незламної країни та майбутньої перемоги над російськими загарбниками.

У 2023 році на щиті, що тримає жіноча постаць було демонтовано радянський герб та встановлено український тризуб. Важливо зауважити, що первинно над проектом «Батьківщина-мати» працював радянський скульптор-монументаліст Є. Вучетіч – автор монументу «Родина-мать зовет» у Мамаєвому кургані, Волгоград, Росія. Після смерті Є. Вучетіча проект очолив В. Бородай. Мистецтвознавці наголошують на відмінностях цих двох проектів, їх символічному навантаженні та емоційній напрузі жіночих постатей. А світом шириться ототожнення двох країн із монументами. Відокремлено їх композиційний настрій. Постаць скульптури «Родина-мать зовет» відображає воевничий заклик у позі фігури, міміці і розвернута у напрямку на захід, а «Батьківщина-мати» – є врівноваженою симетричною компози-

цією, що символізує Україну в жіночому образі яка боронить свої кордони.

Серед різновиду монументальної скульптури у складі міського простору варто відокремити садово-паркове мистецтво. Традиція оснащення міста парками і садами сягає історичним корінням до часів Київської Русі. Розведення садів та оснащення скульптурами місцевості було переважно на територіях маєтків і монастирів.

На сьогоднішній день одним з найстаріших парків Києва є Маріїнський парк, який було засновано у середині XIX століття. Парк оснащено фігурами історичних діячів, декоративними скульптурами та меморіалами у вздовж військової алеї. Такі скульптури у міському просторі виконують функцію історичної пам'яті та збагачують простір дотичними темами до стильового навантаження парку. До парків, що виконують функцію: історичної пам'ятки, національної ідентичності, релігійного і традиційного навантаження можна віднести Парк Володимирська гірка та Парк Феофанія. Парк Володимирська гірка оснащено скульптурою Володимира Великого, що була вище зазначена. Парк Феофанія був збагачено сучасними дрібними декоративними скульптурами, що відображають релігійні та міфологічні теми, зокрема фольклор.

Ландшафт дизайн Пейзажної алеї було оснащено сучасними скульптурними композиціями, що виконують функцію інтерактивного простору. Монументальні та станкові скульптури було викладено мозаїкою – смальтою та дрібними плитками. Скульптури додали казкової атмосфери простору для відпочинку за допомогою фігур персонажів з казок: «Аліса в країні чудес», «Маленький принц» тощо. Мозаїчні фігури цієї алеї неодноразово потрапляли під дію вандалізму. На разі скульптури потребують реставраційних робіт. Скульптура «Маленький принц» перебуває на реставрації (Пономаренко, 2024). А Янгола на подушках» було придбано в літку 2024 року. (Трифенова, 2024). Парковий простір алеї – є унікальним у поєднанні станкової та монументальної скульптури із декоративно-прикладним мистецтвом в оснащенні мозаїки.

До монументальних пам'ятників садово-паркового мистецтва можна віднести фонтани. Один з найстаріших фонтанів міста – є «Самсон». Фонтан було відтворено у 1748–1749 році І. Григоровичем-Барським на Контрактній площі. Первинно фонтан виконував функцію водопостачання та мав назву «Феліціал». «Споруду увінчував купол з дво metroвою мідною позолоченою статуєю апостола Андрія Первозваного з хрестом. У середині

ротонди був фонтан, увінчаний постаттю ангела з чашею в руці. З цієї чаші текла вода в басейн» (Вечерський, 2022). Сучасного вигляду набув у XIX столітті після встановлення дерев'яної скульптури Самсона в проміжку між 1800–1808 роками. Скульптура відтворює дійство, як Самсон розриває пащу лева. «Споруду вирішено в архітектурних формах стилю бароко: кругла в плані ротонда, увінчана сферичним куполом, має 4 пілони, з'єднані арками і фланковані на фасадах спареними колонами композиційного ордену. Ці колони несуть розкріпований антаблемент з парапетом» (Вечерський, 2022). Нині скульптурні постаті, що входили у склад архітектурного ансамблю фонтана знаходяться у Національному художньому музеї України. Замість оригіналів було встановлено копії. Ці скульптурні копії регулярно потерпають від актів вандалізму.

У нашому дослідженні варто визначити скульптуру та рельєфи у складі архітектури міста, як один з різновидів монументальної скульптури при архітектурно-художньому формуванні. Будинок Городецького, або «Будинок з химерами» відкритий у 1902 році є одним із яскравіших прикладів симбіозу архітектури зі скульптурою. Переважна частина архітектури – це скульптура і ліпнина у містичній тематиці з фауною та флорою. «Внутрішній декор також, включає в себе розписи та ліпнину з елементами природи зокрема фауни» (Лугова, Павлюк, 2022: 19). Кожна фігура декоративного убранства авторства Е. Саля відрізнялася пластикою ліній у композиційному рішенні. За рахунок збагачення даху скульптурами будівля набула динамічної пластики, а силует будови – характеру готичного устремління вгору. Через відповідну тематику будинок набув містифікації: легенд, повір'я, прокляття, історій тощо. Важливо зауважити, що «<...> Гауді в Барселоні почав будувати свої «химерні» будинки на два роки пізніше Городецького» (Лугова, Павлюк, 2022: 19). Отже, В. Городецького можна визначили новатором в архітектурній композиції зі застосуванням химерних істот у модерні. А архітектура епохи київського модерну зодчого В. Городецького – є одною з найпоширеніших туристичних пам'яток міста.

У травні 2013 року Національним банком України було випущено колекційну пам'ятну монету номіналом у 5 і 10 гривень на честь 150-річчя архітектора. «Монету номіналом 10 гривень виготовлено зі срібла 925 проби. <...> Монету номіналом 5 гривень виготовлено з нейзильберу» (Про введення в обіг, 2013: 46). Дизайн монет обох номіналів було виконано із зображенням відповідно до

усіх архітектурних принад будинку. «На реверсі обох монет на дзеркальному тлі контуру будинку з химерами рельєфно зображено фрагмент скульптурної композиції, що прикрашає фасад будівлі; вертикально на дзеркальному тлі розміщено факсиміле архітектора <...>» (Про введення в обіг, 2013: 46). Нині будинок Городецького потребує реставраційних робіт (Клейменова, 2013)

Особняк Аршавського 1907 року було спроектовано за проектом Е. Братана. «<...> особняк задуманий архітектором як єдиний витвір мистецтва: від фундаменту до найдрібніших деталей внутрішнього декору» (Братусь та ін., 2019: 7). Фасад є симетричним, за винятком входу з боку, який порушує його ідеальну симетричну структуру. Декор на фасаді будинку, дрібні елементи екстер'єрного та інтер'єрного убранства виконано в архітектурному стилі модерн. Головним елементом фасаду – є маскарон. Елемент рельєфу – жіноча маска з архаїчним виразом. Частини обличчя мають глибокі заглиблення у барельєфі, що надає контрасту у будь-якому освітленні. Через цей характерний архітектурний елемент будинок набув назву – «Будинок вдови, що плаче». «Барельєф представляє собою неймовірно красиве і сумне обличчя жінки, коли йде дощ із прекрасних очей течуть сльози. <...> під дахом встановлений спеціальний резервуар, від нього йдуть канали безпосередньо до очей, під час дощу з наповненого водою резервуара краплі води переміщуються по каналах і перетворюються в сльозинки, що стікають по щоках кам'яного обличчя» (Братусь та ін., 2019: 8). З часом на барельєфі під дією води утворилися вертикальні смуги, які під час будь-яких погодних умов створюють враження текучих сліз. Цей елемент архітектурного убранства – є одним з небагатьох барельєфів, що був оснащений таким механізмом в архітектурі київського модерну. Заглиблюючись у деталі маскаронна варто звернути увагу на три листа каштану, що прикрашають жіноче обличчя. Каштан – є одним із символів міста. А рослинні елементи в архітектурі епохи модерн – однією з головних її ознак. Цю деталь можна визначити однією з рідкісних елементів рослинності у складі маскаронну в архітектурі київського модерну. Завдяки ліпнині та статуям дві вищезазначені будівлі – яскравий приклад розкоші архітектурного убранства початку ХХ століття.

Пам'ятники видатних особистостей – історичних і культурних діячів, науковців – є один з видів сучасної монументальної скульптури у складі міського простору. Серед них можна визначити твір В. Чепелика у співтворстві з сином Олексієм. Це

пам'ятник М. Грушевському. Проект споруди монументу в місті Києві пройшов довгий шлях, а підготовчі роботи розпочалися із 1995 року. Було створено конкурс на розгляд варіантів, який тривав до травня 1996 року. «Кращою було визнано роботу народного художника України В. Чепелика та архітектора М. Кислого» (Скрипник, 2016: 55). Постаць було вирішено відлити у бронзі. «1 грудня 1998 року, в річницю Референдуму 1991 року, Україна увічнила у бронзі одного із славних своїх синів – видатного державного і громадського діяча Михайла Грушевського» (Скрипник, 2016: 55). Це перший пам'ятник М. Грушевському, який було встановлено у Києві від початку незалежності держави.

Постаць засновника української наукової історіографії виконано із спростуванням форм не втрачаючи портретної подібності. Одежу було вирішано більш грубими обрубкованими формами, а портрет і кісті рук – витончено та пластично з урахуванням усіх анатомічних особливостей. Цей принцип варіації скульптурних форм є класичним для монументів кінця ХХ – початку ХХІ століття, що виконані у бронзі. «Пам'ятники Грушевському використовуються органами влади для проведення урочистих заходів, насамперед 22 січня – до Дня Соборності України – та 24 серпня – до Дня Незалежності України» (Верстюк, Скальський, 2010: 15).

У нашому науковому дослідженні варто наголосити на меморіальних дошках, як на невід'ємній частині архітектурно-художнього формування міста. «<...> меморіальна дошка невіддільна від певної архітектурної споруди з конкретною адресою, за якою мешкала (працювала, зупинялася на гостини чи ще якось позначила свою присутність) та чи інша особистість, тобто ця споруда має безумовну історико-пізнавальну цінність навіть тоді, коли вулицю умовно названо на честь шанованої персони, яка могла й не бути в цьому місті взагалі» (Добрянський, 2023: 78). За рахунок оздоблення будівлі меморіальними дочками більшість будинків підпадають під захист Юнеско та несуть історичну цінність. А кожен перехожий може дізнатися про видатну особистість, яка мешкала у стінах архітектурного убранства міста. Її підпорядковують під стрит-арт, що тяготіє до класичного мистецтва. Цей вид скульптурного мистецтва щільно взаємодіє з фасадами будівлі. Дошка обов'язково має відповідати до стилістики вже існуючого архітектурного убранства. Що вирішує певну частину питань у створенні скульптурної композиції майстром. Зазвичай меморіальні дошки підпадають під малі скульптурні форми. Є меморіальні дошки, що тяготіють до монументального мистецтва та входять у їх склад. Рельєфи

та барельєфи меморіальних дошок доповнюють монументи, стели та постаменти і несуть у собі інформаційне навантаження. Стела слугує основою для меморіальної дошки та є частиною композиції. Це надає малій скульптурній формі більш монументального виразу. А саме, підпадає до класифікації – монументальна скульптура.

Висновки. онументальна скульптура в оснащенні місцевого простору є важливою складовою. Пам'ятники не тільки виконують функцію декоративних елементів, а й формують інформаційну складову історичного розвитку міста, характеризують культурну ідентичність шляхом інтеграції в архітектурний ландшафт.

В результаті нашого дослідження було виявлено багатофункціональність, охарактеризовано художню виразність, наголошено на стилістичному

навантаженні у композиційному складі скульптури м. Києва. У склад монументальної скульптури входять: пам'ятники, меморіали, стели, фонтани та малі архітектурні форми, що підпадають до цього визначення. А кожна з цих форм має певну композиційну специфіку порушеної автором теми. Це визначило: мистецькі тенденції, історичні наративи, перевагу художніх напрямків і течій у період, в який було створено скульптуру. Художні та стилістичні особливості у візуальному мистецтві відобразили еволюцію культурного розвитку архітектури міста від класичних форм до модернізму, постмодернізму та інших у експериментальному симбіозі. В монументальній скульптурі м. Києва було поєднано інтерактивність з історичним контекстом у матеріальній і духовній спадщині держави шляхом інтеграції в міський простір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Братусь І., Михалеви́ч В., Гу́нька А. Історико-культурні аспекти творчості Братмана Едуарда-Фердинанта Петровича. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 149 (10). С. 7–10.
2. Верстюк В., Скальський В. Українська революція 1917–1921 рр. у політиці формування національної пам'яті в 2007–2010 рр. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років*. 2010. № 5. С. 5–22.
3. Вечерський В. Фонтан. ВУЕ. URL: https://vue.gov.ua/Фонтан_«Самсон»_у_Києві Дата публікації 25.04.2022. (дата звернення 30.09.2024).
4. Добрянський К. Творчі новації в меморіальних дошках Києва наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття. *Українська академія мистецтв*. 2023. № 34. С. 77–84. doi.org/10.32782/2411-3034-2023-34-10
5. Клейменова О. Будівля з химерами. Громадянське суспільство. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/viche_2013_11_38.pdf Дата публікації 04.06.2013. (дата звернення 01.10.2024).
6. Лугова І., Павлюк А. Творчість Володимира Городецького на прикладі «Будинку з химерами»: матеріали наук.-практ. конф., м. Полтава, 25 квіт. – 25 трав. 2022 р. Полтава: Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», 2022. С. 18–19. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/handle/PolitNTU/10546>
7. Огієнко. І. І. Українська церква: Нариси з історії Української Православної Церкви: у 2 т. / голов. ред. Р. Лісовський. Прага: Видавництво Юрія Тищенка, 1942. Т. 1: Хрещення українського народу. С. 43–102.
8. Пам'ятник Володимиру Великому (Київ). Wikipedia. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Пам'ятник_Володимиру_Великому_\(Київ\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Пам'ятник_Володимиру_Великому_(Київ)) Дата публікації 01.03.2023. (дата звернення 28.09.2024).
9. Петрашик В., Пилипчук В. Еволюція Української банкноти у ХХ – на початку ХХІ століття: стилістичні й художні особливості. *Українська академія мистецтв*. 2023. № 34. С. 144–151. doi.org/10.32782/2411-3034-2023-34-19
10. Пономаренко Б. Скандал із демонтажем скульптури на Пейзажній алеї: дівчинка-янгол загубилася у майстерні Скригунського. *Культура*. URL: <https://kiev.informator.ua/uk/skandal-iz-demontazhem-skulpturi-na-peyzazhnyi-aleji-divchinka-yangol-zgubilasya-u-maysterni-skrituckogo-ochilnicya-go> Дата публікації 10.06.2024. (дата звернення 29.09.2024).
11. Про введення в обіг пам'ятних монет «Будинок з химерами». *Вісник Національного Банку України*. 2013. Вип. : Черв. 2013. С. 46–47.
12. Батьківщина-мати (Київ). Wikipedia. URL: [https://uk.m.wikipedia.org/wiki/Батьківщина-Мати_\(Київ\)](https://uk.m.wikipedia.org/wiki/Батьківщина-Мати_(Київ)) Дата публікації 25.11.2024. (дата звернення 27.09.2024).
13. Скрипник П. Увічнення пам'яті М. С. Грушевського в Україні і пам'ятках монументального мистецтва. *Краєзнавство*. 2016. № 1–2. С. 49–57.
14. Трифонова Т. Чому на Пейзажній алеї прибрали скульптуру «Янгол на подушках» і що буде з іншими скульптурами. *ТиКиїв*. URL: <https://tykyiv.com/news/chomu-na-peizazhni-aleyi-pribrali-skulpturu-iangol-na-podushkakh-i-shcho-bude-z-inshimi-skulpturami/> Дата публікації 12.06.2024. (дата звернення 29.09.2024).

REFERENCES

1. Bratus', I., & Mikhalevich, V., & Gunka, A. (2019). Istoryko-kulturni aspekty tvorchosti Bratmana Eduarda-Ferdynanta Petrovycha [The historical and cultural aspects of Bradman Edward-Ferdinand Petrovich's creativity]. *Hileia: naukovyi visnyk* [Gileia: Scientific Bulletin], Vyp. 149 (10), 7–10 [in Ukrainian].
2. Verstiuk, V., & Skalskyi, V. (2010). Ukrainka revoliutsiia 1917–1921 rr. u politytsi formuvannia natsionalnoi pam'iaty v 2007–2010 rr. [The Ukrainian Revolution of 1917–1921 in the policy of national memory formation in 2007–2010], Problemy vuvchennia istorii Ukrainskoi revoliutsii 1917–1921 rokiv [Problems of studying the history of the Ukrainian revolution of 1917–1921], (5), 5–22 [in Ukrainian].

3. GUE. (2022, April 25). Vecherskyi, V. *Fontan* [Fontain]. https://vue.gov.ua/Фонтан_«Самсон»_у_Києві
4. Dobrianskyi, K. (2023). *Tvorchi novatsii v memorialnykh doshkakh Kyieva naprykintsi XX – na pochatku XXI stolittia* [Creative innovations in the commemorative plaques of Kyiv at the end 20th – beginning of the 21st century]. *Ukrainska akademiia mystetstv* [Ukrainian Academy of Art], (34), 77–84. doi.org/10.32782/2411-3034-2023-34-10
5. Civil society. (2013, June 4). *Budivlia z khymeramy* [A building with chimeras]. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/viche_2013_11_38.pdf
6. Luhova, I., & Pavliuk, A. (2022). *Tvorchist Volodymyra Horodetskoho na prykladi «Budynku z khymeramy»* [The creativity of Volodymyr Horodetskyi based on the example of “House with chimeras”]. Scientific-practical materials. conferens (pp. 18–19). Poltava: Yuriy Kondratyuk Poltava Polytechnic National University. Retrieved from <https://reposit.nupp.edu.ua/handle/PolitNTU/10546> [in Ukrainian].
7. Ohiienko, I. I., & Lisovskyi, R. (Holov. red.). (1942). *Ukrainska tserkva: Narysy z istorii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy* [The Ukrainian Church: Essays on the History of the Ukrainian Orthodox Church] (Т. 1–2). Vydavnytstvo Yuriiia Tyshchenka [in Ukrainian].
8. *Pamiatnyk Volodymyru Velykomu (Kyiv)* [Monument to Volodymyr the Great (Kyiv)]. In *Wikipedia*. [https://uk.wikipedia.org/wiki/Пам%27ятник_Володимиру_Великому_\(Київ\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Пам%27ятник_Володимиру_Великому_(Київ)) [in Ukrainian].
9. Petrashyk, V., & Pylypchuk, V. (2023). *Evolutsiia Ukrainskoi banknoty u XX – na pochatku XXI stolittia: stylistychni y khudozhni osoblyvosti* [The evolution of Ukrainian banknotes in the 20th – at the beginning of the 21st century: style and artistic features]. *Ukrainska akademiia mystetstv* [Ukrainian Academy of Art], (34), 144–151. DOI : doi.org/10.32782/2411-3034-2023-34-19 [in Ukrainian].
10. Culture. (2024, June 10). *Skandal iz demontazhem skulptury na Peizazhnii alei: divchynka-ianhol zahubylasia u maisterni Skrytutskoho* [Scandal with the dismantling of the sculpture on Peyzahnaya Alley: the angel girl got lost in Skrytutsky’s workshop] <https://kiev.informator.ua/uk/skandal-iz-demontazhem-skulpturi-na-peyzazhniy-aleji-divchinkayangol-zgubilasya-u-maysterni-skrituckogo-ochilnicya-go>
11. (2013). *Pro vvedennia v obih pam’iatnykh monet «Budynok z khymeramy»* [About the introduction of “House with Chimera” commemorative coins into circulation]. *Visnyk Natsionalnoho Banku Ukrainy* [Bulletin of the National Bank of Ukraine], (June, 2013), 46–57. [in Ukrainian].
12. *Batkvshchyna-maty (Kyiv)* [Motherland Monument]. In *Wikipedia*. [https://uk.m.wikipedia.org/wiki/Батьківщина-Мати_\(Київ\)](https://uk.m.wikipedia.org/wiki/Батьківщина-Мати_(Київ)) [in Ukrainian].
13. Skrypnyk, P. (2016). *Uvichnennia pam’iati M. S. Hrushevskoho v Ukraini i pam’iatkakh monumentalnoho mystetstva* [Perpetuation of the memory of M. S. Hrushevskyi in Ukraine and monuments of monumental art.]. *Kraieznavstvo* [Local history], (1–2), 49–57. [in Ukrainian].
14. YouKyiv. (2024, June 12). Tryfonova, T. *Chomu na Peizazhnii alei prybraly skulpturu «Ianhol na podushkakh» i shcho bude z inshymy skulpturamy* [Why was the sculpture «Angel on Pillows» removed from Landscape Alley and what will happen to the other sculptures]. <https://tykyiv.com/news/chomu-na-peizazhnii-aleyi-pribrali-skulpturu-iangol-na-podushkakh-i-shcho-bude-z-inshimi-skulpturami/>

УДК 792.09

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-9>**Вікторія БУГАЙОВА,***orcid.org/0000-0002-2534-5430*

заслужений працівник культури України, кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри режисури
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) househappyvip@gmail.com

Ольга ЛАЧКО,*orcid.org/0000-0001-8141-1132*

в.о. завідувача кафедри режисури, кандидат мистецтвознавства
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) ef-festival@ukr.net

Ігор СІКАЛОВ,*orcid.org/0009-0005-7958-8365*

викладач кафедри режисури
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) igorsikalov0@gmail.com

ІНСТРУМЕНТИ НОВІТНЬОЇ РЕЖИСУРИ МАСОВОГО ВИДОВИЩА (НА МАТЕРІАЛІ ЦЕРЕМОНІЙ ВІДКРИТТЯ ТА ЗАКРИТТЯ ОЛІМПІЙСЬКИХ ІГОР, ПАРИЖ-2024)

Сучасній режисурі масових видовищ притаманна динамічна трансформація засобів художньої виразності, яка забезпечує новітньому сценічному мистецтву затребуваність та відповідність вимогам часу. Актуалізація появи нових режисерських інструментів та прийомів в режисурі спортивних масових видовищ зумовлена потребою світу у подальшій відкритості, демократизації та гуманізації свого існування. **Метою статті** є аналіз нового режисерського інструментарію масових видовищ на матеріалі Церемоній відкриття та закриття Олімпійських ігор в Парижі в 2024 році.

Методологія дослідження базується на використанні мистецтвознавчого аналізу композиційних режисерських рішень, видовищних прийомів та інших режисерських засобів художньої виразності в організації новітніх спортивних видовищ. В статті використовуються як загальнонаукові методи аналізу, так і методи формально-композиційного та формально-стилістичного аналізу художніх форм сучасної івент-режисури. **Новизна дослідження.** Вперше визначені особливості новітнього режисерського інструментарію, використаного в організації видовищних Церемоній сучасних Олімпійських ігор. На матеріалі змістовно-видовищних епізодів Церемоній відкриття та закриття Олімпійських ігор в Парижі в 2024 році осмислено використання режисерських інновацій в концептуалізації іміджу країни, яка приймала чергове свято світового спорту. **Висновки.** Охарактеризовані як соціокультурні, так і суто мистецькі чинники, які вплинули на формування режисерського інструментарію зазначених Церемоній. Доведено, що формування концепції спортивного видовища, вибір локацій та режисури, яка супроводжувала розгортання цілісного образу Франції як однієї з лідерів демократичного світу, реалізоване на основі нових світоглядних та художньо-образних підходів. Осмислені змістовні, композиційні та технологічні рішення образної структури такого масового видовища як світові Олімпійські ігри. Доведено, що використання цифрових технологій та локаційно-композиційних інноваційних рішень збагатило змістовну та формотворчу палітру режисури масових спортивних видовищ. Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх застосування для фахової мистецької освіти як в Україні, так і за кордоном. Дослідження відкриває перспективу вивчення інших інновацій в сучасній режисурі масових спортивних видовищ.

Стаття адресована студентам та аспірантам, митцям та науковцям, яких цікавить такі явища як масові спортивні видовища та їх режисура.

Ключові слова: сценічне мистецтво, режисура масових спортивних видовищ, інструментарій та засоби художньої виразності в організації івент-режисури.

Victoria BUGAYOVA,

orcid.org/0000-0002-2534-5430

*Honored Worker of Culture of Ukraine, Candidate of Art Studies,
Associate Professor at the Department of Directed
Kharkiv State Academy of Culture
(Kharkiv, Ukraine) househappyvip@gmail.com*

Olga LACHKO,

orcid.org/0000-0001-8141-1132

*Candidate of Art History,
Acting Head of the Directing Department
Kharkiv State Academy of Culture
(Kharkiv, Ukraine) ef-festival@ukr.net*

Ihor SIKALOV,

orcid.org/0009-0005-7958-8365

*Lecturer at the Directing Department
Kharkiv State Academy of Culture
(Kharkiv, Ukraine) igorsikalov0@gmail.com*

TOOLS OF THE NEWEST DIRECTING OF MASS ENTERTAINMENT (BASED ON THE MATERIAL OF THE OPENING AND CLOSING CEREMONIES OF THE OLYMPIC GAMES, PARIS-2024)

*Modern directing of mass spectacles is characterized by a dynamic transformation of the means of artistic expression, which ensures that the latest stage art is in demand and meets the requirements of the time. The actualization of the emergence of new directorial tools and techniques in the direction of sports mass spectacles is conditioned by the world's need for further openness, democratization and humanization of its existence. **The purpose of the article** is to analyze the new director's toolkit of mass spectacles based on the material of the Opening and Closing Ceremonies of the Olympic Games in Paris in 2024.*

***The research methodology** is based on the use of art analysis of compositional directorial decisions, spectacular techniques and other directorial means of artistic expression in the organization of the latest sports spectacles. The article uses both general scientific methods of analysis and methods of formal-compositional and formal-stylistic analysis of artistic forms of modern event directing. **The novelty of the study.** For the first time, the features of the latest director's tools used in the organization of the spectacular Ceremonies of the modern Olympic Games are defined. The use of directorial innovations in the conceptualization of the image of the country that hosted the next world sports festival was made on the material of the meaningful and spectacular episodes of the Opening and Closing Ceremony of the Olympic Games in Paris in 2024. **Conclusions.** Both sociocultural and purely artistic factors that influenced the formation of the director's toolkit of the mentioned Ceremonies are characterized. It has been proven that the formation of the concept of a sports spectacle, the choice of locations and directing, which accompanied the development of a holistic image of France as one of the leaders of the democratic world, was implemented on the basis of new worldview and artistic approaches. It is proven that the use of digital technologies and innovative location-compositional solutions enriched the meaningful and form-creating palette of directing mass sports spectacles. The practical significance of the obtained results lies in the possibility of their application for professional art education both in Ukraine and abroad. The research opens up the prospect of studying other innovations in modern directing of mass sports spectacles.*

The article is addressed to students and post-graduate students, artists and scientists who are interested in such phenomena as mass sports spectacles and their direction.

***Key words:** scenic art, direction of mass sports spectacles, tools and means of artistic expression in the organization of event direction.*

Постановка проблеми. Людство сформувала стійкий інтерес до проведення загального світового свята спорту – Олімпійських ігор. Участь більшості країн планети у цих змаганнях стала демонстрацією гуманізму, демократичності та відкритості в добу глобалізації та підвищеної турбулентності. Важливою складовою будь-яких Олімпійських ігор (літніх або зимових) стали дві важливі спеціальні художні події: Церемонії від-

криття та закриття. В 2024 р. зазначені Церемонії літніх Олімпійських ігор у Франції привели до найбільшого суспільного резонансу, адже привернули увагу як прихильників, так і опонентів, викликавши певну дискусію. *Актуальність* зазначеної в статті проблеми обумовлена просуванням в режисурі масових спортивних видовищ новітньої концепції втілення, а також використанням інноваційного режисерського художнього виразного

інструментарію під час організації Церемоній відкриття та закриття Олімпійських ігор 2024 року.

Аналіз досліджень свідчить про те, що проблематика розвитку режисури масових спортивних видовищ найгрунтовніше віддзеркалена в публікаціях викладачів Харківської державної академії культури. В дисертаційних дослідженнях І. Мащенко (Мащенко, 2021) та В. Данилової (Данилова, 2019) були розглянуті як соціокультурні виміри репрезентацій спортивно-художніх дійств на порубіжжі ХХ–ХХІ ст. та осмислені масові спортивні видовища як «спеціальні художні події», які вимагають спеціальних інструментів режисури масових видовищ (Данилова, 2017; Данилова, 2018). Видовище як форма масової комунікації в умовах комунікаційного плюралізму розглянуте в публікації М. Абисової (Абисова, 2011). Дослідниця приходиться до висновку про те, що «останні десятиліття привнесли якісно нові підходи до оцінки і призначення видовища. Видовищні форми просочуються у всі сфери життя постсучасного суспільства завдяки новим комунікаційним засобам. Порушуючи баланс між буденним і святковим у культурі, нівелюючи просторові та тимчасові обмеження, втрачаючи виражений національний колорит, властиві традиційним видовищним формам, нова транзактна медійна комунікація зводить їх до поодиноких форм, пропонуючи натомість «шоу-спектакль» (Абисова, 2011: 111). В контексті організації Олімпійських ігор можна не погодитись з «втратою національного колориту» в режисурі церемоніальних видовищ, але теза про руйнування межі між повсякденним та святковим підтверджується й іншими дослідниками, зокрема В. Даниловою в статті «Події в емпіричній та художній дійсності» (Данилова, 2017: 286–287). Практичні аспекти організації масових спеціальних подій розглядаються в публікаціях Дункана Хілі та Марк В. Сміта (Healey, Duncan, Smith, Mark W., 2010), Марка Д. Хенсона (Henson Mark D., 2013), Х. М. Трайса та Дж. М. Бейера (Trice H. M., Beyer J. M., 1984: 653–669). В цікавій публікації Д. Ватта «Подієвий менеджмент у сфері відпочинку та туризму» (Watt D. C., 1998) підкреслюється теза про те, що організація свят та інших подій святкового характеру стає важливим сегментом сучасних креативних індустрій. В книзі Джеймс Л. Р. Тубі «Мистецтво режисури» (Tooby, 2010) догично розглядаються прийоми художньої виразності івент-режисури, якими послуговуються фахівці організації масових видовищ. Втім, оскільки з моменту закінчення Олімпійських ігор-2024 пройшло лише кілька місяців, практично відсутні наукові публікації, в яких досліджується новітній режисерський інструментарій їх видовищних епізодів.

Метою статті є аналіз нового режисерського інструментарію масових видовищ на матеріалі Церемоній відкриття та закриття Олімпійських ігор в Парижі в 2024 році. Виходячи з цього, автори статті ставлять наступні завдання:

- визначити особливості новітнього режисерського інструментарію, використаного в організації видовищних Церемоній сучасних Олімпійських ігор;

- осмислити використання режисерських інновацій в концептуалізації іміджу Франції, яка приймала чергові Олімпійські ігри;

- охарактеризувати соціокультурні і суто мистецькі чинники, які вплинули на формування режисерського інструментарію зазначених Церемоній;

- довести те, що формування концепції зазначеного спортивного видовища реалізоване на основі нових світоглядних та художньо-образних підходів;

- осмислити змістовні, композиційні та технологічні рішення образної структури такого масового видовища як світові Олімпійські ігри.

- довести, що використання цифрових технологій та локаційно-композиційних збагатило змістовну та формотворчу палітру режисури масових спортивних видовищ.

Методологія дослідження базується на використанні мистецтвознавчого аналізу композиційних режисерських рішень, видовищних прийомів та інших режисерських засобів художньої виразності в організації новітніх спортивних видовищ. В статті використовуються як загальнонаукові методи аналізу, так і методи формально-композиційного та формально-стилістичного аналізу художніх форм сучасної івент-режисури.

Виклад основного матеріалу. Проведення Олімпійських ігор у Парижі в 2024 році відбулось в унікальному соціокультурному контексті, який включає кілька ключових аспектів: 1. збагачення спортивної історії Франції як одного з лідерів демократичного світу; 2. демонстрацію представникам інших країн тієї культурної спадщини, яку має ця країна; 3. просування ідеї екологічної стійкості на планеті; 4. забезпечення організації соціальної інклюзивності; 5. актуалізації дискусії щодо соціальних та політичних питань як на місцевому, так і міжнародному рівнях. 6. візуалізації щільної глобальної інтеграції та крос-культурного діалогу між націями.

Дійсно, Париж вже приймав Олімпійські ігри тричі (1900, 1924, 1964). Чергові Олімпійські ігри 2024 року символізували повернення до олімпійського коріння і підкреслювали багату спортивну

історію Франції. Багато французьких спортсменів і команд продемонстрували свої досягнення на рідній землі. Франція, як спортивна держава, прагнула продемонструвати свої досягнення особливо у таких видах спорту, як футбол, регбі та дзюдо. Організатори від Франції зробили дуже багато для того, щоб саме місцеві спортсмени мали підтримку глядачів, що створило унікальну атмосферу єдності та патріотизму французів. Відомо, що Франція славиться своєю культурною та художньою спадщиною. Олімпійські ігри 2024 стали платформою для демонстрації французької культури через мистецтво, гастрономію та архітектуру. Концепція проведення ігор в Парижі передбачала інтеграцію культурних заходів та виставок у рамках Олімпіади, що приваблювало туристів та місцевих мешканців. Фактично, у межах цієї концепції була реалізована теза: «Франція – відкрита країна, а Париж – спортивна та культурна столиця світу». Оскільки Франція активно просуває ідею екологічної стійкості, то Олімпійські ігри-2024 були орієнтовані на використання поновлюваних джерел енергії та мінімізацію вуглецевого сліду. Багато об'єктів Олімпіади було побудовано або адаптовано з урахуванням принципів сталого екологічного розвитку. Організатори цього спортивного свята поставили собі за мету зробити Олімпійські ігри доступними для всіх. Це включало заходи, спрямовані на залучення молоді, людей з обмеженими можливостями та різних соціальних груп. Ініціативи щодо популяризації спорту серед молоді вже стали важливою частиною спадщини цих ігор. Париж 2024 року також став тлом для політичних дискусій щодо питань безпеки, міграції та соціальної нерівності. Під час ігор обговорювались актуальні соціальні та політичні питання як на місцевому, так і міжнародному рівнях. Команда організаторів зробила все можливе, щоб Олімпійські ігри сприяли зміцненню зв'язків між культурами та народами, що особливо важливо за умов глобальних викликів. Спорт знову став мостом для діалогу та розуміння між різними націями. Таким чином, Олімпійські ігри в Парижі у 2024 році виявились не лише спортивною подією, а й культурною, соціальною та екологічною платформою, що відобразила сучасні виклики та прагнення суспільства усєї планети.

Важливо звернути увагу на ті емоції, які можуть закладатись в загальній концепції такого свята спорту, як Олімпійські ігри. «Відзначимо, що емоційно-інформаційний заряд, закладений у такій події може бути як конструктивним, соціально спрямованим, так і деструктивним, спрямованим на створення контркультурних спільнот», – вказує

В.Данилова (Данилова, 2017: 142). Безумовно, в концепції ігор в Парижі закладався конструктивний емоційно-інформаційний заряд. Але, оскільки концепція містила і проблемні елементи, то організатори не стали приховувати свого критичного ставлення до певних епізодів національної історії.

В межах загальної концепції проведення літніх Олімпійських ігор у Франції в 2024 році, окремими «спеціальними художніми подіями» стали Церемонії відкриття та закриття ігор. Концепція цих спортивно-художніх подій, з одного боку, повинна була відповідати загальному ідейно-смысловому контексту ігор, а, з іншого, – мати домінуючі акценти, які підкреслять базові тези загального задуму. До команди, яка займалась концепцією основних спортивно-художніх видовищ Олімпіади, входили: сценаристи Патрік Бушерон, Дам'єн Габріак, Фанні Ерреро, Лейла Слімані, режисер-постановник Тома Жоллі, музичний керівник Віктор ле Ман, хореограф-постановник Мод ле Пладек, головний художник з костюмів Дафне Бюркі, головний костюмер Беріо Олів'єс, дикториведучі Валері Каль, Стів Аллан.

Основна концепція проведення XXXIII літньої Олімпіади передбачала її тривалість від 26 липня до 11 серпня 2024 року. В Олімпіаді взяли участь 10 500 атлетів із 206 країн. На змаганнях у столиці Франції було розіграно 329 комплектів медалей у 32 видах спорту. Вперше ця Олімпіада відбувалась не тільки у столиці (як місті, яке виграло право на її проведення), але і у 16 інших містах в усій європейській частині Франції, а також на Таїті – острові у складі французької заморської країни та заморського колективу Французької Полінезії. На цих Олімпійських іграх відбувся дебют брейкдансу як олімпійського виду спорту, і це були останні Олімпійські ігри, проведені за президентства МОК Томаса Баха. Ігри 2024 року стали першими, на яких була однакова кількість чоловіків і жінок серед спортсменів.

Концепція символіки Олімпійських ігор змінилась протягом періоду погодження з Міжнародним Олімпійським комітетом (МОК), адже початковий варіант емблеми містив добре впізнаваний символ Парижу – Ейфелеву вежу. У жовтні 2019 року був представлений остаточний логотип літніх Олімпійських та Паралімпійських ігор 2024. Емблема містила зображення олімпійського вогню в золотій медалі, а волосся й губи, зображені на емблемі, створюють образ Маріанни – уособлення Французької Республіки з часів революції 1789 року. Використання жіночого зображення служить даниною поваги до Літніх Олімпійських ігор 1900 року в Парижі, в яких уперше взяли участь

жінки. У 2024 році літні Паралімпійські ігри вперше без будь-яких відмінностей мали той же логотип, що і їхні відповідні Олімпійські ігри.

Режисерсько-локаційна концепція Церемонії відкриття Олімпійських ігор 2024 р. зробила Великий Париж та ріку Сenu основними локаціями-персонажами. Саме режисерський вибір міста Парижу та річки Сени такими локаціями-персонажами став «родзинкою» творчого задуму Церемонії відкриття ігор. Персонажність Парижу та Сени відома туристам та представникам багатьох країн світу з літератури, музики, театру та кінематографу. Ось чому поява Олімпійського вогню з подачі культового французького футболіста Зідана дітям Парижу з підземних каналів Сени стала частиною режисерського прологу Церемонії відкриття. Дівчинка та хлопчик сідають до човника з факелом Олімпійського вогню та темними каналами Сени за допомогою містичної фігури в одязі монашки, дістаються центральної частини Сени. Вздовж центру Сени була прокладена траєкторія (яка інколи вибухала феєрверками кольорів прапору Франції), за якою відбувалась поява усіх великих човнів річного флоту Парижу з національними командами на борту. Першим таким човном – символічним – став човен з представниками команди Греції, батьківщини Олімпійських ігор. Поява цього човна супроводжувалась репортажною зйомкою з кількох камер та дронів, і відразу продемонструвала інноваційність відкритості цього незвичного простору: глядачами спортивно-художньої події стали не тільки телевізійні глядачі з усього світу, але чисельна публіка з набережної самої ріки, жителі і гості столиці Франції з усіх будинків (вікон, балконів та мансард) Великого Парижу. За підрахунками організаторів, близько 320 000 глядачів вишикувались лише берегами річки Сени. Така концепція підтвердила реалізацію основної тези про відкритість міста та його доступність для осягнення масштабу свята. Другим човном, який з'явився на Сені, був теж концептуальний човен з «Командою біженців». Відкритість Франції як лідера демократичного світу біженцям з усіх куточків планети – цей жест толерантності «зчитувався» у цьому режисерському прийомі.

Таким чином, поява команд-учасниць на човнах перед трибунами на набережній Сени дозволила зекономити простір міста зі щільною забудовою, познайомити спортсменів з красою Парижу, а глядачам – побачити у динаміці усе розмаїття планетарного спортивного представництва. 80 човнів із відомими спортсменами, так званий водний «парад націй», пройшли по Сені маршрут довжи-

ною у 6 кілометрів (3,7 милі) від мосту Аустерліц до Єнського мосту. Обрана режисером-постановником естетика початку відкриття у форматі «параду націй» на воді, де спортсмени рухались річкою на човнах, дозволила створити нову унікальну атмосферу центральної видовищної події.

Згідно концепції відкритості, основні локації, які були задіяні у Церемонії відкриття, це: набережні та мости Сени; Площа Трокадеро, з якої глядачі насолодились чудовими краєвидами на Ейфелеву вежу, та де відбувся офіційний протокол відкриття Олімпійських ігор; Ейфелева вежа, з якої та біля якої відбулись видовищні феєрверки та світлові шоу, що доповнили основну подію. Смісловими та змістовними епізодами сценарію Церемонії відкриття стали сцени, пов'язані з історією та культурою Франції, такі як образи Лувру, Нотр-Даму та інших відомих місць Парижу. Використання режисерсько-постановною групою цих локацій дозволило усім охочим стати частиною грандіозної події, яка поєднала людей з усього світу.

Практично уся палітра режисерських засобів художньої виразності була також задіяна на Церемонії відкриття: 1. використання різноманітних освітлень для створення атмосфери та акцентування уваги на ключових моментах (особливо ефектно виглядало нічне підсвітлення човнів на Сені, на яких відбувались сольні музичні або театральні номери). 2. організація масових танцювальних та гімнастичних виступів, які створили динаміку та видовищність Церемонії. Так, на набережній Сени було презентовано кілька таких масових танцювальних композицій, чия удавана побутовість поєдналась зі стильною декоративністю у стилі постановок «Мулен руж». 3. проєкції, лазерні шоу та анімації, що додали сучасні технологічні елементи до загального режисерського задуму (проєкція комп'ютерної графіки на стінах Лувру зробила стереоскопічними цілу низку епізодів). 4. яскраві та незабутні вбрання учасників та ефектні сценічні конструкції (особливо ефектним у цьому сенсі став епізод появи на Сені металевого коня-робота з лицарем, у руці якого майорів олімпійський прапор). Ще одним ефектним епізодом стала танцювальна композиція над мостом Сени жінок-повітряних акробаток в яскравому вбранні.

Серед епізодів, які драматургічно були включені в концепцію Церемонії відкриття були: епізод з коронацією Наполеона; епізоди, які презентували події Французької революції та Паризької комуни; розвиток мистецтва та культури представляли проєкції робіт таких художників, як Моне та Ренуар. У ретроспекції були присутні такі

персонажі, як Наполеон Бонапарт, королева Марія Антуанетта, Вольтер, Жанна д'Арк та Шарль де Голль. Ці постаті були зображені в історичних контекстах, що відповідали їх епохам та досягненням.

Футуристичний епізод Церемонії відкриття Олімпійських ігор у Парижі 2024 року був видовищним втіленням технологічних інновацій та бачення майбутнього. В цей епізод входили сцени, присвячені досягненням у галузі штучного інтелекту, робототехніки та сталого розвитку, з акцентом на їхній потенційний вплив на майбутнє, та сцени, які віддзеркалювали принципів сталого екологічного розвитку (зображення зелених технологій та інноваційних рішень для боротьби зі зміною клімату, таких як футуристичні будівлі, що працюють на сонячній енергії та системи переробки відходів). Тут були використані інноваційні художньо-режисерські та візуальні технології та прийоми: тривимірні голограми та проєкції, що зображали футуристичні міста, космічні подорожі та технологічні досягнення; просунуті LED-екрани та лазерні шоу, які створили динамічні пейзажі, що змінюються, від міських ландшафтів майбутнього до абстрактних візуалізацій; інноваційні конструкції сценічних поверхонь, які складались з рухомих та трансформованих елементів, що змінювали форму, створюючи різні простори та ландшафти; магнітні платформи та т.зв. «плаваючі» конструкції для створення ілюзії неіснуючих об'єктів. Сучасні танцювальні групи та акробати, які були задіяні в Церемонії, теж використовували новітні технології (інтерактивні костюми та пристрої для левітації).

Візуальне та зображальне-світлове оформлення Церемонії відкриття об'єднало традиційні зображально-світлові прийоми тіньового театру, які колись ґрунтовно проаналізував П.Босий (Босий, 2014) з сучасними візуальними проєкціями та анімацією.

Не менш емоційно ефектним стало музичне оформлення Церемонії відкриття. За наявністю різних музичних стилів у відповідному аранжуванні Церемонія відкриття в Парижі була найрізноманітнішою. В музичних композиціях були представлені такі музичні стилі як французький шансон, прогресив-метал, класичні оперні арії, світова поп-класика та інші стилі. Музична програма церемонії включала декілька десятків композицій за участі світових музичних зірок: співачка Леді Гага виконала пісню «Mon Truc En Plume» (1961) французької балерини, акторки та співачки Зізі Жанмер. Попзірка Ая Накамура спільно з хором французької армії заспівала попури з власних хітів

та пісні Шарля Азнавура. Звучав сингл «Louxor, j'adore» Філіпа Катеріна. Селін Діон закрила церемонію відкриття пісню «L'Hymne à l'amour» Едіт Піаф, були виконані інші сольні та групові музичні номери. Французький прогресив-металгурт Gojira, до якого приєдналася оперна співачка Марина Біотті, виконав пісню часів Французької революції «Ça Ira» в Консьєржері, колишній в'язниці, де Марія-Антуанетта провела свої останні дні. Виступ розпочала виконавиця, яка зображала обезголовлену Антуанетту. Такі «ризиковані» театралізовано-музичні номери підвищили емоційність історичних сцен Церемонії відкриття. Ряд епізодів, включених в режисерську концепцію цієї Церемонії, викликав і скандальну реакцію деяких експертів та глядачів. Серед таких: епізод під назвою «Темна вечеря», який був візуалізований в локаційному сегменті «Festivité» та містив сцену з дрег-артистами,¹ які, як склалось враження, відтворювали відому картину Леонардо да Вінчі. Цей епізод був сприйнятий багатьма глядачами як критика християнства. Намагаючись зам'яти скандал, було висловлено припущення, що ця сцена могла бути натхненна картиною «Бенкет богів», написаною Ян ван Бейлертом.

Тома Жоллі, який взяв на себе відповідальність за зазначений епізод, в Церемонії закриття Олімпійських ігор визначився з її творчою ідеєю як «зустрічі минулого з майбутнім». Церемонія закриття відбулась 11 серпня на олімпійському стадіоні «Ів дю Мануар», де вже були присутні на трибунах лише 71 тисяча глядачів. Тим не менш, прагнення до толерантності та відкритості було закладено у концепцію і другої Церемонії. Так, був запланований не тільки вихід національних команд на арену стадіону після підняття національного прапора Франції, але й «братання» цих команд з волонтерами, які брали участь в організації ігор. Неформальна емоційна атмосфера закриття була підтримана музичними композиціями з культурної спадщини країни, під які команди просто почали танцювати на арені стадіону. Таке міжнародне єднання підкреслило крос-культурну концепцію величного спортивного свята. Це виявилось особливо важливим саме тому, що остання літня Олімпіада закривалась

¹ Дрег-артисти – це виконавці, які створюють яскраві та креативні образи, часто включаючи елементи театру, танцю та візуального мистецтва. Зазвичай вони виступають у «д্রেгах» – костюмах, які можуть бути дуже екстравагантними і часом провокаційними. Це мистецтво часто пов'язане з культурою ЛГБТК+ і популяризується через шоу, такі як «RuPaul's Drag Race». Дрег-артисти можуть використовувати свої виступи для самовираження, комедії та коментарів на соціальні теми.

при порожніх трибунах, бо вже вирувала епідемія Covid-2019. Гендерна ознака Олімпійських ігор у Франції – підтримка жінок у спорті. Ось чому в концепції Церемонії закриття було змінено алгоритм нагородження марафонців. Цього разу нагороджували лише жінок, які отримали перемогу у марафонських легкоатлетичних змаганнях. До речі, багато змагань, які планувались у Парижі, проходили на відкритих локаціях у місті в зоні «Центр Парижу»: на площі Згоди, Парку де Пренс, мосту Олександра III, Єнському мосту, Марсовому полі, Будинку інвалідів тощо. Саме така незвична концепція забезпечила світовому спорту грандіозну підтримку з боку глядачів. Експерти з організації таких подій вважають, що саме це є їх основним завданням (Healey, Duncan, Smith, Mark W., 2010), (Henson Mark D., 2013). Так, за статистикою спортивні змагання на Олімпійських іграх 2024 року відвідало 9,5 млн. глядачів. Це чудовий результат реалізації режисерської концепції відкритості та толерантності такої «спеціальної художньої події».

Підсумовуючі, можна зазначити, що серед інструментів новітньої режисури масового спортивного видовища можна назвати режисерських інновацій в концептуалізації іміджу Франції, орієнтація на відкритість, толерантність та руйнацію глядацьких стереотипів. Формування концепції спортивного видовища, вибір локацій та видовищної режисури були реалізовані на основі нових світоглядних та художньо-образних підходів. Гендерна рівність, популяризація сталого екологічного, доступність та інші цінності демократичного світу були презентовані інноваційними видовищними технологіями у сукупності зі перевіреними прийомами масової режисури. Використання цифрових технологій та локаційно-композиційних інноваційних рішень (відкритих локацій, технологічних сценічних платформ, пристроїв для левітації тощо) збагатило змістовну та формотворчу палітру режисури масових спортивних видовищ. Отже, дослідження відкриває перспективу вивчення інших інновацій в сучасній режисурі масових спортивних видовищ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абисова М. А. Видовище як форма масової комунікації в умовах комунікаційного плюралізму. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія*. 2011. № 2. С. 109-112. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2011_2_26
2. Босий П. В. Формування сценічного простору засобами постановочного освітлення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Архітектура*. 2014. № 793. С. 175-181. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPARX_2014_793_34
3. Данилова В.Є. «Спеціальна художня подія»: види, функції, режисура (кінець ХХ – початок ХХІ ст.). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 – теорія та історія культури (мистецтвознавство). – Харківська державна академія культури, Харків, 2019. 195 с.
4. Данилова В. Є. Спеціальні художні події у процесах створення та трансляції сучасної культури. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Культурологія*. 2017. Вип. 25. С. 141-148. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrk_2017_25_28
5. Данилова В. Є. Види та форми «спеціальних художніх подій» в сучасній культурі. *Культурологічний альманах*. Випуск 7 : матеріали V міжнар. наук. конф. «Інноваційні технології в галузі культури», 28 лют. 2018 р. Вінниця : ТОВ Нілан-ЛТД, 2018. С. 31-32.
6. Данилова В. Є. Події в емпіричній та художній дійсності. Особливості їх зближення. *Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку* : матер. міжнар. наук. конф. (23-24 листоп. 2017 р.). Харків : ХДАК, 2017. С. 286-287.
7. Машенко І.О. Репрезентації спортивно-художніх дійств в ХХ- поч.. ХХІ ст.: соціокультурні виміри. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 – теорія та історія культури (мистецтвознавство). – Харківська державна академія культури, Харків, 2021. 260 с.
8. Машенко І.О. Концепція візуально-звукового оформлення спортивно-художніх дійств як комунікативна система. *Культура України. Серія : Культурологія*. - 2018. - Вип. 62. - С. 71-78. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kukl_2018_62_9
9. Healey, Duncan, Smith, Mark W. *The Event Producer's Handbook*. Routledge. 2010. 320 p.
10. Henson Mark D. R. *Directing Events: A Practical Guide to the Art of Event Management*. Routledge. 2013, 240 p.
11. Silvers J. R. *Professional Event Coordination*. 2nd ed. Hoboken, New Jersey: Publ. by John Wiley & Sons Inc. (The Wiley Event Management Series), 2012. 492 p.
12. Tooby, James L. R. *The Art of Directing*. Cambridge University Press, 2010, 264 p.
13. Trice H. M., Beyer J. M. Studying Organizational Culture through Rites and Ceremonies. *The Academy of Management Review*. 1984. October. Vol. 9, No. 4. P. 653-669.
14. Watt D. *C Event management in leisure and tourism*. Harlow : Longman, 1998. 200 p.

REFERENCES

1. Abova M. A. (2011). *Vydovyshe yak forma masovoi komunikatsii v umovakh komunikatsiinoho pliuralizmu [Spectacle as a form of mass communication in conditions of communication pluralism]*. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Filosofii. Kulturolohiia*. -№2. С. 109-112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2011_2_26 [in Ukrainian].

2. Bosi P. V. (2014). Formuvannia stsenichnoho prostoru zasobamy postanovochnoho osvittennia [Formation of the stage space by stage lighting]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"*. Arkhitektura. - № 793. С. 175-181. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPARX_2014_793_34 [in Ukrainian].

3. Danylova V. Ie. (2019). «Spetsialna khudozhnia podiia»: vydy, funktsii, rezhysura (kinets XX – pochatok XXI st.) [«Special artistic event»: types, functions, direction (end of XX - beginning of XXI century)]. *Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata mystetstvoznavstva za spetsialnistiu 26.00.01 – teoriia ta istoriia kultury (mystetstvoznavstvo)*. – Kharkivska derzhavna akademiia kultury, Kharkiv. 195 s. [in Ukrainian].

4. Danylova V. Ye. (2017). Spetsialni khudozhni podii u protsesakh stvorennia ta translatsii suchasnoi kultury [Special artistic events in the processes of creation and broadcasting of modern culture]. *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku. Kulturolohiia*. - Vyp. 25. S. 141-148. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrk_2017_25_28 [in Ukrainian].

5. Danylova V. Ye. (2018). Vydy ta formy «spetsialnykh khudozhnykh podii» v suchasni kulturi [Types and forms of «special artistic events» in modern culture]. *Kulturolohichniy almanakh - Vypusk 7 : materialy V mizhnar. nauk. konf. «Innovatsiini tekhnologii v haluzi kultury»*, - 28 liut. 2018 r. Vinnytsia : TOV Nilan-LTD. S. 31-32 [in Ukrainian].

6. Danylova V. Ye. (2017). Podii v empirychnii ta khudozhni diisnosti. Osoblyvosti yikh zblyzhennia [Events in empirical and artistic reality. Features of their convergence]. *Kulturolohiia ta sotsialni komunikatsii: innovatsiini stratehii rozvytku : mater. mizhnar. nauk. konf. (23-24 lystop. 2017 r.)*. Kharkiv: KhDAK. - S. 286-287. [in Ukrainian].

7. Mashchenko I. O. (2021). Rerezentatsii sportyvo-khudozhnykh diistv v KhKh- poch.. KhKhI st.: sotsiokulturni vymiry [Representations of sports and artistic events in the early 20th and 21st centuries: sociocultural dimensions]. *Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata mystetstvoznavstva za spetsialnistiu 26.00.01 – teoriia ta istoriia kultury (mystetstvoznavstvo)*. – Kharkivska derzhavna akademiia kultury, Kharkiv. 260 s. [in Ukrainian].

8. Mashchenko I. O. (2018). Kontseptsiiia vizualno-zvukovoho oformlennia sportyvo-khudozhnykh diistv yak komunikativna systema [The concept of visual and sound design of sports and artistic events as a communicative system]. *Culture of Ukraine. Series: Cultural studies*. - 2018. - Issue 62. - P. 71-78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kukl_2018_62_9. *Kultura Ukrainy. Seriiia : Kulturolohiia*. - Vyp. 62. - S. 71-78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kukl_2018_62_9 [in Ukrainian].

9. Healey, Duncan, Smith, Mark W. (2010). *The Event Producer's Handbook*. Routledge. 320 p.

10. Henson Mark D. R. (2013). *Directing Events: A Practical Guide to the Art of Event Management*. Routledge. 240 p.

11. Silvers J. R. (2012). *Professional Event Coordination*. 2nd ed. Hoboken, New Jersey: Publ. by John Wiley & Sons Inc. (The Wiley Event Management Series). 492 p.

12. Tooby, James L. R. (2010). *The Art of Directing*. Cambridge University Press, 264 p.

13. Trice H. M., Beyer J. M. (1984). Studying Organizational Culture through Rites and Ceremonies. *The Academy of Management Review*. October. Vol. 9, No. 4. P. 653-669.

14. Watt D. C. (1998). *Event management in leisure and tourism*. Harlow : Longman, 200 p.

УДК 78.27; 78.2i; 78.071
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-10>

Цзянін ВАН,
orcid.org/0009-0000-0665-8290
аспірант кафедри історії музики
Львівської національної музичної академії імені М.В. Лисенка
(Львів, Україна) wjjaning798@gmail.com

ЯН СУ ЯК УНІВЕРСАЛЬНА ТВОРЧА ОСОБИСТІТЬ В МУЗИЧНОМУ МИСТЕЦТВІ ПРОВІНЦІЇ ХЕБЕЙ

Статтю присвячено вивченню аспектів багатоманітної діяльності китайського композитора з провінції Хебей Ян Су. У статті простежено шляхи формування особистості Ян Су та специфіку здобуття професії композитора, форми реалізації його як мистецького діяча. Визначено поняття універсальності творчої особистості. У статті висвітлено окремі найпоказовіші факти з життєвого і творчого шляху Ян Су, що сприяють досягненню величі його постаті і досягнень. Досліджено жанрову специфіку творчості в сфері вокальної музики, що охоплює оперну спадщину, камерну сольну і ансамблеву лірику. Охарактеризовано стилістичні особливості музичної мови героїко-патріотичної опери «Сестра Цзян», серед яких виявлено спирання на пісенний фольклор провінції Хебей і Сичуань та продовження розвитку традицій пекінської, сичуанської опер і різновидів китайських опер Ву, Янцін і Юе. Серед використаних у цьому творі оперних форм виділено драматургічне значення різнохарактерних арій і дуєтів, охарактеризовано специфіку їх виконавських особливостей. На прикладах цих форм виділено багатство засобів музичної виразності, підкреслено їх значення як ключових елементів при створенні музичних характеристик. У дослідницькому процесі використано комплекс методів, серед яких пріоритетними стали музикознавчий, культурологічний, біографічний, ноологічний. Підсумовано, що за масштабністю результатів своєї праці, здійсненої впродовж багатолітнього творчого шляху, результатів різнобічної діяльності, цінністю для його сучасників та нащадків отриманих результатів і здобутків, особистість Ян Су належить до найпоказовіших універсальних постатей не лише провінції Хебей, але й для всього китайського музичного мистецтва.

Ключові слова: універсальна творча особистість, професіоналізм, композитор, жанри вокальної творчості, стилістика, виконавські особливості.

Jianing WANG,
orcid.org/0009-0000-0665-8290
Postgraduate student at the Department of Music History
National Academy of Music named after Mykola Lysenko
(Lviv, Ukraine) wjjaning798@gmail.com

YANG SU AS A UNIVERSAL CREATIVE PERSONALITY IN THE MUSICAL ART OF HEBEI PROVINCE

The article is devoted to the study of aspects of the multifaceted activity of the Chinese composer from Hebei province Yang Su. The article traces the ways of Yang Su's personality formation and the specifics of acquiring the profession of a composer; the forms of his realization as an artist. The concept of universality of a creative personality is defined. The article highlights some of the most significant facts from Yang Su's life and creative path, which contribute to understanding the greatness of his figure and achievements. The genre specifics of his creative work were studied in the field of vocal music, covering the opera heritage, chamber solo and ensemble lyrics. The stylistic features of the musical language of the heroic-patriotic opera "Sister Jiang" are characterized, among which basing on the song folklore of Hebei and Sichuan provinces and the continuation of the traditions of Peking and Sichuan operas and varieties of Chinese operas Wu, Yangqing and Yue are revealed. Among the opera forms used in this work, the dramaturgical significance of various arias and duets is highlighted, and the specifics of their performance features are characterized. On the examples of these forms, the wealth of means of musical expressiveness is highlighted, their importance as key elements in the creation of musical characteristics is emphasized. A complex of methods was used in the research process, among which musicological, cultural, biographical, and noological methods became the priority. It is concluded that according to the scale of the results of his work carried out over a long creative path, the results of versatile activities, the value of the obtained results and achievements for his contemporaries and descendants, the personality of Yang Su belongs to the most outstanding universal figures not only of Hebei province, but also for the entire Chinese musical art.

Key words: universal creative personality, professionalism, composer, genres of vocal creative work, stylistics, performing features.

Постановка проблеми. Ян Су (*Yan Su*, 1930–2016) постає в числі перших професійних музикантів провінції Хебей, що виявили низку особистих талантів і досягнули високих здобутків у найрізноманітніших сферах діяльності. Презентуючи свою творчість від кінця 1940-х рр., він належить до перших професійних композиторів провінції. Проте, незважаючи на виключну сконцентрованість на вокальній музиці і не створення окремих композицій для інструментів-соло або великого симфонічного оркестру, як композитор-пісняр і творець опер увійшов до переліку кращих композиторів у всьому Китаї. Крім композиції Ян Су виявив себе як відмінний адміністратор та мистець, що діяв у багатьох інших сферах китайського культурного життя. В усіх своїх починаннях він завжди випромінював невгамовну енергію, виявляючи дивовижну працездатність, виповненість цікавими ідеями, жагою до пізнання нового і самореалізації, яку можемо визначати як таку, що не має меж. Беручи до уваги різновекторність, кількісність і високий та якісний рівень його досягнень, про Ян Су можемо стверджувати як про постать універсального штибу, як про особистість монументального рівня.

Аналіз досліджень. Біографічні відомості і творчі здобутки Ян Су досліджено при спіранні на праці Чжао Шиміна, Чен Найпіня та матеріали статей з періодичних журналів «Освіта і педагогіка», «Народна музика», «Журнал Шаньдунського інституту», «Професійний університетський журнал міста Баоту», «Голос Жовтої ріки»; про художні та виконавські особливості його вокальних творів – при використанні праць Сун Йонгцзяна і Ян Жуйціна.

Мета статті – висвітлити риси постаті Ян Су як універсальної творчої особистості, дослідити жанрову специфіку творчості в сфері вокальної музики та художні особливості найпоказовіших творів.

Виклад основного матеріалу. Про неймовірну насиченість творчого життя Ян Су подіями і про результативність його починань у всіх, заторкуваних ним сферах діяльності, свідчили його сучасники. Зокрема, Чен Найпін у праці «Характеристика поетичної творчості Ян Су» писала: «Сучасники залучали його до когорти найвидатніших національних композиторів, літераторів, драматургів, поетів-ліриків і сценаристів» (Чен Найпін, 2016: 127). Чжао Шимін у довіднику «Біографії сучасних китайських музикантів» (1994), описуючи працю Ян Су-сценариста і режисера-постановника (в 1960-х рр. композитор працював на хореографічному відділі ансамблю пісні і танцю політичного управління військово-повітряних сил Китайської народно-визвольної армії), подавав таку вельми цікаву інформацію, що торкалась його визнання як фахівця ще й у цій, невластивій тодішнім композиторам сфері: «Як

сценарист, Ян Су має професійні навички вищого рівня <...>. За високий рівень і результати роботи йому надавались спеціальні державні пільги і призначалось беззастережне надання щорічних відпочинкових путівок на море і лікування в військовому окрузі» (Чжао Шимін, 1994: 348). Подібне, особливо поважне ставлення правління ВПС до творчості мистця було не випадковим. У час його праці в ансамблі пісні і танцю управління ВПС саме виконавськими силами цього колективу уперше було виконано оперу Ян Су «Сестра Цзян», шойно створену за мотивами роману Луо Гуанбіня і Ян Їня «Червона скеля». Прем'єрна постановка опери мала настільки сильний позитивний резонанс, що творінням композитора та його постановочними знахідками зацікавився сам тодішній суворий лідер держави (Мао Цзедун). Про це засвідчує опублікована в газеті «Голос жовтої ріки» їх коротка розмова-інтерв'ю (Ян Жуйцін, 1994: 16).

Українська мистецтвознавця Ольга Коменда, що розробила комплекс типів музикантів-універсалів Нового Часу, визначала наступним чином таких постатей: «< ...> в рамках концепції діяльнісного універсалізму як діяльність, відзначену масштабністю, тривалістю, цінністю для митця, його сучасників та нащадків, всередині якої зароджуються нові види діяльності» (О. Коменда, 2016: 162-163).

З біографічних відомостей про постать Ян Су довідуємось про, здавалося б, непоєднану різнонапрямність аспектів його творчої і загальної мистецької діяльності. Як композитор, він не отримав ґрунтовної професійної освіти. Навчався в Чунцінському університеті (єдиному на час молодих років мистця вищому навчальному закладі провінції) на факультеті ділового адміністрування і одночасно здобував музичну освіту. В той час у китайських університетах частенько ще не існувало чіткого поділу на вузько напрямні факультети. Додаткові дисципліни, нерідко не узгоджані поміж собою з огляду основної професійної специфіки факультету, викладали усі фахівці з різноманітних галузей освіти, в т. ч. і мистецьких, які були в наявності. Реорганізація вищої освіти почала здійснюватись поступово лише після 1949 р., коли утворилась Китайська Народна Республіка. Така ситуація призвела до того, що сьогодні неможливо встановити істину про багатьох композиторів Китаю, творчість яких сформувалась до середини 1950-х рр. – де саме вони здобули професійну освіту і в кого навчались. Загалом про усіх з них цього періоду (другорядних, пересічних і навіть справді видатних) пишуть: вони є одними з піонерів створення музики в Китаї.

Питливий розум Ян Су і прагнення досягнути під час навчання все, що було в наявності і пропонувавалось в університеті до вивчення, стали

результатом отримання ним загальних, або й ґрунтовних знань не лише з ділового адміністрування (безперечно, в процесі життєвого шляху опанування особливостей специфіки цієї професії мало свої позитивні наслідки), але й з хореографії, акторської майстерності, сценарної майстерності і головне – музичного мистецтва. Як для справді винятково творчо обдарованої особистості це мало вирішальне значення для формування і утвердження себе в своєму магістральному амплуа – мистецькій творчості. Нажаль, не вдалось встановити педагога, в якого Ян Су займався композицією. Можливо, його композиторський хист був настільки потужним, що опанувавши знання з різних обов'язкових музичних, наданих в університеті дисциплін, далі свою майстерність композитора в створенні композицій у різних жанрах він відшліфовував самотужки.

Після закінчення Чунцинського університету (1950) Ян Су працював у Молодіжній робочій групі при Південно-Західному робочому комітеті Молодіжної ліги. В цій інституції він уперше виявив власні різнобічні мистецькі таланти – працював актором, танцюристом, хористом, начальником оркестру і режисером-постановником вистав Молодіжної групи. Одночасно, звертаючись до аранжувань народних пісень провінції, Ян Су почав виявляти композиторський і літературний хист, який вповні реалізував у своєму оперному творі «Сестра Цзян» (1964).

Не залишався Ян Су осторонь суспільно-громадської діяльності – брав участь у Земельній реформі, відвідував райони базування Червоної китайської та в'єтнамської армій. У 1953 р., приєднавшись до лав армії, шляхом створення і розучування патріотичних пісень долучався до форм піднесення бойового духу бійців під час збройного конфлікту між Корейською народно-демократичною і Корейською республікою (1950–1953). Після закінчення війни повернувся до мистецького життя, писав музику (здебільшого вокальні твори в супроводі фортепіано або традиційних китайських інструментів та опери), працював режисером музично-театральних постановок та на посадах віцеголови Асоціації китайських театральних труп і керівника хореографічної трупи північно-східного корейського театру (в м. Кончжин) (Цзяо Цзе, 1986: 35).

Крім цього, Ян Су систематично брав участь у плануванні і створенні проєктів сценаріїв до важливих масштабних телепередач державного рівня, що традиційно після завершення важливих музичних акцій в програмі «Вечірні зустрічі» транслювались на ССТV (Центральному телебаченні Китаю). Серед найважливіших з таких – Гала концерт після проведення «Весняного фестивалю», який щорічно відбувається в провінції у м. Ченду; «Весняна вечірка», періодично організовувана Міністерством культури або Міністерством гро-

мадської безпеки Китаю як підтримка політичним урядом держави молодих талантів або їх творів. Відразу після смерті композитора (2016) відкритим голосуванням на ССТV Ян Су був обраний в числі «Славетних особистостей, які зробили вагомий внесок у розвиток держави» (2015) (цим високим титулом у Китаї за важливі досягнення нагороджуються найважливіші діячі різних напрямків мистецтва і культури). Також посмертно (2019) Ян Су відзначили титулом «Найяскравіший борець».

Серед камерних вокальних творів композитора в Китаї особливо популярними постають його ліричні пісні. Показовою є історія створення лірико-патріотичної пісні «Люблю синє небо своєї Батьківщини». Поетичний текст пісні був створений звичайним солдатом, з яким Ян Су довелося особисто познайомитись під час збройного конфлікту між КНДР і КНР, в ході якого йому теж довелося воювати солдатом. Їх зустріч після чергового бою широко висвітлювалась у пресі, де описувалося, що рядовий солдат (його ім'я не вказувалося) показав Ян Су свої поетичні рядки. Композитор настільки захопився текстом, у якому відчув безмежну любов солдата до своєї рідної землі, передану засобом мальовничого опису рідного неба, що миттєво написав музику до нього. Пізніше про це докладно описувалося у «Професійному університетському журналі м. Баоту»: «Пісню відразу підхопили інші бійці і багато співали її, підносячи дух патріотизму і рішучості боронити свою Батьківщину (Чжан Інцзюань, 2020: 32).

До кращих пісень Ян Су належать також пісні «Рідне місто Пекін» («*Hometown Beijing*»), «Де дорога?» («*Where is the road*»), «Велика стіна є довгою» («*The Great Wall is long*»), «На небі сяє зірка» («*There is a shining star in the sky*»), «У вогні й крові відроджується душа» («*The soul is revived in the fire and blood*»), «Будинки, повні весняних пейзажів» («*Houses full of spring scenery*»), «Життя і смерть пов'язані із серцем партії» («*Life and death are connected to the heart of the party*»). Кожна з ліричних пісень сповнена патріотичних почуттів. Згодом усі вони увійшли до опери композитора «Дочка партії» і стали основним музичним матеріалом для характеристики головних персонажів.

Тенденція створення опери, музичний матеріал якої базується на матеріалі пісень, або наближених до народної пісні тем, стала найпоказовішою стилістичною рисою побудови обох його оперних творів. За жанром кожна з обох його опер – «Дочка партії» і «Сестра Цзян» – визначаємо як «пісенна опера».

Провідними характеристиками персонажів опери «Сестра Цзян» є теж раніше створені композитором чотири пісні з характерним китайському соціуму політично-патріотичним змістом: «Хвала червоним сливам» («*Praise to red plums*»), «Свою юність я присвятив комунізму» («*I devoted my youth to communism*»), «Люди з усіх п'яти континентів

сміються разом» («*People from all five continents laugh together*»), «Вишитий червоний прапор» («*Embroidered red flag*»). Серед усіх номерів опери пісня «Хвала червоним сливам» завдяки неповторній красі мелодики і довершеності мальовничого супроводу набула виняткової популярності і до цього часу виконується окремо в концертних програмах як приклад зразків кращого вокального репертуару китайських композиторів:

На червоних скелях цвіте червона слива, а під ногами тисячі миль морозу. Нема чого боятися в суворий холод. Цвіте червона слива, і сяє.

Тисячі квітів розквітають, і пахощі витають у небі.

Прокинься і дозволь всім квітам розквітнути, голосно співай, щоб вітати і відсвяткувати прихід весни.

Зауважимо, що кожна з опер Ян Су, завершена відповідно 1961 і 1964 років, створювалась у час, коли щойно починала з'являтися китайська професійна національна опера. Кращі зразки, відібрані урядом і, головним чином, дружиною Мао Цзедуна, що реалізовувала ідеологічні вказівки партії, були створені саме в період 1960-х рр., що збігалися з періодом Культурної революції. Пов'язаний із роками Культурної революції застій в поступі музичного мистецтва став причиною дозволу лише шести опер, які було відібрано як зразкові революційні вистави – так звані «відмінні моделі пекінської опери, революціонізованої і в дусі сучасних вимог»: «Легенда про червоний ліхтар», «Місто Шацзябан», «Спритне захоплення гори Тигра», «Ода Драконовій річці», «На доках»

і «Рейд підрозділу Білого Тигра». Життя цим операми, як і операми Ян Су забезпечувала відповідність тематиці зразкової революційної вистави.

Процес формування напрямків розвитку музичного мистецтва середини ХХ ст. був викликаний закликами уряду до створення «нової культури», що повинна була спиратись на національні музичні традиції. Незважаючи на сувору регламентованість музичного мистецтва цього стагнаційного періоду, включення в оперні вистави національних пісень послугувало шляхом до формування прогресивного напрямку музично-театрального мистецтва. Опера Ян Су «Сестра Цзян» власне й постає таким зразком, оскільки в ній композитор шляхом залучення пісень спирався на кращі традиції історично сформованих музично-театральних жанрів – пекінської і сичуанської опер, а також регіональних різновидів музичних вистав своєї провінції – опер Ву, Юе і Янцін.

Висновки. Аналіз творчого шляху і здобутків Ян Су в музичній культурі Китаю та композиторській, головним чином, в оперній та камерній вокальній творчості дозволяє зробити наступний висновок: за масштабністю результатів своєї праці, здійсненої впродовж багатолітнього творчого шляху, результатів різнобічної діяльності, цінністю для його сучасників та нащадків отриманих результатів і здобутків, особистість Ян Су належить до найпоказовіших універсальних постатей не лише провінції Хебей, але й для всього китайського музичного мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коменда О. І. Універсальна особистість як феномен музичної культури. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка*. Серія: мистецтвознавство. Тернопіль, 2016. Вип. 35. С. 156–164.
2. 宋永江. 歌剧《江姐》. 河北省廊坊市, 2010. 3: 239-240.
3. 焦杰. 对我国戏曲艺术发展的. 思考民乐. 山东, 1986. 8: 35-37.
4. 查万红. 浅谈20世纪中国戏曲. 山东学院学报. 山东, 2006. 4: 128-130.
5. 陈乃平. 阎肃诗歌创作的特点. 文学. 湖: 北师. 校: 范学, 2016. 4: 127-130.
6. 张英俊. 位普通士兵写了首歌. 歌曲《我爱祖国的蓝天》. 的歌词回顾专业大学杂志. 内蒙古包. 头, 2020.4:32-34.
7. 赵士明. 中国现代音乐家传记. 阳, 1994. 649.
8. 颜追钦. 连续主题模型. 歌剧《江姐》主歌与江姐唱段开场、结束旋律的关系分析. 山东, 1994. 5: 16-18

REFERENCES

1. Komenda O. I. (2016). Універсальна особистість як феномен музичної культури [Universalna osobystist yak fenomen muzychnoi kultury]. [Universal personality as a phenomenon of musical culture]. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія: мистецтвознавство. Тернопіль, 2016. Вип. 35. С. 156–164. [in Ukrainian].
2. 宋永江 (2010). 歌剧《江姐》 [A brief analysis of the classic arias of “Sister Jiang”]. 河北省廊坊市, 2010. 3: 239-240 [in Chinese].
3. 焦杰 (1986). 对我国戏曲艺术发展的 [Thoughts on the development of opera art in my country]. 思考民乐. 山东. 8. 35-37 [in Chinese].
4. 查万红 (2006). 浅谈20世纪中国戏曲. [A short talk about Chinese opera of the 20th century]. 山东学院学报. 山东. 4: 128-130 [in Chinese].
5. 陈乃平 (2016). 阎肃诗歌创作的特点. 文学 [Characteristics of Yang Su’s poetic work]. – 湖: 北师. 校: 范学. 4. 127-130 [in Chinese].
6. 张英俊 (2020). 位普通士兵写了首歌. 歌曲《我爱祖国的蓝天》 [An ordinary soldier wrote the song. Review of the text of the song “I love the blue sky of my Motherland”]. 的歌词回顾专业大学杂志. – 内蒙古包头. 4: 32-34 [in Chinese].
7. 赵士明 (1994). 中国现代音乐家传记. [Biographies of modern Chinese musicians]. 阳. 649 [in Chinese].
8. 颜追钦 (1994). 连续主题模型. 歌剧《江姐》主歌与江姐唱段开场、结束旋律的关系分析 [Continuous Topic Model. Analysis of the relationship between the main song in the opera “Sister Jiang” and the opening and closing melodies in Sister Jiang’s aria]. 之声. 黄河. 山东. 5. 16-18 [in Chinese]

УДК 7.012+74

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-11>

Олена ВОЛИНСЬКА,
 orcid.org/0009-0003-6258-3467
 кандидат педагогічних наук, доцент,
 доцент кафедри дизайну і теорії мистецтва
 Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
 (Івано-Франківськ, Україна) v393ole@ukr.net

ХУДОЖНЬО-ПРОЄКТНА СПАДЩИНА МИХАЙЛА БІЛАСА

У статті здійснено аналіз художньо-проектної спадщини Михайла Біласа. Художньо-проектна спадщина Михайла Біласа є унікальним явищем в українській культурі та ґрунтується на принципах етнодизайну і традиціях народного мистецтва.

Метою дослідження є аналіз художньо-проектної спадщини Михайла Біласа в контексті традицій ткацької художньо-промислової освіти Галичини. **Методологія** дослідження базується на застосуванні комплексних методів: пошуково-аналітичний для виявлення та аналізу літератури, перегляду мистецьких творів тощо; історичний для вивчення закономірностей розвитку подій та явищ; хронологічний для розгляду подій у послідовності; логіко-синтетичний для аналізу подій та явищ; узагальнення та систематизації результатів для напрацювання висновків можливого практичного застосування матеріалів дослідження в сучасних освітніх процесах України.

Наукова новизна полягає в аналізі художньо-проектної спадщини М. Біласа в контексті розвитку ткацької художньо-промислової освіти Галичини. Дослідження виявило особливості художньо-проектної спадщини М. Біласа, а саме: звернення у творчості до народного мистецтва, звичаєвої та обрядової культури українців; авторські напрацювання зі стилізації, формотворення та колористики; застосування у роботах принципів етнодизайну тощо. **Висновки.** Художньо-проектна спадщина Михайла Біласа характеризується національним корінням, самобутніми мистецькими та художньо-проектними досягненнями. Митець залишив унікальний етнододоробок – тисячі робіт, які класифікуємо за видами мистецтв: графіка, живопис, декоративно-прикладне мистецтво, дизайн; за різновидами робіт декоративно-прикладного мистецтва: вишивка, витинанка, гобелени, килимарство, ткацтво, етнодизайн, іграшки, квіти, одяг тощо. Важливо вивчити та застосувати етномистецький доробок М. Біласа для професійної підготовки дизайнерів України.

Ключові слова: дизайн, етнодизайн, народне мистецтво, традиції ткацької художньо-проектної освіти Галичини, народні художні промисли, національний стиль, геометричні орнаменти.

Olena VOLYNSKA,
 orcid.org/0009-0003-6258-3467
 Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
 Associate Professor at the Department of Design and Art Theory
 Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
 (Ivano-Frankivsk, Ukraine) v393ole@ukr.net

ARTISTIC DESIGN HERITAGE OF MYKHAIL BILAS

The article analyzes the artistic and project heritage of Mykhailo Bilas. Mykhailo Bilas' art and project heritage is a unique phenomenon in Ukrainian culture and is based on the principles of ethnodesign and traditions of folk art.

The purpose of the research is the analysis of the artistic and project heritage of Mykhailo Bilas in the context of the traditions of the weaving artistic and industrial education of Galicia. The research methodology is based on the application of complex methods: search and analytical for identifying and analyzing literature, reviewing works of art etc.; historical for the study of regularities in the development of events and phenomena; chronological to consider events in sequence; logical-synthetic for the analysis of events and phenomena; generalization and systematization of the results to develop conclusions about the possible practical application of research materials in modern educational processes of Ukraine.

The scientific novelty consists in the analysis of the artistic and design heritage of M. Bilas in the context of the development of weaving artistic and industrial education in Galicia. The study revealed the peculiarities of M. Bilas' artistic and project heritage, namely: the appeal in creativity to folk art, customary and ceremonial culture of Ukrainians; author's work on stylization, shaping and coloring; application of ethnodesign principles in works etc. **Conclusions.** Mykhailo Bilas' artistic and project heritage is characterized by national roots, original artistic and artistic and project achievements. The artist left a unique ethnographic work - thousands of works, which are classified by types of art: graphics, painting, decorative and applied arts, design; by types of works of decorative and applied art: embroidery, carving, tapestries, carpet making, weaving, ethnic design, toys, flowers, clothes, etc. It is important to study and apply the ethno-art work of M. Bilas for the professional training of Ukrainian designers.

Key words: design, ethno-design, folk art, traditions of weaving art and project education of Galicia, folk crafts, national style, geometric ornaments.

Постановка проблеми. Розвиток самостійної української держави неможливий без ґрунтовного вивчення та використання у практиці сьогодення прогресивних напрацювань діячів минулого. Наші визначні попередники своїм життям та творчою працею відстоювали ідеали українського народу. Особливо актуальними є питання національної ідентичності, збереження та примноження культурної спадщини українського народу. Неабияку роль у контексті поставленої проблеми має вивчення художньо-проектної спадщини Народного художника України Михайла Біласа.

Аналіз досліджень. Дослідженню проблем художньої, художньо-проектної освіти України в мистецтвознавчому аспекті присвячено праці Є. Антоновича, Р. Захарчук-Чугай, М. Станкевича, Т. Максиська, Р. Шмагала та ін. Так, Є. Антонович, Р. Захарчук-Чугай, М. Станкевич дослідили історію виникнення різновидів українського декоративно-прикладного мистецтва та етнодизайну (Антонович, Захарчук-Чугай, Станкевич, 1992).

Т. Максисько в історичному напрямі вивчив питання розвитку художньої освіти у Львові (Максисько, 1968). Р. Шмагало в мистецтвознавчому контексті дослідив структурування, методологію, художні позиції мистецької освіти України середини ХІХ – середини ХХ ст. (Шмагало, 2005).

Біографію, творчу діяльність Михайла Біласа висвітлили В. Качкан, Ю. Лашук, В. Янченко, О. Білас-Березова та ін. Так, В. Качкан написав художньо-документальні повісті, есе про художника (Качкан, 1982). Ю. Лашук висвітлив творчу діяльність М. Біласа (Лашук, 1994). В. Янченко простежив національні образи у роботах митця (Янченко, 1993).

Низка досліджень діяльності Михайла Біласа належить Олені Білас-Березовій, директору Музею Михайла Біласа у м. Трускавці, що на Львівщині (Білас-Березова, 1997, 1998, 2003), яка популяризує творчість славетного родича, висвітлює біографію, видає альбоми робіт, організовує виставки, фестивалі («Білас-фест: до 100-річчя з дня уродин митця») тощо.

Проте у зазначених вище дослідженнях не проаналізовано художньо-проектну спадщину М. Біласа в контексті традицій ткацької художньо-проектної освіти Галичини.

Неабияке значення для цієї статті мають резолюції документів (Перший Український Педагогічний Конгрес, 1935), («Гуцульське Мистецтво», 1926) та особисте спілкування автора з Народним художником України Михайлом Біласом (Волинська, 2005).

Мета статті. Метою статті є аналіз художньо-проектної спадщини Михайла Біласа в контек-

сті традицій ткацької художньо-проектної освіти Галичини та розвитку етнодизайну України.

Виклад основного матеріалу. Сучасна вища мистецька освіта України вимагає нових підходів щодо формування національно свідомої людини. Важливу роль у цьому процесі відіграє художньо-проектна галузь. Адже тут, на зламі наук – мистецтвознавства, дизайну, етнодизайну, педагогіки напрацьовано значний навчально-виховний досвід, який варто вивчити з метою використання у практиці сьогодення. Основою зазначених питань є першоджерела: народне мистецтво, традиційна обрядова культура, звичаї українського народу, а що найголовніше – художньо-проектна спадщина митців у галузі етнодизайну.

Михайло Білас (1924–2016) залишив у спадок не просто численні колекції оригінальних виробів художнього ткацтва, килимарства, гобеленів тощо, але й потужний етнодизайнерський доробок, який потребує ґрунтовного вивчення та аналізу. Вважаємо за необхідне проаналізувати творчість М. Біласа в контексті традицій ткацької художньо-проектної освіти Галичини.

Становлення ткацької освіти Галичини припадає на кінець ХІХ століття. Цьому сприяв високий рівень розвитку ткацького народного ремесла, спричинений натуральним способом ведення господарства, сировинною базою, ринками збуту. Одним із осередків народного ткацького ремесла вважалася Гуцульщина. Розвитку ткацького ремесла сприяла одна з форм давнього традиційного господарювання гуцулів – вівчарство, яке допомагало набуттю знань, умінь та навичок ткацтва, розвитку проектної творчості, формуванню естетичних смаків.

Носіями досвіду традицій народного ткацтва були мистецькі родини. Етнопедагогічний феномен мистецьких династій сприяв розвитку особливої системи виховання підростаючих поколінь у гуцульських сім'ях. Ця особливість полягала в залученні дітей до господарювання та родинної справи, вивченні та творчої інтерпретації народного мистецтва, підприємництва, економічного зростання та добробуту тощо. Мистецькі родини акумулювали в собі правила, техніки, традиції створення тканих виробів. Таємниці виготовлення та фарбування пряжі, методи, форми та способи ткацтва, килимарства тощо передавалися з покоління в покоління. Гуцульська орнаментика характеризувалася строкатими геометричними візерунками, застосуванням ромбів, квадратів, прямокутників тощо на різнокольоровому тлі. Композиція та тематика виробів, символіка знаків, орнаментика, колірна гама були регіонально уста-

леними. Пряжу фарбували за допомогою природних барвників, що надавало виробам традиційної естетики.

Розвитку ткацького ремесла в Галичині сприяло заснуванням Львівської школи декоративного мистецтва та художнього промислу (1876), мережі навчальних закладів – так званих Наукових крайових ткацьких варстатів у Косові (1882), Глинянах (1885), Корчині (1886), Кросні (1887), Вілямовиці (1887), Рихвальді (1891), Горлиці (1893) тощо (Шмагало, 2005), (Максисько, 1968). Ці навчальні заклади допомагали ткацькій освіті молоді, вивченню покращених технологій, розвитку ткацького промислу в цілому. Відповідно до типового статуту Наукових крайових ткацьких варстатів, вихованців знайомили з теоретичними, практичними фаховими дисциплінами, рисунками. Проте навчальний процес під керівництвом викладачів – іноземних інструкторів був неефективним, оскільки дещо нехтувалися традиції гуцульського ткацького ремесла, виготовлялися «модерні», непритаманні регіону, вироби для продажу. Це не сприяло художньо-проектній освіті молоді за національними традиціями.

Заснування художньо-промислової спілки «Гуцульське мистецтво» в Косові (1922) покращило ситуацію в професійній ткацькій освіті краю («Гуцульське Мистецтво», 1926). На базі майстерень спілки запровадили виробництво килимів, освоїли гребінкову техніку, планували заснувати школу художнього гуцульського промислу і музей народного мистецтва. Проте заснування навчальних закладів, спілок, підготовка фахівців були недостатніми для економічного зростання регіону та розвитку художньо-проектної освіти.

Знаковою подією для розвитку художньої-проектної освіти Галичини було проведення Першого Українського Педагогічного Конгресу у Львові (1935) (Перший Український Педагогічний Конгрес, 1935). У рамках Конгресу науковець В. Січинський у доповіді «Ужиткове мистецтво в системі мистецького виховання молоді» оприлюднив програму розвитку художньо-промислової освіти. Він стверджував: «Мистецтво плястичне все служило зародком для кожного промислу – не тільки ремісничого, але і фабричного» (Перший Український Педагогічний Конгрес, 1935: 135). Доповідач радив навчати мистецтву у практичному напрямі, реалізуючи гасло початку ХХ століття – «наближення мистецтва до промислу і злиття техніки з мистецтвом» (Перший Український Педагогічний Конгрес, 1935: 135). Для розвитку українського промислу та подолання явищ тодішньої економічної кризи в Галичині В. Січинський запропону-

вав здійснювати обов'язкову художньо-проектну освіту дітей і молоді на уроках рисунків, ручних праць, використовуючи аналітичні і «конструктивістичні» методи, знайомити вихованців із виробничими процесами й ужитковим мистецтвом (промисловим і народним), погодити навчальні програми з рисунків і ручних праць, вивчати історію пластичного мистецтва (відвідувати музеї, художні виставки, архітектурні пам'ятки тощо), розпочати видання національних підручників, посібників, книг, термінології та енциклопедії з народного промислу (Перший Український Педагогічний Конгрес, 1935: 140).

Питання, окреслені на Першому Українському Педагогічному Конгресі у Львові, знаходили свою реалізацію в художньо-проектному навчанні молоді Галичини, у творчості професійних митців і майстрів народних промислів. Зразковою у цьому напрямі була художньо-проектна спадщина М. Біласа.

Аналізований матеріал доводить, що на творче зростання митця впливало соціально-культурне середовище, родинне виховання, навчання, етно-мистецькі традиції рідного краю тощо.

Михайло Якимович Білас народився 1924 р. у с. Креховичі Рожнятівського району Івано-Франківської області. Формування М. Біласа-митця відбувалося на Прикарпатті в родині лісничого, згодом – у Дрогобицькій гімназії, хореографічній студії Дрогобицького обласного драматичного театру, у класі вокалу Львівського музичного училища, Львівському художньому училищі імені І. Труша (відділ традиційного ткацтва), Львівському інституті прикладного та декоративного мистецтва (1953–1959 рр.; відділ художнього текстилю) та ін. (Білас-Березова, б. р.), (Максисько, 1968).

Перші мистецькі знання М. Білас здобував у своїй родині, де займався вишивкою з п'яти років. Зацікавлення народним мистецтвом спонукало його у підлітковому віці замальовувати орнаменти, відшивати окремі мотиви. Напрацьований у дитячі та юнацькі роки мистецький досвід дозволив М. Біласу створювати оригінальні рушники, серветки, гобелени тощо.

Проте найулюбленішою справою митця було ткацтво. Навчання М. Біласа в родині Шкрібляків сприяло не лише досконалому вивченню технік ліжникарства, але й національного фольклору, звичаїв, обрядів гуцулів. Митець стверджував: «Гуцули – то народ своєрідних звичаїв, ...філософії...» (Качкан, 1982: 87). Творча інтерпретація гуцульського народного ткацтва допомогла М. Біласу знайти авторський стиль виготовлення ліжників («Багряний», «Ватра», «Жовті квіти», «Очкастий»). Подальші роботи митця за своїм

змістом, стильовими ознаками були творчою інтерпретацією народних форм, мотивів, композицій, колірної гами, знаків-символів і характеризувалися високим професійним рівнем, застосуванням етнодизайну.

Митець працював художником-модельєром (сучасною мовою – дизайнером одягу) Київського, Львівського і Харківського будинків моделей. Його авторські моделі одягу вирізнялися етнодизайном.

За словами Ю. Лащука, «М. Білас свідомо й послідовно у своїй творчості веде пошук етноідеалу» (Лащук, 1994: 4). Митець, будучи майстром різних видів ткацтва (килимів, гобеленів, міні-гобеленів, ліжників, верет), постійно знаходився у творчому пошуку, експериментував, створював сюжетні панно («Косівський базар», «Красуля» тощо) та аплікації. Упродовж життя М. Білас власноручно виконав понад 300 тканих виробів (Білас-Березова, б. р.). Творча інтерпретація гуцульських і бойківських ліжників згодом трансформувалася у виготовлення гобеленів і сюжетних аплікацій.

Доробок митця умовно поділяємо за напрямками діяльності: передпроектний аналіз творів; ескізування; підготовка матеріалів до виконання задуму; робота над проектом. За тематикою творчі роботи митця класифікуємо:

Виконані на основі народних форм та мотивів гуцульського та бойківського народного мистецтва; присвячені людським моральним цінностям; фольклорно-етнографічні, природничі, філософські, сакральні та ін.

Традиції народного мистецтва Галичини, національні звичаї, обряди були визначальними у творчості М. Біласа. З цього приводу митець стверджував: «Я нічого не вигадую, коли працюю над ескізами, я просто згадую своє дитинство. І все» (Лащук, 1994: 21). Творчим гаслом майстра було плекання та інтерпретація народного мистецтва. Він наголошував: «Мистецтво не повинне марнувати себе на відтворення перехідного, тимчасового, тлінного. Воно має відображати і зберігати живе, прекрасне, вічне» (Лащук, 1994: 22).

Художньо-проектна спадщина М. Біласа має національний характер. Він – майстер багатьох жанрів народного мистецтва (текстилю, вишивки, сюжетних аплікацій, народних і обрядових ляльок, декоративних квітів тощо), автор оригінальних гобеленів, килимів, верет, ліжників тощо. Його твори вирізняються досконалістю, оригінальною композицією, колірною гамою, етнодизайном, тематикою виробів, присвяченій красі рідного краю, народним звичаям, обрядам, моральним цінностям, сакральній та філософській тема-

тиці тощо. Про це свідчать такі твори – аплікації «Косівський базар», «Бойківське весілля», «Гуцульське весілля» тощо, гобелени «Косівський базар», «Гуцульська сім'я», «Князі», «Молоді» тощо. Людські моральні цінності знайшли відображення в гобеленах – «Лебеді материнства», «Лісова пісня», «Осінь повінь», «Сім'я», «Сонячний плай» тощо (Білас-Березова, б. р.). Досконаліми творами митця є килими-триптихи, об'єднані спільним задумом та етномотивами – «Бойківське весілля», «Весільні ворота», «Вечорниці», «Красуля», «Косівський базар» тощо, гобелени сакральної («Вечірня молитва», «Голгофа», «Богородиця», «Розп'яття» тощо) та філософської («Журавлиний сум», «Дзвони долі», «Неволя» тощо) тематики (Білас-Березова, б. р.).

Натхненником митця було доквілля: «сад, ... криниця, диво-квіти, сонце» (Качкан, 1982: 87). За висновками В. Качкана, «На кожному гобелені бачимо, як авторська фантазія, все те, що зачерпнула з життєдайної народної криниці, перетворюється в заряджене духом сучасності» (Качкан, 1982: 8). М. Білас створив оригінальні за змістом міні-гобелени зі стилізованими природними мотивами («Настурція», «Квіти калини», «Півники», «Пожовкле листя») та порами року («Літо», «Осінь», «Зима», «Весна») (Білас-Березова, б. р.).

Автору статті пощастило спілкуватися з майстром художнього ткацтва Михайлом Біласом, неодноразово переглянути його численні твори в музеях. Вивчений матеріал дає підстави стверджувати, що оригінальність робіт М. Біласа зумовлювалася не лише його досвідом та майстерністю ткача-новатора, вишивальника, але й талантом живописця, графіка, філософа, а що найголовніше – етнодизайнера. Митець багато малював. Створення будь-якого проекту розпочиналося з аналізу природних форм, явищ, замальовування їх, подальшою стилізацією в декоративні мотиви, композиції, виконання начерків атрибутики, ескізування, що знаходило подальшу реалізацію в тканих виробах. В ескізуванні майстер використовував не лише чорно-білі зображення простим олівцем, а й малюнки кольоровими олівцями, пастелями. Часто аплікації оксамитовим папером були оригінальними ескізами до його майбутніх проектів. Неабиякого значення митець надавав пошукам колірної гами творів, використовував власноручно пофарбовану вовну, нитки складного меланжу з десяти-п'ятнадцяти відтінків. М. Білас (для виконання проектів) власноручно вдосконалив ткацький верстат, що сприяло створенню оригінальних композицій та форм, складній та багатій колірній гамі виробів тощо.

Під час спілкування автора статті з художником потверджуємо висновки, що М. Білас вболівав за стан сучасного мистецтва та вважав, що художник повинен мати ґрунтовні знання народного мистецтва та культури українців, авторський стиль. На його думку, натхненником творчості має бути національне мистецтво, традиції художнього ткацтва Галичини.

Митець М. Білас мав власні погляди на систему художньо-проектної освіти дітей та молоді. Він стверджував, що любов до прекрасного та вивчення української культури варто прищеплювати в родині змалку. Розповідав, як його мама спонукала милуватися кольорами та формами розквітлих настирцій (Волинська, 2005).

М. Білас у художньо-проектній освіті молоді пропонував використовувати словесні, наочні, практичні методи навчання; знайомити дітей з вишивкою; співати колискові, розповідати українські народні казки. Він вважав, що батьки, взаємини між ними мають виховувати майбутніх громадян держави. Такі погляди митця можемо назвати визначальними в етномистецькому родинному вихованні українців та важливими у художньо-проектній культурі нації.

Митець мав власний погляд на розвиток художньо-проектної освіти в Україні. Так, дошкільна художня освіта має спрямовуватися на розвиток думок і фантазії в дітей. Шкільна освіта, на його думку, має виховати культурну людину, яка знає історію мистецтва рідного краю. Він радив проводити навчальні дисципліни художнього спрямування парою, поєднуючи вивчення теорії з практикою. Учитель, зі слів М. Біласа, має бути грамотним знавцем теорії і практики («повинен добре розказувати, показувати»), тобто застосовувати словесні, наочні та практичні методи навчання, використовуючи колективну, групову та індивідуальну форми організації навчання. У школі, на його думку, потрібно ґрунтовно навчати мистецтва вишивки, писанкарства, українських звичаїв і обрядів. Вища художньо-проектна освіта (зі слів митця) має характеризуватися академічним підходом до вивчення фахових художніх дисциплін з обов'язковим відвідуванням музеїв, виставок, роботою в музейних фондах. Основою образотворчої грамоти М. Білас називав рисунок. Тільки добре вивчивши рисунок (наголошував художник) можна переходити до вивчення кольорів. «Перлиною творчості» митець вважав ескізи нашвидкоруч за короткий проміжок часу. Цей митець пропонував навчати майбутніх художників темперному живопису, а «натхнення» вважав «хворобою» митця. М. Білас повторював, що грамотний художник «повинен їздити, бувати, бачити» (Волинська, 2005). А це, за його висно-

вками, означає, що на професійне зростання і світогляд художника впливає участь у роботі конференцій, стажування, відвідування музеїв («позитивний матеріал для творчості») (Волинська, 2005).

Художник М. Білас виокремив головне завдання митця – формування власного стилю, що можливо за умови щоденної праці над собою («багато читати, бути мудрою та всесторонньо розвинутою людиною») (Волинська, 2005). Він закликав митців до якісного виконання робіт, заперечував «показуху» у творчій діяльності. М. Білас стверджував: «Треба спочатку подумати, вивчити, записати у пам'яті, а потім – створювати мистецьку роботу» (Волинська, 2005). Він наголошував, що персональна виставка для митця – це серйозна підготовка, професійний рубіж («коли є свій стиль, почерк, своє «я»), а не збірка будьяких робіт (Волинська, 2005). М. Білас вболівав за чистоту української мови, збереження національної художньо-проектної спадщини. Митець був відкритим для творчої молоді. Так, подружжя Лашуків привозили студентів на творчі зустрічі і мистецькі консультації в майстерні та музеї М. Біласа, що є важливою школою для художньо-проектної освіти, підготовки етнодизайнерів.

Неабияку роль у творчості митця займала ґрунтовна методична діяльність. Про це свідчать експозиції єдиного на той час прижиттєвого Художнього музею Михайла Біласа, який заснований 19 грудня 1992 р. у м. Трускавці. Так, експозиції музею знайомлять відвідувачів з авторською школою етнодизайну М. Біласа. Тут розміщено стенди з композиційними пошуками, схемами та ескізами майбутніх проєктів майстра (виконані пастеллю), зразки власноручно пофарбованої пряжі, подано варіанти назв творів і терміни виконання робіт, їхні розміри тощо. Експозиції музею містять виконані за ескізами вироби майстра у натуральну величину. Це надає нам право стверджувати, що Художній музей М. Біласа є унікальним осередком художньо-проектної культури України, науково-методичним закладом професійного навчання ткацтву.

Художник М. Білас відзначався працелюбністю, був учасником обласних, республіканських, всесоюзних і міжнародних виставок. Персональні виставки митця були в Україні (Івано-Франківськ, Дрогобич, Канів, Київ, Коломия, Львів, Харків, Умань) та за її межами (Бельгія, Болгарія, Естонія, Індія, Канада, Німеччина, Франція) (Лашук, 1994: 22). Митця гідно поціновано в Україні, його іменем названо прижиттєвий Художній музей у м. Трускавці. У 1995 р. М. Біласу присвоєно звання «Народний художник України», а в 1999 р. – «Почесний громадянин міста-курорту Трускавця»

(Білас-Березова, б. р.). Твори художника зберігаються в багатьох музеях (Національний музей народного мистецтва Гуцульщини і Покуття імені Й. Кобринського (Коломия), музей «Дрогобиччина» (Дрогобич), Національний музей у Львові, МЕХП НАНУ, музей Т. Г. Шевченка (Канів). Про М. Біласа та його творчість знято 5 телефільмів (Білас-Березова, 2003).

Висновки. Аналізуючи зібраний матеріал стверджуємо, що художньо-проектна спадщина М. Біласа має національний характер за змістом та формою, є авторською школою етнодизайну. Художньо-освітні погляди М. Біласа є прогресивними, актуальними, визначальними для розвитку художньо-проектної освіти України, розробки навчальних та робочих програм з підготовки дизайнерів, традиції яких було започатковано в Галичині кінця ХІХ століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонович Є. А., Захарчук-Чугай Р. В., Станкевич М. Є. Декоративно-прикладне мистецтво. Львів : Світ, 1992. 271 с.: іл.
2. Білас-Березова О. «Бельткатство» Михайла Біласа. Матеріали міжнародної наук.-практ. конференції «Український килим : генеза, іконографія, стилістика». Київ, 1998. С.11.
3. Білас-Березова О. Білас Михайло Якимович. Енциклопедія сучасної України. Київ, 2003. Т. 2. С. 762.
4. Білас-Березова О. Сакральна тематика у художньому світі Михайла Біласа. Сакральне мистецтво Бойківщини : Наук. чит. пам'яті Михайла Драгана. Дрогобич : Відродження, 1997. С. 15–17.
5. Білас-Березова О. Михайло Білас : ткацтво, аплікація, вишивка. Альбом. Дрогобич : Добре серце, б. р. 54 с., іл.
6. Волинська О. Усна розмова О. Волинської з М. Біласом. Запис зроблено 27.08.2005.
7. «Гуцульське Мистецтво». Українське мистецтво. Львів, 1926. 1. С. 55–56.
8. Качкан В. А. Світло високого дня : Портрети, есе, художньо-документальні повісті. Ужгород : Карпати, 1982. 229 с.
9. Лашук Ю. Майстер із Трускавця. Трускавець, 1994. 15 с.
10. Максисько Т. С. До питання історії розвитку художньої освіти у Львові. ІХ наукова конференція... кафедр Львівського державного інституту прикладного і декоративного мистецтва за 1967 р. : зб. матер. Львів : Львівський університет, 1968. С. 23–27.
11. Перший Український Педагогічний Конгрес. 1935. Львів : Накл. товариства «Рідна школа», 1938. 250 с.
12. Шмагалю Р. Т. Мистецька освіта в Україні середини ХІХ – середини ХХ ст. : структурування, методологія, художні позиції. Львів : Українські технології, 2005. 528 с., 742 іл.
13. Янченко В. Образ національного в барвах Михайла Біласа. Український світ. 1993. № 1–2. С. 21–23.

REFERENCES

1. Antonovych Ye. A., Zakharchuk-Chuhai R. V., Stankevych M. Ye. (1992) Dekoratyvno-prykladne mystetstvo. [Decorative and applied art] Lviv: Svit. 271 s.: il. [in Ukrainian].
2. Bilas-Berezova O. (1998) «Beltkatstvo» Mykhaila Bilasa. [«Beltkastvo» by Mykhailo Bilas] Materialy mizhnarodnoi nauk.-prakt. konferentsii «Ukrainskyi kylym: geneza, ikonohrafiia, stylistyka». Kyiv. S.11. [in Ukrainian].
3. Bilas-Berezova O. (2003) Bilas Mykhailo Yakymovych. [Mykhailo Yakymovych Bilas] Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy. Kyiv. 2. S. 762. [in Ukrainian].
4. Bilas-Berezova O. (1997) Sakralna tematyka u khudozhnomu sviti Mykhaila Bilasa. [Sacred themes in the artistic world of Mykhailo Bilas] Sakralne mystetstvo Boikivshchyny: Nauk. chyt. pamiati Mykhaila Drahana. Drohobych: Vidrozhennia. S. 15–17. [in Ukrainian].
5. Bilas-Berezova O. (b. r.) Mykhailo Bilas: tkatstvo, aplikatsiia, vyshyvka. [Mykhailo Bilas: weaving, appliqué, embroidery] Albom. Drohobych: Dobre sertse. 54 s., il. [in Ukrainian].
6. Volynska O. (2005) Usna rozmova O. Volynskoi z M. Bilasom. [A conversation between Olena Volynska and Mykhailo Bilas] Zapys зроблено 27.08.2005. [in Ukrainian].
7. «Hutsulske Mystetstvo». (1926) [«Hutsul Art»] Ukrainske mystetstvo. Lviv. 1. S. 55–56. [in Ukrainian].
8. Kachkan V. A. (1982) Svitlo vysokoho dnia: Portrety, ese, khudozhno-dokumentalni povisti. [Daylight: Portraits, essays, fiction and documentary stories] Uzhhorod: Karpaty. 229 s. [in Ukrainian].
9. Lashchuk Yu. (1994) Maister iz Truskavtsia. [Master from Truskavets] Truskavets. 15 s. [in Ukrainian].
10. Maksysko T. S. (1968) Do pytannia istorii rozvytku khudozhnoi osvity u Lvovi. [To the question of the history of the development of art education in Lviv] IX naukova konferentsiia... kafedr Lvivskoho derzhavnoho instytutu prykladnoho i dekoratyvnogo mystetstva za 1967 r.: zb. mater. Lviv: Lvivskyi universytet. S. 23–27. [in Ukrainian].
11. Pershyi Ukrainyskyi Pedahohichnyi Konhres. 1935. (1938) [The First Ukrainian Pedagogical Congress] Lviv: Nakl. tovarystva «Ridna shkola». 250 s. [in Ukrainian].
12. Shmahalo R. T. (2005) Mystetska osvita v Ukraini seredy XIX – seredy XX st.: strukturuvannia, metodolohiia, khudozhni pozytsii. [Art education in Ukraine in the mid-19th - mid-20th centuries: structuring, methodology, artistic positions] Lviv: Ukrainski tekhnolohii. 528 s., 742 il. [in Ukrainian].
13. Ianchenko V. (1993) Obraz natsionalnoho v barvakh Mykhaila Bilasa. [The national image in the colors of Mykhailo Bilas] Ukrainyskyi svit. 1–2. S. 21–23. [in Ukrainian].

УДК 75.058(477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-12>**Ольга ДЕНИСЮК,***orcid.org/0000-0002-8196-8608*

кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри теорії та історії мистецтва

Національної академії образотворчого мистецтва та архітектури

(Київ, Україна) *olyadenysiuk@gmail.com***Таміла ПЕДАН,***orcid.org/0000-0002-6855-1920*

студентка II курсу аспірантури кафедри теорії та історії мистецтва

Національної академії образотворчого мистецтва та архітектури

(Київ, Україна) *pedantamila@gmail.com*

ТВОРЧИСТЬ МАЙСТРІВ ПЕТРИКІВСЬКОГО РОЗПИСУ ЯК РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Актуальність дослідження зумовлена кількома факторами. По-перше, у по всьому світові, та в Україні, зокрема, певний інтерес до виробів традиційного народного декоративного мистецтва, виконаних у техніці *hand-made*. По-друге, в умовах триваючої війни українські традиційні витвори декоративно-ужиткового мистецтва набувають особливого значення з точки зору привертання уваги світової демократичної спільноти до сучасних подій в Україні, зокрема тих, що стосуються життя людей та збереження елементів не матеріальної культурної спадщини. Сучасні події в Україні вплинули на життя та творчість художніх митців і народних майстрів, які змушені працювати в умовах війни або залишити країну для продовження своєї діяльності. По-третє, витвори народного образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва активно презентуються за кордоном як форма вияву української ментальності, свідомості, світогляду та образного візуального ряду.

Метою дослідження є джерелознавчий аналіз наукових і літературних джерел, які розкривають походження та розвиток цього унікального національного феномену, що у 2013 році отримав статус об'єкта нематеріальної культурної спадщини.

Методологія дослідження базується на принципах об'єктивності, системності, всебічності, комплексності та історико-логічному підході. Під час дослідження використовувалися такі методи: системний метод у джерелознавчому аналізі; історико-культурний метод для реконструкції етапів генези та розвитку феномену петриківського розпису; біографічний метод для висвітлення основних досягнень майстрів школи петриківського розпису. Також застосовувалися методи спеціальних історичних дисциплін, архівознавства та бібліотечної справи.

Результати дослідження включають теоретичні та практичні висновки: аналіз наукової літератури з проблематики генези і розвитку феномену «петриківський розпис» на основі вивчення джерел XIX – першої половини XX століття; теоретичний аналіз джерел з історії петриківського розпису виявив нові можливості його дослідження в сучасних історичних умовах; визначено сучасні тенденції розвитку цього національного історико-художнього та мистецько-ужиткового феномену, зокрема в галузях культурології та мистецтвознавства.

Ключові слова: петриківський розпис, наукове джерело, бібліографія, джерелознавство, історіографія.

Olga DENISYUK,

orcid.org/0000-0002-8196-8608

Candidate of Art Studies,

Associate Professor at the Department of Theory and History of Art

National Academy of Fine Arts and Architecture

(Kyiv, Ukraine) olyadenysiuk@gmail.com

Tamila PEDAN,

orcid.org/0000-0002-6855-1920

2nd year PhD student at the Department of Theory and History of Art

National Academy of Fine Arts and Architecture

(Kyiv, Ukraine) pedantamila@gmail.com

CREATIVITY OF MASTERS OF PETRYKIVKA PAINTING AS REPRESENTATION OF UKRAINIAN CULTURAL AND ARTISTIC IDENTITIES: HISTORIOGRAPHIC ASPECT

The research is relevant due to several factors. First, all over the world, and in Ukraine, in particular, there is a certain interest in products of traditional folk decorative art made in the hand-made technique. Secondly, in the conditions of the ongoing war; Ukrainian traditional works of decorative and applied art acquire special importance from the point of view of attracting the attention of the world democratic community to modern events in Ukraine, in particular those related to people's lives and the preservation of elements of non-material cultural heritage. Current events in Ukraine have affected the life and work of artists and folk craftsmen who are forced to work in war conditions or leave the country to continue their activities. Thirdly, works of folk fine and decorative applied art are actively presented abroad as a form of expression of Ukrainian mentality, consciousness, worldview and imaginative visual range.

The purpose of the research is the source-based analysis of scientific and literary sources that reveal the origin and development of this unique national phenomenon, which in 2013 received the status of an object of intangible cultural heritage.

The research methodology is based on the principles of objectivity, systematicity, comprehensiveness, complexity and historical-logical approach. The following methods were used during the research: systematic method in source analysis; a historical and cultural method for the reconstruction of the stages of the genesis and development of the phenomenon of the Petrikov painting; a biographical method for highlighting the main achievements of the masters of the school of Petrikov painting. The methods of special historical disciplines, archival science and librarianship were also used.

The results of the research include theoretical and practical conclusions: an analysis of scientific literature on the genesis and development of the phenomenon "Petrykiv painting" based on the study of sources from the XIX - the first half of the XX century; the theoretical analysis of sources from the history of the Petrikovsky painting revealed new opportunities for its research in modern historical conditions; the current trends in the development of this national historical-artistic and artistic-utilitarian phenomenon are defined, in particular in the fields of cultural studies and art history.

Key words: *Petrykiv painting, scientific source, bibliography, source studies, historiography.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження пов'язана, в першу чергу, із сучасним станом, в якому опинилася Україна, в цілому, та її культура, зокрема. Вороги руйнують об'єкти культури, вивозять та знищують артефакти, які мають велике значення для українського народу. У цих умовах нагальною потребою є посилені увага до об'єктів, які віднесені не тільки до культурної спадщини України, але й цивілізованого світу. Таким є феномен петриківського розпису.

По-друге, у цих умовах не переривається творчий процес митців і мисткинь, деякі з них змушені працювати за кордоном. При цьому, цей процес став свідченням факту просування української культури у світ демократичних країн, він певним чином сполучає українську культуру зі світовою культурною спадщиною.

По-третє, реальністю став процес творіння українськими митцями й мисткинями, народними майстрами й майстринями тощо, мистецько-ужиткових предметів, які відбивають специфіку воєнного часу. Це – і роботи, виконані в стилі hand-made, це – і сучасні напрацювання у сфері національного мистецтва – художнього та декоративно-ужиткового, особливо створені на ниві етнодизайну, який, своєю чергою, застосовує методику, розроблену у дусі петриківського розпису, певним чином трансформуючи її відносно сучасних культурно-мистецьких реалій.

Актуальною і важливою є діяльність, що в її межах сучасні культурологи і мистецтвознавці пролонговано досліджують сучасні тенденції розвитку різних стилів, жанрів і форм, які належать до сфери декоративно-ужиткового мистецтва і ремесла; цей процес стосується також і сфери петриківського розпису.

Аналіз досліджень. Одним із напрямів декоративно-ужиткових та етнографічних досліджень на теренах України став напрям, який вивчає традиційний стінопис (англ. wall painting) (на просторі українських поселень), що входить до традиції декорування побуту. Ці дослідження мали місце у 1920–1930 роках, коли вивчалася регіональна специфіка цієї народної творчості (Кржемінський, 1927; Гагенмейстер, 1927; Зарембський; Левитська, 1928; Щепотьєва, 1928; Олена Пчілка, 1929 (вона, акцентуючи на вивченні стінних розписів Поділля, відмічала їхнє поширення в інших регіонах України: на Херсонщині, у Запоріжжі, на Катеринославщині та Волині (Олена Пчілка, 1929: 179); Берченко, 1930; Мишківська, 1930. Цим сюжетом переймалися етнографи, які також вивчали особливості декору. Комплексний підхід на ниві цих досліджень сприяв розвиткові уявлень щодо традицій побудови, облаштування та оздоблення житла українців. Особливо він відмічається у роботах Миколи Сумцова (1854–1922; українського вченого, етнографа і фольклориста) (Сумцов, 1901), Василя Бабенка (1877–1955; українського вченого– археолога, автора «Етнографічних нарисів Катеринославського краю») (Бабенко, 1905), Хведіра Вовка (1847–1918; українського антрополога, етнографа, автора великої праці «Студії з української етнографії та антропології, 1928), (Вовк Хв., 1995); Вадима Щербаківського (1876–1957; українського історика, етнографа, мистецтвознавця, автора роботи «Орнаментация української хати. Рим, 1980) (Щербаківський, 1980).

Дмитро Яворницький (1855–1940) був одним із провідних дослідників в галузі відзначення самотності петриківського розпису; збирав зразки настінного малювання Катеринославщини; у 1911 та 1913 рр. організував експедицію (Яворницький, 2005); до неї він запросив художницю Є. Євенбах (1889–1981), яка робила копіювання (на папері, аквареллю) настінних розписів (Євенбах, 1979). Ці замальовки дозволяють сучасникам визначають час офіційної фіксації «петриківського розпису». Ці матеріали зберігаються у: відділі фондів та у фондовій групі «Етнографія» Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького (Євенбах, 2013), у Національному заповіднику «Софія Київська» (тут зберігаються 3 книги обліку «Настінні розписи Дніпропетровської області 1911–1935 рр. (Петриківка, Новомосковськ)» (Настінні розписи Дніпропетровської області, 1948); тут містяться 30 акварелей авторства Є. Євенбах.

Ґрунтовне дослідження стінописів Катеринославщини здійснила Євгенія Берченко (1884 [1889]–1934), українська мистецтвознавчиня,

культурологиня, колекціонерка)); опублікувала зошит «Настінне малювання українських хат та господарських будівель при них» (Берченко, 1930); описала композиційні прийоми та художньо-технічні особливості петриківського розпису (Берченко, 1930). Саме Євгенія Берченко першою ґрунтовно дослідила петриківський розпис. Є. Берченко розпочала мистецтвознавчі студії петриківського малювання на папері в середині 1920-их років (1927, 1928, 1930). Вони і дотепер є єдиним фаховим дослідженням із цієї проблеми.

Олександр Статива (1898–1965) (український мистецтвознавець, художник і педагог, засновник і перший директор художньої школи Петриківського розпису) створив багато наукових і популярних матеріалів, присвячених петриківському розпису та його майстриям (Т. Пата. Н. Білокінь, Г. Павленко, О. Пилипенко, Г. Пилипенко (Виставка українського народного мистецтва: короткий путівник..., 1936: 13).

За матеріалами українських виставок у столичних містах срср (1936 рік) та колекцій Державного музею українського мистецтва (Київ, тоді урср) був виданий альбом «Українське народне мистецтво» (1938). У фондах Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського зберігається рукопис О. Стойкевича «Декоративні розписи народних майстрів села Петриківка» (1954); він містить дані про те, що традиція прикрашати розписами хати, речі хатнього та господарського вжитку в селах Катеринославщини (Каменське, Романково, Паньківка, Петриківка) існує ще з давніх часів (Стойкевич, 1954).

Особливу роль у дослідженні петриківського розпису відіграла Наталія Глухенька (1909–2004), українська мистецтвознавчиня і педагог, дослідниця і популяризаторка петриківського розпису, кандидатка мистецтвознавства. Вона з 1945 року присвятила себе науковій діяльності, головним напрямом якої став петриківський розпис; приділила особливу увагу старшим майстрам і майстриям петриківської школи – Тетяні Паті, Ірині Пилипенко, Надії Тимошенко, Ганні Ісаєвій, Федору Панко; також Петриківській школі декоративного живопису. Вона є видатною авторкою статей з питань українського народного декоративного мистецтва; їй належить велика роль у виданні альбомів: «Тетяна Пата» (Київ, 1975), «Петриківка» (Дніпро, 1975) («Петриківка» / Бібліотека українського мистецтва), «Федір Панко» (Київ, 1978); каталогу «Виставка Петриківського декоративного розпису» (1979 – грецькою мовою; 1981 – іспанською мовою); комплекту листівок «Федір Панко» (1986).

Трансформацію петриківського орнаменту в художніх промислах на прикладі творчості Т. Пати розкриває І. Корнієнко у матеріалі «Для щастя народного» у книзі «Народні таланти: нариси» (Корнієнко, 1959). Л. Лисенко присвятила публікацію на тему «Конференція з питань розвитку петриківського розпису» (1980) (Лисенко, 1980: 103–105) ретроспективній виставці петриківського розпису 1913–1980 років. Особливості петриківських розписів у творчості корифеїв Т. Пати та Н. Білокінь, вивчала Юлія Смолій (Смолій, 1998). У статті «Петриківське малювання: народознавча і мистецтвознавча термінологія» Ю. Смолій вивчила проблема термінології петриківського традиційного малювання (Смолій, 2002). Цю проблему також розглядали на платформі українського мовознавства Н. Левун та Ю. Рисіч (Левун, Рисіч, 2002).

У контексті розгляду народного мистецтва та народних промислів другої половини ХХ століття М. Селівачов висвітлює розвиток петриківського розпису у розділі «Народне декоративне мистецтво. Художні промисли» п'ятитомного видання «Історія української культури» (Селівачов, 2005: 1153–1231). Розвиток петриківського розпису та творчість його деяких майстрів вивчала Л. Тверська (Петриківка : альбом., 2011).

Статті авторства Л. Тверської, Ю. Смолій, Л. Чирич, В. Титаренко, А. Пікуша, В. Глущенко, М. Семесюк, у яких творчість петриківських майстрів другої половини ХХ століття постала у науковому фокусі мистецтвознавців, увійшли, зокрема, до «Енциклопедії сучасної України». Чудовим прикладом ґрунтовного опису феномену петриківського розпису є дисертаційне дослідження авторства Анастасії Чуднівцеві (1988–; майстрині петриківського розпису, мистецтвознавчині; дослідниці творчості відомих майстрів (Ф. Панка, Н. Турчин), авторки багатьох статей та інших матеріалів із цієї проблеми) (Чуднівцеві, 2019). У ньому системно досліджено еволюцію, становлення та особливості розвитку петриківського розпису в період ХХ – початку ХХІ століть; визначені зміни його стилістики з точки зору інтеграції у різні види мистецтва; схарактеризовано феномен петриківського розпису в контексті динаміки української художньої культури; встановлено значення його ролі як репрезентанта національної культури в сучасному соціокультурному просторі; охарактеризовано іманентну творчість окремих осередків за кордоном.

У наш час видано багато наукових матеріалів (статті, тези до конференцій), які розкривають різні аспекти цього прекрасного вітчизняного

художньо-декоративного феномену. Такою є стаття авторства Юлії Грінкевич (Грінкевич, 2019). Ця авторка навела приклади наукових джерел із цієї проблематики; зазначила: у другій половині ХХ ст. архітектурний напрям досліджень (петриківські розписи інтер'єрів) продовжив В. Самойлович (1961, 1989); пізніше реконструкції опублікували Т. Косміна (1986) та А. Данилюк (1993); регіональні особливості малювання Півдня України досліджував В. Малина (2006); петриківські розписи розглядав Б. Бутник-Сіверський у фундаментальних монографіях з історії українського радянського народного мистецтва (1966, 1970).

Ю. Грінкевич звернула увагу на філософсько-культурологічний підхід до феномену петриківського малювання, що був заснований Олександром Найденом (1937–; українським митцем, доктором мистецтвознавства, збирачем і дослідником витворів народної культури). У 1985 році О. Найденом захистив кандидатську дисертацію «Орнамент українського народного розпису» (оприлюднено як монографію 1989 р.), видав низку статей (1983, 1984, 1987). До лав сучасних дослідників петриківського розпису Ю. Грінкевич відносить Є. Белоусова (Белоусов, 2014), М. Касьяненка (Касьяненко, 2010), А. Молька (Молько, 2011), А. Пікуша (Пікуш, 2013). ґрунтовним є матеріал авторства Г. Сагач (Сагач, 2016). Не менше значення має матеріал від В. Муравйова (Муравйов, 2020). У статті авторства Т. Гарькавої (Гарькава, 2019) розглянуто основні методи навчання петриківського декоративного розпису. Ця авторка також зазначила, що методика викладання декоративно-прикладного мистецтва розглядали у своїх наукових працях Є. Антонович, Л. Богайчук, З. Борисюк, Р. Захарчук-Чугай (Захарчук-Чугай, Антонович, 2018), М. Кириченко, Т. Ковальчук, Ю. Легенький, Л. Паніна, М. Резніченко (Гарькава, 2019: 145). Іншими працями Тетяни Гарькавої є: (Гарькава, 2017; 2016). У роботі авторства Тетяни Гарькавої «Історичні витоки петриківського декоративного розпису» (2017) (Гарькава, 2017: 53–57) розглядаються питання петриківського розпису, розглянуті у національному та світовому контекстах; авторка акцентує увагу на історії петриківського розпису; розглядає етапи його становлення та напрями його розвитку у період Незалежності України.

Розкрити обрану тему допомагає і праця авторства Г. Євсєєвої (Євсєєва, 2013); у ній авторка пише: «... Олександр Статива... заснував у Петриківці в 1935 році перший навчальний заклад народного мистецтва, так звану «Школу декоративного малювання»... Викладачами до училища

були запрошені художники-професіонали Т. Пата та її талановита дочка Текля Кучеренко. ...відіграла...важливу роль у подальшій долі петриківського розпису...випускники цієї школи, учні Т. Пати і О. Стативи розвивали...продовжували традиції петриківського розпису ... до сьогодні – Федір Панко, Поліна Глущенко, Марфа Тимченко, Галина Соколянко, Надія Шулик, Андрій Пікуш, Валентина Михайличенко та ін. ...» (Євсєєва, 2013: 57).

Юлія Цугорка та її науковий керівник Наталія Золотарчук (Цугорка, Золотарчук, 2024) пишуть наступне: «...Сьогодні петриківський розпис широко використовується у різних сучасних графічних дизайнах, поліграфії та мистецьких практиках, таких як боді-арт, акціонізм, перформанс, геппенінг та інші. Основи його художньої мови вивчаються у закладах культури..., з його історією знайомляться ще з уроків малювання у дитячих садках та середніх школах» (Цугорка, Золотарчук, 2024: 470). Ці автори застосовують досвід інших вітчизняних дослідників (Євсєєва, 2013).

Значним досягненням українських науковців є праця: «Кара-Васильєва, Чегусова, 2005). В її основі знаходиться чітка концепція з вивчення вітчизняного декоративного мистецтва. Українські науковці розробили видатну працю: «Історія декоративного мистецтва України...», 2016). Великою подією з точки зору світового поширення феномену петриківського розпису стало прийняття їх у 2013 році до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО («Петриківка: мальовничий дивосвіт» (ПЕТРИКІВКА: мальовничий дивосвіт., 2017; «Замилувала Петриківка світ: петриківський розпис як складову українського народного малярства включено до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства» (Кощенко, 2013: 5).

Метою дослідження є розширення джерелознавчої науково-літературної бази, у якій досліджуються витoki і подальший розвиток петриківського розпису, особливо, в умовах сучасної війни і новітніх реалій на образотворчій та декоративно-ужитковій ниві.

Виклад основного матеріалу. Для визначення топографії осередків петриківського розпису були з'ясовані етапи його генези і розвитку відповідно до діяльності його дослідників (Смолій, 2011: 7). Перший етап (1901–1906 рр.) презентований відомостями від знаних етнографів: Д. Яворницький, В. Бабенко, В. Харузіна. На другому етапі (1905, 1911–1914 рр.) до збирання і опису взірців петриківського хатнього розпису прилучилися наступні митці: В. Строменко, Є. Евенбах, М. Валукінський.

На третьому етапі (1920–1930-і роки) були започатковані системні мистецтвознавчі студії (Є. Берченко); до цієї діяльності долучилися збирачі – представники музейних установ (К. Гололобова, В. Соляник, І. Шаповал) та окремі ентузіасти – представники сільської інтелігенції – О. Горбань, О. Різник-Парченко, Олександр Статива та інші.

Окрема історія – хатнє петриківське малярство та роботи на папері. Вони пройшли у своїй генезі та розвиткові наступні етапи: 1. виникнення й поширення розпису – стінопису (друга половина XIX століття); 2. затвердження і активізація петриківського стінопису; генеза малювання на папері (кінець XIX століття – 1910-і роки); 3. згасання традиції стінопису; активізація малювання на папері (1920-і роки); 4. згасання традиції хатнього малювання (1930–1941 роки).

Першу наукову статтю «Петриківський декоративний розпис, його особливості, орнаментика, художня виразність» підготувала Н. Глухенька (Глухенька, 1957: 94–102). У статті «Виставка народного орнаменту Дніпропетровщини» (Глухенька, 1957: 172–174) Н. Глухенька схарактеризувала творчість Т. Пати, Г. Ісаєвої, Є. Остроух, Ф. Панка, Я. Ключи, О. Пікуш, В. Соколенка. Н. Глухенька висвітила проблему впровадження петриківського орнаменту в різні сфери художньої промисловості. У статті «Петриковская лаковая роспись» (Глухенька, 1958). Н. Глухенька написала, що при артілі «Вільна селянка» відкрито цех підлакового розпису, який 1958 року очолив Ф. Панко; на цій ниві працювали: І. Завгородній, Г. Ісаєва, Я. Ключа, Є. Пруднікова, О. Пікуш, Н. Шулик та інші майстри декоративного розпису, які навчалися у Т. Пати. У статті «Петриківський розпис по фарфору та склу» (1958) Н. Глухенька описала процес інтеграції петриківського розпису у промислове (Глухенька, 1958). У концептуальній статті «Петриківські майстри декоративного розпису» (Глухенька, 1959) Н. Глухенька дослідила історію петриківських розписів, їхні особливості, виділила момент превалювання в них рослинного орнаменту, наявність ажурної і графічної чіткості малюнка; розповіла про розвиток петриківської традиції за радянських часів; акцентувала на появі «мальовок», нових композицій розпису на папері (букет, декоративні панно), тематики з радянською символікою. Н. Глухенька акцентувала на тому, що важливим моментом у процесі трансформації хатніх традицій розписів до модерних форм станкового характеру була школа декоративного малювання, яку заснував О. Статива (1936 рік). Цей дослідницький матеріал ґрунтувався на біографічних матеріалах майстрів Петриківки – Т. Пати,

Т. Кучеренко, В. Клименко, П. Глущенко, М. Тимченко, Г. і В. Павленко, Ф. Панка, В. Соколенка. У 1959 році Н. Глухенька підготувала статтю «Народна художниця Тетяна Пата» (Глухенька, 1959: 106–107); зробила нарис «До 50-річчя народного майстра Ганни Ісаєвої» (Глухенька, 1962: 146–147). У статті «Петриківський розпис по дереву» (1962) (Глухенька, 1962) авторка описує традиції розпису побутових виробів з дерева у Петриківці; акцентує на факті формуванні нових типів виробів у радянський час, нових принципах їхнього декору.

Певна трансформація на ниві петриківського орнаменту мала місце архітектурі післявоєнного часу; цей момент також був предметом розгляду Н. Глухенької (Глухенька, 1963: 79–81). У цей час дослідниця провела паралель між традиційними рослинними мотивами – квітами з місцевої флори, – та їхньою творчою інтерпретацією у певних фантазійних формах; авторка наголосила, що у нових прийомах, паралельно з традиційними, з'явилися інші елементи, як горох, соняшник, кукурудза. У цій публікації Н. Глухенька додала, що в с. Петриківка, майстри під керівництвом Федіра Панка розписували інтер'єри громадських споруд; у них були відображені традиційні сюжети. З цього приводу Н. Глухенька уважала петриківський орнамент найбільш прийнятним, зокрема, в оформленні дитячих закладів, кінотеатрів, готелів, кафе, архітектури малих форм (Глухенька, 1963: 81).

У 1960–1970-х роках Наталія Глухенька була потужним популяризатором «петриківки»; 30-річне дослідження цієї науковиці сприяло підготовці і захисту нею кандидатської дисертації «Застосування українського орнаменту с. Петриківки у художній промисловості» (1964). Н. Глухенька сприяла виданню у 1965 році альбому «Петриківські декоративні розписи»; у вступній статті до цього видання авторка розкрила історію села Петриківка, еволюцію стінописів, їхні особливості, визначила досягнення майстрів і майстринь у зображенні петриківського орнаменту у книжковій графіці та поліграфії тощо. У 1980-х Н. Глухенька написала низку статей, приділяючи увагу творчості художника Ф. Панка, його родині, в якій діти – Валентина, Віталій, Ліда, продовжили традиції петриківського малярства (Глухенька, 1982: 2). Авторка відзначила організаційну й творчу діяльність Ф. Панка у розвитку петриківського розпису в радянську добу, що сприяло відродженню цього виду творчості як самобутнього феномену української культури.

У 1930-их роках у Києві, москві та лєнінграді були видані публікації (путівники, каталог, аль-

бом (1936, 1937, 1938)), присвячені І Республіканській виставці українського народного мистецтва. Вони містять цінні фактографічні та ілюстративні матеріали; зокрема, тут представлена публікація авторства В. Василенка, яка вирізняється фаховою об'єктивністю. У цей час було видано низку праць (інформативного та аналітичного характеру), у яких певним чином було оцінене петриківське малярство (етнографи і архітектори: І. Безпалько, В. Федоренко-Коляда, М. Холостенко, П. Юрченко. У 1950-их роках архітектурний напрям продовжив В. Самойлович (реконструкції інтер'єрів) (1961, 1989); пізніше цим опікувалися Т. Косміна (1986) та А. Данилюк (1993).

Від 1945 року матеріали, які висвітлюють особливості петриківського хатнього малювання увійшли до складу узагальнюючих праць з історії українського мистецтва, народної образотворчої культури та орнаментики (авторські монографії М. Бабенчикова (1945), Б. Бутника-Сіверського (1966; 1970), М. Селівачова (2005; 2006); колективні дослідження (Г. Нагай, 1969; Ф. Уманцев, 1970) тощо. У 1950-их роках до узагальнення матеріалів з українського хатнього малювання доклали зусиль науковці: А. Бежкович (1954; 1957), Є. Бломквіст (1956). Пізніше цю роботу продовжила М. Струнка (1986). До вивчення регіонального аспекту малярства на Півдні України долучився В. Малина (2006). Фахові студії петриківського малювання розробляв також Н. Григораш (1958; 1967).

Презентацію петриківських розписів в історичному контексті та в їхній сучасній інтерпретації здійснив Василь Нагай (1914–1982), український радянський мистецтвознавець); прикладом його роботи є комплект листівок «Український народний декоративний розпис» (1959) (Український народний декоративний розпис: комплект листівок., 1959); у ньому подані твори В. Клименко-Жукової, В. Павленко, Г. Павленко-Черніченко, М. Тимченко, П. Глущенко, В. Соколенка, Ф. Панка, Я. Клюпи. У виданнях «Українське народне декоративне мистецтво: Різьба та розпис.., 1962» та «Українські народні декоративні розписи: альбом.., 1968) В. Нагай розмістив зразки 28-ми авторів з Київщини, Дніпропетровщини, Поділля, Кіровоградщини. Львівщини; ним було зазначено, що ці декоративні композиції відрізнялися особливим характером трактування природних форм, колоритом, манерою письма та технікою. В. Нагай відзначив, що творчість майстрів с. Петриківки (що воно вважається найбільшим центром декоративних розписів; що воно зберегло традицію завдяки виробництву під

лакових розписів та школі для підготовки молодих майстрів) представлена у збірках музеїв. Для колективної праці «Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва» В. Нагай підготував статтю «Декоративні розписи» до розділу, що охоплює другу половину ХХ століття (Нагай, 1969: 183-186).

Борис Бутник-Сіверський (1901–1983; український радянський мистецтвознавець, історик, етнограф; кандидат історичних наук, член Спілки радянських художників України) описав творчість відомих і молодих майстрів другої половини ХХ століття. У вступній статті до альбому «Марфа Тимченко» (Марфа Тимченко., 1974) він висвітлює етапи творчого становлення майстрині, особливості її індивідуального стилю. До альбому «Пелагея Глущенко» (Пелагея Глущенко, 1977) дослідник написав вступну статтю про творчий доробок майстрині. У статті «Народне мистецтво» до розділу «Декоративно-ужиткове мистецтво» колективної праці «Історія українського мистецтва» (Бутник-Сіверський, 1968) описав композиційне поєднання майстрами радянської емблематики та рослинного орнаменту. Особливо значущими вважаються його роботи: («Українське радянське народне мистецтво», 1965; 1967); «Український народний живопис: Альбом», 1967). У 1967 році світ побачило видання: «Альбом «Живопис»; із серії «Українське народне мистецтво». Б. Бутник-Сіверський пов'язував стилістику петриківського розпису з настінним селянським розписом, що він був притаманний багатьом локаціям України у період з другої половини ХІХ ст. – до 1930–1940-х років (Бутник-Сіверський, 1967: 2). У книзі «Українське радянське народне мистецтво» Б. Бутник-Сіверський розкрив сучасні йому досягнення петриківських майстрів.

Олександр Статива підготував матеріал про творчість майстрині Н. Білокінь; він зіграв роль вступної статті до видання «Майстер декоративного розпису Надія Білокінь» (1966). У ній автор розкрив історичний контекст петриківського розпису, надав характеристики його художньо-стилістичних особливостей; розкрив його композиційні прийоми.

Упродовж 1960–70-их років посилювався інтерес до життя і творчості петриківських майстринь старшої генерації; з цього приводу були надруковані нариси та тематичні «ювілейні» статті (Я. Голець, 1974; М. Селівачов, 1979). Цю роботу у 1980-і роки продовжив Л. Данченко (1982). У цей час була проведена виставка «Петриківський розпис. Джерела та сучасність» (Дніпропетровськ-Київ, 1980–1981), структурована з мате-

ріалів фондів колекцій у Дніпропетровську та Києві. Ці матеріали були представлені у вигляді каталогу і статті авторства кураторів цієї виставки (Соловійова, Яценко, 1981–1982); також була видана публікація авторства І. Бариш-Тищенко (1980); опубліковані матеріали «круглого столу», який мав місце на сторінках журналу «Образотворче мистецтво» (1981). Також було надруковано комплект листівок, яких репродуковані зразки хатнього малярства Катеринославщини (1982). У колективній публікації «Проблеми Петриківки» (1981) автори Л. Лисенко, М. Селівачов, І. Скицюк, А. Пікуш висловили своє бачення наявних проблем у репрезентації творів майстрів Петриківки та перспективи функціонування художнього промислу. Розвиток петриківського розпису та творчість деяких майстрів вивчала Л. Тверська; ця авторка наголосила: витоки цього ремесла коріняться у мистецтві бароко в Україні (Тверська, 2011). Творчість петриківських майстрів другої половини ХХ століття була сфокусована мистецтвознавцями: зокрема до «Енциклопедії сучасної України» увійшли статті авторства Н. Глухенької, Л. Тверської, Ю. Смолій, Л. Чирич, В. Титаренко, А. Пікуша, В. Глущенко, М. Семесюк. Художній аналіз творів петриківських майстрів і майстринь, зроблених у 1960–1970-х роках, зробила О. Половна-Васильєва на базі основі приватної колекції В. Падуна та А. Пікуша (Половна-Васильєва, 2015). Т. Кара-Васильєва, аналізуючи особливості розвитку петриківського розпису, виокремила етапи, які, в свою чергу, синхронізувалися з художніми та культурними процесами в Україні; авторка зазначила: 1980-ті роки були прикметні бурхливим розвитком промислів, які одночасно з масовою продукцією створювали високохудожні твори мистецтва з урахуванням національних традицій» (Кара-Васильєва, 2006: 162); а 1990-ті були охарактеризовані в якості завершальних щодо існування художніх промислів, зокрема й у с. Петриківка (Кара-Васильєва, 2011: 285).

Петриківське малювання у другій половині ХХ – на початку ХХІ століть розвивалося у творчій парадигмі, що вона ґрунтувалася на інтеграції петриківського орнаменту в інші види художньої діяльності, його оновлені й збагаченні елементами та мотивами, що відповідали сучасному розвитку суспільства. Важливим джерелом в сенсі презентації феномену «Петриківський розпис» стали каталоги, які давали уявлення про творчість майстрів і майстринь. Також велике значення для його дослідників мають альбоми: «Центр народного мистецтва “Петриківка”» (2011) та «Петриківка» (2011).

Основним джерелом дослідження петриківського малярства є комплекс художніх пам'яток, які відображають історію селянського малярства Катеринославщини у 1910–1930-их рр. Вони нині зберігаються у колекціях Дніпровського національного історичного музею, Національного музею українського народного декоративного мистецтва (Київ), (тут представлена експозиція «Декоративний розпис»; на цій мистецькій платформі висвітлюються найкращі зразки декоративного розпису, які створені наступними майстрами і майстринями: Євмен Пшеченко, Василь Довгошия, Ганна Собачко-Шостак, Параска Власенко, Марфа Тимченко; величезна кількість імпровізацій рослинного орнаменту постають на роботах майстрів петриківського розпису).

Нажаль, оригінальні стінописи XIX–XX століть не збереглися. Проте, у вищезгаданих музейних збірках зберігаються відтворені на папері фрагменти стінописного декору; вони відносяться до 1910–1920-років (це взірці, намальовані майстринями на замовлення збирачів – колекціонерів, копійні матеріали на кшталт «кальок» та «мальовок»); також у цих збірках представлені замальовки, виконані на папері (автентичні взірці усталеного асортименту – мальовки, стьожки, лиштви, рушники тощо). Музейні описові документи містять цінні відомості про петриківський розпис (ними є: інвентарні книги, списки, наукові звіти й каталоги). Також є цінними матеріали: зроблені збирачами – колекціонерами замальовки та фотографії; рукописні матеріали (нотатки, нариси, спогади, листування) та присвячені ним наукові публікації.

У 1998 році творчий колектив і споруда «Експериментальний цех петриківського розпису» стали творчою платформою Центру народного мистецтва «Петриківка» (ним з того часу керує народний художник України Андрій Пікуш (1950-). Донині його колектив вважається творчим ядром осередку петриківського розпису; він об'єднує близько 40 провідних майстрів з Петриківки, серед них (станом на 2011 рік) працюють 25 членів НСХУ, 7 заслужених майстрів народної творчості України (Панко, архів оригіналу за 19 червня 2015; Петриківка: Альбом репродукцій, 2011).

Літературні джерела з історії петриківського розпису поділяються на декілька груп: 1. праці істориків – Д. Багалія (1920), В. Голобуцького (1961), В. Кабузана (1976); 2. статистичні відомості та географічні карти; 3. допоміжні довідкові матеріали (Іванов, 1898; Харузіна, 1905; 1914; Яворницький, 1904; Рєпін, 1886); 4. науково-популярні студії, які відносяться до 1920-их рр.;

5. відомості і нотатки про кахляні печі Катеринославщини (Глухенька, 1971; Несен, 1993).

На веб-сайті Наукової бібліотеки Київського університету культури і мистецтва (КНУКіМ) з 2015 р. розміщено Інтегрований електронний інформаційно-бібліографічний ресурс «Нематеріальна культурна спадщина України», де зберігається інформація (вкладки), зокрема, про «Петриківський розпис». Ці вкладки мають ідентичну організаційну будову і складаються із 5 розділів: довідкова інформація про історію, особливості та унікальність елементу; сучасні носії елементу (містить короткі довідки про сучасних майстрів); бібліографія видань (дисертації та автореферати, книжкові видання, каталоги та альбоми робіт майстрів, путівники по музеях) та бібліографія статей (загальні питання, персоналії, вебліографія) по кожному елементу. Тут містяться посилання на законодавче забезпечення охорони культурної спадщини (Скарби нації..., 2017).

У 2018 році працівниками Наукової бібліотеки КНУКіМ до 5-річчя внесення «Петриківського розпису» до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО було підготовлено бібліографічний покажчик «Петриківський розпис». У покажчику представлено публікації та електронні ресурси, присвячені петриківському розпису та його майстрам за 1930–2018 рр.; всього 541 опис. Покажчик складається зі вступних статей, основного розділу, довідково-допоміжного апарату. Основний розділ складається з 4 підрозділів. У першому представлені книги, альбоми, каталоги та комплекти листівок, у другому – наукові та публіцистичні статі зі збірок наукових праць, часописів та газет про петриківський розпис. Третій підрозділ містить публікації про персоналії народних майстрів; четвертий підрозділ – інформаційні ресурси Всесвітньої мережі Інтернет.

Висновки. Підсумовуючи дослідження, варто зазначити, що на сьогоднішній день з'являється дедалі більше матеріалів, які сприяють всебічному розкриттю окресленої проблематики. Систематичне дослідження феномену «Петриківський розпис» розпочалося у 1950-х роках, воно триває дотепер, активно продовжуючись дослідниками-мистецтвознавцями та небайдужими українцями. Багато зразків петриківського розпису зберігаються у Дніпрі, Києві та Запоріжжі (музеї, архіви тощо), однак в умовах воєнного стану лише деякі музеї надають можливість оглянути свої колекції для дослідження теми. Частково компенсувати зацікавленість можна шляхом перегляду виробів петриківського розпису, зафіксованих у тематичних

альбомах, у формі листівок, на фотографіях. Робота з джерелознавчого аналізу феномену «Петриківський розпис» буде продовжена з урахуванням реалій воєнного стану в Україні, а також з огляду на активне поширення традицій петриківського розпису за кордоном, де вони є візитівкою України і репрезентують її культурне надбання у всьому його різноманітті. Ця наукова проблема буде детальніше розглянута у наступних дослідженнях.

У наш час малярські традиції, включно з символікою орнаментальних елементів, передаються, оновлюються та вдосконалюються. Основи петриківського декоративного розпису викладаються у

місцевих навчальних закладах усіх рівнів – від дошкільних закладів до коледжів. Відповідно, розширюється коло науково-популярної літератури, яка охоплює цю проблематику. Окрім видань, датованих 2000-ми роками, у сучасності значного поширення набули видання, присвячені цій темі, які презентовані також в електронному форматі; вони відображають сучасні реалії презентації феномену «Петриківський розпис» за кордоном, передусім на теренах української діаспори: у США, Канаді, Австралії тощо. Це питання може стати предметом розгляду у наступних публікаціях, присвячених цій темі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берченко Є. В. Настінне малювання (Дніпропетровщина). Харків-Київ: Державне видавництво України, 1930. 44 с.
2. Бутник-Сіверський, Б. Марфа Тимченко. Київ: Мистецтво, 1974. 52 с.
3. Бутник-Сіверський, Б. Пелагея Глущенко. Київ: Мистецтво, 1977. 75 с.
4. Визнання і становлення Петриківського розпису, історія та техніка малювання (19111936). URL: <http://surl.li/aoiez> (дата звернення: 3.10.2021).
5. Гарькава, Т. Петриківський декоративний розпис. Підручник. Дніпро: Ліра, 2017. 220 с.
6. Гарькава, Тетяна. Петриківський розпис: теорія і методика. Естетика і етика педагогічної дії. 2019. Вип. 20. С.144-151.
7. Глухенька, Н. Петриківські декоративні розписи. Київ: Мистецтво, 1965. 63 с.
8. Глухенька, Н. Пата Тетяна. Київ: Мистецтво, 1973. 93 с.
9. Глухенька, Н. Петриківські розписи. Київ: Мистецтво, 1973. 104 с.
10. Глухенька, Н. Федір Панко. Київ: Мистецтво, 1978. 75 с.
11. Грінкевич Ю. Ф. Петриківський розпис від витоків до сьогодення. Мистецька освіта: методологія, теорія, практика: зб. наук. пр. : Вип. 1. [Редкол. В. П. Тименко (голова) та ін.]; Київська держ. акад. декоративно-прикладного мистецтва і дизайну ім. М. Бойчука. Київ : ТОВ «Юрка Любченка», 2019. 399 с. С.299-304.
12. Завершинський В. В. Постпетриківка: стильова еволюція традиційного розпису в авторській інтерпретації Олександра Опарія. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. 2017. №6. С.30-36. URL: <https://www.visnik.org/pdf/v2017-06-05-zavershinsky.pdf>
13. Завершинський В. Олександр Опарій: петриківські мотиви у мистецтві декоративного розпису. За ред. Н. Мархайчук. Харків: Раритети України, 2017. 168 с.
14. «Земле моя, моя Україно!» Альбом творчих робіт Ганни Самарської, частина II. Автори-упорядники: О. С. Вакуленко, О. О. Вакуленко. Київ: ТОВ «Конві принт», 2020. 200 с.
15. Євсєєва Г. П. Петриківський розпис – перлина народного мистецтва світового рівня. Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури. 2013. № 11. С.55-58. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vravia_2013_11_11
16. Кара-Васильєва Т., Чегусова З. Декоративне мистецтво України ХХ століття. У пошуках «великого стилю». Київ: Либідь, 2005. 280 с.
17. Лампека М. Петриківська орнаментика на київській порцеляні. Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки. 2013. Вип. 5. С. 272-279.
18. Молько А. П. Петриківський розпис. К.: Наука, 2011. 283 с.
19. Нагай В. Г. Українські народні декоративні розписи: альбом. Київ: Мистецтво, 1968. 54 с.
20. Петриківський розпис. Джерела. Комплект листівок. Київ, Мистецтво, 1982.
21. Петриківський розпис. Комплект листівок. Дніпропетровськ, Дніпрокнига, 1992.
22. Петриківський розпис: історія, особливості техніки : веб-сайт. URL: <http://ligamasterov.com/note/37/Petrikovskaaya-rospis-istoriya-osobennosti-tehniki/> (дата звернення: 29.04.2020).
23. Петриківка: Альбом. Дніпропетровськ: Дніпрокнига, 2011. 232 с.
24. Петриківський декоративний розпис. Каталог приватної колекції Наталії Тігіпко. Упорядник: Людмила Тверська; фотограф Віктор Маханьков. Київ: АДФУ-Україна, 2012. 283 с.
25. Петриківський розпис. Каталог творів П. М. Павленко, І. У. Пилипенко, Н. А. Білокінь з приватних колекцій В. М. Падуна та А. А. Пікуша. Дніпропетровськ, 2014. 46 с.
26. Петриківський розпис: Книга-альбом. Упорядник: О. І. Шестакова. Київ: Мистецтво, 2015 (2016). 240 с.
27. Пікуш А. А. Петриківський розпис (короткий нарис з історії петриківського розпису). Петриківка, 2013. Наук.-ділов. архів ДНІМ. Поточні справи, 2013.
28. Скарби нації [Електронний ресурс]: лонгвід. Підгот. Олена Скаченко; технічна підтримка Євгена Дорошенка. Наук. б-ка Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Електрон. текст. і граф. дані. Київ, 2017. Режим доступу: <http://skarbi-natsiyi.tilda.ws>, вільний. Назва з титул. екрана. Дата публ.: 10.04.2017. Створено на сервісі Tilda. Укр. URL: <http://lib.knukim.edu.ua/proekti-biblioteki/proekt-skarbi-nacii/>

29. Смолій Ю. О. Хатнє малювання Петриківки: друга половина XIX-перша половина XX стт. (витоки, еволюція, художні особливості): автореферат ... кандидата мистецтвознавства. К., 2011. 15 с.
30. Статива, О. Надія Білокінь. Київ: Мистецтво, 1966. 12 с.
31. Тимченко, Марфа. Комплект листівок. Київ, Мистецтво, 1980.
32. Тимченко, Марфа. Альбом-каталог. Автор-упорядник: Є. Шевченко. Київ: Народні джерела, 2007. 152 с.
33. Художні промисли України. Укладач: Н. М. Кисельова. Київ: Мистецтво, 1979. 256 с.
34. Чуднівєць А. С. Петриківський розпис як феномен української художньої культури: дисертація... канд. мистецтвознавства. К., 2019. 280 с.
35. Шестакова О. І. Петриківський розпис. Джерела. Київ: Мистецтво, 2018. 80 с.

REFERENCES

1. Berchenko Ye.V. (1930) Nastinne maliuvannia (Dnipropetrovshchyna). [Wall painting (Dnipropetrovsk region)]. Kharkiv-Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 1930. 44. [in Ukrainian].
2. Butnyk-Siverskyi B. (1974) Marfa Tymchenko. [Marfa Timchenko]. Kyiv: Mystetstvo, 52. [in Ukrainian].
3. Butnyk-Siverskyi B. (1977) Pelaheia Hlushchenko. [Pelageya Hlushchenko]. Kyiv: Mystetstvo, 75. [in Ukrainian].
4. Vyznannia i stanovlennia Petrykivskoho rozplysu, istoriia ta tekhnika maliuvannia (1911-1936). [Recognition and formation of Petrykiv painting, history and painting technique (1911-1936)]. URL: <http://surl.li/aoiez> (data zvernennia: 3.10.2021). [in Ukrainian].
5. Harkava T. (2017) Petrykivskiyi dekoratyvnyi rozplys. Pidruchnyk. [Petrikovsky decorative painting. Textbook]. Dnipro: Lira, 220. [in Ukrainian].
6. Harkava T. (2019) Petrykivskiyi rozplys: teoriia i metodyka. [Petrykiv painting: theory and technique]. Estetyka i etyka pedahohichnoi dii. 20. 144-151. [in Ukrainian].
7. Hlukhenka N. (1965) Petrykivski dekoratyvni rozplysy. [Petrykiv decorative paintings]. Kyiv: Mystetstvo, 63. [in Ukrainian].
8. Hlukhenka N. (1973) Pata Tetiana. [Пара Тетяна]. Kyiv: Mystetstvo, 93. [in Ukrainian].
9. Hlukhenka N. (1973) Petrykivski rozplysy. [Petrykiv paintings]. Kyiv: Mystetstvo, 104. [in Ukrainian].
10. Hlukhenka N. (1978) Fedir Panko. [Fedir Panko]. Kyiv: Mystetstvo, 75. [in Ukrainian].
11. Hrinkevych Yu. F. (2019) Petrykivskiyi rozplys vid vytykiv do sohodennia. [Petrikovsky painting from its origins to the present]. Mystetska osvita: metodolohiia, teoriia, praktyka: zb. nauk. pr.: Vyp. 1. [Redkol. V. P. Tymenko (holova) ta in.]; Kyivska derzh. akad. dekoratyvno-prykladnoho mystetstva i dyzainu im. M. Boichuka. Kyiv: TOV «Iurka Liubchenka», 399. 299-304. [in Ukrainian].
12. Zavershynskiy V. V. (2017) Postpetrykivka: stylova evoliutsiia tradytsiinoho rozplysu v avtorskii interpretatsii Oleksandra Opariia. [Post-Petrykivka: stylistic evolution of traditional painting in the author's interpretation of Oleksandr Oparii]. Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv. 30-36. URL: <https://www.visnik.org/pdf/v2017-06-05-zavershinsky.pdf> [in Ukrainian].
13. Zavershynskiy V. (2017) Oleksandr Oparii: petrykivski motyvy u mystetstvi dekoratyvnoho rozplysu. [Oleksandr Oparii: Petryki motifs in the art of decorative painting]. Za red. N. Markhaichuk. Kharkiv: Rarytety Ukrainy, 168 [in Ukrainian].
14. «Zemle moia, moia Ukraino!» Albom tvorchykh robit Hanny Samarskoi, chastyna II. (2020) [“My land, my Ukraine!” Album of creative works of Anna Samarska, part II]. Avtory-uporiadnyky: O. S. Vakulenko, O. O. Vakulenko. Kyiv: TOV «Konvi prynt», 200. [in Ukrainian].
15. Ievsieieva H. P. (2013) Petrykivskiyi rozplys – perlyna narodnoho mystetstva svitovoho rivnia. [Petrykiv painting is a pearl of world-class folk art]. Visnyk Prydniprovskoi derzhavnoi akademii budivnytstva ta arkhitektury. № 11. 55-58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpabia_2013_11_11 [in Ukrainian].
16. Kara-Vasyliieva T., Chehusova Z. (2005) Dekoratyvne mystetstvo Ukrainy XX stolittia. U poshukakh «velykoho stylu». [Decorative art of Ukraine of the 20th century. In search of “big style”]. Kyiv: Lybid, 280. [in Ukrainian].
17. Lampeka M. (2013) Petrykivska ornamenteika na kyivskii portseliani. [Petrykiv ornaments on Kyiv porcelain]. Aktualni problemy mystetskoï praktyky i mystetstvovnavchoï nauky. 5.272-279. [in Ukrainian].
18. Molko A. P. (2011) Petrykivskiyi rozplys. [Petrykiv painting]. K.: Nauka, 283. [in Ukrainian].
19. Nahai V. H. (1968) Ukrainski narodni dekoratyvni rozplysy: albom. [Ukrainian folk decorative paintings: an album]. Kyiv: Mystetstvo, 54 [in Ukrainian].
20. Petrykivskiyi rozplys. Dzherela. Komplekt lystivok. (1982) [Petrykiv painting. Sources. A set of postcards]. Kyiv: Mystetstvo. [in Ukrainian].
21. Petrykivskiyi rozplys. Komplekt lystivok. (1992) [Petrykiv painting. A set of postcards] Dnipropetrovsk, Dniproknyha. [in Ukrainian].
22. Petrykivskiyi rozplys: istoriia, osoblyvosti tekhniki: veb-sait. [Petrykiv painting: history, technical features: website]. URL: <http://ligamasterov.com/note/37/Petrykivskaya-rospis-istoriya-osobnosti-tehniki/> (data zvernennia: 29.04.2020). [in Ukrainian].
23. Petrykivka: Albom. (2011) [Petrykivka: Album]. Dnipropetrovsk: Dniproknyha. 232. [in Ukrainian].
24. Petrykivskiyi dekoratyvnyi rozplys. Katalog pryvatnoi kolektsii Natalii Tihipko. (2012) [Petrykiv decorative painting. Catalog of Natalia Tihipko's private collection]. Uporiadnyk: Liudmyla Tverska; fotohraf Viktor Makhankov. Kyiv: ADEF-Ukraina, 283. [in Ukrainian].

25. Petrykivskyi rozpyis. Kataloh tvoriv P. M. Pavlenko, I. U. Pylypenko, N. A. Bilokin z pryvatnykh kolektsii V. M. Paduna ta A. A. Pikusha. (2014) [Petrykiv painting. Catalog of works by P. M. Pavlenko, I. U. Pylypenko, N. A. Bilokin from the private collections of V. M. Padun and A. A. Pikusha]. Dnipropetrovsk, 46. [in Ukrainian].
26. Petrykivskyi rozpyis: Knyha-albom. (2015) [Petrykiv painting: Book-album]. Uporiadnyk: O. I. Shestakova. Kyiv: Mystetstvo, 240. [in Ukrainian].
27. Pikush A. A. Petrykivskyi rozpyis (korotkyi narys z istorii petrykivskoho rozpyisu). (2013) [Petrykiv painting (a short essay on the history of Petrykiv painting)]. Petrykivka, Nauk. - dilov. arkhiv DNIM. Potochni spravy. [in Ukrainian].
28. Skarby natsii [Elektronnyi resurs]: lonhrid. [Treasures of the nation [Electronic resource]: longread]. Pidhot. Olena Skachenko; tekhnichna pidtrymka Yevhena Doroshenka Nauk. b-ka Kyiv. nats. un-t kultury i mystetstv. Elektron. tekst. i hraf. dani. Kyiv, 2017. Rezhym dostupu: <http://skarbi-natsiyi.tilda.ws>, vilnyi. Nazva z tytul. ekrana. Data publ.: 10.04.2017. Stvoreno na servisi Tilda. Ukr. URL: <http://lib.knukim.edu.ua/proekti-biblioteki/proekt-skarbi-nacii/> [in Ukrainian].
29. Smolii Yu. O. (2011) Khatnie maliuvannia Petrykivky: druha polovyna KhIKh-persha polovyna KhKh stt. (vytoky, evoliutsiia, khudozhni osoblyvosti). [Petrykivka home painting: the second half of the 19th and the first half of the 20th centuries. (origins, evolution, artistic features)]: avtoreferat ... kandydata mystetstvoznavstva. K., 15. [in Ukrainian].
30. Statyva O. (1966) Nadiia Bilokin. [Nadiya Bilokin]. Kyiv: Mystetstvo, 1966. 12 s. [in Ukrainian].
31. Tymchenko Marfa. Komplekt lystivok. (1980) [Tymchenko, Marfa. A set of postcards]. Kyiv, Mystetstvo. [in Ukrainian].
32. Tymchenko Marfa. Albom-kataloh. (2007) [Tymchenko Marfa. Catalog album]. Avtor-uporiadnyk: Ye. Shevchenko. Kyiv: Narodni dzherela, 152. [in Ukrainian].
33. Khudozhni promysly Ukrainy. (1979) [Artistic crafts of Ukraine]. Ukladach: N. M. Kyselova. Kyiv: Mystetstvo, 256. [in Ukrainian].
34. Chudnivets A. S. (2019) Petrykivskyi rozpyis yak fenomen ukraïnskoi khudozhnoi kultury. [Петриківський розпис як феномен української художньої культури]: dysertatsiia...kand. mystetstvoznavstva. K., 2019. 280. [in Ukrainian].
35. Shestakova O. I. (2018) Petrykivskyi rozpyis. Dzherela. [Petrykiv painting. Sources]. Kyiv: Mystetstvo, 80. [in Ukrainian].

УДК 746.3(410+477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-13>

Ольга ДЕНИСЮК,

orcid.org/0000-0002-8196-8608

кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри теорії та історії мистецтва

Національної академії образотворчого мистецтва та архітектури

(Київ, Україна) *olyadenysiuk@gmail.com*

Олександра РИЖОВА,

orcid.org/0000-0003-4542-0925

аспірантка кафедри теорії та історії мистецтва

Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури

(Київ, Україна) *oleksandra.ryzhova@gmail.com*

ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ВИШИВКИ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ ТА В УКРАЇНІ

Метою статті є розгляд історіографії дослідження історії вишивки у Великій Британії та в Україні, аналіз основних праць, присвячених цій темі. Увага зосереджена на студіях як українських, так і британських дослідників, які вивчали розвиток цього виду декоративного мистецтва впродовж XIX–XX ст. В українському контексті детально проаналізовано праці таких видатних мистецтвознавців, як Т. Кара-Васильєва, К. Сусак, Н. Стеф'юк та О. Нікорак, що висвітлюють вишивку як елемент національної культури. Вони наголошують на регіональних особливостях української вишивки, її історичних і технічних аспектах.

Водночас британська вишивка досліджується через призму праць таких авторів, як Дж. Едвардс та Б. Морріс, чії дослідження охоплюють широкий спектр питань, зокрема розвиток текстильного мистецтва у Вікторіанську епоху та вплив руху «Мистецтва та ремесла» на вишивальні техніки. Порівняльний аналіз демонструє, що мистецтво вишивки в Україні та Великій Британії, хоча й розвивалося в різних культурно-історичних умовах, має спільні риси у контексті взаємодії традиційних технік із сучасними художніми течіями.

У статті зроблено висновок про важливість вивчення української вишивки у міжнародному контексті, що сприяє кращому розумінню її місця у світовій культурній спадщині та мистецтві. Порівняльний аналіз праць про вишивальні традиції України та Великої Британії підкреслює необхідність дослідження цих культур у глобальному контексті. Вишивка виступає не тільки мистецьким феноменом, але й засобом комунікації між культурами. Проаналізовані у статті джерела спрямовані насамперед на створення передумов подальшого вивчення взаємозв'язків між традиційною та професійною українською вишивкою і європейським декоративним мистецтвом, зокрема мистецтвом Великої Британії. Водночас проведено дослідження не є вичерпним, а є лише спробою проаналізувати та окреслити основні мистецтвознавчі праці з історії вишивки.

Ключові слова: історія вишивки, текстиль, декоративно-прикладне мистецтво, історіографія, Україна, Велика Британія.

Olha DENYSIUK,

orcid.org/0000-0002-8196-8608

Associate Professor at the Department of Theory and History of Art

National Academy of Fine Art and Architecture

(Kyiv, Ukraine) *olyadenysiuk@gmail.com*

Oleksandra RYZHOVA,

orcid.org/0000-0003-4542-0925

Postgraduate student at the Department of Theory and History of Art

National Academy of Fine Art and Architecture

(Kyiv, Ukraine) *oleksandra.ryzhova@gmail.com*

HISTORIOGRAPHY OF THE STUDY OF THE HISTORY OF EMBROIDERY IN GREAT BRITAIN AND UKRAINE

The purpose of the article is to review the historiography of the study of the history of embroidery in Great Britain and Ukraine, to analyse the main works on this topic. The attention is focused on the studies of both Ukrainian and British

researchers who studied the development of this type of decorative art in the XIX and XX centuries. In the Ukrainian context, the works of such prominent art historians as T. Kara-Vasylieva, K. Susak, N. Stefiuk, and O. Nikorak, who highlight embroidery as an element of national culture, are analysed in detail. They emphasise the regional peculiarities of Ukrainian embroidery, its historical and technical aspects.

At the same time, British embroidery is studied through the prism of the works of such authors as J. Edwards and B. Morris, whose research covers a wide range of issues, including the development of textile art in the Victorian era and the impact of the Arts and Crafts movement on embroidery techniques. The comparative analysis shows that the art of embroidery in Ukraine and the UK, although developed in different cultural and historical conditions, has common features in the context of the interaction of traditional techniques with modern artistic trends.

The article concludes that it is important to study Ukrainian embroidery in an international context, which contributes to a better understanding of its place in the world's cultural heritage and art. A comparative analysis of works on the embroidery traditions of Ukraine and Great Britain emphasizes the need to study these cultures in a global context. Embroidery is not only an artistic phenomenon but also a means of communication between cultures. The sources analyzed in this article are primarily aimed at creating the prerequisites for further study of the relationship between traditional and professional Ukrainian embroidery and European decorative art, in particular the art of Great Britain. At the same time, the study is not exhaustive, but is only an attempt to analyze and outline the main art historical works on the history of embroidery.

Key words: history of embroidery, textiles, decorative and applied arts, historiography, Ukraine, Great Britain.

Постановка проблеми. Текстиль та вишивка – це важливе надбання культурної і матеріальної спадщини будь-якого народу, яке є відображенням культуротворчих, соціальних та економічних процесів, що були характерними для того чи іншого історичного періоду. З часом формувалися і удосконалювалися основні етнічні та мистецькі характеристики вишивки, накопичувалася її багата історія.

Починаючи з XIX ст. етнографи, мистецтвознавці, художники досліджують історію та характеристики вишивки як особливого виду декоративного мистецтва. Бібліографія питання історії українського декоративно-прикладного мистецтва є доволі широкою. Але на сучасному етапі, коли українське мистецтвознавство поступово інтегрується у світовий контекст, важливо не тільки поглиблювати вивчення вітчизняних практик, але й порівнювати їх зі схожими процесами в інших національно-культурних середовищах. Ось чому важливо вивчати історію вишивки саме в загальносвітовому контексті.

З огляду на вищезазначене нами здійснена спроба джерелознавчого аналізу становлення мистецтва текстилю та вишивки в Україні та у Великій Британії. Це зумовлено тим, що революційні процеси у декоративному мистецтві від першої половини XIX ст. відбувалися саме в Англії завдяки бурхливому розвитку індустріальної революції та, як наслідок, появи руху «Мистецтва та ремесла». Праці мистецтвознавців із Великої Британії є необхідним підґрунтям для проведення порівняльного дослідження, а тому вкрай важливі їх вивчення та систематизація.

Актуальність дослідження. Аналіз праць зі становлення мистецтва текстилю та вишивки в Україні та у Великій Британії є актуальним з точки зору включення вітчизняної історії розвитку вишивки в загальносвітовий контекст.

Аналіз попередніх досліджень. Історіографічна база вивчення історії та теорії вишивки є досить обмеженою. Праці художників та мистецтвознавців не дають вичерпного уявлення щодо історіографічної та джерельної бази вишивки як виду декоративного мистецтва. Окреслені у статті джерела були спрямовані насамперед на подальше вивчення взаємозв'язків між традиційною та професійною українською вишивкою і європейським декоративним мистецтвом, зокрема мистецтвом Великої Британії. Звернення до мистецтва текстилю та вишивки саме Великої Британії не є випадковим, адже саме в Англії з'явився і розвивався художній рух «Мистецтво та ремесла». Цей рух вплинув на подальший розвиток декоративно-прикладного мистецтва в багатьох країнах Європи, у тому числі в Україні.

Серед українських дослідників виокремимо, насамперед, праці Т. Кара-Васильєвої, в яких подається інформація про роботи вітчизняних авторів, які вивчали особливості вишивки певних регіонів України.

У підручнику «Українська народна вишивка» К. Сусак та Н. Стеф'юк надали перелік відомих етнографів та мистецтвознавців, які були піонерами у вивченні та систематизації народної творчості (Сусак, Стеф'юк, 2006).

Історіографія гуцульської вишивки доволі докладно висвітлені у працях мистецтвознавиці, члена-кореспондента НАНУ (Національна академія наук України) О. Нікорак, зокрема в її статті «Історіографія та джерела дослідження гуцульської вишивки» (Нікорак, 2010).

Серед англійських історіографічних робіт виділяється праця Дж. Едвардса «Перелік англійської літератури про вишивку 1840–1940 рр.» (Edwards, 1976). У ній автор приводить класифікацію джерел за століття та надає їх докладний опис.

Значимо також, що в багатьох роботах, які висвітлюють історію вишивки або окремі її техніки та стилі, також міститься історіографічна інформація. Наприклад, в праці Р. Деснойерс «Картинна вишивка в Англії: критична історія малювання голкою та берлінської роботи» детально описані роботи авторів XIX та XX ст., які стосуються не лише практик копіювання, але і пізніших вишивальних технік, а також еволюції ставлення до вишивки як суто жіночої праці (Desnoyers, 2012).

«Вікторіанська вишивка» – ще одна авторитетна в мистецтвознавчих колах Великої Британії праця Б. Морріс, яка містить колекцію вікторіанської вишивки та доповнена посиланнями на вікторіанську періодику та книги (Morris B., 1962).

Мета статті – розглянути історіографію дослідження історії вишивки у Великій Британії та в Україні, охарактеризувати основні праці, присвячені даній темі.

Виклад основного матеріалу. Історіографію вишивки можна вважати досить багатою і різноманітною, що дозволяє вибудувати певну картину змін, найрадикальніші з яких відбулися починаючи з XIX ст.

Перша книга з історії вишивки була опублікована у Великій Британії в 1841 р. Вона називалася «Мистецтво рукоділля» і була видана під редакцією Мері Маргарет Егертон, графині Вілтон, авторкою є Елізабет Стоун. Це була перша з вісімнадцяти книг, які вона згодом написала. Книга складається із 25 розділів, що охоплюють рукоділля первісного суспільства, витончені шати та предмети побуту єгиптян, які були вишиті різнокольоровою вовною, шовком і золотою ниткою, рукодільні роботи давніх греків та римлян, вишиті монастирські ризи. Авторка наголошує на винятковій ролі жінки у підтримці добробуту аристократичної садиби, описуючи всі ті вміння та навички, які вона повинна була мати в ті часи. Вміння вишивати було зумовлене необхідністю шити та прикрашати одяг, вишивати ті речі, які слугували оздобленню помешкань. Авторка дуже детально пояснює історію появи гобеленів та описує орнаменти, які властиві різним народам. Книга завершується характеристикою сучасного рукоділля, під яким мається на увазі, насамперед, берлінська робота та картини голкою Мері Лінвуд (Stone, 1841).

Елізабет Стоун характеризувала себе як «скромного і працюючого першопрохідця» в галузі історії вишивки. Наприкінці книги вона написала: «Я вважаю, що це перша історія рукоділля, коли-небудь опублікована. Я не зустрічала жодної іншої; я не чула про жодну іншу; і я зазнала великих труднощів у здобутті матеріалу

для цього. Я не шкодувала праці, зусиль, досліджень, я перебрала багато сотень томів, щоб знайти бодай рядок, придатний для моєї мети: іноді мені вдавалося досягти цього незначного успіху, частіше ні». Дійсно, кожний розділ супроводжується цитатами із різних літературних творів, підручників з історії, що засвідчує її велику, ретельну працю. «Мистецтво рукоділля» мало декілька видань, а в 1847 р. не змінюючи формату було поєднано з книгою схем в'язання, плетіння сітки, в'язання гачком та вишивання під назвою «Ілюстрована книга рукоділля» (Edwards, 1976: 4).

Видавці вже мали досвід публікації книги, в якій історична та практична інформація гармонійно уживались. Це була «Ручна книга рукоділля» Ф. Ламберт, яка з 1842 р. витримала три видання і була дуже популярною серед покупців. Ідея авторки полягала в тому, що якщо до опису різних технік вишивання додати короткий історичний нарис, то книга стане цікавішою, ніж просто посібник з інструкціями та схемами (Lambert, 1842). Через два роки після «Ручної книги з рукоділля» Ф. Ламберт опублікувала свою працю про церковну вишивку. Авторка розглядає історію церковної вишивки із часів запровадження християнства в Британії, продовжує її англосаксонським, романським і готичним періодами, завершуючи часами розпаду монастирів і Реформації. Відродження інтересу до церковних архітектури та оздоблення спонукало авторку до написання цієї книги (Lambert, 1844).

У 1867 р. побачила світ книга «Церковне рукоділля давнє і сучасне» Анастасії Долбі, ще один ґрунтовний твір про церковну вишивку (Dolby, 1867). Наступного року вона ж видала «Церковне вбрання, його походження, використання та орнамент». Ще через кілька років А. Долбі стає однією із засновників, суперінтенданткою та інструкторкою Королівської школи рукоділля у Лондоні (Edwards, 1976: 10).

«Словник рукоділля», виданий у 1882 р. у Лондоні Софією Ф. Е. Колфілд і Бланш К. Савард став першим загальним довідником з вишивки. «Словник рукоділля» було перевидано у 1903 р. Книжка тепер мала понад 1200 ілюстрацій, а також низку кольорових зображень. Найбільш цікавими є зображення різноманітних мережив, рельєфно відтворені білим кольором на кольоровому тлі. Саме тому авторки заявляють, що вони зберегли «всю делікатність і багатство справжнього мережива» (Edwards, 1976).

Важливим джерелом для дослідження стали книги художниць, як-от праці Мей Морріс. Саме вона була однією з провідних художниць руху «Мис-

тецтва та ремесла». Книга М. Морріс «Декоративне рукоділля» (1893 р.) стала теоретичним обґрунтуванням філософії авторки, що свідчить про її мистецьку самостійність (Лагутенко, Рижова, 2022). Художниця аналізує історію мистецтва вишивання починаючи з первісного суспільства. Вона відзначає значний вплив ранніх східних цивілізацій на вишивку, що був відображений у збережених історичних працях. Наступним іде опис грецького та римського мистецтва вишивання та порівняння класичної вишивки із середньовічною. За словами М. Морріс, вишиті речі були майже у кожному куточку середньовічної оселі, вони прикрашали та створювали затишок. Вона зазначає, що поряд із помпезністю завжди існували чудові ковдри та завіси, створені жінками на дозвіллі, вигадливі та прості з точки зору дизайну, але справді гарно кольоровані та вишиті з великим смаком. Підсумовуючи огляд історії розвитку мистецтва вишивки М. Морріс зазначає, що сучасність є вдалим часом для того, щоб мистецтво вишивки було підняте на найвищий рівень, який би відповідав тенденціям у розвитку декоративно-прикладного мистецтва ХІХ ст. (Morris M., 1893).

Із початком ХХ ст. вишивка перетворилася на засіб самоствердження та вияву індивідуальності мисткині. Жінки з'являються у мистецьких організаціях та спілках і починають обіймати авторитетні освітні та керівні посади. Саме вони стали найкращими представницями руху «Мистецтва та ремесла». Серед них Г. Крісті та Л. Песель. Грейс Крісті – письменниця, викладачка техніки вишивання та історії вишивки, яка написала чимало книг і статей із цієї тематики. Її основні роботи: «Вишивка та ткацтво гобеленів» (Christie, 1912); «Вишивка» (Christie, 1909); «Зразки та шви» (Christie, 1920); «Англійська середньовічна вишивка» (Christie, 1938). Останню із зазначених дослідники небезпідставно вважають найважливішою публікацією Г. Крісті з цієї теми. Вона до сьогодні широко використовується тими, хто цікавиться та досліджує середньовічні європейські форми вишивки (Edwards, 1976: 11).

Л. Песель, у свою чергу, була першопрохідцем у збиранні та аналізі давно втрачених або раніше не зафіксованих стібків. У 1910 році Музей Вікторії та Альберта (V&A) доручив їй створити серію зразків історичних англійських швів. Підсумком цього дослідження стали наступні публікації: «Stitches from Old English Embroidery» («Шви давньої англійської вишивки»); «Stitches in Eastern Embroideries» («Шви у східній вишивці») і «Stitches in Western Embroideries» («Шви в західній вишивці») (Edwards, 1976: 12).

Грунтовна, упорядкована за історичними періодами книга «Історія англійської світської вишивки» написана М. Журден у 1910 р. Ця праця є важливим джерелом у сфері світського декоративного мистецтва (Jourdain, 1910).

У цей же період почали з'являтися підручники для викладання ремесла у школах. Серед них підручник «Навчальне рукоділля» 1911 р. авторства Е. Макбет. Він здобув міжнародне визнання та широко вплинув на викладання рукоділля (Macbeth, 1911). У співавторстві із М. Спенс вона видала ще один підручник – «Шкільні та камінні ремесла» (Macbeth, 1930).

У 1915 році була опублікована праця Д. Дрю «Дизайн вишивки». За свідченням самої авторки це «посібник із принципів декоративного мистецтва у застосуванні до вишивки». У 1920 та 1922 роках Д. Дрю керувала курсом у Музеї Вікторії та Альберта для вчителів рукоділля, зокрема для тих, хто працював у сільських школах. Цей курс об'єднав у собі історію, дизайн і декоративну вишивку (Edwards, 1976: 15).

На етнографічну цінність вишивки у 1928 році звернули увагу Мері Антробус і Луїза Пріс, які підготували книгу «Рукоділля крізь віки». Авторки зазначили, що «вишивка має не лише естетичне та історичне, а й етнографічне значення» (Antrobus, Preece, 1928). Вони включили в книгу ілюстрації національного одягу, а до написання передмови до неї запросили відомого археолога А. Д. Б. Вейса (Edwards, 1976: 8).

Ребекка Кромптон у своїй праці «Сучасний дизайн у вишивці» (1936 р.), надає перевагу саме кольору та дизайну, вважаючи, що техніка вишивання є другорядною (Crompton, 1936). Ця книга вийшла у період, коли суперечки між прихильниками дизайну і технік тільки розгорталися (Edwards, 1976: 8).

Протягом наступних десятиліть книги про декоративно-прикладне мистецтво у Великій Британії і далі регулярно видавалися, але ми звернемо увагу на працю, яка підірвала суспільну думку та стала знаковою в історіографії. Це «Підривний стібок: Вишивка і творення жіночності» Р. Паркер (Parker, 1984). На думку Р. Паркер, із розвитком суспільства вишивання стало майже виключно жіночою діяльністю, і протягом століть цей зв'язок був обопільно руйнівним: вишивання страждало від того, що його називали жіночою роботою, а жінки, у свою чергу, не могли позбутися стереотипного уявлення про їх обов'язкову причетність до процесу вишивання. Ця книга започаткувала інтерес до гендерної історії вишивання та зв'язку між фемінізмом та розвитком декоративного мистецтва.

Однак, починаючи з 1970-х рр. значно збільшилась кількість досліджень історії мистецтва у взаємозв'язку з гендерною та жіночою історією, що є результатом другої хвилі фемінізму. Однією із таких праць є «Вікторіанська вишивка» (1962) Барбари Джойс Морріс, англійської художниці та вченої у галузі мистецтва та ремесел. Книжка складається із опису та ілюстрацій домашньої і церковної вишивки починаючи з 1830-х аж до 1901 рр. Авторка вивчала рідкісні збережені зразки творів вишивальниць із Музею Вікторії та Альберта і доповнювала їх багатьма посиланнями на вікторіанську періодику та книги з викрійками. Книга Б. Морріс пропонує власні інтерпретації вишивок, які використовують методи соціальної історії, класовий та гендерний аналіз, наголошує на тому, що історія вишивки нероздільно пов'язана з іменами жінок, які її створили (Morris B., 1962).

Що стосується історії української вишивки, то можна безсумнівно констатувати, що Україна сьогодні переживає сплеск зацікавленості до неї з боку мистецтвознавців, художників, діячів культури. Ретельно вивчаються джерела, у яких містяться відомості про характер та особливості вишивки у різні історичні періоди. Згадки про вишивання предметів побуту можна знайти вже в XI ст., наприклад, із збірників князя Святослава Ярославовича, віднайти їх на фресках Софіївського собору у Києві. Гійом Левассер де Боплан та Павло Алеппський описали культуру, звичаї і побут українського народу в XVII ст., згадуючи про прикрашання побутових речей. Олександр Рігельман склав етнографічний опис жителів України та додав до нього зображення їх одягу. Щоденники Якова Марковича є важливим джерелом інформації для дослідників декоративного ремесла певних українських територій. Дмитро Пашенко – член комісії, який у 1779–1781 рр. здійснив статистично-топографічний опис території Північного Лівобережжя, склав «Опис Чернігівського намісництва», що містить відомості про соціально-економічне становище селян і козаків, в тому числі про розвинені на той час ремесла. Для розуміння особливостей текстилю та вишивки західних теренів України велике значення має тритомна етнографічна праця Якова Головацького «Народные песни Галицкой и Угорской Руси», опублікована у 1863–1878 рр. Етнографічні праці Івана Вагилевича створили фундамент наукового вивчення культури Гуцульщини (Купчинська, 2020).

Вищезазначені праці носили здебільшого довідковий характер та надавали інформацію стосовно вишивки переважно у загальному контексті властивих українцям ремесел. Тільки наприкінці XIX ст.

вишивка була визнана художнім явищем та почалося її систематизоване збирання і докладне вивчення. Беззаперечна роль у цьому процесі належить Олені Пчілці, популяризаторці народного мистецтва. Вона за підтримки брата М. Драгоманова працювала над збиранням візерунків для вишивки, які притаманні різним регіонам України. У 1876 р. О. Пчілка видає перше ґрунтовне зібрання української народної вишивки: «Український народний орнамент. Вишивки, тканини, писанки». Свою працю авторка представила на Паризькій Всесвітній виставці у 1878 р. Альбом містить три десятки таблиць, які об'єднують понад 300 зразків орнаментів, що впорядковані за певною системою. Книга цінна не лише наданими зразками, але і передмовою О. Пчілки, яка оцінила унікальність української вишивки як культурного національного феномену (Константиновська, 2020).

Працюючи на Катеринославщині, дочка О. Пчілки – Ольга Косач-Кривинюк (молодша сестра Лесі Українки) збирала місцеві орнаменти народної вишивки, які склали альбом «Українські народні узорі з Київщини, Полтавщини й Катеринославщини. Випуск I. Вирізування й настилування» (Київ, 1928). Другий випуск альбому був надрукований у Канаді та переданий до музею Лесі Українки (Шудря, 2003:19).

«Український народний орнамент» О. Пчілки зацікавив етнографію і фольклористку Пелагею Яківну Литвинову-Бартош та спонукав до збирання зразків народної вишивки, що стало справою її життя на прийдешні 30 років. Дослідниця видала «Русские народные узоры, вып. 1: Малорусские узоры Черниговской и Полтавской губернии» (К., 1877), «Южно-русский народный орнамент, вып. 1: Черниговской губернии Глуховский уезд: Узоры, вышиванья, тканья и рисованья» (К., 1878, 2-ге вид., 1899); «Южно-русский народный орнамент, вып. 2: Черниговская губерния (уезды: Конотопский, Кролевецкий, Новгород-Северский и Стародубский)» (Х., 1902), «Сборник народных русских узоров для женских рукоделий» (К., 1879). Крім того, етнографічні праці П. Литвинової-Бартош публікували провідні часописи України та Європи. Цінність записів і малюнків П. Литвинової-Бартош для вивчення характерних особливостей орнаменту різних регіонів полягає в тому, що дослідниця завжди фіксувала місце, звідки походить орнамент, замальований нею. Збірки, підготовлені П. Литвиновою-Бартош, за своєю цінністю для науки не поступаються альбомам О. Пчілки. На той час ці праці були найдокладнішими (П'ятаченко, 2020).

Наприкінці XIX – на початку XX ст. український одяг та вишивку вивчали Павло Чубинський, Володимир Гнатюк, Володимир Шухевич, Дмитро Яворницький, Олександра Єфименко, Федір Вовк, Дмитро Зеленін, Віра Білецька та ін. Їхні праці стали фундаментом української школи етнографії (Купчинська, 2020).

У цей час з'являються також альбоми вишивок різних регіонів України.

Серед них «Зразки домашнього промислу селян на Русі», протягом 1880–1889 років у Галичині було видано 10 зошитів цього альбому. Вони були підготовані ученицями Школи рисунків і моделювання у Львові, під керівництвом Людвіга Вербицького, співзасновника і віце-президента Львівського міського промислового музею (Купчинська, 2020).

Альбом «Вишивки Всхідної Галичини» (1895), був підготовлений «Клубом русинок у Львові» – культурно-освітнім жіночим товариством, участь у якому брали Герміна Шухевич, Марія Білецька, Марія Грушевська та багато ін. Зразки вишивок, які увійшли до альбому, походять із різних повітів Східної Галичини (Купчинська, 2020).

Творчу спадщину самої П. Литвинової-Бартош вивчала Євгенія Спаська, видатна українська етнографиня, мистецтвознавця. Подорожі Західною Україною під час роботи в лікувальному загоні Всеросійського земського союзу захопили дослідницю, були стимулом для вивчення особливостей народної культури та декоративно-ужиткового мистецтва, зокрема вишивки і ткацтва. Результатом стало співавторство в роботі над книгою «Народне мистецтво Галичини й Буковини. Народное искусство Галиции и Буковины и Земской Союз в 1916–1917 г.г. войны» (1919). На основі опрацювання колекції кримської краєзнавці О. Петрової Є. Спаська проаналізувала характерні особливості орнаментального оздоблення кримськотатарської вишивки та провела порівняльний аналіз з традиційною українською вишивкою. Свої напрацювання дослідниця виклала у розвідці «Татарские вышивки Старо-Кримского района (по материалам А. М. Петровой)» (1926). У 1959 р. Є. Спаська опублікувала монографію «Українська вишивка», що містила узагальнюючі висновки щодо орнаментико-типологічного походження елементів вишивки різних регіонів України (Луговик, 2018).

Олена Кульчицька, перша в Галичині художниця з фаховою освітою, збрала численні зарисовки народного одягу кінця XIX – першої третини XX ст. із різних етнографічних регіонів Західної України та підготувала альбом «Народний одяг Західних областей УРСР» (1959). В альбом уві-

йшли 74 таблиці, 426 твори мистецтва у різних техниках: акварелі, графічні зарисовки гуашшю, пером та олівцем, лінорити (Купчинська, 2020).

Як ми бачимо, перші роботи з історії вишивки належали фахівцям-етнографам, які збирали зразки вишивок під час етнографічних експедицій. Пізніше до справи вивчення історії та особливостей українських вишивок доєдналися професійні мистецтвознавці. Результатом їх праці стала систематизація інформації, зібраної попередніми поколіннями дослідників, та її упорядкування.

Учениця О. Кульчицької, Софія Чехович, етнографиня, мистецтвознавця, художниця упродовж життя досліджувала та викладала українське прикладне мистецтво, якому вона присвятила більшість своїх друкованих праць. Це переважно вишивка, текстиль, традиційний одяг західних областей України (Купчинська, 2020).

Викладачка художнього текстилю та історії мистецтва у Львівській художньо-промисловій школі, Ірина Гургула, є авторкою статті «Видання українських вишивок з кінця XIX ст.», вміщеної у журнал «Нова хата» (1930), праці «Народне мистецтво західних областей України» (1966). Вона брала участь у підготовці таких публікацій: «Народні майстри» (1959), «Народний одяг західних областей України» (1959), «Українське народне мистецтво: Вбрання» (1961), «Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва» (1969) (Моздир, 1999).

Етнографиня Катерина Матейко є авторкою фундаментальних праць, присвячених українському декоративному мистецтву, зокрема: «Український народний одяг» (Матейко, 1977), «Український народний одяг: Етнографічний словник» (Матейко, 1996) та інших.

Значний внесок внесли науковці, які досліджували українську вишивку та текстиль з позицій сучасної мистецтвознавчої науки. Серед них – Раїса Захарчук-Чугай, доктор мистецтвознавства, професорка. Ця науковиця брала участь у виданні довідника «Народні художні промисли УРСР» (Народні художні, 1986) та навчальних посібників «Декоративно-прикладне мистецтво» (Антонович, 1992), «Українське народне декоративне мистецтво» (Захарчук-Чугай, 2012).

Цінними є роботи академіка Національної академії мистецтв України Т. Кара-Васильєвої, яка висвітлювала різноманітні проблеми генези і розвитку народної вишивки, гаптування та килимарства. Вона опублікувала ґрунтовні праці з теорії українського народного мистецтва, зокрема приділила значну увагу історії української вишивки: «Українська вишивка: Альбом» (Українська

вишивка, 1993), «Українська народна вишивка» (Кара-Васильєва, 1995), «Літургійне шитво України XVII–XVIII ст.: Іконографія, типологія, стилістика» (Кара-Васильєва, 1996), «Українська вишивка» (Кара-Васильєва, 2002) та інші.

Декоративне мистецтво періоду авангарду в Україні найбільш докладно представлено в альбомі З. Чегусової та Т. Кари-Васильєвої «Декоративне мистецтво України ХХ століття. У пошуках «великого стилю» (Кара-Васильєва, Чегусова, 2005). Зоя Чегусова, мистецтвознавиця, лауреатка Національної премії України імені Тараса Шевченка, є автором книги-альбому «Декоративне мистецтво України кінця ХХ століття. 200 імен» (Чегусова, 2002) та співавтором шістнадцяти колективних монографій, зокрема «Мистецтво України ХХ століття» (1998 р.), «Мистецтво України. 1991-2003» (Чегусова, 2003), «Людмила Жоголь. Чарівниця художнього текстилю» (Чегусова та ін., 2008 р.), тощо.

Мистецтвознавиця О. Ямборко працює в галузі художнього текстилю, вона підготувала наступні праці: «Модерне і традиційне у килимах Олени та Ольги Кульчицьких» (Ямборко, 2018а), «Українське промислове килимарство 1940–1980-х рр. у системі «народних художніх промислів»: між народним мистецтвом, художньою якістю та економічною доцільністю» (Ямборко, 2019). Авторка розглядає вплив мистецького чинника на явище національного відродження в Україні на початку ХХ ст. і формування «національного стилю» в роботах «Пошуки «національного стилю» як соціокультурне явище в українському суспільстві початку ХХ століття» (Ямборко, 2018b), «Історія «Руху мистецтва і ремесел»: соціокультурний контекст» (Ямборко, 2017).

Орнаментальні особливості української народної творчості висвітлені в працях українського мистецтвознавця М. Селівачова, зокрема в «Лексиконі української орнаментики» (2005). Крім того, дослідник опублікував близько 700 дослідницьких і науково-популярних праць стосовно декоративного мистецтва та дизайну, серед них: «Народне мистецтво і сучасність» (1980), «Плодотворність взаємозбагачення. Сучасні міжетнічні взаємини в народній декоративній творчості» (Селівачов, 1984), «Художній текстиль: вишивання, ткацтво, килимарство» (Селівачов, 2011), тощо.

Вплив українського авангарду на вишивку початку ХХ ст. можна прослідкувати за працями М. Мудрак (Мудрак, 2006), А. Дубрівної (Дубрівна, 2017), Н. Янішевської (Янішевська, 2017). Формування мови мистецтва абстракції та авангарду під впливом особливостей народної орнаментики одним із перших вивчав Д. Горбачов (Горбачов, 2014).

Біографічні дані видатних українських жінок, що внесли значний внесок у розвиток декоративного мистецтва, особливо художнього текстилю, збирала Є. Шудря (Шудря, 2003).

Висновки. Проведене дослідження історіографії вишивки у Великій Британії та Україні демонструє, що текстильні мистецтва обох країн мають глибоке культурне коріння і вагомий вплив на національну ідентичність. Українські мистецтвознавці зробили значний внесок у систематизацію вітчизняних традицій вишивки, наголошуючи на регіональних особливостях і технічних аспектах цього мистецтва. Праці таких авторів, як Т. Кара-Васильєва та О. Нікорак, окреслили основні напрямки вивчення вишивки, заклавши основу для подальших досліджень.

Зі свого боку, британські дослідники зосередили увагу на впливі індустріальної революції та руху «Мистецтва і ремесла» на розвиток текстильного мистецтва. Вікторіанська епоха стала переломним моментом, коли вишивка набула нового значення як засіб соціального й культурного вираження. Праці Дж. Едвардса та Б. Морріс стали важливими у вивченні британської вишивки, сприяючи її популяризації на міжнародній арені.

Проведене дослідження є спробою підсумувати та проаналізувати основні наявні мистецтвознавчі праці з історії вишивки. Однак воно не є вичерпним і може стати основою для подальших наукових розвідок та глибшого дослідження теми. Очевидно, що в рамках цієї наукової роботи неможливо охопити весь спектр літератури, включаючи книги, статті та каталоги виставок, які досліджують різні аспекти вишивки й текстилю. Проаналізовані у статті джерела спрямовані насамперед на створення передумов подальшого вивчення взаємозв'язків між традиційною та професійною українською вишивкою і європейським декоративним мистецтвом, зокрема мистецтвом Великої Британії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонович Є. Декоративно-прикладне мистецтво: навч. посіб. для студ. пед. ін-тів / Є. Антонович, Р. Захарчук-Чугай, М. Станкевич. Львів: Світ, 1992. 270 с.
2. Горбачов Д. На мапі українського авангарду. *Art Ukraine*. 2014. URL: https://artukraine.com.ua/a/na-mapi-ukrainskogo-avangardu#.Y_Dj5nZByUk.

3. Дубрівна А. Особливості українського авангардного руху та його значення у формуванні абстрактного мистецтва України. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. Львів, 2017. Вип. 31. С. 109-120.
4. Захарчук-Чугай Р., Антонович Є. Українське народне декоративне мистецтво: навч. посіб. Київ: Знання, 2012. 340 с.
5. Кара-Васильєва Т. Літургійне шитво України XVII-XVIII ст.: Іконографія, типологія, стилістика. Львів: Свічадо, 1996. 231 с.
6. Кара-Васильєва Т. Українська вишивка. Київ: Либідь, 2002. 160 с.
7. Кара-Васильєва Т. Українська народна вишивка. Київ: Либідь, 1996. 94 с.
8. Кара-Васильєва Т., Чегусова З. Декоративне мистецтво України XX ст. У пошуках «великого стилю». Київ: Либідь, 2005. 280 с.
9. Константи́нівська О. Підкорила Париж і мережила думки: історія першої дослідниці української орнаментики та журналістки Ольги Косач. *Україна молода*. 2020. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/3609/164/147802/?0&fbclid=IwAR3UOu7k00ioBY77mdXj-dAT5yRqMgdrYT5jLhc6L650VQYv21D-4CCrGMI>.
10. Купчинська Л. Магія української вишивки: виставка, присвячена Дню української вишиванки. 2020. URL: <https://www.isl.lviv.ua/index.php/uk/2020/05/20/magiya-ukrayinskoji-vyshyvky/>
11. Лагутенко О., Рижова О. Мей Морріс та розвиток ідей руху «Мистецтва та ремесла». *Збірник наукових праць «Українська академія мистецтва»*, (32), 2022. С.117-124.
12. Луговик Т. Наукова та пам'яткоохоронна діяльність Євгенії Юріївни Спаської (1892-1980). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 «Історія України». Національний університет «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка. Чернігів, 2018. URL: http://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Fshrnl.chtyvo.org.ua%2FLuhovyk_Tetiana%2FNaukova_ta_pamiatkookhoronna_diialnist_Yevhenii_Yuriivny_Spaskoi_18921980.pdf.
13. Матейко К. Український народний одяг. Київ: Наукова думка, 1977. 224 с.
14. Матейко К. Український народний одяг. Етнографічний словник. Київ: Наукова думка, 1996. 196 с.
15. Мистецтво України 1991-2003: альбом / упоряд. Т. Придатко, З. Чегусова. Київ: Мистецтво, 2003. 416 с.: іл.
16. Моздир М. Ірина Гургула – дослідник народного мистецтва 1920-1930-х рр. *Мистецтвознавство: науковий збірник*. Львів: СКІМ; ІН НАН України, 1999. С. 191-200.
17. Мудрак М. Український авангард. Український модернізм 1910-1930: Альбом. Харків, 2006. С. 31-38.
18. Народні художні промисли УРСР/ Р. Захарчук-Чугай, О. Никорак, Г. Стельмашук. Київ: Наук. думка, 1986. 142 с.
19. Никорак О. Історіографія та джерела дослідження гуцульської вишивки. *Народознавчі зошити*. Львів, 2010. № 1-2. С. 238-248. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaZo_2010_1-2_30.
20. П'ятаченко С. Пелагея Литвинова-Бартош – дослідник народної культури Сіверщини. Родові таємниці сіверянського краю. Ніжин, 2020. Вип. 8. С. 6-15. URL: <https://cutt.ly/Q8X20PR>.
21. Селівачов М. Плодотворність взаємозбагачення: сучасні міжетнічні взаємини в народній декоративній творчості. Київ: Товариство «Знання», 1984. 33 с.
22. Селівачов М. Художній текстиль: вишивання, ткацтво, килимарство. *Історія української культури: у п'яти томах. Т. 5, Кн. 1. Українська культура XX – початку XXI століть* / голов. ред. Б. Патон. Київ: Наукова думка, 2011. С. 563-596.
23. Сусак К., Стеф'юк Н. Українське народне вишивання. Техніки, методологія, методика: навч. посібник. Київ: Науковий світ, 2006. С. 187-198.
24. Українська вишивка: альбом / уклад. Т. Кара-Васильєва. Київ: Мистецтво, 1993. 264 с.
25. Чегусова З. Декоративне мистецтво України кінця XX століття. 200 імен. Київ: ЗАТ Атлант ЮЕмСі, 2002. 512 с.
26. Чегусова З., Кара-Васильєва Т., Придатко Т. Людмила Жоголь. Чарівниця художнього текстилю. Київ: Либідь, 2008. 264 с.
27. Шудря Є. Подвижниці народного мистецтва. Бібліографічні нариси. Зошит 1 / за ред. М. Селівачова. Київ: Редакція Вісника «АНТ», 2003. 64 с. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=8311>
28. Ямборко О. Історія «Руху мистецтва і ремесел»: соціокультурний контекст. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Культурологія*. Рівне, 2017. Вип. 25. С. 34-38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrk_2017_25_8
29. Ямборко О. Модерне і традиційне у килимах Олени та Ольги Кульчицьких. *Народознавчі зошити*. Львів, 2018. № 2. С. 448-453. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaZo_2018_2_23
30. Ямборко О. Пошуки «національного стилю» як соціокультурне явище в історії українського суспільства початку XX ст. *Народна творчість та етнологія*. Київ: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, 2018. № 2 (372). С. 18-23. URL: <https://nte.etnolog.org.ua/uploads/2018/2/publications/18.pdf>.
31. Ямборко О. Українське промислове килимарство 1940-1980-х рр. у системі «народних художніх промислів»: між народним мистецтвом, художньою якістю та економічною доцільністю. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. Львів, 2019. Вип. 42. С. 12-16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnam_2019_42_4
32. Янішевська Н. Геометричний орнамент в образно-пластичній мові українського мистецтва 1910-1930 рр. (культурологічний аспект). Київ: Інститут проблем сучасного мистецтва, 2017. 261 с. URL: http://www.mari.kiev.ua/sites/default/files/inline-files/Diser_N_S_Yanishevsk.pdf.
33. Antrobus M., Preece L. Needlework through the ages: a short survey of its development in decorative art, with particular regard to its inspirational relationship with other methods of craftsmanship. London: Hodder & Stoughton, 1928. 413 p.

34. Christie G. *Embroidery: a collection of articles on subjects connected with the study of fine needlework, including stitches, materials, methods of work, and designing, and history, with numerous illustrations and coloured plates of modern work.* Edited by Mrs. Archibald H. Christie. London: James Pearsall. 1909. <https://ia802901.us.archive.org/29/items/embroiderycollec00chri/embroiderycollec00chri.pdf>
35. Christie G. *Embroidery and Tapestry Weaving.* London: J. Hogg, 1912. 320 p. URL: <https://www.gutenberg.org/files/20386/20386-h/20386-h.htm>
36. Christie G. *English Medieval Embroidery: A Brief Survey of English Embroidery Dating from the Beginning of the Tenth Century Until the End of the Fourteenth.* London: Clarendon Press, 1938. 206 p.
37. Christie G. *Samplers and Stitches: A Handbook of the Embroiderer's Art.* London: B T Batsford Ltd., 1985. 192 p.
38. Crompton R. *Modern Design in Embroidery.* London: BT Batsford Ltd., 1936. 72 p.
39. Desnoyers R. *Pictorial Embroidery in England: A Critical History of Needlepainting and Berlin Work. A Thesis in the Humanities Doctoral Program: Interdisciplinary Studies in Society and Culture.* Concordia University, Montreal, Québec, Canada, 2012. 274 p.
40. Dolby A. *Church Embroidery: Ancient And Modern.* London: Chapman and Hall, 1867. 259 p. URL: <https://books.google.nl/books?id=xrAaAAAAYAAJ&printsec=frontcover&hl=ukr#v=onepage&q&f=false>
41. Edwards J. A survey of English literature of embroidery, 1840-1940. *The Bulletin of the Needle and Bobbin Club*, Vol. 76. 1976. p. 3-20. URL: <https://archive.org/details/embroideryorcraft00townrich>
42. Jourdain M. *The History of English Secular Embroidery.* New York: Dutton and Co., 1910. 202 p.
43. Lambert F. *Church needlework: with practical remarks on its arrangement and preparation.* London: J. Murray, 1844. 174 p. URL: <https://archive.org/details/churchneedlework00lambiala/churchneedlework00lambiala/page/viii/mode/2up>
44. Lambert F. *The handbook of needlework.* Philadelphia: Willis P. Hazard, 1842. 263p. URL: <https://archive.org/details/cu31924003592221/page/n7/mode/2up>
45. Macbeth A. *School and Fireside Crafts.* London: Methuen & Co, 1930. 134 p.
46. Macbeth A., Swanson M. *Educational Needlecraft.* London: Longmans, Green, and co., 1911. 166 p.
47. Morris B. *Victorian Embroidery.* New York: Thomas Nelson, 1962. 238 p.
48. Morris M. *Decorative Needlework.* London: Joseph Hughes & Co., 1893. Internet archive. URL: <https://archive.org/details/decorativeneedle00morriala/mode/2up>
49. Parker R. *The Subversive Stitch: Embroidery and the Making of the Feminine.* London: Women's Press, 1984. 247 p.
50. Pesel L. *TRC Needles. The TRC Digital Encyclopaedia of Decorative Needlework.* URL: <https://trc-leiden.nl/trc-needles/people-and-functions/authors-scholars-and-activists/pesel-louisa-1870-1947>
51. Stone E. *The Art Of Needlework From The Earliest Ages: Including Some Notices Of The Ancient Historical Tapestries.* London: Henry Colburn, publisher, 1841. 405 p. URL: <https://www.gutenberg.org/files/31714/31714-h/31714-h.htm>

REFERENCES

1. Antonovych Ye. (1992) *Dekoratyvno-prykladne mystetstvo: navch. posib. dlia stud. ped. in-tiv [Decorative and applied art: a textbook for students of pedagogical institutes] / Ye. Antonovych, R. Zakharchuk-Chuhai, M. Stankevych.* Lviv: Svit, 270. [in Ukrainian]
2. Horbachov D. (2014) *Na mapi ukrainskoho avanhardu [On the map of the Ukrainian avant-garde].* *Art Ukraine.* URL: https://artukraine.com.ua/a/na-mapi-ukrainskogo-avangardu#.Y_Dj5nZByUk. [in Ukrainian]
3. Dubrivna A. (2017) *Osoblyvosti ukrainskoho avangardnoho rukhu ta yoho znachennia u formuvanni abstraktnoho mystetstva Ukrainy [Peculiarities of the Ukrainian avant-garde movement and its significance in the formation of abstract art in Ukraine].* *Visnyk Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv – Bulletin of the Lviv National Academy of Arts*, 31, 109-120. [in Ukrainian]
4. Zakharchuk-Chuhai R., Antonovych Ye. (2012) *Ukrainske narodne dekoratyvne mystetstvo: navch. posib. [Ukrainian folk decorative art: a textbook]* Kyiv: Znannia, 340. [in Ukrainian]
5. Kara-Vasylijeva T. (1996) *Liturhiine shtyvo Ukrainy XVII-XVIII st.: Ikonohrafiia, typolohiia, stylistyka [Liturgical Sewing of Ukraine in the 17th and 18th Centuries: Iconography, Typology, and Stylistics].* Lviv: Svichado, 231. [in Ukrainian]
6. Kara-Vasylijeva T. (2002) *Ukrainska vyshyvka [Ukrainian embroidery].* Kyiv: Lybid, 160. [in Ukrainian]
7. Kara-Vasylijeva T. (1996) *Ukrainska narodna vyshyvka [Ukrainian folk embroidery].* Kyiv: Lybid, 94. [in Ukrainian]
8. Kara-Vasylijeva T., Chehusova Z. (2005) *Dekoratyvne mystetstvo Ukrainy XX st. U poshukakh «velykoho styliu» [Decorative Art of Ukraine in the XX century. In search of a 'great style'].* Kyiv: Lybid, 280. [in Ukrainian]
9. Konstantynivska O. (2020) *Pidkoryla Paryzh i merezhyla dumky: istoriia pershoi doslidnytsi ukrainskoi ornamentiiky ta zhurnalistky Olhy Kosach [She conquered Paris and laced her thoughts: the story of the first researcher of Ukrainian ornamentation and journalist Olha Kosach].* *Ukraina moloda.* URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/3609/164/147802/?0&fbcid=IwAR3UOu7k00ioBY77mdXj-dAT5yRqMgdrYT5jLhc6L650VQYv21D-4CCrGMI>. [in Ukrainian]
10. Kupchynska L. (2020) *Mahiiia ukrainskoi vyshyvky: vystavka, prysviachena Dniu ukrainskoi vyshyvanky [The magic of Ukrainian embroidery: an exhibition dedicated to the Day of Ukrainian Embroidery].* URL: <https://www.isl.lviv.ua/index.php/uk/2020/05/20/magiya-ukrayinskoyi-vyshyvky/>. [in Ukrainian]
11. Lahutenko O., Ryzhova O. (2022) *Mei Morris ta rozvytok idei rukhu «Mystetstva ta remesla» [May Morris and the development of the Arts and Crafts movement].* *Zbirnyk naukovykh prats «Ukrainska akademiia mystetstva» – Journal of scientific works 'Ukrainian Academy of Art'*, (32), 117-124. [in Ukrainian]
12. Luhovyk T. (2018) *Naukova ta pamiatkookhoronna diialnist Yevhenii Yuriiivny Spaskoi (1892-1980). Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata istorychnykh nauk za spetsialnistiu 07.00.01 «Istoriia Ukrainy». Natsionalnyi*

- universytet «Chernihivskiy kolehium» im. T. H. Shevchenka [Scientific and monument protection activities of Yevheniia Spaska (1892-1980). Dissertation for the degree of Candidate of Historical Sciences in the speciality 07.00.01 'History of Ukraine'. National University 'Chernihiv Collegium' named after Taras Shevchenko]. URL: http://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Fshron1.chtyvo.org.ua%2FLuhovyk_Tetiana%2FNaukova_ta_pamiatkookhoronna_diialnist_Yevhenii_Yuriiivny_Spaskoi_18921980.pdf. [in Ukrainian]
13. Mateiko K. (1977) Ukrainskyi narodnyi odiah [Ukrainian folk costumes]. Kyiv: Naukova dumka, 224. [in Ukrainian]
 14. Mateiko K. (1996) Ukrainskyi narodnyi odiah. Etnohrafichnyi slovnyk [Ukrainian folk costumes. Ethnographic dictionary]. Kyiv: Naukova dumka, 196. [in Ukrainian]
 15. Mystetstvo Ukrainy 1991-2003: albom [Art of Ukraine 1991-2003: an album] (2003)/uporiad. T. Prydatko, Z. Chehusova. Kyiv: Mystetstvo, 416: il. [in Ukrainian]
 16. Mozdyr M. (1999) Iryna Hurhula – doslidnyk narodnoho mystetstva 1920-1930-kh rr. [Iryna Gurgula is a researcher of folk art of the 1920s and 1930s.]. *Mystetstvoznavstvo: naukovyi zbirnyk – Art History: a scientific collection*. Lviv: SKIM; IN NAN Ukrainy, 191-200. [in Ukrainian]
 17. Mudrak M. (2006) Ukrainskyi avanhard. Ukrainskyi modernizm 1910-1930: Albom [Ukrainian Avant-Garde. Ukrainian Modernism 1910-1930: Album]. Kharkiv, 31-38. [in Ukrainian]
 18. Narodni khudozhni promysly URSR [Folk art crafts of the Ukrainian SSR] (1986) / R. Zakharchuk-Chuhai, O. Nykorak, H. Stelmashchuk. Kyiv: Nauk. dumka, 142. [in Ukrainian]
 19. Nykorak O. (2010) Istoriohrafia ta dzherela doslidzhennia hutsul'skoi vyshyvky [Historiography and sources of research on Hutsul embroidery]. *Narodoznavchi zoshyty – Ethnographic notebooks*. Lviv, 1-2, 238-248. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaZo_2010_1-2_30. [in Ukrainian]
 20. Piatachenko S. (2020) Pelaheia Lytvynova-Bartosh – doslidnyk narodnoi kultury Sivershchyny. Rodovi taiemnytsi siverianskoho kraiu [Pelageia Lytvynova-Bartosh is a researcher of folk culture in the Sivershchyna. Ancestral secrets of the northern region]. *Nizhyn*, 8, 6-15. URL: <https://cutt.ly/Q8X20PR>. [in Ukrainian]
 21. Selivachov M. (1984) Plodotvornist vzaiemobahachennia: suchasni mizhetnichni vzaiemyny v narodnii dekorativnii tvorchosti [The fruitfulness of mutual enrichment: contemporary interethnic relations in folk decorative art]. Kyiv: Tovarystvo «Znannia», 33. [in Ukrainian]
 22. Selivachov M. (2011) Khudozhnii tekstyl: vyshyvannia, tkatstvo, kylymarstvo [Artistic textiles: embroidery, weaving, carpet weaving]. *Istoriia ukrainskoi kultury: u piaty tomakh. T. 5, Kn. 1. Ukrainska kultura XX – pochatku XXI stolit – History of Ukrainian culture: in five volumes. Vol. 5, Book 1. Ukrainian culture of the twentieth and early twenty-first centuries / holov. red. B. Paton*. Kyiv: Naukova dumka, 563-596. [in Ukrainian]
 23. Susak K., Stefiuk N. (2006) Ukrainske narodne vyshyvannia. Tekhnyky, metodolohiia, metodyka: navch. posibnyk [Ukrainian folk embroidery. Techniques, methodology, methodology: a textbook]. Kyiv: Naukovyi svit, 187-198. [in Ukrainian]
 24. Ukrainska vyshyvka: albom [Ukrainian embroidery: an album] (1993) / uklad. T. Kara-Vasylieva. Kyiv: Mystetstvo, 264. [in Ukrainian]
 25. Chehusova Z. (2002) Dekorativne mystetstvo Ukrainy kintsia XX stolittia. 200 imen [Decorative art of Ukraine in the late twentieth century. 200 names]. Kyiv: ZAT Atlant YuEmSi, 512. [in Ukrainian]
 26. Chehusova Z., Kara-Vasylieva T., Prydatko T. Liudmyla Zhohol. (2008) Charivnytsia khudozhnoho tekstyliu [Liudmyla Zhohol. The wizard of artistic textiles]. Kyiv: Lybid, 264. [in Ukrainian]
 27. Shudria Ye. (2003) Podvyzhnytsi narodnoho mystetstva. Bibliohrafichni narysy. Zoshyt 1 [Heroines of folk art. Bibliographic essays. Notebook 1] / za red. M. Selivachova. Kyiv: Redaktsiia Visnyka «ANT», 64. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=8311>. [in Ukrainian]
 28. Yamborko O. (2017) Istoriia «Rukhu mystetstva i remesel»: sotsiokulturnyi kontekst [The history of the Arts and Crafts Movement: the socio-cultural context]. *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku. Kulturolohiia – Ukrainian culture: past, present, and ways of development. Culturology*. Rivne, 25, 34-38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrk_2017_25_8. [in Ukrainian]
 29. Yamborko O. (2018) Moderne i tradytsiine u kylymakh Oleny ta Olhy Kulchytskykh [Modern and traditional in the carpets by Olena and Olga Kulchytska]. *Narodoznavchi zoshyty – Ethnographic notebooks*. Lviv, 2, 448-453. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaZo_2018_2_23. [in Ukrainian]
 30. Yamborko O. (2018) Poshuky «natsionalnoho styliu» yak sotsiokulturne yavysheche v istorii ukrainskoho suspilstva pochatku XX st. [The search for a 'national style' as a socio-cultural phenomenon in the history of Ukrainian society in the early twentieth century]. *Narodna tvorchist ta etnolohiia – Folk art and ethnology*. Kyiv: Instytut mystetstvoznavstva, folklorystyky ta etnolohii im. M. T. Rylskoho NAN Ukrainy, 2 (372), 18-23. URL: <https://nte.etnolog.org.ua/uploads/2018/2/publications/18.pdf>. [in Ukrainian]
 31. Yamborko O. (2019) Ukrainske promyslove kylymarstvo 1940-1980-kh rr. u systemi «narodnykh khudozhnykh promysliv»: mizh narodnym mystetstvom, khudozhnoiu yakistiu ta ekonomichnoiu dotsilnistiu [Ukrainian industrial carpet weaving of the 1940s-1980s in the system of 'folk art crafts': between folk art, artistic quality and economic expediency]. *Visnyk Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv – Bulletin of the Lviv National Academy of Arts*. Lviv, 42, 12-16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnam_2019_42_4. [in Ukrainian]
 32. Yanishevska N. (2017) Heometrychnyi ornament v obrazno-plastychnii movi ukrainskoho mystetstva 1910-1930 rr. (kulturolohichnyi aspekt) [Geometric ornament in the figurative and plastic language of Ukrainian art of 1910-1930 (cultural aspect)]. Kyiv: Instytut problem suchasnoho mystetstva, 261. URL: http://www.mari.kiev.ua/sites/default/files/inline-files/Diser_N_S_Yanishevska.pdf. [in Ukrainian]

33. Antrobus M., Preece L. Needlework through the ages: a short survey of its development in decorative art, with particular regard to its inspirational relationship with other methods of craftsmanship. London: Hodder & Stoughton, 1928. 413 p.
34. Christie G. Embroidery: a collection of articles on subjects connected with the study of fine needlework, including stitches, materials, methods of work, and designing, and history, with numerous illustrations and coloured plates of modern work. Edited by Mrs. Archibald H. Christie. London: James Pearsall. 1909. <https://ia802901.us.archive.org/29/items/embroiderycollec00chri/embroiderycollec00chri.pdf>
35. Christie G. Embroidery and Tapestry Weaving. London: J. Hogg, 1912. 320 p. URL: <https://www.gutenberg.org/files/20386/20386-h/20386-h.htm>
36. Christie G. English Medieval Embroidery: A Brief Survey of English Embroidery Dating from the Beginning of the Tenth Century Until the End of the Fourteenth. London: Clarendon Press, 1938. 206 p.
37. Christie G. Samplers and Stitches: A Handbook of the Embroiderer's Art. London: B T Batsford Ltd., 1985. 192 p.
38. Crompton R. Modern Design in Embroidery. London: BT Batsford Ltd., 1936. 72 p.
39. Desnoyers R. Pictorial Embroidery in England: A Critical History of Needlepainting and Berlin Work. A Thesis in the Humanities Doctoral Program: Interdisciplinary Studies in Society and Culture. Concordia University, Montreal, Québec, Canada, 2012. 274 p.
40. Dolby A. Church Embroidery: Ancient And Modern. London: Chapman and Hall, 1867. 259 p. URL: <https://books.google.nl/books?id=xrAaAAAAYAAJ&printsec=frontcover&hl=ukr#v=onepage&q&f=false>
41. Edwards J. A survey of English literature of embroidery, 1840-1940. The Bulletin of the Needle and Bobbin Club, Vol. 76. 1976. p. 3-20. URL: <https://archive.org/details/embroideryorcraft00townrich>
42. Jourdain M. The History of English Secular Embroidery. New York: Dutton and Co., 1910. 202 p.
43. Lambert F. Church needlework: with practical remarks on its arrangement and preparation. London: J. Murray, 1844. 174 p. URL: <https://archive.org/details/churchneedlework00lambiala/churchneedlework00lambiala/page/viii/mode/2up>
44. Lambert F. The handbook of needlework. Philadelphia: Willis P. Hazard, 1842. 263p. URL: <https://archive.org/details/cu31924003592221/page/n7/mode/2up>
45. Macbeth A. School and Fireside Crafts. London: Methuen & Co, 1930. 134 p.
46. Macbeth A., Swanson M. Educational Needlecraft. London: Longmans, Green, and co., 1911. 166 p.
47. Morris B. Victorian Embroidery. New York: Thomas Nelson, 1962. 238 p.
48. Morris M. Decorative Needlework. London: Joseph Hughes & Co., 1893. Internet archive. URL: <https://archive.org/details/decorativeneedle00morriala/mode/2up>
49. Parker R. The Subversive Stitch: Embroidery and the Making of the Feminine. London: Women's Press, 1984. 247 p.
50. Pesel L. TRC Needles. The TRC Digital Encyclopaedia of Decorative Needlework. URL: <https://trc-leiden.nl/trc-needles/people-and-functions/authors-scholars-and-activists/pesel-louisa-1870-1947>
51. Stone E. The Art Of Needlework From The Earliest Ages: Including Some Notices Of The Ancient Historical Tapestries. London: Henry Colburn, publisher, 1841. 405 p. URL: <https://www.gutenberg.org/files/31714/31714-h/31714-h.htm>

УДК 37(092):75.071(477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-14>**Наталія ДІГТЯР,***orcid.org/0000-0002-1118-8948*

кандидат педагогічних наук, доцент,

*в.о. завідувача кафедри образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва
Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
(Полтава, Україна) natadigtjar@gmail.com***Тетяна САЄНКО,***orcid.org/0009-0000-0196-0466*

кандидат педагогічних наук, доцент,

*завідувач кафедри образотворчого мистецтва
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
(Полтава, Україна) tetanasaenko14@gmail.com*

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА ХУДОЖНИКА ОЛЕКСАНДРА ТАРАСЕНКА

Стаття присвячена висвітленню педагогічного доробка відомого полтавського викладача та художника, громадського діяча Олександра Тарасенка. Проаналізовано праці науковців, журналістів, громадських діячів. Визначено, що педагогічна спадщина митця-педагога не достатньо висвітлена та оцінена в науці та суспільстві. Досліджено становлення Олександра Тарасенка: проаналізовано його творчий шлях, визначено основні віхи його життя. З'ясовано, що все своє життя педагог присвятив становленню мистецької освіти в місті Полтава. Висунуто припущення, що це завадило йому здобути всеукраїнську та світову славу як талановитого аквареліста, живописця, графіка, монументаліста та реставратора.

Виокремлено, що великого значення Олександр Тарасенко надавав вихованню активної громадянської позиції своїх студентів, вчив любити Україну, захоплював студентів красою її природи, прищеплював повагу до її історії, мистецтва та культури.

З'ясовано, що за своє педагогічне життя Олександр Тарасенко брав активну участь у житті трьох кафедр, які здійснюють підготовку мистецьких та мистецько-педагогічних спеціальностей в м. Полтава, багато працював над удосконаленням навчальних, робочих програм з фахових дисциплін, активно писав методичні розробки і статті. Підкреслено, що Олександр Тарасенко підготував плеяду талановитих художників, вчителів та викладачів образотворчого мистецтва і творчих особистостей, які відомі не тільки в місті Полтаві, але і за її межами. Його педагогічна система була побудована на інноваціях у викладанні мистецьких дисциплін, нетрадиційних методичних прийомах глибокої поваги до особистості кожного студента, опора на ремесло у творчому становленні молодого художника та художника-вчителя, пошук та розвиток індивідуального бачення студента, залучення різних форм та прийомів тощо. Визначено, що педагогічна спадщина Олександра Тарасенка заслуговує в подальшому на глибокий мистецтвознавчий аналіз для продовження справи художньої освіти нашої держави.

Ключові слова: Олександр Тарасенко, митець-педагог, полтавська мистецька освіта, педагогічна спадщина, майбутні художники, майбутні вчителі образотворчого мистецтва.

Nataliia DIHTIAR,*orcid.org/0000-0002-1118-8948*

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Acting Head of the Department of Fine Arts and Decorative and Applied Arts

Luhansk Taras Shevchenko National University

(Poltava, Ukraine) natadigtjar@gmail.com

Tetiana SAIENKO,*orcid.org/0009-0000-0196-0466*

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Head of the Department of Fine Arts

Poltava, V.G. Korolenko National Pedagogical University

(Poltava, Ukraine) tetanasaenko14@gmail.com

PEDAGOGICAL HERITAGE OF THE ARTIST OLEKSANDRA TARASENKA

The article is devoted to the pedagogical work of the famous Poltava teacher and artist, public figure Oleksandr Tarasenko. The works of scientists, journalists, public figures were analyzed. It was determined that the pedagogical

legacy of the artist-pedagogue is not sufficiently highlighted and evaluated in science and society. The formation of Oleksandr Tarasenko was studied: his creative path was analyzed, the main milestones of his life were determined. It turned out that the teacher devoted his whole life to the establishment of art education in the city of Poltava. It has been suggested that this prevented him from gaining all-Ukrainian and world fame as a talented watercolorist, painter, graphic artist, monumentalist and restorer.

It was highlighted that Oleksandr Tarasenko attached great importance to the education of active citizenship of his students, taught to love Ukraine, captivated students with the beauty of its nature, instilled respect for its history, art and culture.

It was found out that during his teaching life Oleksandr Tarasenko took an active part in the life of three departments that provide training in art and mystical-pedagogical specialties in the city of Poltava, worked a lot on improving educational and work programs in professional disciplines, actively wrote methodological developments and articles. It is emphasized that Oleksandr Tarasenko prepared a galaxy of talented artists, readers and contributors to image-creative mysteries and creative personalities who are known not only in the city of Poltava, but also beyond its borders. His pedagogical system was built on innovations in the teaching of artistic disciplines, non-traditional methodical methods of deep respect for the individuality of each student, reliance on craft in the creative development of a young artist and artist-teacher, the search and development of a student's individual vision, the involvement of various forms and techniques, etc. It was determined that Oleksandr Tarasenko's pedagogical legacy deserves further in-depth art analysis in order to continue the cause of art education in our country.

Key words: *Oleksandr Tarasenko, artist-pedagogue, Poltava art education, pedagogical heritage, future artist, future readers of image- creative mysticism.*

Постановка проблеми. Сучасні виклики в освітній галузі постійно активізують шляхи пошуку модернізації мистецької педагогіки та потребують удосконалення інноваційних технологій освіти. Варто наголосити, що навчання та виховання молоді залежить не тільки від якісних та дієвих програм і методик. Багато в чому успішність цього процесу зумовлена особистістю вчителя, викладача, якому необхідно володіти високою морально-естетичною культурою, бути прикладом для інших, активним у житті і творчості, готовим залучати молоде покоління до художніх надбань національної та світової культури.

Саме такими є педагоги-новатори, справжні патріоти України, які живуть своєю працею, вибудовують шлях для розбудови такого українського суспільства, яке здатне цінувати та примножувати національний та світовий художній досвід поколінь.

Проте, повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україні не тільки порушило багато планів та реформ українського суспільства, а і забирає життя талановитих українців. Боляче усвідомлювати, що війна обірвала життя людини, яка стала для викладачів та студентів близькою по духу, колегою по роботі, творчою особистістю, що повністю так і не встигла реалізувати свій мистецький та педагогічний потенціал. Мова іде про без перебільшення видатного педагога-новатора, художника, громадського діяча, людини з гострим розумом та добрим серцем – Тарасенка Олександра.

Аналіз досліджень. Творчий спадок художника мало досліджений. Мистецькій спадщині Олександра Тарасенка присвятили свої праці журналісти, громадські діячі О. Білоусько (Білоусько, 2022), А. Озерна (Озерна, 2022), О. Орлова (Орлова, 2019), О. Петренко (Петренко, 2013), А. Помінова (Помінова, 2023), Я. Пругло (Пругло, 2022) та інші.

Узагальнення цих праць уможливило висновок стосовно того, що мистецька та педагогічна діяльність ще не достатньо висвітлена та в наукових працях. І, якщо його мистецькі твори друкуються сьогодні в каталогах, виставляються на творчих виставках, то педагогічній діяльності Олександра Тарасенка у наукових дослідженнях приділено мало уваги. Саме це і зумовило написання нашої статті.

Мета статті – здійснити висвітлення педагогічної спадщини художника-педагога Олександра Тарасенка для подальшого відтворення процесу розвитку мистецько-педагогічної освіти на Полтавщині кінця ХХ початку ХХІ століття.

Виклад основного матеріалу. Олександр Кирилович Тарасенко – графік, аквареліст, живописець, член Національної спілки художників України. Автор персональних виставок живопису та графіки в Полтаві (2003, 2010, 2021 рр.) і Гадячі (2011 р.) (Дух. пост., 2021).

Олександр Тарасенко народився 1960 року у с. Борисівка Запорізької області. Першу мистецьку освіту отримав у Харківському державному художньому училищі як викладач креслення і малювання. Далі – навчання в Харківському художньо-промисловому інституті, де він проявив себе як здібний та талановитий студент, яким захоплювалися однокурсники та викладачі. Після закінчення вузу, отримавши спеціальність художник-графік, з 1985 року працював на кафедрі архітектурного проектування Полтавського інженерно-будівельного університету імені Юрія Кондратюка на посаді асистента, а з 1988 року – старшого викладача. З 1994 року здібний викладач був переведений на посаду доцента кафедри дизайну архітектурного середовища та образотворчого мистецтва Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка. З 2001 року – завідувач, доцент кафедри образот-

ворчого мистецтва Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка (сучасна назва – Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»). З 2015 року працював доцент кафедри образотворчого мистецтва Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка та доцентом кафедри образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва навчально-наукового інституту мистецтв ДЗ «Луганський університет імені Тараса Шевченка» (Орлова, 2019), (Помінова, 2023). Олександр Тарасенко був членом експертних комісій із ліцензування та акредитації вищих навчальних закладів напряму «Мистецтво» Міністерства освіти і науки України (2008 – 2014). (Дух. пост., 2021), (Пам'ятаємо, 2022), (Чорнощоків, Саєнко, Мужикова, 2018).

Художник-педагог нагороджений Знаком «Відмінник освіти України», почесними грамотами Міністерства освіти України, Полтавської обласної ради та Полтавської міської ради. Він був постійним членом журі щорічної премії імені Миколи Ярошенко, активістом товариства «Просвіта», членом постійно діючих міської архітектурно-художньої ради при Управлінні архітектури Полтавської міської ради та обласної комісії зі збереження пам'яток історії та культури при Управлінні культури Полтавської облдержадміністрації, членом правління Полтавської організації національної спілки художників України, головою журі міжнародних молодіжних гончарських фестивалів в с. Опішня, головою журі обласних конкурсів з образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, головою відбіркового туру Всеукраїнського конкурсу учнівської творчості «Об'єднаймося ж брати мої», присвяченого Шевченківським дням, членом журі дитячих конкурсів малюнків регіонального та всеукраїнського рівня, учасником міжнародних та всеукраїнських конкурсів живопису й декоративно-прикладного мистецтва, учасником всеукраїнських та обласних художніх виставок. Олександр Тарасенко викладач, який допоміг у творчому становленні сотням молодих українських художників.

Слід зазначити, що все своє життя педагог присвятив становленню мистецької та мистецько-педагогічної освіти в місті Полтава. Можливо це завадило йому здобути всеукраїнську та світову славу як талановитого аквареліста, живописця, графіка, монументаліста та реставратора.

Дослідники художньої спадщини Олександра Тарасенка захоплені різноманітністю творчих обдарувань митця. Це такі його твори як «Азовський степ» (2008), «Полтава. Успенський собор»

(2008), «Корпусний сад узимку» (2009), «Останній лід» (2011), «Річка Обіточна» (2015), «Сонце сідає» (2015), «Верби при дорозі» (2015), «Тече річка невеличка» (2016), «Соняшники» (2016), «Портрет Кардаша І. А.» (1985), «Портрет художника-педагога Козакова П. П.» (1985), «Портрет Андрія Катренка» (1985); «Сільський лікар» (1985), «Диканька» (1987), «Бахчисарайський мотив», багато цікавих живописних і графічних портретів, пейзажів, замальовок та інших творів. Крім того Олександр Тарасенко є автором іконостасу храму Сімона Богоприємця у с. Михайлики Шишацького району (2017) та іконостасу Троїцької церкви с. В. Будища Диканського району (2019) (Петренко, Білоусько, 2013). Ці твори є справжніми підручниками з опанування різними техніками образотворчого мистецтва.

Олександр Кирилович поважав студентів, був для них справжнім наставником і творчим «батьком» (Пам'ятаємо, 2022). Значний вплив на нього як митця та творчу особистість безперечно, мала діяльність педагогів С. Бесєдіна, Й. Карася, В. Чурсіної, З. Фролової, Є. Спіцевича, В. Лапіна, яких він згадував з повагою і захопленням. У власній педагогічній діяльності Олександр Тарасенко використовував методичні підходи викладання предметів образотворчого циклу, яких навчився ще коли був студентом (Орлова, 2019).

Разом з громадським діячем Миколою Кульчицьким, очільником «Просвіти» у 1995 році митець-педагог провів перший у Полтаві всеукраїнський пленер для керамістів та художників. Завдяки цьому на території архітектурного факультету львівським майстром пічної справи була побудована керамічна піч для великих керамічних форм, якою могли користуватися студенти для створення творчих композицій дипломних робіт. Як талановитий господар, Олександр Тарасенко піклувався про якість навчального процесу кафедри образотворчого мистецтва Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка, завідувачем якої він був багато років (Пам'ятаємо, 2022).

Великого значення Олександр Тарасенко надавав вихованню активної громадянської позиції своїх студентів. Вчив любити Україну, захоплював студентів красою її природи, прищеплював повагу до її історії, мистецтва та культури.

Після багатьох років педагогічної діяльності в Полтавському національному технічному університеті імені Юрія Кондратюка Олександр Тарасенко продовжував розвивати мистецьку та мистецько-педагогічну освіту в Полтавському Національному педагогічному університеті імені

В. Г. Короленка на кафедрі образотворчого мистецтва та у ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» на кафедрі образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва.

Викладачі та адміністрації цих вузів відмічають підйом рівня якості мистецького навчання студентів, бо талановитий педагог почав активно організовувати олімпіади та пленери, проводив численні майстер-класи художньої майстерності, запрошував відомих митців Полтави та інших міст для зустрічі з майбутніми художниками та вчителями образотворчого мистецтва.

Варто зауважити, що кафедра образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» завдячує Олександру Кириловичу успішним проходженням акредитації спеціальностей у важкий час переселення вузу у Полтаву. Педагог збагатив методичний фонд кафедри образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва власними графічними та живописними творами, речами з власної приватної колекції старовини. Завдяки ентузіазму митця було знайдено і приміщення для розміщення майстерень кафедри образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

І в творчості, і в педагогічній діяльності Олександр Тарасенко віддавався роботі: багато працював над удосконаленням навчальних, робочих програм з фахових дисциплін, активно писав методичні розробки і статті; проводив майстер-класи.

Олександр Кирилович Тарасенко був розробником авторських навчальних програм, методичних рекомендацій та викладав для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 014.12 Середня освіта (Образотворче мистецтво) такі навчальні дисципліни, як «Основи кольорознавства», «Рисунок», «Основи перспективи», «Живопис»; для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 014.12 Середня освіта (Образотворче мистецтво) – «Академічний рисунок», «Академічний живопис», «Станковий твір в матеріалі»; для здобувачів другого (магістерського) рівня спеціальності 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація – «Рисунок», «Академічний живопис», «Станковий твір»; а також був керівником кваліфікаційних робіт. За його ініціативи на кафедрі образотворчого мистецтва факультету педагогічної і мистецької освіти Полтавського національного педагогічного університету було відкрито «Галерею кваліфікаційних робіт», експозиція якої поповнюється кожного року.

Як педагог був надзвичайно само дисциплінований, до занять готувався з великою відповідальністю, часто «жертвуючи» своїм творчим часом для спілкування із студентами. Часто лекції він переносив з академічних аудиторій у свою майстерню, де за часом віддавав перевагу живому спілкуванню.

Підкреслимо, що в лекціях та аналізах творів мистецтва, окрім філософських і мистецтвознавчих проблем, викладач-мистець надавав особливу увагу ремеслу, наголошував на важливості академічної мистецької освіти як міцного підґрунтя для розвитку творчості художника та майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

Ще вважаємо необхідним згадати те, що Олександр Тарасенко виховав нове покоління полтавських художників та творчих особистостей, які здобули всеукраїнське визнання, а деякі представляють нашу країну у всьому світі (Озерна, 2022). Це Ю. Багацька, Ю. Бернадський, А. Бібко, Д. Білокінь, В. Вешкіна, К. Власова, Ю. Войтович, О. Гапон, М. Герасименко, І. Гуржій, Є. Гібалов, Д. Городничий, Р. Давитян, Ю. Дяченко, В. Денисенко, М. Зевако, В. Карнаух, С. Келим-Золотайко, О. Іванюк, Н. Корф-Іванюк, В. Маркар'ян, К. Міносян, Н. Мікелдзе, Ю. Мирко, А. та І. Нестеренки, В. Одарченко, О. Острогляд, І. та С. Пашинські, Т. Поліщук, А. Собянін, С. Ступка, В. Циганюк, Ю. Чех, М. Чорногорець, І. та М. Шрамки, О. Шулуха та багато інших.

Цілком логічним продовженням багаторічної педагогічної праці Олександра Тарасенка є те, що багато його учнів самі стали педагогами та вчителями образотворчого мистецтва. Це Ю. Багацька, Ю. Бернадський, О. Гапон, М. Герасименко, І. Гуржій, В. Денисенко, Н. Мікеладзе, А. Нестеренко, О. Острогляд, І. та С. Пашинські, Т. Поліщук, Ю. Чех, М. Чорногорець, І. та М. Шрамки. Цим додатково підтверджується позитивний вплив викладача на розвиток та становлення особистості студента.

Багато уваги він приділяв участі студентів у мистецькому житті країни. Влаштував виставки студентських художніх творів. Серед переможців та учасників олімпіад, пленерів та художніх конкурсів всеукраїнського рівня можна назвати К. Алтанченко, В. Вешкіну, М. Зевако, Т. Метель, Т. Поліщук, Р. Давитян, І. Підгайного, А. Сухороброга та інших. Так, на Всеукраїнському конкурсі із жипопису імені Адальберта Ерделі в Закарпатському художньому інституті була відзначена робота студентки Катерина Алтанченко, виконана під керівництвом О. К. Тарасенка. На Всеукраїнському конкурсі «Срібний мольберт» (Ужгород)

за майстерність виконання портрета був відзначений майбутній вчитель образотворчого мистецтва Антон Сухоребрий (Орлова, 2019).

Усе своє життя Олександр Тарасенко вчив бачити красу в природі та житті, творити; надихав та допомагав іншим, боровся з несправедливістю, активно відстоював прагнення нашої держави до свободи та незалежності. Цікаво поєдналися в його житті дві сторони: одна – глибока ліричність, душевність, веселість, доброта та простота, і інша – безкомпромісність, твердість думки, рішуча готовність відстоювати свої переконання, моральні засади, громадську позицію (Україна понад усе, 2023).

Як людина-патріот глибоко переймався повномасштабним вторгненням Росії в Україну, організував допомогу військовим, усіма силами намагався бути корисним Збройним силам України. Однак, війна забрала його життя і 3 березня 2022 року внаслідок важкого поранення перестало битися серце Олександра Тарасенка (Митець, 2022).

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити наступні висновки. Широке коло

інтересів, мистецька обдарованість, педагогічний хист, чітка громадянська позиція, любов до України, глибока емпатія та товариськість сформували Олександра Тарасенка як неординарного педагога, викладача зі своїм підходом і новаторським баченням навчального процесу студентської молоді.

Із впевненістю можна стверджувати, що його педагогічна система побудована на інноваціях у викладанні мистецьких дисциплін, нетрадиційних методичних підходів, глибокої поваги до особистості кожного студента, опори на ремесло у творчому становленні молодого художника, пошуку та розвитку індивідуального бачення студента, створення позитивної, дружньої атмосфери на заняттях, залучення форм та прийомів неформальної та інформальної освіти, розвитку вміння студентів будувати власну траєкторію навчання мистецтву потягом усього життя – безперечно заслуговують на подальше вивчення та наслідування. Наступними науковими розвідками можуть бути дослідження художньої – графічної, живописної, монументально-живописної творчості митця Олександра Тарасенка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антоніна Озерна. Від важкого поранення загинув полтавський художник Олександр Тарасенко URL: <https://kg.ua/news/vid-vazhkogo-poranennya-zagynuv-poltavskiy-hudozhnik-oleksandr-tarassenko>
2. Митець, який взяв до рук зброю, аби захищати рідну землю. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3817762-pamati-hudoznika-pedagoga-ta-snajpera-oleksandra-tarassenka.html>
3. Олександр Тарасенко. Духовний поступ. Художня виставка. Каталог творів викладачів, випускників та студентів кафедри образотворчого мистецтва. Полтава. ТОВ «АСМІ». 2021. С. 46 – 47.
4. Олена Помінова. Олександр Тарасенко – талановитий художник, викладач, патріот України. Полтавський краєзнавчий музей. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток: збірник наукових статей [редкол.: Бабенко Л. Л., Гаврилюк Н. О., Киридон А. М. та ін.; Супруненко О. Б. (гол. ред. кол.); Мокляк В. О. (наук. ред.); ДКІТ ПОВА; ПКМ імені Василя Кричевського. Харків; Полтава: ТОВ «Майдан», 2023. Випуск XIX. 670 с.: іл. XXIV кол. С. 263 – 270.
5. Орлова О. Пейзаж і нюанс від Олександра Тарасенка. Рідний Край. 2019. № 1 (40). С. 135 – 139.
6. Пам'ятаємо: Олександр Тарасенко – полтавський художник і викладач, герой російсько-української війни. URL: <https://poltava.to/project/7291/>
7. Спілка полудень віку. ПООНСХУ 50 років: альбом [упоряд.: О. А. Білоусько, Ю. О. Самойленко; передм. О. А. Білоусько]. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2022. 260 с.
8. Тарасенко О. К. Портрет художника-педагога. Олександр Кирилович Тарасенко. Український пейзаж з приватної збірки О. Петренка: альбом-каталог / [упоряд. : О. М. Петренко, О. А. Білоусько]. Полтава : АСМІ, 2013. 152 с.
9. «УКРАЇНА ПОНАД УСЕ!». Виставка графічних творів Олександра ТАРАСЕНКА у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка. URL: <http://pnpu.edu.ua/news/ukrayina-ponad-use-vystavka-grafichnyh-tvoriv-oleksandra-tarassenka-u-poltavskomu-nacjonalnomu-pedagogichnomu-universyteti-imeni-v-g-korolenka.html>
10. Чорнощоків А. Є., Саєнко Т. В., Мужикова І. М. Кафедра образотворчого мистецтва. URL: http://eduart.pnpu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/05/monografiya_obrazotvorchoho.pdf

REFERENCES

1. Antonina Ozerna (2022). Vid vazhkoho poranennia zahynuv poltavskiy khudozhnyk Oleksandr Tarassenko [Poltava artist Oleksandr Tarassenko died from a serious wound]. URL: <https://kg.ua/news/vid-vazhkogo-poranennya-zagynuv-poltavskiy-hudozhnik-oleksandr-tarassenko>. [in Ukrainian].
2. Mytets, yakyy vziav do ruk zbroiu, aby zakhyshchaty ridnu zemliu [An artist who took up arms to defend his native land]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3817762-pamati-hudoznika-pedagoga-ta-snajpera-oleksandra-tarassenka.html>. [in Ukrainian].
3. Oleksandr Tarassenko (2021). Dukhovnyi postup. Khudozhnia vystavka. [Spiritual progress. Art exhibition]. Katalog tvoriv vykladachiv, vypusnykiv ta studentiv kafedry obrazotvorchoho mystetstva. Poltava. TOV «ASMI». S. 46 – 47. [in Ukrainian].

4. Olena Pominova (2023). Oleksandr Tarasenko – talanovytyi khudozhnyk, vykladach, patriot Ukrainy. [Oleksandr Tarasenko is a talented artist, teacher, patriot of Ukraine]. Poltavskyi kraieznavchyi muzei. Malovidomi storinky istorii, muzeieznavstvo, okhorona pamiatok: zbirnyk naukovykh statei [redkol.: Babenko L. L., Havryliuk N. O., Kyrydon A. M. ta in.; Suprunenko O. B. (hol. red. kol.); Mokliak V. O. (nauk. red.); DKiT POVA; PKM imeni Vasylia Krychevskoho. Kharkiv; Poltava: TOV «Maidan». Vypusk XIX. 670 s.: il. XXIV kol. S. 263 – 270. [in Ukrainian].
5. Orlova O. (2019). Peizazh i niuans vid Oleksandra Tarasenka. Ridnyi Krai. № 1 (40). S. 135 – 139. [in Ukrainian].
6. Pamiataiemo: Oleksandr Tarasenko – poltavskyi khudozhnyk i vykladach, heroï rosiïsko-ukrainskoi viiny [We remember: Oleksandr Tarasenko is a Poltava artist and teacher, a hero of the Russian-Ukrainian war]. URL: <https://poltava.to/project/7291/> [in Ukrainian].
7. Spilka poluden viku [Union of half a century]. POONSKhU 50 rokiv: albom [uporiad.: O. A. Bilousko, Yu. O. Samoilenko; peredm. O. A. Bilousko]. Poltava: TOV «ASMI», 260 s. [in Ukrainian].
8. Tarasenko O. K. (2013). Portret khudozhnyka-pedahoha. Oleksandr Kyrylovych Tarasenko. Ukrainskyi peizazh z pryvatnoi zbirky O. Petrenka: albom-kataloh. [Portrait of an artist-pedagogue. Oleksandr Kyrylovych Tarasenko]. [uporiad.: O. M. Petrenko, O. A. Bilousko]. Poltava : ASMI. 152 s. [in Ukrainian].
9. «UKRAINA PONAD USE!» Vystavka hrafichnykh tvoriv Oleksandra TARASENKA u Poltavskomu natsionalnomu pedahohichnomu universyteti imeni V. H. Korolenka. [Exhibition of graphic works of Oleksandr TARASENKO at Poltava National Pedagogical University named after V. G. Korolenko] URL: <http://pnpu.edu.ua/news/ukrayina-ponad-use-vystavka-grafichnyh-tvoriv-oleksandra-tarasenka-u-poltavskomu-nacjonalnomu-pedagogichnomu-universyteti-imeni-v-g-korolenka.html>. [in Ukrainian].
10. Chormoshchokov A. Ye., Saienko T. V., Muzhykova I. M. (2018). Kafedra obrazotvorchoho mystetstva. [Department of fine arts] URL: http://eduart.pnpu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/05/monografiya_obrazotvorch.pdf. [in Ukrainian].

УДК 069:75.021.32-035.676.332.2]:019.3:(477.83-25)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-15>

Світлана ДОЛЕСКО,
orcid.org/0000-0001-6702-5606
докторка філософії з образотворчого мистецтва, декоративного мистецтва, реставрації,
доцентка кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв,
директорка
Центру української культури та мистецтва
(Київ, Україна) svitlana@dolesko.com

В'ячеслав БОЙКО,
orcid.org/0000-0002-0842-7450
кандидат філософських наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
(Київ, Україна) vboiko@dakkkim.edu.ua

УКРАЇНСЬКИЙ АРТРИНОК В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ЛЬВІВСЬКИЙ ДІМ МИСТЕЦТВ

Українське мистецтво та вимір його колекційної й інвестиційної затребуваності в Україні й за кордоном – артринок – із початком повномасштабної війни в 2022 р. опинився в стані рецесії. Проте вже за короткий час діяльність всіх сторін артринку активізувалась, поштовхом до чого стали благодійні ініціативи на підтримку ЗСУ та постраждалих від війни мирних українців. На вітчизняний артринок вийшли нові гравці, які з перших днів діяльності представили амбітні концепції своєї роботи щодо його переформатування в напрямку відкритості та зростання масштабів. Так, Львівський Дім Мистецтв, відкритий в 2022 р., оголосив про наміри створення прозорого ринку купівлі й продажу творів мистецтва й проведення активної виставково-просвітницької роботи. Ці напрямки роботи галереї на тепер не описані в жодному науковому дослідженні: метою статті є аналіз діяльності Львівського Дому Мистецтв у структурі артринку України в період Російсько-Української війни. Узагальнені результати дослідження: Із листопада 2022 р. по вересень 2024 р. Львівським Домом Мистецтв налагоджено співпрацю з українськими митцями й колекціонерами, умови якої задекларовано договорами про проектну популяризацію творів живопису (у тому числі, акварельного), графіки та скульптури. А також, можливість їхнього продажу в межах функціонування постійної експозиції та аукціонів. Встановлено, що з часу відкриття Львівського Дому Мистецтв проведено 4 благодійних аукціонів на підтримку ЗСУ. З'ясовано, що колективом сформована та представлена на сайті та сторінках в соціальних мережах біографічна база з 71 художника і скульпторів та онлайн-колекція їхніх робіт (із можливістю придбання кожної наявної в цій базі роботи). Зазначено, що колектив галереї приділяє значну увагу прозорому посередництву між авторами й потенційними власниками їхніх робіт; організації мистецьких проєктів; просвітницькій роботі з ознайомлення широкого кола відвідувачів з історією, сучасністю та специфікою українського мистецтва.

Ключові слова: аукціон, виставка, проєкт, акварельний живопис, українське образотворче мистецтво, галерейна діяльність, колекціонування.

Svitlana DOLESKO,

orcid.org/0000-0001-6702-5606

*PhD of Fine art, Decorative Art, Restoration,
Associate Professor at the Department of Art Expertise
National Academy of Culture and Arts Management,*

Director

*Center of Ukrainian Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine) svitlana@dolesko.com*

Viacheslav BOIKO,

orcid.org/0000-0002-0842-7450

*Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Acting Head of the Department of Art Expertise
National Academy of Culture and Arts Management*

(Kyiv, Ukraine) vboiko@dakkim.edu.ua

UKRAINIAN ART MARKET IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: LVIV HOUSE OF ARTS

Ukrainian art and a measure of its demand among collectors and investors in Ukraine and abroad – the art market – was in a state of recession with the outbreak of full-scale war in 2022. However, in a short time, the activities of all market participants intensified, driven by charitable initiatives to support the Armed Forces of Ukraine and civilian Ukrainians affected by the war. New players entered the domestic art market, and from the first days of their activity they presented the ambitious concepts of their work to reformat it in the direction of openness and scale growth. For example, the Lviv House of Arts, opened in 2022, announced its intention to create a transparent market for the purchase and sale of works of art and to conduct active exhibition and educational work. These areas of the gallery's work have not been described in any scientific research so far: the purpose of the article is to analyze the activities of the Lviv House of Arts in the structure of the Ukrainian art market during the Russian-Ukrainian war. The results of the study have been generalized: from November 2022 to September 2024, the Lviv House of Arts established cooperation with Ukrainian artists and collectors, the terms of which are declared in agreements on project popularization of paintings (including watercolors), graphics, and sculpture. Also, the possibility of their sale within the framework of permanent exhibition and auctions. It is established that since opening of the Lviv House of Arts, four charity auctions have been held in support of the Armed Forces of Ukraine. It is found that the team formed and presented on the website and pages in social networks a biographical database of 71 artists and sculptors and an online collection of their works (with the possibility of purchasing each work available in this database). It is noted that the gallery staff pays considerable attention to transparent mediation between authors and potential owners of their works; organization of art projects; educational work to familiarize a wide range of visitors with the history, modernity and specifics of Ukrainian art.

Key words: *auction, exhibition, project, watercolor painting, Ukrainian fine art, gallery activity, collecting.*

Постановка проблеми. Повномасштабне військове вторгнення Росії на територію суверенної України не тільки завдало непоправних втрат українському народу, а й консолідувало український артринок з наміром зберегти, підтримати й представити на весь світ класичне й новітнє мистецтво України. Попри складну економічну ситуацію в країні, у цей період запрацювали нові галереї та мистецькі центри (переважно, приватні). Лідером у цьому став Львів як провідний центр релокованих бізнес-структур і діячів мистецтва. У відповідь на попит колекціонерів та широкого кола відвідувачів, запрацювали такі інституції, як Центр інтелектуального мистецтва Меркурій, Jam Factory Art Center, Shum Art Gallery, Ya Gallery Lviv та ін. У листопаді 2022 р. Василем Турецьким і Яремою Шпариком на вул. Стрийська, 202-Б було відкрито Львівський Дім Мистецтв, формат роботи якого демонструє

новітнє бачення щодо розвитку артринку України та потребує аналізу.

Аналіз досліджень. У 2022–2024 рр. українське мистецтвознавство поповнилось дослідженнями, присвяченими вивченню трансформації вітчизняного артринку та загальному аналізу ситуації в сфері культури та мистецтва. Напрямок його розвитку в контексті подій війни охарактеризували Н. Булавіна, І. Ісиченко й М. Протас (Протас В., 2023). О. Каленюк та О. Панфілова (2022) описали процес його просування в умовах сучасного артринку (Панфілова, 2022). Н. Макогончук, Н. Родінова та О. Федорків (2022), характеризуючи необхідність активізації різноспрямованих напрямків по збереженню й популяризації культурно-мистецьких надбань, акцентували увагу на необхідності онлайн-навчання та вебінарів українських художників а на забезпеченні цілісності їхніх робіт, адже їхня місія «...полягає в забезпе-

ченні безперервності культурного розвитку країни та майбутнього її культурної спадщини» (Родіонова, 2022).

Оскільки Львівський Дім Мистецтв як одна з галерей, чия діяльність спрямована саме на це, розпочав свою роботу в кінці 2022 р., натепер поки відсутні окремі дослідження, присвячені історії його заснування та функціонування в період з листопада 2022 по вересень 2024 рр. Наявні лише окремі опосередковані згадки. Наприклад, Н. Терада в статті «Творча діяльність академічного симфонічного оркестру «INSO-Львів» у контексті розвитку музичної культури України та сучасного культуротворення» (2024) згадує, про збір галереєю понад 5 млн грн на допомогу ЗСУ, у співorganizаторстві з цим оркестром (Терада, 2024). Про діяльність Львівського Дому Мистецтв як перспективного гравця вітчизняного артринку свідчить інтерес провідних ЗМІ України («Forbes Україна та ін.) – деякі з цих матеріалів було розглянуто при підготовці цього дослідження.

Мета статті – проаналізувати діяльність Львівського Дому Мистецтв у структурі артринку України в період російсько-української війни.

Вклад основного матеріалу. Львівський Дім Мистецтв – галерея-дітище двох львів'ян: архітектора й оформлювача музейних експозицій Василя Турецького та економіста, доктора філософії з економіки Яреми Шпарика. Обізнані з українським мистецьким середовищем, розуміючи його значні перспективи, вони втілили в життя свій намір боротись із закритістю українського артринку як його виразною ознакою. Натомість, вони запропонували відкритий принцип роботи, де художник і покупець мають змогу легко налагоджувати ефективний діалог у прозорому форматі співпраці, запропонованому галереєю та регламентованою необхідним пакетом документів (договорами про співпрацю, про купівлю-продаж, платіжними документами та ін.).

Засновники Львівського Дому Мистецтв у своєму інтерв'ю журналу «Forbes Україна» в 2023 р. зазначили, що інвестування в твори мистецтва фактично нічим не відрізняється від інвестування в об'єкти нерухомості та дорогоцінні метали. А вже за деякий час їх можна продати значно дорожче, що слугує засобом збереження капіталу в період нестабільності гривні, що актуально в часи війни: «До того ж це рухоме майно – колекцію завжди можна релокувати. Також вкладати у мистецтво – значить робити внесок у збереження української культури. Під час кризи це, на перший погляд, здається неважливим, але це не так. Купуючи твори, ми зберігаємо їх. Державі це дає

податки, а художникам – гроші на життя» (Мистецтво – це актив..., б.д.).

У прагненні зробити вітчизняне мистецтво більш доступним, не обмежуючись стінами музею чи художньої майстерні, засновники галереї обрали за мету демонстрацію майстерності кожного з митців та забезпечення їм «...відкритого простору для реалізації» (Львівський Дім Мистецтв, б.д.). Рішення розпочати роботу Львівського Дому Мистецтв саме в часи активної фази військового конфлікту вони пояснили тим, що в вітчизняному мистецтві вбачають перспективи як зараз, так і після перемоги України. Разом із тим, наголосили, що для того, аби національний артринк розвивався, він має «...ставати прозорішим, відкрито озвучувати ціни, демонструвати колекції у мережі, розвивати вторинний ринок – від покупця до покупця» (Мистецтво – це актив..., б.д.). Таким чином, вся концепція діяльності Львівського Дому Мистецтв побудована на відкритості та готовності вести діалог із митцями, колекціонерами, журналістами та всіма відвідувачами, які є потенційними покупцями експонованих в галереї творів живопису, графіки та скульптури. Для цього на сайті в привітній формі лаконічно роз'яснено місію галереї, яка є осередком, де знаходять один одного діячі мистецтва та його шанувальники, «...колекціонери й експерти, інвестори й любителі...». У Львівському Домі Мистецтва наявна постійно діюча експозиція (рис. 1) з вільним входом для всіх бажаючих, які можуть придбати будь-який твір з наявних на момент відвідування. У зв'язку з цим експозиція регулярно доповнюється новими творами (Шведа, 2023).

Рис. 1. Виставкові зали Львівського Дому Мистецтва

При цьому, згідно правил діяльності галереї, в процесі купівлі-продажу обов'язково наявні відповідні фінансові документи. Окрім цього, як запорука дотримання етики артринку, за необхідності провадиться експертиза творів мистецтва тоді, коли в цьому є така потреба. Описуючи збірний образ потенційного покупця художніх творів, Василь Турецький і Ярема Шпарик описали його як людину, базові життєві потреби якої закриті. А разом із тим, наявне бажання формувати власну колекцію шедеврів українського мистецтва та

наповнювати свій домашній та робочий простір художніми творами. Надаючи допомогу в цьому, вони зазначили: «Ми робимо інвестицію відкритою, простою та доступною» (Львівський Дім Мистецтв, б.д.).

Опираючись на високий рівень сервісу, фахові та документально регламентовані алгоритми співпраці з митцями, колекціонерами та фахівцями галерейно-аукціонної справи, засновники Львівського Дому Мистецтв наголошують: «Ми поважаємо ваш час та цінуємо вашу довіру, тому використовуємо сучасні міжнародні практики щодо підбору робіт, сертифікації, оцінки, оформлення та логістики творів мистецтва» (Львівський Дім Мистецтв, б.д.). На думку автора статті, декларування цих тверджень на широкий загал, як і численні реалізовані з листопада 2022 р. проєктів є чи не найбільш перспективною спробою трансформувати національний артринок, полегшити (а, подекуди, й вивести з тіні) фінансову комунікацію митців із потенційними власниками їхніх робіт. Це й спроба більш чітко формувати єдиний алгоритм ціноутворення, на який впливає, наприклад, оприлюднення даних про митця на фахових ресурсах (у даному випадку, на сайті галереї); наявність персональних виставок, участь в колективних експозиціях; кількість та результативність його участі в аукціонах та інших проєктах тощо. І, загалом – провенанс кожної роботи. Для цього на сайті галереї та безпосередньо у виставкових залах наявна база митців.

Станом на вересень 2024 р. сюди внесено дані про 71 художника та скульптора, в форматі стислої творчої біографії та основними рисами творчої манери кожного з них. Серед них – Олег Денисенко, Михайло Дерегус, Опанас Заливаха, Владислав Єрко, Володимир Одрехівський, Роман Петрук, Зеновій Кецало, Олена Кульчицька, Володимир Костирко, Вільгельм Котарбінський, Петро Лебединець, Марк Стерлінг, Петро Терещук, Іван Труш (Художники, б.д.).

На сайті галереї наявні дані про 106 картин і творів скульптури, які експонуються у виставкових залах та можуть бути придбані – задля створення комфортних умов щодо цього, в описі кожного твору наявне прізвище та ім'я автора, його біографія, рік і техніка створення, розміри, ціна. Такий детальний опис кожного з творів дає змогу потенційним покупцям розширювати свій мистецький світогляд, бути в курсі справ щодо тенденцій колекціонування та розумітись на алгоритмах ціноутворення українського артринку й інвестиційному потенціалі творів мистецтва. Наприклад, акварельний живопис із кожним роком все

наполегливіше повертає собі статус престижного напрямку образотворчого мистецтва – при написанні статті акцентовано увагу на акварелі «Портрет Аксініна» авторства львівського художника Юрія Чаришнікова, опублікованої на вищезгаданому сайті (рис. 2), яка пропонується до продажу за \$380.00. Емігрувавши у 1991 р. до США, художник здобув міжнародне визнання, публікував свої роботи в культовому виданні «New York Times», отримав Золотий знак пошани комітету захисту прав людини ООН, взяв участь в 45 виставках в 20 країнах світу (Юрій Чаришніков, б.д.).

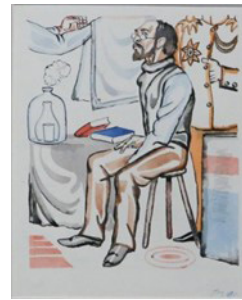

Рис. 2. Юрій Чаришніков «Портрет Аксініна». Папір, олія (1968)

Проєкти Львівського Дому Мистецтв класифіковано на кілька видів, серед яких лідирують персональні виставки, творчі вечори та аукціони: «Наша галерея завжди прагне створювати та дарувати найкращі враження від мистецтва. Ми не стоїмо на місці. Постійний розвиток та бажання організувати унікальні та надихаючі мистецькі проєкти, які кинуть виклик, зацікавлять та надихнуть» (Львівський Дім Мистецтв, б.д.).

У грудні 2023 р. було організовано «Магію кольору», виставку 24 робіт Івана Турецького – живописця, графіка та практика декоративно-прикладного мистецтва, співзасновника Українського геральдичного товариства й співавтора малого Державного Герба України та сучасного герба Львова. Основу концепції склала «гра» автора з комбінацією кольорів та форм. Митець, картини якого перебувають у вітчизняних музейних фондах та приватних збірках багатьох країн світу, спільно з представниками Львівського Дому Мистецтв провів під час виставки кількадекний тихий аукціон, дані про лоти якого були оприлюднені як безпосередньо в експозиції, так і на сайті галереї (На Бондарівці проходить виставка..., 2023).

У 2023–2024 рр. колектив галереї успішно провів чотири благодійних аукціони на підтримку ЗСУ. У березні 2023 р. за сприяння Благодійного фонду «Норе UA» реалізовано аукціон «Весна надій», де для військової частини А4681 зібрано

та спрямовано на придбання засобів захисту проти безпілотників 550 000 грн. Організатори зауважили, що саме культура є найбільшою цінністю нації, а надавши мистецькі твори для участі в проєкті, митці й колекціонери зробили свій внесок заради досягнення спільної цілі (Благодійний аукціон «Весна надій», 2023). Під час аукціону було реалізовано дві акварельні роботи – «Дрімучий ліс» Ігоря Юрченка (Лот 11, рис. 3) та «Дахи Львова» Володимира Буглака (Лот 12, рис. 4). У першій роботі домінує ліризм в описі автором краси української природи. Друга акварель є присвятою автора колоритному львівському архітектурному ландшафту із притаманним йому яскравим архітектурним ритмом.

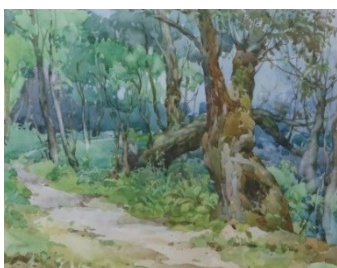

Рис. 3. Ігор Юрченко «Дрімучий ліс». Папір, акварель (1996). Лот № 11 благодійного аукціону «Весна надій» (18.03.2024)

Рис. 4. Володимир Буглак «Дахи Львова». Літографія, акварель (1994). Лот № 12 благодійного аукціону «Весна надій» (18.03.2024)

Уже за місяць, в квітні 2023 р. Львівський Дім Мистецтв провів ще масштабнішу подію – благодійний аукціон «Сила мистецтва». Цього разу в будинку Львівської національної філармонії імені Мирослава Скорика, спільно з Академічним симфонічним оркестром «INSO-Lviv» та Благодійним фондом «Razom for Ukraine». На закупівлю безпілотних авіаційних комплексів військового та цивільного призначення «ВАЛК-1» для потреб 103-ї окремої бригади Сил територіальної оборони імені митрополита Андрея Шептицького Збройних Сил України було зібрано 1 млн 617 тис 100 грн.

У жовтні того ж року в Львівській національній філармонії імені Мирослава Скорика благодійний аукціон «Сила мистецтва vol.2» було організовано знову, за партнерської участі інформаційної платформи «Ветеран медіа» та Академічного симфонічного оркестру «INSO-Lviv»: зібрано 2 млн 200 тис. грн. на придбання безпілотного літального комплексу VTOL «FreeUA» для 103-ї окремої бригади Сил територіальної оборони імені митрополита Андрея Шептицького Збройних Сил України (На благодійному аукціоні «Сила мистецтва vol.2», 2023). Серед 21 лотів, лотом № 8 (рис. 5) є робота визначного німецького художника гравера й видавця Абрагама Гогенберга (1578–1653), ілюстратора «Атласу міст земного світу», що видавався родиною митця з 1572 р. Цей лот є реалістичним деталізованим кольоровим зображенням міської панорами середньовічного Львова. Це перше друковане зображення міста. Стартова ціна лоту становила 6 тис. дол.

Рис. 5. Абрагам Гогенберг «Панорама Гогенберга». Мідьорит, акварель (1617). Лот № 8 благодійного аукціону «Сила мистецтва vol.2» (22.10.2023)

У квітні 2023 р. вже традиційно в Львівській національній філармонії імені Мирослава Скорика відбувся благодійний аукціон «Сила мистецтва vol.3» (рис. 6), вартість вхідного квитка становила 1800 грн.

Рис. 6. Експозиція й торги благодійного аукціону «Сила мистецтва vol.3»

Серед 30 лотів було представлено твори Юрія Герца, Петра Грегорійчука, Владислава Єрка, Олекси Новаківського, Івана Остафійчука, Ігоря Палія, Ольги Плешкан, Володимира Риботицького, Івана Труша та інших митців. Найдорожчим лотом став твір Івана Труша (1869–1941) «Зима» (Лот № 28, рис. 7), зі стартовою ціною 9 тис. дол.

Рис. 7. Іван Труш «Зима». Картон, олія (1928).
Лот № 28 благодійного аукціону «Сила мистецтва vol.3» (13.04.2024)

Лот № 16 – акварельна літографія Яна Левицького (1795–1871) «Жителі Львова» (рис. 8), з художнього альбому «Одяг польських народів», оскільки митець цікавився національними культурами, які свого часу зазнали впливу польської культури. Композиційним центром роботи є постаті трьох міщан, де автором змальовані найдрібніші деталі їхніх строїв, завдяки чому робота є цінним історичним джерелом, що розповідає про життя міста середини XIX століття.

Рис. 8. Ян Левицький «Жителі Львова».
Літографія, акварель (1841).
Лот № 16 благодійного аукціону «Сила мистецтва vol.3» (13.04.2024)

Із продажу художніх творів було зібрано 3 млн. 240 тис. грн. та передано їх для закупів засобів радіоелектронної боротьби та радіоелектронної розвідки для 80-ї окремої десантно-штурмової Галицької бригади ДШВ Збройних Сил України. Організатори наголосили: «Серед лотів аукціону були не тільки роботи відомих українських художників..., але й твори міжнародних митців, як Жіль Робер де Вогонді та Косон Охара, що підкреслює всесвітню підтримку українського народу у цей

важливий період» (Благодійний аукціон «Сила Мистецтва vol.3», 2024).

Про готовність Львівського Дому Мистецтв бути амбасадором змін на вітчизняному ринку свідчить те, що Василь Турецький та Ярема Шпарик охоче йдуть на діалог зі ЗМІ, які є трансляторами інформації про діяльність Львівського Дому Мистецтв та вітчизняних мистецьких інституцій загалом (інтерв'ю «Forbes Україна», «Твоє місто», «Високий Замок», «Фотографії старого Львова» та ін.); з відвідувачами, які і є потенційними покупцями.

Окрім активного комунікування з митцями, колекціонерами та артдилерами, забезпечення функціонування сталої експозиції й продажу робіт, персональних виставок творів сучасних митців та благодійних аукціонів, колектив Львівського Дому Мистецтв веде активну просвітницьку роботу на своїх сторінках в соціальних мережах, тим самим підвищуючи обізнаність підписників з українським мистецтвом. Серед тем: біографії і творча манера художників та скульпторів; особливості функціонування артринку; аналіз робіт по жанрах і сюжетах; репортажі з підготовки та відкриття виставок та інших подій тощо.

Про намір зробити український артринок прозорим та відкритим до діалогу свідчить готовність засновників Львівського Дому Мистецтв ділитись власним організаційним досвідом у цій сфері і з майбутніми поколіннями шанувальників мистецтва. У квітні 2024 р. Василь Турецький та Ярема Шпарик провели лекцію-бесіду студентам-здобувачам фаху дизайнера Інституту архітектури та дизайну (м. Львів), в межах вивчення дисципліни «Маркетинг і менеджмент у дизайн-проектванні», де розповіли про свій досвід становлення артінституції, специфіку ведення бізнесу в цій галузі в Україні, українське мистецтво та можливості, проблеми й перспективи його популяризації (Студенти кафедри ДООА...2024).

Висновки. Як показали зібрані та проаналізовані дані про створення й активну роботу Львівського Дому Мистецтв з листопада 2022 р., ця галерея стала символом стійкості українського артринку в часи повномасштабної війни Росії проти України. І, безумовно, маркером готовності артринку до трансформацій нині та в найближчому майбутньому, коли престиж українського мистецтва є очевидним артдилерам та колекціонерам і за кордоном.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Благодійний аукціон «Весна надій». *Львівський Дім Мистецтв*. URL: <https://homeofarts.com.ua/vesna-nadiy/> (дата звернення: 02.09.2024).
2. Львівський Дім Мистецтв. *Офіційний сайт*. <https://homeofarts.com.ua/> (дата звернення: 30.08.2024).

3. Микитин Х. Благодійний аукціон «Сила Мистецтва Vol. 3» зібрав понад 3 мільйони гривень для підтримки 80 ОДШБр. *Veteran Media*. URL: <https://veteranmedia.org/blagodijnyj-aukcziion-syla-mystecztva-vol-3-zibrav-ponad-3-milijony-gryven-dlya-pidtrymky-80-odshbr/> (дата звернення: 31.08.2024).
4. Микитин Х. На благодійному аукціоні «Сила мистецтва VOL.2» вдалося зібрати 2 200 000 мільйони гривень для 103-ї бригади ТрО. *Фотографії старого Львова*. URL: <https://photo-lviv.in.ua/na-blahodiyному-aukcziioni-syla-mystetstva-vol-2-vdalosia-zibraty-2-200-000-milyony-hryven-dlia-103-i-bryhady-tro/> (дата звернення: 03.09.2024).
5. Мистецтво – це актив. Засновники Львівського Дому Мистецтв – про важливість інвестицій в арт під час війни та портрет сучасного художника. *Forbes Україна*. URL: <https://forbes.ua/lifestyle/mistetstvo-tse-aktiv-zasnovniki-lvivskogo-domu-mistetstv-pro-vazhlyvist-investitsiy-v-art-pid-chas-viyni-ta-portret-suchasnogo-khudozhnika-230820-23-15508> (дата звернення: 30.08.2024).
6. На Бондарівці проходить виставка картин співавтора малого Державного герба України. *Cyxiv.Media*. URL: <https://sykhiv.media/na-bondarivczi-prohodyt-vystavka-kartyn-spivavtora-malogo-derzhavnogo-gerba-ukrayiny/#> (дата звернення: 30.08.2024).
7. Панфілова О. Г., Каленюк О. М. Просування сучасного українського мистецтва в умовах арт-ринку. *Збірник наукових праць «Українська академія мистецтва»*, 2022. № 32.
8. Протас М., Булавина Н., Ісиченко І. Українське мистецтво в контексті визвольної війни. *Мистецтвознавство України*. 2023. № 23. С.9–32.
9. Родінова Н. Л., Федорків О. П., Макогончук Н. В. Сучасне становище та напрями розвитку культури і мистецтва України (реалії воєнного стану). *Культурологічний альманах*, 2022. № 4, С. 226–233.
10. Студенти кафедри ДОО побували на екскурсії у галереї «Home of Arts Lviv / Львівський Дім Мистецтв». *Національний університет «Львівська політехніка»*. URL: <https://lpnu.ua/news/studenty-kafedry-doa-pobuvaly-na-ekskursii-u-halerei-home-arts-lviv-lvivskiy-dim-mystetstv> (дата звернення: 31.08.2024).
11. Терада Н. Творча діяльність академічного симфонічного оркестру «INSO-Львів» у контексті розвитку музичної культури України та сучасного культуротворення. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2024. № 2. С. 245–249.
12. Художники. *Львівський Дім Мистецтв*. URL: <https://homeofarts.com.ua/artists/> (дата звернення: 30.08.2024).
13. Шведа О. Динамічність у мистецтві. Де у Львові працює унікальний виставковий центр Home of arts. *Твоє місто*. URL: https://tvoemisto.tv/exclusive/dynamichnist_u_mystetstvi_yak_i_de_u_lvovi_pratsyuie_unikalnyy_vystavkovyy_tsentr_home_of_arts_144984.html (дата звернення: 31.08.2024).
14. Юрій Чарішніков. *Львівський Дім Мистецтв*. URL: <https://homeofarts.com.ua/artists/p1032/> (дата звернення: 31.08.2024).

REFERENCES

1. *Blahodiyni auktzion «Vesna nadii»* [Charity auction «Spring of Hope»] (2023). Lvivskiy Dim Mystetstv. Retrieved from <https://homeofarts.com.ua/vesna-nadiy/> [in Ukrainian].
2. *Lvivskiy Dim Mystetstv* [Lviv House of Arts] (b.d.). Ofitsiyniy sait. URL: <https://homeofarts.com.ua/> [in Ukrainian].
3. Mykytyn Kh. (2023) *Na blahodiynomu auktsioni «Syla mystetstva VOL.2» vdalosia zibraty 2 200 000 miliony hryven dlia 103-yi bryhady Tro* [At the Power of Art VOL.2 charity auction, it was possible to raise UAH 2,200,000 million for the 103rd Brigade of the Territorial Defense]. *Fotografii staroho Lvova*. URL: <https://photo-lviv.in.ua/na-blahodiyному-aukcziioni-syla-mystetstva-vol-2-vdalosia-zibraty-2-200-000-milyony-hryven-dlia-103-i-bryhady-tro/> [in Ukrainian].
4. Mykytyn Kh. (2024). *Blahodiyni auktzion «Syla Mystetstva Vol. 3» zibrav ponad 3 miliony hryven dlia pidtrymky 80 ODSHBr* [The charity auction «The Power of Art Vol. 3» raised more than 3 million hryvnias to support 80 Air Assault Brigades]. *Veteran Media*. URL: <https://veteranmedia.org/blagodijnyj-aukcziion-syla-mystecztva-vol-3-zibrav-ponad-3-milijony-gryven-dlya-pidtrymky-80-odshbr/> [in Ukrainian].
5. *Mystetstvo – tse aktiv. Zasnovyky Lvivskoho Domu Mystetstv – pro vazhlyvist investitsii v art pid chas viyny ta portret suchasnogo khudozhnyka* [Art is an asset. The founders of the Lviv House of Arts talk about the importance of investing in art during the war and the portrait of a contemporary artist] (2023). *Forbes Ukraina*. URL: <https://forbes.ua/lifestyle/mistetstvo-tse-aktiv-zasnovniki-lvivskogo-domu-mistetstv-pro-vazhlyvist-investitsiy-v-art-pid-chas-viyni-ta-portret-suchasnogo-khudozhnika-23082023-15508> [in Ukrainian].
6. *Na Bondarivczi prohodyt vystavka kartyn spivavtora maloho Derzhavnogo herba Ukrainy* [An exhibition of paintings by the co-author of the Small State Coat of Arms of Ukraine is held in Bondarivka] (2023). *Sykhiv.Media*. URL: <https://sykhiv.media/na-bondarivczi-prohodyt-vystavka-kartyn-spivavtora-malogo-derzhavnogo-gerba-ukrayiny/#> [in Ukrainian].
7. Panfilova, O. H., & Kaleniuk, O. M. (2022). *Prosvannia suchasnogo ukrainskoho mystetstva v umovakh art-rynku* [Promotion of contemporary Ukrainian art in the art market]. *Zbirnyk naukovykh prats «Ukrainska akademiia mystetstva»*, (32). [in Ukrainian].
8. Protas M., Bulavina N., Isychenko I. (2023). *Ukrainske mystetstvo v konteksti vyzvolnoi viyny* [Ukrainian Art in the Context of the Liberation War]. *Mystetstvovnavstvo Ukrainy*, (23), 9–32. [in Ukrainian].
9. Rodinova, N. L., Fedorkiv, O. P., & Makohonchuk, N. V. (2022). *Suchasne stanovyshche ta napriamy rozvytku kultury i mystetstva Ukrainy (realii voiennoho stanu)* [Current situation and directions of development of culture and art of Ukraine (realities of martial law)]. *Kulturolohichniy almanakh*, (4), 226–233. [in Ukrainian].
10. *Studenty kafedry DOA pobuvaly na ekskursii u halerei «Home of Arts Lviv / Lvivskiy Dim Mystetstv»* [Students of the Department of DOA went on an excursion to the gallery «Home of Arts Lviv / Lviv House of Arts»] (2024). *Natsionalnyi universytet «Lvivska politehnika»*. URL: <https://lpnu.ua/news/studenty-kafedry-doa-pobuvaly-na-ekskursii-u-halerei-home-arts-lviv-lvivskiy-dim-mystetstv> [in Ukrainian].
11. Terada N. (2024). *Tvorcha diialnist akademichnoho symfonichnoho orkestru «INSO-Lviv» u konteksti rozvytku muzychnoi kultury Ukrainy ta suchasnogo kulturotvorennia* [Creative activity of the Academic Symphony Orchestra "INSO-Lviv" in the context of the development of musical culture of Ukraine and modern cultural creation]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv* : nauk. zhurnal, (2), 245–249. [in Ukrainian].
12. *Khudozhnyky* [Artists] (b.d.). Lvivskiy Dim Mystetstv. URL: <https://homeofarts.com.ua/artists/> [in Ukrainian].
13. Shveda O. (2023). *Dynamichnist u mystetstvi. De u Lvovi pratsyuie unikalnyi vystavkoviy tsentr Home of arts* [Dynamism in art. Where in Lviv there is a unique exhibition center Home of arts]. *Tvoe misto*. URL: https://tvoemisto.tv/exclusive/dynamichnist_u_mystetstvi_yak_i_de_u_lvovi_pratsyuie_unikalnyy_vystavkovyy_tsentr_home_of_arts_144984.html [in Ukrainian].
14. *Yurii Charyshnikov* [Yuri Charyshnikov] (b.d.). Lvivskiy Dim Mystetstv. URL: <https://homeofarts.com.ua/artists/p1032/> [in Ukrainian].

УДК 75.021.32:75.03:7.091.8]:069.5(477-25)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-16>

Світлана ДОЛЕСКО,
orcid.org/0000-0001-6702-5606
докторка філософії з образотворчого мистецтва, декоративного мистецтва, реставрації,
доцентка кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв,
директорка
Центру Української Культури та Мистецтва
(Київ, Україна) svitlana@dolesko.com

Ольга КОПІЄВСКА,
orcid.org/0000-0002-4537-4888
докторка культурології, професор,
професорка кафедри артменеджменту та івент-технологій
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
(Київ, Україна) okopievaska@gmail.com

АТРИБУЦІЯ АКВАРЕЛЕЙ МСТИСЛАВА ФАРМАКОВСЬКОГО ЗІ ЗБІРКИ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ МИСТЕЦТВ ІМЕНІ БОГДАНА ТА ВАРВАРИ ХАНЕНКІВ

Акварелі є одним із новітніх об'єктів науково-фондової роботи, взятих на облік після здійснення атрибуції. Мета статті полягає в дослідженні колекції акварелей Мстислава Фармаковського, діяча музейної справи, археології й мистецтвознавства із фондів Національного музею мистецтв імені Богдана і Варвари Ханенків у міждисциплінарному ракурсі – як зразків акварельного живопису, структурної частини музейної збірки, об'єкта експонування та науково-дослідної роботи музейників, історичного джерела, інструмента археологічної науки. Застосовано міждисциплінарний підхід, системно-структурний та аналітичний методи, теоретичне узагальнення. У ході дослідження, що здійснювалось в ракурсі музейної справи, археології, історії й мистецтвознавства, встановлено, що збірка з 37 акварельних робіт авторства Мстислава Фармаковського, віднайдена у 2014 році під час систематизації книжкового фонду наукової бібліотеки музею, становить цінність із різних наукових підходів. Колекція демонструє зв'язок між комплектуванням фондів і археологічними експедиціями як джерелом поповнення музейних збірок: на 12 акварелях наявні зображення предметів з колекції античного мистецтва Національного музею мистецтв імені Богдана і Варвари Ханенків. Акварелі Мстислава Фармаковського проаналізовані в статті й монографії К. Чуєвої, що дозволяє трактувати їх як перспективний об'єкт науково-дослідної роботи музею, присвяченої в такому випадку історії формування античної колекції. Аргументовано, що виставка «Ханенківські антики. Історія архівної теки» (2019) продемонструвала значення колекції акварельних зображень для реалізації виставкового напрямку музейної роботи. Підтверджено, що дана колекція є інструментом археологічної науки, оскільки базується на зображенні автором археологічних пам'яток (античного керамічного та скляного посуду) та історичним джерелом, яке дозволяє аналізувати творчо-наукову Мстислава Фармаковського та його внесок у спектр вітчизняних гуманітарних наук.

Ключові слова: акварель, акварельний живопис, археологія, музейні збірки, виставкова діяльність.

Svitlana DOLESKO,
PhD of Fine art, Decorative Art, Restoration,
Associate Professor at the Department of Art Expertise
National Academy of Culture and Arts Management,
Director
Center of Ukrainian Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine) svitlana@dolesko.com

Olha KOPIJEVSKA,
orcid.org/0000-0002-4537-4888
Doctor of Cultural Studies, Professor,
Professor at the Department of Art Management and Event Technologies
National Academy of Culture and Arts Management
(Kyiv, Ukraine) okopievaska@gmail.com

ATTRIBUTION OF WATERCOLORS BY MSTYSLAV FARMAKOVSKYI FROM THE COLLECTION OF THE BOHDAN AND VARVARA KHANENKO NATIONAL MUSEUM OF ARTS

The watercolors are one of the newest objects of scientific and collection work, registered after attribution. The purpose of the article is to study the collection of watercolors by Mstyslav Farmakovskiy, a figure in museum affairs.

archeology and art history, from the funds of the Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts in an interdisciplinary aspect – as samples of watercolor paintings, a structural part of the museum collection, an object of exhibition and research work of museum employees, a historical source, and an instrument of archaeological science. The article uses an interdisciplinary approach, systemic and structural and analytical methods, as well as theoretical generalization. The study conducted in the context of museum affairs, archeology, history and art history found that the collection of 37 watercolors by Mstyslav Farmakovskiy, discovered in 2014 when systematizing the book fund of the museum's scientific library, is valuable from various scientific perspectives. The collection demonstrates the connection between acquisition and archaeological expeditions as a source of replenishment of museum collections: 12 watercolors feature images of objects from the collection of ancient art of the Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts. Mstyslav Farmakovskiy's watercolors are analyzed in the article and monograph of K. Chuieva, which allows us to interpret them as a promising object of the museum's research work, dedicated in this case to the history of formation of ancient collection. It is argued that exhibition «Khanenko's Antiques. The Archive History» (2019) demonstrated the importance of the collection of watercolor images for the implementation of the exhibition direction of museum work. It is confirmed that this collection is a tool of archaeological science, as it is based on the author's depiction of archaeological monuments (ancient ceramic and glass wares), and a historical source allowing us to analyze the creative and scientific work of Mstyslav Farmakovskiy and his contribution to the spectrum of national humanitarian sciences.

Key words: watercolors, watercolor paintings, archeology, museum collections, exhibition activities.

Постановка проблеми. Класичне сприйняття та фаховий аналіз творів акварельного живопису в наші дні вийшли за межі мистецтвознавчого аналізу, оцінки вражень відвідувачів художніх виставок або вимог колекціонерів, які поповнюють свої збірки. Окремі художні твори, виконані у вишуканій техніці акварелі нині не лише є структурними елементами своєї мистецької епохи – вони існують в міждисциплінарному ракурсі. Дане твердження могло б залишитись лише в статусі роздумів про місце акварельного живопису в українському мистецтві – на превеликий жаль, нині не оцінене належним чином. Однак деякі події, дотичні до теми акварелі, підвищують її статус, трансформують аналіз творів акварельного живопису в міждисциплінарну площину.

Так, у 2014 р. науковими співробітниками флагмана української музейної справи, Національного музею мистецтв імені Богдана і Варвари Ханенків, під час індексації та каталогізації книжкового зібрання інституції було віднайдено папку з 37 акварельними малюнками, де наявні зображення столової кераміки, скляного й глиняного фігурного посуду спеціального призначення. У межах атрибуції кожного з них, на підставі аналізу написів, монограм, авторських підписів, штампів та наклейок різних періодів, музейники ідентифікували авторство: встановлено, що їх створив Мстислав Фармаковський, живописець і графік, мистецтвознавець, педагог, археолог, автор фундаментальної праці про акварельний живопис.

Виявлено, що 12 акварелей містять зображення експонатів музею, що зберігаються в античному відділі інституції. Переважна більшість артефактів приналежні до збірки Богдана та Варвари Ханенків, решта надійшла до музею протягом ХХ століття з інших закладів та археологічних експедицій. Таким чином, колекція акварельного живопису продемонструвала багатовекторне трак-

тування акварельних робіт, обумовлене їхнім аналізом діячів різних галузей гуманітарних наук, що, своєю чергою, теж потребує вивчення.

Аналіз досліджень. На даний час вищезгадана колекція робіт Мстислава Фармаковського досліджена лише К. Чуєвою, громадською й культурною діячкою, очільницею Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків в період із 2018 по 2021 рр. У 2017 р. вчена опублікувала працю «Акварелі Мстислава Фармаковського з Наукового архіву Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків», що стала першим публічним кроком до оприлюднення результатів атрибуції даної колекції представниками музейної інституції. А за два роки дана стаття мала продовження – К. Чуєва проаналізувала збірку в меморіально-хронологічному ракурсі («Ханенківські антики. Історія архівної теки» (2019)). Загалом, теоретичні аспекти музейної фондової й науково-дослідної роботи та ролі музейних предметів у цьому напрямку діяльності інституцій протягом останніх років охарактеризовані в публікаціях А. Дмитренко (Дмитренко, 2018: 28), С. Гаврилук (Гаврилук, 2023), В. Рожка (Рожко, 2016), О. Салати, та інших вчених. У зв'язку з відсутністю інших наукових публікацій, вагомим джерелом є сайт музею, де наявні дані про виставку та експонати античної доби.

Стосовно вивчення творчо-наукової біографії Мстислава Фармаковського, його художньої манери – у вітчизняному мистецтвознавстві не існує жодної праці на дану тему. Також не виокремлено його діяльність у царині акварельного живопису та не зроблено акцент на цих зображеннях як об'єднуючої ланки різних галузей гуманітарних наук, у практичному й теоретичному ключі. У зв'язку з цим, **мета статті** полягає в дослідженні колекції творів Мстислава Фармаковського із фондів Національного музею мистецтв

імені Богдана і Варвари Ханенків у міждисциплінарному ракурсі.

Виклад основного матеріалу. Мстислав Фармаковський (1873–1946) – видатний діяч науки й мистецтва, відомий фаховій спільноті всього пострадянського простору передусім як видатний музейний діяч-новатор, який займався питаннями реставрації й консервації музейних колекцій, збереженням музейних фондів – зокрема, розробив методичні рекомендації для музейників. Археолог за фахом (закінчив відділ археології історико-філологічного факультету Імператорського Новоросійського університету в м. Одеса), прагнувши розвинути талант художника, здобував освіту також в Одеському художньому училищі.

Ці дві іпостасі Мстислав Фармаковський поєднав у археологічній справі, яка надалі займала вагому частку його наукової реалізації. Зокрема, він навчався в Ернста фон Штерна, декана історико-філологічного факультету зазначеного університету, очільника Одеського археологічного музею (у кінці XIX століття музею Одеського товариства історії та старожитностей, знаменитого своєю колекцією античної кераміки).

Ще перебуваючи в Одесі, Мстислав Фармаковський практикувався у створенні акварельних замальовок, де на однотонному тлі зображав одноосібні предмети (зазвичай, керамічний або скляний посуд) – експонати античного відділу. Акварельні зображення саме такого типу були віднайдені в Національному музеї мистецтв імені Богдана і Варвари Ханенків. Нині встановлено достеменно, що лише на 12 з 37 акварелей Мстислав Фармаковський зобразив предмети з античної збірки музею Ханенків (чисельність і комплектація її сьогодні відрізняється від тієї, яка була початку XX століття, коли було створено малюнки). Наприклад, у музейній збірці нині немає скляних фігурних посудин, зображених художником на деяких аркушах паперу (рис. 1) (Чуєва, 2017).

Рис. 1. М. Фармаковський. Фігурна скляна посудина. Папір, акварель

Ідентифікація ускладнюється ще й тим фактом, що вчений та художник регулярно відвідував археологічні експедиції свого брата, археолога й історика античного мистецтва Бориса Фармаковського, який був дослідником міста-колонії Ольвія в Північному Причорномор'ї, що неподалік сучасного с. Парутино Очаківського р-ну Миколаївської обл. Вчений зі світовим іменем розробив авторську методику розкопок міста періоду античності, а також, методику аналізу археологічних матеріалів як історичних джерел. Мстислав Фармаковський разом із братом також відвідував розкопки в Ольвії та, очевидно, ознайомлювався з археологічними знахідками, де переважна більшість – кераміка.

Попри те, що не встановлено факт приналежності всіх зображуваних предметів до певної музейної колекції та походження з певного античного городища, ханенківська колекція акварелей авторства Мстислава Фармаковського вбачається цінним історичним джерелом, оскільки є свідченням про один із напрямків діяльності вченого й художника, його внеску в формування музейної збірки та плідну роботу автора малюнків античних артефактів. К. Чуєва встановила, опираючись на зарубіжні дослідження біографії науковця й художника, що «...за свідченнями сучасників, протягом 1902–1917 рр. М. Фармаковський виконав понад 4 000 малюнків предметів археології і мистецтва...» (Чуєва, 2017: 171).

Про значення цієї колекції акварелей та визнання статусу Мстислава Фармаковського у вітчизняній археологічній спільноті свідчить той факт, що коли у 2019 р. в Національному музеї мистецтв імені Богдана і Варвари Ханенків ці акварелі були представлені на широкий загальний виставкою «Ханенківські антики. Історія архівної теки» (рис. 2), проєкт був підтриманий Всеукраїнською громадською організацією «Спілка археологів України».

Рис. 2. Банер виставки «Ханенківські антики. Історія архівної теки» (Національний музей мистецтв імені Богдана і Варвари Ханенків, 2019)

Оскільки виставка та, загалом творчо-науковий доробок Мстислава Фармаковського є однією зі сторінок розвитку археологічної науки України початку ХХ століття. Під час виставки було заплановано проведення круглого столу «Археологічні колекції в музеях: проблеми формування, збереження та фахової етики» (Ханенківські антики, 2019).

Загалом, специфіка віднайдених акварелей та концепція виставки співзвучні з напрямками роботи 17 регіональних відділень та правління Спілки, до яких із 2009 р. належить підтримка профільних місцевих та загальнодержавних ініціатив, популяризація української археологічної науки та знахідок. У цьому випадку був наявний і консультативний супровід вітчизняних археологів під час атрибуції акварелей. Таким чином, їх було введено в міждисциплінарну площину, яка не обмежується лише музейними науками й мистецтвознавством. У цьому випадку образотворче мистецтво є інструментом з досягнення наочності при здійсненні археологічних досліджень: археологічний рисунок, як і акварельні зображення артефактів мають особливу концепцію – вони повинні бути максимально інформативними для фахівців. Тому в системі даної науки поняття «археологічний малюнок» має велике значення як один зі способів фіксації археологічних пам'яток.

Акварелі Мстислава Фармаковського (як наголошувалось вище, археолога за фахом), підпорядковані канонам створення археологічних малюнків. За своєю суттю це зображення знахідки: об'єкт або кілька об'єктів зазвичай розміщується (розміщуються) по центру композиції, на чистому однотонному тлі. У випадку з колекцією, як зазначає К. Чуєва, наявні кілька різновидів тла. Перша група – 5 аркушів, де тло «...жовтуватого кольору...» (Рис. 3а), другу групу становлять «...32 аркуші, розміри яких майже ідентичні, близько 51×36,5 см, – це зображення одиничних предметів зі скла та теракоти на цупкому папері на білому тлі (5 аркушів) та чорному тлі (27 аркушів)» (рис. 3б) (Чуєва, 2017: 169).

Рис. 3: а-б. М. Фармаковський. Фігурна скляна посудина (папір, акварель)

Такий малюнок повинен бути максимально інформативним для фахівців, поєднувати креслення, принципи ортогональних проєкцій, що дозволяє досягти об'єму. І, при цьому, повинен бути виконаний на високому академічному рівні, бути естетично привабливим для того, щоб художньо сприйматись. Якщо йдеться про зразок керамічного посуду або його фрагменту, то має вбачатись вид посудини та її функціональне призначення, матеріал і техніка виготовлення, стан збереження.

Попри те, що Мстислав Фармаковський дотримувався цих законів зображення, все ж, не варто забувати, що перед глядачем акварель, яка позбавляє будь-яке зображення безтілесної неупередженості. Талант художника подекуди переважав над просторовим мисленням археолога: це вже не стриманий візуальний звіт науковця, який провів багато годин у фондах або у відділі камеральної обробки археологічного матеріалу. Це самодостатні художні твори, де поодинокі зображення посудин є свідками й безпосередніми учасниками життя часів античності. Тобто, акварельні антики Мстислава Фармаковського неможливо трактувати суто з позиції теорії мистецтва, музейної справи чи археології.

Так, зображення на чорному тлі фігурної керамічної посудини з двома продовжуватими ручками, виконаної у вигляді чоловічої голови (рис. 4а), з елементами червонофігурного вазопису виділяється особливим реалізмом відблисків поливи та естетики дещо потьмянілих кольорів кераміки. Велична посудина ніби «зависла» в площині картини, над нею не має влади ні час, ні наука, ні художник – настільки вдало Мстислав Фармаковський передав велич і хороший стан збереженості виробу.

У більш узагальнених рисах виконана ойнохойя, посудина для розливання вина (рис. 4б). Форма керамічного виробу та її щедрий геометричний орнамент – це все, що поєднує глядача з археологічною наукою. Художник немов віддальив її від пильного наукового ока, «втопивши» у чорне тло. Тут існує своєрідний ефект візуального обману, коли розмір зображуваного об'єкта, його узагальнені риси й колірна гама розмиваються на площині щільного однотонного тла, дещо розбавленого тінню від виробу. З точки зору мистецтвознавчої науки очевидним є наголос на те, що це зображення існує на грані археологічного малюнку й реалістичного акварельного живопису.

Якщо ж трактувати цю колекцію акварельних малюнків як об'єкт, приналежний до теорії та практики музейної справи, то ці акварелі знаходяться у віданні науково-фондової роботи, вистав-

Рис. 4. М. Фармаковський (папір, акварель):
а) Фігурна керамічна посуда; б) Ойнохойя

кової та науково-дослідної роботи Національного музею мистецтв імені Богдана і Варвари Ханенків. Так, К. Чуєвій вдалось відслідкувати історію папки у своїх працях від 2017 та 2019 рр. У статті, опублікованій в фаховому виданні «Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині» нею було висловлено наступне припущення: «До київського будинку Ханенків папка, імовірно, потрапила по смерті Богдана Ханенка, але не пізніше 1919 р. На жаль, у старих інвентарних книгах бібліотеки музею, які збереглися до сьогодні, ... ця папка не фігурує, тому на разі не вдалося встановити, в якому році вона зарахована до бібліотеки та як обліковувалася після Другої світової війни. З 1961 р. вона зберігалася у відділі античного мистецтва... Вочевидь, назад у бібліотеку папка повернулася... у 1971 р. або наприкінці 1980-х рр.» (Чуєва, 2017: 172).

Більш детально знахідку проаналізовано в монографії «Ханенківські антики. Історія архівної теки», вихід якої був приурочений до відкриття однойменної виставки, що тривала в музеї з 28 листопада 2019 р. до 19 січня 2020 р. (Ханенківські антики, 2019). Експозиція представила як акварелі, так і артефакти з античної колекції музею, для посилення у відвідувачів ефекту наочності та високого рівня професіоналізму Мстислава Фармаковського-художника.

Домінуючою лінією концепції проекту став діалог із відвідувачами, який спонукав до роздумів про долю збірки акварельних малюнків: «Чи ви знаєте, що у музейних архівах та бібліотеках можна віднайти скарби, не менш значущі за предмети з музейних фондів? Скромні книги та документи часом десятиліттями можуть чекати на «своїх» дослідників, які відкриють їхню цінність ширшому

колу поціновувачів. Так трапилося і з однією старовинною текою на зав'язках, повною акварельних малюнків, що довгі роки зберігалася у бібліотеці музею...» (Ханенківські антики, 2019).

Отже, акварелі Мстислава Фармаковського слугують наочним прикладом виходу з площини суто однієї науки, оскільки вони є комплексним явищем та ознакою свого часу, коли образотворче мистецтво було найпоширенішим способом документування наукової дійсності, поступившись із часом фотографії.

Висновки. Запропонований комплексний міждисциплінарний погляд на колекцію акварелей Мстислава Фармаковського зі збірки Національного музею мистецтв імені Богдана і Варвари Ханенків, віднайдені у 2014 р., дозволив встановити цінність даної колекції для різних наукових ланок. З точки зору мистецтвознавчого аналізу доведено, що акварелі авторства Мстислава Фармаковського хоч містять ознаки канонів акварельного рисунка, є й типовими зразками акварельного живопису, яким притаманний зв'язок зі своєю епохою, реалістична манера виконання, колірна емоційність, повнота форм і життєвість колірних рішень.

Встановлено, що колекція з 37 акварелей становить інтерес як приклад взаємозв'язку комплектування музейних фондів та діяльності археологічних експедицій як одного із джерел надходження предметів музейного значення; є об'єктом науково-фондової роботи – вони були взяті на облік після встановлення авторства й тематичної приналежності; є важливим етапом науково-дослідної діяльності інституції, оскільки дані про колекцію було оприлюднено тогочасною очільницею Національного музею мистецтв імені Богдана і Варвари Ханенків К. Чуєвою у виданні «Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині» (2017) та в монографії (2019); як вагомий об'єкт експозиційної роботи музею, колекцію було взято за основу виставки «Ханенківські антики. Історія архівної теки» (2019); є практичним інструментом археологічної науки, оскільки містить зображення античного керамічного та скляного посуду; становить цінність як історичне джерело, оскільки інформує про один з етапів діяльності видатного музейника, художника, реставратора й археолога Мстислава Фармаковського.

У сукупності всі зазначені твердження дають змогу трактувати колекцію акварелей з зображеннями античних предметів побутового вжитку як перспективний об'єкт для подальшого дослідження в міждисциплінарному контексті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаврилюк С. В. Фондова та науково-дослідна робота музеїв: методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня підготовки спеціальності 027 «Музеєзнавство, пам'яткознавство». Луцьк, 2023. 93 с.
2. Дмитренко А. А. Науково-дослідна робота музеїв : програма нормативної навчальної дисципліни підготовки бакалавра галузі знань 0201 «Культура», напряму підготовки 6.020103 «Музейна справа та охорона пам'яток історії та культури». Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2018. 28 с.
3. Рожко В. Національна музейна політика: засади наукової діяльності музейних інституцій. *Музейний простір*. URL: <http://prostir.museum.ua/post/37778> (дата звернення: 20.07.2024).
4. Ханенківські антики: історія архівної теки. *Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків*. URL: <https://khanenko.museum/uk/arhiv-vystavok> (дата звернення: 20.07.2024).
5. Ханенківські антики. Історія архівної теки. Музей Ханенків запрошує на виставку. *Спілка археологів України*. URL: <http://vgosau.kiev.ua/novyny/vystavky/1014-khanenkivski-antyky> (дата звернення: 20.07.2024).
6. Чуєва, К. Є. Акварелі Мстислава Фармаковського з Наукового архіву Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2017. № 21. С. 167–174.
7. Чуєва К. Ханенківські антики. Київ : Фенікс, 2019. 63 с.

REFERENCES

1. Havryliuk, S. V. (2023). Fondova ta naukovo-doslidna robota muzeiv [Fund and Research Work of Museums]: metodychni rekomendatsii dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity pershoho (bakalavrskoho) rivnia pidhotovky spetsialnosti 027 «Muzeieznavstvo, pamiatkoznavstvo». [in Ukrainian].
2. Dmytrenko, A. A. (2018). Naukovo-doslidna robota muzeiv [Research work of museums]: prohrama normatyvnoi navchalnoi dystsypliny pidhotovky bakalavra haluzi znan 0201 «Kultura», napriamu pidhotovky 6.020103 «Muzeina sprava ta okhorona pamiatok istorii ta kultury» / A. A. Dmytrenko ; Skhidnoievropeyskyi natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky. [in Ukrainian].
3. Rozhko, V. (2016). Natsionalna muzeina polityka: zasady naukovoї diialnosti muzeinykh instytutsii [National Museum Policy: Principles of Scientific Activity of Museum Institutions]. *Muzeynyi prostir*. URL: <http://prostir.museum.ua/post/37778> [in Ukrainian].
4. Khanenkivski antyky: istoriia arkhivnoi teky [Khanenko's Antiques: History of the Archival Folder]. *Natsionalnyi muzei mystetstv imeni Bohdana ta Varvary Khanenkiv*. URL: <https://khanenko.museum/uk/arhiv-vystavok> [in Ukrainian].
5. Khanenkivski antyky. Istoriia arkhivnoi teky [Khanenko's antiques. History of the archive folder. The Khanenko Museum invites you to the exhibition] (2019). *Muzei Khanenkiv zaprosuie na vystavku. Spilka arkhelohiv Ukrainy*. URL: <http://vgosau.kiev.ua/novyny/vystavky/1014-khanenkivski-antyky> [in Ukrainian].
6. Chuieva, K. Ye. Akvareli Mstyslava Farmakovskoho z Naukovoho arkhivu Natsionalnoho muzeiu mystetstv imeni Bohdana ta Varvary Khanenkiv [Watercolors by Mstyslav Farmakovsky from the Scientific Archive of the Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts]. *Materialy i doslidzhennia z arkhelohii Prykarpattia i Volyni*. 2017. № 21. S. 167–174. [in Ukrainian].
7. Chuieva, K. Khanenkivski antyky [Khanenko's antiques]. Kyiv : Feniks, 2019. [in Ukrainian].

Євген ДУДНИК,
orcid.org/0009-0004-3264-1125
заслужений працівник культури України,
заслужений артист естрадного мистецтва України,
член Національної всеукраїнської музичної спілки,
Асоціації діячів естрадного мистецтва України,
Громадської організації «Асоціація барабаничників України»,
спеціаліст вищої категорії, викладач-методист,
аспірант, викладач, директор
Полтавської дитячої музичної школи № 1 імені П.І. Майбороди,
доцент кафедри музики
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка
(Полтава, Україна) dudikduda@ukr.net

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ НАВИЧОК ГРИ НА ІНСТРУМЕНТІ

У статті досліджено поняття «навички», проведений аналіз взаємозв'язку навичок й умінь. Формування музично-творчого потенціалу в учнів, навичок гри на інструменті сприяє їх духовному розвитку та творчій самореалізації. Високі стандарти інструментальної підготовки пояснюються наявністю чітко сформульованих виконавських навичок, що стає особливо актуальним з урахуванням посилення освітніх критеріїв та вимог сучасної музичної педагогіки.

Виділено два підходи до їх взаємодії. Першим з них є підхід, який передбачає, що природа умінь та навички єдина, що вони є діями з різним ступенем освоєності, тому формування умінь передують утворенню навички, тобто умінь – результат виробленої системи навичок. Інший підхід передбачає, що навичка – це дія, а умінь є здатністю, якістю особистості, тому кожне нове умінь як би набудовується над навичкою, тобто навички – удосконалені внаслідок багатьох вправ і доведені до автоматизму умінь. Деякі автори вказують на відсутність зв'язку між навичками та умінями.

Наголошено встановлено, що навички являють собою доведені до автоматизму умінь. На етапі умінь засвоєний спосіб дії регулюється знаннями, потім у міру тренування, вправ досягається перетворення умінь на звичку. З цієї точки зору умінь та навички є показниками ступеня оволодіння діяльністю.

Виявлено, що навички гри на інструменті – це доведені до автоматизму музичні умінь. Музичні знання є основою для розвитку музичних умінь, які в свою чергу, при доведенні до автоматизму стають музично-виконавськими навичками. Вони дають змогу звільнити свідомість музиканта від чисто технічних моментів і направити її на важливіші цілі. Завдяки тому, що деякі виконавські дії стають автоматизованими, музикант має змогу контролювати якість звучання інструменту, динамічний розвиток твору, власні емоційні прояви під час гри та ін..

Ключові слова: навички, умінь, знання, навички гри на інструменті, музичні знання, музичні умінь.

Yevhen DUDNYK,
orcid.org/0009-0004-3264-1125
Honored Cultural Worker of Ukraine, Honored Pop Art Artist of Ukraine,
Member of the National All-Ukrainian Music Union, Association of Pop Art Artists of Ukraine,
Public Organization “Drummers Association of Ukraine”,
Specialist of the Highest Category, Teacher-Methodologist,
Graduate Student, Lecturer, Director
Poltava Children's Music School No. 1 named after P. I. Maiboroda,
Associate Professor at the Department of Music
Taras Shevchenko Luhansk National University
(Poltava, Ukraine) dudikduda@ukr.net

APPROACHES TO DETERMINING INSTRUMENT PLAYING SKILLS

The article examines the concept of «skills», analyzes the relationship between skills and abilities. Formation of musical and creative potential in students, skills of playing an instrument contributes to their spiritual development and creative self-realization. High standards of instrumental training are explained by the presence of clearly formulated performance skills, which becomes especially relevant in view of the strengthening of educational criteria and requirements of modern musical pedagogy.

Two approaches to their interaction are distinguished. The first of them is the approach that assumes that the nature of ability and skill is the same, that they are actions with different degrees of mastery, therefore, the formation of a skill precedes the formation of a skill, that is, a skill is the result of a developed system of skills. Another approach assumes that a skill is an action, and a skill is an ability, a quality of a person, so each new skill is built on top of a skill, that is, skills are improved as a result of many exercises and brought to the automatism of a skill. Some authors point to the lack of connection between skills and abilities.

It has been emphatically established that skills are skills brought to automatism. At the stage of skill, the acquired method of action is regulated by knowledge, then as training and exercises transform the skill into a habit is achieved. From this point of view, abilities and skills are indicators of the degree of mastery of an activity.

It was found that the skills of playing an instrument are musical skills brought to the point of automatism. Musical knowledge is the basis for the development of musical skills, which in turn, when brought to automatism, become musical and performing skills. They make it possible to free the musician's mind from purely technical aspects and direct it to more important goals. Thanks to the fact that some performing actions become automated, the musician can control the quality of the sound of the instrument, the dynamic development of the piece, his own emotional manifestations during the game, etc.

Key words: skills, abilities, knowledge, skills of playing an instrument, musical knowledge, musical skills.

Постановка проблеми. Навички посідають важливе місце у музично-виконавській практиці. Втілення художнього образу музичного твору вимагає від музиканта володіння цілим комплексом виконавських навичок. Ряд вчених вважає, що за своєю психолого-педагогічною природою уміння та навички дуже близькі й практично не поділяють їх. Це пов'язано з термінологічною розмитістю цих понять і частою заміною одного поняття іншим. Тому необхідно більш глибоко дослідити ці поняття та їх взаємозв'язок.

Аналіз досліджень. Взаємозв'язок між поняттями навички й уміння досліджували такі автори, як С. Гончаренко, С. Максименко, Н. Чепелева, В. Рибалка, В. Маценко, І. Волошина, П. Новіков, І. Зязюн, Г. Костюк, С. Науменко, О. Новська, М. Черноморець, С. Пальчевський, В. Смородський, Л. Фрідман та ін.

Навички гри на інструменті визначені такими дослідниками, як Н. Аніщенко, С. Науменко, Г. Падалка та ін.

Мета статті – розглянути трактування понять навичок й умінь різними дослідниками та визначити взаємозв'язок між цими поняттями.

Виклад основного матеріалу. Доведення до автоматизму звичних процесів призводить до великої економії зусиль і розвантаження свідомості, яке переключається на активне досягнення поставленої мети.

Однією з головних цілей навчання виконавчому мистецтву виступає формування музично-образного мислення учнів у процесі виконавської діяльності. Проте неможливо створити музичний образ, якщо свідомість цілком підпорядкована досягнення технічних труднощів. Тому при навчанні виконавчому мистецтву приділяється велика увага формуванню навичок гри на інструменті, що виступають засобом досягнення майстерності володіння ним, точного вирішення конкретної художньої задачі та в цілому розкриття художнього змісту твору.

Можна виділити два підходи до взаємозв'язку між уміннями та навичками.

Перший підхід передбачає, що природа уміння та навички єдина, що вони є діями з різним ступенем освоєності, тому формування уміння передує утворенню навички. Інакше кажучи, уміння – результат виробленої системи навичок.

Український педагогічний енциклопедичний словник визначає поняття «уміння» в якості «здатності належно виконувати певні дії, засновані на доцільному використанні людиною набутих знань і навичок, Уміння передбачає використання раніше набутого досвіду, певних знань» (Гончаренко, 2011: 468). За визначенням, поданим у тому ж словнику, навички – «це дії, складові частини яких у процесі формування стають автоматичними. Маючи навички, діяльність людини відбувається швидше та продуктивніше. Формуються навички на основі застосування знань шляхом цілеспрямованих планомірних вправ. Навички є необхідним елементом уміння» (Гончаренко, 2011: 300).

Цього підходу дотримується й С. Максименко, який визначає навички як «автоматизований компонент діяльності, що виникає в результаті багаторазового повторення і є основою для формування умінь та компетентностей» (Максименко, 2008: 81).

Н. Чепелева розглядає навичку в якості автоматизованого елементу уміння, що «формується через цілеспрямоване навчання та багаторазове повторення, сприяючи ефективності діяльності» (Чепелева та ін., 2003: 46).

Інший підхід передбачає, що навичка – це дія, а уміння є здатністю, якістю особистості, тому кожне нове уміння як би надбудовується над навичкою (Пальчевський, 2007: 69). Отже, навички – удосконалені внаслідок багатьох вправ і доведені до автоматизму уміння.

Л. Фрідман стверджує, що поняття «уміння» та «навички» нерозривно пов'язані й корелюють між

собою. Він зазначає, що «здатність виконувати дію формується спочатку як уміння. У міру тренування і виконання цієї дії уміння вдосконалюється, процес виконання дії згортається, проміжні кроки цього процесу перестають усвідомлюватися, дія виконується повністю і автоматизовано, в учня і цієї дії, тобто уміння переходить у звичку» (Фрідман, 1997: 57).

Деякі автори розводять поняття умінь та навичок. Наприклад, К. Поек стверджує, що уміння є способом виконання дій, який формується в результаті накопичених знань і навичок, проте вміння не можна втратити. Він виділяє кілька ключових характеристик умінь: здатність адаптуватися до різних умов, збереження точності та швидкості виконання, а також ступінь засвоєння. Навички, на думку автора, є інструментами для досягнення високого рівня майстерності в роботі з інструментом і розкритті художніх аспектів репертуару, що виконується (Роеск, 2023: 149).

М. Дуффек вважає, що уміння – це узагальнення різноманітних дій, що супроводжується їх усвідомленням та запам'ятовуванням, що формує способи мислення для здійснення діяльності. Це свого роду алгоритм, що дозволяє застосовувати музичні знання практично (Duffek, 2019: 304).

Аналогічне визначення дає Г. Костюк: «навичка – це автоматизована дія, сформована в процесі навчання, яка забезпечує ефективне виконання діяльності без необхідності постійного свідомого контролю» (Костюк, 1989: 104).

І. Зязюн зазначає, що формування навичок забезпечує майстерність виконавця: «навички – це автоматизовані дії, які формуються в процесі професійної підготовки та забезпечують майстерність виконання професійних завдань» (Зязюн, 2008: 93).

В. Лозова, В. Гриньова та С. Золотухіна наголошують на підвищенні якості навчальної діяльності за рахунок формування навичок як автоматизованих способів виконання дій (Лозова та ін., 2006: 41).

Ми дотримуватимемося погляду, що навички – доведені до автоматизму уміння. На етапі уміння засвоєний спосіб дії регулюється знанням, потім у міру тренування, вправ досягається перетворення уміння на звичку. З цього погляду уміння та навички є показниками ступеня оволодіння діяльністю.

Поняття навички нерозривно пов'язане з ключовим поняттям діяльності як цілеспрямованої активності, яка потенційно реалізує усвідомлену потребу суб'єкта, вищої форми активності людини. Діяльність реалізується в системі дій, спрямованих на досягнення її мети у певних умо-

вах, а сама дія складається з операцій, що відповідають умовам завдання. Тільки осмислені, усвідомлені об'єднані в системи навички як вища їх форма дають можливість людині зберігати свідомий контроль за своїми діями та порівняно легко їх перебудувати (Волошина, 2020: 68).

С. Максименко докладно розглядає процес переходу навички в автоматичну дію: повторюючи певну дію, людина розвиває свої навички виконання. Це призводить до того, що виконання стає більш досконалим. Дія здійснюється швидше, легше й з більшою свободою, при цьому знижується напруга та необхідність у зусиллях та контрольній волі. Число помилкових рухів також зменшується. Людина починає усвідомлювати мету, що вона прагне досягти, а процес її досягнення стає більш автоматизованим і менш залежним від свідомих зусиль (Максименко, 2008: 82).

Наявність навичок полегшує виконання усвідомлених завдань. Свідомість зберігає можливість ініціювати, контролювати і завершувати дію, тоді як рух протікає без необхідності постійного залучення волі, будучи фактичним відтворенням раніше засвоєного поведінки. Крім того, учень може усвідомлювати автоматизовані елементи, тобто ті рухи, які складають конкретну діяльність.

В. Смородський процес формування навички вбачає в трансформації знання-уміння-навички. На його думку, правильне використання знання призводить до формує уміння, правильного виконання дії. Навичка виникає як свідома дія, що автоматизується у процесі повторення, виконання цієї дії стає автоматичним (Смородський, 2015: 177).

Виходячи з визначення уміння, поданого в словнику С. Гончаренко, яке наведене вище, слід погодитись з думкою В. Смородського, що уміння формуються за рахунок знань, а доведені до автоматизму уміння стають навичками.

Навички формуються завдяки регулярному та цілеспрямованому повторенню, що призводить до змін як у кількісних, так і якісних характеристиках діяльності. Для збереження навичок потрібне їх постійне застосування.

Процес формування навичок включає кілька змін:

- автоматизовані дії стають повноцінними актами;
- контроль над дією зміщується: при автоматизації акцент переходить з самого процесу на результат, при цьому зовнішній контроль трансформується у внутрішній.

Формування навички можна розбити на три етапи:

- аналітичний – освоєння та вивчення окремих складових дії;

– синтетичний – інтеграція цих елементів у єдине ціле;

– автоматизаційний – практичні вправи для досягнення плавності та оптимальної швидкості виконання (Новська, Черноморець, 2023: 27).

Виконавські навички формуються у процесі навчання гри на музичному інструменті. Гра на музичному інструменті – це вид діяльності, у процесі опанування якого людина набуває специфічних знань, умінь та навичок. Це уміння правильно сидіти за інструментом, читання з аркуша, підбір по слуху тощо (Науменко, 2015: 82).

Навичками гри на інструменті Г. Падалка називає систему свідомо вироблених рухів, які частково автоматизуються, дозволяючи цим реалізувати музичні знання та вміння у цілеспрямованій музичній діяльності (Падалка, 2008: 112).

Досягнення автоматизму дозволяє заощадити сили та звільнити свідомість, зосереджуючи його на активних та результативних діях для досягнення поставленої мети.

Основним завданням формування навичок гри на інструментах є розвиток музично-образного мислення, що має на увазі здатність художньо сприймати образний зміст музичного твору. Однак, щоб висловити музичний образ, потрібні вже сформовані рухові та технічні навички, тому велика увага приділяється вивченню виконавських умінь (Аніщенко, 2023: 88).

Навички гри на інструменті, як зазначає В. Смородський, можна розбити на кілька ключових категорій:

– нотно-орієнтовні – все, що пов'язане з нотами (термінологія, структура твору, тональність тощо);

– темпметроритмічні – здібності сприймати співвідношення ритму, темпу і метра у конкретній музичній композиції та відтворювати в інтерпретації;

– технічні – гнучкість, активність та економія рухів при виконанні.

– мелодико-фразувальні – фразування, мелодія, інтонування та інші елементи;

– художньо-виразні – розуміння та відображення емоційного змісту музики;

– емоційно-вольові – цілеспрямованість, дисципліна та точне виконання музичних творів (Аніщенко, 2023: 88).

Висновки. Отже, виходячи з попередніх результатів дослідження, що навички гри на інструменті – це доведені до автоматизму музичні вміння. Музичні знання є основою для розвитку музичних умінь, які в свою чергу, при доведенні до автоматизму стають музично-виконавськими навичками.

Вони дають змогу звільнити свідомість музиканта від чисто технічних моментів і направити її на важливіші цілі. Завдяки тому, що деякі виконавські дії стають автоматизованими, музикант має змогу контролювати якість звучання інструменту, динамічний розвиток твору, власні емоційні прояви під час гри та ін..

Уміння формуються за рахунок знань, а доведені до автоматизму уміння стають навичками. Музичні знання є основою для розвитку музичних умінь, які в свою чергу, при доведенні до автоматизму стають музично-виконавськими навичками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аніщенко Н. В. Фортепіанне навчання обдарованих старшокласників у контексті формування музично-виконавського сприйняття. Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. 2023. № 1, С. 82-92.
2. Волошина І. А., Новіков П. М. Поняття навички у складі освітньої та професійно-трудової термінології. Соціально-трудова дослідження. 2020. № 1, С. 68-79.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Рівне : Волинські обереги, 2011. 519 с.
4. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії. Черкаси : Видавничий відділ ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. 608 с.
5. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Радянська школа, 1989. 608 с.
6. Лекції з педагогіки вищої школи : навчальний посібник / В. І. Лозова та ін. Харків : ОВС, 2006. 496 с.
7. Максименко С. Д. Загальна психологія. Київ : Форум, 2008. 272 с.
8. Науменко С. І. Психологія музичної діяльності. Чернівці : ПП Видавничий дім «Родовід», 2015. 408 с.
9. Новська О. Р., Черноморець М. С. Підготовка майбутніх фахівців у галузі музичного мистецтва до формування виконавських навичок учнів-інструменталістів. *Актуальні проблеми мистецької педагогіки*. 2023. № 1, С. 26-32.
10. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ : Освіта України, 2008. 274 с.
11. Пальчевський С. С. Педагогіка. навчальний посіб. Київ, 2007. 576 с.
12. Смородський В. І. Сутнісні складові виконавських навичок гри. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2015. № 6, С. 175-180.
13. Українська музична енциклопедія. Т. 4: Нейгауз Г. Г. / Гол. редкол. Г. Скрипник. Київ : ІМФЕ НАНУ, 2016. С. 209.
14. Фрідман Л. І. Психопедагогіка загальної освіти : навчальний посібник. Київ : Інститут практичної психології, 1997. 287 с.
15. Чепелева Н. В., Рибалка В. В., Маценко В. Ф. Основи практичної психології : підручник. Київ : Либідь, 2003. 536 с.

16. Duffek M. Párhuzamosok találkozására, a zongora történetének funkcionális áttekintése. *Zenepedagógiai kutatások : A zeneoktatás megújuló módszertana*. 2019. № 1, P. 303-319.
17. Poecck K. V. Teaching action-oriented knowledge on sustainability issues. *Environmental Education Research*. 2023. № 1, P. 148-161.

REFERENCES

1. Anishchenko N. V. (2023) Fortepianne navchannia obdarovanykh starshoklasnykiv u konteksti formuvannia muzychno-vykonavskoho spryiniattia. [Piano teaching of gifted high school students in the context of formation of musical and performance perception] *Pedahohichni innovatsii: idei, realii, perspektyvy*, 1. 82-92. [in Ukrainian].
2. Voloshyna I. A., Novikov P. M. (2020) Poniattia navychky u skladi osvითnoi ta profesiino-trudovoi terminologii. [The concept of skills as part of educational and professional labor terminology] *Sotsialno-trudovi doslidzhennia*, 1. 68-79. [in Ukrainian].
3. Honcharenko S. U. (2011) *Ukrainskyi pedahohichni entsyklopedychnyi slovnyk*. [Ukrainian pedagogical encyclopedic dictionary] Rivne : Volynski oberehy. 519. [in Ukrainian].
4. Ziazun I. A. (2008) *Filosofia pedahohichnoi dii*. [Philosophy of pedagogical action] Cherkasy : Vydavnychiy viddil ChNU imeni Bohdana Khmelnytskoho. 608. [in Ukrainian].
5. Kostiuk H. S. (1989) *Navchalno-vykhovnyi protses i psykhychni rozvytok osobystosti*. [Educational process and mental development of personality] Kyiv : Radianska shkola. 608. [in Ukrainian].
6. Lozova V. I. (2006) *Lektsii z pedahohiky vyshchoi shkoly* [Lectures on higher school pedagogy: teaching. manual] Kharkiv : OVS. 496. [in Ukrainian].
7. Maksymenko S. D. (2008) *Zahalna psykholohiia*. [General psychology] Kyiv : Forum. 272. [in Ukrainian].
8. Naumenko S. I. (2015) *Psykholohiia muzychnoi diialnosti*. [Psychology of musical activity] Chernivtsi : PP Vydavnychiy dim «Rodovid». 408. [in Ukrainian].
9. Novska O. R., Chernomoretz M. S. (2023) *Pidhotovka maibutnykh fakhivtsiv u haluzi muzychnoho mystetstva do formuvannia vykonavskykh navychok uchniv-instrumentalistiv*. [Chernomoretz M. S. Preparation of future specialists in the field of musical art for the formation of performance skills of students-instrumentalists] *Aktualni problemy mystetskoï pedahohiky*, 1. 26-32. [in Ukrainian].
10. Padalka H. M. (2008) *Pedahohika mystetstva (teoriia i metodyka vykladannia mystetskykh dystsyplin)*. [Pedagogy of art (theory and methods of teaching art disciplines)] Kyiv : Osvita Ukrainy. 274. [in Ukrainian].
11. Palchevskyi S. S. (2007) *Pedahohika*. [Pedagogy] Kyiv. 576. [in Ukrainian].
12. Smorodskyi V. I. (2015) *Sutnisni skladovi vykonavskykh navychok hry*. [Essential components of performance skills of the game] *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu*, 6. 175-180. [in Ukrainian].
13. Neihauz H. H. *Ukrainska muzychna entsyklopediia*. [Ukrainian musical encyclopedia] Kyiv : IMFE NANU. 209. [in Ukrainian].
14. Fridman L. I. (1997) *Psykhopedahohika zahalnoi osvity: navchalnyi posibnyk*. [Psychopedagogy of general education: study guide] Kyiv : Instytut praktychnoi psykholohii. 287. [in Ukrainian].
15. Chepelieva N. V., Rybalka V. V., Matsenko V. F. (2003) *Osnovy praktychnoi psykholohii* [Fundamentals of practical psychology: Textbook] Kyiv : Lybid. 536. [in Ukrainian].
16. Duffek M. (2019) *Párhuzamosok találkozására, a zongora történetének funkcionális áttekintése*. [A meeting of parallels, a functional overview of the history of the piano] *Zenepedagógiai kutatások : A zeneoktatás megújuló módszertana*, 1. 303-319. [in Hungarian].
17. Poecck K. V. (2023) Teaching action-oriented knowledge on sustainability issues. *Environmental Education Research*, 1. 148-161.

УДК 76.01: 663.954.56:7.03'06]: 111.852(510)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-18>

Ван ЖУНЬЧЖІ,
orcid.org/0009-0005-5525-2365
аспірант кафедри графічного дизайну
Харківської державної академії дизайну і мистецтв
(Харків, Україна) runzhiwong@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ КИТАЙСЬКОЇ ЕСТЕТИКИ В ДИЗАЙНІ СУЧАСНОЇ УПАКОВКИ ЧАЮ

*Метою статті є дослідження особливостей китайської естетики в дизайні упаковки чаю, зокрема її культурні, історичні та символічні аспекти, що впливають на сучасні дизайнерські рішення. Стаття аналізує, як традиційні естетичні принципи Китаю використовуються для підкреслення національної ідентичності та якості продукту, а також для залучення міжнародних споживачів. **Методологія:** використано порівняльний аналіз зразків упаковки чаю різних періодів і стилів, а також контент-аналіз візуальних і графічних елементів. Досліджено вплив філософії Дао та конфуціанських ідей на конструктивне та графічне рішення в дизайні упаковки. Проведено інтерв'ю з дизайнерами китайських компаній для розуміння сучасних тенденцій у поєднанні традицій та інновацій. **Наукова новизна** статті полягає в тому, що систематизовано ключові елементи китайської естетики у сфері дизайну пакування чаю, такі як гармонія форм, природність кольорової гами, символіка зображень; а також виявлено, як ці елементи адаптуються до сучасних комерційних вимог та міжнародних трендів дизайну упаковки. **Висновки:** Китайська естетика значною мірою впливає на дизайн упаковки чаю через збереження культурної спадщини та символічних значень. Упаковка не лише виконує функцію зберігання продукту, але й стає інструментом передачі національної ідентичності та філософських цінностей. Сучасний дизайн упаковки чаю в Китаї є результатом синтезу традиційної естетики та інноваційних підходів, що дозволяє ефективно конкурувати на міжнародному ринку. Тому важливим є дослідження того, як сучасні китайські дизайнери інтерпретують традиційні естетичні принципи у своїй роботі та яким чином китайська культура впливає на сучасний дизайн упаковки чаю, зберігаючи свою автентичність та водночас відповідаючи вимогам глобального ринку.*

Ключові слова: китайська естетика, дизайн упаковки, чай, символіка, традиційна культура, сучасний дизайн, національна ідентичність.

Wang RUNZHI,
orcid.org/0009-0005-5525-2365
PhD student at the Department of Graphic Design
Kharkiv State Academy of Design and Arts
(Kharkiv, Ukraine) runzhiwong@gmail.com

FEATURES OF CHINESE AESTHETICS IN MODERN TEA PACKAGING DESIGN

*The purpose of this article is to explore the features of Chinese aesthetics in tea packaging design, particularly its cultural, historical, and symbolic aspects that influence modern design decisions. The article examines how traditional aesthetic principles of China are used to emphasize national identity and product quality, as well as to attract international consumers. **The methodology:** The study uses a comparative analysis of tea packaging samples from various periods and styles, along with a content analysis of visual and graphic elements. It investigates the influence of Daoist philosophy and Confucian ideas on structural and graphic solutions in packaging design. Interviews with designers from Chinese companies were conducted to understand current trends in combining tradition and innovation. **The scientific novelty:** The article systematizes key elements of Chinese aesthetics in tea packaging design, such as harmony of forms, natural color palettes, and image symbolism. It also reveals how these elements are adapted to modern commercial demands and international packaging design trends. **Conclusions.** Chinese aesthetics significantly influence tea packaging design by preserving cultural heritage and symbolic meanings. Packaging not only serves the function of product storage but also acts as a tool for conveying national identity and philosophical values. Modern tea packaging design in China results from a synthesis of traditional aesthetics and innovative approaches, allowing effective competition in the international market. Therefore, it is essential to study how contemporary Chinese designers interpret traditional aesthetic principles in their work and how Chinese culture impacts modern tea packaging design, maintaining its authenticity while meeting global market demands.*

Key words: Chinese aesthetics, packaging design, tea, symbolism, traditional culture, modern design, national identity.

Постановка проблеми. У сучасному світі дизайн упаковки відіграє ключову роль не лише в забезпеченні функціональних характеристик продукту, але й у формуванні візуальної комунікації між брендом та споживачем. Особливо це стосується продуктів з глибокими культурними та історичними традиціями, як, наприклад, чай у Китаї. Китайська культура має багатовікову історію, багату символіку та естетичні принципи, які формувалися під впливом філософії Дао, буддизму та конфуціанства. Традиційні естетичні цінності, такі як гармонія з природою, простота форм та символізм, залишаються актуальними і сьогодні.

Однак, у контексті глобалізації та розвитку сучасного ринку виникає проблема: як зберегти та передати ці культурні та естетичні цінності в дизайні упаковки чаю, враховуючи потреби сучасних споживачів, зокрема міжнародної аудиторії, і вимоги сучасного ринку. Водночас виникає питання адаптації традиційної естетики до нових вимог маркетингу та конкуренції на світовому рівні, де актуальними стають не лише національні ознаки, але й універсальні тенденції мінімалізму, екологічності та технологічних інновацій.

Аналіз досліджень. Сьогодні можна знайти наукові та публіцистичні роботи присвячені темі розвитку дизайну упаковки чаю в Китаї. Зокрема, робота дослідників Ву Юджин та Чен Пейао (Wu Yuqing, Chen Peiyao, 2017) «Еволюція форм упаковки та дизайн упаковки стародавнього китайського чаю» (Evolution of packing form and packing design of ancient Chinese tea) надає аналіз цікавих матеріалів упаковки у різні часи та періоди історії Китаю, вказуючи на їх певні особливості. Упаковка чаю в різні періоди також відображає суспільну продуктивність, тенденції споживання, естетичні концепції та соціальні та культурні потреби часу: «За всю історію розвитку стародавнього Китаю упаковка чаю пройшла шлях від простоти до розкоші; від монотонності до насиченості; від грубості до вишуканості» (Wu Yuqing, Chen Peiyao, 2017:38).

Наступні автори Чень Сюейн, Лю Фаньї (Chen Xueying, Liu Fangyi, 2024) у статті «Вплив іноземного мистецтва на дизайн упаковки чаю в Китайській Республіці з точки зору культурного обміну» (The influence of foreign art on tea packaging design in the Republic of China under the perspective of cultural exchange) визначають ключові аспекти впливу західної цивілізації, які змусили в дизайні упаковки чаю в Китайській Республіці впровадити нові характеристики з точки зору естетичних концепцій, елементів дизайну, методів обробки та художніх стилів, що стало корисною довід-

кою для розвитку сучасної індустрії упаковки чаю. У роботі зазначається: «З появою іноземної культури та мистецтва дизайнери Китайської республіки почали знайомитися з більш сучасними та відкритими ідеями та концепціями дизайну та приймати їх... За часів Китайської Республіки, поглинаючи іноземні художні стилі, дизайнери упаковки чаю також вміло інтегрували в них національні культурні традиції, щоб створити унікальний художній стиль, що розвивається донині» (Chen Xueying, Liu Fangyi, 2024:56).

Вивченню впровадження традиційних культурних елементів у графічний дизайн упаковки присвячено роботу Ву Янь (Wu Yan, 2022), в якій зокрема запропоновано надати упаковці чаю більшого значення з позицій комунікативної функції, покладаючись на взаємну відповідність мистецтва дизайну та візуальних елементів, звичаї та історію вживання чаю. «У графічному дизайні упаковки можна спробувати поєднати ідею китайських літераторів «довіряти речі почуттям» з дизайном упаковки. Наприклад, класичні китайські картини тушшю, такі популярні твори, як «Три друзі Суй Хана» та «Безсмертний, віддаючи шану дню народження», є прикладами цих творів, які виражають високе прагнення стародавніх до єдності природи та людини, демонструючи гармонійний стан екстремального звільнення думок та емоцій, мистецьку концепцію та культуру, що може принести споживачам інший досвід дегустації чаю» (Wu Yan, 2022:23).

Концептуальні засади екологічного дизайну упаковки чаю в Китаї розглядають у своїй статті Лю Ван та Фозі Наейм (Lu Wang, Fauzi Naeim, 2023). Дослідники роблять висновки щодо необхідності переходу до стратегії поміркованості, екологічно чистих матеріалів та інноваційних дизайнерських прийомів: «Створення упаковки, яка буде придатною для переробки, повторного використання та виготовлена з високоякісних матеріалів, з включенням культурних та історичних елементів, не лише підніме його імідж, а й підсилить роль як носія китайської культури» (Lu Wang, Fauzi Naeim, 2023:32). Загалом, прагнення до зеленого пакування узгоджується з цінностями сталого розвитку, гармонізуючи природу та спадщину у симбіотичному втіленні дизайну.

Названі джерела є корисними й важливими для дослідження зазначеної теми, бо спрямовані на аналіз того, як китайські дизайнери поєднують традиційні естетичні підходи з новими тенденціями глобального ринку, такими як мінімалізм, екологічність і технологічні інновації, для створення успішного та конкурентоспроможного продукту, що водночас зберігає культурну автентичність.

Метою даної статті є дослідження того, як традиційні естетичні принципи китайської культури, зокрема гармонія, природність, символізм і філософські концепції Дао та конфуціанства, знаходять своє відображення у сучасному дизайні упаковки чаю.

Виклад основного матеріалу. Вивчення процесу розробки давньокитайської упаковки для чаю допоможе глибоко зрозуміти зв'язок і взаємодію між пакувальними матеріалами та формами упаковки в процесі дизайну упаковки чаю, а також взаємозв'язок і взаємодію між дизайном упаковки, а також вивчити культурне значення упаковки чаю.

Китайські традиції та культура мають багату історію, яка сягає тисячоліть. У ній зустрічаються різноманітні аспекти, від релігійних обрядів та свят до традиційних звичаїв та кулінарії. З моменту свого народження стародавня китайська упаковка для чаю виконувала не лише функції простого обгортання та зберігання, але й була невід'ємною частиною китайської традиційної культури.

Відомо, що з давніх давен в Китаї в різні періоди правління династій використовували різноманітні матеріали, технології та графічні оздоблення. Спочатку це були тканинні мішечки з геометричними та зооморфними візерунками, пізніше гончарні глеки та керамічні банки. Наприклад, після «повстання Анші» у період династії Тан (618 р. н.е.) почали стягувати податки на чай. У «Чайній класиці» (першій у світі чайній книзі) Лу Юй зазначається: «Паперові пакети були затиснуті щільним білим лозовим папером для зберігання чаю, щоб його аромат не витікав поза» (Wu Yuqing, Chen Peiyao, 2017:2). Видно, що паперову упаковку для чаю почали використовувати в династії Тан. Літератори династії Тан надсилали один одному новий чай як спосіб спілкування. Як правило, вони використовували білий папір або білий шовк, щоб загорнути його в кілька шарів, і писали на папері відповідні вірші. Дуже поширеним був і спосіб упаковки з використанням мішечків. В період династії Сун (960–1279 рр.) змінили спосіб заварювання чаю: з'явився вид розсипного чаю. Найпростішим способом упаковки чаю було загорнути його в листя бамбука, а потім обмотати бавовняними та лляними стрічками. Такий спосіб фасування чаю з листям бамбука був поширений і в Японії. З великим удосконаленням технології виробництва лакованого посуду в династії Сун широкого розповсюдження набули чайні коробки та ящики, виготовлені з деревини і оброблені лаком. Технологія друку в династії Сун була досить зрілою, тому паперова упаковка також широко використовувалася. У дизайні упаковки чаю під впливом неоконфуціанства династії Сун, «що наголошувало на раціональних речах аніж емоційних» а також конфуціанських і даоських ідей

«гармонії між людиною та природою», відстоювалося те, що дизайн має бути практичним і естетично єдиним. Відтворюючи тодішній дизайн упаковки чаю простим і яскравим, форма переслідувала стабільність і щедрість, а лінії були плавними і природними. Художній стиль був суворим і неявним, лаконічним і глибоким, небайдужим і змістовним, що цілком відповідало раціональним естетичним потребам народу Сун того часу. У цей же період почали з'являтися реклама та торгові марки.

Династія Юань (1271–1368 рр.) була багатоступінчастим феодальним періодом, заснованим монгольськими дворянами в Китаї. Завдяки цій історичній причині сформувалася унікальна мультикультурність. Імператори та вельможі того часу надавали великого значення ручній техніці. Урядові майстерні були створені в різних регіонах, і ремісники з різних національностей і місцевостей були скликані до майстерень. Завдяки інтеграції багатоступінчастих культур і різноманітній естетиці, а також поєднанню різних ремесел, упаковка династії Юань демонструвала унікальні відмінності та вишукану майстерність. Уподобання правлячого класу також вплинули на колір упаковки, що переважав в той час: біле тло з синіми квітами або синє тло з білими квітами, використовували переважно флористичні мотиви.

Династії Мін (1368–1644 рр.) і Цін (1636–1912 рр.) були останнім періодом феодального суспільства, і високоавтократичне політичне правління також мало певний вплив на мистецтво. Тривалий період часу політична ситуація була стабільною, економіка процвітала, і людям почала подобатися складна та розкішна упаковка. Прагнення вищого правлячого класу до якості життя сприяло розвитку пакувальної промисловості, і співіснували офіційні заклади художнього виробництва та процвітаючі майстерні народного мистецтва. Ремісничі техніки того періоду включали: гравіювання, інкрустацію, різьблення, розпис, випалювання та плетіння тощо. Для пакування палацового чаю використовувалися різноманітні матеріали та технології виробництва. Форма та графічне оздоблення були розроблені придворними художниками, які прагнули ідеального поєднання змісту, форми та культурної конотації в упаковці чаю. Крім того, технологія виробництва паперу та технологія обробки на той час були значно вдосконалені, а також види сировини стали багатшими. Одночасно поступово вдосконалювалися технологія друку, технологія виготовлення воску, вологостійкі функції паперу, поступово витісняючи парчу, шовк тощо. Папір за часів династії Мін поділявся на дві категорії: одна була бамбуковим папером, а друга – перга-

ментним. Пергамент використовувався здебільшого для пакувального паперу. Під час династії Цін технологія обробки паперу була інновована, а також були додані процеси порошкування, фарбування, полірування, парафінування, нанесення золота, розпилення золота та срібла та додавання клею галуни, завдяки чому текстура поверхні паперу стала більш насиченою та гладкою. Папір також міг бути водонепроникним, захищеним від комах і мав потужну фарбувальну дію, його можна було використовувати у зовнішній та внутрішній упаковці. Розвиток технології гравіювання рухомого шрифту, монохромного та кольорового накладного друку за часів династії Мін збагатили кольори, надруковані на упаковці чаю. Виробники почали друкувати назви своїх компаній, слогани та візерунки на власних продуктах, щоб розширити популярність продуктів і збільшити додану вартість продуктів. На цьому етапі літератори та вчені почали брати участь у розробці упаковки чаю. Ремісники співпрацювали з літераторами та вченими, щоб підвищити культурну грамотність майстрів і підштовхнути дизайн упаковки чаю часів династії Мін до вершини.

У династії Цін спосіб пиття чаю був таким же, як і в династії Мін, і контейнери для чаю також не сильно відрізнялися, за винятком того, що дизайн чайних банок був більш різноманітним. Банки для чаю були різних розмірів і виготовлені з порцеляни та фіолетової глини, щоб максимально зберегти оригінальний смак чаю. Вони мали просту та елегантну форму та чудову герметичність. Окрім порцеляни та пурпурового піску, додавали кераміку, олово, залізо, срібло, скло та інші матеріали. На додаток до синьо-білої порцеляни династії Мін додавали одноколірну глазур, пастель, старовинний колір і дукай. Чайні банки також були обгорнуті тканиною Хуанлін, яка мала як практичну, так і естетичну цінність.

За часів Китайської Республіки (1912–1949 рр.) дизайн упаковки чаю відображав регіональні особливості різних районів виробництва чаю, наприклад використання мальовничих місць, фірмових страв, фольклорних елементів тощо з різних регіонів як графічних елементів дизайну, що надавало упаковці чаю характерні регіональні характеристики. Упаковка також включала декоративне мистецтво та неокласичні стилі західного мистецтва, утворюючи унікальний художній стиль, який поєднує китайський та західний стилі.

Дизайн упаковки чаю в Китайській народній Республіці (1949 р. – сьогодні) повною мірою використовував традиційні культурні елементи, такі як пейзажі, малюнки квітів і птахів, калі-

графія тощо. Ці елементи не лише відображали культурний відтінок традиційної упаковки чаю, а й відтворювали соціальне тло КНР. У той же час він поєднує такі художні принципи, як реалістичне моделювання, симетричну композицію та колірний контраст у західній естетиці, комплексне використання обох робить дизайн більш сучасним. «У контексті загальної тенденції оновлення споживчого ринку китайські бренди чаю повинні підвищувати свою додану вартість шляхом раціонального пакування, формувати унікальний образ бренду та активно адаптуватися до особливостей споживання сучасності... Пакування чаю не може бути відокремленим від фізичних та духовних характеристик самого чаю. Дизайн пакування китайського чаю повинен ґрунтуватися на основі місцевої чайної культури: гармонія, спокій, приємність і правдивість, щоб відображати прекрасний характер чаю» (Zhang Yan, 2016: 46–47).

Сучасні китайські дизайнери, які працюють у напрямку дизайну упаковки стверджують, що поєднання естетики минулого з сучасністю дозволяє створити унікальний стиль, який відображає культурну спадщину країни, водночас відповідаючи вимогам сучасного ринку. Вони прагнуть інтегрувати традиційні китайські мотиви, символи й матеріали в сучасному дизайні, щоб підкреслити зв'язок з історією та автентичність, але у модернізованій, мінімалістичній формі, яка приваблює сучасного споживача.

Наприклад, Іп Він Кіт (Ip Wing Kit) у дизайні упаковки елітного зеленого чаю Loong Cheng, відомого своїм кольором, ароматом, смаком і формою вказує, що саме відомий вислів «Не картина, але краще за шедевр» надихнув його на створення цього дизайну упаковки чаю. Спрощений стиль китайського живопису був інтегрований у дизайн упаковки, представивши це давнє мистецтво в сучасному контексті (іл. 1).

Іл. 1. Ip Wing Kit. Loong Cheng – Chinese Green Tea Packaging Design, 2018
<https://www.behance.net/gallery/73255969/Loong-Cheng-Chinese-Green-Tea-Packaging-Design> (дата звернення 18.06.2024)

Молоді дизайнери з агенції The Nine Shanghai відтворили дизайн упаковки для нового тайванського бренду. Вони прагнули створити молодіжний дизайн упаковки відповідно до бачення бренду, де органічно поєднали теплі ілюстрації чашок та чайників з молодіжними графічними елементами. Чайник, чайна чашка та чайне листя були представлені у вигляді теплих та елегантних ілюстрацій, щоб нагадати споживачам про спокійний і затишний момент пиття чаю, теплі відчуття чаю були передані через текстуру кольорового олівця. Для підкреслення основного кольору бренду, оранжевого, вони обрали теплий золотий, який символізує розкіш, і чорний як додатковий колір. Крім того, було впроваджено рукописний китайський шрифт, який гармонійно поєднується з текстурою ілюстрацій, а для англійського шрифту обрали класичний типографічний стиль, щоб передати поєднання вічності та молодіжного духу (іл. 2).

Іл. 2. The Nine Shanghai, XIAWUCHA, 2024 <https://packagingoftheworld.com/2024/01/xiawucha-tea-package-design.html> (дата звернення 22.06.2024)

Основний візуальний стиль упаковки подарункового набору чайних пакетиків, нещодавно випущений компанією CHALI Tea, натхненний фрескою династії Тан «Золотий край та зелений пейзаж». Відкривши подарункову коробку, перед вами постає сутність чайної культури династії Тан із зображенням давнього шляху доставки чаю кіньми. Структура коробки нагадує стародавні китайські книги, а всередині додана популярна форма «сліпої коробки», яка передає різні смаки чотирьох видів чаю через костюми чотирьох дам на конях із династії Тан і декорації коней. Дизайн передньої частини чайного пакетика схожий на пазл, який можна скласти в ілюстрацію, тоді як задня частина відрізняється великими кольоровими блоками та зображенням жінок-вершниць. Це живий і унікальний дизайн, який повністю передає східну романтику чайної культури (іл. 3).

Іл. 3. TUSHI design. Chali Chinese national drink in Tang Dynasty gift box, 2022 <https://www.foodtalks.cn/news/33974> (дата звернення 15.06.2024)

Повіт Джулу в Китаї, незважаючи на довгу історію та глибоку культуру, мало відомий людям. Все місто династії Сун, що має 900-річну історію, зараз знаходиться під землею і відоме як «Східна Помпея». Колись у Джулу було розкопано велику кількість вишуканої порцеляни династії Сун, що відкрило перед нами красу культури та мистецтва. Три скарби повіту Джулу – жимолость, червоні абрикоси та ягоди годжі, а супутні товари є однією з провідних галузей повіту. Дизайнерська команда Alibaba Group Holding Limited вивчила місцеву історію та культуру династії Сун, інтегрувавши їх, а також естетику живопису в дизайн продукції. Зовнішнє пакування прикрашено справжніми зображеннями порцеляни династії Сун: різні види порцеляни використовуються для різних продуктів, а також маркуються назвою порцеляни, її місцем знаходження та описом продукту, що робить пакування носієм для «поширення культури» (іл. 4).

Іл. 4. Alibaba Group Holding Limited. Julu Specialty Series Product Package Design, 2022 <https://www.foodtalks.cn/news/33974> (дата звернення 15.06.2024)

Молоді дизайнери креативної студії Shenzhen Bob Design вважають, що «хороші книги – це опора життєвих знань, а хороший чай – опора гарного життя». Саме тому цей дизайн упаковки китайського чаю використовує книги як прото-

тип коробки, створюючи поєднання книг і чаю, що підкреслює образ бренду як джерела насолоди від книг і чаю. Багатошаровий папір створює тривимірну «гору», що є привабливою та екологічною. Поєднання гірських хребтів додатково втілює перевернуту сторінку з глибоким змістом, що хороший чай приходить із віддалених гір. В даному дизайні упаковки також поєднуються давні китайські традиції паперопластики, що загалом повертає нас до автентичності особливостей китайської естетики (іл. 5).

Іл. 5. Shenzhen Bob Design Tea Book, 2023 <https://www.behance.net/gallery/171458509/BOB-x> (дата звернення 05.07.2024)

Як стверджує креативний директор Лю Юн, дизайн упаковки подарункового набору чаю Youmingtang є ідеальним поєднанням китайської культури та сучасної моди. Основою дизайну цієї упаковки є симетрична китайська концепція, що створює елегантне та виважене візуальне враження.

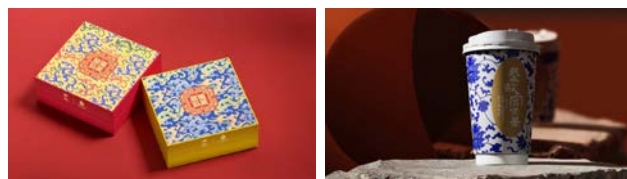
Упаковка розписана з використанням традиційних китайських елементів орнаменту. Цей стиль живопису надає продукту класичної краси, а також передає прагнення до чистоти та природності чаю. Дизайн з контрастними кольорами додає багатошаровості та візуального ефекту всій упаковці. Використання яскравих кольорних контрастів, таких як помаранчевий і зелений, робить упаковку більш привабливою. Така кольорова гармонія не тільки демонструє молодість та енергійність продукту, але й передає його характеристики та імідж бренду споживачам.

У технічному плані на упаковці використовуються тиснення та техніка гарячого тиснення фольгою. Вишукана майстерність яка орієнтується на стародавні китайські традиції робить упаковку більш преміальною. За допомогою технології тиснення візерунків стає рельєфним, додаючи текстури та об'єму упаковці. Одночасно процес гарячого тиснення створює металевий ефект на логотипах і тексті, підвищуючи загальну якість упаковки (іл. 6).

Іл. 6. Liu Yong. You ming tang tea gift box, 2023 <https://packagingoftheworld.com/2023/12/you-ming-tang-tea-gift-box-packaging.html> (дата звернення 14.05.2024)

Імператорський чай – це більше, ніж просто напій; це культурний символ, занурений в історію, протягом тисячоліть він слугував символом елегантності та традицій. Відома дизайнерська студія Zhiyuan майстерно передає цю сутність, бездоганно поєднуючи спадщину з сучасною естетикою як у логотипі, так і в упаковці. Мистецтво на упаковці вшановує культові флору та фауну пізньої династії Цін. Ці яскраві візерунки гармонійно переплітаються з глибокою історією Забороненого міста. Кольорова палітра відображає яскравість імператорських придворних вбрань, де насичені тони передають пишність класичного палацу, водночас втілюючи сучасну енергію. Цей дизайн дозволяє кожному поціновувачу чаю здійснити культурну подорож, яка виходить за межі часу. Біло-блакитна порцеляна, класика китайської кераміки, має багату історію та тривалий вплив. Її включення в упаковку літнього трав'яного чаю є свідченням непереборної привабливості традиційної китайської культури. Лотос, що символізує чистоту, ще більше збагачує цей досвід. Гармонійна взаємодія білого та синього не лише створює візуально привабливу презентацію, але й викликає відчуття освіжаючої прохолоди в спекотні літні дні. Цей дизайн символізує не лише продовження спадщини, але й новаторський підхід, що забезпечує резонанс кожного чайного продукту з його культурною спадщиною, даруючи приємні відчуття від чаювання (іл. 7, 8).

Іл. 7, 8. Zhiyuan. Tale of imperial tea: steeped in history, sipped in luxury, 2024. <https://packagingoftheworld.com/2024/04/a-tale-of-imperial-tea.html> (дата звернення 11.07.2024)

Як бачимо сучасний дизайн упаковки чаю в Китаї знаходить баланс між традиційними естетичними принципами та сучасними маркетинговими підходами. Дизайнери активно впроваджують тенденції мінімалізму, що відповідає вимогам глобального ринку, де цінується простота і функціональність. Водночас використання сучасних технологій у матеріалах і виробництві дозволяє створювати екологічно чисті, інноваційні упаковки, що задовольняють запити еко-свідомих споживачів.

Висновки. У результаті проведеного дослідження було виявлено, що дизайн упаковки чаю в Китаї залишається потужним засобом вираження національної ідентичності та культурних цінностей, незважаючи на виклики глобалізації та сучасних ринкових вимог. Основні естетичні принципи китайської культури, такі як гармонія з природою, символізм і філософські концепції, продовжують відігравати ключову роль у формуванні візуальної мови упаковки. Водночас сучасні дизайнери шукають нові шляхи адаптації цих традиційних елементів для створення продукту, що буде привабливим як для внутрішнього, так і для міжнародного споживача.

Однією з основних тенденцій є використання природних матеріалів і кольорових палітр, що підкреслюють зв'язок з природою, який глибоко вкорінений у китайській культурі. Символіка продовжує бути важливим елементом, який несе як естетичну, так і культурну функції. Ці символи не лише прикрашають упаковку, але й передають певні смисли, пов'язані з добробутом, гармонією і духовною рівновагою, що особливо важливо для чайної культури.

Таким чином, китайська естетика в дизайні упаковки чаю не тільки зберігає свої історичні та культурні корені, але й успішно інтегрується у сучасний глобалізований ринок. Це демонструє гнучкість та універсальність китайських культурних цінностей, які можуть бути адаптовані до сучасних умов, не втрачаючи при цьому своєї автентичності. Упаковка чаю перетворюється не лише на засіб збереження продукту, але й на потужний інструмент культурної комунікації, що сприяє підвищенню його конкурентоспроможності на світовій арені. Загалом, майбутнє китайського дизайну упаковки чаю залежатиме від здатності інтегрувати традиції з інноваціями, зберігаючи при цьому баланс між культурною спадщиною та комерційними вимогами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 陈雪影, 刘方义. 文化互鉴视域下外来艺术对民国时期茶叶包装设计的影响. 佳木斯大学社会科学学报. 2024. 年第 42. 卷 第 3. 期 56 – 62.
2. Lu Wang, Fauzi Naeim. Green Design Strategy for Lushan Yunwu Tea Packaging Design. *South Asian Journal of Social Sciences and Humanities*. 2023. Vol. 4(5). P. 32 – 50.
3. 吴 艳. 中国传统视觉元素对现代茶叶包装平面设计的作用研究. 茶馆·茶艺. 2022. 年第 4. 期 24 – 32.
4. 吴余青、陈培尧. 源于食品加工副产物纳米纤维素晶体的制备及其在食品中的应用. 食品与机械. 2017. 第 33 卷, 第 2. 33(2). 期. 1 – 5, 38.
5. Xiaochen Geng, Miaomiao Qiu. Innovation Research on Elements of the Republican Period in Chinese History in Modern Tea Packaging Design. *The 6th International Conference on Arts, Design and Contemporary Education: 2020: (ICADCE 2020)*. Advances in Social Science, Education and Humanities Research, Volume 515. P. 713 – 719. URL: https://www.researchgate.net/publication/348412676_Innovation_Research_on_Elements_of_the_Republican_Period_in_Chinese_History_in_Modern_Tea_Packaging_Design (дата звернення 12.06.2024)
6. Zhang Yan. Research on the cultural marketing means of tea brands. *FuJian Tea*. 2016. №38 (11). P. 46 – 47.

REFERENCES

1. 陈雪影, 刘方义. (2024) 文化互鉴视域下外来艺术对民国时期茶叶包装设计的影响. [The influence of foreign art on tea packaging design in the Republic of China under the perspective of cultural exchange]. 佳木斯大学社会科学学报. 年第 42. 卷 第 3. 期 56 – 62. [in Chinese].
2. Lu Wang, Fauzi Naeim. (2023) Green Design Strategy for Lushan Yunwu Tea Packaging Design. *Tea Packaging Design*. *South Asian Journal of Social Sciences and Humanities*. 2023. Vol. 4(5). P.32 – 50.
3. 吴 艳. (2022) 中国传统视觉元素对现代茶叶包装平面设计的作用研究. [Research on the role of traditional Chinese visual elements in the graphic design of modern tea packaging] 茶馆·茶艺. 年第 4. 期 24 – 32. [in Chinese].
4. 吴余青、陈培尧 (2017) 源于食品加工副产物纳米纤维素晶体的制备及其在食品中的应用. [Evolution of packing form and packing design of ancient Chinese tea]. 食品与机械. 第 33 卷, 第 2. 33(2). 期. 1 – 5, 38. [in Chinese].
5. Xiaochen Geng, Miaomiao Qiu. (2020) Innovation Research on Elements of the Republican Period in Chinese History in Modern Tea Packaging Design. *The 6th International Conference on Arts, Design and Contemporary Education (ICADCE 2020)*. Advances in Social Science, Education and Humanities Research, volume 515. P. 713 – 719. URL: https://www.researchgate.net/publication/348412676_Innovation_Research_on_Elements_of_the_Republican_Period_in_Chinese_History_in_Modern_Tea_Packaging_Design
6. Zhang Yan. (2016) Research on the cultural marketing means of tea brands. *FuJian Tea*. 2016. 38 (11). P. 46 – 47.

Костянтин КРЕПАК,

orcid.org/0009-0003-0192-2915

заслужений діяч мистецтв України, доцент,

доцент кафедри музичного мистецтва та хореографії

Навчально-наукового інституту мистецтва

Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

(Полтава, Україна) *k.v.krepak@gmail.com*

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ НА СУЧАСНОМУ ВОЄННОМУ ФРОНТІ

У статті досліджено твори сучасних українських композиторів, які були написані в ці часи вторгнення загарбників на нашу землю. Культура відіграє значну роль у покращенні якості життя, накопичуючи в собі соціальний досвід різних поколінь та знання про наш світ. Культурна система є динамічним процесом, який знаходиться в постійному розвитку та зміні. Вона є невід'ємною частиною життя як окремих людей, так і суспільства загалом. Культура допомагає людям протистояти жахам війни, дозволяючи зберегти свою людяність. У такі важкі часи особливо важливо відволіктися та полегшити душевні рани, завдані конфліктами. Створення навколо себе позитивної атмосфери та підтримка надії на краще майбутнє стають життєво важливими елементами в умовах війни. Музика, як один із компонентів культури, супроводжує нас не лише у спокійні часи. Музика посідає важливе місце у культурній спадщині України. Вона передає почуття та переживання народу у ключові історичні моменти, надихаючи на збереження національної ідентичності та продовження боротьби за свободу.

У контексті російсько-українського конфлікту музичні твори стали важливим джерелом натхнення та підтримки як для військових, так і для української громади загалом. Розглянуті такі музичні твори, як «Місто Марії» З. Алмаші, «Відчуття» Г. Копійки, «Люба моя» К. Майденберг-Тодорової, «З вірою в Україну» А. Чибалашвілі, «Читаючи історію» К. Цепколенко, «LANGSAM – 9M27K» і «GAIA-24. Opera del Mondo» Р. Григоріва, «Concerto Grosso s positivo» Є. Петриченка, твори О. Мануляка та В. Польової.

Виділено особливості цих композицій, описані звукові ефекти та прийоми, за рахунок яких митці відобразили особливості воєнного часу.

Ключові слова: композитор, твір, музичний твір, композиція, воєнний час, звуковий ефект.

Kostiantyn KREPAK,

orcid.org/0009-0003-0192-2915

Honored artist of Ukraine, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Musical Art and Choreography

Educational and Scientific Institute of Arts of Taras Shevchenko Luhansk National University

(Poltava, Ukraine) *k.v.krepak@gmail.com*

ACTIVITIES OF UKRAINIAN COMPOSERS ON THE MODERN MILITARY FRONT

The article examines the works of modern Ukrainian composers, which were written during the time of the invaders' invasion of our lands. Culture plays a significant role in improving the quality of life, accumulating social experience of different generations and knowledge about our world. The cultural system is a dynamic process that is in constant development and change. It is an integral part of the life of both individuals and society in general. Culture helps people resist the horrors of war, allowing them to preserve their humanity. In such difficult times, it is especially important to distract yourself and ease the emotional wounds caused by conflicts. Creating a positive atmosphere around you and maintaining hope for a better future become vital elements in the conditions of war. Music, as one of the components of culture, accompanies us not only in peaceful times. Music occupies an important place in the cultural heritage of Ukraine. It conveys the feelings and experiences of the people at key historical moments, inspiring the preservation of national identity and the continuation of the struggle for freedom.

In the context of the Russian-Ukrainian conflict, musical works became an important source of inspiration and support for both the military and the Ukrainian community in general. Considered such musical works as «City of Mary» by Z. Almashi, «Feeling» by G. Kopyka, «Lyuba moya» by K. Maidenber-Todorova, «With faith in Ukraine» by A. Chibalashvili, «Reading history» by K. Tsepkoenko, «LANGSAM – 9M27K» and «GAIA-24. Opera del Mondo» by R. Hryhoriv, «Concerto Grosso s positivo» by E. Petrichenko, works by O. Manulyak and V. Poleva.

Features of these compositions are highlighted, sound effects and techniques are described, due to which artists reflected the features of wartime.

Key words: composer, piece, musical piece, composition, wartime, sound effect.

Постановка проблеми. В результаті російсько-українського конфлікту велика кількість українських композиторів були вимушені виїхати за межі нашої держави та продовжити творити на чужині. Однією з особливостей сучасного періоду є популяризація на міжнародному рівні творчості українських митців. Сучасні композитори присвячують свої твори війні та її наслідкам, щоб привернути увагу міжнародної спільноти до них. Оскільки більшість слухачів цих композицій не бачили наслідків війни, композитори все частіше використовують в своїх творах звукові ефекти та прийоми, що допомагають слухачам пережити відголоски болю та надії українського народу.

Аналіз досліджень. На сьогодні є безліч публікацій, присвячених дослідженню музичних творів сучасних українських композиторів. При цьому практично не систематизовані музичні твори, присвячені часам повномасштабного вторгнення. Оскільки творчий процес відбувається постійно, дослідження композицій теж повинно оновлюватись.

Мета статті – систематизувати діяльність українських композиторів на сучасному воєнному фронті.

Виклад основного матеріалу. Музика, як один із компонентів культури, супроводжує нас не лише у спокійні часи. Як вірно зазначила українська композиторка Б. Фроляк, «українська музика самобутня і абсолютно самодостатня, щоб конкурувати з найкращими зразками світової музики на найвищих світових сценах... ця музика саме зараз, саме завдяки (якби страшно це не звучало) цій війні зазвучала у цілому світі» (Як нам звучати у світі? В продовження дискусії про класичну музику).

У 2022 році був написаний твір «Місто Марії» Золтана Алмаші, присвячений Маріуполлю. Композитор зазначив: «Це перший мій твір, який я написав після повномасштабного вторгнення. Я довго не міг нічого писати, думав, що музика в мені вмерла. Яка може бути музика, коли таке відбувається навкруги? Але потім зрозумів, що треба жити далі й намагатися робити те, що вмію. Я зрозумів, що новий твір має бути про Маріуполь... Мені в цьому творі дуже важливо було закарбувати в назві, у присвяті слово «Маріуполь», щоб люди, які відкриватимуть ці ноти, змогли прочитати ці слова і поставити питання – «а що це таке? Що відбувалось в цьому Маріуполі»? Так, люди схильні все дуже швидко забувати, але таке забувати не можна!» (Благодійний концерт «Дотик Янгола»).

Кантата Ганни Копійки «Відчуття» написана у 2022 році для сопрано, віолончелі та фортепіано. Її особливістю є використання шумових символів. Твір починається з важких, потужних акордів у низькому регістрі фортепіано, які відбивають атмосферу військового вторгнення, що насува-

ється на жертву. Віолончель доповнює цю страшну картину різкими дисонансами. Композитор застосовує звукові елементи, що імітують вибухи бомб, чим завершує першу частину кантати. Цьому символу лиха контрастує друга частина кантати, наповнена символами чистоти, духовності та світла.

У кантаті Кіри Майденберг-Тодорової «Люба моя» для сопрано, віолончелі та фортепіано символи будуються на логіко-смысловій ієрархії, присвяченій смерті та воскресінню. Тут також присутні нетрадиційні звукові ефекти, включаючи удари піаніста по інструменту та монотонний звук у партії вокалу та віолончелі. Для передачі тематики смерті використовуються емоційно-драматичні нашарування, виражені тріолями та синкопами. Символи воскресіння, навпаки, представлені тихими кришталежими акордами.

У кантаті А. Чібалашвілі «З вірою в Україну», створеній у 2022 році, для сопрано, віолончелі, темпль-блока, фортепіано також використані символи війни та надії, що відобразили відчуття фатуму, скорботи та страху, а також звукові ефекти, що символізують руйнування та відродження (Символи війни у творах українських композиторів).

Композитор Кармелла Цепколенко стала лауреаткою Національної премії України імені Тараса Григоровича Шевченка 2024 року за кантати «Читаючи історію» і «Звідки ти, чорна валко, пташина зграє?», Дуель-Дует для скрипки та контрабасу та Симфонію №5. Всі ці твори К. Цепколенко написала під час повномасштабного вторгнення.

У кантаті «Читаючи історію» композиторка використала кілька символів: символ Римської імперії, яка потерпала від варварів й як аналог України під час війни, диких варварів-росіян і символ перемоги «добра» над «злом».

К. Цепколенко використала також такий незвичайний прийом, як удари у партії фортепіано по брязкотливій сталевій лінійці, що додало незвичайний тембровий ефект і віддалено нагадує брязкіт обладунків. На цьому фоні вступає невеликий барабан, один із символів війни, який акцентує увагу на мілітаристській спрямованості твору. За формою цей музичний твір нагадує міні-оперу з сольними епізодами віолончелі та фортепіано (Композитор з Одеси стала лауреаткою шевченківської премії).

Роман Григорів – сучасний український композитор, диригент, мультиінструменталіст. 20 жовтня 2024 року на вечері на підтримку України, яка відбулася в Оксфорді у Великій Британії й була організована фондом Oxbridge Foundation, композитор представив твір «LANGSAM – 9M27K». Він перетворив на музичний інструмент російську ракету БМ-27 від РСЗВ Ураган, та зіграв на ній основну тему композиції ніби на контрабасі чи віолончелі.

В основі виступу лежали твори, створені двома найбільшими сучасними композиторами країни під час повномасштабної війни Росії проти України: «Пісня про ненародженого» Р. Григоріва та «Місто Марії» З. Алмаші (Символічнішим бути не може).

Сам Роман Григорів вважає, що виконання музичного твору за допомогою ракети в якості інструменту, зробило композицію більш емоційною: «За виняткових обставин ця ракета стала музичним інструментом і гра на ній – ритуал очищення. Для мене це не просто інструмент; це виходить за межі музики та ідеї концерту. Це більше схоже на ритуал, на глибоке вираження моїх емоцій. Вона символізує жах, який зазнав український народ. Жоден інший інструмент не може зрівнятися з його могутністю та виливом болю. Історії, вплетені в її створення, і наші спільні труднощі роблять її воістину незвичайною» (Український композитор Роман Григорів перетворив російську ракету на музичний інструмент).

10 травня 2024 року відбулася світова прем'єра української опери композиторів Іллі Разумейка та Романа Григоріва «GAIA-24. Opera del Mondo». Це трьохактний твір:

- Songs of Mother Earth (Пісні Матері Землі);
- Cabaret Metastasis (Кабаре-метастази);
- Dance for Mother Earth (Танці для Матері Землі).

Особливої уваги в опері митці надають в глобальній екологічній кризі, підриву Каховської дамби. Композитори через мистецтво переосмислюють наслідки руйнівної людської діяльності, зокрема російського вторгнення в Україну, використовуючи для цього низькочастотні звуки, звуковий ефект потяга (У Києві презентують оперу GAIA-24 про наслідки руйнівної діяльності людства).

Лауреатом премії імені Бориса Лятошинського у 2024 році став український композитор Остап Мануляк, виконавець та ініціатор мистецьких проєктів. Окрім камерно-інструментальної, симфонічної та хорової музики митець також працює в галузі фанк-джаз-року та електроакустичної музики.

Серед його творів, що були створені в часи воєнного періоду, можна виділити наступні:

- аудіовізуальна композиція «Lithos» 2014–2019 років;
- «Хроніки II» для клавесину, електроніки та графічного ряду 2020 року;
- «Оракул II» для флейти, гобою, кларнету, фаготу, валторни та електроніки 2020 року;
- «Визволення з плаского світу III» для двох флейт, гобою, кларнету, віолончелі, фортепіано, електроніки та відео 2021 року;
- «Сальтація» для флейти, гобою, кларнету та віолончелі 2021 року;
- «Репрогресія 2» чотирьох канална електроакустична композиція для фіксованого запису 2022 року;

– «Репрогресія» для великого ансамблю/оркестру 2022 року;

– «Монолог/Діалог/Полілог» для контрабасу та симфонічного оркестру 2023 року;

– «Трансгресії б» для флейти, акордеону, фортепіано та фіксованого запису 2023 року (Остап Мануляк).

«Concerto Grosso s positivo» – це цикл інструментальних та вокальних творів відомого українського композитора Євгена Петриченка на тексти Володимира Вакуленка, Романа Меліша, Вікторії Амеліної, Олександра Козинця та Наді Косаревиц.

Музика «Concerto grosso s positive» – барокова стилізація: хорово-інструментальна із зануренням у народну пісню, зокрема обробкою весільної пісні, яку композитор записав у студентські роки в селі Рибінське Волноваського району Донецької області. Використовуються також реконструкції історичних інструментів доби бароко: клавесин, теорба і, власне, позитив – переносний орган.

Важливою мистецькою складовою концертної програми є віртуальний вимір – доповнена реальність (В Україні відбулася прем'єра «Concerto Grosso з позитивом» композитора Євгена Петриченка).

Однієї з сучасних українських композиторок, найвідоміших у світі, чия музика виконують у Європі й Америці, є Вікторія Польова.

Для виконання британськи хором Apollo 5 В. Польова написала музику до псалма «Живий в допомі Вишняго». За словами композиторки, писати його вона «почала у перший день війни. Дуже важкий, болісний твір. На виживання. Вся кров у нього пішла. Страшний». Це був її перший твір, народжений під час великої війни.

Цикл «Псалми Давида» написаний нею під час війни. Більшу частину творів з циклу «Псалми Давида» композиторка написала у 2022–2023 роках в якості рефлексії на події війни. А її твір «Буча. Lacrimosa» – один з перших відгуків в академічній музиці на трагедію в Бучі під час окупації: «Цей твір – єдина можливість вижити для мене. Попіл Бучі стукає у моє серце» (Вікторія Польова: «Музика обіймає людину, коли їй болить»).

Вікторія Польова тяжіє до так званого сакрального (трансцендентного) мінімалізму. Тиша, як поступовий музичний процес, притаманний стилю мінімалізм в цілому особистісний та позаособистісний ритуал, особливо очевидно транслює якість виконання, ерудицію виконавця, досконалість художніх переконань інтерпретатора.

Крім того, слід відмітити такі видатні сучасні композиції, як драматична поема-симфонія «Борітеся – поборете» харківського композитора Анатолія Гайдена, написана в Харкові під завивання сирен та звуки вибухів, «Нехай буде Світло» Богдани Фроляк, кантата Алли Загайкевич Signs of Presence («Знаки присутності») для сопрано, віо-

лончелі та фортепіано, міні-моноопера Людмили Самодаєвої «Борхес і я» та ін..

Висновки. Отже, сучасні композитори присвячують свої твори війні та її наслідкам, щоб привернути увагу міжнародної спільноти до них. Для того щоб допомогти слухачам пережити відголоски болю та надії

українського народу, митці використовують звукові елементи, що імітують вибухи бомб, удари піаніста по інструменту, монотонний звук, емоційно-драматичні нашарування, виражені тріолями та синкопами, удари у партії фортепіано по брязкотливій сталевій лінійці, перетворення зброї в музичний інструмент та інші.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Благодійний концерт «Дотик Янгола». URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/koncert-dotik-yangola-simvolichna-muzika-na-pidtrimku-ukrajini-50361545.html> (дата звернення: 25.10.2024).
2. В Україні відбулася прем'єра «Concerto Grosso з позитивом» композитора Євгена Петриченка. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3773155-v-ukraini-vidbulasa-premera-concerto-grosso-z-pozitivom-kompozitora-evgena-petricenka.html> (дата звернення: 25.10.2024).
3. Вікторія Польова: «Музика обіймає людину, коли їй болить». URL: <https://zn.ua/ukr/CULTURE/viktorija-polova-muzika-obijmaje-ljudinu-koli-ij-bolit.html> (дата звернення: 27.10.2024).
4. Композитор з Одеси стала лауреаткою шевченківської премії. URL: https://od.vgorode.ua/news/luidy_horoda/a1259257-kompozitor-iz-odessy-stala-laureatkoj-shevchenkovskoj-premii (дата звернення: 26.10.2024).
5. Остап Мануляк. URL: <https://lnma.edu.ua/kafedry/kafedra-kompozytsiji/ostap-manuliak/> (дата звернення: 28.10.2024).
6. Символічнішим бути не може. URL: <https://life.nv.ua/art/ukrainskiy-kompozitor-sygral-na-rakete-ot-uragana-kak-na-violoncheli-moshchnoe-video-50335611.html> (дата звернення: 28.10.2024).
7. Символи війни у творах українських композиторок. URL: <https://odma.edu.ua/symvoly-vijny-u-tvorah-ukrayinskyh-kompozytorok/> (дата звернення: 25.10.2024).
8. У Києві презентують оперу GAIA-24 про наслідки руйнівної діяльності людства. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3857432-u-kievi-prezentuut-operu-gaia24-pro-naslidki-rujnivnoi-dialnosti-ludstva.html> (дата звернення: 27.10.2024).
9. Український композитор Роман Григорів перетворив російську ракету на музичний інструмент. URL: <https://mis.dp.ua/kultura/ukrayinskyj-kompozitor-roman-grygoriv-peretvoryv-rosijsku-raketu-na-muzychnyj-instrument-video> (дата звернення: 28.10.2024).
10. Як нам звучати у світі? В продовження дискусії про класичну музику. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/yak-nam-zvuchati-u-sviti-v-prodovzhennya-diskusiji-pro-klasichnu-muziku-301118/> (дата звернення: 25.10.2024).

REFERENCES

1. Blahodiinyi kontsert «Dotyk Yanhola». [Charity concert «Touch of an Angel»] URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/koncert-dotik-yangola-simvolichna-muzika-na-pidtrimku-ukrajini-50361545.html> (access date: 25.10.2024). [in Ukrainian].
2. V Ukraini vidbulasa premiera «Concerto Grosso z pozytyvom» kompozytora Yevhena Petrychenka. [In Ukraine, the premiere of «Concerto Grosso with a positive» by the composer Yevhen Petrichenko took place] URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3773155-v-ukraini-vidbulasa-premera-concerto-grosso-z-pozitivom-kompozitora-evgena-petricenka.html> (access date: 25.10.2024). [in Ukrainian].
3. Viktoriia Polova: «Muzyka obiimaie liudynu, koly yii bolyt». [Victoria Poleva: «Music embraces a person when he is in pain»] URL: <https://zn.ua/ukr/CULTURE/viktorija-polova-muzika-obijmaje-ljudinu-koli-ij-bolit.html> (access date: 27.10.2024). [in Ukrainian].
4. Kompozitor z Odesy stala laureatkoiu shevchenkivskoi premii. [The composer from Odesa became a laureate of the Shevchenko Prize] URL: https://od.vgorode.ua/news/luidy_horoda/a1259257-kompozitor-iz-odessy-stala-laureatkoj-shevchenkovskoj-premii (access date: 26.10.2024). [in Ukrainian].
5. Ostap Manuliak. [Ostap Manulyak] URL: <https://lnma.edu.ua/kafedry/kafedra-kompozytsiji/ostap-manuliak/> (access date: 28.10.2024). [in Ukrainian].
6. Symvolichnishym buty ne mozhe. [It cannot be more symbolic] URL: <https://life.nv.ua/art/ukrainskiy-kompozitor-sygral-na-rakete-ot-uragana-kak-na-violoncheli-moshchnoe-video-50335611.html> (access date: 28.10.2024). [in Ukrainian].
7. Symvoly viiny u tvorakh ukrainskykh kompozytorok. [Symbols of war in the works of Ukrainian female composers] URL: <https://odma.edu.ua/symvoly-vijny-u-tvorah-ukrayinskyh-kompozytorok/> (access date: 25.10.2024). [in Ukrainian].
8. U Kyievi prezentuiut operu GAIA-24 pro naslidky ruivnoi diialnosti liudstva. [Opera GAIA-24 about the consequences of destructive human activity is being presented in Kyiv] URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3857432-u-kievi-prezentuut-operu-gaia24-pro-naslidki-rujnivnoi-dialnosti-ludstva.html> (access date: 27.10.2024). [in Ukrainian].
9. Ukrainskiy kompozitor Roman Hryhoriv peretvoryv rosiisku raketu na muzychnyi instrument. [Ukrainian composer Roman Hryhoriv turned a Russian rocket into a musical instrument] URL: <https://mis.dp.ua/kultura/ukrayinskyj-kompozitor-roman-grygoriv-peretvoryv-rosijsku-raketu-na-muzychnyj-instrument-video> (access date: 28.10.2024). [in Ukrainian].
10. Iak nam zvuchaty u sviti? V prodovzhennya dyskusii pro klasychnu muzyku. [How should we sound in the world? In continuation of the discussion about classical music] URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/yak-nam-zvuchati-u-sviti-v-prodovzhennya-diskusiji-pro-klasichnu-muziku-301118/> (access date: 25.10.2024). [in Ukrainian].

УДК 73.02 + 73.04 + 069.4] : 004.77 : 004.94
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-20>

Цзепен ЛІ,
orcid.org/0009-0000-6953-106X
аспірант кафедри мультимедійного дизайну
Харківської державної академії дизайну і мистецтв
(Харків, Україна) lizepeng0001@gmail.com

СТВОРЕННЯ І РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ОБ'ЄКТІВ ПРОСТОРОВОЇ ПЛАСТИКИ В СУЧАСНИХ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЯХ

У статті розглядається розвиток сучасної скульптурної практики, пов'язаний із цифровими технологіями. Предметом дослідження є дизайн скульптур і просторів із віртуальними об'єктами просторової пластики, що відтворюються новітніми цифровими методами і техніками. Проаналізовано наукову літературу, присвячену даній проблемі. Також звернено увагу на окремих митців, що активно застосовують цифрові методи при створенні скульптурних об'єктів. Охарактеризовано низку резонансних проєктів як в Україні, так і за кордоном, які присвячені цифровому відтворенню і репрезентації скульптур давніх майстрів і цивілізації, виставкам сучасної скульптури із застосуванням доповненої реальності, віртуальним музеям у мережі інтернету. Приділено увагу комплексним рішенням, коли цифровий скульптурний об'єкт не тільки демонструється у доповненій реальності, або віртуальному просторі, а й забезпечується додатковими інформаційними інтерфейсами. Підсумовано, що при сучасному динамічному розвитку технологічних можливостей дуже складно передбачити, куди буде рухатись дизайн об'єктів просторової пластики. Але на даному етапі можна виділити існуючі напрями розвитку сучасної цифрової скульптури. Це якісне цифрове відтворення артефактів культурної спадщини; швидке цифрове прототипування скульптури сучасними митцями; вбудова сучасної віртуальної скульптури у виставковий, міський і природний простір; цифровий дизайн скульптурного твору в штучному просторі віртуального середовища. Зазначено, що майбутній розвиток комп'ютерних технологій сформує створення унікального сегменту цифрового стилю, де нові техніки та методи породжуватимуть сучасну мову. Однозначно, ці процеси зменшать собівартість і час на виконання дизайнерських робіт. Ще однією позитивною стороною «цифровізації» об'єктів просторової пластики є розширення візуального, слухового й тактильного досвіду користувачів віртуальних скульптурних просторів.

Ключові слова: скульптура, віртуальний простір, цифрове прототипування, цифровий дизайн, виставковий простір, міське середовище, природне середовище.

Zepeng LI,
orcid.org/0009-0000-6953-106X
Postgraduate Student at the Department of Multimedia Design
Kharkiv State Academy of Design and Arts
(Kharkiv, Ukraine) lizepeng0001@gmail.com

CREATION AND REPRESENTATION OF SPATIAL PLASTIC OBJECTS IN MODERN DIGITAL TECHNOLOGIES

The article examines the development of contemporary sculptural practice related to digital technologies. The subject of the research is the design of sculptures and spaces with virtual objects of spatial plasticity reproduced by the latest digital methods and techniques. The scientific literature on this issue is analyzed. Attention is also drawn to individual artists who actively use digital methods in the creation of sculptural objects. A few high-profile projects both in Ukraine and abroad dedicated to the digital reproduction and representation of sculptures of ancient masters and civilizations, exhibitions of contemporary sculpture using augmented reality, and virtual museums on the Internet are described. Attention is paid to integrated solutions, when a digital sculptural object is not only demonstrated in augmented reality or virtual space, but also provided with additional information interfaces. The article summarizes the current dynamic development of technological capabilities, it is very difficult to predict where the design of spatial plastic objects will go. But at this stage, we can identify the existing directions of development of contemporary digital sculpture. These are high-quality digital reproduction of cultural heritage artifacts; rapid digital prototyping of sculpture by contemporary artists; embedding of modern virtual sculpture in exhibition, urban and natural spaces; digital design of a sculptural work in the artificial space of the virtual environment. It should be emphasized that the future development of computer technologies will form the creation of a unique segment of digital style, where new techniques and methods will generate a modern language. Undoubtedly, these processes will reduce the cost and time of design work. Another positive aspect of the "digitalization" of spatial plastic objects is the expansion of the visual, auditory and tactile experience of users of virtual sculptural spaces.

Key words: sculpture, virtual space, digital prototyping, digital design, exhibition space, urban environment, natural environment.

Постановка проблеми. Безперервний розвиток скульптури завжди був заснований на інноваціях. Особливо відчутним у цьому плані був початок ХХ-го століття, коли митці почали звертатися до абстрактних форм репрезентації об'єктів. Також, доступ скульпторів до більш різноманітного асортименту матеріалів і методів виготовлення мистецьких творів у середині 1950-х років дозволив продукувати цілий спектр несподіваних і багатограних ідей. В мистецьких практиках 60-х років ХХ-го століття починаємо спостерігати впровадження скульптури в ассамбляж, ленд-арт, інсталяцію, інвайронмент, перфоманс. В наш час новим трендом є використання цифрових технологій у створенні та репрезентації скульптури. Можна навіть стверджувати, що вона відокремлюється від обмежень існуючих матеріалів. В умовах сьогодення зміни у підходах щодо створення скульптури розширюють її стале визначення, як тривимірної форми, що виконується з твердих чи пластичних матеріалів – скульптура переходить у цифровий вимір. Враховуючи цю мінливу ситуацію, ми вважаємо актуальним виділити головні напрями сучасних цифрових розробок у створенні та репрезентації об'єктів просторової пластики, а також спрогнозувати розвиток технологій для їх створення – на найближче майбутнє.

Аналіз досліджень. Одна з перших оглядових статей за тематикою даного дослідження під назвою «Комп'ютерна скульптура – нові горизонти» вийшла ще в 1994 році. Її автор, дослідник медіа Девід Кескі з Великобританії, розглядає розвиток скульптури, що виконується як традиційна фізична форма пластичного мистецтва – через використання комп'ютерів як інструментів візуалізації скульптури, до справжньої «віртуальної скульптури» як метафізичного тривимірного досвіду (Keskeys, 1994). Колективом італійських дослідників був проведений аналіз інтерактивної виставкової системи, що демонструвала високодеталізовані 3D-моделі античної середземноморської скульптури (Rodriguez at al., 2015). До теми віртуальної скульптури звертається українська дослідниця Тетяна Совгира у своїй монографії «Роль техніки та технології в мистецтві». Вона зазначає, що активне створення віртуальної скульптури відбулося у роки пандемії Covid-19, коли почали розвиватися віртуальні музеї та галереї. А потім пішов зворотній процес – оцифровані моделі скульптур стали друкувати на 3D-принтерах (Совгира, 2021: 224). Перший в Україні колективний віртуальний скульптурний проект «Більше, ніж скульптура» отримав суспільний резонанс і увагу науковців (Склярєнко, 2021), (Sovhyra, 2022). Методи розробки невеликих скульптурних форм, а потім їх демонстрація в доповненій реальності були запропоновані колективом авторів із університету в Борнмуті, Великобританія (Adzhiev at al., 2003). Питання створення віртуального скульптурного парку для дітей розглядається колективом авторів із університету в Единбурзі (Flint at al., 2018). Тех-

нологіям віртуальної реальності у галузі оцифрування скульптури присвячена увага розробників з Китаю і Тайваню (Guo, Song, 2024), (Shi, 2022), (Yang, 2022), (Zhang, 2023), та інших. Огляд історичних прецедентів застосування 3D-технологій в образотворчому та прикладному мистецтві, в тому числі і в сучасній скульптурі, провели дослідники з Великобританії Пітер Волтерс і Пол Тіркель (Walters, Thirkell, 2007). Практичне застосування швидкого прототипування форми скульптури запропонували французькі дослідники Марі-Поль Кані та Жан-Домінік Гаскель (Cani, Gascuel, 1999). Як ми бачимо, у науковому світі спостерігається прискіплива увага до нових цифрових методів створення і репрезентації скульптури.

Мета статті – проаналізувати і систематизувати основні напрями використання цифрових технологій у розвитку скульптури і просторових об'єктів, що репрезентують скульптурні твори у виставкових, міських і природних середовищах, а також у сучасних медіа.

Виклад основного матеріалу. Проаналізовані в даній статті наукові дослідження і практичні розробки в галузі цифрової скульптури дозволяють нам виокремити декілька напрямів «цифровізації» об'єктів просторової пластики.

Якісне цифрове відтворення артефактів культурної спадщини надає можливість розповсюджувати, архівувати й вивчати скульптурну творчість через онлайн-ресурси. Також технології оцифрування дозволяють реставрувати скульптурні об'єкти. Прикладом є розпочатий у 2018 році проект по 3D скануванню відомих робіт Йоана Георга Пінзеля у Львові. Роботи майстра деталізуються з великою чіткістю, що дозволяє друкувати їх на 3D принтерах¹.

Цифрові репліки скульптурних об'єктів демонструються в музеях засобами інтерактивних систем. Віртуальна навігація дозволяє керувати вибором об'єктів і пов'язаною з ними інформацією, розподільною здатністю їх елементів. Ці системи встановлені зараз в багатьох містах Європи. Так було зроблено якісне цифрове відтворення і візуалізація стародавніх велетенських кам'яних скульптур нурагічної цивілізації, численні фрагменти яких були знайдені у 1974 році на Сардинії (Rodriguez at al., 2015). На основі створених детально пророблених цифрових моделей авторами проекту була запропонована система інтерактивного інтерфейсу з додатковими технологічними можливостями для вивчення цих артефактів: можливість збільшення масштабу фрагментів; сенсорна взаємодія; додаткова інформація на плоских накладках у просторі тривимірних сцен.

Швидке цифрове прототипування, в тому числі в технології віртуальної реальності (VR). Даний процес використовується деякими митцями для створення в подальшому реальних скульптур як на основі технології 3D друку, так і в тради-

¹ https://zaxid.net/3d_pinzel_n1463432

ційних технологіях, пов'язаних із різноманітними пластичними матеріалами.

Варто зазначити, що цифрове прототипування економить час ручної обробки мистецького об'єкта і ресурси митця. Воно використовується не тільки як зручний прогресивний інструмент, а й як такий, що має цінність сам по собі. Наприклад, результатом запровадження такої технології є численні роботи китайського скульптора, члена Сичуанського скульптурного товариства Чжу Фена (Feng Zhu)². За його думкою цифрові технології – це лише питання інструментів, вони не вирішують властивих проблем форми, естетики та культивування, але часи розвиваються, суспільство прогресує, ми повинні прийняти технології та насолоджуватися зручністю, яку приносять нам їх результати³. Скульптурні твори Чжу Фена мають зазвичай незвичні складні форми, які він вдало вписує в інтер'єри і ландшафти.

Також методом лазерного сканування й подальшої обробки спеціалізованим програмним забезпеченням були створені структури великої металевої скульптури «Квантова хмара» авторства відомого скульптора з Великобританії Ентоні Гормлі. Скульптура заввишки 30 метрів стоїть на платформі, розташованій на річці Темза. У центрі скульптури – людська фігура, оточена хмарою хаотично розташованих металевих «вусиків». Спеціально для цього проекту було розроблене програмне забезпечення під назвою «Фрактальне зростання». За допомогою програми фрактального росту, що використовувалася для створення форми твору мистецтва, було надано дані для інженерного аналізу мистецького об'єкта та детального проектування кожного з його структурних елементів, з яких побудована ця складна скульптура (Walters, Thirkell, 2007: 238).

Вбудова сучасної віртуальної скульптури у виставковий, міський і природний простір. Одним із перших в Україні прикладів використання VR у виставковому просторі стали проекти «Більше, ніж скульптура» і «Умовний спосіб», що були продемонстровані у київських галереях навесні 2018 року. В них прийняли участь скульптори Катерина Бучатська, Назар Білик, Петро Гронський, Олександр Дяченко, Аліса Забой, Олександр Золотарьов, Іван Підгайний і Данііл Шуміхін, та інші. Віртуальні об'єкти здавалися реальними завдяки відчутності фактур і об'ємів, руху світла і тіней. В офіційному анонсі першої такої виставки проголошується: «Доповнена реальність та віртуально існуючі об'єкти змінюють сприйняття простору – він стає загальнодоступним. Класична система ієрархії за рівнем добробуту заміщується ієрархією володіння інформацією та вмінням її аналізувати і розуміти, адже все нематеріальне і є за своєю суттю інформацією»⁴. Мистецтво-

знавиця Галина Скляренко у книзі «Нова українська скульптура» так передає враження від цієї виставки: «Скульптурні твори глядач сприймав «як у житті», віртуальні об'єкти виглядали цілком матеріальними, підпорядкованими всім законам фізики – гравітації, відображення, зіткнення з предметами...» (Скляренко, 2021: 98).

Український митець Роман Мінін також відомий своїми, як він називає, трансмонументальними скульптурами у міському середовищі, що демонструються завдяки використанню технологій доповненої реальності. У 2018 році він запустив свій проєкт у Харкові, де за допомогою безкоштовного додатку можна побачити його тривимірну скульптуру під назвою «Love», що висить над центральною частиною будівлі Держпрому⁵. В цьому «монументальному стріт-арті» проглядається символічна форма стилізованих літер латинського алфавіту в багатофігурній композиції.

Вражаючі гіперреалістичні проєкції публічних скульптур створює американський скульптор і цифровий дизайнер Кен Келлехер (Ken Kelleher)⁶. Він поєднує принципи створення класичної скульптури з яскравими впливами поп-арту. Багато своїх ідей, реалізованих у комп'ютерній графіці, він відтворює у матеріалі. Але є також його численні монументальні твори, що існують лише в цифровому вигляді. Автор накладає свої скульптурні проєкції на відомі місця світу, створюючи своєрідне «емпіричне мистецтво» і привертаючи увагу користувачів доповненої і віртуальної реальності з багатьох міст. Мультидисциплінарна практика Кена Келлехера дозволяє нам переосмислити роль скульптури в сучасній культурі, дослідити світ, де мистецтво є активною, невід'ємною частиною нашого культурного ландшафту.

У даних віртуальних проєктах немає обмежень по розміру скульптурного об'єкта та його творчим можливостям. При цьому прискорюється процес створення, можливість вписувати скульптуру в будь-яке середовище.

Цифровий дизайн скульптурного твору в штучному просторі віртуального середовища. Піонером цього напрямку вважається Ніколь Стенгер (Nicole Stenger), яка досліджувала художнє середовище віртуальної реальності з початку 90-х років, створюючи інтернет-фільми⁷. В подальшому ця галузь отримала потужний розвиток завдяки численній кількості ентузіастів, більшій доступності і досконалості обладнання VR, появі умовно безкоштовних інтернет-платформ для створення художніх галерей і просторів для спілкування. В них будь-який користувач може самостійно створити галерею, або навіть музей, насичений

² <https://www.behance.net/zhufeng2020>

³ <http://www.diaosugongju.com/h-nd-48.html>

⁴ <https://art-news.com.ua/bilshe-nizh-skulptura-v-art-ukraine-gallery-18849.html>

⁵ <https://www.village.com.ua/village/culture/culture-news/275591-hudozhnik-roman-minin-vstanoviv-u-harkovi-skulpturu-v-dopovneniy-realnosti>

⁶ <https://www.kenkelleher.com/>

⁷ <http://www.nicolestenger.com/>

об'єктами мистецтва, в тому числі, тривимірними скульптурами. Деякі з цих платформ мають розширений функціонал, який дозволяє не тільки відтворювати звичайні галерейні простори, а й конструювати незвичні світи, де порушені, наприклад, закони гравітації. Ці мультимедійні проєкти обмежуються тільки уявою творців. Також цифровий дизайн об'єктів просторової пластики широко використовується в комп'ютерних іграх.

Прикладом музейної віртуальної експозиції може бути Віртуальний музей скульптури (VMS) П'єтрасанти, Італія. Це подвійний музейний простір як із реальними, так і з віртуальними версіями скульптур, що створені італійськими митцями ХХ століття⁸. Всі цифрові експонати в цьому музеї оснащені інтерактивними інформаційними панелями, фото, відео та віртуальними турами. Тут можна переміщатися між мармуровими кар'єрами й місцями розкопок. Подібні віртуальні простори створюються тоді, коли традиційні фізичні музеї не можуть відповідати вимогам реальної виставки в умовах постійно зростаючих технологічних можливостей.

Висновки. Аналізуючи галузь цифрового мистецтва та дизайну сучасної скульптури, можна відзначити, що вона розвивається за наступними напрямками:

- якісне цифрове відтворення артефактів культурної спадщини;
- швидке цифрове прототипування скульптури сучасними митцями;
- вбудова сучасної віртуальної скульптури у виставковий, міський і природний простір;
- цифровий дизайн скульптурного твору в штучному просторі віртуального середовища.

Одже, як видно з аналізу та систематизації відповідних наукових джерел і розгляду цифрових творів сучасних скульпторів, на даному етапі дуже складно передбачити шляхи прогресу візуального мистецтва. Але при цьому вже зрозуміло, що розвиток комп'ютерних і цифрових технологій принесе більше можливостей для скульптури, більшу різноманітність пластичного вираження в роботі й створення унікального сегменту цифрового стилю, де нові техніки та методи породжуватимуть сучасну мову. Можливо також припустити, що подальший розвиток віртуалізації скульптурного мистецтва і дизайну покращить точність відтворення скульптурних об'єктів, зменшиться собівартість і час на виконання дизайнерських робіт. Також він буде заснований на подальшому втручанні інтерактивних концепцій – для можливості отримання більш багатого візуального, а також слухового й тактильного досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Скляренко Г. Нова українська скульптура. Київ : Huss, 2021. 304 с.
2. Совгира Т. Роль техніки та технології в мистецтві : монографія. Міністерство освіти і науки України, Київський національний університет культури і мистецтв. Київ : Ліра-К, 2021. 433 с.
3. Adzhiev V., Comninos P., Pasko A. Augmented sculpture: Computer ghosts of physical artifacts. *Leonardo*. 2003. Vol. 36, no. 3. P. 211-219. DOI: 10.1162/002409403321921433 (date of access : 30.10.2024).
4. Cani M. P., Gascuel, J. D. Virtual sculpture. *Short Papers Proceedings of Eurographics '99*. 1999. URL: <https://www.researchgate.net/publication/47526788> (date of access : 30.10.2024).
5. Flint T., Hall L., Stewart F., Hagan D. Virtualising the real: a virtual reality contemporary sculpture park for children. *Digital Creativity*. 2018. Vol. 2, no. 3. P. 191-207.
6. Guo S., Song Y. Interactive experience of sculpture design based on virtual reality technology. *Applied Mathematics and Nonlinear Sciences*. 2023. Vol. 9, no. 1. P. 1-17. URL: <https://doi.org/10.2478/amns-2024-0355> (date of access : 30.10.2024).
7. Keskeys D. J. Computer sculpture – new horizons. *ACM SIGGRAPH Computer Graphics*. 1994. Vol. 28, no. 4. P. 255-258.
8. Rodriguez M. B., Agus M., Bettio F., Marton F., Gobbetti E. Digital Mont'e Prama: 3D Cultural Heritage presentations in museums and anywhere. *2015 Digital Heritage*. 2015. Vol. 2. P. 557-564. IEEE.
9. Shi L. Application of Virtual Reality Technology in Sculpture Art. *2022 2nd International Conference on Education, Information Management and Service Science*. Atlantis Press. 2022. P. 681-690. URL: https://doi.org/10.2991/978-94-6463-024-4_71 (date of access : 30.10.2024).
10. Sovhyra T. AR-sculptures: issues of technological creation, their artistic significance and uniqueness. *Journal of Urban Culture Research*. 2022. No. 25. P. 40-50.
11. Walters P., Thirkell P. New technologies for 3D realization in Art and Design practice. *Artifact: Journal of Design Practice*. 2007. Vol. 1, no. 4. P. 232-245.
12. Yang Z. Application and Development of Digital Enhancement of Traditional Sculpture Art. *Scientific Programming*. 2022. No. 1. 8 p. URL: <https://doi.org/10.1155/2022/9095577> (date of access : 30.10.2024).
13. Zhang K. Research on digital sculpture design based on virtual reality technology. *Second Guangdong-Hong Kong-Macao Greater Bay Area Artificial Intelligence and Big Data Forum (AIBDF 2022)*. 2023. Vol. 12593. P. 152-157. SPIE. DOI: 10.1117/12.2671830 (date of access : 30.10.2024).

⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=U00bmFyipNw>

REFERENCES

1. Skliarenko H. (2021). Nova ukrainska skulptura. [The New Ukrainian Sculpture] Kyiv : Huss 304. [In Ukrainian].
2. Sovhya T. (2021). Rol tekhniky ta tekhnologii v mystetstvi : monografiia. [The Role of Engineering and Technology in Art : a monograph] Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, Kyivskiy natsionalnyi universytet kultury i mystetstv. - Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv National University of Culture and Arts. 433. [In Ukrainian].
3. Adzhiev V., Comminos P., Pasko A. (2003). Augmented sculpture: Computer ghosts of physical artifacts. *Leonardo*. 36(3). 211-219. DOI: 10.1162/002409403321921433.
4. Cani M. P., Gascuel J. D. (1999). Virtual sculpture. *Short Papers Proceedings of Eurographics'99*. URL: <https://www.researchgate.net/publication/47526788>.
5. Flint T., Hall L., Stewart F., Hagan D. (2018). Virtualising the real: a virtual reality contemporary sculpture park for children. *Digital Creativity*. 2(3). 191-207.
6. Guo S., Song Y. (2023). Interactive experience of sculpture design based on virtual reality technology. *Applied Mathematics and Nonlinear Sciences*. 9(1). 1-17. URL: <https://doi.org/10.2478/amns-2024-0355>.
7. Keskeys D. J. (1994). Computer sculpture – new horizons. *ACM SIGGRAPH Computer Graphics*. 28(4). 255-258.
8. Rodriguez M. B., Agus M., Bettio F., Marton F., Gobbetti E. (2015). Digital Mont'e Prama: 3D Cultural Heritage presentations in museums and anywhere. *2015 Digital Heritage*. 2. 557-564. IEEE.
9. Shi L. (2022). Application of Virtual Reality Technology in Sculpture Art. *2022 2nd International Conference on Education, Information Management and Service Science*. Atlantis Press. 681-690. URL: https://doi.org/10.2991/978-94-6463-024-4_71.
10. Sovhya, T. (2022). AR-sculptures: issues of technological creation, their artistic significance and uniqueness. *Journal of Urban Culture Research*. (25). 40-50.
11. Walters P., Thirkell P. (2007). New technologies for 3D realization in Art and Design practice. *Artifact: Journal of Design Practice*. 1(4). 232-245.
12. Yang Z. (2022). Application and Development of Digital Enhancement of Traditional Sculpture Art. *Scientific Programming*. (1). 8 p. URL: <https://doi.org/10.1155/2022/9095577>.
13. Zhang K. (2023). Research on digital sculpture design based on virtual reality technology. *Second Guangdong-Hong Kong-Macao Greater Bay Area Artificial Intelligence and Big Data Forum (AIBDF 2022)*. 12593. 152-157. SPIE. DOI: 10.1117/12.2671830.

УДК 7.071:7.09:(477):(450.341)»2022»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-21>

Вадим МИХАЛЬЧУК,
orcid.org/0000-0002-8560-1846

*Заслужений художник України, кандидат мистецтвознавства,
професор кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
(Київ, Україна) mykhalchuk.art@gmail.com*

КОНСОЛІДАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ТА ЗАРУБІЖНИХ ХУДОЖНИКІВ У ПРОЄКТІ «З УКРАЇНИ: СМІЛИВІ МРІЯТИ» ПІД ЧАС 60-Ї ВЕНЕЦІЙСЬКОЇ БІЕНАЛЕ

Російсько-українська війна стала для всього світу викликом, який проявив нагальні проблеми та перспективи розвитку різних галузей людської діяльності. А мистецтво в особі артінституцій, глобальних проєктів та митців традиційно взяло на себе роль промовця. Усе гучніше почали лунаати голоси з України – гравці національного артринку (галеристи, артдилери, куратори) зміцнили свої позиції в міжнародному артпросторі. Діяльність українських художників почала набувати більш вагомого статусу, їхні звернення до міжнародної спільноти не залишаються без уваги. Враховуючи, що війна стимулювала такі стрімкі трансформації для діячів з України та для того, щоб мати змогу об'єктивно прогнозувати їхній подальший рух в глобальному контексті – постає необхідність у приверненні уваги до ключових проєктів з представлення українських митців. Мета статті обумовлена з'ясуванням цього аспекту й полягає в аналізі явища взаємодії митців з України з митцями з інших держав, на прикладі виставки «З України: сміливі мрії». Узагальнені результати. Описано специфіку досліджуваного проєкту, організованого PinchukArtCentre офіційної паралельної програми 60-ї Венеційської бієнале, за підтримки Фонду Віктора Пінчука, де було представлено колаборацію 22 митців з Австрії, Бельгії, Великобританії, Куби, Нігерії, Польщі, США, Туреччини та України. Засвідчено, що така міжкультурна комунікація, покликана колективним мистецьким голосом розповісти про нагальні кліматичні, стихійні й політичні перипетії, викликала резонанс серед відвідувачів 60-ї Венеційської бієнале. Діалог митців у цьому проєкті привертає увагу світової спільноти до того факту, що на різних континентах різні народи переживають одні й ті ж трагедії. Проєкт «З України: сміливі мрії» мовою візуальних мистецтв задокументував їх та дав поштовх до спроб осмислити їх міжнародною спільнотою.

Ключові слова: артринок, українські художники, артінституція, сучасне мистецтво, живопис, інсталяція.

Vadim MYKHALCHUK,
orcid.org/0000-0002-8560-1846

*Honoured Artist of Ukraine, Ph.D in Art History,
Professor at the Department of Art Expertise
National Academy of Culture and Arts Management
(Kyiv, Ukraine) mykhalchuk.art@gmail.com*

CONSOLIDATION OF UKRAINIAN AND FOREIGN ARTISTS IN THE PROJECT “FROM UKRAINE: BRAVE TO DREAM” DURING THE 60TH VENICE BIENNALE

The Russian-Ukrainian war has become a global challenge, revealing urgent issues and development prospects across various sectors of human activity. Art, represented by art institutions, global projects, and artists has traditionally taken on the role of a spokesperson. Voices from Ukraine began to sound more and more loudly – players in the national art market (gallery owners, art dealers, curators) have strengthened their positions in the international art space. The activities of Ukrainian artists have gained more significance, and their messages to the international community are no longer ignored. Given that the war has spurred such rapid transformations for Ukrainian figures, and to objectively predict their further trajectory in a global context, attention must be drawn to key projects representing Ukrainian artists. The purpose of this article is to explore this aspect, specifically by analyzing the phenomenon of interaction between Ukrainian artists and artists from other countries, using the exhibition “From Ukraine: Brave to Dream” as an example. Summary of results. The article describes the specifics of the project organized by the PinchukArtCentre as part of the official parallel program of the 60th Venice Biennale, supported by the Viktor Pinchuk Foundation, featuring a collaboration of 22 artists from Austria, Belgium, the United Kingdom, Cuba, Nigeria, Poland, the USA, Turkey, and Ukraine. It was noted that such intercultural communication, aimed at collectively voicing urgent climate, natural, and political challenges through art resonated with the visitors of the 60th Venice Biennale. The dialogue among artists in this project draws the attention of the global community to the fact that different nations across various continents experience similar tragedies. The project “From Ukraine: Brave to Dream”, through the language of visual arts, documented these issues and prompted the international community to reflect on them.

Key words: Venice Biennale, Ukrainian artists, art institution, painting, installation.

Постановка проблеми. Венеційська бієнале (La Biennale di Venezia), що проводиться у м. Венеція (Італія) є найбільшою та найавторитетнішою в світі міжнародною виставкою сучасного мистецтва, участь в якій для кожної країни є свідченням своєрідної «ініціації» в глобальний мистецький простір. Відлік участі України йде з 2001 р., а під час 59ї (2022) та 60-ї (2024) Венеційської бієнале, на фоні прискіпливого інтересу до національного українського культурно-мистецького надбання, вирізняється особливим резонансом. Це стосується як чисельності представлених артоб'єктів та подій в межах презентації національного павільйону України, так і актуальності з точки зору трансляції нагальних світових проблем і збільшення числа колаборацій з зарубіжними митцями й артінституціями. Останнє відображає пришвидшення темпів закріплення позицій українського сучасного й класичного мистецтва у світі, зростання його виставкової, колекційної та інвестиційної привабливості. Як-то, виставка «З України: сміливі мрії» (2024), організована PinchukArtCentre, за підтримки Фонду Віктора Пінчука, якій присвячена ця стаття.

Аналіз досліджень. Крім численних публікацій про проєкт «З України: сміливі мрії» в інтернет-виданнях та на особистих профілях в соціальних мережах організаторів й учасників, на період написання цієї статті не знайдено жодної наукової праці, присвяченій цій виставці. Це пов'язано насамперед із тим, що введення в науковий обіг тієї чи іншої мистецької події потребує чималого відрізка часу по її завершенню. А, як відомо, досліджуваний проєкт тривав до 1 серпня 2024 р. Загалом, тема участі українських делегацій у Венеційській бієнале періоду російсько-української війни мало представлена в науковому полі. Найвні праці О. Леонтєвої, серед яких «Національні павільйони Венеційської бієнале як простір міжкультурного діалогу» (Леонтєва, 2023а), «Проблематика дослідження сучасного українського мистецтва в проєктах Венеційської бієнале» (Леонтєва, 2023б),

У статті «Роль жінок-художниць у презентації сучасного українського мистецтва на Венеційській бієнале: гендерний аналіз» (2024), вчена приділяє увагу й 59-й та 60-й бієнале, проведених у 2022 та 2024 рр., де встановлено, що найбільш представленою художницею з України є Жанна Кадирова, а «...значення участі художниць з України фіксується у 2022 році (75%)» (Леонтєва, 2024: 152). Довоєнні етапи утвердження українських митців та артінституцій в тому

числі й у Венеційській бієнале охарактеризувала у 2021 р. Т. Міронова (Міронова, 2021). Таким чином, ця стаття є першим науковим матеріалом, у якому обраний проєкт охарактеризовано з мистецтвознавчого ракурсу: **мета** полягає в аналізі явища взаємодії митців з України та інших країн, в контексті аналізу виставки «З України: сміливі мрії».

Виклад основного матеріалу. Українське сучасне мистецтво експонувалось в межах 60-ї Венеційської бієнале кількома проєктами: «Плетіння сіток» (національний павільйон України) (Пушнова, 2024); «Повторюю за мною II» (національний павільйон Польщі) та проєкт «З України: Сміливі мрії». Усі вони перебували в полі посиленої уваги світової спільноти, адже слугували візуальним нагадуванням та потужною рефлексією на тему жахів війни, в яких український народ перебуває вже понад два роки і голосно, мовою мистецтва розповідає про свій біль і сподівання на мирне «завтра». Тож, колаборація українських митців із польськими сприйнялась як жест дружньої підтримки. Експонувалась відеоінсталяція «Повторюйте за мною» («Repeat After Me II») авторства Юрія Білея, Антона Варги та Павла Ковача (так званої «Відкритої групи»). Артоб'єкт, створений за принципом караоке, цілковито присвячений свідченням українських вимушених переселенців, записаних митцями у 2022 у Львові та у 2024 рр. в Австрії, Німеччині, Польщі й США (Степанюк, 2024).

У форматі міжнародного мистецького діалогу, з 20 квітня по 1 серпня 2024 р. проведено й згадану виставку «З України: сміливі мрії» (рис. 1). Вона увійшла до офіційної паралельної програми 60-ї Венеційської бієнале та зайняла кілька поверхів престижної локації – Palazzo Contarini Polignac. До складу кураторської групи увійшли Бйорн Гельдхоф, Олександра Погребняк, Ксенія Малих та Оксана Чорноброва.

Рис. 1. Банер виставки «З України: сміливі мрії» (From Ukraine: dare to dream) (2024)

Організатори наголошують, що в сучасний період світ страждає від політичних, кліматичних і стихійних потрясінь, роблячи акцент на війні, яку ганебно розгорнула Росія проти України. Її наслідки відчув на собі весь світ: «...У цей переломний момент, коли майбутнє оповите невизначеністю, на горизонті проглядаються ознаки докорінних змін» (3 Україна: сміливі мрії, 2024).

Тож, лише консолідованою міжкультурною спільнотою, де українська мова протягом останніх кількох років лунає все частіше, можна привернути увагу політиків, культурно-мистецьких та громадських діячів у потрібному масштабі. Експозиція об'єднала твори художників та художніх колективів з України (Катерина Алійник, Олег Голосій, Анна Звягінцева, Дана Кавеліна, Нікіта Кадан, Жанна Кадірова, Ніколай Карабінович, Яна Кононова, Ярема Малащук, Андрій Рачинський, Данііл Ревковський, Олексій Сай, Антон Саєнко, Федір Тетянич, Роман Хімей), Бельгії (Давід Клербоут), Індії (Шилпа Гупта), Куби/США (Вільфредо Прієто, Аллора та Кальсаділья), Польщі й Великобританії (Алекс Бачинський-Дженкінс), Туреччини (Фатма Буджак), України/Австрії (Катерина Лисовенко), України/США (Леся Хоменко), Нігерії/Бельгії (Оттобонг Нканга) (Відкриття виставки..., 2024).

Експозиція вразила своєю проникливістю, оскільки більшість артоб'єктів були персоналізованими – були наявні фрагменти фото, аудіо й відео людей, тварин, матеріальних об'єктів і населених пунктів, які опинились у вихорі світових потрясінь: «Посеред цих трагічних подій та попри загрозу життю, розквітає крихкість людської особистості. Її тінь проглядається крізь дотики; рух тонких ліній непромовлених віршів; сцени, які ставлять під сумнів реальність й можливість цивільного життя. Усе задля прийняття» (Відкриття виставки..., 2024). Проект закликав відвідувачів рефлексувати: куратори навіть надавали своєрідні «підказки» в експлікаціях: «Чи стають численні битви творенням кращого майбутнього? Чи можуть колишні жертви співіснувати з колишніми агресорами? Чи наближає емпатія до єдності, коли суперечливі спогади досі болючі? Чи можемо ми уявити завтрашній день? Чи маємо ми сміливість мріяти?» (3 Україна: сміливі мрії, 2024).

Ксенія Малих, директорка Дослідницької платформи PinchukArtCentre зазначила, що рішення об'єднати роботи українських й зарубіжних художників був не випадковим. Це спроба розповісти всьому світу ті історії, які об'єднують людей, що постраждали внаслідок війни в різних куточках світу. Це своєрідне об'єднання внаслідок

травматичного досвіду: «Якщо два роки тому ми робили таку виставку, що кричить про Україну, про допомогу, то зараз наша ціль – залучити інтелектуалів всього світу, які приїжджають сюди у великій кількості. Щоб показати, що ми бачимо й інші війни, інші страждання і хочемо об'єднатись з тими, хто також має травму – травму переселення, втрати дому й інші травми, пов'язані з війною» (Олійник, 2024).

До найбільш емоційних артоб'єктів виставки належить «Російське сучасне бароко» (рис. 2) всесвітньої визнаної української мисткині Жанни Кадірової, який вона створювала майже два місяці. Адже труби справжнього музичного інструменту – органу – були з'єднані з відстріляними снарядами, які свого часу вибухнули на території Київщини. За період виставки музиканти імпровізували, граючи на цьому органі, який поєднав у собі цілющу силу музичного мистецтва та смертельні засоби війни. За словами Жанни Кадірової, цей артоб'єкт – «...це про російську культуру, яка використовується, як інструмент, завдяки якому потім діють, потрапляють в якісь кола. Про те, що культура виконує роль зброї» (Олійник, 2024). Ідея його створення виникла в той момент, коли вона побачила вигляд цих снарядів, які зберігались на складі ДСНС – Жанна Кадірова була вражена товщиною цього смертоносного металу та його карколомних деформацій під час вибуху, які нагадали їй барокові мотиви. Для втілення в життя цієї ідеї в Німеччині було знайдено діючий орган.

Рис. 2. Жанна Кадірова «Російське сучасне бароко». Орган, фрагменти відстріляних російських снарядів (2024)

Інсталяція Фатми Буджак «Дамаська троянда» (рис. 3), художниці курдсько-турецького походження, була не менш проникливою, адже привернула увагу до ще однієї країни, яка постраждала від лап громадянської війни в Сирії. Саджанці легендарного сорту троянд, яка у всьому світі символізує Близький Схід – дамаської (використовується в парфумерній, косметичній та чайній галузі

й кулінарії) – привезені з м. Дамаск (Сирія) та прищеплені до інших трояндових рослин, є мовчазним, проте щемливим символом відчуття втрати своєї Батьківщини і всього, що оточувало. Натомість на новому місці потрібно «пускати коріння», адаптуватись до нової культури. І, разом із тим, не втрачати оптимізму, давати продовження роду. Символізм вражає: цей сорт троянд нині перебуває під загрозою зникнення, оскільки поля неподалік Дамаску, на яких ця квітка традиційно вирощувалась, не обробляються через війну. Живці були привезені до Венеції зусиллями волонтерів, які час від часу, коли мисткиня з 2016 р. експонує цю інсталяцію, допомагають їй із постачанням цього цінного матеріалу. Зазвичай, таке транспортування здійснюється в наплічниках, тому до кінцевого пункту призначення прибувають лише найстійкіші саджанці троянд, що перегукується з бажанням численних біженців врятуватися в несприятливих умовах.

Рис. 3. Фатма Буджак «Дамаська троянда». Грунт, живці дамаської троянди (2016–2024)

Концепція роботи Анни Звягінцевої «Недоречні доторки» (рис. 4) виникла на основі її материнського досвіду, де велике значення має ніжність дотику. Витончені та сповнені суму скульптури є спогадами мисткині про доторки між рідними і те особливе відчуття тепла, яке сповнює людину після цього. Тобто, це візуальне втілення сенсорного досвіду. А також, це ті безцінні спогади, які часто є чи не єдиним «майном», яке людина забирає з собою в евакуацію, втративши свій довоєнний фундамент. За словами кураторської групи, ця робота має ще одне пояснення: «Якщо дотик здійснений насильно, тілесний контакт, матеріалізований у скульптурі, робиться нестерпним. Інтимний зв'язок порушується та перетворюється на випадкове, зайве та насильницьке порушення кордонів» (3 України: сміливі мрії, 2024).

Тема дитинства під час війни тісно переплетена з темою депортації з 2014 р. росіянами українських дітей з окупованих територій у відеоінсталяції Яреми Малащука й Романа Хімея «Ви не маєте цього бачити» (рис. 5). Тут представ-

лені відео з маленькими українцями, які у своєму житті пережили депортацію, але були повернуті в Україну: «Оцінки таких випадків варіюються від 20 000 до понад одного мільйона. Я. Малащук та Р. Хімей привертають увагу до цього військового злочину та водночас портретують дитинство в часи війни» (Горлач, 2024). Куратори наголошують, що кожен із відеокадрів є свідченням цього російського злочину. Тому вкрай важливо, що під час 60-ї Венеційської бієнале величезна кількість відвідувачів побачили цю відеоінсталяцію. А, отже, були проінформовані про цей ганебний бік російсько-української війни: «Кожне подібне зображення – це передовсім свідчення злочину, і лише потенційно мистецький твір (який насправді ніколи не мав бути створений)» (Горлач, 2024).

Рис. 4. Анна Звягінцева «Недоречні доторки». Гіпс, метал (2017)

Рис. 5. Ярема Малащук, Роман Хімей «Ви не маєте цього бачити». Шестиканальна відеоінсталяція на LED-екранах, петля (2024)

Інсталяція Шилпи Гупти отримала назву «Слухаючи повітря», оскільки в ній було поєднано звуки пісень з різних куточків світу, поєднаних в мистецький твір як символ зв'язку різних народів і сили їхнього опору (рис. 6). Мікрофони-динаміки, підвішені в просторі ледь освітленої кімнатки-яниці, постійно рухались та видавали звуки пісень різних народів світу, символізуючи стрімке розповсюдження у світі народної пісенної творчості, як один із прикладів міжкультурного ді-

логу, єднання й колективного прагнення до миру й свободи.

Рис. 6. Шилпа Гупта «Слухаючи повітря». Мобільні мікрофони з динаміками, підсвітка, металеві підставки з супровідним текстом; звук, петля (2023)

Отобонга Нканга представила інсталяцію «Вистелене брижами, що проростають зі скелі» та гобелен «Сонячне світло» (із серії «Розкопане») (рис. 7). Мисткиня показала своє бачення гармонії людської діяльності та довкілля, емпатичного зв'язку людини й природи, поваги до природних матеріалів та форм, їхнього сенсорного трактування глядачем. Килими з зображеннями пейзажів (виконані за мотивами фламандського ткацтва) у цій інсталяції уособлюють мінерали, які здавна видобуваються з надр природи, натягнувши на її експлуатацію людством.

Висновки. Виставка «З України: Сміливі мрії», проведена PinchukArtCentre за підтримки Фонду Віктора Пінчука в структурі офіційної паралельної програми ювілейної 60-ї Венеційської бієнале у 2024 р., продемонструвала зусилля сві-

Рис. 7. «Вистелене брижами, що проростають зі скелі» та гобелен «Сонячне світло» (із серії «Розкопане»). Килим з вовни, мотузки, скульптури, метал, олії, органічні матеріали (2021)

тової мистецької спільноти з консолідації навколо нагальних тем, які у XXI столітті актуальні як ніколи. Це теми війни, насилля, біженців, пошуків втраченої землі під ногами. А також привернула увагу до незворотних кліматичних змін внаслідок агресивної діяльності людини, які, своєю чергою, призводять до стихійних лих. Усе це завдає нищівного удару по минулому та майбутньому держав і народів.

У проєкті «З України: Сміливі мрії» 22 митці з Австрії, Бельгії, Великобританії, Куби, Нігерії, Польщі, США, Туреччини та України в резонансі з концепцією кураторської групи використали широкий спектр візуальних мистецтв і художніх практик для втілення авторських задумів. Безумовно, авторитет таких мистецьких колаборацій має вплив на формування суспільної думки щодо подій та явищ, яким були присвячені експонати. Це той випадок, коли ні мистецтво, ні події, яким присвячені роботи, не мають кордонів – прекрасне і трагічне існують синхронно на різних континентах. Загалом, виставка «З України: Сміливі мрії» є звітом про це та можливістю поділитись своїми переживаннями, й навіть спрогнозувати найближче світове майбутнє.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «З України: сміливі мрії» @ Венеція 2024. Подія в межах офіційної паралельної програми 60-ї Міжнародної мистецької виставки La Biennale di Venezia. *PinchukArtCentre*. URL: <https://new.pinchukartcentre.org/exhibitions/z-ukrayini-smilivi-mriyati> (дата звернення: 19.09.2024).
2. Відкриття виставки З України: сміливі мрії @ Венеція 2024. *PinchukArtCentre*. URL: <https://new.pinchukartcentre.org/news/vidkrittya-vistavki-z-ukrayini-smilivi-mriyati-at-veneciya-2024> (дата звернення: 19.09.2024).
3. Горлач П. Виставка «З України: Сміливі мрії» у Венеції: кого і що можна побачити. *Суспільне. Культура*. URL: <https://susilne.media/culture/729531-vistavka-z-ukrayini-smilivi-mriyati-u-venecii-kogo-i-so-mozna-pobaciti/> (дата звернення: 18.09.2024).
4. Леонтьєва О. В. Роль жінок-художниць у презентації сучасного українського мистецтва на Венеційській бієнале: гендерний аналіз. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2024. № 2. С. 152–158. DOI <https://doi.org/10.32461/2226-3209.2.2024.308379>.
5. Леонтьєва О.В. Національні павільйони Венеційської бієнале як простір міжкультурного діалогу. *Культура і мистецтво: сучасний науковий вимір: матеріали VII Всеукр. наук. конф. молод. вч., асп. та магістран., 02 листопада 2023 р.* Київ : НАКККІМ, 2023. С. 145–146.

6. Леонтьєва О.В. Проблематика дослідження сучасного українського мистецтва в проєктах Венеційської бієнале. Культурні та мистецькі студії XXI століття: науково-практичне партнерство : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф., 09 листопада 2023 р. Київ : НАКККиМ, 2023. С. 78–80.

7. Міронова Т. (2021). Українське мистецтво з початку 2000-х років: «Друге відродження» у світовому культурному полі. *Культура і сучасність*, 2021. № 1. С. 166–175.

8. Олійник С. Навіщо у палаці Венеції показали орган з російськими ракетами та насипали землю. *ZPRZ.CITY*. URL: <https://zprz.city/news/view/navishho-u-palatsi-venetsii-pokazali-organ-z-rosijskimi-raketami-ta-nasipali-zemlyu-foto> (дата звернення: 19.09.2024).

9. Пушнова Т. Україна відкрила Національний павільйон на 60-й Венеційській бієнале. *Українська правда*. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/ukrajina-vidkrila-nacionalniy-pavilyon-na-60-y-veneciyskiy-biyenale-suchasnogo-mistectva-301151/> (дата звернення: 19.09.2024).

10. Степанюк І. Помітна і неочевидна, українська присутність на 60-й Венеційській бієнале. *[esthète] Газета*. URL: <https://www.esthetegazeta.com/post/pomitna-i-ne-ochevydna-ukrayinska-prysutnist-na-60-venetsiyskiy-biennale> (дата звернення: 18.09.2024).

REFERENCES

1. «Z Ukrainy: smilyvi mriaty» @ Venetsiia 2024. Podiia v mezhakh ofitsiinoi paralelnoi prohramy 60-yi Mizhnarodnoi mystetskoï vystavky La Biennale di Venezi [«From Ukraine: daring to dream» @ Venice 2024. Event as part of the official parallel program of the 60th International Art Exhibition La Biennale di Venezia] (2024). PinchukArtCentre. Retrieved from <https://new.pinchukartcentre.org/exhibitions/z-ukrayini-smilivi-mriyati> [in Ukrainian].

2. Vidkryttia vystavky Z Ukrainy: smilyvi mriaty @ Venetsiia 2024 [Opening of the exhibition From Ukraine: daring to dream @ Venice 2024] (2024) PinchukArtCentre. Retrieved from <https://new.pinchukartcentre.org/news/vidkryttia-vistavki-z-ukrayini-smilivi-mriyati-at-veneciya-2024> [in Ukrainian].

3. Horlach, P. (2024). *Vystavka «Z Ukrainy: Smilyvi mriaty» u Venetsii: koho i shcho mozha pobachyty* [Exhibition «From Ukraine: Daring to Dream» in Venice: Who and What to See]. *Suspilne. Kultura*. Retrieved from <https://suspilne.media/culture/729531-vistavka-z-ukraini-smilivi-mriaty-u-venecii-kogo-i-so-mozna-pobaciti/> [in Ukrainian].

4. Leontieva, O. V. (2024). *Rol zhynok-khudozhnyts u prezentatsii suchasnogo ukrainskoho mystetstva na Venetsiiskii biennale: hendernyi analiz* [Role of women artists in the presentation of contemporary Ukrainian art at the Venice Biennale: gender analysis]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv : nauk. zhurnal*, (2), 152–158. [in Ukrainian].

5. Leontieva, O.V. (2023). *Natsionalni pavilyony Venetsiiskoi biennale yak prostir mizhkulturnoho dialohu* [National Pavilions of the Venice Biennale as a Space for Intercultural Dialogue]. *Kultura i mystetstvo: suchasnyi naukovyi vymir: materialy VII Vseukr. nauk. konf. molod. vch., asp. ta mahistran., 02 lystopada 2023 r. Kyiv : NAKKKiM*. [in Ukrainian].

6. Leontieva, O.V. (2023). *Problematyka doslidzhennia suchasnogo ukrainskoho mystetstva v proiektakh Venetsiiskoi biennale* [Problems of Contemporary Ukrainian Art Research in the Projects of the Venice Biennale]. *Kulturni ta mystetski studii XXI stolittia: nauково-praktychne partnerstvo : materialy IV Vseukr. nauk.-prakt. konf., 09 lystopada 2023 r. Kyiv : NAKKKiM*. [in Ukrainian].

7. Mironova, T. (2021). *Ukrainske mystetstvo Z pochatku 2000-Kh rokiv: «Druhe vidrodzhennia» u svitovomu kulturnomu poli* [Ukrainian Art since the Early 2000s: The «Second Revival» in the Global Cultural Field]. *Kultura i suchasnist*, (1), 166–175. [in Ukrainian].

8. Oliinyk, S. (2024). *Navishcho u palatsi Venetsii pokazaly orhan z rosiiskymy raketamy ta nasypaly zemliu* [Why was the organ with Russian missiles shown in the Palace of Venice and the earth was poured?]. *ZPRZ.CITY*. Retrieved from <https://zprz.city/news/view/navishho-u-palatsi-venetsii-pokazali-organ-z-rosijskimi-raketami-ta-nasipali-zemlyu-foto> [in Ukrainian].

9. Pushnova, T. (2024). *Ukraina vidkryla Natsionalnyi pavilion na 60-y Venetsiiskii biennale* [Ukraine opened the National Pavilion at the 60th Venice Biennale]. *Ukrainska pravda*. Retrieved from <https://life.pravda.com.ua/culture/ukrajina-vidkrila-nacionalniy-pavilyon-na-60-y-veneciyskiy-biyenale-suchasnogo-mistectva-301151/> [in Ukrainian].

10. Stepaniuk, I. (2024). *Pomitna i neochevydna, ukrainska prysutnist na 60-y Venetsiiskii biennale* [Noticeable and non-obvious, Ukrainian presence at the 60th Venice Biennale]. *[esthète] Hazeta*. Retrieved from <https://www.esthetegazeta.com/post/pomitna-i-ne-ochevydna-ukrayinska-prysutnist-na-60-venetsiyskiy-biennale> [in Ukrainian].

УДК 377

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-22>**Андрій МОЛОЖАНОВ,**

orcid.org/0000-0001-8046-7062

аспірант кафедри архітектури та будівництва

Київського міжнародного університету

(Київ, Україна) Kievkreis@gmail.com

МЕТОДОЛОГІЇ ТА ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ АРХІТЕКТОРІВ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ

Ця стаття досліджує специфіку та важливість адаптації освітніх підходів до підготовки архітекторів в умовах воєнних викликів. Метою статті є розробка методичних основ для формування інформаційної компетенції студентів архітектурних спеціальностей, що враховують потреби воєнного та поствоєнного періодів. Це охоплює навчання технічним навичкам, інформаційно-комунікаційним технологіям (ІКТ) та розширення компетенцій у критичному мисленні і здатності приймати рішення в умовах обмежених ресурсів та загроз інформаційній безпеці. Методи дослідження включають системний аналіз існуючих методологій, порівняльний аналіз підходів до навчання архітекторів у кризових умовах, а також узагальнення досвіду щодо використання ІКТ у навчальному процесі.

Результати дослідження показують, що наскрізна інформатична підготовка є необхідною для підвищення інформаційної компетентності архітекторів. Використання дистанційного навчання та хмарних сервісів забезпечує гнучкість і безперервність навчання, що є критичним у періоди воєнних дій. Розвиток навичок роботи з інформаційними потоками, швидкої адаптації до змін та критичного мислення відбувається через проєктний та проблемно-орієнтований підходи, що забезпечують тісний зв'язок теорії з реальними задачами. Наукова новизна статті полягає у формуванні комплексного підходу до інформаційної підготовки архітекторів в умовах воєнних реалій, що включає інтеграцію цифрових технологій і розвиток критичного мислення для ефективного прийняття рішень.

Висновки підтверджують, що формування інформаційної компетенції архітекторів у кризових умовах потребує багатокомпонентної методичної системи, яка охоплює як розвиток технічних навичок, так і особистісний професійний розвиток. Це підвищує якість освітнього процесу та готовність фахівців до швидкої адаптації й ефективного вирішення задач відновлення інфраструктури в кризових умовах.

Ключові слова: інформаційна компетенція, інформаційно-комунікаційні технології, архітектурна освіта, методологія, воєнні дії.

Andrii MOLOZHANOV,

orcid.org/0000-0001-8046-7062

PhD Student at the Department of Architecture and Construction

Kyiv International University

(Kyiv, Ukraine) Kievkreis@gmail.com

METHODOLOGIES AND APPROACHES TO THE DEVELOPMENT OF INFORMATION COMPETENCE OF ARCHITECTS DURING HOSTILITIES

This article examines the specificity and importance of adapting educational approaches to the training of architects in the context of hostilities. The purpose of the article is to develop methodological foundations for information competence development among architecture students that will meet the needs of the war and post-war periods. This includes training in technical skills, information and communication technologies (ICT), and critical thinking and decision-making skills in the face of limited resources and threats to information security. The research methods include a systematic analysis of existing methodologies, a comparative analysis of approaches to the education of architects in crisis conditions, as well as a generalization of experience regarding the use of ICT in the educational process.

The findings show that end-to-end IT training is necessary to increase the information competence of architects. The use of distance learning and cloud services provides flexibility and continuity of training, which is critical during hostilities. The development of skills for working with information flows, quick adaptation to changes, and critical thinking take place through project and problem-oriented approaches, which ensure a close connection of theory with real tasks. The scientific novelty of the article lies in the elaboration of a comprehensive approach to the informational training of architects in the conditions of hostilities, which includes the integration of digital technologies and the development of critical thinking for effective decision-making.

The conclusions confirm that information competence development among architects in crisis conditions requires a multi-component methodical system that covers both technical skills and personal professional development. This increases the quality of the educational process and the readiness of experts to quickly adapt and effectively solve the problems of infrastructure restoration under crisis conditions.

Key words: information competence, information and communication technologies, architectural education, methodology, hostilities.

Постановка проблеми. В умовах сучасних воєнних дій актуалізується необхідність адаптації архітектурної освіти до нових реалій, що диктують особливі вимоги до інформаційної компетенції фахівців. Архітектори, що працюють у воєнний та поствоєнний періоди, повинні мати не лише ґрунтовні технічні знання, але й високий рівень інформаційної компетенції. Це включає вміння швидко адаптуватися до змін, аналізувати інформаційні потоки та оперативно приймати рішення в умовах обмеженого доступу до ресурсів та загроз інформаційної безпеки.

Загальна проблема формування інформаційної компетенції архітекторів під час воєнних дій полягає у необхідності розробки нових методологій та підходів, які дозволяють ефективно підготувати фахівців до роботи в кризових умовах. Така підготовка передбачає не тільки опанування основ архітектурного проектування, але й здатність використовувати сучасні інформаційні технології для вирішення стратегічних завдань, пов'язаних із відбудовою інфраструктури, збереженням культурної спадщини та створенням безпечного середовища для цивільного населення.

Значення цієї проблеми підтверджується потребами у створенні якісних освітніх програм та практичних тренінгів, що інтегрують інформаційні та цифрові технології у професійну підготовку архітекторів.

Аналіз досліджень. Теоретичні основи інформатизації освітнього процесу розглянуті у наукових дослідженнях таких вчених, як В. Ю. Биков, Б. С. Гершунський, О. М. Довгялло, М. І. Жалдак, Ю. І. Машбиця, М. Л. Смульсон, І. В. Роберт та інших. Особливу увагу до впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у систему професійної освіти приділяли Р. С. Гуревич, А. М. Коломієць, В. М. Кухаренко, Н. В. Морзе, В. В. Олійник та інші дослідники, акцентуючи на специфічних підходах та методах інтеграції ІКТ у навчальний процес.

Численні наукові праці, зокрема роботи Ю. М. Ковальова, К. О. Сазонова, В. В. Товбича, Ю. О. Дорошенка, В. А. Литвина та інших, присвячені теоретичній та методичній підготовці архітекторів у рамках вищої освіти. Проте структура інформаційно-технологічної компоненти архітектурної освіти залишається недостатньо розробленою, що ускладнює інтеграцію інформаційних технологій та спеціалізованих ІКТ-дисциплін у підготовку майбутніх архітекторів.

Сучасні наукові дослідження демонструють значний прогрес у розвитку інформаційної культури, зокрема завдяки впровадженню автоматизо-

ваних систем проектування, таких як AutoCAD і ArchiCAD. Однак, процес формування цієї культури все ще залишається частковим, що підкреслює необхідність системного підходу до підготовки спеціалістів. У Законі України «Про вищу освіту» наголошується на важливості такого підходу, акцентуючи на викликах, які стоять перед фахівцями, особливо в умовах військових реалій, що потребує адаптації освітньої системи відповідно до нових обставин.

Однією з ключових проблем, яка потребує вирішення, є недостатня організація міждисциплінарної інформаційної підготовки та розробка методик, які відповідатимуть актуальним освітнім стандартам і вимогам. У нашій статті ми прагнемо подолати ці недоліки, аналізуючи найбільш ефективні підходи та пропонуючи практичні рекомендації щодо інтеграції інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у навчальний процес підготовки архітекторів. Особливу увагу ми приділяємо специфіці викладання в умовах військових викликів, що підкреслює актуальність нашого дослідження та його значення для покращення якості освітньої підготовки майбутніх фахівців.

Метою статті є дослідження та узагальнення методологій і підходів до формування інформаційної компетенції архітекторів у контексті сучасних військових умов. Завданнями виступають: аналіз існуючих методів та підходів до інформаційної підготовки фахівців-архітекторів, оцінка викликів і обмежень, пов'язаних із впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у кризовий період, та розробка рекомендацій щодо ефективної інтеграції ІКТ у навчальний процес для підвищення готовності майбутніх архітекторів до роботи в умовах воєнних дій.

Виклад основного матеріалу. З моменту масштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році всі сфери діяльності, включаючи архітектуру, зазнали глибоких трансформацій, що висунуло нові вимоги до підготовки спеціалістів у воєнний час (Бірілло, 2013: 13). Архітектори, які працюють у кризових умовах, повинні володіти високим рівнем інформаційної компетенції для прийняття швидких і обґрунтованих рішень, спрямованих на функціональне й безпечне відновлення інфраструктури. У зв'язку з цим методології та стратегії формування інформаційної компетенції архітекторів в умовах конфлікту стають основоположними компонентами їхньої професійної підготовки.

На сучасному етапі суспільний розвиток характеризується стрімким впровадженням цифрових технологій, які кардинально змінюють практично всі сфери діяльності, особливо архітектуру (Гуре-

вич, 2004: 45). Вивчення таких дисциплін, як основи інформатики, інформаційне моделювання й комп'ютерна графіка, стало невід'ємною частиною підготовки архітекторів (Дорошенко та ін., 2012: 136). Однак українські спеціалісти, які зараз працюють в умовах військового стану, мають не тільки освоїти ці навички, але й навчитися оперативно застосовувати їх у критичних ситуаціях, що вимагають швидкого реагування та адаптації.

Законодавство України, зокрема Закон України «Про вищу освіту» від 17 січня 2002 р. № 2984-III (2002) та Закон України «Про Національну програму інформатизації» від 1 грудня 2022 р. № 2807-IX (2022), визначає інформаційні компетенції як одну з базових складових сучасної освітньої системи. Однак аналіз теоретичних і практичних підходів до підготовки архітекторів показує, що інтеграція інформаційних компетенцій здійснюється переважно інтуїтивно і фрагментарно. Освітня програма у сфері архітектури включає лише обмежену кількість сучасних ІКТ, таких як 3D-моделювання та автоматизоване проектування, хоча ці інструменти можуть значно покращити якість професійної підготовки спеціалістів (Дубас, 2004: 105).

Сучасні виклики, особливо в умовах війни, зобов'язують архітекторів мати високий рівень інформаційної компетенції для оперативного реагування та ефективної роботи в умовах кризи (Бірілло, 2013: 11). Після масштабного вторгнення Росії у 2022 році перед українськими архітекторами постали нові завдання, серед яких забезпечення безпеки населення, відновлення зруйнованих об'єктів та адаптація просторових рішень до нових загроз.

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) у цих умовах дозволяють вирішувати широкий спектр завдань у сфері архітектурного проектування, включаючи аналіз територій і створення деталізованих 3D-моделей будівель (Дорошенко та ін., 2012: 135). Особливо важливим є застосування ІКТ під час військових дій, адже ці технології дозволяють швидко реагувати на виклики та забезпечувати безпеку проектних рішень. Наприклад, системи інформаційного моделювання будівель (BIM) дають змогу створювати високоточні тривимірні моделі, враховуючи географічні особливості місцевості, і оцінювати ризики, як-от ймовірність обстрілів або інші надзвичайні ситуації (Дубас, 2004: 208).

В умовах воєнного часу архітектурне проектування стає надзвичайно важливим і вимагає не лише традиційних рішень, а й нових, гнучких підходів для швидкого відновлення інфраструктури,

оперативного перегляду пріоритетів та адаптації просторових рішень до безпекових вимог (Закон України «Про вищу освіту» від 17 січня 2002 р. № 2984-III, 2002). Наприклад, під час створення проектів для тимчасових укриттів чи логістичних центрів на основі швидкокомтованих конструкцій архітектори мають не лише забезпечити базові умови безпеки, але й розробити рішення, які можна адаптувати до швидко змінюваних умов (Коломієць, 2007: 379). Гнучкість і адаптивність стають ключовими аспектами, дозволяючи забезпечити життєздатність проектів навіть у нестабільному середовищі.

Проектне навчання, як основний метод підготовки архітекторів, набуває особливого значення в кризові часи. Це не просто відпрацювання професійних навичок, але й формування здатності до комплексного управління проектами, координації командної роботи, оцінювання ризиків і розробки стратегій в умовах обмежених ресурсів – навичок, особливо цінних у воєнний період (Литвин, 2015: 59). Такий підхід дозволяє студентам оцінити наслідки рішень, прийнятих на етапі проектування, у контексті безпеки, функціональності та ефективності відновлення житлових і громадських об'єктів (Литвин, 2008: 58).

Впровадження цифрових технологій і сучасних методів навчання посилює зв'язок між теорією та практикою. Мультимедійні інструменти, як-от віртуальна реальність та 3D-візуалізація, не лише полегшують засвоєння навчального матеріалу, але й сприяють формуванню креативного підходу до вирішення нестандартних завдань (Сисоева та ін., 2001: 502). Це особливо важливо для архітекторів, яким часто потрібно відходити від звичних шаблонів та розробляти інноваційні рішення в умовах нестабільності (Литвин, 2016: 248). Інтерактивні технології підвищують залученість студентів, дозволяючи їм активно брати участь у створенні своїх проектів і візуалізувати наслідки своїх рішень у цифровому середовищі (Машбиць та ін., 1997: 264).

Для формування інформаційної культури архітекторів в умовах кризи особливо важливими стають міждисциплінарні зв'язки. Майбутні архітектори повинні не лише опанувати методи цифрового моделювання, але й розуміти основи управління кризовими ситуаціями, логістики та безпеки. Наприклад, здатність швидко аналізувати місцевість, оцінювати рівень загроз та безпеки об'єктів дозволяє розробляти архітектурні рішення, здатні протистояти кризовим ситуаціям. Знання у сферах оцінки ризиків, облаштування стратегічних об'єктів у зонах бойових дій і пси-

хології колективної безпеки допомагають архітекторам усвідомити свою роль у забезпеченні безпеки та стабільності. Це знання робить їх не лише фахівцями у проектуванні, але й активними учасниками процесу збереження життя та створення стійких умов у кризових ситуаціях.

Досягнення високого рівня інформаційної культури серед архітекторів можливе лише за умови впровадження комплексних підходів до навчання, що враховують як специфіку професійної діяльності, так і вимоги, які постають на сучасному ринку праці. Одним із таких методів є проблемне навчання, яке стимулює самостійне мислення, розвиває аналітичні здібності та сприяє прийняттю обґрунтованих рішень. Завдяки цьому студенти здобувають навички, необхідні для оцінки проблем з різних перспектив, що, в свою чергу, дозволяє створювати інноваційні рішення, що відповідають сучасним вимогам у галузі архітектури та проектування.

О. Дубас зазначає, що в умовах інформаційного суспільства формуються нові соціальні групи – фахівці, які володіють комп'ютерними технологіями та забезпечують безперервну циркуляцію інтелектуального обміну в галузях культури, виробництва та суспільного життя (Дубас, 2004: 145). Це має особливе значення для архітекторів, діяльність яких безпосередньо пов'язана з формуванням просторового середовища і вимагає високого рівня інформаційної культури.

Інформаційні технології надають унікальні можливості для активного та ефективного розвитку не лише економіки та політики, але й суспільства в цілому (Коломієць, 2007: 379). Для архітекторів це означає не лише вміння працювати з програмами для моделювання та проектування, але й здатність ефективно працювати в умовах обмеженого доступу до ресурсів, швидко реагувати на зміни, аналізувати великі обсяги даних та приймати обґрунтовані рішення. В умовах війни підготовка архітекторів, які володіють не тільки професійними знаннями та навичками, але й здатні до самостійної діяльності, ініціативи та новаторського підходу до виконання завдань у галузі архітектурного проектування, об'ємно-просторової композиції, інженерного облаштування будівель та технології будівельного виробництва, стає особливо важливою.

Сучасна архітектурна освіта стикається з серйозними викликами, оскільки традиційні методи підготовки фахівців часто не відповідають вимогам, які ставить швидкий розвиток технологій і нові соціальні та професійні вимоги. Виникає значний розрив між необхідними професійними

компетенціями, що повинні мати архітектори, і методами навчання, які часто не здатні забезпечити належний рівень підготовки. У даній публікації розглядаються ключові теоретичні аспекти та методичні підходи до інформатичної підготовки архітекторів, а також пропонуються напрями для модернізації архітектурної освіти, що мають на меті подолання цих розривів і врахування викликів, які ставить воєнний час.

Інформаційно-технологічна освіта, яка інтегрує методи, інструменти та технології інформатики в архітектурну діяльність, стає важливим компонентом сучасної підготовки фахівців. Використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у навчальному процесі є темою багатьох досліджень, які вивчають досвід як вітчизняних, так і зарубіжних освітніх закладів.

Серед основних проблем інформатизації архітектурної освіти можна виділити такі:

1. Відсутність чіткої концепції формування інформаційної культури та фахово-інформатичної компетентності архітекторів, що ускладнює встановлення цілей інформаційно-технологічної освіти й об'єктивну оцінку результатів навчання.

2. Недостатнє теоретичне обґрунтування та змістове наповнення дидактичних принципів інформаційно-технологічної освіти, таких як науковість, системність, фундаментальність, зв'язок із практикою, що вимагає осучаснення та інтеграції з професійними потребами.

3. Швидкий розвиток інформаційних технологій призводить до частих змін у понятійно-термінологічному апараті, що ускладнює актуалізацію навчального матеріалу й підтримку навчальних програм у відповідності до найновіших тенденцій.

4. Відсутність структурованої системи інформаційно-технологічних умінь для архітектурного проектування та відповідної дидактичної моделі їх формування, що обмежує інтеграцію новітніх технологій у навчальний процес.

5. Необхідність розробки інноваційних методів, форм і засобів навчання, які відповідали б сучасним вимогам архітектурної професії, включаючи навчання в умовах кризових ситуацій.

6. Потреба у науково-методичному забезпеченні та інструментах педагогічного контролю й діагностики результатів навчання, що сприятимуть більш точному відстеженню професійного розвитку студентів і якості освітнього процесу.

Для значного підвищення рівня професійної підготовки архітекторів в Україні необхідно розробити ефективну та наскрізну методичну систему інформатичної підготовки майбутніх спеціалістів. Це передбачає інтеграцію інформаційно-комуні-

каційних технологій (ІКТ) на всіх етапах навчального процесу – від шкільної освіти до післядипломної підготовки. Основними дидактичними принципами, які мають бути враховані в рамках інформаційно-технологічного навчання, є науковість, системність, наочність, фундаментальність, міжпредметність, професійна спрямованість, систематичність, наступність, єдність змістової та процесуальної сторін, технологічність, інноваційність, діагностичність, прогностичність, а також диференціація і індивідуалізація навчання.

Проблема професійної підготовки архітекторів у сучасній архітектурній освіті постає з огляду на специфіку цієї професії. Структура архітектурної освіти формує інтегрований простір, у якому синергетично взаємодіють наука, мистецтво і техніка (Бірілло, 2013: 13). Таким чином, процес підготовки архітекторів є складною динамічною системою, що базується на комплексі теоретико-методологічних підходів. Цей процес забезпечує формування компетентного, креативного фахівця нового покоління, готового до застосування сучасних комп'ютерних та інформаційних технологій у своїй професійній діяльності. Ключовою ідеєю концепції є розуміння інформатичної діяльності як важливої складової професійної діяльності архітектора, що дає змогу ефективно вирішувати завдання архітектурного проектування та дизайну архітектурного середовища з урахуванням економічних, соціальних, екологічних, психологічних та інших важливих аспектів (Дорошенко та ін., 2012: 136).

Формування та розвиток інформатично-комунікаційної компетентності архітектора має здійснюватися через наскрізну інформатичну підготовку – від базової загальноосвітньої інформатичної компетенції до глибокої фахово-інформатичної компетенції та акмеологічної фахово-інформатичної компетентності. Концептуальні принципи підготовки майбутніх архітекторів реалізуються в таких тенденціях, як гуманізація, гуманітаризація, фундаменталізація освіти, забезпечення неперервності навчання, міждисциплінарність, інтелектуалізація навчальної та професійної діяльності, а також динамізація процесу підготовки (Дубас, 2004: 208).

Розробка теоретико-методологічних основ інформатичної підготовки архітекторів повинна ґрунтуватися на комплексному застосуванні різноманітних підходів, серед яких системний, аксіологічний, особистісно орієнтований, професійно-особистісний, особистісно-розвивальний, полісуб'єктний, середовищний, інформаційно-семіотичний, діяльнісний, задачний, компетентніс-

ний, рефлексивний та акмеологічний підходи (Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» від 9 січня 2007 № 537-V, 2007). Ці підходи дозволяють створити комплексну та ефективну систему підготовки архітекторів, що здатна відповісти на вимоги сучасного професійного середовища, а також на нові виклики, пов'язані з інтеграцією цифрових технологій та швидким розвитком інформатики в галузі архітектури.

Якість підготовки майбутніх архітекторів у вищих навчальних закладах України відповідатиме вимогам суспільства за умови реалізації таких ключових аспектів:

- Інтеграція сучасних ІКТ.
- Синергія традиційних та комп'ютерно орієнтованих методів навчання.
- Підвищення практичної орієнтованості освіти.

Майбутній архітектор повинен володіти здатністю ефективно використовувати можливості сучасних комп'ютерних технологій, поєднуючи інтелектуальну працю з електронними інструментами, які надають сучасні інформаційні технології. Для досягнення цієї мети необхідно впроваджувати наскрізну інформатичну підготовку, яка стане основою для інтенсифікації навчально-виховного процесу. Такий підхід дозволить не лише диференціювати та індивідуалізувати процес навчання, але й забезпечити гнучкість у використанні різних форм і методів навчання. Це сприятиме як особистісному, так і професійному розвитку майбутніх архітекторів, готуючи їх до вирішення складних завдань у сфері архітектурного проектування та дизайну.

Наскрізна інформатична підготовка забезпечує комплексний розвиток інформаційно-комунікативних компетенцій архітекторів через усі етапи освітнього процесу – від загальноосвітньої інформатичної компетентності до спеціалізованих фахових навичок. Це включає інтенсифікацію навчально-виховного процесу, диференціацію та індивідуалізацію навчання, використання різноманітних форм і методів навчання, особистісний та професійний розвиток.

Отже, впровадження комплексної методичної системи інформатичної підготовки майбутніх архітекторів є ключовим фактором підвищення якості освіти та її відповідності вимогам сучасного ринку праці. Така система сприятиме формуванню фахівців, здатних ефективно використовувати передові технології, швидко адаптуватися до змінних умов та створювати інноваційні рішення в архітектурній галузі.

Управління навчальними процесами за допомогою сучасних підходів дозволяє створити умови для саморозвитку студентів, що є необхідним у світі, який постійно змінюється. Завдяки наскрізній інформатичній підготовці студенти не лише освоюють технічні навички роботи з програмами для проєктування та моделювання, але й розвивають критичне мислення, здатність до інновацій та гнучкість у прийнятті рішень. Ці навички дають можливість майбутнім архітекторам ефективно вирішувати складні задачі, брати на себе відповідальність за результати своїх рішень та створювати проєкти, які відповідають сучасним вимогам та викликам професійного середовища.

Висновки. Це дослідження підтверджує, що формування інформаційної компетенції архітекторів в умовах воєнних дій вимагає багатоконпонентного підходу, який забезпечує інтеграцію теоретичних знань і практичних навичок, зокрема через застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Технології віртуальної та доповненої реальності виявляються особливо перспективними для більш глибокого розуміння просторових рішень, оскільки вони дозволяють студентам занурюватися у проєктовані середовища, аналізувати їх з різних точок зору і прогнозувати можливі сценарії розвитку.

Дистанційне навчання та використання хмарних сервісів для онлайн-співпраці стають важливими інструментами в умовах, коли традиційні форми навчання можуть бути обмежені, наприклад, під час воєнних дій або пандемій. Це забезпечує безперервність підготовки фахівців і дозволяє адаптувати навчальний процес до нових реалій.

Значним є також розвиток навичок критичного мислення, здатності до творчих рішень і швидкої адаптації до змін. Це досягається через проєктний метод та проблемно-орієнтований підхід, коли студенти залучаються до реальних проєктів з відновлення та розвитку територій. Така підготовка архітекторів значно покращує ефективність і швидкість відновлення зруйнованої інфраструктури, розвиток міст і сіл, а також сприяє забезпеченню безпеки та комфорту для населення в умовах кризових ситуацій.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку передбачають поглиблене вивчення та розробку спеціалізованих інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), які можуть стати важливими інструментами в архітектурній освіті. Зокрема, дослідження можливостей більш широкого впровадження методів віртуального моделювання та дистанційної роботи над спільними проєктами відкривають нові перспективи для підвищення якості підготовки архітекторів. Це дозволить не лише покращити технічні навички студентів, але й забезпечити їх готовність до швидкої адаптації в умовах кризових ситуацій, таких як воєнні дії чи природні катастрофи.

Один із важливих напрямків майбутніх досліджень – це розробка інтегрованих цифрових платформ для співпраці в реальному часі, які дозволять архітекторам з різних регіонів та країн працювати над спільними проєктами без обмежень, викликаних фізичними чи політичними бар'єрами. Це також сприятиме розвитку глобальних підходів до архітектурного проєктування та відновлення інфраструктури, забезпечуючи ефективне реагування на виклики, що постають у кризові періоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бірілло І. Інформатична підготовка майбутніх архітекторів. *Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. 2013. № 4 (1). С. 11–16.
2. Гуревич Р. С. Інформаційна культура – важлива складова загальної культури особистості. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр.* 2004. № 1. С. 42–47.
3. Дорошенко Ю. О., Бірілло І. В., Хлюпін О. А., Блащук С. М. Концептуальні засади формування інформатичної компетентності майбутніх архітекторів. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті : досвід, проблеми, перспективи* : збірник матеріалів III міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 12–14 листопада 2012 р. Львів, 2012. С. 133–139.
4. Дубас О. П. Інформаційний розвиток сучасної України у світовому контексті : монографія. Київ : Генеза, 2004. 208 с.
5. Закон України «Про вищу освіту» від 17 січня 2002 р. № 2984-III / Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2984-14#Text> (дата звернення: 24.03.2024).
6. Закон України «Про Національну програму інформатизації» від 1 грудня 2022 р. № 2807-IX / Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text> (дата звернення: 14.07.2024).
7. Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» від 9 січня 2007 № 537-V / Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text> (дата звернення: 24.05.2024).
8. Коломієць А. М. Інформаційна культура вчителя початкових класів : монографія. Вінниця : ВДПУ, 2007. 379 с.
9. Литвин А. В. Розвиток інформаційної культури майбутнього фахівця. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. 2008. № 17. С. 55–60.

10. Литвин В. А. Технологія формування інформаційної культури майбутніх архітекторів : метод. посібник. Львів : ЛНПЦ ІПТО, 2015. 59 с.
11. Литвин В. А. Формування інформаційної культури майбутніх архітекторів у професійній підготовці вищого навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Львів, 2016. 248 с.
12. Основи нових інформаційних технологій навчання : посібник для вчителів. / Ю. І. Машбиць та ін. Київ : ІЗМН, 1997. 264 с.
13. Педагогічні технології у неперервній освіті : монографія. / С. О. Сисоєва та ін. Київ : Віпол, 2001. 502 с.

REFERENCES

1. Birillo I. (2013) Informatychna pidhotovka maibutnikh arkhitektoriv. [Informatics training of future architects] *Naukovi zapysky. Seriya: Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohichnoi osvity*, 4 (1). 11-16. [in Ukrainian].
2. Hurevych R. S. (2004) Informatsiina kultura – vazhlyva skladova zahalnoi kultury osobystosti. [Information culture is an important component of the general culture of a person] *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy: zb. nauk. pr.*, 1. 42-47. [in Ukrainian].
3. Doroshenko Yu. O., Birillo I. V., Khliupin O. A., Blashchuk S. M. (2012) Kontseptualni zasady formuvannia informatychnoi kompetentnosti maibutnikh arkhitektoriv. [Conceptual principles of formation of IT competence of future architects] *Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v suchasni osviti : dosvid, problemy, perspektyvy : zbirnyk materialiv III mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. 133-139. [in Ukrainian].
4. Dubas O. P. (2004) Informatsiinyi rozvytok suchasnoi Ukrainy u svitovomu konteksti : monohrafiia. [Information development of modern Ukraine in the world context : A monograph]. Kyiv : Geneza. [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» vid 17 sichnia 2002 r. № 2984-III [Law of Ukraine “On Higher Education” dated January 17, 2002 No. 2984-III] / Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2984-14#Text> [in Ukrainian].
6. Zakon Ukrainy «Pro Natsionalnu prohramu informatyzatsii» vid 1 hrudnia 2022 r. № 2807-IX [Law of Ukraine “On the National Informatization Program” of December 1, 2022 No. 2807-IX] / Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text> [in Ukrainian].
7. Zakon Ukrainy «Pro osnovni zasady rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini na 2007–2015 roky» vid 9 sichnia 2007 № 537-V [Law of Ukraine “On the Basic Principles of Information Society Development in Ukraine for 2007-2015” dated January 9, 2007 No. 537-V] / Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text> [in Ukrainian].
8. Kolomiets A. M. (2007). *Informatsiina kultura vchytelia pochatkovykh klasiv [Information culture of primary school teachers]*. Vinnytsia : VDPU, 379 s. [in Ukrainian].
9. Lytvyn A. V. (2008). Rozvytok informatsiinoi kultury maibutnoho fakhivtsia. [Development of information culture of the future specialist] *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy : zb. nauk. pr.*, 17. 55-60. [in Ukrainian].
10. Lytvyn V. A. (2015). *Tekhnolohiia formuvannia informatsiinoi kultury maibutnikh arkhitektoriv : metod. posibnyk. [Technology of formation of information culture of future architects: A textbook]*. Lviv : LNPTs IPTO. [in Ukrainian].
11. Lytvyn V. A. (2016). *Formuvannia informatsiinoi kultury maibutnikh arkhitektoriv u profesiinii pidhotovtsi vyshchoho navchalnogo zakladu : dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. [Development of the information culture of future architects in the professional training of a higher educational institution: PhD thesis... candidate of ped. scien: 13.00.04]*. Lviv. [in Ukrainian].
12. *Osnovy novykh informatsiinykh tekhnolohii navchannia : posibnyk dlia vchyteliv [Basics of new educational information technologies: a guide for teachers]* / Yu. I. Mashbyts ta in. Kyiv : IZMN, 1997. 264 s. [in Ukrainian].
13. *Pedahohichni tekhnolohii u neperervnii osviti : monohrafiia [Pedagogical technologies in continuing education: a monograph]* / S. O. Sysoieva ta in. Kyiv : Vipol, 2001. 502 s. [in Ukrainian].

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

UDC 811.112.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-23>

Aygün ABDULLAYEVA,
orcid.org/0009-0003-4513-7166

PhD, Associate Professor,
Professor at the Department of European Languages
Azerbaijan University of Languages
(Baku, Azerbaijan) calal.abdullayev00@gmail.com

MORPHOLOGICAL AND SYNTACTIC FEATURES OF THE EXTENSION OF A SIMPLE SENTENCE WITH AN ATTRIBUTIVE IN GERMAN

*This paper explores the morphological and syntactic characteristics of the extended attributive in German simple sentences. It highlights the role of the attributive as a secondary member that conveys the qualities of subjects and objects. The study emphasizes the challenges foreign language learners face due to discrepancies between their native and target languages, necessitating a clear understanding of grammatical rules. The paper distinguishes between agreeing and non-agreeing attributives, examining how adjectives function syntactically and morphologically within sentences. It also discusses the concept of predicative attributives and their dual syntactic dependency, comparing their usage in German and Russian. The findings reveal that attributives in German can take various forms, including adjectival, nominalized, and compound structures, and highlight the importance of these constructions in enriching the meaning of simple sentences. Through this analysis, the paper contributes to a deeper understanding of attributive expressions in German syntax. In German, there can be no agreement when the adjective is used in the predicate role. *Es ist warm. Es geht mir gut.* In this case, we are talking about the predicative attributive in the use of the adjective as the predicate.*

The intricate relationship between morphology and syntax, particularly regarding adjectives, highlights the complexity of the German language and its grammatical structures. Understanding these features is vital for language learners, as the non-correspondence between German and other languages can lead to confusion. The agreement of adjectives with nouns in case, gender, and number underscores the syntactic function of attributives, while the distinction between attributive and predicative uses illustrates their dual nature. Additionally, the presence of non-agreeing attributives and their various forms—such as nominalized constructions and participles—further enriches the German language's expressive capacity.

Key words: *attributive in German, agreeing and non-agreeing attributives, predicative attributives, German syntax.*

Айгюн АБДУЛЛАЄВА,
orcid.org/0009-0003-4513-7166

PhD, доцент,
професор кафедри європейських мов
Азербайджанського університету мов
(Баку, Азербайджан) calal.abdullayev00@gmail.com

МОРФОЛОГІЧНІ ТА СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОШИРЕННЯ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ АТРИБУТИВОМ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

*У цій статті досліджуються морфологічні та синтаксичні характеристики розширеного атрибута в німецьких простих реченнях. Він підкреслює роль атрибута як другорядного члена, що передає якості суб'єктів і об'єктів. Дослідження підкреслює проблеми, з якими стикаються ті, хто вивчає іноземну мову, через розбіжності між рідною та цільовою мовами, що вимагає чіткого розуміння граматичних правил. У статті розрізняють узгоджувальні та неузгоджувальні атрибути, досліджуючи, як прикметники функціонують синтаксично та морфологічно в реченнях. У ньому також обговорюється концепція предикативних атрибутів та їх подвійна синтаксична залежність, порівнюється їх використання в німецькій та російській мовах. Висновки показують, що атрибути в німецькій мові можуть мати різні форми, включаючи прикметникові, номіналізовані та складені структури, і підкреслюють важливість цих конструкцій у збагаченні значення простих речень. Завдяки цьому аналізу стаття сприяє глибшому розумінню атрибутивних виразів у німецькому синтаксисі. У німецькій мові не може бути згоди, коли прикметник використовується в ролі предиката. *Es geht mir gut.* У даному випадку мова йде про предикативну атрибутивність при вживанні прикметника як присудка.*

Складний зв'язок між морфологією та синтаксисом, особливо щодо прикметників, підкреслює складність німецької мови та її граматичних структур. Розуміння цих особливостей є життєво важливим для тих, хто вивчає мову, оскільки невідповідність між німецькою та іншими мовами може призвести до плутанини. Узгодження прикметників з іменниками у відмінку, роді та числі підкреслює синтаксичну функцію атрибутів, тоді як розрізнення атрибутивного та предикативного вживання ілюструє їх подвійну природу. Крім того, наявність неузгоджувальних атрибутів та їх різноманітних форм, таких як номіналізовані конструкції та причастя, ще більше збагачує експресивні можливості німецької мови.

Ключові слова: *атрибути в німецькій мові, узгоджувальні та неузгоджувальні атрибути, предикативні атрибути, німецький синтаксис.*

Introduction. In German, one of the primary ways to extend a simple sentence is by using attributives, which are secondary sentence elements. In a sentence, an attribute (attributive) expresses the qualities or characteristics of the subject or object. The attribute expresses the sign and quality of the subject and object in the sentence. In such a situation, it is important, first of all, to understand the features and functions of any grammatical rule in a foreign language.

Discussion. As part of speech, the adjective has three signs in German: syntactic, morphological, and semantic. Based on its syntactic role, the adjective can be a designation and news in a sentence. In German, when an adjective functions as an attribute (attributive) in a sentence, it must agree with the noun it modifies. That is, the ending of the adjective is determined according to the case, gender and quantity of the noun (Erdmann, 2018, 56). For example: – Meine neue Tasche gefällt mir nicht. – I do not like my new bag. In German, there can be no agreement when the adjective is used in the predicate role. Es ist warm. Es geht mir gut. In this case, we are talking about the predicative attributive in the use of the adjective as the predicate. The word predicative was introduced into linguistics in the second half of the 20th century. In German, the forms of expression of the attributive with an adjective were mainly studied by Admoni.

Thus, the separation of the predicative attribute from the sentence as a special member occurs. The selection of the predicative attribute as a special member of the sentence, which has a dual syntactic dependence, takes place. The peculiarity of the predicative attribute lies in the ambiguity of its morphological form. And this also does not allow it to belong to a specific member of the sentence. Predicative attribute does not exist in all languages as a member of a sentence. For example, in Russian there is no such part of a sentence. In Russian, the adjective is determined by its form. As for impersonal predicatives, they are only adverbs, participles and nouns (Delbrück, 2021, 154). There may be some controversy here. The predicative attribute, which is formed with the help of an adjective, in some cases can also be formed with the help of a noun. Again, note that in Russian there is no equivalent of these forms. For example:

– Mein Vater kommt mit leeren Händen an. – My father arrives empty-handed.

– Sie geht vorbei, die Hände in den Taschen. – He walks by, hands in pockets. As can be seen from the examples, when translating sentences, attention was paid to the laws of the Azerbaijani language, not the German language. As for the predicative

attribute, it is possible to find similarities in most sources. Predicative attribute is a special part of speech in German that performs a dual syntactic function. It combines in itself the attitude towards the subject and the predicate. In German, the attributive expresses the exact qualitative characteristic of the noun. Such attributives are dependent on the noun in the grammatical approach in German. Attributes in German can be expressed by prepositions of nouns, possessive nouns, possessive pronouns, the infinitive form of the verb, and attributive subordinate clauses. In German, the attribute characterizes the secondary members of the sentence, the quality of the thing, its sign and the belonging of things to certain types and classes. The attribute can refer to members of any sentence, expressed by nouns or substantivized parts of speech. Attributives in German are divided into 2 groups: agreeing and non-agreeing.

Agreeing attributives can be substantives and adjectives in German. Adjectivalized adjectives participate in the role of agreeing attributive in the sentence and agree with nouns in quantity, case and gender. Basically, they are used in front of defined words, for example:

– die gemachte Arbeit – work performed (adjective attributive expressed by an adjective);

– der erste Mai – 1st of May (adjective attributive expressed in number);

– das schöne Kleid – a beautiful dress (adjective attributive expressed by an adjective);

– es gibt viele Länder, spanische und englische – there are many countries, Spanish and English (adjective attributive expressed by an adjective).

Attributives used after defined words are denoted by commas in the sentence. In German, the attributive is separated by commas in writing after proper nouns. But commas are not written when it comes to proper names. In German, the number of agreeing attributives is greater than the number of non-agreeing attributives. Non-agreeing attributives are used in the unchangeable form of adjectives. And practically comes after the word defined. For example:

– bar Geld – cash (fixed conjugation in German)

In German, nominalized attributive is expressed by nouns with prepositions or possessive nouns. In the possessive case, the German attributive article usually follows the word being modified. For example:

– Siehst du meinen Freund Peter? – You see my friend Peter.

In this sentence, the attributive is expressed by a proper noun and is written after the noun it defines.

– Marias Mantel hat mir nicht gefallen. – I didn't like Maria's coat. In this sentence, the German

attributive is expressed by a proper noun and is written before the word being defined.

– Hier habe ich die Frau Meiers Tasche gefunden. – Here I found Mrs. Meier's bag. In this sentence, the non-agreeing attributive is used before the word defined by the proper noun.

– Die Gebäude in der historischen Stadt von Dresden haben uns fasziniert. – The buildings in the historic city of Dresden fascinated us. In this sentence, the attributive is written after the defined word.

– Ich habe mich Italiens Klima sehr gut vertragen. = Ich habe mich das Klima Italiens sehr gut vertragen – I have adapted very well to the Italian climate. In this sentence, the non-agreeing attributive can come both before and after the word it modifies.

– Ein Urlaub, der ich selbst planen muss, wäre für mich wichtig. – The trip I have to plan would be very important to me. (In this sentence, the attributive dependent clause comes after the word it modifies).

– Erika findet einen Text über die deutsche Geschichte. – Erika finds a text about German history. In this sentence, the non-agreeing attributive is written after the word it modifies.

– Professor Meier (Opa Niko) hat sich heute verspätet. – Professor Meier (Grandpa Niko) is late today. In this sentence, the nominative agreeing attributive comes before the word it modifies.

– Auf dem Bild sehe ich den Gipfel Everest. – I see Mount Everest in the picture. In this sentence, the nominative agreeing attributive comes before the word it modifies.

– Maria Schröder meine gute Freundin, wohnt uns gegenüber. – Maria Schröder, my good friend, lives opposite us. In this sentence, the attributive comes after the word being modified.

The German attributive is applicable to all parts of the sentence expressed by the noun. In German, the agreeing attributive comes in front of the noun it modifies and agrees with it according to the case, quantity and gender. For example:

– Die Kaffeemaschine ist mit einem leistungsfähigen Motor versehen. – The coffee machine is equipped with a powerful engine. (In this sentence, the agreeing attributive is expressed with the adjective).

– Diese Waschmaschine möchte er seiner Nichte schenken. – He wants to give this washing machine to his niece. The agreeing attributive is expressed in this sentence with a demonstrative and possessive pronoun.

– Welche Waschmaschine hat deine Mutter gewählt? – Which washing machine did your mother choose? In this sentence, the agreeing attributive is replaced by a question.

– Der hervorragende Gast hat die Einladung nicht angenommen. – The distinguished guest did not

accept the invitation. In this sentence, the agreeing attributive is expressed by the participle I.

– Die veröffentlichten Bücher werden zur Zeit analysiert. – Printed books are currently being analyzed. In this sentence, the agreeing attributive is expressed by participle II.

– Ihre Schwester ist im zwanzigsten Jahrhundert geboren. – Her sister was born in the twentieth century. In this sentence, the agreeing attributive is expressed by the ordinal number.

In German, a non-agreeing attributive can be expressed in different ways.

– Das Auto meines Kollegen wurde gestern verkauft. – My colleague's car was sold yesterday. In this sentence, the non-agreeing attributive is expressed by a possessive noun and comes after the word it modifies.

– Anna hat drei Torten gebacken. – Anna baked three cakes. In this sentence, the non-agreeing attributive is expressed by the cardinal number and comes before the word it modifies.

– Die Frankfurter Brücken sind berühmt. – Frankfurt bridges are famous. In this sentence, the non-agreeing attributive is expressed by the invariant form of the adjective.

And now let's consider how the attributive is expressed with an adjective in German.

An adjective describes a feature and characteristic of a thing. For this reason, the adjective acts as an attributive of the noun. In addition, they can also act as predicates. Relative adjectives describe the quality of the thing, they simply express their attitude towards the thing. For example:

– Das gestrige Essen (gestern is derived from the adverb of time – meaning yesterday's meal).

– Die klebrige Flüssigkeit (Derived from the word Kleber – meaning sticky liquid).

– Adjectives are used in full and short form. In the first case, adjectives play the role of a non-agreeing attributive. In the second case, they become the predicate of the sentence. For example:

– Ein kluger Verkäufer – the agreeing adjective

– Der Verkäufer war klug – The seller was smart (the non-agreeing attributive, noun part of the predicate).

Expressing the German attributive with a number.

Numbers are mainly distinguished by the meaning of ordinal and cardinal. At the same time, the ordinal numbers play the role of the agreeing attributive in the sentence. In contrast, cardinal numbers indicate the number of nouns and do not agree with them.

– zweiunddreissig Zähne – thirty-two teeth (the cardinal number joins the noun).

Der zweiunddreissigste Zahn – thirty-second tooth (cardinal number agreeing with the noun).

In German, the attributive is also expressed with a participle. By the participle we mean verbs that carry the signs of an adjective in German. This form (they have the ability to participate in the role of case, attributive and predicative) and bear the signs of the verb. The German participle exists in two forms. Participle I, participle II.

Der schlafende Junge – sleeping youth, participle I, present tense

Der angekommene Zug – arrived train, participle II, past tense

In German, when participles participate in the attributive role, like adjectives, they change according to the case and agree with the noun. For example:

- die zerbrochene Tasse – a broken cup
- dem sinkenden Euro – falling euro (exchange rate)
- ein bemaltes Blatt – a painted sheet
- von verletzten Soldaten – of injured soldiers.

In German, verb adjectives can be simple and extended. This happens when they are completed with secondary members. The extended attributive is located between the article and the noun, and is translated with the help of participial compositions. During this translation, first, the participle is translated, and then other words are translated. For example:

- das von dir reparierte Auto – the car you repaired
- der aus Stanbul fliegende Flugzeug – Airplane flying from Istanbul.

In German, additional words form a special type of attributive. They can be expressed by nouns and nominalized adjectives, and agree with determining words according to gender, case, and quantity. Additional words are able to come before and after the word they modify. For example:

- Onkel Peter – uncle Peter, Abteilungsleiter Meier – division head Meier, Ekaterina der zweite – Ekaterina II, Monika, eine Freundin und Kollegin von meinem Bruder – Monica, my brother's friend and colleague, in Konstanz, einer kleinen Stadt in der Nähe von der schweizerischen Grenze – in Konstanz, a small town near the Swiss border

German attributive constructions: compound words for the German language are characteristic. The combination of words is a productive method in word formation. Although parts of a complex word coincide with free words, they are not perceived as an independent lexical unit. Lexical units often acquire their own independent special meaning, losing grammatical independence, increasing semantic polysemy. For example:

- der Computer + der Tisch = Der Computertisch
- das Haus + die Nummer = die Hausnummer
- die Kleider + der Schrank = der Kleiderschrank
- die Hand + die Schuhe = die Handschuhe

At the base of any word combination is the root. In the simplest case, these roots are combined. In such a case, it is difficult to know from which word the word originated. So, the roots of many parts of speech can coincide. For example:

- die Turnhalle – the gym; turnen – do exercises, das Turnen – sports lesson, der Esstisch – essen eating food, das Essen – the food.

The morphological structure of word combinations becomes even more erased when there are connecting elements between them. Such elements often coincide with the endings of the possessive case, with the plural form.

- der Aufsichtsrat – observational advice, der Bärenjunge – bear cub, Arbeitsfähig – able to work, Todesgefährlich – fatal, dangerous, die Sonnenblume – sunflower, etc.

Modern German phrases can be grouped according to the parts of speech they belong to. These groups have their own characteristics. The grammatical features of the attributives in word combinations depend on the grammatical characteristics of the main word. The characteristic of German attributive constructions is that the second component complements the first and is defined by it. Now, let's consider components in different morphological relations as an attributive construction.

Attributive constructions expressed by nouns in German:

1. Noun + noun (is the most common construction)

For example:

- die Kaffeetasse – coffee cup
- der Tomatensaft – tomato juice
- die Telefonnummer – phone number
- der Kindergarten – kindergarten
- der Apfelkuchen – apple pie
- der Fischsalat – fish salad

2. Adjective + noun. For example:

- der Grossvater – grandfather
- die Grossstadt – big city
- der Frischkase – fresh cheese
- die Sauerkirsche – cherry
- der Goldenring – gold ring
- der Kühlschrank – refrigerator

3. Verb + noun. For example:

- der Schlafanzug – the pajamas
- der Fahrstuhl – elevator
- der Lesesaal – reading room
- das Schlafzimmer – bedroom
- das Badezimmer – bathroom
- die Waschmaschine – washing machine
- die Spülmaschine – dishwasher

4. Adverb + noun. For example:

- die Zwischenprüfung – the intermediate examination

- die Überzeugung – belief
- das Nebenzimmer – next room
- 5. Number + noun. For example:
- das Einzelzimmer – the single room
- das Dreibetzimmer – the triple room
- das Doppelzimmer – the double room
- das Dreieck – triangle

German attributive constructions with adjectives.

1. Noun + adjective. For example:

- arbeitsfähig – workable
- baumwollen – cotton
- weltbekannt – world famous
- weltberühmt – world famous

2. adjective + adjective

- dunkelblau – dark blue
- hellblau – light blue
- althochdeutsch – ancient German language
- grosszügig – generous

3. adverb + adjective

- vorsichtig – cautious
- glaubwürdig – credible

Due to their structure, complex words are not complex from attributive constructions. In the German language, most attributive constructions belong to the simple type. In many cases, attributive constructions can refer to word combinations formed from basic components. But let's also note that these word combinations cannot partially convey the meanings of attributive constructions. For example: Schulunterricht (der Unterricht in der Schule), die Elternversammlung (die Versammlung der Eltern), der Hochschulabsatz (der Absatz der Hochschule), das Briefpapier (Papier des Briefes)

Extended German attributives.

Participial adjectives and adjectives in German attributive constructions are dependent on the word they modify.

For example:

- Der Student hat die vorgestern geschriebenen Aufsätze noch nicht gelernt.
- The student has not yet learned the essays written the day before yesterday.
- Meine von dem Opa geerbtes Haus hat mich beeindruckt. – My house inherited from my grandfather impressed me

The modified noun is in the accusative case and can be used with or without a preposition. For example:

– Der Junge hat uns von dem heutigen abgegebenen Texten nicht erzählt. – The boy did not tell us about the texts given today.

– In meinem von dem Opa geerbtes Haus gibt es viele neue Sachen. – There are many new things in the house left to me by my grandfather.

German attributives extended by appearance are as follows:

Articles, articles, and prepositions follow one another. For example:

– In meinem Artikel habe ich über den der Schule geschenkten Bus geschrieben.

– In my article, I wrote about the bus donated by the school.

– In meinem Artikel habe ich über die von den Studenten der Ausschreibung unterbreiteten Angebote erzählt.

The translation of an extended German attributive usually begins with the noun to which the attributive relates. Then, the participle standing before the noun and an adjective is translated. After these, other words are written. The expanded German attributive can also be translated through a relative clause. A noun can be used alongside other attributives in addition to an extended attributive.

1. With an adjective. For example:

– Das moderne im vorigen Jahr eröffnete Warenhaus hat viele Abteilungen.

– Das im vorigen Jahr eröffnete Warenhaus hat viele Abteilungen. – There are many departments in the department store that opened last year.

2. Non-agreeing attributive (prepositional noun or possessive form). For example:

– Das Auto meines jüngeren Bruders ist zu alt. – My younger brother's car is very old.

In the German language, a noun can be characterized by a non-agreeing attributive in addition to an extended attributive. In this case, it must be expressed with a noun in the genitive case or used with a preposition. For example:

– Die in dem Rezept geschriebenen Medikamenten müssen täglich eingenommen werden. – Prescription drugs must be taken daily.

Apart from the extended attributive, the non-agreeing attributive is also able to modify the noun, reflecting the infinitive group. Such an attribute stands after the noun it attributes.

– Er hat die vom Lehrer erteilte Aufgabe, seine Freunde über den neuen Ausflug zu informieren, nicht erfüllt. – He did not fulfill the task assigned by the teacher to inform his friends about the new excursion.

Attributive relative clauses.

Complex sentences consist of a main clause and subordinate clauses. The subordinate clauses depend on the main clause and are connected to it with the help of a conjunction. A type of subordinate clause is the attributive subordinate clause. The attributive subordinate clause can be compared to an extended attributive in a simple sentence. Both can characterize nouns and all noun-like elements.

– Das Mädchen, mit dem (mit welchem) ich gestern im Kino war, ist meine Tochter. – The girl I went to the movies with yesterday is my daughter.

– Diese moderne Handtasche, die (welche) dir so gut gefallen hat, habe ich aus Italien gekauft. – I bought this fashionable bag that you like in Italy.

– Meine Freunde, die (welche) du eingeladen hast, werde ich vom Bahnhof abholen. – I will meet my friends you invited at the station.

– Die Frau, deren Foto du versteckt hast, ist meine Mutter. – The woman whose picture you hid is my mother.

An attributive subordinate clause connects to the main clause using relative pronouns, and these relative pronouns agree with the nouns they modify in terms of gender, case, and number. The case of attributive subordinate clauses changes directly based on which sentence element they fulfill. This means that the case of the attributive subordinate clause is modified by the function it serves in relation to the noun in the main clause. For example:

– Hast du ein Auto gekauft, von dem du so lange geträumt hast. After all, you bought the car you dreamed of.

An attributive subordinate clause can very rarely be connected to the main clause using the conjunctions “ob” (whether) and “dass” (that). For example:

– Peter vertritt die Meinung, dass du ihn lügst. – Peter is of the opinion that you are lying to him.

– Die Hotels, wo wir uns erholen konnten, sind schon gebucht. – The hotels where we can rest are already taken.

– Auf die Bitte, ob er kommen kann, habe ich nicht geantwortet. – I have not yet responded to his request to come.

In German, an extended attributive consists of two parts: the attributive word and the modified word (noun being modified). The attributive word can be a participle 1, 2, or an adjective. The attributive word in German comes before the noun it modifies and agrees with it in case, number, and gender. In German, because of the gender category of the noun, nouns are used in the sentence with a definite, indefinite article or with particles that perform the function of the article. In this case, the word that defines the sign of the noun is used between the article and the noun (Jung, 2021, 76). For example: – Das für mich unwichtige Problem (für mich unwichtige – extended attributive, das Problem – noun, wichtige – attributive adjective, für mich – the word that explains it).

– Die in dieser Wohnung wohnende Menschen (in dieser Wohnung wohnende – extended attributive, die Menschen – noun, wohnende – an attributive word expressed by participle 1, in dieser Wohnung – the word that explains it).

– Das im vorigen Jahr gebaute Haus (im vorigen Jahr gebaute – extended attributive, gebaute – an

attributive word expressed by participle 2, im vorigen Jahr – the word that explains it).

– Die schon in diesem Jahr zu übersetzende Vorlesung (schon in diesem Jahr zu übersetzende – extended attributive, zu übersetzende an attributive word expressed by participle 1, noch in diesem Jahr ist – the word that explains it).

In German, an extended attributive can also occur after the noun it modifies. In this case, it is separated from the word it attributes by a comma, and the modifying word appears in a clear and non-agreeing short form either at the beginning or at the end of the extended attributive.

– Unsere Lehrer sind Menschen von uns geachtet. – Our teachers are people who are respected by us. In German, an expanded attributive is considered synonymous with a subordinate clause.

Das für mich unwichtige Problem = das Problem, das für mich unwichtig ist.

Das im vorigen Jahr gebaute Haus = Das Haus, das im vorigen Jahr gebaut wurde.

Now, let's examine how extended attributives in German are translated into Azerbaijani through examples.

To translate extended attributives from German to Azerbaijani, it is essential first to identify them within the sentence. Understanding the formal characteristics of expanded attributives in German is crucial.

1) An article or a pronoun that replaces an article

2) A preposition after an article or a word that replaces it. For example:

– Ich muss dieses für mich wichtige Problem lösen (In this sentence, the extended attributive starts with the word “für”, and the “dieser” demonstrative pronoun and preposition follows each other.

– Die in unserer Gruppe studierenden Mädchen interessieren sich dafür – (In this sentence, the extended attributive begins with the word “in” and follows the definite article.

– Das im vorigen Jahr gebaute Haus gehört unseren Verwandten (In this sentence, the extended attributive begins with the word “im” and follows the definite article “der”).

3) To the left of the modified noun, a participle 1 (present participle) or a participle 2 (past participle) can appear, along with a case ending, in the full form of an adjective. When translating the extended attributive from German into Azerbaijani, it is necessary to start with the modifying adjective. For example:

– Das im vorigen Jahr gebaute Haus gehört meiner Familie. – The house built last year belongs to my family.

If the modified noun has both an extended attributive and a simple agreeing attributive, it is

necessary to translate the simple agreeing attributive first.

– Das neue im vorigen Jahr gebaute Haus gehört meiner Familie. – Last year's newly built house belongs to my family.

The modified noun can also be described by a non-agreeing attributive in addition to the extended attributive. In this case, the translation should be done as follows:

simple agreeing attributive, modified noun, non-agreeing attributive, and extended attributive. For example:

– Dieser einer wichtigen Vorfall in der Entwicklung der Chemie gehörte neuer wissenschaftlicher Arbeit des bekannten Doktors wird mit großem Interesse gelesen. – The scientific work of this famous doctor, which concerns the development of chemistry, is read with interest.

In contrast to the Azerbaijani language, in Russian, the extended attributive can come before and after the noun. For example:

– Ich muss dieses für uns sehr wichtige Buch schnell finden. – I need to quickly find this book that is important to us.

The extended attributive in German can sometimes be replaced by a relative clause. In this case, two or more extended attributives can precede the modified noun. They are translated into Azerbaijani in the same order.

– Die von mir übersetzte und in dieser Zeitung veröffentlichte Erzählung ist sehr interessant. – The story translated by me and published in the newspaper is very interesting.

As we know, in German, the agreeing attributive is used before the noun it modifies. The agreeing attributive typically comes between the article and the noun it describes.

– Schöne Gebäude, das schöne Gebäude, viele schöne Gebäude.

– Schreibende Frau, diese schreibende Frau, viele schreibende Frauen.

– ein weinendes Kind, weinende Kinder.

Unlike the agreeing attributive, the non-agreeing attributive typically comes after the noun it modifies. For example:

– Er schenkt mir einen Ring aus Gold. – He gives me a ring of gold.

– Baku, die Hauptstadt von Aserbaidschan, ist eine der berühmtesten Städten der Welt. – Baku is one of the most famous cities in the world, the capital of Azerbaijan.

In the possessive case, the attributive comes before the modified noun.

– Heines Werke – Heine's works.

The following types of attributives exist in German: noun attributive, adjective attributive, possessive noun attributive, prepositional attributive, and others. In German, participle 1 and participle 2 can function as non-agreeing or predicative attributives. They can be positioned at the beginning, in the middle, or at the end of a sentence, separated by commas.

Conclusion. In conclusion, the extended attributive in a simple German sentence plays a crucial role in enriching the sentence's meaning by providing essential characteristics and qualities of the subject and object. The intricate relationship between morphology and syntax, particularly regarding adjectives, highlights the complexity of the German language and its grammatical structures. Understanding these features is vital for language learners, as the non-correspondence between German and other languages can lead to confusion. The agreement of adjectives with nouns in case, gender, and number underscores the syntactic function of attributives, while the distinction between attributive and predicative uses illustrates their dual nature. Additionally, the presence of non-agreeing attributives and their various forms – such as nominalized constructions and participles – further enriches the German language's expressive capacity. Ultimately, a comprehensive grasp of these morphological and syntactic characteristics not only aids in effective communication but also deepens one's appreciation for the structural nuances of the German language. Understanding the function of extended attributives will enhance learners' proficiency and fluency, allowing them to convey more complex ideas with clarity and precision.

BIBLIOGRAPHY

1. Basler O. Der große Duden. Grammatik der deutschen Sprache. Bearbeitet von Otto Basler, Dudenverlag, 2020.
2. Boost K. Neue Untersuchungen zum Wesen und zur Struktur des deutschen Satzes. Berlin, 2016.
3. Delbrück B. Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen. Bde I–II. 2021.
4. Erdmann O., Mensing O. Grundzüge der deutschen Syntax nach ihrer geschichtlichen Entwicklung dargestellt. Abt. 1., 2. Stuttgart, 2018.
5. Gipper H. Strukturalismus und Sprachinhaltforschung, in: Satz und Wort im heutigen Deutsch. Düsseldorf, 2015.
6. Jung W. Kleine Grammatik der deutschen Sprache. Leipzig, 2021.
7. Kusmin I. Die syntaktische Kategorie der Apposition in der deutschen Sprache der Gegenwart (verglichen mit der entsprechenden Kategorie des Russischen). Diss. Berlin, 2019.
8. Riesel E. Stilistik der deutschen Sprache. M., 2018.
9. Schneider W. Stilistische deutsche Grammatik. 3. Aufl. Freiburg, Basel, Wien, 2020.
10. Willmans W. Deutsche Grammatik. Bde. I-III, 2021.

REFERENCES

1. Basler O. (2020). Der große Duden. Grammatik der deutschen Sprache [The big Duden. Grammar of the German language] Edited by Otto Basler, Dudenverlag [in German]
2. Boost K. (2016). Neue Untersuchungen zum Wesen und zur Struktur des deutschen Satzes [New investigations into the nature and structure of the German sentence] Berlin. [in German]
3. Delbrück B. (2021). Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen [Comparative syntax of the Indo-European languages] Vols I–II [in German]
4. Erdmann O., Mensing O. (2018). Grundzüge der deutschen Syntax nach ihrer geschichtlichen Entwicklung dargestellt [Basic features of German syntax according to their historical development] Dept. 1., 2. Stuttgart [in German]
5. Gipper H. (2015). Strukturalismus und Sprachinhaltforschung, in: Satz und Wort im heutigen Deutsch [Structuralism and language content research, in: Sentence and word in contemporary German] Düsseldorf [in German]
6. Jung W. (2021). Kleine Grammatik der deutschen Sprache [Small grammar of the German language. Leipzig [in German]
7. Kusmin I. (2019). Die syntaktische Kategorie der Apposition in der deutschen Sprache der Gegenwart (verglichen mit der entsprechenden Kategorie des Russischen). [The syntactic category of apposition in contemporary German] Diss. Berlin. [in German]
8. Riesel E. (2018). Stilistik der deutschen Sprache [Stylistics of the German language] [in German]
9. Schneider W. (2021). Stilistische deutsche Grammatik [Stylistic German Grammar] 3rd ed. Freiburg, Basel, Vienna [in German]
10. Willmans W. (2021). Deutsche Grammatik [German Grammar] Bde. I-III. [in German]

Наталія ГОРБАЧ,

orcid.org/0000-0001-7743-9845

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри української літератури

Запорізького національного університету

(Запоріжжя, Україна) *horbachnathalia@gmail.com*

ПРОБЛЕМА ДЕСТИГМАТИЗАЦІЇ ХВОРОГО В ПОВІСТІ О. САЙКО «ПТАХИ ЗАВЖДИ ПОВЕРТАЮТЬСЯ»

Статтю присвячено дослідженню повісті сучасної вітчизняної письменниці О. Сайко «Птахи завжди повертаються» з точки зору художньої реалізації в ній проблеми дестигматизації людей із психічними розладами як однієї із тенденцій творення сучасної інклюзивної культури та інклюзивної літератури зокрема. У ній окреслено специфіку персонажної системи творів авторки, яка полягає в увазі до теми людей з інвалідністю, порушеннями фізичного чи ментального здоров'я, особистісною інакшістю, інших потенційно вразливих груп суспільства. Увага до вказаного твору зумовлюється його репрезентативністю з точки зору досить широкого кола порушених питань, зокрема, толерантного ставлення до людського різноманіття, вразливості людської психіки, становища пацієнтів психіатричних закладів та їхньої стигматизації в суспільстві. Аналіз повісті «Птахи завжди повертаються» проводився із урахуванням закорінених у міфологічній свідомості наших предків приводів ініцування хворих, що втілювалися в моральній моделі інвалідності. Саме нерозуміння справжніх причин хворобливого фізичного чи психічного стану людини породжувало ірраціональні пояснення, що спричиняли комплекс її неповноцінності, соціальну ізоляцію, почуття незручності перед оточенням тощо.

У статті акцентується, що активізація формування інклюзивної культури України має на меті не лише фізичне удоступнення та адаптацію для людей із особливими потребами різноманітних закладів, культурно-освітніх просторів, але й привернення до неї уваги через твори мистецтва, зокрема, літератури. Вони мають бути адресовані найширшій аудиторії реципієнтів задля усвідомленого прийняття представників вразливих категорій, спростування негативних стереотипів щодо них та пошук і вироблення шляхів порозуміння в суспільстві. Проблема інакшості персонажів повісті О. Сайко «Птахи завжди повертаються» – важливий чинник формування і поширення інклюзивної культури. Порушуючи проблему ставлення суспільства до людей із розладами психіки, її авторка демонструє важливість прийняття та поваги до відмінностей у проявах власної індивідуальності, дестигматизації людей за станом їхнього здоров'я.

Ключові слова: повість, інклюзія, інакшість, інклюзивна література, інклюзивна культура, толерантне ставлення, особисте різноманіття.

Natalia HORBACH,

orcid.org/0000-0001-7743-9845

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor;

Head of Department of the Ukrainian Literature

Zaporizhzhia National University

(Zaporizhzhya, Ukraine) *horbachnathalia@gmail.com*

THE PROBLEM OF DESTIGMATIZATION OF THE PATIENT IN THE NOVEL “THE BIRDS ALWAYS COME BACK” BY O. SAYKO

The article is devoted to the study of the novel «The Birds Always Come Back» by the contemporary Ukrainian writer O. Sayko in terms of the artistic realization of the problem of destigmatization of people with mental disorders as one of the trends in the creation of modern inclusive culture and inclusive literature in particular. It outlines the specifics of the character system of the author's works, which consists in attention to the topic of people with disabilities, physical or mental health disorders, personal otherness, and other potentially vulnerable groups in society. The attention to this work is determined by its representativeness in terms of a fairly wide range of issues raised, in particular, tolerant attitude to human diversity, vulnerability of the human psyche, the situation of patients in psychiatric institutions and their stigmatization in society. The analysis of the novel «The Birds Always Come Back» was conducted taking into account the reasons for the othering of patients rooted in the mythological consciousness of our ancestors, which were embodied in the moral model of disability. It was the lack of understanding of the true causes of a person's painful physical or mental condition that gave rise to irrational explanations that led to an inferiority complex, social isolation, feelings of awkwardness in front of others, etc.

*The article emphasizes that the intensification of the formation of an inclusive culture in Ukraine is aimed not only at physical access and adaptation of various institutions, cultural and educational spaces for people with special needs, but also at drawing attention to it through works of art, in particular literature. They should be addressed to the widest possible audience of recipients in order to consciously accept representatives of vulnerable categories, refute negative stereotypes about them, and search for and develop ways of understanding in society. The problem of the otherness of the characters in O. Sayko's novel *The Birds Always Come Back* is an important factor in the formation and spread of inclusive culture. By raising the issue of society's attitude towards people with mental disorders, the author demonstrates the importance of accepting and respecting differences in the manifestations of one's own individuality, and destigmatizing people based on their health status.*

Key words: story, inclusion, otherness, inclusive literature, inclusive culture, tolerant attitude, personal diversity.

Постановка проблеми. Одна із тенденцій сучасної інклюзивної культури та інклюзивної літератури зокрема пов'язана із дестигматизацією хворих, зосібна, людей із психічними розладами. В Україні, де на третьому році війни, за підрахунками Всесвітньої організації здоров'я, близько 10 мільйонів людей мають ризик виникнення проблем із психічним здоров'ям (див.: В Україні..., 2024), увага до цього аспекту бачиться особливо на часою. Вона є важливою не тільки для осіб, що мають подібні розлади, але й для решти суспільства, оскільки для перших здатна збільшити шанси на можливість жити повноцінно, не боятися говорити про свої проблеми й за потреби звертатися за допомогою, а для других – засвідчити досвід інших, дати змогу відчувати себе на їхньому місці, спонукати до морально-етичних роздумів, наблизити до прийняття та побудови успішної комунікації з тими, хто відрізняється від нас самих.

Вагомим засобом формування і поширення інклюзивної культури – толерантного ставлення до кожного члена суспільства через визнання його індивідуальності, гарантування прав на дотримання власних переконань, сповідування цінностей – є художня література. Однією із авторок, у творчості якої представлена тема соціальної інклюзії і дестигматизації осіб із психічними розладами зокрема, є львівська письменниця Оксана Сайко.

Повісті та оповідання авторки виходили друком у виданнях «Літературний Тернопіль», «Літературний Львів», «Дзвін», «Дніпро», «Літературна Україна» тощо. Першою книгою, що побачила світ у «Видавництві Старого Лева» 2012 року, стала збірка оповідань «Новенька та інші історії». Одне із оповідань цієї збірки увійшло до аудіокниги для незрячих дітей (проект «Відчути книгу» фонду Дениса Силантьєва), яку озвучили відомі українські актори. Також у доробку О. Сайко повісті «Кав'ярня на розі» (2013), «До сивих гір» (2015), «Поки впаде зірка» (2015), «Птахи завжди повертаються» (2017), «Волоцюги» (2017), «Слухаючи годинник» (2018), «Нетутешній» (2018), «Майже казка» (2018), роман «Забута мелодія» (2019). За

письменницею уже встигло закріпитися звання авторки творів для підліткової аудиторії. Хоча сама письменниця так не вважає, наголошуючи, що її твори адресовані людям, котрі, незалежно від віку, «шукають у житті власне «я», які самотні й незрозумілі оточенню» (Назарук, 2017). Дійсно, у більшості творів О. Сайко порушується тема інакшості, стигматизації людей різного віку в суспільстві. Звертає на себе увагу низка спільних ознак, які притаманні головним чи другорядним героям прози О. Сайко:

- герої наділені фізичними вадами («До сивих гір», «Забута мелодія», «Майже казка»);

- мають психічні розлади, психологічні проблеми або оточення вважає їх божевільними, дивакуватими («Птахи завжди повертаються», «Поки впаде зірка», «Кав'ярня на розі», «Майже казка»);

- походять із неіснуючих і/або неповних родин, а якщо мають мачуху чи вітчима – то лихих, несуть тягар батьківського досвіду чи поведінки («До сивих гір», «Птахи завжди повертаються», «Нетутешній», «Слухаючи годинник», «Поки впаде зірка», «Майже казка»);

- опиняються на маргінесі суспільства («Волоцюги», «Забута мелодія»);

- не знаходять порозуміння з оточенням, прагнуть самотності, що може втілюватися в мотивах мандрів, дороги («Поки впаде зірка», «До сивих гір», «Майже казка», «Нетутешній»);

- мають ромське походження або в різний спосіб взаємодіють із представниками цього етносу, що одночасно символізує потяг до волі, надприродного та інше їх («Волоцюги», «Птахи завжди повертаються», «Поки впаде зірка»);

- через психоемоційну інакшість мають особливі стосунки з природою, наділені магічними здібностями («Поки впаде зірка», «Майже казка»).

Огляд системи персонажів цих творів переконує в тому, що вони підпадають під широке розуміння інклюзії, котре включає не лише осіб із інвалідністю чи серйозними порушеннями розвитку, але й представників різних потенційно вразливих груп. «Рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами», прийняті

ЮНЕСКО 1994 року на Всесвітній конференції з питань освіти осіб з ООП у Саламанці (Іспанія), пропонують такий перелік цих категорій: «безпритульні та діти, які працюють, діти з віддалених районів або вихідців із кочового населення, діти, які належать до мовних, етнічних або культурних меншин та діти інших, менш сприятливих або маргіналізованих районів чи груп населення» (Саламанська декларація..., 2017). Таке розуміння інклюзії передбачає врахування цілого кола проявів інакшості, які «можуть стосуватися фізичного здоров'я, психоемоційного стану, вроджених чи набутих ознак зовнішності, гендерних, вікових, культурних, релігійних, поведінкових, мовних чи будь-яких інших проявів і тим самим вирізняти його з-поміж оточення» (Горбач, 2023: 150). А, отже, дає можливість розглядати твори О. Сайко крізь призму реалізації в них інтенцій інклюзивності. Саме потенціал її епічних творів у процесі формування і поширення інклюзивної культури зумовив нашу увагу до них.

Стан дослідження. Друковані спершу в періодиці твори О. Сайко принесли їй відзнаку міжнародного конкурсу «Гранослов–2006», повість «Волоцюги» стала переможницею в конкурсі журналу «Дніпро» 2009 року, а книга «Новенька та інші історії» потрапила до довгого списку премії «Книга року ВВС–2012». Чи ж не найвідомішим твором авторки стала повість «До сивих гір», головною героїнею якої є 15-річна дівчинка з інвалідністю Яська. Вона посіла помітне місце в переліку творів української інклюзивної літератури й стала вивчатися на уроках позакласного читання в школі. Попри це, за винятком повісті «До сивих гір», якій присвячено статтю Т. Шарової й О. Бодика (Шарова, Бодик, 2022) та розвідку У. Петришиної (Петришина, 2023), твори О. Сайко до цього часу не були об'єктом літературознавчої рецепції.

Мета статті. Маємо за мету проаналізувати проблему стигматизації людей із психічними розладами на прикладі повісті О. Сайко «Птахи завжди повертаються», оскільки вважаємо її найбільш репрезентативною з точки зору широти порушених питань в образі головної героїні Олени, становища пацієнтів психіатричної лікарні, стигматизацію пацієнтів подібних закладів.

Виклад основного матеріалу. Мотиви іншування хворих, зокрема з психічними розладами, закорінені в міфологічній свідомості наших предків. Нерозуміння ними справжніх причин немочі, інвалідності, смерті призводило до емоційно-образного сприйняття цих процесів і віри у вирішальну роль надприродних сил. Саме в умовах

міфологічного світосприйняття сформувалася моральна модель інвалідності, найважливіші ознаки якої можна окреслити так:

– хвороба або інвалідність є результатом покарання вищих сил за недотримання людиною або її предками суспільної моралі або релігійних приписів;

– з іншого боку, обмежені можливості можуть розглядатися як випробування віри або можливість для розвитку певних рис характеру, відповідно, відсутність фізичного зцілення розцінюється як відсутність віри в Бога;

– послаблення одних функцій в організмі людини неминуче компенсується посиленням інших, що призводить до появи особливих трансцендентальних здібностей;

– недуга однієї особи може призвести до маргіналізації усієї родини, її виключення з соціального життя громади (див.: Gupta, Anand, 2022; Retief, Letsosa, 2018).

Сформоване міфологічним світоглядом розуміння етіології хворобливого фізичного чи психічного стану людини створило цілу низку ірраціонально пояснюваних або насланих (зроблених, підкинутих, підлितих) хвороб, які лікували професійні знахарі за допомогою спеціальних магічних ритуалів і замовлянь, виганяючи, виливаючи, викачуючи, палячи, передаючи, залякуючи їх (див.: Ігнатенко, 2021). Подібний підхід до хвороб в українському фольклорі позначився на їх персоналізації та ставленні до недужого як об'єкту дії надприродних сил чи міфічних істот – тих, кого хвороба обсіла, придавила, задавила, з'їла, задушила, забрала, зломилася, спіткала, на кого вона напала, причепилася тощо (Чибор, 2017).

Християнство дещо відкоригувало погляд на хвороби, детермінуючи їх праведним або гріховним спрямуванням волі людини. Тому для передачі кризи моральності «середньовічна естетика успішно апробувала алегоричний прийом болю, страждань від фізичних недуг, який дозволяв виразити невидиме і умоглядне через видиме і матеріальне» (Герасимчук, 2010: 94). В давній українській літературі порушення духовної цілісності передавалося через погіршення фізичного стану людини, а гармонізація внутрішнього світу, усвідомлення власної гріховності, навпаки, мали наслідком тілесне зцілення, яке варто сприймати як алегорію зцілення душі.

І хоч на зміну моральній з середини ХІХ століття приходять інші моделі інвалідності – медична, соціальна, правова, культурна, економічна, добродійна тощо – але вона досі зберігає свої позиції, спричиняючи комплекс неповноцінності, стиг-

матизацію, соціальну ізоляцію, бажання тримати осторонь людей із певними захворюваннями і станами, почуття незручності перед оточенням у них самих і їхніх родичів.

Увага О. Сайко в повісті «Птахи завжди повертаються», героїня якої 17-річна Олена стає пацієнткою психіатричної лікарні, сконцентрована навколо трьох основних питань: обставини, які викликали погіршення здоров'я головної героїні; становище пацієнтів психіатричної лікарні; стигматизація тих, хто проходив лікування в подібних медичних установах.

Причини, що спровокували в дівчини розлади психіки, закорінені в родині. Після ранньої смерті чоловіка мати Олени, відчуваючи соціальну незахищеність і страх самотності, приводить у дім іншого. У погоні за «жіночим» щастям, вона не лише закриває очі на неробство та пиятику чоловіка, але й ігнорує почуття доньки, яка не може знайти спільної мови з вітчимою. Постійна напруга призводить до того, що дівчина починає в уяві виробляти план помсти: «від тих безконечних думок та фантазій, які не знали меж, почала боятися, що справді можу вчинити щось лихе» (Сайко, 2017: 15). Негаразди вдома, низький соціальний та матеріальний статус родини (мати – кухарка, прибиральниця, вітчим – робітник) перетворюють Олену на самітницю: через брак пристойного одягу дівчина сторониться однолітків, їй не хочуть бачити в себе заможні батьки однокласників, побоюючись крадіжок. Смерть матері, яка не витримала зради обранця, провокує проблеми з психікою Олени: «Спочатку вона замкнулася в кімнаті і, звисившись головою вниз із балкона, цілими днями вигукувала, що її матір убили. А потім поводитися так, наче та була жива. Розмовляла з нею і таке інше...» (Сайко, 2017: 121).

Повісті не властива «чорнушність» у зображенні психіатричної лікарні. Перебування тут героїні показано крізь призму внутрішнього життя закладу, взаємин пацієнтів, хоч і не позбавлених незвичних поведінкових проявів, але загалом доброзичливих і незагрозливих для них самих чи інших. О. Сайко в такий спосіб підважує міфи про абсолютну суспільну небезпеку таких осіб, повну непередбачуваність їх поведінки. Добором персонажів авторка наголошує, що проблеми із психічним здоров'ям можуть мати люди, незалежно від їхніх інтелектуальних здібностей, освіти чи професії. Твір змушує переглянути й упереджене негативне ставлення до людей із проблемами психічного здоров'я, базоване на помилковому переконанні про невиліковність психічних розладів.

Олена критично сприймає поведінку пацієнтів, але при цьому в їхній характеристиці звучить докір світові «нормальних» людей: «тут я вірила кожному. Тут кожен говорив тільки правду. Тут не було місця для брехні, фальші чи нещирості. Тут кожен мав свої переконання та захоплення, які були цілком справжні. Тут кожен перебував у своєму світі, який був цілком реальним та правдивим» (Сайко, 2017: 25).

Водночас О. Сайко торкається і дразливих аспектів у ставленні до осіб з психічними розладами, зокрема, інституційної дискримінації – принизливого або жорстокого поводження з боку медичного персоналу. Так, медсестра з санітаркою задля розваги змушують танцювати Лялю, знімаючи незграбні рухи пацієнтки на камеру телефону. В їхніх діях – і нерозуміння специфіки хвороби, яка сприймається як свідоме бажання пацієнта дошкулити працівникам закладу, і намагання вимістити незадоволення умовами своєї праці на найбільш незахищених: «Сьогодні знову ліжко обробила, танцівниця... – незадоволено пробурмотіла вона (санітарка – Н. Г.) напханим їжею ротом» (Сайко, 2017: 36).

Проблема стигматизації людей із розладами психіки в повісті «Птахи завжди повертаються» порушується на прикладі різних персонажів, демонструючи відмінні її прояви в суспільстві. Так, причиною нетолерантного ставлення та бажання дистанціюватися від торговця солодощами – дивакуватого сусіда Олени – стає зовнішній вигляд і поведінка чоловіка (у спеку він міг ходити в теплому пальто, не запирав квартиру на замок, а вдома пік тістечка, щоб годувати ними птахів). «Я забороняю тобі розмовляти з тим бовдуром, – наказує Олені мати. – Він не при здоровому глузді і може заподіяти тобі кривду... Більше ніколи не говори з тим типом» (Сайко, 2017: 35).

Ситуація ж із самою Оленою набуває у творі іншого звучання. Стигматизація дівчини відбувається при відсутності жодних відхилень у її поведінці, лише на підставі самого факту перебування в психіатричній лікарні. Її спроби працевлаштуватися навіть посудомийкою приречені на невдачу, оскільки у свідомості людей усі відомі їм негативні стереотипи про психічнохворих переносяться на будь-які, навіть найменші, порушення психіки: «директор не бажає брати на роботу людей невірноважених і сумнівних, які мають проблеми із психікою» (Сайко, 2017: 109). Авторка підкреслює стійкість і поширеність стереотипів, за допомогою яких суспільство встановлює соціальні бар'єри перед особами з порушенням психічного здоров'я. Показово, що дівчина зазнає

зневажливого ставлення навіть у себе вдома від співмешканки вітчима Вальки («Жартуєш? Хіба божевільних виліковують? ... Авжеж, відпустили, щоб не годувати. Чи мало таких вештається містом?») (Сайко, 2017: 120)) та своєї однокласниці, яка й розповідає про хворобу Олени в кафе.

У фіналі твору головна героїня, знесилена новими обставинами життя, навідується до лікарні: «Якби мені трохи сили... Якби мені хоч трохи тієї сили, я б поборолла обставини і здолала безвихідь! І не дозволила б підступній клятій Вальці хазяйнувати в моїй хаті! І вигнала б її геть! Показала б їм, зарозумілим і підлим, яка я «божевільна»! Зціпивши зуби, усім на зло намагалася б знайти себе і бути щасливою!» (Сайко, 2017: 120). З одного боку, тут вона сподівається набути внутрішньої рівноваги, а з іншого, стан Олени свідчить про певну самостигматизацію, що виявляється в заниженні самооцінки під дією негативних уявлень суспільства про хворобу і здатна призвести до появи в героїні комплексу неповноцінності.

Висновки. Отже, формування інклюзивної культури України, що активізувалося впродовж кількох останніх років, передбачає не лише фізичне удоступнення для людей із особливими потребами різноманітних закладів інфраструктури, адаптацію фестивального, музейного, виставкового, театрального, бібліотечного та інших просторів до їхніх можливостей, але й творення мистецького продукту певної тематики Ці твори мають бути адресовані найширшій глядацькій, читацькій аудиторіям задля усвідомленого прийняття представників потенційно вразливих категорій, розвіювання негативних стереотипів щодо них, вироблення шляхів порозуміння в соціумі. Проблема інакшості літературних персонажів – важливий чинник формування і поширення інклюзивної культури. Повість «Птахи завжди повертаються» О. Сайко, що вербалізує проблему ставлення суспільства до людей із розладами психічного здоров'я, демонструє важливість підтримки особистого різноманіття, прийняття та поваги до відмінностей у проявах власної індивідуальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. В Україні близько 10 мільйонів людей мають ризик психічних розладів – ВООЗ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3904969-v-ukraini-blizko-10-miljoniv-ludej-maut-rizik-psihicnih-rozladiv-vooz.html>
2. Герасимчук С. Алгоритм хвороби (каліцтва) у давньоукраїнській літературі. *Літературознавчі студії* / за ред. П. Білоуса. Житомир : ЖДУ, 2010. Вип. 3. С. 93–100.
3. Горбач Н. Художня рецепція феномену інакшості як підґрунтя інклюзії (за повістю Д. Матіяш «Марта з вулиці Святого Миколая»). *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету*. 2023. Вип. 65. Т. 1. С. 148–153.
4. Ігнаценко І. Народна медицина. URL: <https://honchar.org.ua/blog/narodna-medycyna-i173>
5. Назарук В. Оксана Сайко: «Творчість – це уже відхилення від норми». URL: <https://rivnepost.rv.ua/news/oksana-sayko-tvorchist-tse-uzhe-vidkhilennya-vid-normi>
6. Петришина У. Повість О. Сайко «До сивих гір» як засіб інклюзивного виховання. *Українська література в просторі культури і цивілізації* : збірник наукових праць студентів, аспірантів і молодих вчених / відповід. ред. Н. Горбач; ред.-упоряд. В. Ніколаєнко. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2023. С. 92–94.
7. Сайко О. Птахи завжди повертаються : повість. Київ : Академія, 2017. 128 с.
8. Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами та Рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text
9. Чибор І. Народні уявлення про хвороби крізь призму фразеології української та польської мов. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. 2017. № 52. С. 46–75.
10. Шарова Т., Бодик О. Соціалізація людей з особливими потребами в суспільстві крізь призму європейських цінностей (на матеріалі творчості О. Сайко «До сивих гір»). *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобицьк : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 56. Т. 3. С. 141–149.
11. Gupta K., Anand R. From Representation to Re-Presentation: A Study of Disability in Literature and Cinema. *International Journal of Innovation and Multidisciplinary Research*. 2022. Vol. 1, Is.1. P. 89–96.
12. Retief M., Letsosa R. Models of disability: a brief overview. *HTS Theologiese Studies / Theological Studies*. 2018. № 74 (1). URL: <https://hts.org.za/index.php/hts/article/view/4738/10985>

REFERENCES

1. V Ukraine blyzko 10 milioniv luidei maiut ryzyk psykhychnykh rozladiv – VOOZ (2024) [In Ukraine, about 10 million people are exposed to the risk of mental disorders – WHO]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3904969-v-ukraini-blizko-10-miljoniv-ludej-maut-rizik-psihicnih-rozladiv-vooz.html> [In Ukrainian].
2. Herasymchuk S. (2010) Alehoriia khvoroby (kalitstva) u davnoukraiinskii literaturi [Allegory of illness (mutilation) in ancient Ukrainian literature]. *Literaturoznavchi studii / za red. P. Bilousa. Zhytomyr : ZHDU, Vyp. 3. 93–100.* [In Ukrainian].
3. Horbach N. (2023) Khudozhnia retseptsiia fenomenu inakshosti yak pidgruntia inklyuzii (za povistiu D. Matiash «Marta z vulytsi Sviatoho Mykolaia») [The Artistic Reception of the Phenomenon of Otherness as a Basis for Inclusion (Based

on the Novel «Martha from St. Nicholas Street» by D. Matiyash)]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk : mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu. Vyp. 65. T. 1. 148–153. [In Ukrainian].

4. Ihnatenko I. (2021) Narodna medytsyna [Traditional medicine]. URL: <https://honchar.org.ua/blog/narodna-medytsyna-i173> [In Ukrainian].

5. Nazaruk V. (2017) Oksana Saiko: «Tvorchist – tse uzhe vidkhylennia vid normy» [Oksana Sayko: «Creativity is already a deviation from the norm»]. URL: <https://rivnepost.rv.ua/news/oksana-sayko-tvorchist-tse-uzhe-vidkhilennya-vid-normi> [In Ukrainian].

6. Petryshyna U. (2023) Povist O. Saiko «Do syvykh hir» yak zasib inkluzyvnoho vykhovannya [O. Sayko's story «To the Gray Mountains» as a means of inclusive education]. Ukrayinska literatura v prostori kultury i tsyvilizatsii : zbirnyk naukovykh prats studentiv, aspirantiv i molodykh vchenykh / vidpovid. red. N. Horbach; red.-uporyad. V. Nikolayenko. Zaporizhzhya : Zaporizkyy natsionalnyi universytet. 92–94. [In Ukrainian].

7. Sayko O. (2017) Ptakhy zavzhdy povertaiutsia : povist [Birds always come back : story]. Kyiv : Akademiia. 128 s. [In Ukrainian].

8. Salamanska deklaratsiia pro pryntsyipy, polityku ta praktychnu diialnist u haluzi osvity osib z osoblyvymy osvitnimy potrebamy ta Ramky dii shchodo osvity osib z osoblyvymy osvitnimy potrebamy (1994). [The Salamanca Declaration on Principles, Policies and Practices in the Field of Education for Persons with Special Educational Needs and the Framework for Action on Education for Persons with Special Educational Needs]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text [In Ukrainian].

9. Chybor I. (2017) Narodni uivlennia pro khvoroby kriz pryzmu frazeolohii ukrainskoi ta polskoi mov [Folk perceptions of disease through the prism of Ukrainian and Polish phraseology]. Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej, 52. 46–75. [In Ukrainian].

10. Sharova T., Bodyk O. (2022) Sotsializatsiia liudey z osoblyvymy potrebamy v suspilstvi kriz pryzmu yevropeiskykh tsinnosti (na materialii tvorchosti O. Sayko «Do syvykh hir») [Socialization of People with Special Needs in Society through the Prism of European Values (Based on the Material of O. Saiko's Novella «To the Gray Mountains»)]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Drohobych : Vydavnychiy dim «Helvetyka». Vyp. 56. T. 3. 141–149. [In Ukrainian].

11. Gupta K., Anand R. (2022) From Representation to Re-Presentation: A Study of Disability in Literature and Cinema. International Journal of Innovation and Multidisciplinary Research. Vol. 1, Is.1. 89–96.

12. Retief M., Letsosa R. (2018.) Models of disability: a brief overview. HTS Teologiese Studies / Theological Studies. 74 (1). URL: <https://hts.org.za/index.php/hts/article/view/4738/10985>

UDC 81:378

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-25>

Elina GRODSKA,

orcid.org/0000-0002-1122-2878

Candidate of Cultural Sciences, PhD,

Associate Professor at the Foreign Languages Department

National University "Odesa Polytechnic"

(Odesa, Ukraine) grodskaelina@gmail.com

Ludmila SHAPA,

orcid.org/0000-0002-3502-4577

Candidate of Philological Sciences, PhD,

Associate Professor at the Foreign Languages Department

National University "Odesa Polytechnic"

(Odesa, Ukraine) shapa.od@gmail.com

Maryna TOMENKO,

orcid.org/0000-0002-4149-0320

Senior Lecturer at the Foreign Languages Department

National University "Odesa Polytechnic"

(Odesa, Ukraine) mtomenko7@gmail.com

INTRODUCTION OF CORPUS RESEARCH RESULTS INTO THE PROCESS OF TEACHING SPECIALIZED ENGLISH

The article describes the sequence of steps for introducing the results of the study into the educational process and systematization of units of the text corpus for this purpose. The corpus itself is based on scientific texts of the specialty "Automobile Engineering", taken from foreign journals of this field of knowledge: Automobile Engineering, Auto Industry and others. The size of the text corpus is 300 thousand tokens, which is quite sufficient for this type of research. Based on the texts, a probabilistic-statistical model (frequency dictionary) of this technical specialty was created.

The goal of the article is to determine the order of presentation in the educational process of thematic groups of terms, which function in the text corpus "Automobile Engineering". The first step was to extract terms from the frequency dictionary and create a terminology system. Then all terms were classified according to the principle of belonging to the terminology subsystems of various areas included in the specialty "Automobile Engineering". It was determined that the terminology system of automotive engineering is quite ramified, and includes 12 technical areas with their specific subsystems. It should be noted that along with the lexical components of the subsystems, the statistical data were also presented that describe such a characteristic as the frequency of term use, as well as the total number of terminological units in the subsystems.

And the final result, which was actually intended for introduction into the educational process – the creation of lexical-thematic groups, including the terms describing the functioning of some specific object in the field of "Automobile Engineering", for example, engine, car repair, metrology, etc. Such groups were created in the following way: one (or several) most frequent terms defining any of the concepts of the specialty "Automotive Engineering" were taken as a core, and in accordance with the description of this concept, the remaining terms that participate in the description procedure were added to the lexical-thematic group. In this way, 12 lexical-thematic groups were created, which were presented to students for memorization and explanation of the work of engineering objects.

Key words: *lexical-thematic group, terminological system, area of knowledge, scientific and technical discourse, token.*

Еліна ГРОДСЬКА,

orcid.org/0000-0002-1122-2878

кандидат культурологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов

Національного університету «Одеська політехніка»
(Одеса, Україна) *grodskaelina@gmail.com*

Людмила ШАПА,

orcid.org/0000-0002-3502-4577

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов

Національного університету «Одеська політехніка»
(Одеса, Україна) *shapa.od@gmail.com*

Марина ТОМЕНКО,

orcid.org/0000-0002-4149-0320

старший викладач кафедри іноземних мов

Національного університету «Одеська політехніка»
(Одеса, Україна) *mtomenko7@gmail.com*

ЗАПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ КОРПУСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ПРОЦЕС ВИКЛАДАННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті описано послідовність кроків впровадження результатів дослідження в навчальний процес та систематизацію одиниць текстового корпусу для цього. Сам корпус базується на наукових текстах зі спеціальності «Автомобільна інженерія», взятих із зарубіжних журналів цієї галузі знань: *Automobile Engineering*, *Auto Industry* та ін. Розмір текстового корпусу становить 300 тис. слововживань, що є цілком достатнім для такого типу дослідження. На основі текстів створено імовірно-статистичну модель (частотний словник) цієї технічної спеціальності.

Мета статті – визначити порядок подання в навчальному процесі тематичних груп термінів, що функціонують у текстовому корпусі «Автомобілебудування». Першим кроком було виділення термінів із частотного словника та створення термінологічної системи. Далі всі терміни були класифіковані за принципом належності до термінологічних підсистем різних галузей, що входять до складу спеціальності «Автомобільна техніка». Визначено, що терміносистема автомобільної техніки є досить розгалуженою і включає 12 технічних галузей зі своїми специфічними підсистемами. Слід зазначити, що поряд з лексичними компонентами підсистем наведено також статистичні дані, які описують таку характеристику, як частотність слововживання, а також загальну кількість термінологічних одиниць у підсистемах.

І кінцевим результатом, який, власне, і розраховувався на впровадження в навчальний процес, було створення лексико-тематичних груп, що містять терміни, які описують функціонування певного об'єкта галузі «Автомобілебудування», наприклад, двигун, ремонт автомобілів, метрологія та ін. Такі групи створювалися наступним чином: за ядро брали один (або декілька) найпоширеніших термінів, що визначають будь-яке з понять спеціальності «Автомобільна техніка», і відповідно до опису цього поняття, решта термінів, які беруть участь у процедурі опису, додано до лексико-тематичної групи. Таким чином було створено 12 лексико-тематичних груп, які були представлені студентам для запам'ятовування та пояснення роботи об'єктів техніки.

Ключові слова: лексико-тематична група, термінологічна система, галузь знань, науково-технічний дискурс, слововживання.

Problem Statement. For quite a long time, scientific research in the field of theoretical linguistics did not have an outlet in the practical application of their results. It is known that in every dissertation there is a phrase about the possible applied use of the results of the work carried out. However, such a phrase usually remained a simple declaration. And there is a logical explanation for this since at that time linguistic research was often purely theoretical in nature and considered any linguistic or grammatical phenomenon (or any of its characteristics) mainly on the basis of the language system.

At first, this also concerned such a modern and vast topic as corpus linguistics. The first stage of speech modeling, i.e. the formation of probabilistic-statistical models, otherwise known as frequency dictionaries, was closely connected with computer translation, primarily of texts that are the part of scientific and technical discourse. However, later the basis of corpus linguistics became the idea of the need to check the implementation of linguistic phenomena in real texts, and then even the opposition of speech to language, as well as the priority position of speech in

the well-known dichotomy “language – speech”, and the proclamation of it (speech) as the source of any changes in the language system.

The next stage in the development of corpus linguistics, and especially that area where the emphasis was on compiling such dictionaries, was the unexpected realization of the fact that the units included in their composition and systematized in an appropriate manner can be successfully introduced into the educational process when teaching foreign languages. Thus, it can be said that the very introduction of the results of dissertation research into teaching and its methodology is practically taking place.

This work represents one of the attempts to describe the nomenclature of systematized speech units extracted from a probabilistic-statistical model and tested on a text corpus of the corresponding specialty, and then a substantiated order for introducing them (speech units) into the educational process.

Research Analysis. A review of available sources of linguistic literature devoted to research in the field of terminology, i.e. description of terminological units, reliable methods of forming terminological systems of various areas of technical knowledge, stratification of lexical layers, etc., demonstrated intensive research and practical work, most often based on text corpora. It can lead to yielding the reliable and often unexpected results. For example, an analysis of the obtained nomenclature of terminological units after stratification (division into lexical layers) showed a tendency for words to move from one lexical layer to another depending on the content (Shapa, Tomasevich, Dantsevich, 2015; Чорновол, 2004).

Most often, the description of terminological systems in dissertations is formed with the wide application of the system-structural approach and field theory (Bourigault D., Condamines A., 1993; Felber, 2002; Ray, 1997; McKendrick, 2004; Ullman 1992; Nida, 1975). Much less common is the classification of terms that distributes units of the terminological layer of vocabulary by the branches of industry that are part of a particular sublanguage and represents the share of each branch, determined by statistical calculations (Goffman, 1974; Teun Van Dijk 1992). This method was used in the given article. However, this method is not enough to present the obtained results in the educational process, since it only states the fact of using units from terminological systems that came from various fields of technology. This only makes it possible to compile a list of such technical fields. However, for introducing terminology into the educational process, a much more reliable and informative method is the theory of nuclear construction of thematic groups of the terminology

system (Temmerman, 2000; Albrecht, 1992), which allows distributing the obtained terminological units into thematic groups reflecting the characteristics of specific objects. In our case, these are the objects described in the texts of engineering field “Automobile Engineering”.

Goal of the article. The purpose of the article is as follows: in accordance with the stated task of introducing the results of scientific research into the educational process (in our case, the process of teaching specialized English), to determine the order of presentation of the created thematic groups, the units of which function in the text corpus “Automobile Engineering”.

Base Material. First of all, we should describe the sequence of steps that lead to achieving the goal mentioned in p. Goal of the article.

1. Based on the texts on automobile industry, a text corpus of this specialty was created using the continuous sampling method. The reason why the corpus on the automotive industry was chosen was that it (the automobile industry) is currently one of the most rapidly developing. The actual text corpus was compiled from scientific articles taken from the foreign journals *Automobile Engineering*, *Auto Industry*, since only in specific situations of professional discourse can one trace the beginning and then the dynamics of the development of terminology systems. The total size of the corpus is 300 thousand tokens.

2. The next step was to compile a probabilistic-statistical model (frequency dictionary) of the specialty “Automobile Engineering”. A computer was used to count identical word forms and then convert them into words.

3. All terms were extracted from the frequency dictionary, and a terminology system of the specialty “Automobile Engineering” was created. It includes terminological subsystems of industrial branches, the objects of which are implemented in the creation of cars and which, thus, are mentioned in texts on this specialty.

4. Based on the list of terminological subsystems for introduction into the educational process, a classification of terminological units was carried out and lexical-semantic (thematic) groups of the terminology system were created, covering the main scientific concepts of this specialty and their lexical content.

The entire frequency dictionary was divided into three stratification layers: common, general scientific, and terms. It should be noted that the stratification of dictionaries into three lexical layers was implemented not so long ago. Usually, linguists considered only two layers – common and terminological. However, in the

process of accumulation of frequency dictionaries, increasing their number, units were noted that could form a separate lexical layer – general scientific. The selection of such units is usually a rather problematic process, since there were and still are no clear criteria for their selection. Nevertheless, based on many research works, we join the opinion that the units of the general scientific group can be: the terms that function in all fundamental sciences (mathematics, physics, chemistry); terms of areas of knowledge that are auxiliary, i.e. secondary (although necessary) for describing objects of the considered branch of industry. An equally important method in creating a list of general scientific units was the method of questioning specialists in a given area of knowledge, who could accurately determine whether this word is included in the list of technical concepts of the automobile industry.

So, first of all, a list of industries, on the basis of which the future terminological subsystems of the technical field “Automobile Engineering”, was compiled. This list includes 11 branches, which demonstrates the enormous ramifications of this area of knowledge, which the authors of the article tried to take into account while introducing term system into the educational process:

1. Automotive – total number of words 531, total number of tokens (T) is 44529;
2. Physics – total number of words 156, total number of T is 3616;
3. Chemistry – total number of words 43, total number of T is 3248;
4. Mathematics – total number of words 56, total number of T is 2194;
5. Automation and computer engineering – total number of words 33, total number of T is 33;
6. Electrical engineering – total number of words 56, total number of T is 1583;
7. Economics – total number of words 62, total number of T is 1340;
8. Measuring equipment (metrology) – total number of words 17, total number of T is 852;
9. Medicine – total number of words 28, total number of T is 847;
10. Academic concepts – total number of words 9, total number of T is 349;
11. Meteorology – total number of words 7, total number of T is 226.

The entire list consists of 998 words and 60794 tokens.

The first place is occupied by the terminology of the automobile subsystem, which is natural for the texts of this type of scientific communication, for example: *car, vehicle, automobile, van, machine,*

truck, engine, motor, diesel, valve, speed, piston, cylinder, gear, bearing, exhaust, combustion, torque, cycle, transmission, ignition, starter, chamber, pump, carburettor, compression, spark, rotary, convert, heavy-duty, rotate, burn, loss, absorber, cap, filtration, lubricate, plug, stroke, screw, etc. In terms of the number of tokens, it makes up 75.2% of the total number of tokens of the terms of the sublanguage automobile engineering, and 55.2% in terms of the number of different words.

The second place according to the most frequently used tokens is the physics subsystem: *temperature, heat, effect, result, period, motion, field, mass, noise, flame, arc, ray, beam, strength, stage.* To some extent, these words have lost their general scientific status and have become part of the common layer.

The third most frequently used tokens are in the chemistry subsystem: *fluid, fibre, analysis, component, mixture, gasoline, water, composite, aluminium, hydrogen, carbon, glass, plastic, coating, compound, coolant, catalytic, solution, rubber, plastics, base, film, lubricant, silicon, lubrication, octane, resin, catalyst, thermoplastic, additive, halogen, layer, petroleum, oxygen, fabric, etc.* Here, again the transition of units from the general scientific layer to the terminological layer is clearly observed.

Further, we can mention the units of subsystem of mathematics: *ratio, angle, centre, total, range, degree, function, half, average, diameter, value, peak, corner, coefficient, plus, zero, curve, term, square, parallel, number, figure, drawing, integral, radius, etc.* Mathematical terminology, interspersed in the texts of the automobile engineering, enriches and determines the automotive terminology system, giving it a strictly scientific character.

Terminological units of such areas of knowledge as automation and computer technology turned out to be quite numerous: *program, computer, electronic, data, memory, microcomputer, mode, input, microprocessor, processing, simulation, display, option, automation, sonic, etc.* It should be noted that the concepts of computer technology are expressed by words borrowed from the literary language and through metaphorical use have become terms: *memory, input, output, record, channel, button, tie, warning, respond, control, etc.*

The electrical engineering subsystem is represented by lexical units formed on the basis of physical terms, but is considered as a separate subsystem due to the division of these sciences into separate areas of activity: *contact, cable, electric, current, filament, cord, plate, switch, lamp, circuit, coil, generate, wire, supply, winding, generator, alternator, conduction, terminal, resistor, electrode, relay, voltage, etc.*

Economic terms also turned out to be quite frequent: *economy, manufacturer, investment, market, expensive, automaker, benefit, owner, growth, agency, project, money*, etc.

The terms of the metrology subsystem: *size, distance, mile, area, timing, meter, width, dimension, measurement, inch, feet, pound, second, kilometer, horsepower, litre; meteorology: weather, wind, wet; academic concepts: study, school, academic, instruction, rule, manual, education, student, training*, etc. are presented fragmentarily, but in terms of the number of tokens they are quite numerous and can be considered characteristic units of the automobile engineering specialty.

Medical terms are represented by such lexemes as: *ambulance, panic attack, fracture, injury, weakness*, etc.

The subsystem "Academic concepts" is limited to such terms as: *profession, documentation, driver license, officer*, etc.

The terms of the subsystem "Meteorology" include the following units: *temperature, weather, forecast, rain, fog, precipitation*, etc.

The availability of the presented terminological subsystems allowed to form lexical-thematic groups, necessary for introduction into the process of teaching English for the students of the Automobile Engineering Institute. The creation of such groups was based on the already presented terminological subsystems.

The groups of such kind were formed as follows. First, the basic concepts of a particular specialty were defined, then nuclear (basic) terms were extracted from the terminology system, which constitute the core of the terminology system and which are lexical carriers of the basic scientific concepts of the specialty being described. The units necessary for description and specification are united around the cores of the terminology system, both those functioning in the basic terminology of science and those borrowed from related fields of knowledge and included in the terminology system (which in the future will be called "lexical thematic group 'LTG') as its integral part. Identical terms are sometimes encountered in various LTGs. This is due to the fact that all parts of the car are interconnected, and some devices participate in several types of car operation.

In the terminology of the area "Automobile Engineering" 12 lexical-thematic groups are distinguished. Their content depends on the thematic weight of various sections of the science being studied. The order of their introduction into the educational process also depends on the significance of the concepts included in the conceptual system of a given specialty.

1. Engine: *engine, motor, diesel, four-cylinder, internal, cylinder, stroke, piston, port, cycle, valve, chamber, rotation, torque, compression, rotary, rotation, slide, pushrod, reciprocate, oil, cold, combustion, exhaust, gear, gearbox, crank, crankshaft, cam, camshaft, cap, start, starter, convert, converter, spring, emission, filter, filtration, axle, heavy-duty, belt, drum, intake, bearing, pump, case, ring, lock, knock, distributor, idle, chamber, throttle, overload, shook, inflation, rocker, ring, absorber, recirculation, rod*.

2. Power system: *carburettor, feed, travel, indication, petroleum, petrol, gasoline, burning, ignition, chemical, solution, mixture, compound, octane, nitrogen, oxide, oxygen, fuel-air, air, water, clear, warning, screw, spindle, hole, vacuum, tube, tubing, bed, pneumatic, channel, manifold, drop, hitch, push, running, lead, absorb, energy-absorbing, automatic, sensor, adapter, emission-control, solenoid, handle, rich, poor*.

3. Electrical equipment of engine: *electric, current, alternative, direct, positive, negative, induce, circuit, phase, charge, insulate, cable, wire, parallel, series, clamp, winding, electromotive, brush, ring, magnet, magnetic, right, left, force, accumulate, contact, switch, head-lamp, lamp, battery, illuminate, seal, plate, light, filament, reflector, actuator, generator, regenerator, heat, heater, resistor, transistor, relay, terminal, cord, tank, turbine, plug, button, plastic*.

4. Transmission: *transmission, friction, flywheel, impeller, push, clutch, turn, drive, driveshaft, drivability, roof, pedal, actuate, supply, discharge, running, backing, block, fan, puller, ball, bracket, steel, housing, mounting*.

5. Chassis: *wheel, tire, brake, train, bolt, disk, key, pickup, radius, guide, blade, delivery, accessory, attachment, tighten, frame, preventive, front, caster, edge, compressor, tip, drag, rack, rib-type*.

6. Control mechanisms: *car, automobile, auto, power, reduce, pressure, brake, wheel, resin, drive, drive-shaft, crankshaft, shaft, cam, head, screw, rotary, push-rod, lubrication, fuel-air, air, supply, clutch, rod, consumption, turn, torque, dynamometer, valve, ball, pedal, friction, compressor, fluid*.

7. Structure of the body, interior and other components of the car: *vehicle, bumper, radiator, drum, frame, chassis, scale, belt, seat, glass, chamber, penal, coil, film, shape, rear, compact, bottom, top, back, section, roof, window, gauge, drag, bolt, camshaft, crankshaft, crankcase, impeller, distributor, absorber, lifter, adapter lever*.

8. Vehicle operation: *service, technology, technical, system, company, test, treatment, plant, produce, production, application, reduce, specify, speed, machine, lathe, installation, auxiliary, instrument, mount, install*,

hardware, maintenance, alignment, drive, double-acting, stationary, remove, add, replacement, body, model, mold, die, light-weight, surface, depth, assembly, sheet, type, outside, diesel, consumption, program, weather, documentation, injury.

9. Automobile production and repair: *design, modify, engineering, license, trade, investment, schedule, plan, tax, manager, engineer, designer, builder, team, department, specification, project, plant, shop, space, room, roof, floor, door, wall, gap, hole, column, tower, housing, build, restore, structure, building, making, construction, face, rim, base, frame, sidewall, door-to-door, blade, pipe, lock, key, tubing compartment.*

10. Fundamentals of traffic safety: *movement, traffic, transportation, cruise, trip, fleet, flow, motocross, race, strip, highway, way, track, line, pedestrian, urban, safety, turning, accident, collision, crush, collapse, failure, damage, obstacle, danger, weather, wind, wet, stop, ground, depth, length, surface, traction, location, situation, passenger, behavior, study, instruction, goal, manual, death, fast, mile, load, fatigue, access.*

11. Design of motor transport and auto repair enterprises for technical maintenance: *repair, service, park, private, automobile, principle, facility, hardware, machinery, analyzer, fitting, preventive, mechanic, fuel, supply, burning, system, casting, removal, regrind, full-size, characteristics, requirement, environment, penalty, servicing, economy, crisis, capital, investment, business, contract, competitor, patent, consumer, partner, researcher, dealer, trade, expenditure, rental, sale, saving, benefit.*

12. Safety precautions in motor transport: *way, street, tunnel, flow, transport, contact, pressure, passage, motion, parking, working, cable, circuit, safety, vital, people, individual, depression, weather, atmospheric, light, ambulance.*

Thus, it can be noted that the most active terminological units are the terms of the LTG “Engine”. They are included in the overwhelming majority of industries presented in the field “Automobile Engineering”, except for the subsystems “Chemistry”, “Meteorology” and “Academic Concepts”. Less active are the terms of the LTG “Car Production and Repair”, they are included in seven subsystems; LTG “Electrical Equipment of engine” and “Car Operation”

interact with six subsystems; the groups “Control Mechanisms” and “Fundamentals of Traffic Safety” are included in five subsystems; “Transmission” and “Safety Engineering in Automobile Transport” interact with four areas of knowledge; “Power Supply System”, “Device of the Body, Interior and Other Units of the Car” and “Design of Motor Transport and Auto Repair Enterprises” are presented in three subsystems; LTG “Chassis” is used only in one subsystem.

Conclusions. All the stated facts allow us to draw the following conclusions.

1. The terminological system of the technical field “Automobile Engineering” is one of the most complex lexical objects of this type. This is due to the extremely ramified system of concepts existing in this field, which covers a significant number of not only concepts directly related to the production and operation of cars, but also the industries related to production and operation, for example, repair, traffic safety, weather conditions, etc.

2. The lexical-thematic groups may include terms that are duplicated in other groups, since the description of cars covers not one thematic area, but several ones.

3. The most numerous in terms of its thematic areas included in the lexical-thematic group is the one “Engine”. Almost all areas of the automobile industry are involved here, except for the subsystems “Chemistry”, “Meteorology” and “Academic concepts”. The smallest number of terminological subsystems is observed in the lexical-thematic group “Chassis”, it includes only one subsystem of terms.

4. The facts described in the article show that only studies of real texts make it possible to obtain accurate and reliable results that can be subsequently introduced into the methodology of the educational process. They allow us to speak not in general about any grammatical or lexical phenomenon of language and speech, but to present specific and verified data.

5. The authors came to the conclusion that not only the lexical component is important when introducing lexical units functioning in texts of any area of scientific and technical discourse into the learning process, but also statistical data that give us the opportunity to identify the hierarchy and order of lexical material presentation.

BIBLIOGRAPHY

1. Shapa L.V., Tomasevich N.P., Dantsevich L.G. Terminologization of adjectives in the texts of scientific communication (on the material of the sublanguages of Electrical Engineering). *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series “Philology”*. Харків, 2015. № 73. С. 172-179. URL: <https://periodicals.karazin.ua/philology/article/view/5712>
2. Чорновол Г. В. Новітня економічна термінологія та її стилістичне вживання в сучасній українській мові (на матеріалі періодичних видань): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2004. 23 с.

3. Bourigault D., Condamines A. Terminology & Artificial Intelligence. France, Toulouse: Universite de Toulouse, 1993. 134 p.
4. Felber H. Terminology Manual. Paris: UNESCO, Infoterm, 2002. 426 p.
5. Ray R. International Business Law: texts, cases and readings. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall, 1997. 738 p.
6. McKendrick E. Contract Law. Text, Cases and Materials. Oxford University Press. 2004. 1239 p.
7. Ullman S. Semantics: An introduction to the science of meaning. The UK, Oxford: Basil Blackwell. 1962. 278 p.
8. Nida E. A. Componental Analysis of Meaning. The Hague Paris: Mouton, 1975. 272 p.
9. Goffman E. 1975 Frame analysis: An essay on the organization of experience. N.Y. etc.: Harper & Row, 1974.
10. Teun Van Dijk. Ideology: A Multidisciplinary Approach. London: Sage, 1998.
11. Temmerman R. Towards new ways of terminology description: the sociocognitive approach. Amsterdam. USA: Philadelphia, John Benjamins Publ. Co. Vol. 3 Terminology and Lexicography. Research and practice. 2000. 259 p.
12. Albrecht J. & Baum R. Fachsprache und Terminologie in Geschichte und Gegenwart. Tiibingen, 1992. 333 s.

REFERENCES

1. Shapa L.V., Tomasevich N.P., Dantsevich L.G. Shapa L.V., Tomasevich N.P., Dantsevich L.G. (2015) Terminologization of adjectives in the texts of scientific communication (on the material of the sublanguages of Electrical Engineering). *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series "Philology"*. Kharkiv. № 73. C. 172-179.
2. Chornovol H. V. (2004) Novitnia ekonomichna terminolohiia ta yii stylistychni vzhivannia v suchasni ukrainskii movi (na materialii periodychnykh vydan) [The latest economic terminology and its stylistic use in the modern Ukrainian language (based on the material of periodicals)]: Avtoref. dys. ...kand. filol. nauk: 10.02.04. Kyiv. 23 s. [in Ukrainian].
3. Bourigault D., Condamines A. (1993) Terminology & Artificial Intelligence. France, Toulouse: Universite de Toulouse. 134 p.
4. Felber H. (2002) Terminology Manual. Paris: UNESCO, Infoterm. 426 p.
5. Ray R. (1997) International Business Law: texts, cases and readings. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall. 738 p.
6. McKendrick E. Contract Law. Text, Cases and Materials. Oxford University Press. 2004. 1239 p.
7. Ullman S. (1962) Semantics: An introduction to the science of meaning. The UK, Oxford: Basil Blackwell. 278 p.
8. Nida E. A. (1975) Componental Analysis of Meaning. The Hague Paris: Mouton. 272 p.
9. Goffman E. (1975) Frame analysis: An essay on the organization of experience. N.Y. etc.: Harper & Row.
10. Teun Van Dijk (1998) Ideology: A Multidisciplinary Approach. London: Sage.
11. Temmerman R. (2000) Towards new ways of terminology description: the sociocognitive approach. Amsterdam. USA: Philadelphia, John Benjamins Publ. Co. Vol. 3 Terminology and Lexicography. Research and practice. 259 p.
12. Albrecht J. & Baum R. (1992) Fachsprache und Terminologie in Geschichte und Gegenwart. Tiibingen. 333 s.

УДК 82.091

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-26>

Андрій ГУРДУЗ,
 orcid.org/0000-0001-8474-3773
 кандидат філологічних наук,
 доцент кафедри української мови і літератури
 Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського
 (Миколаїв, Україна) gurdai@ukr.net

«ВСІ ДУШІ» ДЕБОРИ ГАРКНЕСС У КОНТЕКСТІ ФЕНТЕЗІЙНОГО РОМАНУ ПЕРШИХ ДЕСЯТИЛІТЬ ХХІ СТ.

Дослідження генетики маскультурних матриць і зумовлених ними пізніших текстів досі здійснювалося на недостатньому рівні. Особливий інтерес у контексті сучасного художнього простору становить трилогія «All Souls», Дебори Гаркнесс як бестселер, котрий виявляє стійкі зв'язки з рядом попередніх жанрових зразків, узгоджується з видозміненою на початку ХХІ ст. парадигмою фентезійного роману та виявляє інноваційні акценти стосовно свого тематичного кластера і щодо актуальної проблеми рецепції у фентезійній прозі соціокультурних явищ ХХ ст. Д. Гаркнесс пропонує синтетичний продукт, репрезентативний для молодшого покоління фентезійників, який оперує системою переосмислених легендарно-міфологічних образів і мотивів та органічно вливається в корпус політично заангажованого і виховного фентезійного роману першої третини ХХІ ст.

У статті вперше визначено комбінаторний принцип міфопоетичної парадигми «Всіх душ» Д. Гаркнесс із погляду традиції й новаторства у фентезійному контексті. Показано тяжіння трилогії до джойсівського типу міфотворчості. При цьому з'ясовано кореляцію твору з попередніми зразками метажанру, у першу чергу – генетичний зв'язок з «Сутінками» С. Маєр. Також висвітлено особливості комбінаторики міфопоетичної парадигми «Всіх душ» та маркери їх органічності актуальній фентезійній парадигмі; простежено гендерні акценти трилогії. Дебютні у Д. Гаркнесс «Всі душі» виділяються в сучасному фентезійному контексті у зв'язку з виходом у них на перший план іпостасі відродженої жінки як Іншої, з послідовно розвиненою маєрською проблематикою. Відображення у творі базових аспектів оновленої метажанрової парадигми засвідчує близькість художнього мислення Д. Гаркнесс чинним тенденціям літературно-мистецького процесу. Домінація (відродженого, сильного) жіночого образу і наступна трансформація художнього світу завдяки вчинкам героїні стає для сучасного роману фентезі закономірністю, зумовленою глибокими психологічними зрушеннями свідомості людства. Простежуване розбалансування традиційних сюжетних схем сигналізує про перегляд базових імперативів культури і може оцінюватись амбівалентно. У «Всіх душах» розвинені прогресивні ідейні вектори генетично пов'язаної з трилогією «сутінкової саги» С. Маєр, а також синтезовано досвід попередньої вампіриади.

Викладені нами висновки щодо дебютного твору Д. Гаркнесс формують основу міфопоетичного вивчення її художньої прози і можуть бути розширені.

Ключові слова: фентезі, тенденція, парадигма, концепт, вампіриада, трансформація.

Andrii GURDUZ,
 orcid.org/0000-0001-8474-3773
 Candidate of Philological Sciences,
 Associate Professor at the Department of Ukrainian Language and Literature
 V.O. Sukhomlynskyi National University of Mykolaiv
 (Mykolaiv, Ukraine) gurdai@ukr.net

“ALL SOULS” BY DEBORAH HARKNESS IN THE FANTASY NOVEL CONTEXT OF THE FIRST DECADES OF THE XXI CENTURY

The study of the genetics of the matrices of mass culture and the later texts determined by them has been implemented so far at an insufficient level. Of particular interest in the context of modern art space is Deborah Harkness's "All Souls" trilogy as a bestseller, which reveals stable links with a number of previous genre examples, consistent with the modified at the beginning of the XXI century paradigm of the fantasy novel and reveals innovative accents in relation to its thematic cluster and in relation to the actual problem of reception in fantasy prose of socio-cultural phenomena of the XX century. D. Harkness offers a synthetic product representative of the younger generation of fantasy writers; these writers operate with a system of reinterpreted legendary-mythological images and motifs and organically flow into the corpus of politically engaged and educational fantasy novels of the first third of the XXI century.

Our article defines for the first time the combinatorial principle of the mythopoetic paradigm of "All Souls" by D. Harkness from the perspective of tradition and innovation in a fantasy context. The attraction of this trilogy to Joyce's

type of myth-making is shown. At the same time, the correlation of the artistic work with previous samples of the metagenre was clarified, first of all, the genetic connection with "Twilight" by S. Meyer. The peculiarities of the combinatorics of the mythopoetic paradigm of "All Souls" and the markers of their organicity to the current fantasy paradigm are also highlighted; the gender accents of the trilogy are traced. The debut work for D. Harkness "All Souls" stand out in the modern fantasy context due to the fact that they bring to the fore the hypostasis of a reborn woman as the Other, with consistently developed the Meyer problematics. The reflection of the basic aspects of the updated metagenre paradigm in this work proves the closeness of D. Harkness's artistic thinking to the current tendencies of the literary-artistic process. The dominance of a (revived, strong) female image and the subsequent transformation of the artistic world thanks to the actions of the heroine becomes a regularity for the modern fantasy novel, caused by deep psychological shifts in the consciousness of culture. The observed imbalance of traditional plot schemes signals a revision of the basic imperatives of our culture and can be evaluated ambivalently. In "All Souls" the progressive ideological vectors by S. Meyer's "twilight saga", genetically related to the trilogy, are developed, and the experience of the previous vampiriade is also synthesized.

The conclusions we have presented regarding the debut novel by D. Harkness form the basis of the mythopoetic study of her artistic prose and can be expanded.

Key words: *fantasy, tendency, paradigm, concept, vampiriade, transformation.*

Постановка проблеми. Посилена уважність фентезійного роману XXI ст. до попередніх зразків метажанру органічна тенденції переосмислення літературою себе і частіше проявляється в інтертекстуальних рішеннях. Опускаючи приклади епігонства, зауважимо, що однією з прикмет ряду сучасних фентезійних текстів є вплив на їх формування ідейних і часом сюжетно-образних концепцій знакових попередніх зразків. Прикметно, що умовно матричними в контексті масової культури можуть ставати не ті твори, в яких оригінальні ідеї чи сюжетні стратегії прописані вперше, а тексти з зумовленим у різний спосіб найбільшим аудиторним резонансом: наприклад, романні цикли «Гаррі Поттер» («Harry Potter») Дж. К. Ролінг, «Сутінки» («Twilight») С. Маєр або «Дім дивних дітей» («Miss Peregrine's Home for Peculiar Children») Р. Рітза. Дослідження генетики маскультурних матриць і певно зумовлених ними пізніших текстів досі здійснювалося на мінімальному й недостатньому рівні, хоча перспективність розроблення такої проблематики очевидна вже для з'ясування ролі нових творів у метажанрі з погляду традиції й новаторства, а також для визначення допустимих меж рецепції й онаціоналізації фентезійних систем образів у локальних літературних системах, виявлення послідовності чи перервності розвитку в метажанрі окремих ідейно-тематичних ліній та їхніх сполучень.

Особливий науковий інтерес у контексті сучасної масової культури становить трилогія «Всі душі» («All Souls», 2011–2014) американки Дебори Гаркнесс як національний бестселер, котрий виявляє стійкі генетичні зв'язки з рядом попередніх жанрових зразків, узгоджується з видозміненою на початку XXI ст. парадигмою фентезійного роману та виявляє виразні інноваційні акценти і стосовно свого тематичного кластера (міське фентезі), і щодо актуальної проблеми рецепції у фентезійній прозі соціокультурних

явищ XX ст. Попри резонансність серед читацької та глядацької аудиторії (успішна екранізація належить реж. Х. К. Медіні: «A Discovery of Witches», Велика Британія, 2018–2022), «Всі душі» поки не потрапляли до фокусу фахових досліджень, на відміну від іншого циклу, з котрим безпосередньо пов'язані, – «Сутінки» С. Маєр. Аналіз «сутінкової саги» свого часу не набув комплексності, але розкрив її основні ідейно-тематичні вектори (зокрема, Марселою Костиховою), співвідношення етичного змісту і його формального вираження (Лікке Гуаніо-Улуру) тощо. Відштовхуючись багато в чому від імперативів С. Маєр, Д. Гаркнесс пропонує синтетичний маскультурний продукт, репрезентативний для молодшого покоління фентезійників, який оперує системою переосмислених легендарно-міфологічних образів і мотивів та органічно вливається в художній корпус політично заангажованого і виховного фентезійного роману першої третини XXI ст.

Аналіз досліджень. Недослідженість трилогії «Всі душі» Д. Гарнесс та обмеженість бодай певно аналітично вартісних рецензій на неї зумовлюється низкою факторів, серед яких – відносна втомленість критики та реципієнта від потоку реінтерпретацій вампіриади, що проявляється у вибірковій обсервації навіть раніше нашу-мілих версій XXI ст. (помітна вже в розвідках М. Костихової (Kostihova, 2012) чи Х. Маклауд (MacLeod, 2014)); нерозпрацьованість механізмів переосмислення в сучасних текстах метажанру проблем етичного комплексу (Лікке Гуаніо-Улуру (Guanio-Uluru, 2015)) і тенденцій рецепції у фентезійному антуражі соціокультурного, політичного спектру XX – початку XXI ст., що утруднює наукове просування в цій сфері. Водночас аспектна оцінка окремих авторських рішень Д. Гарнесс у романах циклу з погляду традицій й новаторства вперше дана нами, зокрема стосовно дифузних сполучень трансформацій легендарно-

міфологічних образів, загальних тенденцій переосмислення в метажанрі ХХІ ст. таких структур (Гурдуз 2023, 62, 269, 286), національних акцентів у сучасному фентезі (Гурдуз 2023, 299). Пропонується стаття містить спробу комплексного розгляду трилогії з опертям на компаративний гендерний, психоаналітичний, імагологічний досвід розробок інших споріднених художніх текстів ХХІ ст., що є актуальним і перспективним.

Мета статті – вперше визначити специфіку міфопоетичної парадигми трилогії «Всі душі» Д. Гаркнесс із погляду традиції й новаторства у фентезійному контексті (зокрема, дияволяди) перших десятиліть ХХІ ст. Ключовими завданнями при цьому бачимо а) з'ясування кореляції трилогії з попереднім фентезійним контекстом, у першу чергу – генетичного зв'язку з «сутінковою сагою» С. Маєр; б) висвітлення особливостей комбінаторики міфопоетичної парадигми «Всіх душ» та маркерів їх органічності актуальній фентезійній парадигмі, а також простеження гендерних акцентів трилогії.

Виклад основного матеріалу. Актуальність дослідження «Всіх душ» Д. Гаркнесс як культурно помітного і генетично зумовленого явища (сюжетно – у вампіраді й дияволяді в цілому) посилюється тим фактором, що базовий для неї текст «Сутінків» С. Маєр сам є недостатньо осягненим, і його дослідження набуває більшої повноти під час порівняння з творами, виниклими на хвилі його популярності і які так чи інакше розвивають окреслені С. Маєр проблемні вектори. Дебютні для Д. Гаркнесс «Всі душі» очевидно виділяються в сучасному фентезійному контексті у зв'язку з виходом у них на перший план іпостасі відродженої жінки як Іншої, з послідовно розвиненою маєрською проблематикою. Героїня Діана Бішоп, відьма, вийшовши заміж за коханого вампіра Метью Клермона та народивши йому двох дітей, відстоює права відьом і включається в розплутування детективної інтриги, доводячи в результаті штучність сюжетно канонічної для трилогії заборони шлюбних взаємин відьом і вампірів (Harkness, 2014: 38). Як професійний історик Д. Гаркнесс обирає для трилогії ближчий собі антураж, модельований діалогом західноєвропейського Середньовіччя й американської дійсності початку ХХІ ст., а в сюжетіці – артикульоване Цв. Тодоровим можливе сполучення фантастичного (у цьому разі містично-наукового) і детективного начал (Todorov, 1973: 51). В останньому письменниця тяжіє до тональності «Коду да Вінчі» («The Da Vinci Code», 2003) Д. Брауна.

У змалюванні сім'ї вампірів (зі змішаним складом) Д. Гаркнесс суголосна більшості сучас-

них інтерпретаторів образу не мертвого, причому «дозволяє» вампіру мати народжених від нього дітей, що для вампіраді кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст. – радикальний крок еволюції (детальніше див.: Гурдуз, 2023: 281–282), який наближає вампіра до людини й нівелює його базову характеристику – *неживої* істоти. Пригадаймо, що лікар Карлайл Каллен у «Сутінках» С. Маєр уважає своїми дітьми врятованих ним у різний час людей. Показовим є наукове обґрунтування Карлайлом у «Світанку» можливості шлюбних пар вампіра і людини (Meuer, 2009: 218)), своєрідно підхоплене Деборою Гаркнесс у «Книзі життя», де також фіксуємо апелювання до генетики (Harkness, 2014: 500) в поясненні народження двійні у шлюбі вампіра і відьми.

При помітних сюжетних сходженнях із «Сутінками» «Всі душі» є художньо автономними і в низці аспектів більш продвинутими, зокрема за рахунок історико-детективного складника інтриги (зосереджений навколо таємничого манускрипту «Ешмол 782» // «Ashmole 782» (Harkness, 2018: 378)). Він інтелектуалізує трилогію, хоча в певному сенсі ускладнює осягнення тексту для пересічного читача (у зв'язку з цим, а також у силу хронологічної близькості до «Сутінків» твір Д. Гаркнесс не досягає рівня феноменальної популярності «вампірської саги»). Як і в «Сутінках», у трилогії (її спін-офф «Перетворення часу» («Time's Convert», 2018) є дещо відстороненим і співвідносним з виданими пізніше від старту базових циклів «Недовгим другим життям Брі Таннер» С. Маєр або «Казками про дивних» Р. Рігза щодо його гексалогії «Дім дивних дітей» тощо) фіксуємо триедину конфігурацію спільнот: *люди – перевертні – вампіри* і жінка Белла Свон як героїня, крізь призму сприйняття котрої розкриваються ці ірраціональні світи, а також *відьми – вампіри – демони* і наратор Діана Бішоп, представниця відьомського табору. Подібними є заборонені дружні взаємини репрезентантів відмінних видів, зафіксовані у «Всіх душах» «заповітом» (Harkness, 2014: 12); він забороняє втручання названих видів у справи людей (Harkness, 2014: 12), будучи співвідносним із вищеназваними популярними у фентезі ХХІ ст. угодами про взаємну нейтральність і невтручання в життя людства надприродних істот; крім того, за дотриманням цього заповіту у творі стежить спеціальний орган – Конгрегація («Congregation» (Harkness, 2014: 12)).

Бунт проти зазначеного давнього заповіту Діани і проти традиції – Белли зближує їхні постаті, хоча Діана не відмовляється від своїх корінь і

свого (соціального) світу, як Белла. Бунт героїні Д. Гаркнесс дає імпульс для порушення штучних бар'єрів у змальованому світі між відьмами, вампірами і демонами. Аналогічно у С. Маєр Белла стає причиною повстання вампірського клану Калленів проти всевладдя у світі нежиті клану Волтурі, в чому вбачаємо антиколоніальний підтекст (у відповідному сполученні культурно різних типів персонажів проявляється особливо популярна в XXI ст. схема зіставлення в одній художній реальності двох і більше автономних легендарно-міфологічних образів). Переосмислення принципів співіснування різних видів як імператив у Д. Гаркнесс артикульоване безпосередньо – це переписування правил, втілене у «Всіх душах» в образі палімпсесту (Harkness, 2018: 15, 181, 213; Harkness, 2020: 452, 504; Harkness, 2014: 209, 467, 554) – популярного в сучасному фентезі концепту (пригадаймо трилогію «Палімпсест» Я. Каторож). Співвідносні нетипові для фентезі інтенції моделювання минулого як (ідеологічної) зброї виявляємо в пізнішому «Залізному полум'ї» («Iron Flame», 2023) Р. Яррос (Yarros, 2023: 38). При цьому Дебора Гаркнесс на прикладі героїні оригінально прописує мотив людини-книги («А книга далеко не пішла. [...] Вона всередині тебе» (Harkness, 2014: 470)); у фентезійному романі XXI ст. такий образ, хоча і з іншим типом вираження, репрезентує Вінкулос у «Джонатані Стренджі і містері Норреллі» («Jonathan Strange & Mr. Norrell», 2004) С. Кларк.

Чільне для тексту «Всіх душ» розмивання межі між реальним та ірраціональним світами, минулим і теперішнім, законами життя біологічних видів тощо і паралельне піднесення такої межі як території суб'єктного балансування персонажів є відображенням трансформації фентезійної парадигми початку XXI ст. і проявляється на різних художніх рівнях. Не дарма Метью Клермон носить на шії сосуд у вигляді домовинки Лазаря зі священною водою (Harkness, 2018: 158) й є магістром ордену «Лицарі Лазаря з Вифанії» (Harkness, 2018: 501); на одному же з нібито триптихів Є. Босха «... воскреслий Лазар... був вельми схожий на Метью» (Harkness, 2020: 421). Традиційно протилежні полюси доброї і злої сили, в такий спосіб, зближуються й отримують можливість узаємопроникнення. Незаперечність жіночої домінанти при цьому підтверджують численні ключові в мета-жанрі перших десятиліть XXI ст. твори (С. Маєр, Р. Рігза, Х. Векер; Д. Корній, В. Гранецької й ін.), хоча паралельно виключної популярності набуває схема міфу про героя, артикульована свого часу О. Ранком (Rank, 2015: 47) і яку простежуємо в

романах Д. Гаркнесс, Дж. К. Ролінг, С. Грін, Р. Рігза, Ю. Червенака, Д. Корній, Я. Каторож та ін.

Конфігурація національного компонента у трилогії Д. Гаркнесс складніша від американо-італійської у С. Маєр: у сюжетно-ігрову американо-італо-французьку площину «Всіх душ» інстальовано пов'язаний з подіями Голокосту єврейський кластер, подібно до гексалогії «Дім дивних дітей» Р. Рігза чи новелізованої Д. Фінгеротом, А. Ірвіном чи С. Муром кіносерії «Люди-Х» («X-Men», США, Велика Британія, 2000–2020) Б. Сингера й інших режисерів. Метафорою зла відповідно додається тут типізований образ фашистської Німеччини часів Другої світової війни. Поєднання доль Діани Бішоп і Метью Клермона ускладнене пам'яттю його сім'ї про те, що батька Метью як члена руху Опору відьми допомогли схопити нацистам, а ті замучили його жорстокими експериментами (Harkness, 2018: 451). Тобто поєднуючись у пару, вампір Метью і відьма Діана долають загальну заборону їхніх видів і неприязнь власне своїх родин. Указівки на страждання батька Метью в концтаборі (Harkness, 2020: 155) мотивують неодноразове згадування у «Книзі життя» Аушвіца (Освенцима) (Harkness, 2014: 482, 483), а також самої гітлерівської армії (Harkness, 2014: 22) і відповідного бліцкригу (Harkness, 2014: 348). Звернемо увагу на зображення у Д. Гаркнесс включеності ірраціональних істот в історичні події, а також на спільну з Р. Рігзом манеру означувати нацистів як «звірів», монстрів: «Відьми допомогли тим звірам упіймати Філіпа» (Harkness, 2018: 451). Тут же варто пригадати концтабірне татуювання Ерика Леншерра, загалом страждання в «нацистських таборах смерті» у «Сазі про Темного Фенікса» («The Dark Phoenix Saga», 2019) С. Мура тощо; в цілому такі історично орієнтовані фрагменти формують єдину тканину пам'яті, піднесеної у фентезійному антуражі.

Прикметно, що штаб-квартира авторитарної Конгрегації, на боротьбу з каноном якої надихає чоловіка-вампіра (прізвище *Клермон*, поряд з англійським іменем *Метью*, є промовистим стосовно французького походження його сім'ї) Діана Бішоп, знаходиться в Венеції, й останнє нагадує співвідносне протистояння кланів Калленів і Волтурі в «Сутінках» С. Маєр. Має власний будинок у Венеції Метью Клермон (Harkness, 2014: 487).

У маєрських «Сутінках» виокремлення американськості персонажів як переваги пунктирне. «Американський шарм» (Harkness, 2018: 666) Маркуса Вітмора у зв'язку з французькою натурою («Я не француз і точно не лицар» (Harkness, 2018: 666)) акцентовано у «Сповіді

відьом», причому Метью Клермон тут наголошує: «Я француз... не італієць» (Harkness, 2018: 546). Прийом зіставлення чи протиставлення за національною приналежністю набуває популярності у фентезі ХХІ ст., причому, як і в вампіраді, часом досягає ідеологічно-оцінного рівня. Усвідомлення вампіром громадянськості у Д. Гаркнесс піднесене, що таку рису немертві демонструють також в «Останньому американському вампірі» («The Last American Vampire», 2015) С. Грем-Сміта.

Подібними в «Сутінках» і «Всіх душах» є небезпечні для героїнь сюжетні ситуації: це входження Діани і Белли у вампірські клани з відповідним заступництвом обранців і нових «сімей» в умовах вороже налаштованого вампірського середовища як такого; народження у шлюбі дітей, котре до цього вважається неможливим, пов'язано з фізичним ризиком для героїнь і тягне потенційне переслідування з боку сюжетних ворогів.

Узаємодія ірраціональних спільнот і людей у тексті Д. Гаркнесс ускладнена порівняно з аналогічними стосунками персонажів у сазі С. Маєр: оскільки відьма Діана Бішоп позиціонована як нелюдина, її сприйняття розкриває взаємини вампірів і демонів як Інших стосовно відьом, котрі самі також є Іншими у розумінні людей (читачів); Белла Свон же сприймає іншість перевертнів і вампірів як людина (до моменту її ініціації у вампіресу), тобто у С. Маєр оптика нарації простіша. «Партія» Діани, порівняно з роллю Белли, розроблена значно детальніше. Белла входить до спільноти вампірів (і перевертнів) як представниця сюжетно слабкого біологічного виду й осягає вампірський світ як більш привабливий для себе та освітлений певною античною божественністю (детальніше див.: Гурдуз, 2023, 282–283); дівчина прагне вампірського безсмертя і себе «нову» пізнає вповні після фізичної смерті – умовного народження серед вампірів. Осягнувши таємницю своєї унікальності, відьма Діана входить у спільноту нежиті як рівна, як носій культурного спадку свого також утаємниченого від людей виду, котрий не здається їй нижчим, як Беллі – її людський. Не нав'язливо, як у сазі С. Маєр, але простежуємо у «Всіх душах» пов'язаність вампірської теми з античністю (наприклад, у зв'язку з ім'ям героїні не раз згадується богиня Діана (Harkness, 2018: 363, 365, 559); довершені фігури вампірів так само порівняні зі скульптурами (Harkness, 2018: 20)) та ангелологією (один з вампірів схожий тут на «ангела доби Ренесансу» (Harkness, 2018: 125), в іншого «ангельське обличчя» (Harkness, 2018: 320) тощо).

Завдяки Беллі і Діані вампіри в зіставлюваних творах пізнають себе глибше, що органічно послі-

довному олюдненню образу вампіра, яке триває з останньої третини ХХ ст. Відзначимо тут не вповні досконалий, з нашого погляду, переклад В. Горбатька назви першої книги трилогії українською мовою як «Сповідь відьом» (Гаркнесс, 2011). Такий переклад не відбиває сутності центрального для циклу здійсненого відьмами *відкриття* про причину біологічно можливого продовження роду парною вампіра і відьми (Harkness, 2014: 483), хоча саме такий сенс заявленого в оригінальному титулі «*A Discovery of Witches*».

Зв'язок трилогії Д. Гаркнесс із рядом інших попередніх зразків сучасних художніх вампірських суспільств – в «Імперії страху» («The Empire of Fear», 1988) Б. Стеблфорда чи «Воїнах світла» («Daybreakers», 2010) реж. П. і М. Спіригів – простежується швидше на рівні традиції без прямих генетичних маркерів. При цьому Д. Гаркнесс слідує тенденції одухотворювати нежить («душа вампіра» (Harkness, 2014: 273)), услід за Б. Стеблфордом, Л. Гамільтоном у «Забороненому плоді» («Guilty Pleasures», 1993), Т. Литовченком у «Двох в чужому домі» (1994) й ін. На тлі змалювання Т. Хаффа, Л. Гамільтона, М. де ла Круз чи С. Грем-Смітом вампірів релігійними відповідна характеристика вампірів «Всіх душ» не є унікальною, хоча виражена послідовно і системно: релігійним є герой Метью Клермон («Шкода, що Метью – християнин» (Harkness, 2020: 149)); сина і доньку вампіра і відьми у «Книзі життя» («The Book of Life», 2014) хрестять у храмі у присутності хрещених батьків – вампірів (Harkness, 2014: 435–436) тощо. Органічно сучасній вампіраді переосмислено Деборою Гаркнесс також концепт вампірського укусу як традиційного атрибуту в тематичному кластері: подібно до раніших «Щоденників вампіра» Л. Дж. Сміт чи «Блакитної крові» М. де ла Круз, у «Всіх душах» укусу може бути метафоричним і застосовуватись для обміну свідомістю, пам'яті вампіра і (часто) віртуальної жертви (Harkness, 2014: 32).

Характерні для сучасної фентезійної прози семантично неочікувані (часто ситуативні) поєднання легендарно-міфологічного матеріалу простежуємо і в Д. Гаркнесс: вампір Метью Клермон, наприклад, тут уявляється «...якимось диявольським поєднанням Ланселота і Супермена» (Harkness, 2018: 374). Популярне нині апелювання до образів супергероїв у вампіраді логічне з погляду підкреслення надможливостей нежиті, хоча у випадку з «Сутінками» С. Маєр набуває підкреслено гендерної тональності, вираженої часом дещо агресивно. Підкреслимо, що в тексті Д. Гаркнесс останнє положення не простежується.

Асоційованість у літературній традиції ірраціонального з музикою також властива «Всім душам» і доповнює їхню мозаїчну міфопоетику. Подібно до співвіднесених із музикою єдинорогів у П. Бігла, Ч. де Лінта чи Л. Таран, Мінотавра – в «Аriadні на Наксосі» Х. Аспейтї, фейрі – у «Джонатані Стренджі і містері Норреллі» С. Кларк чи імбрин у «Домі дивних дітей» Р. Рітза, у вампірів «Всіх душ» Д. Гаркнесс «кожне слово музичне» (Harkness, 2018: 20). Так само сполучене з музичним мотивом спілкування з вампірами Белли Свон у «Сутінках». Загалом звертання митців до музики в розповідях про міфічних істот бачиться не випадковим з урахуванням «...дивовижної близькості між музикою й міфами...» (Lévi-Strauss, 1969: 15).

Висновки. Проаналізовані нами параметри «Всіх душ» є найбільш яскравими маркерами підтвердження суголосності трилогії фентезійного контексту перших десятиліть ХХІ ст. Відображення у творі базових аспектів оновленої в третьому тисячолітті метажанрової парадигми засвідчує органічність художнього мислення Д. Гаркнесс чинним тенденціям літературно-мистецького процесу, а численні оригінальні сюжетні й образні рішення вказують на свіжий погляд молодшого покоління фентезійників на класичні теми і проблеми цивілізації. Виведення на перший план (відродженого, сильного, революційного)

жіночого образу і наступна радикальна трансформація змалюваного художнього світу завдяки вчинкам героїні стає для сучасного роману фентезі закономірністю, зумовленою глибокими психологічними зрушеннями свідомості людства. Простежуване розбалансування традиційних сюжетних схем при цьому сигналізує про перегляд базових імперативів культури і може оцінюватись амбівалентно, однак новизна таких послідовних змін у метажанрі є очевидною. У «Всіх душах» розвинені прогресивні ідейні вектори генетично пов'язаної з трилогією «сутінкової саги» С. Маєр, а також синтезовано досвід попередньої вампіради в цілому. Сказане, сукупно з насиченим інтертекстуальним полем трилогії, говорить про комбінаторний принцип побудови її міфопоетичної парадигми, а отже, про тяжіння до джойсівського типу міфотворчості.

Викладені нами висновки стосовно дебютного твору Д. Гаркнесс формують основу міфопоетичного тлумачення її художньої прози і можуть бути деталізовані й розширені. Стаття поглиблює розуміння малодослідженого кластера фентезійного роману перших десятиліть ХХІ ст., підтверджує загальні закономірності тенденцій розвитку метажанру та окреслює нові підходи конкретної авторки до актуальної соціокультурної проблематики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаркнесс Д. Сповідь відьом / пер. з англ. В. Горбатка; передм. Г. Пагутяк. Харків: Кн. клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2011. 672 с.
2. Гурдуз А. І. Український фентезійний роман 2000–2020 рр. у слов'янському, англійському й американському контекстах: особливості національного міфотворчого коду: монографія. Миколаїв: Іліон, 2023. 528 с.
3. Guanio-Uluru L. Ethics and Form in Fantasy Literature: Tolkien, Rowling and Meyer. New York: Palgrave Macmillan, 2015. x, 261 p.
4. Harkness D. The Book of Life. New York: Penguin Books, 2014. 561 p.
5. Harkness D. A Discovery of Witches. London: Headline, 2018. 695 p.
6. Harkness D. Shadow of Night. London: Headline, 2020. 646 p.
7. Kostihova M. How to Analyse the Works of Stephenie Meyer / ed. A. V. Zee. University of Colorado. North Mankato, Minnesota: ABDO Publishing Company, 2012. 112 p.
8. Lévi-Strauss C. The Raw and the Cooked (Introduction to a Science of Mythology: I) / transl. from the French by J. Weightman, D. Weightman. New York; Evanston: Harper & Row, Publishers, 1969. xiii, 387 p.
9. MacLeod H. S. Cultivating Perspectives: Fragile Bodies in Stephenie Meyer's *Twilight* Series: A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in English. Alberta: University of Alberta, 2014. viii, 209 p. URL: https://era.library.ualberta.ca/items/74330b1-6e59-4f6f-8ba1-6b7ff7cba300/view/c1ee43a9-5317-44ea-b467-6b354c838dd2/MacLeod_Heather_Simoney_201410_PhD.pdf (дата звернення: 24.03.2023).
10. Meyer S. Breaking Dawn. London: Atom, 2009. 702 p.
11. Rank O. The Myth of the Birth of the Hero: A Psychological Exploration of Myth / transl. by G. C. Richter, E. J. Lieberman. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2015. xlviii, 149 p.
12. Todorov Tz. The Fantastic: A Structural Approach to a Literary Genre / transl. from the French by R. Howard. Cleveland; London: The Press of Case Western Reserve University, 1973. 179 p.
13. Yarros R. Iron Flame. Red Tower Books, 2023. 867 p. URL: <https://goo.su/ay1ho> (дата звернення: 21.01.2024).

REFERENCES

1. Harkness D. (2011) Spovid vidom. [A Discovery of Witches] / transl. from. Engl. by V. Horbatko. Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia. [in Ukrainian].

2. Gurduz A. I. (2023) *Ukrainskyi fenteziinyi roman 2000–2020 rr. u slovianskomu, anhliiskomu y amerykanskomu kontekstakh: osoblyvosti natsionalnoho mifotvorchoho kodu*. [Ukrainian fantasy novel of the 2000–2020 in Slavic, English, and American contexts: peculiarities of the national myth-making code]. Mykolaiv: Ilion. [in Ukrainian].
3. Guanio-Uluru L. (2015). *Ethics and Form in Fantasy Literature: Tolkien, Rowling and Meyer*. New York: Palgrave Macmillan.
4. Harkness D. (2014) *The Book of Life*. New York: Penguin Books.
5. Harkness D. (2018) *A Discovery of Witches*. London: Headline.
6. Harkness D. (2020) *Shadow of Night*. London: Headline.
7. Kostihova M. (2012). *How to Analyse the Works of Stephenie Meyer* / ed. A. V. Zee. University of Colorado. North Mankato, Minnesota: ABDO Publishing Company.
8. Lévi-Strauss C. (1969). *The Raw and the Cooked (Introduction to a Science of Mythology: I)* / transl. from the French by J. Weightman, D. Weightman. New York; Evanston: Harper & Row, Publishers.
9. MacLeod H. S. (2014). *Cultivating Perspectives: Fragile Bodies in Stephenie Meyer's Twilight Series: A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in English*. Alberta: University of Alberta, URL: https://era.library.ualberta.ca/items/74330bf1-6e59-4f6f-8ba1-6b7ff7cba300/view/c1ee43a9-5317-44ea-b467-6b354c838dd2/MacLeod_Heather_Simency_201410_PhD.pdf.
10. Meyer S. (2009) *Breaking Dawn*. London: Atom.
11. Rank O. (2015) *The Myth of the Birth of the Hero: A Psychological Exploration of Myth* / transl. by G. C. Richter, E. J. Lieberman. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
12. Todorov Tz. (1973). *The Fantastic: A Structural Approach to a Literary Genre* / transl. from the French by R. Howard. Cleveland; London: The Press of Case Western Reserve University.
13. Yarros R. (2023) *Iron Flame*. Red Tower Books, URL: <https://goo.su/ay1ho>.

УДК 811.161.2'373.611

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-27>

Світлана ДЕРБА,

orcid.org/0000-0002-2906-0344

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри української філології для іноземних громадян
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна) *derbasv@gmail.com, s.derba@knu.ua*

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ СЛОВОТВОРУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИМИ СТУДЕНТАМИ

У доповіді описані основні лінгводидактичні особливості вивчення словотвору української мови. Словотворення є основним засобом поповнення лексичного складу мови, методисти обґрунтовують необхідність ознайомлення іноземних студентів з найпоширенішими способами творення слів. На кафедрі української філології для іноземних громадян Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка іноземні студенти, які навчаються на ОП «Українська мова та переклад (для іноземців)», вивчають окрему дисципліну «Сучасна українська мова. Словотвір» на 2 курсі (ОП Бакалавр). Словотвір – це насамперед можливість семантизації похідного слова з увагою на значення компонентів словотвірної структури, а також шлях збагачення словникового запасу та вираження морфологічної природи нових лексем. Автор наводить тематичний план двох модулів курсу, наприклад, словотвір як розділ мовознавства; предмет словотвору; слово, словоформа, дериват; склад слова; специфіка словотвірних афіксів; морф і морфема; формальна й семантична різниця між ними; правила об'єднання морфів у морфему; корінь і основа слова; типи основ; словотвірні словники й правила їх використання та ін.

При опануванні даної дисципліни передбачені лекційні та практичні заняття, тому автор наводить приклади вправ, навчальних матеріалів. Крім того, мова йде про методи й основні принципи опанування словотвору іноземними студентами, запропоновано систему вивчення основ словотвору, яка була напрацьована протягом багатьох років досвіду викладання цієї дисципліни. Завдання, які пропонуються в даній розробці, систематизовані на початковій і для тих, хто вже опанував основи словотворення української мови. Також наведено приклади вправ і завдань для іноземних студентів з метою вивчення дієслівних префіксів української мови.

Ключові слова: українська мова, словотвір, афікси, деривація, морфема.

Svitlana DERBA,

orcid.org/0000-0002-2906-0344

Candidate of Philology, Associate Professor,
Head of Department of Ukrainian Philology for Foreign Citizens
Taras Shevchenko National University of Kyiv
(Kyiv, Ukraine) *derbasv@gmail.com, s.derba@knu.ua*

LINGUODIDACTIC FEATURES OF LEARNING UKRAINIAN WORD FORMATION BY FOREIGN STUDENTS

The article describes the main linguodidactic features of teaching word formation in the Ukrainian language. Word formation is the main means of replenishing the lexical composition of the language, and methodologists justify the need to familiarize foreign students with the most common ways of word formation. At the Department of Ukrainian Philology for Foreign Citizens of the Educational-Scientific Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv, foreign students enrolled in the program “Ukrainian Language and Translation (for Foreigners)” study a separate discipline “Modern Ukrainian Language. Word Formation” in the 2nd year of study (Bachelor’s degree program). Word formation is, first of all, an opportunity to semantize a derived word with attention to the meaning of the components of the word structure, as well as a way to enrich the vocabulary and emphasize the morphological nature of new lexemes. The author provides a thematic plan of two modules of the course, for example, word formation as a section of linguistics; the subject of word formation; word, word form, derivative; word composition. Specificity of word-formation affixes; morpheme and morpheme. Formal and semantic difference between them: rules for combining morphemes into a morpheme; root and base of a word. Types of bases; word-formation dictionaries and rules of their use, etc.

This discipline involves lectures and practical classes, so the author provides examples of exercises and teaching materials. In addition, the article describes the methods and basic principles of teaching word formation to foreign students, and offers a system of learning the basics of word formation that has been developed over many years of experience in teaching this discipline. The tasks proposed in this development are systematized into beginners’ tasks and tasks for those who have already mastered the basics of word formation in the Ukrainian language. The article also provides examples of exercises and tasks for foreign students to study verb prefixes in the Ukrainian language.

Key words: Ukrainian language, word formation, affixes, derivation, morphemes.

Постановка проблеми. Словотворення є основним засобом поповнення лексичного складу мови, нині мовознавці обґрунтовують необхідність ознайомлення іноземних студентів з найпоширенішими способами творення слів. Свідоме засвоєння основ словотвору не лише сприяє збагаченню, уточненню та систематизації їхнього словника, а й створює підґрунтя для вільного володіння граматичною, орфографічною і стилістичною нормами української літературної мови.

На кафедрі української філології для іноземних громадян Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка діє освітня програма «Українська мова та переклад (для іноземців)», у межах якої іноземні студенти опановують дисципліну «Сучасна українська мова. Словотвір» у четвертому семестрі, об'ємом у 4 кредити (30 лекційних годин і 30 практичних годин, 60 годин самостійної роботи). **Мета** даної розробки – проаналізувати основні засади оволодіння іноземними студентами теоретичними знаннями про системні відношення в галузі словотвору сучасної української мови; вироблення в них вмінь аналізувати похідні слова української мови.

Аналіз досліджень. Для лінгводидактики як галузі прикладного мовознавства *словотвір* – це, на думку таких провідних методистів та мовознавців, як В. Мельничайко, Л. Варзацька, М. Вашуленко, Г. Шелехова, Л. Скуратівський, Н. Остапенко, М. Пентиліук, Л. Паламар, С. Караман, Г. Циганенко, Л. Вознюк, Ю. Ковтун та інших, насамперед можливість семантизації похідного слова з увагою на значення компонентів словотвірної структури, а також шлях збагачення словникового запасу та увиразнення морфологічної природи нових лексем.

Серед останніх досліджень і публікацій варто назвати такі:

А. Нелюба наголошує на тому факті, що сучасна наукова література дає зразки різноманітності витлумачення дериватологічного поняття «спосіб словотворення» і відповідного виокремлення їхніх різновидів. Суперечності в трактуванні зумовлені браком критеріїв у визначенні словотвірності мовних процесів і використаних засобів (Нелюба, 2019: 347).

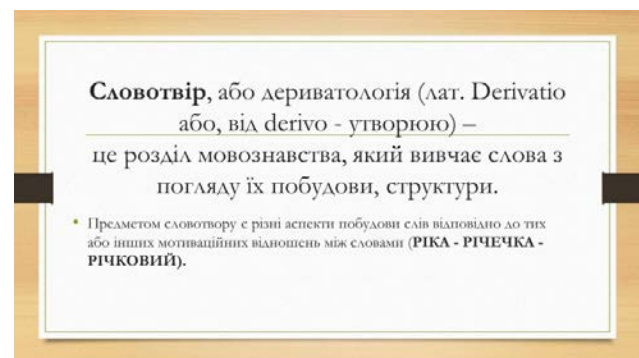
І. Денисовець у своїй праці говорить, що усталено в лінгвістичній теорії виокремлюють способи словотворення відповідно до лексико-граматичного характеру твірної бази і словотворчих засобів (морфологічний, морфолого-синтаксичний, лексико-синтаксичний, лексико-семантичний) та різновидів основних компонентів словотворчих

формантів (афіксальні, основоскладання, абрєвіація). Згідно з її класифікацією всі дериваційні способи характеризують відповідно до опозиції морфологічні/неморфологічні, а сучасна тенденція до дослідження індивідуально-авторських лексем демонструє опозицію традиційні/оказіональні способи словотворення (Денисовець, 2022: 38).

Ю. Чорна у роботі «Словотвірні особливості відмінних okazіоналізмів – назв осіб» виділяє дві групи способів okazіонального словотворення та наводить їх класифікацію (Чорна, 2020: 48–49).

Виклад основного матеріалу. Навчальна дисципліна вчить іноземних студентів розуміти процес, систему й результат творення похідних слів української мови, що перебувають у структурно-семантичних зв'язках; формує навички й уміння аналізувати лексику залежно від складових кожної одиниці, а також самостійно будувати слова, вторинні лексичні одиниці. Студенти знайомляться з головними закономірностями словотворення української мови як у загальних, так і у власних назвах та засвоюють, що слово є значеннєвою одиницею мови, яка формується на основі іншого слова за участю значеннєвих одиниць (коренів, суфіксів, префіксів, флексій) і існує або як постійна єдність звуків, або як система словоформ.

Наведемо приклад слайду, який використовується для навчання іноземних студентів:

У першому змістовному модулі дисципліни студенти опановують такі теми:

- Словотвір як розділ мовознавства.
- Предмет словотвору.
- Слово, словоформа, дериват.
- Склад слова. Специфіка словотвірних афіксів.
- Морф і морфема. Формальна й семантична різниця між ними.
- Правила об'єднання морфів у морфему.
- Корінь і основа слова. Типи основ.

- У другому змістовному модулі:
- Словотвірні словники й правила їх використання.

- Словотвірне значення. Словотвірний тип.
- Способи словотворення в українській мові.

Словотвірні мікросистеми (ланцюг, гніздо).

Галина Степанюк, Лариса Думанська дотримуються думки, яку ми підтримуємо, що на початку навчання доцільніше застосовувати вправи, де вже надано слова з метою спостереження за способами та засобами їхнього утворення з акцентуалізацією на частинах мови та значенні застосовуваних формантів. Наприклад,

дослідити → дослід (іменник; усічення основи);

дослід → дослідник (іменник; суфіксація; суфікс -ник- для позначення виконавця дії),

дослід → дослідження (іменник; суфіксація; суфікс -енн- для позначення процесу),

дослідний (прикметник; суфіксація; суфікс -н- для позначення зв'язку з науковим дослідженням), дослідницький (прикметник; суфіксація; суфікс -цьк- для позначення належності дослідникові).

Поступово презентаційні вправи мають поступитися місцем на користь завдань з утворення похідного слова від твірного, але поки що за допомогою лише морфеми одного типу. Наприклад,

а) залізо → залізний; бетон → бетонний; дорога (г/ж) → дорожній;

б) дерево → дерев'яний; вапно → вапняний; скло → скляний; в) міцний → міцність; пористий → пористість; щільний → щільність (Степанюк, 2021: 230).

Акцент під час виконання словотворчих завдань в іноземній аудиторії ми маємо робити на формантах, які утворюють ту чи іншу частину мови з відповідним лексичним значенням. Наприклад, суфікс -ість- в іменниках застосовують для вираження значення певної властивості предметів та явищ, суфікси -інн-, -анн-, -енн- на позначення процесуальної дії, суфікс -ач-(-яч-) для утворення назв людини за виконуваною дією або назв приладів та механізмів.

Наприклад, назви осіб за національністю і територіальною ознакою творяться від іменних основ – топонімів. Найуживаніші суфікси у цих словотвірних типах для назв чоловічого роду: -анин (-янин), -чанин, -ин (*парижанин, киянин, болгарин*); -ець (-анець) (*українець, китасць*), -ич, -ак, -ит (*одесит, словак, русич*).

Коли будуть сформовані певні навички і засвоєні основи словотвору, можна переходити до більш складних вправ. Найважливішим моментом у цей період є створення викладачем цікавих завдань, що будуть заохочувати студентів і викликати в них інтерес до цієї роботи. Наприклад, утворіть іменників за допомогою суфіксів (без-, за-, при-, над-,

перед-, під-, не-) від слів: звук, кордон, край, город, день, заголовок, потужність, система, правда.

Вправа. Розгляньте морфологічну будову іменників і з'ясуйте, як вони утворені, поясніть.

Водопровід, віраж-фіксаж, важкодум, машиніст, водносець, великодушність, землеробство, дорожочінність, добросердечність, добродій, гуртожиток, перекотиполе, риболов, стародуб, сороконіжки, хлібороби.

Вправа. Визначте, який корінь у словах (вільний чи зв'язаний):

Бочка, вулиця, мило, початок, мир, узутти, роззутися, жир, шило, обстріл, видати, виданий, дати, видати, видача.

Вправа. З'ясуйте, які іменники утворені суфіксальним способом і які безафіксним.

Глибочінь, глибина, синява, синь, прозорість, прозор, суша, гниль, зачіска, начіс, переписування, перепис, вибір, вибори, хода, ходіння, сходити, східці.

Вправа. Визначте в словах твірну основу, словотвірний формант і спосіб словотворення.

• Зразок: Від-ліодд-Ø-я ← ліод-и (префіксально-безафіксний спосіб).

Рад-ість-Ø – радіти (суфіксальним способом),

о-кроп-и-ти – кропити (префіксальний спосіб),

кошт-ов-н-ий – коштувати (суфіксальний спосіб),

У навчальному посібнику «Дієслівні префікси української мови: значення та особливості вживання» зі співавтором Мариною Якубовською ми пропонуємо опанувати афікси української мови (Якубовська, 2023). **Наприклад, префікс НА-**

• 1. спрямувати рух / дію на поверхню (на кого? на що?; що? на що?)

• наїхати, налетіти, наскочити, набрести; наклеїти, надавити, наліпити, надягти

• 2. спрямувати дію на велике накопичення (чого?)

• наварити, наготувати, накупити, надарувати

• 3. максимально насолодитися дією

• начитатися, наговоритися, нагулятися, награтися

• 4. довести дію до кінця (що?; кого? чим?)

• написати, намалювати; навчити, нагодувати, напоїти, налякати

А також певні практичні заняття:

Завдання. Закінчіть речення, використовуючи дієслова у дужках.

1. У мене два абсолютно однакові зошити, і я їх постійно плутаю. Може... (наклеювати – наклеїти (що? на що?)). 2. Ми довго готувалися до маминого дня народження, ... (накупати –

накупити (чого?), наготувати (чого?), напекти (чого?). 3. Надворі стає прохолодно. Може, ти ... (накидати – накинати (що? на що?))? 4. Які гарні квіти! Треба їх поставити в цю вазу, тож, будь ласка, ... (наливати – налити (чого? куди?)). 5. Ліфт зненацька зупинився. І хоча ми декілька разів ... (натискати – натиснути (на що?)).

Завдання. Дайте відповіді на питання, використовуючи дієслова у дужках.

1. Повечеряєте з нами? – (наїдатися – наїстися (де? чим? коли?)). 2. Поїдемо в неділю кататися на лижах? – (накататися (де? коли?)). 3. Пригадуєте пісню з учорашнього фільму? – (наспівувати – наспівати (що?) / награти (що? на чому?)). 4. Тобі не холодно? – (надягати – надягнути (що? на що?)). 5. Чому собака не просить їсти? – (кормити – накормити (кого? чим? коли?)).

Завдання. Замініть виділені словосполучення префіксними дієсловами. Змініть, якщо потрібно, структуру речення.

1. Ми залишимося увечері вдома, тому що довго гуляли після обіду і втомилися. 2. У Лесі болять ноги, бо вона увесь день ходила у справах. 3. Дякую, але я більше не хочу їсти. 4. Олені пода-

ували багато подарунків на день народження. 5. Я вважаю, що цей торт потрібно зверху намастити шоколадним кремом.

Висновки. Таким чином, **результати** вивчення словотвору української мови іноземними студентами-філологами:

1) знати сучасні підходи до вивчення словотвірної системи української мови;

2) знати принципи класифікації морфем, їх виділення у слові та способи творення слів за їх допомогою;

3) знати принципи визначення словотвірних типів, ланцюгів і гнізд;

4) знати методи та прийоми словотвірного аналізу мовних одиниць, зокрема різницю між словотвірним та морфемним аналізом слів;

5) розрізняти всі види деривації, виявляти відношення формально-змістової похідності слів у межах словотвірної пари;

6) аналізувати структуру словотвірних гнізд та ланцюгів.

Вважаємо перспективним подальше вивчення методики викладання семантико-дериваційних процесів з урахуванням цільової аудиторії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Денисовець І. Становлення та розвиток термінів на означення способів словотворення в українській дериватології. *Актуальні питання гуманітарних наук*. № 56. 2022. С. 33–39. Режим доступу: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/56_2022/part_4/6.pdf
2. Ковтун І. До усвідомлення суті морфемного знака : (Розглянемо труднощі морфемного членування слів). *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2009. №10. С. 91–95.
3. Нелюба А. М. До створення енциклопедії українського словотвору (причини, мета, втілення). *Граматичний простір сучасної лінгвоукраїністики*. Київ, 2019. С. 345–353.
4. Степанюк Г., Думанська Л. Особливості викладання української морфеміки та словотвору іноземним студентам технічних закладів вищої освіти. №35. 2021. С. 229–233. Режим доступу: <http://mova.onu.edu.ua/article/view/237859>
5. Чорна Ю. Ю. Словотвірні особливості відмінних okazionalizmiv - назв осіб. *Філологія XXI століття* : зб. наук. пр. студентства й наук. молоді. Харків, 2020. С. 47–50. Режим доступу: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e76024bb-9886-498d-b5d4-2b362bc8fd9b/content>.
6. Якубовська М., Дербя С. Дієслівні префікси української мови: значення та особливості вживання: навч. посібник. Київ, 2023. 239 с.

REFERENCES

1. Denysovets I. (2022) Stanovlennia ta rozvytok terminiv na oznachennia sposobiv slovotvorennia v ukrainiskii deryvatolohii. [Formation and development of terms used to define word formation methods in Ukrainian derivational studies.] *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 56, 33–39. Elektronnyi resurs: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/56_2022/part_4/6.pdf [in Ukrainian].
2. Kovtun I. (2009) Do usvidomlennia suti morfemnoho znaka : (Rozghlianemo trudnoshchi morfemnoho chlenuvannia sliv). [To understand the essence of the morpheme sign: (Let's consider the difficulties of morpheme segmentation of words)] *Ukrainska mova y literatura v serednikh shkolakh, himnaziakh, litseiakh ta kolehiumakh*, 10, 91–95. [in Ukrainian].
3. Neliuba A.M. (2019) Do stvorennia entsyklopedii ukrainskoho slovotvoru (prychyny, meta, vtilennia) [To the creation of the encyclopedia of Ukrainian word creation (reasons, purpose, embodiment)] *Hramatychnyi prostir suchasnoi lnhvoukrainistyky*. 345–353. [in Ukrainian].
4. Stepaniuk H., Dumanska L. (2021) Osoblyvosti vykladannia ukrainskoi morfemiky ta slovotvoru inozemnym studentam tekhnichnykh zakladiv vyshchoi osvity [Peculiarities of teaching Ukrainian morphemics and word formation to foreign students of technical institutions of higher education] *Pytannia perekladoznavstva ta metodyky vykladannia movy*, 35. 229–233. Elektronnyi resurs: <http://mova.onu.edu.ua/article/view/237859> [in Ukrainian].
5. Chorna Yu. Yu. (2020) Slovotvirni osoblyvosti vidminnykh okazionalizmiv – nazv osib [Word-forming features of distinctive occasionalisms – personal names] *Philology of the 21st century: coll. of science pr. of studentship and science. young people*, 47–50. Elektronnyi resurs: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e76024bb-9886-498d-b5d4-2b362bc8fd9b/content>. [in Ukrainian].
6. Yakubovska M., Derba S. (2023) Diieslivni prefiksy ukrainskoi movy: znachennia ta osoblyvosti vzhivannia: navch. Posibnyk [Verbal prefixes of the Ukrainian language: meaning and peculiarities of use: teaching. manual.]. 239. [in Ukrainian].

Орислава ІВАШКІВ-ВАЩУК,

orcid.org/0000-0003-4979-5628

кандидат філологічних наук,

доцентка кафедри філології

Українського католицького університету

(Львів, Україна) *o.ivashkiv@ucu.edu.ua*

Надія БАРДИН,

orcid.org/0009-0007-5158-9782

старша викладачка кафедри філології

Українського католицького університету

(Львів, Україна) *bardyn@ucu.edu.ua*

НАРАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ВІДОБРАЖЕННЯ ОБРАЗУ ПОЛІФЕМА В АНТИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Стаття «Наративні стратегії відображення образу Поліфема в античній літературі» досліджує трансформацію образу кіклопа Поліфема у творах Гомера, Теокріта, Вергілія та Овідія. Основна увага зосереджена на аналізі наративних стратегій, що використовували античні автори для представлення цього міфологічного персонажа. Акцент зроблено на аналізі стратегій, за допомогою яких античні автори передавали характерні риси Поліфема, простежуючи, як його образ змінювався від страшного людоджера в епосі Гомера до закоханого пастуха у буколічній поезії Теокріта, і далі – у переосмисленні Вергілієм та Овідієм. В «Одіссей» Гомера Поліфем постає як лютий і самотній антагоніст, зустріч з яким демонструє його жорстокість і, водночас, наївність. Це дозволяє Одиссею перехитрити кіклопа, що закріплює його образ як страшного, але дещо примітивного створіння. На противагу цьому, у «Ідиліях» Теокріта Поліфем постає як ніжний пастух, закоханий у німфу Галатею, що свідчить про переосмислення його образу в пасторальному жанрі. Поліфем тут – чуйний і тривожний закоханий, який співає про свої почуття і сумує за коханою. Авторі статті аналізують, як наративна стратегія Теокріта надає образу Поліфема людяності та робить його внутрішні конфлікти центральним елементом розповіді. У Вергілієвій «Енеїді» образ Поліфема наближується до гомерівського, однак доповнений трагічними елементами. Вергілій представляє Поліфема як самотню і, можливо, приречену постать, яка, хоч і залишається жахливою, викликає певне співчуття. Ця версія кіклопа поєднує в собі епічні та буколічні мотиви. Нарешті, Овідієві «Метаморфози» синтезують попередні інтерпретації, створюючи багатоплановий образ Поліфема як грізного чудовиська і безнадійного закоханого. Овідій поєднує героїчні й пасторальні риси, відображаючи суперечливу природу Поліфема, який водночас лякає і викликає співчуття.

Стаття аналізує роль прямої мови та монологів у створенні образу Поліфема, що дозволяє глибше зрозуміти його характер. Лінгвістичні особливості мовлення Поліфема вказують на його подвійну природу, що надає цьому персонажеві значної складності у контексті античної літератури.

Ключові слова: наративні стратегії, наратор, монолог, образ, Поліфем, антична література.

Oryslava IVASHKIV-VASHCHUK,

orcid.org/0000-0003-4979-5628

PHD. in Philology,

Associate Professor at the Department of Philology

Ukrainian Catholic University

(Lviv, Ukraine) o.ivashkiv@ucu.edu.ua

Nadiia BARDYN,

orcid.org/0009-0007-5158-9782

Senior Lecturer at the Department of Philology

Ukrainian Catholic University

(Lviv, Ukraine) bardyn@ucu.edu.ua

NARRATIVE STRATEGIES OF REPRESENTING THE IMAGE OF THE POLYPHEMUS IN ANCIENT LITERATURE

The article "Narrative Strategies of Polyphemus' Image Reflection in Ancient Literature" explores the transformation of the Cyclops Polyphemus in the works of Homer, Theocritus, Virgil, and Ovid. The focus is on analyzing the narrative strategies used by these ancient authors to portray this mythological character. The emphasis is on examining how these strategies convey Polyphemus' traits, tracing his evolution from a terrifying ogre in Homer's epic to a lovesick shepherd in Theocritus' bucolic poetry, and subsequently through reinterpretations by Virgil and Ovid.

In Homer's "Odyssey" Polyphemus appears as a fierce and solitary antagonist, whose encounter with Odysseus highlights both his cruelty and naiveté. This contrast allows Odysseus to outwit the Cyclops, reinforcing Polyphemus' portrayal as a fearsome yet somewhat primitive creature. Conversely, in Theocritus' "Idylls", Polyphemus is reimagined as a gentle shepherd in love with the nymph Galatea, signaling a shift in his portrayal within the pastoral genre. Here, Polyphemus is a sensitive and pensive lover who sings of his feelings and mourns for his beloved. The article examines how Theocritus' narrative strategy humanizes Polyphemus, making his inner conflicts central to the story. In Virgil's "Aeneid", Polyphemus closely resembles Homer's version, though his character is tinged with tragic elements. Virgil presents Polyphemus as a solitary and possibly doomed figure who, while still terrifying, evokes some sympathy. This interpretation blends epic and bucolic motifs, highlighting both his monstrous and tragic aspects. Ovid's "Metamorphoses" synthesizes prior interpretations, creating a multifaceted image of Polyphemus as both a fearsome monster and a hopeless lover. Ovid combines heroic and pastoral traits, reflecting the contradictory nature of Polyphemus, who both frightens and elicits sympathy.

The article also analyzes the role of direct speech and monologues in shaping Polyphemus' character, offering deeper insights into his personality. The linguistic features of Polyphemus' speech illustrate his dual nature, adding complexity to this character within the context of ancient literature.

Key words: narrative strategies, narrator, monologue, image, Polyphemus, ancient literature.

Актуальність проблеми. У цьому дослідженні до уваги беруться особливості відображення художнього образу кіклопа Поліфема в уривках «Одіссеї» (9 пісня) Гомера, «Ідиліях» (6, 11) Теокріта, уривках «Енеїди» (книга 3) Вергілія та «Метаморфоз» (книга 13) Овідія. Актуальною видається потреба простежити впливи грецьких поетів на продовження традиції у римській літературі, адже прийнято вважати, що Вергілій, наприклад, дотримувався «гомерівського» образу Поліфема-жорстокого людожера, а Овідій розвивав підхід Теокріта до сприймання Поліфема як закоханого пастуха. Водночас важливо розкрити реалізацію наративних стратегій обраних авторів у діахронії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасному літературознавчому дискурсі важливими є праці, що стосуються аналізу принципів наратології античних письменників та поетів, як одних із найперших авторів та зразків для насліду-

вання. Зокрема, А. Моррісон у своєму дослідженні архаїчної грецької та елліністичної поезії (Morrison, 2007) звертається до питань визначення первинного оповідача, відділяючи його від так званого «реального автора». Крім того, науковець аналізує монологу, виголошені персонажем, який, таким чином, стає первинним наратором. На його думку, наратор має роль посередника між самою розповіддю та аудиторією. Ще однією важливою працею є спільний доробок кількох авторів «Наратори, реципієнти і наративи в давній грецькій літературі» (Jong, Nünlist, Bowie, 2004). Оригінальний термін *narratee*, використаний у цій назві, ми трактуємо як *реципієнт*, адже не вдається вжити однокореневий термін із *наратор* та *наратив*. *Narratee* позначає адресата наратора, фіктивного суб'єкта, до якого наратор спрямовує свою оповідь (Schmid, 2019).

Аналіз наративних стратегій авторів римської літератури бачимо на конкретних творах Вергілія та Овідія, наприклад, як обов'язкові час-

тини дослідницької літератури The Cambridge Companion to Virgil (Fowler, Barchiesi, 2019), The Cambridge Companion to Ovid (Barchiesi, 2002), Brill's Companion to Ovid (Rosati, 2002) тощо.

Українські науковці також проявляли чималий інтерес до наратологічних студій переважно на матеріалі української та англосовітської літератури, зокрема І. Бехта (Бехта, 2004), М. Легкий (Легкий, 1999), О. Капленко (Капленко, 2005), Л. Мацевко-Бекерська (Мацевко-Бекерська, 2008), М. Руденко (Руденко, 2004) та ін.

Водночас малодослідженими залишаються питання застосування наративних стратегій, що розкривають власне образ Поліфема у творах античності, попри те, що зацікавлення образом кіклопа Поліфема та його дуальної природи не зникає в галузі сучасної класичної філології дотепер. Вчені з різних країн здебільшого аналізували впливи на розвиток літератури першоджерела історії про Поліфема, що зазвичай визначається як дев'ята пісня «Одіссеї» Гомера (Hordern, 2004; Zalewska-Jura, Kłosińska-Nachin, 2014). Безсумнівно, образ одноокого велетня та його протистояння з героєм мають фольклорне походження, а грецька версія цього міту перегукується із світовими зразками (Glenn, 1978; Aguirre, Buxton, 2020).

Мета дослідження. Метою дослідження є висвітлення двох аспектів. Перший аспект: наративні стратегії, що застосовували античні автори в уривках творів, об'єднаних спільним сюжетом про Поліфема. Другий аспект: деякі лінгвістичні особливості мовлення самого кіклопа, відображені у його прямій мові, а це монолог-звертання до барана у Гомера, монолог-пісня до Галатеї у Теокрита та Овідія і т. зв «монолог без слів» у Вергілія.

Виклад основного матеріалу дослідження. В античності присутність/наявність прямої мови була визначальною ознакою жанру епічної поезії. Платон та Арістотель визначають жанр як комбінацію слів персонажа і наратора. В трагедії чи комедії – це лише текст персонажа, а у ліриці чи дифірамбах – лише оповідача. У гомерівському епосі первинний наратор відіграє керуючу роль: він обирає, структурує та представляє наратив слухачу, пояснює рішення чи перебіг подій (Jong, 2006). Він має, так би мовити, повний доступ до історії (Morrison, 2007: 74). За Арістотелем, Гомер добре відчуває і розуміє місце власного голосу, як епічного поета, адже частка його мови не має переважати, оскільки порушує принцип мімезису. Після короткого опису ситуації від імені наратора, Гомер вводить персонажа і надає йому слово. Сучасні дослідження наводять відсоткову частку прямої мови у гомерівському епосі: Іліада – 45%,

Одіссея – 67,7%, що значно переважає це співвідношення у пізніших авторів епосу (Gigli, 2019: 17).

Зустріч Одіссея з Поліфемом описана у дев'ятій пісні «Одіссеї», де він розповідає Алкіною про свої пригоди: відплиття від берегів Трої, зруйнування міста кіконів, загибель багатьох супутників Одіссея, відвідання лотофагів і, врешті, прибуття до країни кіклопів. Одісей, залишивши неподалік свої кораблі, з одним власним кораблем пристає до берега кіклопів. Вибравши дванадцять товаришів, він входить з ними в печеру Поліфема.

Розмова Одіссея з Поліфемом дає нам змогу зробити певні припущення як щодо грецької мови того часу, так і щодо різниці у мовленні тогочасного грека та члена племені кіклопів. Між мовцями гомерівського епосу: богами, людьми, тваринами – немає мовних бар'єрів, вони можуть порозумітися мовою епосу (Gera, 2003: 3). Так, Одісей та кіклоп Поліфем вільно спілкуються один з одним, не потребуючи посередників, хоч і належать до різних народів. Проте, очевидно, спілкування це відбувається не на рівних: Поліфем швидко потрапляє в мовну пастку хитромудрого Одіссея і сприймає Οὔτις як справжнє ім'я цього чоловіка: Οὔτις ἐμοί γ' ὄνομα (Од. 9: 366) – *Звусь я Ніхто на ім'я!*¹. Тому, пізніше, осліплений Поліфем не може пояснити сусідам-кіклопам, як Ніхто його поранив і обманув: ὦ φίλοι, Οὔτις με κτείνει δόλω οὐδὲ βίηφι. (Од. 9: 408–409) – *Друзі, Ніхто, й не насильством мене він, а підступом губить!*

Комунікативні можливості, якими володіє Поліфем, свідчать про певні особливості спільноти кіклопів. Гомер описує їх як примітивну закриту групу створінь, що не здатні збудувати корабель, а, отже, не мають контактів з іншими народами. (Од. 9: 125–129). Вони живуть в печерах, використовують вогонь лише для освітлення та обігріву, але не для приготування їжі. Живуть осібно, не мають законів чи правил, про які могли б домовитись, що демонструє нам слабкі соціальні зв'язки.

Поліфем звертався і до свого улюбленого барана, кажучи: κριὲ πέπον, τί μοι ὦδε διὰ σπέος ἔσσου μήλων / ὕστατος; (Од. 9: 447–448) – *Любий баранку! Чому це сьогодні виходиш останній Ти із печери?* Проте, говорить це з жалем, розуміючи, що той не зможе йому ні відповісти, ні допомогти: εἰ δὴ ὁμοφρονέοις ποτιφωνήεις τε γένοιο / εἰπεῖν ὄππῃ κείνος ἐμόν μένος ἤλασκάζει (Од. 9: 456–457) – *Мав би ти розум такий, як у мене, і вмів би хоч слово вимовити, ти б розказав, де від гніву мого він сховався.* Не будучи прямим адресатом цих слів, все

¹ тут і далі переклад «Одіссеї» Бориса Тена.

це чує Одиссей, проте за обставин, в яких він перебуває, зберігає тишу.

Звертаючись до барана, Поліфем розуміє, що той не здатен відповісти, і насправді ставить ці питання собі (Чому найбільший баран виходить останнім?). Все ж він не запитує прямо «Де Ніхто?», натомість каже: «якби ти міг думати і говорити...». Це питання звучить не для того, щоб отримати відповідь чи інформацію, це, радше, особливий вид монологу – «mute-addressee restriction» – обмеження мовчазним/німим адресатом (Pelliccia, Lloyd-Jones, 1995).

Не маючи достатнього досвіду комунікації, вже з самого початку Поліфем вороже розмовляє з Одиссеєм, що абсолютно не відповідає гомерівським правилам гостинності. Його голос гучний і жахаючий (δεισάντων φθόγγον τε βαρὺν αὐτόν τε πέλωρον (Од. 9: 257) – *Сповнив нас жахом страшний його голос і вигляд потворний*). Не використовуючи стандартних формул привітання, Поліфем грубо запитує ім'я гостя (καὶ μοι τὸν οὐνοῦ εἰπέ αὐτίκα νῦν (Од. 9: 355–356) – *Дай-но, будь ласка, іще, та своє мені тут же імення зразу назви*), не цікавлячись його походженням і родом, а, отже, не розуміючи, що ім'я саме по собі не визначає ідентичність особи. Відповідаючи, Одиссей все ж додає ширший контекст: що саме так називають його матір, батько та товариші (Од. 9: 366–369).

Наприкінці їхньої зустрічі, покидаючи землю кіклопів, Одиссей зрештою називає своє справжнє ім'я за всіма правилами, також розкриваючи таким чином зміст Поліфемового пророцтва (Од. 9: 505–506). Поліфем дослівно повторює почуте, звертаючись до свого батька Посейдона і закликаючи його покарати кривдника (Од. 9: 528–531). Так, зрештою, Поліфем, зазнавши комунікативної невдачі з греками, своїм бараном та одноплемінниками, використовує слова Одиссея проти нього самого і успішно закликає батька до помсти за свого сина.

Роль Одиссея як наратора переплітається з його роллю персонажа. Він бачить Поліфема, як нерозумне і примітивне створіння, що виражено зокрема словом νήπιος – наївний, дурненький: τὸ δὲ νήπιος οὐκ ἐνόησεν, ὥς οἱ ὑπ' εἰροπόκων ὀίων στέρνοισι δέδευτο (Од. 9: 442–443) – *Не помічав він, проте, нерозумний, Що під грудьми в баранів густорунних підв'язане крилось*.

Для слухача неочікуваною дилемою стає співчуття Поліфемові і страх за Одиссея. Через монолог наратора передається загальне хвилювання за головного персонажа, що є основою епосу, проте пряма мова Поліфема також показує нам бачення ситуації і з його перспективи. Кіклоп живе від-

окремлено, близькими йому є лише його вівці, ставлення до яких досить неочікувано сповнене ніжності і турботи. Одиссей же прибуває на острів зі своїми вірними супутниками, і саме відсутність будь-кого, хто б міг поспівчувати Поліфемові і викликає це почуття у слухача.

Пряма мова, звернена до барана, демонструє згадану ніжність і турботу, згодом переходить у ненависть до Одиссея, і Поліфем описує, що він зробить з кривдником, як тільки його знайде: τῶ κέ οἱ ἐγκέφαλός γε διὰ σπέος ἄλλυδις ἄλλη / θεινομένου ραίοιτο πρὸς οὔδει, κὰδ δὲ κ' ἐμὸν κῆρ (Од. 9: 458–459) – *Так би ударив я ним, щоб мозок з розбитого лоба / Всю цю печеру оббризкав, – тоді б я своє заспокоїв*. Таким чином, знову викликаючи у слухача страх за головного персонажа і сприйняття Поліфема як лютого монстра.

Поезія Теокріта та його наслідувачів є важливим свідченням самосвідомого зацікавлення грецьких поетів третього століття та пізніших часів «нарративними експериментами» (Jong, Nünlist, Bowie, 2004: 94). Це проявлялося у застосуванні варіацій нарративних стратегій з урахуванням попереднього спадку грецької літератури. Отже, саме тому в Теокріта бачимо таку різноманітність жанрів (буколіки, міми, епілії, ліричні вірші, енкомії) та багатоголосся нараторів. В корпусі творів Теокріта «використовуються традиційні прийоми, успадковані від гекзаметричного епосу та гімнів, вставні оповіді первинного наратора, які залежать від обрамлюючого діалогу між первинним наратором та адресатом, вставні оповіді вторинних нараторів» (Jong, Nünlist, Bowie, 2004: 83).

Одним із експериментів еллінізму, що також продовжився в римську епоху, може бути використання епічного образу Поліфема у цілком іншому амплуа. Очевидно, це виникло під впливом дифірамбу Філоксена², котрий першим додав до образу кіклопа сюжет закоханості в Галатею. Найголовнішими аспектами, що відрізняють «епічного» та «елліністичного» Поліфема є: кохання, молодість, реалізм, locus amoenus та музика/поезія (Christoforidou, 2005: 34).

Теокріт згадує кіклопа Поліфема у двох буколических ідиліях – 11 та 6, і саме в такому порядку розкривається його образ: в Ідилії 11 Поліфем страждає від нерозділеного кохання до німфи Галатеї, а в Ідилії 6 – вже сама німфа шукає зустрічі з кіклопом, а той її відштовхує: καὶ φεῦγεται φίλέοντα καὶ οὐ φίλέοντα διώκει (Ід. 6: 17) – *і вона тікає від*

² Див. Sutton D. F. Dithyramb as Δράμα: Philoxenus of Cythera's Cyclops or Galatea. *Quaderni Urbinati di Cultura Classica* 13. 1983. pp. 37–43.

люблячого, і переслідує того, хто не любить³. Теокрит застосовує у цих творах різні наративні стратегії. Ідилія 11 скомпонована у вигляді листа до Нікія, Теокритового знайомого, до якого звернена думка, що Музи (поезія) – єдині ліки від кохання. У заключних двох віршах повертається первинний наратор зі згадкою про медичну професію Нікія. Більша частина ідилії (вірші 19–79) ілюструється історією про закоханого циклопа і піснею, яку він співає (як внутрішній другорядний наратор) коханій Галатеї (Jong, Nünlist, Bowie, 2004: 90). Відповідно до класифікації А. Моррісона, Ідилія 11 показує тісний зв'язок наратора із автором (Morrison, 2007: 221). Це ми простежимо не лише через згадку друга Теокрита, але й також через асоціацію Поліфема як сучасника та земляка автора: οὐτω γοῦν ῥάιστα διᾶγ' ὁ Κύκλωψ ὁ παρ' ἄμιν, / ὄρχαιος Πολύφαμος, ὅκ' ἤρατο τὰς Γαλατείας (Ід. 11: 7–8) – так собі, кажуть, найлегше *мій* кіклоп зарадив, / давній Поліфем, коли покохав Галатею.

Монолог-пісня Поліфема починається, коли він облаштовується на березі моря, і подається як цитата первинного наратора: καθεζόμενος δ' ἐπὶ πέτρας / ὑψηλᾶς ἐς πόντον ὄρων ἄειδε τοιαῦτα (Ід. 11: 17–18) – сівши на високі скелі вдивляючись в море співав таке. Звертаючись до Галатеї як реципієнтки своєї пісні, він називає її не тільки на ім'я: ὃ λευκὰ Γαλάτεια (19) – о білосніжна Галатее, χαρίεσσα κόρα (30) – мила дівчино, τὸ φίλον γλυκύμαλον (39) – любе солодке яблучко, μὰν ὃ κόριον (60) – моя дівчинко. Настрій Поліфема міняється: то він розхвалює Галатею, яка йому сниться (19–24), згадує про зародження своїх почуттів (25–29), обіцяє їй подарунки і загишок його печери (40–48), то вже вирішує, що знайде собі іншу Галатею, може, навіть кращу (76). На думку А. Моррісона, «слова первинного наратора не дають прямого доступу до подій історії, адже їх треба зв'язати зі словами персонажа» (Morrison, 2007: 262). Справді, етапи закоханості Поліфема, зміни його настрою, твердження про його зовнішність та зрештою сам процес «лікування» його стану піснею ми дізнаємось із монологу. Проте первинний наратор все ж дає нам деяку інформацію, особливо про те, що кохання Поліфема до Галатеї було наче справжнє божевілля (ὄρθαις μανίας – 11) та рана від стріли Кіпріди (15–16).

Ідилія 6, за А. Моррісоном, передає віддалену асоціацію наратора з автором (Morrison, 2007: 221). Цей твір починається з повідомлення певному Арату про зустріч двох волопасів Дамойта

і Дафніса, які збираються проводити пісенне змагання. Основна частина поеми присвячена власне обміну піснями між Дафнісом (який виступає як внутрішній вторинний наратор, «друг» закоханого кіклопа) і Дамойтом (який відповідає за самого кіклопа); пісні розділені віршем від зовнішнього первинного наратора (рядок 20), а п'ятивіршовий фінал, що відповідає вступу, замикає кільце навколо поеми (Jong, Nünlist, Bowie, 2004: 85).

За століття, що минули з часів Гомера до часів Вергілія, образ Поліфема змінювався і набував нових рис – від страшного чудовиська-канібала до закоханого пастуха. Більшість вчених погоджуються, що Вергілієве бачення Поліфема найбільш близьке до Гомерового. Отож, в «Енеїді» про кіклопа Поліфема ми дізнаємось з розповіді грека Ахеменіда – одного з супутників Одиссея, залишеного на острові кіклопів, коли греки поспіхом тікали, рятуючись від Поліфема. Проте, і він не є основним наратором, адже розповідь ведеться від імені Енея: мандруючи, він разом з іншими троянцями, пристає до берегів Сицилії біля гори Етни, де зустрічає Ахеменіда, який і попереджає їх про страшних кіклопів та переповідає Одиссеїв наратив. Ця розповідь близька до Гомерового опису подій. Ахеменід наголошує, що бачив все на власні очі – vidi egomet (Ен. 3: 623)⁴, і його розповідь, сповнена жахом і страшними деталями, дає змогу слухачеві (в тексті – це Дідона) в своїй уяві побачити ще зрячого Поліфема, пізніше – напоєного вином, і, врешті, позбавленого ока.

Ахеменід, в переказі Енея, не наводить прямої мови кіклопа. Окрім слів про жахливий крик clamorem immensum (672), згаданих у тексті, не знаходимо свідчень того, що Поліфем розмовляв з ними. Така опосередкованість демонструє віддаленість Вергілієвого варіанту від грецького, проте, на думку Грегорі Хатчінсона, «посилає хвилювання читача у спробі відтворити події в уяві» (Hutchinson, 2007: 31). Таким чином, відображається метатекстуальний вимір цього гомерівського епізоду.

Для передачі образу Поліфема двічі вжито лексему horrendum – жахаючий (658, 679), що, поряд з іншими характеристиками кіклопа (informe, ingens), створює відповідний настрій наративу, проте спершу означальним словом для Поліфема є «пастух»: pastorem Polyphemum et litora nota petentem, monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum (655–656). Вергілій вказує також і на *сирингу на шиї кіклопа* – de collo fistula pendet (661). На перший погляд, очевидним є перегуку-

³ Тут і далі переклад ідилій Теокрита власний (О. І.-В.)

⁴ Тут і далі переклад «Енеїди» М. Білика.

вання з образом Поліфема у Теокріта та Овідія, проте у їхній поезії кіклоп не дбає про своє стадо: у цих авторів Поліфем також осліплений, але не фізично, а коханням до німфи Галатеї.

Серед всього жаху і огиди до кіклопа, якими сповнена розповідь Ахеменіда та Енея, все ж знаходиться місце для спроби викликати співчуття до позбавленого ока Поліфема. Описуючи його страждання, Еней згадує про овець – єдину розраду і втіху кіклопа: *lanigeras comitantur oves; ea sola voluptas solamenque mali – вівці вовнисті при ньому, розрада його одинока, втіха в терпінні єдина* (Ен. 3: 660–661). Важливо те, що Вергілій нічого не каже про прагнення Поліфема помститися Одиссеєві. Ще однією відмінною рисою від гомерівської версії є і те, що інші кіклопи не тримаються осторонь, а гуртом блукають островом і виходять на берег, коли Еней з троянцями та Ахеменідом тікаючи покидають острів.

Тим не менш, в «Енеїді» збережене протиставлення одинокого Поліфема та гурту троянців. Більш того, одиноким і покинутим у Вергілія є також і Ахеменід. І важливим моментом є те, що саме троянці – колишні вороги – рятують його з острова. Отже, хоч Поліфемові не надано слова в «Енеїді», все ж, як влучно зазначає Гр. Хатчінсон, «Вергілію вдається створити монолог без слів» (Hutchinson, 2007: 31).

Крайньою ланкою у ланцюжку відображення в античній літературі образу Поліфема вважаються Овідієві «Метаморфози», що є наче синтезом всіх попередніх інтерпретацій цієї мітологічної фігури. Творіння Овідія є справді унікальним випадком, навіть хоча б з тої причини, що неможливо надати однозначної характеристики його жанру. Розповіді про метаморфози нагадують поетичний каталог (як у Гесіода чи деяких елліністичних поетів), а «результатом є поема з подвійним структурним принципом, поєднуючи хронологічний порядок (від хаосу до теперішнього) з аналогічним порядком (розповіді пов'язані темами, персонажами або місцями)» (Rosati, 2002: 277). Проте через свій об'єм та віршовий розмір формально будучи епічним твором, «Метаморфози» прийнято вважати збіркою уривків різноманітних жанрів. На прикладі історії про Поліфема, що описана у 13 книзі, можна побачити наче «перехрестя кількох виразних поетичних традицій – в першу чергу, жанру пасторалі, любовної елегії та героїчного епосу» (Farrell, 1992: 240).

В поемі Овідія ведеться розповідь про те, як численні персонажі у різноманітних ситуаціях мають можливість представити свої власні розповіді певній аудиторії. Дж. Розаті зазначає, що

«нарратив Овідія часто побудований з незвичною складністю: внутрішній наратор, якому наратор-автор (назвимо його «Овідієм») передав естафету, натомість передає її персонажу-наратору внутрішньої розповіді [...] таким чином помножуючи нарративні рівні» (Rosati, 2002: 272). Ось яким чином скомпонована 13 книга, яку ми аналізуємо: на початку читаємо про суперечку і словесне змагання між Уліссом (Одіссеєм) та Еантом (сином Теламона) за зброю і щит Ахілла; далі згадується знищення Трої і таємна втеча Енея з палаючого міста та його подорож. Коли Еней пропливає Скїллу і Харібду, Овідій (первинний наратор) починає розповідь про перетворення (власне метаморфозу) першої. Ще будучи дівчиною, Скїлла була знайома з Галатеєю і розмовляла з нею про кохання Поліфема. Власне історію кіклопа ми чуємо з вуст німфи, яка *тільки з великим трудом утекти спромоглась від Кіклопа, що закохавсь* (Мет. 13: 744–745)⁵, і саме вона подає монолог-пісню Поліфема. Таким чином, Галатея у Овідія є водночас внутрішнім наратором та реципієнтом.

В еволюції образу Поліфема бачимо зв'язок між пастораллю та елегією і зрештою «першоджерелом» – епосом⁶. Сам перехід до епосу, за словами Дж. Фаррелла, відчувається у словах *surgit* (871) – *піднімається* і *errat* (872) – *блукає, метається*. «Обидві дії загалом знакові: водночас із Поліфемом піднімається і стиль наративу – від псевдо-пасторального до псевдо-героїчного рівня, а саме блукання є типовим для елегійного закоханого» (Farrell, 1992: 258).

Отож, кіклоп показаний як пастух, що дбає про овець (Мет. 13: 821–830), носить патерицю (782), грає на сопілці та співає *pastoria sibi* (784–785) – образ, що цілком відповідає Теокрітовим буколічним стандартам. Водночас ще однією аналогією з Ідилією 11 та «Мистецтвом кохання» самого Овідія можна вважати «елегійну» поведінку Поліфема, котрий згорає від кохання (763, 867–869), переймається своєю зовнішністю (764–767) та занедбує обов'язки пастуха (763, 767–769, 781). Зрештою після всіх душевних мук проявляється «епічна» суть цього персонажа, що бачимо у відображенні його страшних розмірів та сили (842–844, 863–864), жахливого вигляду (765–767, 844–847) та жорстокості (759–761, 768–769). Присутність Акіда, як коханого Галатеї та суперника Поліфема є нововведенням Овідія і

⁵ Тут і далі переклад «Метаморфоз» А. Содомори.

⁶ Важливо зазначити, що тут мається на увазі не лише «Одіссея» Гомера, але також третя книга «Енеїди» Вергілія.

основною причиною, чому німфа відкидає будь-які намагання кіклопа. Більше того, саме жорстокою смертю Акіда і перетворенням його на ріку (882–897) завершується оповідь про романтичну пригоду Поліфема, а не виявом самопросвітлення як це сталося в Ідилії 11.

Підсумувати можна словами Дж. Фаррелла, котрий зазначив, що «версія Овідія безпомилково є гібридом, творінням, що не могло б мати цю суміш ознак без огляду на попередні епічні та пасторальні приклади» (Farrell, 1992: 253).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Почергово розглянувши уривки знакових творів античної літератури, можна відзначити варіативність наративних стратегій обраних грецьких та римських авторів. Гомер, а відтак і Вергілій розвивають принципи епічного наративу, Теокрит як засновник буколічного жанру впроваджує відповідний наратив, а Овідій забезпечує поєднання епічного та пасторального наративів із

елементами елегії. Зауважимо, що цікавим є різноманіття нараторів. Так, у Гомера історія Поліфема і його слова подаються як розповідь Одиссея, котрий одночасно є також і персонажем цієї історії. Теокрит представляє нам пісню Поліфема як слова самого автора, тобто зовнішнього оповідача. В «Енеїді» історія Поліфема подається зі слів внутрішнього наратора Ахеменіда, котрі в свою чергу переказує інший внутрішній наратор – Еней для Дідони. Складністю вирізняється і нарація Овідія, адже слова кіклопа переказує Галатея, що є одночасно і внутрішнім наратором, і реципієнтом.

Після аналізу окремих лінгвістичних особливостей мовлення самого Поліфема, що переважно виражені у монологах, ми вбачаємо тут перспективу подальшого дослідження. Лексико-стилістичний розбір та поглиблений аналіз риторичних прийомів (пряма мова, риторичні запитання тощо) можуть надати більш комплексне розуміння описаних подій та зокрема цього персонажа.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бехта І. А. Дискурс наратора в англійській прозі. Київ, 2004. 304 с.
2. Вергілій. Енеїда. Перекл. з латини М. Білика, Й. Кобіва. Харків, 2017. 320 с.
3. Гомер. Одиссея. Переклад із старогрецької Бориса Тена. Харків, 2002. 574 с.
4. Легкий М.З. Форми художнього викладу в малій прозі Івана Франка. / відп. ред. Л.П. Бондар. Львів, 1999. 160 с.
5. Капленко О. М. Наративні структури в українській авангардній прозі 20-х років ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філологічних наук: спец. 10.01.01. Київ, 2005. 20 с.
6. Мацевко-Бекерська Л. В. Українська мала проза кінця ХІХ – початку ХХ ст. у дзеркалі наратології. Львів, 2008. 334 с.
7. Публій Овідій Назон. Метаморфози. Перекл. з латин., передм. та прим. А. Содомори. Київ, 1985. 301 с.
8. Руденко М. І. Наративна структура художньої прози Миколи Хвильового: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук: спец. 10.01.01. Київ, 2004. 20 с.
9. Теокрит. Ідилії. Епіграми. Пер. з давньогр. А. Цісик. Львів, 2020. 184 с.
10. Aguirre M., Buxton R. Cyclops: The Myth and its Cultural History. Oxford University Press, 2020. 416 p.
11. Barchiesi A. Narrative technique and narratology in the Metamorphoses. In: Hardie P., ed. *The Cambridge Companion to Ovid*. Cambridge University Press, 2002. pp. 180–199.
12. Christoforidou M. Mythological Figures in the Bucolic Idylls of Theocritus. *Materiali e Discussioni per l'analisi Dei Testi Classici*, no. 55, 2005. pp. 31–60.
13. Farrell J. Dialogue of Genres in Ovid's "Lovesong of Polyphemus" (Metamorphoses 13.719–897). *The American Journal of Philology*, vol. 113, no. 2, 1992. pp. 235–268.
14. Fowler D, Barchiesi A. Virgilian Narrative: Storytelling. In: Martindale C, Mac Góráin F, eds. *The Cambridge Companion to Virgil*. Cambridge University Press, 2019. pp. 400–412.
15. Gera D. L. Polyphemus the Linguist. *Ancient Greek Ideas on Speech, Language, and Civilization*. Oxford, 2003. pp. 1–17.
16. Gigli D. SPEECHES IN NONNUS. Verhelst Direct Speech in Nonnus' Dionysiaca. Narrative and Rhetorical Functions of the Characters. "Varied" and "Many-Faceted" Words. *The Classical Review*, vol. 69 (1), 2019. pp. 88–89.
17. Glenn J. The Polyphemus Myth: Its Origin and Interpretation. *Greece and Rome*, vol. 25.2, 1978. pp. 141–155.
18. Hordern J. H. Cyclopea: Philoxenus, Theocritus, Callimachus, Bion, *The Classical Quarterly*, New Series, Vol. 54, No. 1, 2004. pp. 285–292.
19. Hutchinson G. O. The Monster and the Monologue: Polyphemus from Homer to Ovid, In P. J. Finglass, C. Collard, and N. J. Richardson (eds), *Hesperos: Studies in Ancient Greek Poetry Presented to M. L. West on his Seventieth Birthday*. Oxford, 2007. pp. 22–39.
20. Jong de I. J. F. The Homeric Narrator and His Own Kleos. *Mnemosyne*, vol. 59, no. 2, 2006. pp. 188–207.
21. Jong de I. J. F., Nünlist R., Bowie A. M. Narrators, narratees, and narratives in ancient Greek literature. *Mnemosyne, bibliotheca classica Batava*. Supplementum, 257. Leiden: Brill, 2004. xvii, 583 p.
22. Morrison A. D. The Narrator in Archaic Greek and Hellenistic Poetry, Cambridge University Press, 2007, 358 p.
23. Pelliccia H., Lloyd-Jones H. Mind, body, and speech in Homer and Pindar. *Hypomnemata*; Heft 107. Goettingen, 1995. 389 p.

24. Rosati G. Narrative Techniques and Narrative Structures in the Metamorphoses. In: Boyd B. W., ed. *Brill's Companion to Ovid*, Leiden-Boston-Köln 2002. pp. 271–304.
25. Schmid W. Narratee, Paragraph 1. In: Hühn, Peter et al. (eds.): *The living handbook of narratology*. Hamburg: Hamburg University, 2019. URL = <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/narratee>
26. Sutton D. F. Dithyramb as Δράμα: Philoxenus of Cythera's Cyclops or Galatea. *Quaderni Urbinati di Cultura Classica*, vol. 13, 1983. pp. 37–43.
27. Zalewska-Jura H., Kłosińska-Nachin A. The Myth of the Cyclops in Antiquity and in the Spanish Golden Age. *Collectanea Philologica XVII*, 2014. pp. 109–126.

REFERENCES

1. Bekhta I. A. (2004) Dyskurs naratora v anhlomovnii prozi [Narrator's discourse in English prose], Kyiv, 304. [in Ukrainian].
2. Verhiliu. Eneida. (2017) [Virgil. Aeneid], Perekl. z latyny M. Bilyka, Y. Kobiva [transl. from latin by M. Bilyk], Kharkiv. 320. [in Ukrainian].
3. Homer. Odysseia. (2002) [Homer. Odyssey], Perekl. iz starohretskoi Borysa Tena [transl. from ancient Greek by Borys Ten], Kharkiv, 574. [in Ukrainian].
4. Lehkyi M. Z. (1999) Formy khudozhnogo vykladu v malii prozi Ivana Franka. [Forms of the artistic presentation in Ivan Franko's small prose], Lviv, 160. [in Ukrainian].
5. Kaplenko O. M. (2005) Naratyvni struktury v ukrainskii avanhardnii prozi 20-kh rokiv XX stolittia [Narrative structures in Ukrainian avant-garde prose of the 20s of the 20th century], avtoref. dys. ... kand. filol. nauk, Kyiv, 20. [in Ukrainian].
6. Matsevko-Bekerska L. V. (2008) Ukrainska mala proza kintsia XIX-pochatku XX stolit' u dzerkali naratolohii [Ukrainian prose of the late nineteenth and early twentieth centuries in the mirror of narratology]. Lviv, 334. [in Ukrainian].
7. Publ'ii Ovidii Nazon. Metamorfozy. (1985) [Publius Ovidius Naso. Metamorphoses], Perekl. z latyn., peredm. ta prym. A. Sodomory [transl. from latin, foreword and notes by Sodomora A.], Kyiv, 301. [in Ukrainian].
8. Rudenko M. (2004) Naratyvna struktura khudozhnoi prozy Mykoly Khvylovoho [The narrative structure of Mykola Khvylovy's fiction], avtoref. dys. ... kand. filol. nauk, Kyiv, 20. [in Ukrainian].
9. Teokrit. Idylii. Epihramy. (2020) [Theocritus. Idylls. Epigrams.] Per. z davnohr. Andrii Tsisyk [transl. from ancient Greek by Tsisyk Andrii], Lviv, 184. [in Ukrainian].
10. Aguirre M., Buxton R. (2020) Cyclops: The Myth and its Cultural History, Oxford University Press, 416.
11. Barchiesi A. (2002) Narrative technique and narratology in the Metamorphoses. In: Hardie P., ed. *The Cambridge Companion to Ovid*. Cambridge University Press, 180–199.
12. Christoforidou M. (2005) Mythological Figures in the Bucolic Idylls of Theocritus. *Materiali e Discussioni per l'analisi Dei Testi Classici*, no. 55, 31–60.
13. Farrell J. (1992) Dialogue of Genres in Ovid's "Lovesong of Polyphemus" (Metamorphoses 13.719–897). *The American Journal of Philology*, vol. 113, no. 2, 235–268.
14. Fowler D., Barchiesi A. (2019) Virgilian Narrative: Storytelling. In: Martindale C., Mac Góráin F., eds. *The Cambridge Companion to Virgil*. Cambridge University Press, 400–412.
15. Gera D. L. (2003) Polyphemus the Linguist. *Ancient Greek Ideas on Speech, Language, and Civilization*. Oxford, 1–17.
16. Gigli D. (2019) SPEECHES IN NONNUS. Verhelst Direct Speech in Nonnus' Dionysiaca. Narrative and Rhetorical Functions of the Characters. "Varied" and "Many-Faceted" Words. *The Classical Review*, vol. 69 (1), 88–89.
17. Glenn J. (1978) The Polyphemus Myth: Its Origin and Interpretation. *Greece and Rome*, vol. 25.2, 141–155.
18. Hordern J. H. (2004) Cyclopea: Philoxenus, Theocritus, Callimachus, Bion, *The Classical Quarterly*, New Series, Vol. 54, No. 1, 285–292.
19. Hutchinson G. O. (2007) The Monster and the Monologue: Polyphemus from Homer to Ovid, In P. J. Finglass, C. Collard, and N. J. Richardson (eds.) *Hesperos: Studies in Ancient Greek Poetry Presented to M. L. West on his Seventieth Birthday*. Oxford, 22–39.
20. Jong de I. J. F. (2006) The Homeric Narrator and His Own Kleos. *Mnemosyne*, vol. 59, no. 2, 188–207.
21. Jong de I. J. F., Nünlist R., Bowie A. M. (2004) Narrators, narratees, and narratives in ancient Greek literature. *Mnemosyne, bibliotheca classica Batava*. Supplementum, 257. Leiden: Brill, xvii, 583.
22. Morrison A. D. (2007) The Narrator in Archaic Greek and Hellenistic Poetry, Cambridge University Press, 358.
23. Pelliccia H., Lloyd-Jones H. (1995) Mind, body, and speech in Homer and Pindar. *Hypomnemata*; Heft 107. Göttingen, 389.
24. Rosati G. (2002) Narrative Techniques and Narrative Structures in the Metamorphoses. In: Boyd B. W., ed. *Brill's Companion to Ovid*, Leiden-Boston-Köln, 271–304.
25. Schmid W. (2019) Narratee, Paragraph 1. In: Hühn P. et al. (eds.): *The living handbook of narratology*. Hamburg: Hamburg University. URL = <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/narratee>
26. Sutton D. F. (1983) Dithyramb as Δράμα: Philoxenus of Cythera's Cyclops or Galatea. *Quaderni Urbinati di Cultura Classica*, vol. 13, 37–43.
27. Zalewska-Jura H., Kłosińska-Nachin A. (2014) The Myth of the Cyclops in Antiquity and in the Spanish Golden Age. *Collectanea Philologica XVII*, 109–126.

УДК 811.111'25

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-29>

Тамара КИРПИТА,

orcid.org/0000-0002-9941-4312

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри перекладу та іноземних мов

Українського державного університету науки і технологій

(Дніпро, Україна) *t.v.kyrpyta@ust.edu.ua*

Тетяна ДАВИДОВА,

orcid.org/0000-0001-6490-4971

старший викладач кафедри перекладу та іноземних мов

Українського державного університету науки і технологій

(Дніпро, Україна) *t.a.davydova@ust.edu.ua*

Світлана ЛЕВИЦЬКА,

orcid.org/0000-0001-6725-0280

старший викладач кафедри іноземних мов

Українського державного університету науки і технологій

(Дніпро, Україна) *levytska.svitlana@pdaba.edu.ua*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ФРАЗОВИХ ДІЄСЛІВ У КІНОСЦЕНАРІЇ ДО МІНІ-СЕРІАЛУ «ПІВНІЧ І ПІВДЕНЬ»

У статті досліджено роль фразових дієслів у сучасній англійській мові, а також особливості їхнього перекладу українською. Фразові дієслова є невід'ємною частиною англомовного спілкування та виражають складні смислові відтінки, зокрема в розмовній мові. На прикладі сценарію британського міні-серіалу «Північ і Південь» (2004) автори розглядають значення і використання фразових дієслів, а також труднощі, з якими стикаються перекладачі при їхньому адаптуванні. Складність фразових дієслів полягає в їхній ідіоматичності, що часто ускладнює розуміння та точне відтворення українською мовою. У статті підкреслено важливість лексико-семантичного аналізу для адекватного перекладу та виявлено особливості позиціонування об'єктів у фразових дієсловах. Також досліджено роль стилістичних аспектів та емоційного забарвлення, що впливає на вибір еквівалентів під час перекладу. Вивчення фразових дієслів з когнітивно-комунікативної точки зору дозволяє краще зрозуміти їхнє місце у мовній картині світу.

Автори аналізують мову як систему, що постійно еволюціонує, що дозволяє виявити зміни у функціонуванні мовних одиниць в умовах синхронії. Основну увагу зосереджено на комунікативно-когнітивних особливостях фразових дієслів, які, порівняно з основними дієсловами, демонструють вищий потенціал для вираження структурної репрезентації знань. З огляду на те, що фразові дієслова є економною формою комунікації, для їхнього коректного використання потрібні мовна і комунікативна компетентність. Розгляд міжкультурних аспектів дозволяє краще зрозуміти особливості їхнього вживання в англомовному середовищі, адже комунікація базується на спільному знанні реальності. У статті підкреслено важливість дослідження лексико-семантичних особливостей фразових дієслів для формування повнішої мовної картини світу, що дозволяє виявити закономірності їхньої семантичної взаємодії й еволюції.

За результатами дослідження встановлено, що фразові дієслова відрізняються від простих дієслів, оскільки дозволяють виражати думки більш точно й виразно. Вони є необхідними для природного спілкування і правильного розуміння англійських текстів. Переклад фразових дієслів потребує особливої уваги, зокрема використання різноманітних трансформацій з урахуванням прагматично-стилістичних аспектів.

Ключові слова: фразові дієслова, переклад, лексико-семантичний аналіз, ідіоматичність, англійська мова, комунікація, стиль.

Tamara KYRPYTA,

orcid.org/0000-0002-9941-4312

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Translation and Foreign Languages

Ukrainian State University of Science and Technologies

(Dnipro, Ukraine) t.v.kyrpyta@ust.edu.ua

Tetiana DAVYDOVA,

orcid.org/0000-0001-6490-4971

Senior Lecturer at the Department of Translation and Foreign Languages

Ukrainian State University of Science and Technologies

(Dnipro, Ukraine) t.a.davydova@ust.edu.ua

Svitlana LEVYTSKA,

orcid.org/0000-0001-6725-0280

Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages

Ukrainian State University of Science and Technologies

(Dnipro, Ukraine) levytska.svitlana@pdaba.edu.ua

PECULIARITIES OF TRANSLATION OF PHRASAL VERBS IN THE SCREENPLAY FOR THE MINI-SERIES “NORTH AND SOUTH”

The article examines the role of phrasal verbs in modern English and the peculiarities of their translation into Ukrainian. Phrasal verbs are an integral part of English-language communication and express complex semantic shades, in particular in spoken language. Using the script of the British mini-series North and South (2004) as an example, the authors discuss the meaning and use of phrasal verbs, as well as the difficulties translators face when adapting them. The complexity of phrasal verbs lies in their idiomatic nature, which often makes them difficult to understand and reproduce accurately in Ukrainian. The article emphasizes the importance of lexical and semantic analysis for adequate translation and reveals the peculiarities of object positioning in phrasal verbs. The role of stylistic aspects and emotional coloring, which influence the choice of equivalents in translation, is also investigated. The study of phrasal verbs from a cognitive-communicative point of view allows us to better understand their place in the linguistic picture of the world. The authors analyze language as a constantly evolving system, which allows us to identify changes in the functioning of linguistic units in synchrony. The main attention is focused on the communicative and cognitive features of phrasal verbs, which, in comparison with basic verbs, demonstrate a higher potential for expressing the structural representation of knowledge. Given that phrasal verbs are an economical form of communication, their correct use requires linguistic and communicative competence. Consideration of intercultural aspects allows us to better understand the peculiarities of their use in the English-speaking environment, since communication is based on a common knowledge of realities. The article emphasizes the importance of studying the lexical and semantic features of phrasal verbs for the formation of a more complete linguistic picture of the world, which allows us to identify the patterns of their semantic interaction and evolution. The study has shown that phrasal verbs differ from simple verbs because they allow expressing thoughts more accurately and expressively. They are essential for natural communication and correct understanding of English texts. The translation of phrasal verbs requires special attention, in particular the use of various transformations taking into account pragmatic and stylistic aspects.

Key words: phrasal verbs, translation, lexical and semantic analysis, idiomatics, English, communication, style.

Постановка проблеми. Фразові дієслова відіграють ключову роль у сучасній англійській мові, кількість і частота їх вживання зростають з новоанглійського періоду до сьогодні. Вони є важливими в газетах, юриспруденції, економіці, але найбільш вживаються в усній мові. Знання фразових дієслів необхідне для повного розуміння англійського спілкування.

Для аналізу було обрано кіносценарій британського міні-серіалу «Північ і Південь» (2004) саме через велику кількість розмовних виразів, адже він повністю складається з реплік персонажів. Ми проаналізували особливості вживання фразових

дієслів у тексті кіносценарію та способи їх перекладу українською мовою.

Аналіз досліджень. Складність і популярність фразових дієслів обумовлені їхнім зв'язком із людським фактором у мові, що надає їм багатшу семантику й особливу стилістичну доречність. Вони витісняють однослівні аналоги, мають ідіоматичний характер, що ускладнює переклад, як у випадках «bring up (виховувати) чи «give up» (здаватися). Їхня гнучкість у розташуванні адвербіального прийменника передбачає можливі інтерпозиції, особливо коли предмет є займенником, як-от «put it on». Багатозначність та експресивність фра-

зових дієслів дозволяють передавати найтонші відтінки почуттів, роблячи висловлювання більш виразними: порівняйте «This weather gets me down» з нейтральним «This weather depresses me».

Важливо вміти розрізняти фразові дієслова й прості дієслова. Тому слід звернути увагу на класифікацію, запропоновану Р. Кортні (Дворецька, 2014: 35–36), яка визначає специфічні ознаки фразових дієслів і поділяє їх на такі типи:

1. Ідіоматичні вислови (дієслово + прислівник / прийменник) на зразок give up.

«*Get away from here!*» (North and South, 2004) – *Забірайся звідси!*

Well, if matters carry on like this you might not have anything left to risk (North and South, 2004). – *Що ж, якщо справи нідуть так і далі, у вас може не залишитися нічого, чим можна було б ризикувати.*

2. Дієслова, які вживаються тільки з певним прийменником або прислівником, як-от rely on, agree to, depend on.

It's been three months now and she's still **insisting on** wearing black. – Минуло вже три місяці, а вона все ще ходить у чорному.

3. Комбінації дієслово + прислівник, які означають майже те саме, що і відповідне просте дієслово, наприклад: hurry up (= hurry), eat up (= eat). У таких сполученнях прислівник лише увиразнює значення дієслова або додає відтінок завершеності чи тривалості до дії, вираженої дієсловом.

– *Where's Higgins?* – *He's finishing off something* (North and South, 2004). – *Де Хіггінс? – Він закінчує якусь роботу.*

I have a very secure chain of evidence that a gentleman walking out with Miss Hale at the station fought with Leonards and may have caused his death (North and South, 2004). – *У мене є дуже надійний ланцюжок доказів того, що джентльмен, який проходить з міс Хейл на станції, побився з Леонардсом і, можливо, став причиною його смерті.*

4. Фразові дієслова, які завжди приймають “it” як додаток: jump to it (= act as quickly and energetically), slug it out (= fight till complete victory).

Eventually they put the Captain and a few of his officers in a boat and let it loose on the open sea (North and South, 2004). – *Врешті-решт вони посадили капітана та кількох його офіцерів у човен і відпустили його у відкрите море.*

I was forced into it (North and South, 2004). – *Я був змушений так вчинити.*

5. Зворотні фразові дієслова, після яких завжди вживається додаток myself, yourself, himself тощо. Наприклад: pride yourself on, lend itself to, avail yourself of.

The novel's complex, imaginative style does not lend itself to translation. – *Складний, образний стиль роману не піддається перекладу.*

Не слід плутати фразові дієслова зі сталими виразами, такими як «step out of line» чи «eat your heart out», які відносяться до фразеологізмів або ідіом. Щоб чітко відрізнити фразове дієслово від звичайного, слід враховувати такі моменти:

1. У фразовому дієслові частка зазвичай має наголос.

2. Частку можна переміщувати в кінець речення.

3. Прислівник не може розділяти дієслово і частку у фразовому дієслові.

Стилістичні аспекти також відіграють важливу роль у перекладі. Дослідники поділяють фразеологічні одиниці, включаючи фразові дієслова, на дві групи:

1. Поєднання без експресивного забарвлення, які вживаються у всіх стилях.

Наприклад: «*Now, Mr. Thornton can't decide between Aristotle and Plato*» (North and South, 2004). – «*Містер Торнтон не знає, кого ж обрати – Аристотеля чи Платона.*»

2. Поєднання з експресивним забарвленням.

Наприклад: «*I know you and your mother feel I've let you down*» (North and South, 2004). – «*Я знаю, ви з мамою думаєте, що я вас підвів.*»

Семантичні особливості фразових дієслів суттєво впливають на переклад. У англійській мові фразові дієслова зазвичай представляють собою ідіоматичні сполучення дієслова і частки, що дозволяє точніше і яскравіше виражати різні характеристики дії або стану.

Під час перекладу англійських фразових дієслів варто пам'ятати про їхню багатозначність. Фразове дієслово слід розглядати як цілісну одиницю, оскільки зміна частки може повністю змінити значення. Наприклад: «to trade on» – отримувати вигоду; «to trade in» – обмінювати стару річ на нову; «to trade off» – обмінювати або жертвувати чимось для досягнення іншої мети.

Українська дослідниця О. С. Воробйова виділяє два способи перекладу англійських фразових дієслів українською мовою (Воробйова, 2018: 207–208):

1. Морфологічний, тобто за допомогою переважно префіксальних дієслів. За спостереженням дослідниці, цей спосіб є більш розповсюдженим, що підтверджує тезу про те, що, незважаючи на різну морфологічну структуру мов, які представляють англійські фразові дієслова й українські префіксальні дієслова, ці одиниці мають схожі дериваційні й семантичні можливості – в першу

чергу, ізоморфну властивість постпозитива й префікса в їхньому складі певним чином модифікувати вихідну дієслівну основу. З іншого боку, така значна кількість префіксів, які можуть виступати відповідниками одного постпозитивного компонента, послідовно підтверджує на словотвірному рівні синтетизм української мови, а також велику схильність англійської мови до полісемії та економії мовних засобів.

Наприклад: *to creep out* – виповзати, *to spread out* – розходитися (напр., про людей); *to cull out* – відбракувати тощо.

It blows away the strands that fly off in the sorting rooms (North and South, 2004). – Воно **видуває** пух, що літає в сортувальнях.

*I went to work in a draper's shop and my mother managed so that I could **put** three shillings **aside** a week* (North and South, 2004). – Я **нішов працювати до торговця мануфактурними товарами. Мати навчила мене відкладати три шилінги щотижня.**

2. Синтаксичний спосіб перекладу фразових дієслів за допомогою словосполучень, що застосовується у випадках, коли фразові дієслова розглядаються як словосполучення, в яких пост-позитив виявляє яскраво виражену прислівникову природу, а також коли в семантиці вихідного дієслова містяться додаткові семи адвербіального або кваліфікативного характеру, наприклад: *to freeze out* – **вмирати від холоду**, *to cry out* – **висловлювати сильний протест**.

*I'll see myself **out*** (North and South, 2004). – **Я сам знайду вихід.**

*Mother and son and daughter lived on nothing for years so that the creditors could be repaid, long after they'd **given up any hope** of settlement* (North and South, 2004). – **Мати з сином та донькою бідували багато років, намагаючись віддати борги, і лише згодом у них з'явилася хоч якась надія на провіток.**

*I **broke** a needle **into** my finger* (North and South, 2004). – **Я добряче вколола палець голкою.**

Правильний переклад англійських фразових дієслів напряму залежить від контексту, в якому вони використовуються, що передбачає відповідне тлумачення описаних дій.

Наприклад:

*He is a little grey, but he's very well **set up*** (North and South, 2004). – **Він трохи сивий, але дуже добре влаштований.**

*The government must take harsh measures against those who **set** themselves **up** in opposition to its authority, especially at sea, where the captain must expect **extra support** so far from home* (North and South, 2004). – **Уряд повинен вживати жорстких заходів проти тих, хто виступає проти його**

влади, особливо на морі, де капітан може розраховувати на додаткову підтримку так далеко від дому.

Якщо ж неможливо перекласти фразове дієслово за допомогою відповідного українського префікса або звичайного дієслова, тоді використовують доповнення, тобто передають значення фразового дієслова описовим шляхом.

*This house must be £30 a year, and **there's not much coming in** from what I heard* (North and South, 2004). – **За дім, певне, не менше 30 фунтів за рік віддавати треба, а дохід, як я чула, у них невеликий.**

Мета дослідження – проаналізувати способи відтворення фразових дієслів при перекладі художніх текстів з англійської мови на українську. Досягнення мети передбачає вирішення наступних завдань:

- 1) розглянути особливості побудови кіносценарію та проблеми його перекладу;
- 2) визначити проблеми та особливості перекладу фразових дієслів;
- 3) дослідити способи відтворення фразових дієслів при перекладі з англійської мови на українську у кінотексті.

Виклад основного матеріалу. Прислівник чи прийменник як невід'ємна частина дієслова надає його значенню певного відтінку (*speak* – говорити, *speak up* – говорити голосно) або повністю його змінює (*tell* – казати, *tell apart* – відрізнати). Дієслово «розмовляти», наприклад, має численне та в семантичному плані неоднорідне словотворче гніздо. Англійськими еквівалентами багатьох похідних від «говорити», є такі фразові дієслова:

- a. висловлюватися – *say out* (to express (something), *finish speaking* (something fully or honestly));
- b. проговорити (провести час за розмовою) – *speak for* (to go on talking for a certain length of time) або *talk away* (to spend time in talking);
- c. вмовляти – *talk into* (to persuade (someone) into (action or doing something) by talking);
- d. відговорити (переконати) – *talk out of* (to persuade (someone) against (an action or doing something));
- e. заговорити (стомити розмовою) – *talk off* (talk one's head off) (to speak at great length);
- f. обговорити – *talk over* (to consider (a matter) at length (with someone else));
- g. проговоритися – *breathe of* (to speak (something) when one should not).

Правильний переклад англійських фразових дієслів також залежить від контексту, в якому вони використовуються. А щоб влучно і ясно

перекласти, коли дослівний переклад не коректний, перекладач використовує трансформаційну модель перекладу. В процесі перекладу фразових дієслів як на граматичному, так і на лексичному рівнях відбуваються певні трансформації.

Основними типами трансформацій, що застосовуються в процесі перекладу фразових дієслів, є наступні перекладацькі прийоми: вибір варіантного відповідника, контекстуальна заміна, конкретизація та генералізація.

Вибір варіантного відповідника найчастіше використовується для перекладу фразових дієслів. Нерідко перекладачеві доводиться здійснювати вибір оптимального відповідника, детально вивчаючи ширший контекст, беручи до уваги умови написання тексту, позицію автора оригіналу, історичне тло тощо.

Наприклад:

Put that pipe out! (North and South, 2004) – Гаси люльку!

We put up Frances Street, in Princeton. Behind Golden Dragon. – Ми **розташувалися** на Френсіс-стріт, у Принстоні. Позаду «Золотого Дракона» (North and South, 2004).

Watch out, lass! (North and South, 2004) – **Обережно**, кралечко!

He's not here, if you've come to crow over him (North and South, 2004). – Його тут немає, якщо Ви прийшли **позловтішатися** над ним.

Контекстуальна заміна – це така лексична перекладацька трансформація, внаслідок якої перекладним відповідником стає слово або словосполучення, що не є словниковим відповідником і що підібрано із врахуванням контекстуального значення перекладеного слова, його контексту вживання та мовленнєвих норм і традицій мови перекладу:

Put him down. He's one of ours, isn't he? (North and South, 2004) – Бачили його? Це ж один з наших, чи не так?

We need to show 'em we know what they're up to (North and South, 2004). – Нам слід показати, що ми знаємо, **до чого усе це**.

If I turn out, we'll not be able to live on five shillings strike pay from the union (North and South, 2004). – Якщо я **страйкуватиму**, ми не виживемо на профспілкові п'ять шилінгів.

First, the men threatened to turn out if I didn't install it (North and South, 2004). – Спершу люди погрожували **звільненнями**, якщо я його не встановлю.

У двох останніх прикладах спостерігаємо, як одне і те ж саме фразове дієслово перекладається по-різному з врахуванням контексту.

Як зазначає В. І. Карабан, «прийом **конкретизації** полягає в тому, що перекладач вибирає для перекладу в оригіналі слово з більш конкретним значенням у мові перекладу». Таким чином, слова із загальним значенням в оригіналі можуть відповідати кільком більш конкретним словам у перекладі. Тому використання таких же загальних слів у перекладі може не підходити для опису конкретної ситуації (Карабан, 2004: 113). Наприклад:

If he won't deal with me, I'll have to deal with him (North and South, 2004). – **Навіть якщо він не захоче говорити** зі мною, мені доведеться **поговорити** з ним.

Here, we wait to be asked into someone's parlour before we charge in (North and South, 2004). – Але у нас треба **дочекатися запрошення**, перш ніж **зайти у дім**.

При перекладі фразових дієслів у цьому реченні було застосовано конкретизацію й контекстуальну заміну.

При перекладі з англійської мови українською найчастіше підлягають конкретизації лексеми без внутрішньої диференційованості, такі як to be, to say, to tell, to go, to come, to leave, to arrive etc.

При перекладі фразових дієслів можна використовувати **генералізацію**, яка є протилежною конкретизації. Цей прийом передбачає заміну слова оригіналу з більш вузьким значенням на слово у перекладі з ширшим значенням. В. І. Карабан стверджує, що застосування прийому генералізації може призводити до певної втрати інформації, і використовувати її слід обачно (Карабан, 2004: 113).

He has thrown away his position in society and brought us all down with him (North and South, 2004). – Він **відмовився** від свого становища в суспільстві і **потягнув** нас усіх за собою.

Лексичне додавання. Іноді для того, щоб правильніше і зрозуміліше передати зміст вихідного матеріалу, у перекладача може виникнути потреба ввести кілька додаткових слів.

Here, we wait to be asked into someone's parlour before we charge in (North and South, 2004). – Але у нас треба **дочекатися запрошення**, перш ніж **зайти у дім**.

Aye, crawl away on your belly! (North and South, 2004) – А ти повзи звідси і більше не повертайся

It's not about Frederick? (North and South, 2004) – Йдеться ж не про Фредеріка?

I was forced into it (North and South, 2004). – Я був змушений так вчинити.

Come on, I think it's a beautiful story (North and South, 2004). – Ну ж бо, я люблю усілякі цікаві історії.

Прийом опущення є протилежністю лексичним додаванням у перекладі. Він полягає у виключенні семантично зайвих елементів з тексту перекладу, оскільки їх значення можна легко відтворити з контексту.

*I dare say a gentleman has not had to see 300 corpses **laid out** on a hillside as I did last May* (North and South, 2004). – *Припущу, що джентльмену не варто було б споглядати 300 обвуглених тіл на пагорбі, як оце довелося мені минулого травня.*

*And then when she returned from the ball she remembered to **look in** on me* (North and South, 2004). – *А тоді, коли вона повернулася з балу, вона не забула про мене.*

Проаналізуємо переклад фразових дієслів у кіносценарії міні-серіалу «Північ і Південь», виконаний телеканалом Тоніс. У випадках, коли переклад здавався невдалим, було запропоновано власний варіант перекладу. Отже, у тексті сценарію було виявлено такі типи фразових дієслів в залежності від їх значення:

1. Поєднання, смисл яких не складається зі значень дієслів та пост-позитивів: settle on, look for, come on, cover to, irritate to, keep up, let down, give up.

*John will have to be more modern in his ideas if he's to **keep up*** (North and South, 2004). – *Джону доведеться бути більш сучасним у своїх ідеях, якщо він **хоче йти в ногу з часом.***

*I know you and your mother feel I've **let you down*** (North and South, 2004). – *Я знаю, ви з мамою думаєте, що я вас **підвів.***

You wouldn't give us up (North and South, 2004). – *Ти б нас не видав.*

*You're in this world to **bring us down** - your family, the union...* (North and South, 2004) – *Ти в цьому світі, щоб **занапастити** нас - свою сім'ю, профспілку...*

Well, I can't do without them altogether (North and South, 2004). – *Ну, я зовсім не можу без них обійтися.*

I can't make him out (North and South, 2004). – *Я не можу його розкусити.*

2. Поєднання, в яких пост-позитив має абстрактне похідне значення, зв'язок якого з первинним відчувається: lean over, climb into, look at, stand beside, settle down, lead to, be thankful to, speak of, live on.

*When you're all **fired up**, you remind me of Master Frederick* (North and South, 2004). – *Коли ви **в запалі**, ви нагадуєте мені пана Фредеріка.*

*Henry, I'm **counting on** you* (North and South, 2004). – *Генрі, я **розраховую** на тебе.*

*Yes, he's married now. **Settled down** in Cadiz* (North and South, 2004). – *Так, він вже одружений. **Оселівся** в Кадісі.*

*No, though the price of food **goes up** all the time* (North and South, 2004). – *Ні, хоча ціни на продукти **ростуть** постійно.*

*Won't you need money **to live on**?* (North and South, 2004) – *Вам не потрібні гроші **на життя**?*

Look back! Look back at me! (North and South, 2004) – ***Озирніся! Подивись** на мене!*

3. Поєднання, в яких постпозитив тільки підкреслює або підкріплює значення дієслова: run round, search for.

*The last time I saw you, you were eight, **running round** Helstone with your brother* (North and South, 2004). – *Востаннє я бачив тебе, коли тобі було вісім років, і ти **бігала** з братом **по** Хелстоуну.*

*I thought they would **break down** the door and murder us all!* (North and South, 2004) – *Я думала, що вони **виламають** двері і **вб'ють** нас усіх!*

4. Поєднання, в яких постпозитив має своє первинне конкретно-просторове значення: sit down, get through, put on, mix with, joke about, work in, agree with, come to, be dressed in, fall on, contend with, say to, repeat by, give a quick look.

*The strikers have frightened them so that they don't dare work and we don't dare **let them out*** (North and South, 2004). – *Страйкарі залякали їх так, що вони не наважуються працювати, а ми не наважуємося їх **випускати.***

*I know there's suffering, and I know there are cruel and greedy masters, but surely it would be better for people of goodwill on both sides to **sit down** and share ideas of how to do God's will, to live together in peace and harmony* (North and South, 2004). – *Я знаю, що є страждання, і я знаю, що є жорстокі і жадібні господарі, але, звичайно, було б краще, якби люди доброї волі з обох сторін **сіли** і спільно порадилися, як виконати Божу волю, щоб жити разом у мирі та злагоді.*

*When I get married, I want to wake up on a sunny day, **put on** my favourite dress and just walk to the church* (North and South, 2004). – *Коли я виходитиму заміж, я хочу прокинутися сонячного дня, **одягтися** в улюблену сукню і **пройтися** до церкви.*

*My brother has imported hands from Ireland. They're **huddled up** in the top room* (North and South, 2004). – *Мій брат привіз робітників з Ірландії. Вони **скупчилися** у верхній кімнаті.*

*I'm sure she will **take you from** me* (North and South, 2004). – *Я впевнена, що вона **забере** тебе у мене.*

5. Поєднання, в яких постпозитив може вносити новий видовий відтінок у зміст фразового дієслова, які у свою чергу поділяються на наступні групи:

а) доконаний: speak with, be averse to, settle down at: *Thornton, I must **speak with** you* (North and South, 2004). – *Торнтоне, я маю з тобою **поговорити**.*

*Mama is seeing to their food and John is trying to **calm them down*** (North and South, 2004). – *Мама стежить за їжею, а Джон намагається їх **заспокоїти**.*

б) термінативний, що означає припинення незакінченої дії: go on:

*They're in there somewhere! **Go on! Go on, lads!** We'll find 'em!* (North and South, 2004) – *Вони десь там! **Вперед! Вперед, хлопці! Ми їх знайдемо!***

*The strike's **been going on** too long* (North and South, 2004). – *Страйк **триває** надто довго.*

в) дюративний або тривалий: walk past, get past, remain behind, leave behind:

*They'll have to be clever to **get past** me* (North and South, 2004). – *Їм доведеться бути дуже хитрими, щоб **проскочити** повз мене.*

*How much harder now for those of us who are **left behind** to mourn* (North and South, 2004). –

*Наскільки важче тепер оплакувати його тим з нас, кого він **покинув**.*

Висновки. У дослідженні виявлено, що найбільш вживані постпозитиви фразових дієслів руху — to, out, down, through, at, in та on. Трикопонентні дієслова (наприклад, «to look forward to») використовуються рідше. Найчастіше вживані фразові дієслова, такі як «to sit down» та «to look at», є стилістично нейтральними. Дослідження показало, що прислівники є продуктивнішими для утворення фразових дієслів (36%), ніж прийменники (21%).

Аналіз кіносценарію «Північ і Південь» продемонстрував, що фразові дієслова надають тексту експресію та емоційність, підкреслюючи багатозначність та ідіоматичність. У перекладі фразові дієслова найчастіше передавалися еквівалентами або близьким підбором, наприклад, «to speak with» як «говорити з». У деяких випадках застосовувалася конкретизація та генералізація для точнішого передання значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воробйова О. С. Особливості передачі англійських фразових дієслів українською мовою. *Technology, Engineering and Science* – 2018 : зб. наук. пр. за матеріалами I Міжнар. наук.-практ. конф. Полтава : ПолтНТУ, 2018 С. 206–208.
2. Дворецька І. В. Особливості перекладу фразових дієслів українською мовою. *Advanced education*. 2014. Вип. 2. С. 34–39.
3. Карaban В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2004. 576 с.
4. North and South : Episodes with Scripts. 2004. URL : https://subslikescript.com/series/North__South-417349

REFERENCES

1. Vorobiova O. S. (2018) Osoblyvosti peredachi anhliiskykh frazovykh diiesliv ukrainskoiu movoiu. [Peculiarities of rendering English phrasal verbs into Ukrainian] *Technology, Engineering and Science* – 2018 : zb. nauk. pr. za materialamy I Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Poltava : PoltNTU, 206–208. [in Ukrainian].
2. Dvoretzka I. V. (2014) Osoblyvosti perekladu frazovykh diiesliv ukrainskoiu movoiu. [Features of translation of phrasal verbs into Ukrainian] *Advanced education*. Vyp. 2, 34–39. [in Ukrainian].
3. Karaban V. I. (2004) Pereklad anhliiskoi naukovoї i tekhnichnoi literatury. Hramatychni trudnoshchi, leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni problemy. [Translation of English scientific and technical literature. Grammatical difficulties, lexical, terminological and genre-stylistic problems] Vinnytsia : Nova knyha, 576 s. [in Ukrainian].
4. North and South : Episodes with Scripts. 2004. URL: https://subslikescript.com/series/North__South-417349

УДК 811.112.2:821.112.2:82'0

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-30>

Марія ЛЕВИЩЕНКО,
 orcid.org/0000-0002-9678-6575
 кандидат філологічних наук, доцент,
 старший викладач кафедри англійської мови гуманітарного спрямування № 3
 Національного технічного університету України
 «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
 (Київ, Україна) levishchenko1883@gmail.com

ТИПОЛОГІЯ КОНЦЕПТІВ ВІКТОРІАНСЬКОГО ДИСКУРСУ (ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ ПІДХІД)

У статті досліджено, що типологія вікторіанського дискурсу характеризується особливим набором мовних, соціальних і культурних відмінностей. Цей період, який займав більшу частину XIX століття, став свідком значних змін у різних сферах життя під впливом суспільних змін, індустріалізації та розвитку культури. Було визначено, що особливості складу мислення вікторіанців й валоративні пріоритети народу закарбовуються в пам'ятках його духовної культури, зокрема в літературі.

Вікторіанська культура сформувала власні моральні цінності справедливості, свободи тощо, система яких не була однорідною ані в часовому, ані в соціальному плані. Її ціннісні орієнтири суттєво відрізняються на початку й наприкінці XIX ст., з одного боку, та залежно від приналежності суб'єкта до середнього класу чи аристократії, – з іншого. Все це було втілено в концептах вікторіанського дискурсу, які в свою чергу підпадають під вивчені типологічні класи. Було досліджено, що негомогенність і суперечливість вікторіанської культури закладено в самій основі світогляду її представників, проникнути в таїнство якого можна лише шляхом ретельного аналізу його концептуальних доміант, що, у свою чергу, передбачає необхідність розгляду їхньої типології та системології.

Було вивчено, що концепти мали на меті поставити наголос на добродесній поведінці, публічній пристойності та дотриманні суворих моральних кодексів, підкреслити оптимізм щодо технологічних досягнень, таких як залізниця, електроенергія та масове виробництво. Концепти мали відображати філософію, яка пропагує дії, які приносять найбільше щастя для найбільшої кількості людей. Вікторіанське суспільство було стратифікованим, а спосіб спілкування відображав соціальні класові відмінності, що в свою чергу відобразилося на типології концептів. Було досліджено, що мова, яка використовувалася у вікторіанську епоху, відображає та формує основні процеси мислення (пізнання) того часу. Вікторіанські концепти, на які вплинули культурні, соціальні та інтелектуальні рухи XIX століття, можна проаналізувати з точки зору того, як вони були виражені лінгвокогнітивно. Мова Вікторіанської епохи характеризується формальним, розгорнутим і моралізаторським тоном, що відображає панівні цінності того часу. У лінгвістичному плані вікторіанські концепти були виражені у спосіб, який передав складність, ієрархію та суворі моральні кодекси суспільства.

Ключові слова: типологія, вікторіанський дискурс, концепти, вікторіанська культура, лінгвокогнітивний підхід, вікторіанська поведінка, вікторіанська мораль.

Mariia LEVISHCHENKO,
 orcid.org/0000-0002-9678-6575
 PhD in Philology, Associate Professor,
 Senior Lecturer at the Department of English for Humanities № 3
 National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
 (Kyiv, Ukraine) levishchenko1883@gmail.com

TYPOLOGY OF VICTORIAN DISCOURSE CONCEPTS (LINGUISTIC AND COGNITIVE APPROACHES)

The article examines that the typology of Victorian discourse is characterized by a particular set of linguistic, social and cultural differences. This period, which occupied most of the XIX century, witnessed significant changes in various spheres of life under the influence of social changes, industrialization and cultural development. It was determined that the peculiarities of the thinking of the Victorians and the value priorities of the people are imprinted in the monuments of their spiritual culture, in particular in literature. Victorian culture formed its own moral values of justice, freedom, etc., the system of which was neither temporally nor socially homogeneous. Thus, its value orientations differ significantly at the beginning and end of the 19th century, on the one hand, and depending on whether the subject belongs to the middle class or the aristocracy, on the other. All this was embodied in the concepts of Victorian discourse, which in turn fall under the studied typological classes. It was investigated that the inhomogeneity and contradiction of the Victorian

culture is laid in the very basis of the worldview of its representatives, the mystery of which can be penetrated only through a thorough analysis of its conceptual dominants, which, in turn, implies the need to consider their typology and systemology. It has been studied that the concepts were intended to emphasize virtuous behavior, public decency, and adherence to strict moral codes, and to emphasize optimism about technological advances such as railroads, electricity, and mass production. The concepts were meant to reflect a philosophy that promotes actions that bring the greatest happiness to the greatest number of people. Victorian society was stratified, and the way of communication reflected social class differences, which in turn was reflected in the typology of concepts. It has been investigated that the language used in the Victorian era reflects and shapes the basic thought processes (cognition) of that time. Victorian concepts influenced by cultural, social and intellectual movements of the 19th century can be analyzed in terms of how they were expressed linguistically. The language of the Victorian era is characterized by a formal, elaborate and moralizing tone that reflects the prevailing values of the time. Linguistically, Victorian concepts were expressed in a way that conveyed the complexity, hierarchy, and strict moral codes of society.

Key words: *typology, Victorian discourse, concepts, Victorian culture, linguistic-cognitive approach, Victorian behavior, Victorian morality.*

Постановка проблеми. Вікторіанська ера (1837–1901) була періодом глибоких перетворень, позначених швидкою індустріалізацією, науковими проривами та соціальними реформами, змінами у мові. Це також була епоха моральної суворості та глибоких культурних тривог, коли британці боролися з протиріччям між прогресом і традицією, наукою та вірою, імперією та етикою. **Аналіз досліджень.** Вікторіанська епоха та вікторіанський дискурс цікавила й цікавить науковців через ті великі зміни та інновації, що

їх зазнала Англія за цей короткий період (Dodd, Hobsbaum, Meanz). Концепти, які визначили вікторіанську добу, різноманітні та складні, починаючи від моральних імперативів поваги та етичної чистоти до інтелектуального потрясіння, викликаного теорією еволюції Дарвіна. Ці ідеї пронизували всі аспекти вікторіанського життя, формуючи його літературу, мистецтво, політику, соціальні структури та мову.

Мета нашої розвідки дослідити типологію вікторіанських концептів, розділивши їх на моральні, наукові, соціальні, релігійні, політичні та естетичні рамки. Досліджуючи ці категорії, ми отримуємо глибше розуміння заплутаної тканини вікторіанського суспільства, де прогрес співіснував із репресіями, а оптимізм із сумнівами. Осмислення й узагальнення досвіду вивчення концептів втілюється у спробах інвентаризації концептологічних надбань мовознавства, зокрема у розробці розгорнутих класифікацій ментальних одиниць. При цьому концепти традиційно поділяються на лінгвокогнітивні й лінгвокультурні (Benveniste 1985). Перші типологізуються за способом концептуалізації дійсності як мисленнєві картинки, схеми, фрейми, інсайти, сценарії, калейдоскопічні концепти, гештальти, типажі тощо (Charaudeau 1983). Натомість лінгвокультурна типологія розрізняє універсальні й специфічні, параметричні й непараметричні, регулятивні й нерегулятивні концепти (Приходько 2008).

Розмежування лінгвокогнітивних і лінгвокультурних концептів видається неправомірним, оскільки створює ілюзію відокремленого, ізольованого існування двох відповідних сегментів (мовної) свідомості. Більш імовірно припустити, що концепти являють собою синкретичні ментальні утворення, актуальний стан яких вже містить у собі розмаїття всіх потенційних станів. Отже, лінгвокогнітивний чи лінгвокультурний аспекти є не диференційною ознакою концептів, а лише способом їхньої інтерпретації.

Когнітивна організація концепту визначає набір засобів його мовної репрезентації та зумовлює його актуалізацію в дискурсі. У зв'язку з цим логічно видається така послідовність дослідницьких процедур, у якій концептуальному аналізу вікторіанського дискурсу передують когнітивна типологізація його ключових концептів. Попри те, що поряд з останніми концептуальний простір вікторіанського дискурсу містить також універсальні одиниці, предметом нашої уваги є лише ті концепти, соціокультурні особливості яких формують специфічний профіль вікторіанського дискурсу. Їхня когнітивна будова виявляється різномірною і дає змогу виокремити іконічні, інсайтні, гештальтні, схемні, сценарні, калейдоскопічні й типажні концепти.

Іконічні концепти (концепти-уявлення) є узагальненими чуттєвими образами предметів і явищ дійсності (Левіщенко 2009), що представлені у вікторіанському дискурсі одиницями FIRE-PLACE, PICTURE, HOME, BAKED BEANS і PUDDING. Їхня структура вирізняється гіпертрофованою асоціативною образністю, основу якої становить візуалізація певного явища, поєднана з досвідом його сприйняття іншими органами чуття. Так, іконічний концепт PUDDING конституюється ознаками 'м'який', 'густий', 'жирний', 'солодкий' і візуалізує популярну в Британії страву, яка передбачала додавання борошна, молока та фруктів і зазвичай подавалося на десерт. Пор.: *It was a stout pale pudding*,

heavy and flabby, and with great flat raisins in it, stuck in whole at wide distances apart (Dickens).

Інсайтні концепти являють собою “запакову” в слові інформацію про конструкцію, внутрішній устрій або функціональне призначення предмета. Остання ознака є релевантною для вікторіанського дискурсу і реалізується інсайтами BONNET, HAT, HANDKERCHIEF і GLOVES, заломлюючись крізь пуританську, святенницьку мораль вікторіанства. Так, зафіксоване BONNET призначення дамської шляпки полягає в акцентуванні приналежності її власниці до відповідної верстви суспільства. Оскільки розпущене волосся вважалося непристойністю, яку не могла дозволити справжня леді, шляпка поступово стала частиною зачіски (саме тому дами не повинні були знімати її у приміщенні). Пор.: *The basket packed in silence, they brought her bonnet to her, and smoothed her disordered hair, and put it on.* (Dickens).

Гештальтні концепти вікторіанського дискурсу WORK, SPORT і MONEY витлумачуються як комплексні функціональні структури, що упорядковують розмаїття окремих явищ у свідомості як закріплені у слові цілісні образи. Вони поєднують чуттєві й раціональні елементи, а також динамічні й статичні аспекти об’єктів та явищ, що ними відбиваються. До гештальтів належать також концепти, інтерпретація яких відбувається через прототипи – родові терміни чи узагальнювальні одиниці. Так, структура гештальту MONEY містить прототипові образи (‘купюри’, ‘монети’), чуттєві (‘задоволення від володіння’) та раціональні компоненти, а його ім’я – лексема *money* – є гіперонімом стосовно інших мовних репрезентантів (*cash, coins*). Пор.: *They made no coins, but used metal rings for money.* (Dickens)

Концепти вікторіанського дискурсу POLITENESS, PUNCTUALITY, MORALITY, MODESTY, FAIR-PLAY можна визначити як **калейдоскопічні**, оскільки вони не мають постійної, фіксованої структури, розкрива-

ючи в дискурсі перцептивно-асоціативні чи динамічні аспекти, завдяки чому можуть поставати як іконічні, гештальтні або сценарні. Калейдоскопічні концепти завжди пов’язані з певними переживаннями й емоціями, тому в вікторіанському дискурсі, що відбиває настанову на стримування почуттів, ці етичні концепти набувають яскраво вираженого регулятивного характеру.

Специфіку ментальної організації калейдоскопічних концептів вікторіанського дискурсу можна простежити на прикладі POLITENESS, що фіксує норми етичної поведінки, вироблені та визнані вікторіанським суспільством. Як когнітивний сценарій він відбиває типову послідовність подій у певній ситуації, де ознаки ‘гарні манери’ (*a polite reply*), ‘культурність’ (*polite society*) і ‘витонченість’ (*polite learning*) характеризують спосіб суспільної взаємодії її учасників.

Поряд з когнітивним сценарієм коректної поведінки калейдоскопічний концепт POLITENESS містить також уявлення про еталонного агента, який відповідає усім прийнятим морально-етичним нормам і втілює суспільні чесноти. У дискурсивному контексті його конститутивні ознаки ‘гарні манери’, ‘культурність’ і ‘витонченість’ концентруються в образі джентльмена / леді як взірцевого, еталонного їх носія, розкриваючи іконічний аспект POLITENESS.

Висновки. Саме ця типологія концептів найбільш яскраво унаочнює діалектичний зв’язок лінгвокогнітивного та лінгвокультурного. Будучи ментальною структурою, що відображає типізований досвід у мовній свідомості, він містить також інформацію про характер цього досвіду на відміну від інших розглянутих розумових конструктів, що є лише формами, які різняться деталізованістю змісту. Когнітивний тип концепту в поєднанні з його соціокультурним змістом визначає його місце у загальній системі концептуальних домінант вікторіанського дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Левіщенко М.С. Концептуальні домінанти вікторіанського дискурсу та його концептосфера. *Вісник Житомирського державного університету. Серія “Філологічні науки”*. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2009. Вип. 45. С. 189–193.
2. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя: Прем’єр, 2008. 332 с.
3. Benveniste E. On discourse. *The Theoretical Essays: Film, Linguistics, Literature*. Manchester: Manchester Univ. Press, 1985. 247 p.
4. Charaudeau P. *Langage et discours*. Paris: Hachette, 1983. 176 p.
5. Dickens Ch. David Copperfield. URL: <http://www.onlineliterature.com/dickens/copperfield> (дата звернення: 12.09.24).
6. Dickens Ch. Hard Times. URL: <http://www.charles-dickens.org/hard-times> (дата звернення: 12.09.24).
7. Dickens Ch. A Child’s History of England. URL: <http://www.onlineliterature.com/dickens/a-child-history-of-england> (дата звернення: 12.09.24).
8. Dodd F. Englishness and the national culture. / ed. by David Boswell and Jessica Evans. *Representing the Nation: A Reader. Histories, heritage and museums*. London; New York: Hauppauge, 1999. P. 87–103.

9. Hobsbaum E. Mass-producing traditions: Europe, 1870 – 1914. / ed. by D.Boswell, J.Evans. Representing the Nation: A Reader. Histories, heritage and museums. London, New York: Hauppauge, 1999. 567 p.
10. Meantz S. The History of Private Life: An Overview. URL: http://www.digitalhistory.uh.edu/historyonline/private_life.cfm. (дата звернення: 12.01.24).

REFERENCES

1. Levishchenko M.S. (2009). Kontseptualni dominanty viktorianskoho dyskursu ta ioho kontseptosfery. [Conceptual dominants of Victorian Discourse and its conceptual sphere]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu. Seria "Filolohichni nauky"*. Zhytomyr: ZhDU im.Franka, 2009. Vyp.45. P. 189–193. [in Ukrainian]
2. Prykhodko A.M. (2008). Konsepty i konseptosystemu v kohnityvno-dyskursyvni paradyhmi linhvistyky. [Concepts and conceptual systems in cognitive and discursive paradigm of linguistics]. Zaporizhia: Premier, 2008. 332 p. [in Ukrainian]
3. Benveniste E. (1985). On discourse. The Theoretical Essays: Film, Linguistics, Literature. Manchester: Manchester Univ. Press. 247 p.
4. Charaudeau P. (1983). Langage et discours. Paris: Hachette. 176 p.
5. Dickens Ch. David Copperfield. URL: <http://www.onlineliterature.com/dickens/copperfield>
6. Dickens Ch. Hard Times. URL: <http://www.charles-dickens.org/hard-times>
7. Dickens Ch. A Child's History of England. URL: <http://www.onlineliterature.com/dickens/a-child-history-of-england>
8. Dodd F. (1999). Englishness and the national culture / ed. by David Boswell and Jessica Evans. Representing the Nation: A Reader. Histories, heritage and museums. London; New York: Hauppauge. P. 87–103.
9. Hobsbaum E. (1999). Mass-producing traditions: Europe, 1870 – 1914 / ed. by D.Boswell, J.Evans. Representing the Nation: A Reader. Histories, heritage and museums. London, New York: Hauppauge. 567 p.
10. Meantz S. The History of Private Life: An Overview. URL: http://www.digitalhistory.uh.edu/historyonline/private_life.cfm.

ПЕДАГОГІКА

УДК 373.3

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-31>**Вікторія БАЛАКІРЄВА,***orcid.org/0000-0001-5361-5568*

доктор педагогічних наук, доцент,

завідувачка кафедри педагогічних технологій початкової освіти

Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»(Одеса, Україна) *balakireva.va@pdpu.edu.ua***ФОРМУВАННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

Стаття присвячена актуальній проблемі формуванню медіаграмотності в майбутніх учителів початкової школи в соціокультурному середовищі. Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та виділенні компонентів, критеріїв та рівнів сформованості медіаграмотності майбутніх учителів початкової школи; готовності майбутніх учителів початкової школи до використання медіаосвітніх технологій в професійній діяльності. Обґрунтовано, що на сьогодні, спеціаліст початкової освіти – це фахівець з професійною підготовкою для роботи в мультимедійному середовищі, який здатний мислити, уміє виділяти головні події та відповідним чином реагувати на них, уміє працювати з різними інформаційно-комунікаційними технологіями та орієнтуватися в інформаційному просторі. Доведено, що для вчителя початкової школи, медіаграмотність – це грамотність у сфері медіа, до складу якої належать знання основних видів медіаосвітніх технологій, змісту, форм і методів їх застосування в майбутній професійній діяльності, уміння критично сприймати, аналізувати, оцінювати інформацію, отриману з різних медіа, навички добирати та створювати навчально-пізнавальні медіатексти тощо. Охарактеризовані особливості діагностичної роботи, яка проводилася на основі виділених трьох компонентів (мотиваційного, медіаосвітнього, діяльнісно-креативного) сформованості медіаграмотності у майбутніх учителів початкової школи. Відштовхуючись від даних компонентів сформованості медіаграмотності у майбутніх учителів початкової школи було проведено експериментальне дослідження, яке проводилося в три етапи. На першому етапі було визначено наявність у майбутніх учителів початкової школи мотивації до вивчення сучасної медіа-системи та саморозвитку власної особистості за допомогою системи мас-медіа. Під час другого етапу експериментального дослідження було діагностовано майбутніх учителів початкової школи за допомогою розробленого авторського опитувальника для визначення рівня сформованості медіаосвітнього критерію сформованості медіаграмотності у майбутніх учителів початкової школи та авторської анкети щодо використання засобів медіаосвіти в освітньому процесі. На третьому етапі досліджували готовність майбутніх учителів початкової школи до використання медіаосвітніх технологій в майбутній професійній діяльності.

Ключові слова: медіаграмотність, медіаосвіта, мотиваційний компонент, медіаосвітній компонент, діяльнісно-креативний компонент, майбутні вчителі початкової школи.

Viktorija BALAKIREVA,*orcid.org/0000-0001-5361-5568*

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Head of the Department of Pedagogical Technologies of Primary Education
South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky
(Odesa, Ukraine) *balakireva.va@pdpu.edu.ua***FORMATION OF MEDIA LITERACY IN FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS
IN THE SOCIO-CULTURAL ENVIRONMENT**

The article is devoted to the urgent problem of forming media literacy among future primary school teachers in a socio-cultural environment. The aim of the paper is theoretical justification and singling out components, criteria and levels of formation of media literacy of future primary school teachers; readiness of future primary school teachers to use media educational technologies in their professional activities. It is substantiated that today, a professional in primary education is a specialist with professional training for working in a multimedia environment, who is able to think, knows how to highlight the main events and respond accordingly, knows how to work with various information and communication technologies and navigate in the information space. It has been proven that for a primary school teacher, media literacy

is a literacy in the field of media, which includes knowledge of the main types of media educational technologies, content, forms and methods of their application in future professional activity, the ability to critically perceive, analyze, evaluate information obtained from various media, skills to select and create educational and cognitive media texts, etc. The author characterizes peculiarities of the diagnostic work, which was carried out on the basis of the three selected components (motivational, media-educational, activity-based and creative) of the formation of media literacy among future primary school teachers. Based on these components of the formation of media literacy among future primary school teachers, an experimental study covering three stages was conducted. At the first stage, it was determined whether future primary school teachers have the motivation to study the modern media system and self-development of their own personality with the help of the mass media system. During the second stage of the experimental study, future primary school teachers were diagnosed with the help of a developed author's questionnaire to determine the level of formation of the media education criterion of the formation of media literacy in future primary school teachers and the author's questionnaire on the use of media education tools in the educational process. At the third stage, the readiness of future primary school teachers to use media educational technologies in their future professional activity was studied.

Key words: media literacy, media education, motivational component, media-educational component, activity-based and creative component, future primary school teachers.

Постановка проблеми. У час активного розвитку інноваційних технологій та медіапростору сучасній людині не легко зосередити свою увагу на традиційних видах та формах виховання. Адже, вплив медіа на молоде покоління є неоднозначним та суперечливим, що супроводжується зниженням імунітету суспільства до соціально шкідливих інформаційних впливів. Саме через різкий розвиток медіа технологій змінюється й звичний процес соціалізації особистості, що спричинює появу питання як використовувати медіа-інформацію, щоб не завдати нікому шкоди. Тому перед нами сьогодні постає нагальна потреба в формуванні медіаосвіти в майбутніх учителів початкової школи, які у свою чергу в своїй майбутній професійній діяльності мають поставити перед собою одне із головних завдань, запобігання вразливості молодших школярів до медіа-насильства і медіа-маніпуляцій, втечі від реальності до віртуального світу, поширенню медіа-залежностей.

Крім цього, розглядаючи проблеми впливу сучасних медіа на молоде покоління ми приділяємо основну увагу вихованню майбутніх учителів початкової школи та вважаємо медіа-освіту одним із провідних елементів соціокультурного виховання, адже в умовах сучасності з новою гостротою виникає проблема формування національно свідомих, морально стійких, патріотично налаштованих фахівців, здатних до соціокультурної комунікації в умовах полікультурного простору.

Актуальність звернення до проблеми формування медіа-освіти у майбутніх учителів початкової школи, зумовлена, зокрема такими чинниками, як: насиченістю сучасного суспільства засобами масової інформації, високим рівнем споживання медіа продукції, ідеологічним значенням медіа, впливом на свідомість суспільства, швидким зростанням кількості медіа інформації, ускладненням механізмів управління медіа простору, зростанням значення візуальної комунікації та інформації

в усіх галузях життя людини, поширенням національних й міжнародних процесів приватизації інформації, прогностичною функцією медіаосвіти, що полягає у всебічній підготовці здобувачів освіти будь-якого рівня з урахуванням вимог майбутнього.

Аналіз досліджень. Проблема формування медіаграмотності в майбутніх учителів початкової школи в соціокультурному середовищі є найбільш обговореною серед таких вчених, а саме: теоретичні основи медіаосвіти (О. Волошенюк, В. Іванова, Л. Кульчинська, О. Федоров та ін.); аналіз основних термінів та моделей «медіаосвіти» та «медіаграмотності» (В. Дивак, Ю. Казаков, Т. Козак, Г. Онкович та ін.); аспекти інтеграції медіазасобів у процес професійної підготовки майбутніх фахівців (Т. Бешок, О. Бондаренко, Р. Гришкова, Ю. Казаков, О. Кравчишина та ін.); теоретичні засади професійної підготовки вчителя початкової школи (Н. Бібік, Л. Коваль, І. Пальшкова, О. Савченко, Л. Хомич та ін.); основні положення технологізації освіти (О. Пехота, Г. Селевко та ін.).

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та виділенні компонентів, критеріїв та рівнів сформованості медіаграмотності майбутніх учителів початкової школи, готовність їх до використання медіаосвітніх технологій в своїй професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Медіа-технології проникли у всі сфери людської діяльності: науку, виробництво, управління, освіту, культуру. Створення медіа-технологій насамперед не було направлене на освіту, але вони зробили на неї високий вплив. Нові засоби масової комунікації проникають у всі сфери людського життя завдяки інноваційним технологіям, що стимулює особистість бути активним користувачем медіа.

На сьогодні, спеціаліст початкової освіти – це фахівець з професійною підготовкою для роботи у мультимедійному середовищі, який здатний мис-

лити, уміє виділяти головні події та відповідним чином реагувати на них, уміє працювати з різними інформаційно-комунікаційними технологіями та орієнтуватися в інформаційному просторі. Відтак пріоритет медіа засобів для вчителя початкової школи, вбачається в тому, щоб допомогти здобувачам початкової освіти одержати з медіа максимум користі.

Відомо, що становлення Нової української школи відбувається саме на засадах компетентнісного підходу, гуманізму, дитиноцентризму, інтеграції, індивідуалізації та медіаінформатизації освітнього процесу, про що засвідчують фундаментальні положення розвитку сучасної початкової освіти. З даного приводу слушною є думка О. Савченко, яка у своєму науковому доробку привертає нашу увагу до того, що очевидним є імплементація нових форм, технологій, методик навчання, нової системи контролю й оцінювання навчальних досягнень учнів. Зміна цілей та цінностей в освіті потребує оновлення її змісту, а це тривалий процес, який передбачає дослідження багатьох теоретичних і практичних питань (Савченко, 2002: 20).

Так у період розбудови Нової української школи питання підготовки фахівців початкової школи сучасної формації набуває особливої уваги. Як засвідчує аналіз наукових досліджень, модернізація початкової ланки освіти повною мірою впливає на процес підготовки майбутніх учителів початкової школи, зокрема до застосування медіазасобів в освітньому процесі, що передбачає формування у них здатності здійснювати педагогічну діяльність спираючись на сучасні знання, уміння, власний досвід, загальнолюдські та соціально-ціннісні орієнтації.

Особливої уваги в дослідженні потребує актуалізація питань формування медіаграмотності в майбутніх учителів початкової школи в соціокультурному середовищі, оскільки, у вимогах до обов'язкових результатів учнів початкової школи, які зазначено у Державному стандарті початкової освіти (2018), закладено ті, які відображають формування інноваційної, інформаційно-комунікаційної, соціальної, культурної та інших компетентностей.

У науковому доробку В. Вембер та Д. Бучинської засвідчено, що сучасний вчитель повинен володіти навичками медіаграмотності та вміти створювати медіапродукти, оскільки вони працюють із поколінням, що з легкістю поринає у веб-простір та щодня використовує інтернет контент, а також, розкривати та розвивати інтелектуальний потенціал того, кого навчають (Вембер, 2016: 19).

Для вчителя важливо бути обізнаним у сфері медіа, яке («медіа») за великим тлумачним словником сучасної української мови пояснюється, як: «те саме, що мас-медіа» (Бусел, 2005: 512), «мас-медіа – засоби масової інформації (радіо, телебачення, преса, кіно та ін.») (Бусел, 2005: 516). У свою чергу Г. Васянович, Л. Герганов та Т. Бешок, медіаграмотність пояснюють, як «стиль життя сучасної людини, що потребує практичних навичок у використанні основних видів медіаосвітніх технологій». Саме тому, науковцями було присвячено своє дослідження формуванню та діагностиці рівнів сформованості медіаграмотності майбутніх учителів початкових класів. Робота визначила, що досягнення позитивного результату дослідження відбувалось шляхом створення таких педагогічних умов застосування медіаосвітніх технологій у професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів як: формування позитивної мотивації у студентів щодо застосування навчально-пізнавальних медіатекстів; упровадження спецкурсу «Медіаграмотність майбутніх учителів», розроблення та використання методики застосування медіаосвітніх технологій у професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів; проведення тренінгів, майстеркласів медіаосвітньої проблематики (Васянович, 2020: 119).

Для вчителя початкової школи, медіаграмотність – це грамотність у сфері медіа, до складу якої належать знання основних видів медіаосвітніх технологій, змісту, форм і методів їх застосування в майбутній професійній діяльності, уміння критично сприймати, аналізувати, оцінювати інформацію, отриману з різних медіа, навички добирати та створювати навчально-пізнавальні медіатексти (Васянович, 2020: 112).

Практика показує, що в сучасних умовах не лише підлітки та дорослі цікавляться всім, що пов'язано з комп'ютером, мережею Інтернет та взагалі засобами масової інформації, а й молодші школярі. Тому майбутнім учителям початкової школи необхідно вміти застосовувати медіаосвітні технології для пробудження інтересу здобувачів початкової освіти, підвищення їхньої активності до навчання, а головне, запобігати вразливості до медіанасильства, медіаманіпуляцій та медіазалежності. Адже часто учні самі цього не розуміючи потрапляють в лабіринти віртуального світу.

Отже, для визначення рівня (достатній, середній та низький) сформованості медіаграмотності у майбутніх учителів початкової школи, було визначено наступні компоненти даної сформованості: мотиваційний, медіаосвітній та діяльнісно-креативний, які є взаємопов'язаними між собою.

1. Мотиваційний компонент сформованості медіаграмотності у майбутніх учителів початкової школи, відображав рівень усвідомлення майбутніми вчителями початкової школи стійкої мотивації для підвищення рівня медіаграмотності та важливості використання медіа в професійній педагогічній діяльності; прагненні самовдосконалюватися в плані застосування засобів медіаосвіти; формуванні позитивної мотивації щодо застосування медіаосвітніх технологій в освітньому процесі шляхом ознайомлення із освітньо-орієнтованими періодичними виданнями, програмами радіо, телебачення, сайтами та блогами мережі Інтернет; потребі постійно підвищувати власний рівень медіакультури, медіаосвіченості, інформаційної та комп'ютерної грамотності; особистісному прагненні майбутнього вчителя початкової школи застосувати набуті знання про медіаосвітні технології в організації різних форм професійної педагогічної діяльності, задля підвищення ефективності освітнього процесу; усвідомленні актуальності та необхідності вдосконалення освітнього процесу на засадах використання медіаосвітніх засобів та інноваційних технологій; розумінні зростання впливу на молодших школярів неконтрольованих потоків інформації, носіями яких є: Інтернет, соціальні мережі, платформи тощо, що мають різний за модальністю контент. Цей компонент передбачає професійну мотивацію до раціонального використання засобів медіаосвіти в освітньому процесі.

2. Медіаосвітній компонент сформованості медіаграмотності у майбутніх учителів початкової школи визначав рівень оволодіння майбутніми вчителями початкової школи необхідним обсягом загальних та спеціальних знань у галузі медіаосвіти; розумінням майбутніми учителями початкової школи сутності, видів, ознак та особливостей засобів медіаосвіти, адекватних для використання у майбутній педагогічній професійній діяльності; знанні психолого-педагогічних та дидактико-методичних умов впровадження в освітній процес готових, а також створення власних медіапродуктів; здатності критично оцінювати контент медіапродукції для молодших школярів.

3. Діяльнісно-креативний компонент сформованості медіаграмотності у майбутніх учителів початкової школи визначав рівень активного та раціонального використання інформаційно-комунікаційних та інноваційних технологій, чітке та глибоке уявлення про можливості сучасних технологій у розв'язанні завдань професійного, освітнього та побутового характеру, використанні інтеграційних можливостей сучасних медіа-тех-

нологій в освітньому середовищі та творчому підході до розв'язання різних груп завдань із використанням комп'ютерної техніки та сучасних інноваційних технологій.

Відштовхуючись від даних компонентів сформованості медіаграмотності у майбутніх учителів початкової школи нами було проведено експериментальне дослідження, яке проводилося в три етапи. На першому етапі ми визначали наявність у майбутніх учителів початкової школи мотивації до вивчення сучасної медіа-системи та саморозвитку власної особистості за допомогою системи мас-медіа. На другому етапі ми визначали рівень медіаосвітніх знань студентів. На третьому етапі досліджували готовність студентів до використання медіаосвітніх технологій в своїй майбутній професійній діяльності.

Для більш точної якісно-кількісної оцінки експериментального дослідження, експериментальну вибірку склали: студенти факультету початкового навчання, спеціальності: 013 Початкова освіта. Дослідження проводилося на базі лабораторії «Інноваційних педагогічних технологій».

На першому етапі дослідження була проведена методика діагностики навчальної мотивації студентів до вивчення сучасної медіа-системи та саморозвитку власної особистості за допомогою системи мас-медіа. Метою даної методики є виявлення спрямованості й рівня розвитку внутрішньої мотивації навчальної діяльності майбутніх учителів початкової школи щодо оволодіння знаннями та вміннями використання засобів медіаосвіти в освітньому процесі.

Кількісна характеристика кожного з показників за мотиваційним критерієм указує на те, що низький рівень «внутрішньої мотивації» було виявлено у 18% реципієнтів, «зовнішньої мотивації» у 20% осіб. Разом з тим середній рівень за показником «внутрішні мотиви» діагностується в 45% респондентів; за показником «зовнішні мотиви» діагностувалися у 49% осіб. Високий рівень виявлено у 37% осіб за показником «внутрішні мотиви» та 31% реципієнтів діагностується за показником «зовнішні мотиви». Це свідчить про те, що майбутні учителі початкової школи, все ж таки мають професійну потребу до використання цих засобів у майбутній діяльності та прагнуть підвищити рівень власної медіакультури, незважаючи на недостатній рівень обізнаності щодо використання засобів медіаосвіти в освітньому процесі.

Під час другого етапу експериментального дослідження було діагностовано майбутніх учителів початкової школи за допомогою розробленого авторського опитувальника для визначення рівня

сформованості медіаосвітнього критерію сформованості медіаграмотності у майбутніх учителів початкової школи та авторської анкети щодо використання засобів медіаосвіти в освітньому процесі.

Перший опитувальник складався з запитань, які направлені були на визначення рівня знань студентів щодо основних понять стосовно медіаосвіти.

Друга анкета направлена на визначення рівня знань стосовно з'ясування питання щодо використання засобів медіаосвіти в освітньому процесі. У завданні було представлено види засобів медіаосвіти де респонденти мали надати свої варіанти використання кожного з них в освітньому процесі.

При оцінці відповідей на закриті питання тесту було підраховано кількість балів, своєю чергою, розгорнуті правильні відповіді на питання відкритого типу свідчили про високий рівень сформованості відповідного критерію; правильні, але неповні відповіді на питання – про його середній рівень; неправильні відповіді або їх відсутність – про низький. Індикатором для визначення рівня сформованості практичних знань була анкета з питаннями, відповіді на які повинні знайти самі респонденти.

Спеціально розроблені тести дали змогу визначити рівень обізнаності студентів щодо сутності засобів медіаосвіти, їхнього використання в професійній діяльності. Проаналізувавши відповіді на всі запитання тесту, робимо висновок, що студенти усвідомлюють важливість використання засобів медіаосвіти в майбутній професійній діяльності та готові до їх застосування в навчанні або вихованні дітей. Кількісна характеристика кожного з показників за медіаосвітнім критерієм рівня знань студентів указує, що низький рівень знань було виявлено у 22% респондентів. Середній рівень за показником досліджено у майже пів групи (52%) опитаних. Та достатній рівень продіагностувано у решті майбутніх учителів початкової школи у 26% осіб.

На третьому етапі було визначено рівень готовності майбутніх учителів початкової школи до використання медіаосвітніх технологій в своїй майбутній професійній діяльності. На даному етапі з'ясували наявність: умінь використовувати діагностичний та практичний потенціал медіаосвіти в майбутній професійній діяльності; вмінь використовувати засоби медіаосвіти з метою формування в студентів навичок міжособистісного спілкування шляхом розробки, оцінювання та порівняння різних підходів до професійних завдань; вмінь використовувати медіаосвіту з метою активізації власного ресурсного потенціалу; вмінь модернізувати вже існуючі засоби медіаосвітнього впливу відповідно до цілей своєї роботи.

Для визначення даного критерію майбутнім учителям початкової освіти була запропонована мето-

дика «Самооцінювання професійно-педагогічних та медіаосвітніх умінь». Методика складалася із комплексу професійно-педагогічних умінь та комплексу визначень медіаосвітніх умінь, які респондентам потрібно було оцінити за 5-тибальною шкалою.

За результатами опитування у майбутніх учителів початкової школи виявилися найбільше розвинені такі професійно-педагогічні вміння, як уміння організовувати довірливі відносини з особистістю дитини 13% опитуваних; уміння розвивати власну творчу ініціативу 14% осіб; уміння вивчати та оцінювати особливості діяльності й розвитку медіаосвітніх технологій (14%), менший рівень розвитку мають уміння добирати форми, методи та прийоми роботи з медіаосвітніми технологіями 9% респондентів та уміння добирати оптимальний діагностичний інструментарій в роботі 7,7% осіб.

Що стосується медіаосвітніх умінь необхідно зазначити, що більш-менш розвинені такі вміння, як брати участь у створенні та обговоренні медіаосвітніх проектів 30% осіб та уміння проводити діагностику мотиваційної сфери дітей використовуючи проєктивні графічні тести 20% опитаних. А щодо уміння розробляти та апробувати корекційні та тренінгові медіаосвітні програми (12%) та уміння проводити індивідуальні та групові медіаосвітні заняття (10%) то вони розвинені менше.

Отже, за даними методики, можна зробити висновок, що загалом, рівень професійно-педагогічних умінь в майбутніх учителів початкової школи є середнім, а рівень медіаосвітніх умінь, є трохи нижче середнього.

Для уточнення за критеріями було узагальнено результати, які об'єднано у дві групи – професійно-педагогічні та медіаосвітні вміння. За аналізом даної методики, отримали такі результати: низький рівень професійно-педагогічних та медіаосвітніх умінь було виявлено у 18% осіб. Разом з тим середній рівень за показником «професійно-педагогічні вміння» та за показником «медіаосвітні» у 48% осіб. Достатній рівень професійно-педагогічних умінь та медіаосвітніх умінь виявлено у решті опитаних (34%).

На підставі теоретичного обґрунтування компонентів сформованості медіаграмотності майбутніх учителів початкової школи, нами було визначено рівні сформованості медіаграмотності до відповідних критеріїв та показників досліджуваного феномену, зроблено зведену кількісну характеристику аналізу трьох етапів діагностики і виявлено середні показники за результатами використаних в дослідженні методик. Аналіз було зроблено на основі загальних оцінок за проведеними методиками.

Тож, на **низькому рівні** сформованості медіаграмотності у майбутніх учителів початкової школи було виявлено 20% осіб. Цей рівень характеризує неусвідомленому розвитку медіакуль-

тури, недостатнє використання здобутих знань та набутих умінь для використання медіаресурсів у професійній діяльності; професійна мобільність і адаптивність у медіапросторі відбуваються на рівні обов'язку, без особливої ініціативності; неусвідомлене ставлення до важливості використання медіа в професійній діяльності; слабе або відсутнє розуміння сутності, видів, ознак та особливостей медіазасобів; неусвідомлене сприйняття особливостей медіаосвіти; невміння використовувати раціонально інформаційно-комунікативні технології у професійній діяльності.

Середній рівень сформованості медіаграмотності у майбутніх учителів початкової школи виявлено у 25% респондентів. Студентам даного рівня відповідає усвідомлений розвиток медіакультури, за якого особистість визнає перспективи професійного майбутнього та досить активно використовує набутий досвід для застосування медіаосвітніх ресурсів у професійній діяльності, знає, як отримати інформацію, якої він потребує; може оцінювати і впроваджувати відповідні стратегії інформаційного пошуку; пізнавальний інтерес до інноваційних педагогічних технологій має значущий характер; особистості присутнє усвідомлене ставлення до важливості використання медіа в професійній діяльності; розуміння сутності, видів, ознак та особливостей медіазасобів; усвідомлене сприйняття особливостей медіаосвіти; вміння використовувати раціонально інформаційно-комунікативні технології у професійній діяльності.

Достатній рівень сформованості медіаграмотності у майбутніх учителів початкової школи

виявлено у 25% респондентів. Майбутні учителі даного рівня мають усвідомлений розвиток медіакультури; проявляють здатність до швидкого адаптування в медіапросторі; виявляють високий ступінь мобільності сприйняття та оброблення інформації; проявляють сильний інтерес до саморозвитку та відчують потребу постійно підвищувати власний рівень медіакультури, медіаосвіченості, інформаційної грамотності; вміють не просто сприймати й споживати інформацію, але й діяти активно, одержуючи результат як винагороду за свої дії; використовують інтеграційні можливості сучасних медіа-технологій в освітньому середовищі; творчо підходять до розв'язання різних груп завдань із використанням комп'ютерної техніки та сучасних інноваційних технологій.

Висновки. Отже, за результатами дослідження було виявлено за мотиваційним, медіаосвітнім та діяльнісно-креативним компонентами сформованості медіаграмотності у майбутніх учителів початкової школи невисокі кількісні показники достатнього рівня, тобто необхідні знання та вміння для формування медіаграмотності в майбутніх учителів початкової школи виражені не у всіх студентів на достатньому рівні. Разом з тим майбутні вчителі початкової школи мають доволі високі показники середнього рівня. Саме тому, подальше дослідження ми вбачаємо в розробці та впровадженні експериментальної програми, направленої на формування медіаграмотності в майбутніх учителів початкової школи засобами інноваційних технологій, що сприятиме використанню ними медіаосвітніх технологій в їх подальшій професійній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови : з дод. і допов. Київ–Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
2. Васянович Г. П., Герганов Л. Д., Бешок Т. В. Діагностика рівнів сформованості медіаграмотності майбутніх учителів початкових класів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. Т. 76., № 2. С. 108–125. <https://doi.org/10.33407/itlt.v76i2.3616>
3. Вембер В. П., Бучинська Д. Л. Сучасні типи навчального відео та особливості їх використання у навчальному процесі. *Освітологічний дискурс*. 2016. № 1 (13). URL: <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/348>.
4. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ : Генеза, 2002. 368 с.

REFERENCES

1. Vasianovych H. P., Herhanov L. D., Beshok T. V. (2020) Diahnastyka rivniv sformovanosti mediahramotnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv. [Diagnostics of the levels of formation of media literacy of prospective primary school teachers]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia* Vol. 76., № 2. P. 108–125. <https://doi.org/10.33407/itlt.v76i2.3616> [in Ukrainian].
2. Busel V. T. (2005) Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy: z dod. i dopov. [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language: with addendum and supplements]. Kyiv–Irpın: Perun. 1728 p. [in Ukrainian].
3. Vember V. P., Buchynska D. L. (2016) Suchasni typy navchalnoho video ta osoblyvosti yikh vykorystannia u navchalnomu protsesi [Modern types of educational video and features of their use in the educational process]. *Osvitolohichnyi dyskurs* № 1 (13). URL: <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/348>. [in Ukrainian].
4. Savchenko O. Ya. (2002) Dydaktyka pochatkovoї shkoly: pidruchnyk dlia studentiv pedahohichnykh fakultetiv [Primary school didactics: a textbook for students of pedagogical faculties]. Kyiv : Heneza., 368 p. [in Ukrainian].

УДК 004.8:378:74.01/.09

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-32>**Світлана БОРИСОВА,***orcid.org/0000-0003-0610-644X*

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри дизайну

Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

(Полтава, Україна) *svitlana.borysova@gmail.com***Наталія ДЕРЕВ'ЯНКО,***orcid.org/0000-0003-1172-3282*

кандидат педагогічних наук, доцент,

професор кафедри дизайну

Хортицької національної навчально-реабілітаційної академії

(Запоріжжя, Україна) *nataliyader@gmail.com***Гліб БОРИСОВ,***orcid.org/0000-0002-4700-0492*

аспірант кафедри комп'ютерних технологій

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

(Тернопіль, Україна) *glebborysow@gmail.com*

ПОРІВНЯННЯ ХМАРНИХ І СТАЦІОНАРНИХ ВЕРСІЙ STABLE DIFFUSION AI ЯК ІНСТРУМЕНТА ГРАФІЧНОГО ДИЗАЙНЕРА

У статті схарактеризовано явище зростання застосування алгоритмів штучного інтелекту в галузі графічного дизайну. Зазначено, що використання генеративного штучного інтелекту у підготовці майбутніх графічних дизайнерів, так і в подальшій професійній діяльності привертає увагу як дослідників у галузі вищої професійної освіти, так і практикуючих дизайнерів. Нагальною визначено проблему вибору версії моделей генеративного штучного інтелекту з огляду на умови застосування цієї технології і особливостей використання результатів генерації. В статті в якості базової для аналізу запропоновано модель глибокого навчання з відкритим вихідним кодом *Stable Diffusion AI*. З'ясовано, що *Stable Diffusion AI* представлена як стаціонарними версіями (зокрема, *ComfyUI* і *Automatic1111*), так і хмарними сервісами (зокрема, *Playground.com* і *Leonardo.ai*). В статті наведено ключові характеристики як стаціонарних версій *Stable Diffusion AI* (можливість налаштування інтерфейсу, процесу генерування результатів, безкоштовність використання при широкому функціоналі версій), так і хмарних сервісів (підвищена зручність та доступність роботи, отримання доступу до згенерованого контенту, взаємодія з ним без використання локальних обчислювальних ресурсів, швидке поширення результатів). З'ясовано обмеження і складності у користування кожним з типів версій *Stable Diffusion AI*: від знання мов програмування *Python* для стаціонарних версій до навичок написання запитів на генерацію для хмарних сервісів. На основі виконаного аналізу особливостей версій *Stable Diffusion AI* і умов їх використання визначено критерії їх відбору для використання у підготовці майбутніх графічних дизайнерів та подальшій професійній діяльності, до яких віднесено технічні вимоги, ціну користування, особливості інтерфейсу, навички для користування версією і можливість використання в комерційних цілях.

Ключові слова: графічний дизайн, графічний дизайнер, освіта, цифрові технології, генеративний штучний інтелект, *Stable Diffusion AI*.

Svitlana BORYSOVA,

orcid.org/0000-0003-0610-644X

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor;
Associate Professor at the Department of Design
Luhansk Taras Shevchenko National University
(Poltava, Ukraine) svitlana.borysova@gmail.com*

Nataliya DEREVYANKO,

orcid.org/0000-0003-1172-3282

*PhD in Pedagogy, Associate Professor;
Professor at the Department of Design
Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy
(Zaporizhzhia, Ukraine) nataliyader@gmail.com*

Hlib BORYSOV,

orcid.org/0000-0002-4700-0492

*Postgraduate at the Department of Computer Technologies
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
(Ternopil, Ukraine) glebborysov@gmail.com*

COMPARISON OF CLOUD AND STATIONARY VERSIONS OF STABLE DIFFUSION AI AS A GRAPHIC DESIGNER TOOL

The article characterizes the phenomenon of growth in artificial intelligence algorithms usage in the field of graphic design. It is noted that the use of generative artificial intelligence in the training of future graphic designers, as well as in further professional activities, attracts the attention of both researchers in the field of higher professional education and practicing designers. The problem of choosing versions of generative artificial intelligence models is defined as urgent, considering the conditions of application of this technology and the features of using generation results. In the article, a deep learning model with open-source code Stable Diffusion AI is proposed as a basis for analysis. It was found that Stable Diffusion AI is represented by both stationary versions (in particular, ComfyUI and Automatic1111) and cloud services (in particular, Playground.com and Leonardo.ai). The article presents the key characteristics of both stationary versions of Stable Diffusion AI (possibility of customizing the interface, the process of generating results, free use with a wide functionality of versions) and cloud services (increased convenience and availability of work, obtaining access to generated content, interacting with it without using local computing resources, rapid dissemination of results). The limitations and difficulties in using each of the types of Stable Diffusion AI versions are clarified: from knowledge of the Python programming language for stationary versions to the skills of writing generation requests for cloud services. Based on the analysis of the features of the Stable Diffusion AI versions and the conditions of their use, the criteria for their selection for use in the training of future graphic designers and further professional activities have been determined, which include technical requirements, the price of use, interface features, skills for using the version and the possibility of using it in commercial goals.

Key words: *graphic design, graphic designer, education, digital technologies, generative artificial intelligence, Stable Diffusion AI.*

Постановка проблеми. Цифровізація різноманітних процесів, вдосконалення та еволюція технічних і технологічних знань в останні роки демонструють визначний прогрес в царині застосування цифрових технологій, штучного інтелекту для вирішення прикладних завдань, в щоденній професійній діяльності фахівців різних спеціальностей. Означена технологічна еволюція підтримується постійним розвитком потужностей апаратного забезпечення, можливостей обробки інформації комп'ютерними системами, поширенням парадигм хмарних і периферійних обчислень, алгоритмів штучного інтелекту, зокрема, і в галузі графічного дизайну (Meron, 2022).

Аналіз досліджень. Використання цифрових технологій у підготовці майбутніх дизайнерів

є важливою темою сучасних досліджень. Так, M. González-Zamar і E. Abad-Segura у дослідженні впливу віртуальної реальності (VR) на вищу мистецьку освіту дійшли висновку, що використання технології VR може покращити процес навчання та творчості завдяки встановленим зв'язкам між освітою, мистецтвом і технологіями (González-Zamar, Abad-Segura, 2020). С. Kirner і Т. Kirner розглядали можливості використанні доповненої реальності в різних контекстах у сфері візуалізації та моделювання (Kirner, Kirner, 2008). Q. Liu, Н. Chen та М. Crabbe вивчаючи цифрові технології в мистецькій освіті аналізували взаємодію студентів з мультимедійними і віртуальними технологіями (Liu et al., 2021). D. Hanna надала

опис особливостей використання штучного інтелекту в художній та рекламній творчості, зокрема, застосування AI Art Generator Midjourney, що, на думку авторки, в найближчому майбутньому змінить концепцію дизайну (Hanna, 2023). Н. Пантус, С. Борисова і В. Борисов зосереджувались на питанні впливу штучного інтелекту на формування фахових компетенцій у графічних дизайнерів, зокрема, на перерозподілі резервів часу між технологічним і креативним аспектами професійної діяльності графічного дизайнера (Пантус та ін., 2023). Н. Дерев'янка і О. Залевська досліджували впровадження нейронних мереж у креативний дизайн-процес з метою отримання оригінальних результатів процесу проектування та підвищення ефективності створення продукту візуального мистецтва (Derevyanko, Zalevska, 2023).

Аналіз досліджень проблеми впливу цифрових технологій на підготовку фахівців дизайну, запровадження моделей генеративного штучного інтелекту в освітній процес підготовки майбутніх графічних дизайнерів, в професійну діяльність фахівця галузі графічного дизайну доводить їх актуальність, а окремі проблеми потребують додаткового, більш глибокого розгляду. Зокрема, нагальним є питання обґрунтованого вибору моделі/моделей генеративного штучного інтелекту, які мають бути найбільш відповідними завданням підготовки у закладі вищої освіти і подальшої професійної діяльності.

Мета статті – проаналізувати ключові характеристики версій моделей генеративного штучного інтелекту (на основі Stable Diffusion AI), що визначають умови застосування і критерії відбору для їх використання у підготовці майбутніх графічних дизайнерів та в подальшій професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Stable Diffusion AI, модель глибокого навчання (генеративного штучного інтелекту) з відкритим вихідним кодом, розроблена Stability AI, викликала хвилю інтересу і занепокоєння у сфері графічного дизайну. Дизайнери-практики (Boney, 2022; Sasidharan, 2023; Gavriluk, 2024) визнають унікальну здатність цієї технології генерувати зображення з вже існуючих, визначні допоміжні можливості у створенні графіки, ілюстрацій, логотипів у різноманітних стилях. Так R. Boney підкреслює загальну спроможність штучного інтелекту у вирішенні широкого спектру творчих завдань з проектування дизайнів та візуалізації, фактично революціонізуючи творчий процес. Проте застосування Stable Diffusion AI у графічному дизайні не обмежується оптимізацією проектування традиційних об'єктів дизайну (графіки для логотипів, друківаних

матеріалів, веб-сайтів). За словами G. Sasidharan, долучивши Stable Diffusion AI до свого інструментарію, дизайнери можуть створити унікальні та персоналізовані проекти, візуальні оповідання з відмінним художнім наповненням і вищою якістю візуального контенту, заощаджуючи час і підвищуючи загальну ефективність діяльності.

Попри численні переваги використання Stable Diffusion AI неможливо оминати проблеми, які виникають з того факту, що графічні дизайнери мають справу з цифровими технологіями, а не реальними фахівцями: обмеження штучного інтелекту в розумінні контексту, культури та емоцій призводять до недоліків, глухих або невідповідних згенерованих результатів (Rezk, 2023). Як нами зазначено вище, в широкому публічному дискурсі щодо питань впровадження нейронних мереж в дизайн-освіту, в професійну діяльність майбутнього графічного дизайнера, часто увага концентрується довкола проблеми вибору між окремими нейронними мережами: Midjourney, DALL-E 2, Craiyon тощо (Mitrović, 2023), проте поза увагою залишається проблема вибору типу версії моделі генеративного штучного інтелекту: стаціонарної або хмарної, яким притаманні суттєві відмінності, що впливають на умови їх використання.

Найпоширенішими версіями Stable Diffusion AI для стаціонарного використання визнано ComfyUI і Automatic1111 (ComfyUI, 2024). ComfyUI пропонує потужний модульний графічний інтерфейс Stable Diffusion з API, серверною частиною, інтерфейсом графів/вузлів, що надає досвідченим користувачам точний контроль над процесом створення зображень і перетворює ComfyUI на універсальний інструмент з високим рівнем налаштування та гнучкості. ComfyUI цінується за здатність ефективно обробляти складні робочі процеси, пропозицію широкого спектру вузлів та функцій для покращення генерування результатів.

На противагу, Automatic1111 є веб-інтерфейсом для Stable Diffusion AI, який пропонує зручний інтерфейс, швидкість і надійність створення штучним інтелектом зображень (особливо при роботі на сумісних системах з рекомендованими версіями програмного забезпечення), що полегшує процес генерації, підвищує його доступність широкій аудиторії, незалежно від технічних навичок користувачів. Перевагами стаціонарних версій Stable Diffusion AI є можливість налаштування інтерфейсу, процесу генерування результатів, від моделей генерування до результатів (у форматі зображення чи відео), а також їх безкоштовність використання при широкому функціоналі версії. Основні недоліки стаціонарних версій Stable

Diffusion AI обумовлені двома чинниками: системними вимогами для апаратного забезпечення, на якому використовується Stable Diffusion AI, та необхідністю занурюватись у технічні процеси (роботу з вихідними кодами та елементами коду для комфортного використання моделі).

Вибір між двома версіями ComfyUI і Automatic1111 в кінцевому підсумку залежить від конкретних потреб дизайнерів, які мають відповідне апаратне забезпечення і розуміються на мові програмування Python (а не від стабільності, користувальницького досвіду або функцій певної версії): або вибір виконується на користь підвищених можливостей керування та налаштування (ComfyUI) або більш простого та інтуїтивно зрозумілого інтерфейсу (Automatic1111). Рисунок 1 ілюструє генерацію зображення за змістовим запитом «Fantasy style. A girl with a dragon tattoo» в ComfyUI (цей запит далі повторено в усіх прикладах генерації).

В іншому випадку кращим рішенням є відмова від стаціонарної версії Stable Diffusion AI на користь хмарних сервісів. Хмарними сервісами, що використовують Stable Diffusion AI, пропонується зручний спосіб виведення результатів з сервера у вікно браузера користувача, що підвищує зручність та доступність роботи, отримання доступу до контенту, створеного AI, взаємодії з ним без використання локальних обчислювальних ресурсів, швидке поширення результатів безпосередньо кінцевому користувачу. Кожен з сервісів

цього напрямку має свої системи монетизації та не є повністю безкоштовними. Спільним для хмарних сервісів є щоденно виділена можливість створення деякої кількості зображень безкоштовно, проте у безкоштовних підписках надається дозвіл для використання згенерованих зображень для комерційних цілей.

Найбільш відомими представниками хмарних сервісів, пов'язаних з Stable Diffusion AI є Playground.com і Leonardo.ai, які надають весь необхідний для графічного дизайнера функціонал, не вимагають знань мови програмування Python, великих обчислювальних потужностей, а потребують лише стабільного підключення до Інтернету та початкового ознайомлення з графічним інтерфейсом користувача. Playground.com – хмарний сервіс, який використовує Stable Diffusion AI і має доступ до десяти різних моделей генерації зображень AI на основі Stable Diffusion AI, шість механізмів штучного інтелекту, зокрема і ChatGPT, для надання користувачам розширених можливостей створення зображень. Завдяки інтерфейсу користувача SD-GUI в Playground отримується доступ до взаємодії з інструментами створення зображень на базі штучного інтелекту. Playground надає можливість редагувати отримані результати через функції «холста» з подальшим виділенням зон, які потребують змін або корекції, а також функцію перетворення «зображення у зображення» (див. рис. 2).

Ключовими характеристиками Playground.com є: використання алгоритмів штучного інтелекту

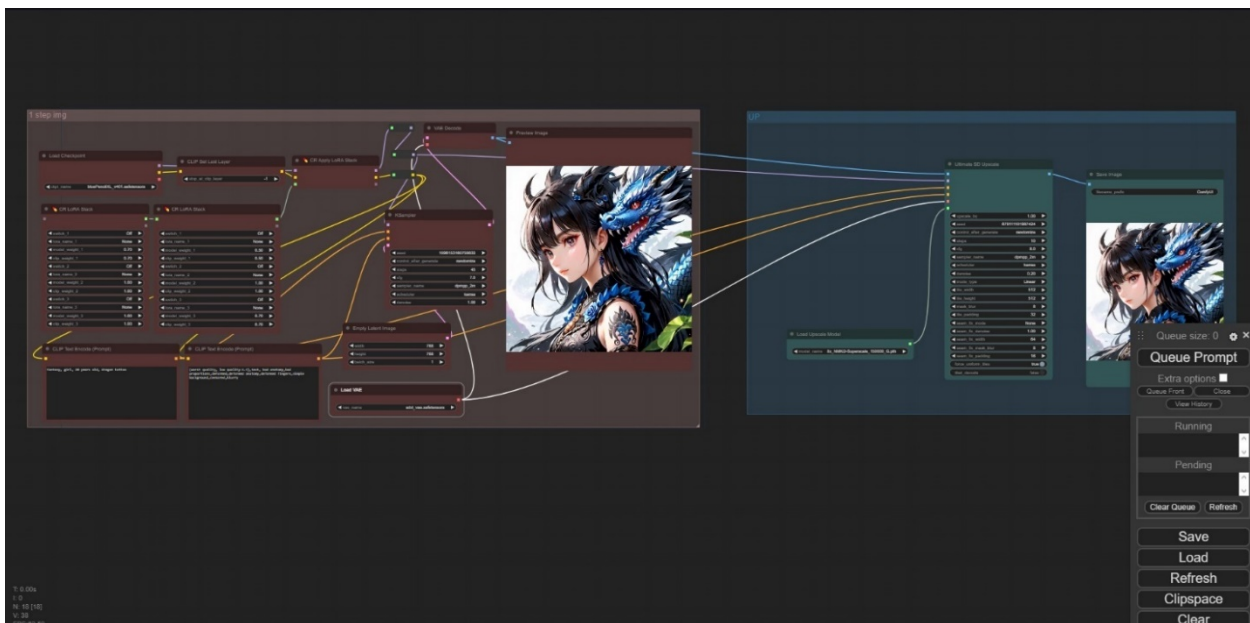

Рис. 1. Генерація зображення в ComfyUI. Промпт «Fantasy, girl, 20 years old, dragon tattoo». Налаштування: Checkpoint (bluePencilXL_v401), Clip Set (1), VAE (sdxl_vae), Sampler (dpmpp_2m), Scheduler (Karras), Steps (45), Cfg (7.0), Seed (випадковий)

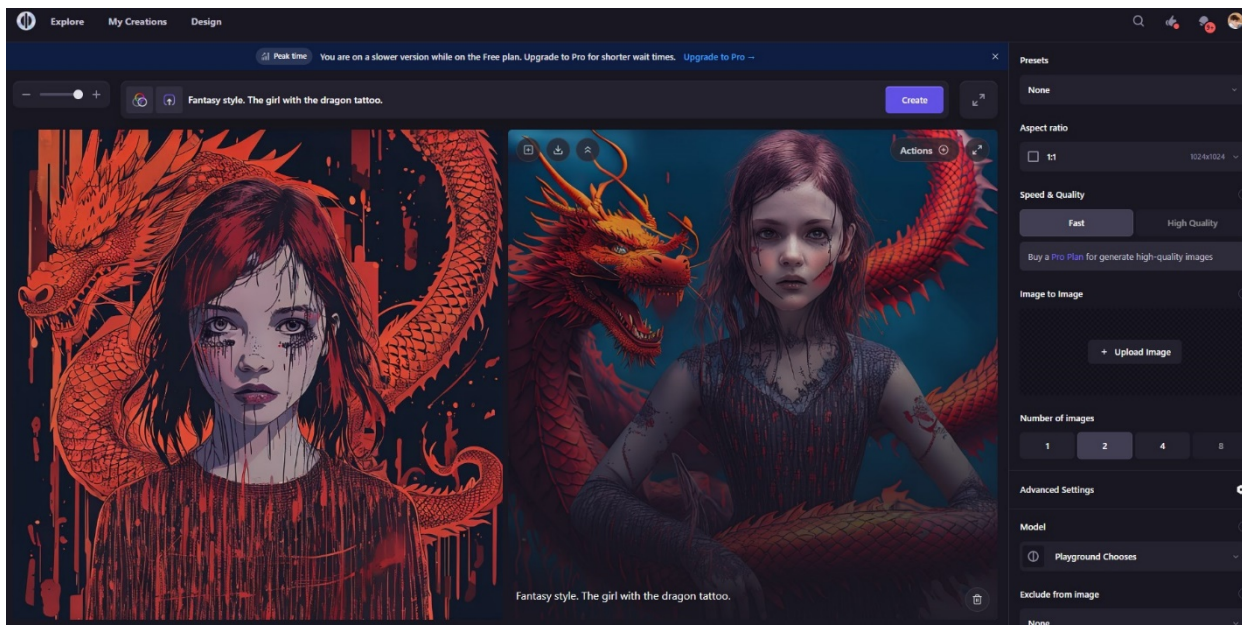

Рис. 2. Генерація зображення в Playground.com. Промпт «Fantasy style. A girl with a dragon tattoo». Налаштування: Model (Playground Chooses), Seed (випадковий)

для створення високоякісних зображень, придатних для професійного використання, на основі введених користувачами даних (інструкцій); інтуїтивно зрозуміле керування та візуально привабливий зручний інтерфейс з полегшеною навігацією; проєктування широкого спектру контенту (зображень, публікацій в соціальних мережах, презентацій, постерів) із застосуванням шаблонів, стилів, параметрів, відповідних потребам дизайнера.

Leonardo.ai, як хмарний сервіс, який використовує можливості Stable Diffusion AI, так само надає користувачам доступ до комплексної платформи для використання можливостей AI – високоякісних зображень, створених за допомогою штучного інтелекту, пропонує редактор холстів, який дозволяє користувачам створювати зображення, зберігати локальні копії та співпрацювати з членами команди, підвищуючи ефективність робочого процесу (див. рис. 3).

Ключовими характеристиками Leonardo.ai є: здатність створювати спеціальні набори даних і моделі (користувачі можуть завантажувати власні зображення і використовувати їх для навчання алгоритмів штучного інтелекту для створення персоналізованих, унікальних зображень, а також створювати зображення у реальному часі та спостерігати за результатом генерації); прийняття текстових підказок від користувача для перетворення зображень, генерування зображень на вимогу; розширена генерація зображень завдяки функціям «Поза до зображення» та «Патерн до зображення»; генерування візуальних ресурсів

виробничої якості, необхідних для професійного використання в проєктах. При порівнянні можливостей Playground.com і Leonardo.ai для виконання обґрунтованого вибору графічному дизайнеру необхідно враховувати унікальні сильні та слабкі сторони кожної платформи (Rochelle, 2024), зважаючи на вартість користування, відгуки, конкретні функції, пропоновані як Playground.com (зокрема, широкий спектр моделей та механізмів генерації зображень за допомогою штучного інтелекту), так і Leonardo.ai (функції спільної роботи та зручний інтерфейс).

Визначені ключові характеристики версій генеративного штучного інтелекту Stable Diffusion AI (стаціонарних і хмарних) дозволили нам виділити критерії їх відбору для використання у підготовці майбутніх графічних дизайнерів (на базі закладу вищої освіти або з використанням пристроїв здобувачів вищої освіти) та в подальшій професійній діяльності: технічні вимоги, ціна користування, особливості інтерфейсу, навички для користування версією і можливість використання в комерційних цілях.

Узагальнено критерії вибору типу версії моделі генеративного штучного інтелекту Stable Diffusion AI (стаціонарної або хмарної) для використання в освітньому процесі підготовки майбутніх графічних дизайнерів та/або безпосередньо в професійній діяльності подано в таблиці 1.

Критерій «Технічні вимоги» описує компоненти, що забезпечують діяльність Stable Diffusion AI. Так, для хмарних сервісів обов'язковим є

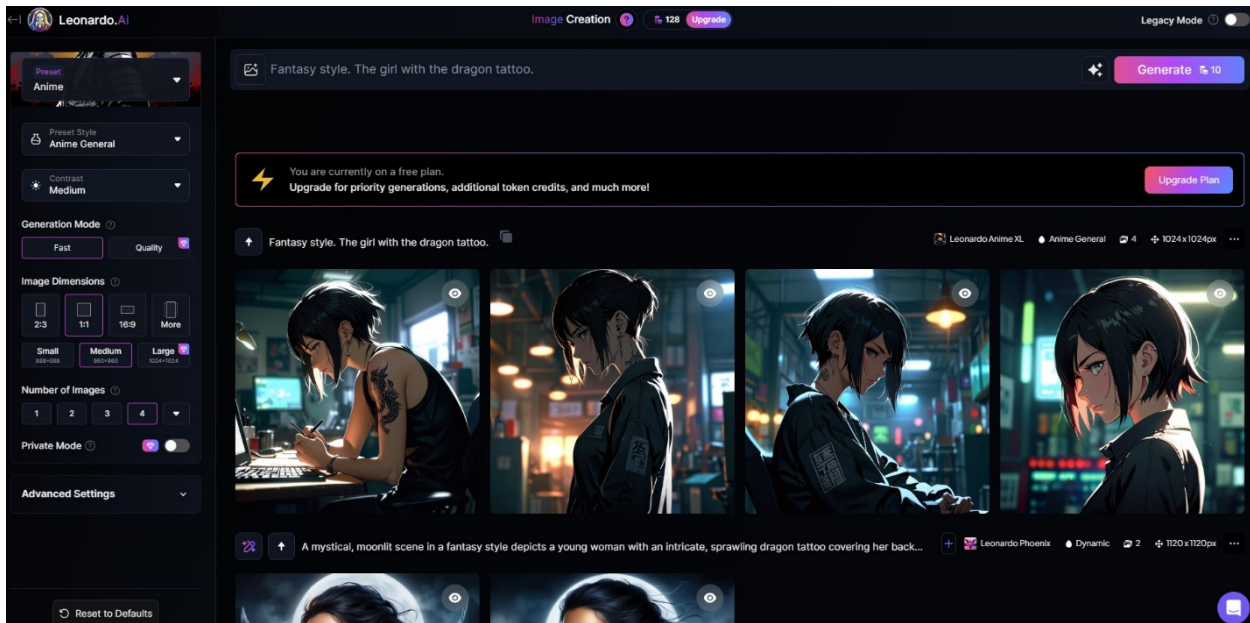

Рис. 3. Генерація зображення в Leonardo.ai. Промпт «Fantasy style. A girl with a dragon tattoo». Налаштування: пресет (Аніме), стиль пресета (Аніме загальне), контраст (середній), пропорції (1:1), якість (середня, 960x960 пікселів), Seed (випадковий)

Таблиця 1

Основні критерії вибору типу версії моделі Stable Diffusion AI

Критерії		Хмарні версії Stable Diffusion AI	Стаціонарні версії Stable Diffusion AI
1	Технічні вимоги	Доступ до браузера з виходом до мережі Інтернет	Мінімальні вимоги: відеокарта NVIDIA серії GeForce GTX 10XX і вище, ОЗУ від 16 Гб, для базової установки від 12 Гб (для стабільної роботи від 50 Гб)
2	Ціна	Умовно безкоштовні. (у безкоштовній версії обмежено кількість генерацій на день)	Безкоштовно
3	Інтерфейс	Спрощений інтерфейс, інтуїтивно зрозумілий для користувача	Повноцінний інтерфейс, який дозволяє налаштувати генерацію зображень на будь-якому етапі
4	Необхідні навички	Навички в текстовому описі зображень (не мовою програмування)	Вміння працювати з кодом, знання мови Python, вміння написати код для зображення
5	Використання в комерційних цілях	Дозволено, якщо зазначено в угоді користувача	Дозволено (завдяки відкритому вихідному коду версії)

підтримка пристроєм інтернет браузера, вихід до мережі Інтернет для реєстрації і доступу до роботи з Stable Diffusion AI. Стаціонарні версії Stable Diffusion AI мають вищі технічні вимоги для комфортної роботи: від графічного процесора NVIDIA з мінімум 8 Гб відеопам'яті (наприклад, RTX 3060 Ti), сучасного процесора (наприклад, Intel Xeon E5 або i5 або Ryzen 5), оперативної пам'яті 16 Гб, операційної системи Windows 10/11 або Linux до достатнього об'єму пам'яті для зберігання моделей і створених зображень.

Критерій «Ціна» виокремлено через той факт, що, попри заявлену безкоштовність багатьох сервісів генеративного штучного інтелекту, це не відповідає дійсності в повній мірі. В дійсності Stable

Diffusion AI, як нами було зазначено раніше, має відкритий вихідний код, тому стаціонарні версії повністю безкоштовні, які користувач має право налаштувати на власний розсуд, але забезпечує діяльність генерації виконанням відповідних високих технічних вимогам до обладнання. Безкоштовні плани хмарних сервісів накладають обмеження на кількість генерацій, змін зображень та функціонал у щоденному, щомісячному або щорічному вимірах використання, або надають доступ до використання виключно в межах платного плану. Щомісячна плата за користування розширеними можливостями хмарних сервісів різняться; в розглянутих нами сервісах вона складає до 12–15\$ для Playground.com і до 48–60\$ для Leonardo.ai.

Складність вибору версії генеративного штучного інтелекту за цим критерієм обумовлена принаймні двома різнорідними причинами: оплатою як такою і необхідністю генерації. Цінові плани щомісячної оплати забезпечують зручність користування сервісом, проте під сумнів може бути поставлена необхідність регулярних платежів і, як наслідок, виникає необхідність вибору між двома альтернативами: або купувати та регулярно оновлювати підписку, або обрати стаціонарну версію з виконанням технічних вимог, або обмежитись безкоштовним планом при реально оціненій низькій потребі в генерації.

Критерію «Інтерфейс» часто не надають особливого значення, проте для вибору сервісу для генерації зображень він дійсно стає критичним. Так, у хмарних сервісах використовують спрощений, інтуїтивно зрозумілий інтерфейс для досягнення швидких генерацій, редагування, перетворення зображень. Стаціонарні версії ComfyUI або Automatic1111 мають технічний інтерфейс, складний для розуміння без певної підготовки, в якому існує доступ до налаштувань (окрім базової роздільної здатності зображень і моделей): варіаційних автокодувальників; варіацій алгоритмів поетапного видалення шуму з первинного коду зображення для поступового його покращення; додаткових моделей з безкоштовних баз даних, що взаємодіють з основною моделлю з метою коригування можливих генерацій. Відповідно постає (нефінансовий) вибір між базовою генерацією за допомогою хмарних сервісів з підпискою і поглибленою підготовкою з подальшою тривалою роботою у стаціонарній версії.

Критерій «Необхідні навички» перш за все обіймає базову навичку, однаково необхідну для роботи як з хмарними, так і зі стаціонарними сервісами, а саме формулювати запит до генератора (адже Stable Diffusion AI навчений на зчитування тексту і перетворення його у зображення). Відмінністю роботи хмарних сервісів з текстом є їх налаштованість на зчитування повноцінного тексту і надання послуг щодо покращення запиту (зокрема, негативні елементи запиту виставляються автоматично). Для стаціонарних версій генерації зображень необхідний технічний опис запиту і вказівки елементів, які необхідно виключити негативним запитом (див. рис. 4).

Також для налаштування функціоналу, інтерфейсу, моделей та принципу роботи ComfyUI та інших стаціонарних версій Stable Diffusion AI необхідні базові навички у програмуванні: інсталяція стаціонарної версії генератора передбачає роботу з програмним кодом з відкритого доступу, а в подальшому – роботу з інтерфейсом та елементами, такими як checkpoint, lora, sampler, vae тощо, в залежності від поставлених перед графічним дизайнером завдань.

П'ятим критерієм визначено «Використання в комерційних цілях», що пов'язано з правовими основами користування результатами генерації, умовами сумлінного використання отриманих зображень. Завдяки відкритому вихідному коду Stable Diffusion AI дизайнер отримує право на використання результатів генерації в особистих цілях, але існують деякі обмеження (зокрема, якщо тренування моделі відбувалось на основі робіт, захищених авторським правом). Проте

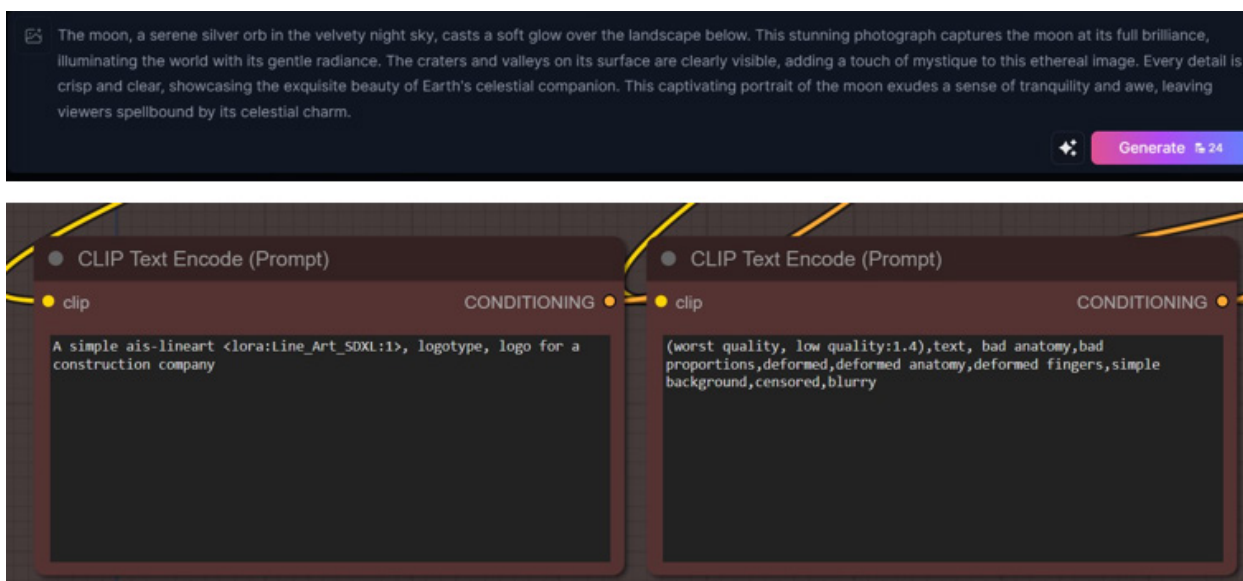

Рис. 4. Порівняння запитів на генерацію у Leonardo.ai (вверху) і ComfyUI (внизу)

хмарні сервіси можуть надавати свої потужності для генерації в оренду, але за цю послугу ними зберігаються авторські права на всі згенеровані користувачем зображення, відповідно їх не можна буде в подальшому повноцінно використовувати з комерційною метою. Зазначимо, що Leonardo.ai пропонує один з найкращих варіантів ліцензійної угоди за безкоштовним планом, згідно якої права на згенеровані зображення залишаються на платформі, але користувач може їх використовувати з особистою або комерційною метою, що дозволяє їх правомірне використання під час навчання і в професійній діяльності. З'ясування умов угоди на користування результатами генерації є обов'язковим, якщо в подальшому передбачається будь-яке їх поширення, особливо за потреби отримання ексклюзивного авторського права на зображення.

Висновки. Інтеграція Stable Diffusion AI та інших генеративних інструментів штучного інтелекту в процес проектування об'єктів графічного дизайну є значним кроком вперед в еволюції практик проектування. Нові цифрові технології пропонують графічним дизайнерам унікальні творчі можливості для вдосконалення робочого процесу. Хмарні сервіси (Playground.com і Leonardo.ai) та стаціонарні версії Stable Diffusion AI (ComfyUI і Automatic1111) одночасно спрощують рутинну діяльність графічного дизайнера і надають ширші можливості для пошукової творчості.

Використання Stable Diffusion AI як інструменту графічного дизайнера можна розпочати з хмарних сервісів як таких, що мають мінімальні вимоги для ознайомлення з моделями штучного інтелекту і отримання навичок генерації, які формують достатню базу для подальшого прогресу в отриманні результатів застосування генеративного штучного інтелекту. З високою ймовірністю

можна прогнозувати подальший перехід графічного дизайнера або на платні плани в хмарних сервісах, або на стаціонарні версії Stable Diffusion AI для надання замовникам готового продукту без порушень авторського права.

Стаціонарні версії Stable Diffusion AI спроможні швидко, без втрат часу, продемонструвати високу результативність генерування, обробки і доопрацювання отриманих результатів під потреби клієнтів при виконанні кількох умов. Серед найбільш відповідних визначено наступні: наскрізна підготовка фахівця від програмування до роботи з моделями штучного інтелекту; формальна освіта має передбачати набуття здобувачем вищої освіти навичок, необхідних для використання стаціонарних версій Stable Diffusion AI; інформальна освіта, сталий розвиток і саморозвиток фахівця після отримання формальної освіти. Вибір типу версії моделі генеративного штучного інтелекту Stable Diffusion AI залежить від низки чинників: технічних можливостей, знань мови програмування, навичок дизайнера, його бажання опанувати інтерфейс генератора, сплачувати щомісячну підписку за сервіс. Алгоритм вибору між стаціонарними та хмарними сервісами Stable Diffusion AI відповідно може обіймати кроки з: ознайомлення з технічною базою та оцінкою можливостей використання версії моделі генерації зображень та їх подальшого редагування; аналізу фінансових можливостей і потреб; з'ясування наявності й затребуваності навичок для роботи зі Stable Diffusion AI; врахування необхідності дотримання авторських прав. Узагальнення інформація дає можливість отримати обґрунтований висновок щодо вибору версії генеративного штучного інтелекту, найбільш відповідної ситуації його застосування у підготовці графічних дизайнерів або в професійній діяльності в галузі графічного дизайну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Meron Y. Graphic design and artificial intelligence: Interdisciplinary challenges for designers in the search for research collaboration. Lockton D., Lenzi S., Hekkert P., Oak A., Sádaba J., Lloyd P. (eds.) *DRS2022* : Bilbao, 25 June – 3 July 2022. DOI : 10.21606/drs.2022.157
2. González-Zamar M.-D., Abad-Segura E. Implications of Virtual Reality in Arts Education: Research Analysis in the Context of Higher Education. *Education Sciences*. 2020. № 10 (9). 225. DOI : 10.3390/educsci10090225
3. Kirner C., Kirner T. G. Virtual Reality and Augmented Reality Applied to Simulation Visualization. *Virtual Technologies: Concepts, Methodologies, Tools, and Applications*. 2008. P. 897–921. DOI : 10.4018/978-1-59904-955-7.ch055
4. Liu Q., Chen H., Crabbe M. J. C. Interactive Study of Multimedia and Virtual Technology in Art Education. *International Journal of Emerging Technologies in Learning*. 2021. № 16 (01). P. 80–93. DOI : 10.3991/ijet.v16i01.18227
5. Hanna D. The Use of Artificial Intelligence Art Generator “Midjourney” in Artistic and Advertising Creativity. *Journal of Design Sciences and Applied Arts*. 2023. № 4 (2). P. 42–58. DOI : 10.21608/jdsaa.2023.169144.1231
6. Пантус Н. М., Борисова С. В., Борисов В. В. Вплив штучного інтелекту на формування компетенцій у графічних дизайнерів. «Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)». 2023. № 9 (15). С. 600–609. DOI : 10.52058/2786-6165-2023-9(15)-600-609

7. Derevyanko N., Zalevska O. Comparative analysis of neural networks Midjourney, Stable Diffusion, and DALL-E and ways of their implementation in the educational process of students of design specialities. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Pedagogy and Psychology"*. 2023. № 9 (3). P. 36–44. DOI : 10.52534/msu-pp3.2023.36
8. Boney R. Intro to Stable Diffusion – A Game Changing Technology for Art. *Medium*. 2022. URL : <https://medium.com/short-bits/intro-to-stable-diffusion-a-game-changing-technology-for-art-6abadcc2c09a>
9. Sasidharan G. AI and Graphic Design: A Combination that Impacts the Future of Design Industry. *Artwork Flow*. 2023. URL : <https://www.artworkflowhq.com/resources/ai-and-graphic-design>
10. Gavriliuk V. How to use stable diffusion? AI-Generated Images. *Arounda*. 2024. URL : <https://www.arounda.agency/blog/how-to-use-stable-diffusion-ai-generated-images>
11. Rezk S. M. M. The Role of Artificial Intelligence in Graphic Design. *Journal of Art, Design and Music*. 2023. № 2 (1). Article 1. DOI : 10.55554/2785-9649.1005
12. Mitrović A. AI In Graphic Design: The Impact on Visual Communication. *Kontra*. 2023. URL : <https://kontra.agency/ai-in-graphic-gesign-the-impact-on-visual-communication/>
13. ComfyUI vs. Automatic1111 Stable Diffusion WebUI: Where to Start? *Medium*. 2024. URL : <https://medium.com/@promptingpixels/comfyui-vs-automatic1111-stable-diffusion-webui-where-to-start-a9e96bc771eb>
14. Rochelle. Pros and Cons of Using AI Tools in Graphic Design. *Megabite Design*. 2024. URL : <https://www.megabite.com/pros-and-cons-of-using-ai-tools-in-graphic-design/>

REFERENCES

1. Meron Y. (2022) Graphic design and artificial intelligence: Interdisciplinary challenges for designers in the search for research collaboration. Lockton D., Lenzi S., Hekkert P., Oak A., Sádaba J., Lloyd P. (eds.) *DRS2022* : Bilbao, 25 June – 3 July. DOI : 10.21606/drs.2022.157
2. González-Zamar M-D, Abad-Segura E. (2020) Implications of Virtual Reality in Arts Education: Research Analysis in the Context of Higher Education. *Education Sciences*, 10 (9). 225. DOI : 10.3390/educsci10090225
3. Kirner C. Kirner T. G. (2008) Virtual Reality and Augmented Reality Applied to Simulation Visualization. *Virtual Technologies: Concepts, Methodologies, Tools, and Applications*, 897–921. DOI : 10.4018/978-1-59904-955-7.ch055
4. Liu Q., Chen H., Crabbe M. J. C. (2021) Interactive Study of Multimedia and Virtual Technology in Art Education. *International Journal of Emerging Technologies in Learning*, 16(01). 80–93. DOI : 10.3991/ijet.v16i01.18227
5. Hanna D. (2023) The Use of Artificial Intelligence Art Generator “Midjourney” in Artistic and Advertising Creativity. *Journal of Design Sciences and Applied Arts*, 4(2). 42–58. DOI : 10.21608/jdsaa.2023.169144.1231
6. Pantus N. M., Borysova S. V., Borysov V. V. (2023) Vplyv shtuchnoho intelektu na formuvannia kompetentsii u hrafichnykh dyzaineriv. [The Influence of Artificial Intelligence on the Formation of Competences in Graphic Designers] *Bulletin of Science and Education*, 9(15). 600–609. DOI: 10.52058/2786-6165-2023-9(15)-600-609 [in Ukrainian].
7. Derevyanko N., Zalevska O. (2023) Comparative analysis of neural networks Midjourney, Stable Diffusion, and DALL-E and ways of their implementation in the educational process of students of design specialities. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Pedagogy and Psychology"*, 9(3). 36–44. DOI : 10.52534/msu-pp3.2023.36
8. Boney R. (2022) Intro to Stable Diffusion – A Game Changing Technology for Art. *Medium*. URL : <https://medium.com/short-bits/intro-to-stable-diffusion-a-game-changing-technology-for-art-6abadcc2c09a>
9. Sasidharan G. (2023) AI and Graphic Design: A Combination that Impacts the Future of Design Industry. *Artwork Flow*. URL : <https://www.artworkflowhq.com/resources/ai-and-graphic-design>
10. Gavriliuk V. (2024) How to use stable diffusion? AI-Generated Images. *Arounda*. URL : <https://www.arounda.agency/blog/how-to-use-stable-diffusion-ai-generated-images>
11. Rezk S. M. M. (2023) The Role of Artificial Intelligence in Graphic Design. *Journal of Art, Design and Music*, 2(1). Article 1. DOI : 10.55554/2785-9649.1005
12. Mitrović A. (2023) AI In Graphic Design: The Impact on Visual Communication. *Kontra*. URL : <https://kontra.agency/ai-in-graphic-gesign-the-impact-on-visual-communication/>
13. ComfyUI vs. Automatic1111 Stable Diffusion WebUI: Where to Start? (2024) *Medium*. URL : <https://medium.com/@promptingpixels/comfyui-vs-automatic1111-stable-diffusion-webui-where-to-start-a9e96bc771eb>
14. Rochelle. (2024) Pros and Cons of Using AI Tools in Graphic Design. *Megabite Design*. URL : <https://www.megabite.com/pros-and-cons-of-using-ai-tools-in-graphic-design/>

Кирило БОРИН,
orcid.org/0000-0003-0491-2165
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри викладання другої іноземної мови
Запорізького національного університету
(Запоріжжя, Україна) borinkirill@gmail.com

РОЛЬ СІМ'Ї І ШКОЛИ У ФОРМУВАННІ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВ В НІМЕЧЧИНІ

У статті аналізується роль і взаємозв'язок школи та сім'ї в екологічній освіті й вихованні школярів, обґрунтовується важливість формування екологічної свідомості учнів задля нашого майбутнього. Слід зазначити, що виховний простір дітей дуже широкий та включає в себе багато факторів впливу на формування їхньої екологічної свідомості. Серед цих факторів слід відзначити вплив сім'ї, діяльність дошкільних установ, шкіл, засобів масової інформації тощо, але на думку педагогів, більшу увагу слід приділяти екологічному вихованню сім'ї, тому що дитина дуже часто копіює поведінку членів родини, тому саме сімейний життєвий простір становить мікросоціосистему, в якій всі члени сім'ї реалізують свій потенціал та активно взаємодіють з навколишнім середовищем. Не слід також недооцінювати роль школи у формуванні екологічної свідомості учнів, тому що школа забезпечує умови для неперервного екологічного виховання, залучення підростаючого покоління до соціально значущої практичної роботи із захисту природного довкілля. Саме через це німецькі педагоги приділяють значну увагу координації дії сім'ї і школи в екологічному вихованні молодого покоління, формування у нього екологічної свідомості. Вони впевнені, що співпраця сім'ї та школи має посідати центральне місце у виховному процесі. Саме сім'я є ключовим елементом суспільства і виконує важливу роль у вихованні молодого покоління. Співпраця між школою та батьками спрямована на реалізацію завдань, які постають перед державою у сфері екологічної освіти. Особливо слід підкреслити зусилля вчителів, які спрямовані на підвищення рівня екологічної свідомості учнів та їхніх батьків, а також на підтримку сімей у цій важливій справі. Саме сім'я, зі своїми традиціями та цінностями, впливає на формування особистості дитини та її відповідальне ставлення до навколишнього середовища.

Німецькі педагоги вважають, що лише за умови тісної співпраці школи та батьківської громади можна досягти успіху в екологічному вихованні молоді і формуванні її екологічного світогляду. Однак така співпраця не виникає сама по собі; вона є результатом старанної та цілеспрямованої роботи вчителів і батьків, а також їхньої спільної зацікавленості у майбутньому дітей і країни в цілому.

Ключові слова: екологічна освіта та виховання, екологічна свідомість, екологічно свідомі особистість.

Kyrylo BORIN,
orcid.org/0000-0003-0491-2165
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of the Second Foreign Language
of Zaporizhzhia National University
(Zaporizhzhia, Ukraine) borinkirill@gmail.com

THE ROLE OF SCHOOL AND FAMILY IN ECOLOGICAL EDUCATION OF THE PERSONALITY IN GERMANY

The article analyzes the role and interconnection between schools and families in the ecological education and upbringing of students, emphasizing the importance of forming ecological awareness in students for our future. It is worth noting that the educational environment for children is very broad and encompasses many factors that influence their ecological consciousness. Among these factors, one should highlight the impact of the family, activities of preschool institutions, schools, and the media, etc. However, educators believe that more attention should be paid to ecological upbringing within the family since children often mimic the behavior of family members. Thus, the family life space constitutes a microsocial system in which all family members realize their potential and actively interact with their environment. The role of schools in forming ecological awareness in students should not be underestimated, as schools provide conditions for continuous ecological education and engage the younger generation in socially significant practical work for environmental protection. For this reason, German educators pay significant attention to coordinating the actions of families and schools in the ecological upbringing of the younger generation and in fostering ecological consciousness within it. They firmly believe that the collaboration between families and schools should play a central role in the educational process. The family is a key element of society and plays an important role in the upbringing of

the younger generation. The cooperation between schools and parents aims to address the tasks facing the state in the field of ecological education. It is particularly important to emphasize the efforts of teachers aimed at raising the level of ecological awareness among students and their parents and supporting families in this crucial endeavor. The family, with its traditions and values, influences the shaping of the child's personality and their responsible attitude towards the environment.

German educators believe that only through close cooperation between schools and the parent community can successful ecological upbringing of youth and the formation of their ecological worldview be achieved. However, such collaboration does not develop on its own; it results from the diligent and targeted efforts of teachers and parents, as well as their shared concern for the future of their children and the country as a whole.

Key words: ecological education and up-bringing, ecological conscious, the ecological-consciousness person.

Постановка проблеми. Сучасні актуальні проблеми взаємодії суспільства і природи висувують низку нових життєвоважливих завдань. Одне з них – виховання молодого покоління, яке буде здатним гармонійно співіснувати з природою, раціонально використовувати і відтворювати її багатства, психологічно готове оберігати природу. Освіта та виховання з проблем довкілля як цілеспрямований педагогічний процес набуває надзвичайно важливого значення, оскільки спрямовані на формування екологічної культури і екологічного мислення з метою змінити традиційно споживацьке ставлення людини до природи на відповідальне, поважливе, турботливе. Особливу увагу в цьому контексті приділяється молоді, зростаючому поколінню, яке вступаючи у доросле життя було б здатне будувати свої відносини з природою на гуманістичних, екологічно виправданих засадах, рахуватися з законами природи, дбати про її збереження і якісний стан (Руденко, 2008: 32).

У зв'язку з виникненням глобальних екологічних проблем у світі останні дослідження в педагогіці країн Західної Європи, що присвячені питанням формування екологічно свідомої особистості. Сучасна німецька школа посідає важливе місце в процесі екологічної освіти та виховання підростаючого покоління, а взаємозв'язок сім'ї і школи є важливою складовою у формуванні екологічної свідомості школярів.

Аналіз досліджень. Питанню взаємозв'язку сім'ї та школи у формуванні екологічної свідомості учнів присвячені праці зарубіжних та вітчизняних педагогів та вчених Л.Д. Руденко, Р. Хеттлаге, У. Бека тощо. Автор статті аналізує зазначену проблему, спираючись на матеріали досліджень, присвячених проблемі формування екологічно свідомої особистості учнів в сучасній німецькій школі.

Мета статті полягає в тому, щоб висвітлити, проаналізувати та узагальнити роль і взаємозв'язок сім'ї та школи, діяльність яких має бути орієнтована на формування екологічно свідомої особистості учня, готовність відповідального ставлення до навколишнього середовища, вихо-

вання екологічно усвідомленої поведінки, знань, прав і обов'язків громадян. Життєво необхідним стає створення умов у школі і сім'ї, за яких учні змогли б усвідомити практичну значущість екологічного виховання, проявити свою зацікавленість, набути здатності й готовності до ініціативної творчої діяльності екологічного спрямування.

Виклад основного матеріалу. Екологічний виховний простір дітей широкий: він включає в себе вплив сім'ї, дошкільних установ, шкіл, засобів масової інформації тощо. Але у першу чергу слід приділяти увагу сімейному екологічному вихованню. Всім відомо, що «дитина вчиться всьому, що бачить у себе вдома», тому сімейний життєвий простір становить мікросоціосистему, в якій всі члени сім'ї реалізують свій потенціал та активно взаємодіють з навколишнім середовищем. Сімейні традиції та екологічна культура батьків значною мірою впливає на свідомість дітей, їхні погляди, переконання, звички, культуру поведінки в природі та суспільстві. У свою чергу школа забезпечує умови для неперервного екологічного виховання, залучення підростаючого покоління до соціально значущої практичної роботи із захисту природного довкілля, яка узгоджується із притаманними кожній віковій категорії психофізіологічними можливостями, набуттям необхідних знань, умінь і навичок розв'язання екологічних проблем. У шкільні роки формується система поглядів на життя, природу і суспільство, відбувається спроба визначити власне місце у цій основоположній триєдності. Відповідно відірваність цих двох інституцій, автономність у формуванні світогляду молодої людини, важливою складовою якої є екологічна свідомість, негативно позначається на людських якостях зростаючої особистості, її ставленні до природи і людей. Тому німецькі педагоги з великою увагою відносяться до координації дій сім'ї і школи в екологічному вихованні молодого покоління, формування у нього екологічної свідомості.

Німецькі педагоги вважають, що виховання екологічно свідомої особистості це справа не тільки однієї школи. Тільки сумісна, цілеспрямо-

вана робота школи та сім'ї може принести вагомий результат. Тому важливо, щоб школа і сім'я усвідомлювали необхідність у побудові спільних зусиль, на основі яких створюються необхідні умови в процесі виховання дітей. При цьому школа прагнучиме до відкритої соціально-педагогічної системи, готової до розширення і укріплення взаємодії з сім'єю для:

- створення різноманітного виховного середовища;
- оволодіння батьками знаннями вікових і індивідуальних особливостей розвитку школярів;
- створення сприятливих умов для залучення батьківської громадськості у спільну з учнями та учителем творчу, соціально значущу екологічну діяльність (Руденко, 2008: 32).

Ефективність екологічного виховання зростаючої особистості в сім'ї залежить від педагогічної грамотності батьків, від їхньої соціальної зрілості щодо важливості подолання екологічних проблем, тому в Німеччині приділяється значна увага роботі з батьками. Центральна роль у підготовці батьків до екологічного виховання своїх дітей відводиться школі. Саме тут, на думку німецьких педагогів, створюються оптимальні умови для забезпечення педагогічного всеобучу батьків, підвищення їхньої екологічної грамотності, відбувається формування союзників і співдумців, готових до відвертої співпраці зі школою, до злагодженої взаємодії з педагогічним колективом. Для цього школа використовує різноманітні форми і засоби впливу на свідомість батьків. Це – батьківські збори, конференції семінари, консультації, залучення до виховних заходів, практичних видів роботи разом з учнями і учителями та ін..

Таким чином формується колектив однодумців, що мають спільні погляди на інтелектуальний і духовний розвиток дітей, яких батьки довірили шкільним наставникам

Школа спроможна здійснювати правильне екологічне виховання школярів за умови тісного контакту з батьками. Не можливо не погодитися з думкою У. Бека про те, що екологічне виховання особистості багато у чому залежить від активності батьків. Оскільки більшість батьків зацікавлена в тому, щоб їхні діти були здоровими та фізично розвинутими, у багатьох сім'ях екологічному вихованню дитини приділяється особлива увага (Beck, 1998: 304).

У німецькому суспільстві ставлення до сім'ї є традиційно поважливим. Вона розглядається як духовний оберіг кожної людини окремо і нації в цілому, форпостом виховання зростаючого покоління. Процес виховання в сім'ї, на думку німець-

ких педагогів, починається ще до народження дитини, в період її внутрішньоутробного розвитку, коли створюються належні психологічні та фізичні умови для пестування плода матір'ю.

За визначенням доктора Р. Хеттлаге «сім'я – це біологічна, економічна та духовна спільнота її членів, тобто батьків та дітей». «Сім'я – це оточення, в якому вчать соціальній відповідальності не тільки один за одного, а й за інших людей всього світу» (Hettlage, 2003: 49). Таким чином, на сім'ю покладена велика відповідальність за формування особистості дитини, виховання в неї відповідальності за природу та існуючі у неї творіння.

Представники німецької «екопедагогіки» розглядають екологічне виховання як цілеспрямований вплив на особистість на всіх етапах її життя, починаючи з екологічного виховання в сім'ї, й далі, узгоджуючи виховну діяльність зі школою на всіх етапах навчання в ній. Німецькі педагоги вважають, що в умовах глобальної екологічної кризи сім'я і школа мають об'єднати свої зусилля для виховання зростаючого покоління, здатного знаходити шляхи її подолання. Сім'я забезпечує засвоєння досвіду і традицій спілкування з природою, накопиченні попередніми поколіннями співвітчизників, школа закладає наукову базу пізнання природи, посилює моральні настанови щодо поведінки в ній з метою упередження руйнівного впливу на неї.

Німецька педагогічна громадськість у своїй освітній стратегії виходить з того, що «головними вихователями дитини залишаються його батьки, а вплив сімейного середовища є вирішальним (Hensel, 2011: 256). Тому на сучасну німецьку школу покладена велика відповідальність за зв'язок із батьківською громадськістю і спільномірність дій в нелегкій, але життєвоважливій справі формування екологічної свідомості у зростаючого покоління. Для того, щоб екологічне виховання молоді було результативне, учительському колективу школи потрібно ретельно поставитися до вивчення умов його здійснення в сім'ї. Учителю має бути добре обізнаний в наступних питаннях:

- соціальний статус сім'ї, рівень педагогічної та екологічної культури батьків;
- особливості міжособистісних стосунків і місця дитини в цій системі;
- розуміння батьками значущості екологічного виховання в сім'ї;
- ставлення батьків (індиферентне, позитивне, активне тощо);
- готовність співробітничати зі школою з питань формування та виховання екологічно свідомої й відповідальної особистості дитини в сім'ї і школі (Hensel, 2011: 256).

Виявлені особливості життя дитини в кожній сім'ї, допомагатимуть учителю організувати і здійснювати навчально-виховний процес з охорони природи на більш високому якісному рівні, оскільки він володіє достатньою інформацією щодо умов її розвитку, задоволення потреб у пізнавальній діяльності, рівня педагогічної та екологічної культури батьків. Цілеспрямований педагогічний вплив на батьків з боку учительського колективу школи відбивається на їхній свідомості, ставленні до заходів з екологічного виховання учнів та призвичаєнні до природоохоронної діяльності. Позитивна оцінка еколого-просвітницької діяльності учителів створює психологічну готовність батьків до співробітництва, бажання допомагати школі у вихованні екологічно відповідальних громадян. При плануванні заходів із поглиблення екологічної культури учнів німецькі вчителі намагаються пов'язувати їх із професійною діяльністю батьків, що, з одного боку, полегшує підготовку до участі у заході, а з другого, надає можливість замислитися, що можна зробити, або робиться для поліпшення екологічної ситуації засобами обраного роду занять, тим самим професійна свідомість батьків починає поєднуватися з екологічною, що, в своє чергу, сприяє більшому порозумінню між батьками і учителями, зміцнює їхнє партнерство в екологічному вихованні учні (Hettlage, 2003: 49).

Доцільно звернути увагу на той факт, що екологічним вихованням дітей батьки починають займатися ще у шкільному віці. Школа продовжує ті сімейні традиції, які закладалися батьками. Так, у багатьох німецьких школах для дітей молодшого шкільного віку вчителями за допомогою батьків створюються живі природні куточки з кімнатними рослинами та деякими екзотичними або аборигенними видами рослин і тварин. Пізнавальна цінність таких куточків полягає в тому, що школярі мають можливість спостерігати за їхнім життям, піклуватися про них щодня, вивчати звички, раціон харчування, екологічні умови існування, зрозуміти роль, яку вони відіграють в природних екосистемах. Догляд за мешканцями природного куточку конкретизує абстрактні уявлення про тваринний та рослинний світ, підвищує цікавість учнів до нього, спонукає до природоохоронної діяльності. Аналогічні природні куточки пропонується організувати й дома. Це може бути акваріум або невеличкій тераріум, представники свійських тварин (собака, кішка), кімнатні рослини, за якими разом опікуються діти і батьки, допомагаючи один одному. Таким чином поєднуються зусилля учителів і батьків щодо формування еко-

логічної свідомості в учнів, починаючи з молодших класів (Hensel, 2011: 256).

Слід зазначити, що активну роботу з формування екологічної свідомості школярів проводять школи, гімназії та союзи, залучаючи до неї батьків. Школа таким чином бере на себе відповідальність за виховання екологічно свідомої особистості школяра. Провідну роль у цьому процесі виконують шкільні громади, до складу яких входять учні, адміністрація школи, вчителі та батьки, а також представники галузевих корпорацій та громадських установ. Вже виникли цілі регіональні мережі в межах федеративних земель, які є спонсорами і учасниками цієї програми.

Так в межах програми «Lokale Agenda-XXI» («Місцевий порядок денний на XXI століття») школа села Валлмоу (федеральна земля Брандербург), робота якої базується на ідеї неперервної освіти, разом з батьками проводить серйозну та ємну роботу з екологічної освіти та виховання учнів. Учителя, дирекція школи та батьки тісно співпрацюють у питаннях, що стосуються реформи шкільної освіти: включення в програми різноманітної екологічної тематики, передбачення індивідуальних та масових екологічних заходів, котрі сприяють розвитку творчої фантазії, екологічної культури, особистісних якостей школярів необхідних для свідомої діяльності в природі. Так у селі, в якому мешкає 300 чоловік, працюють два промислових та два ремісничих підприємства. Вчителі разом із учнями та їхніми батьками взяли на себе обов'язок регулярно проводити екологічні бесіди з мешканцями села та залучати їх до різноманітних екологічних заходів. Батьківська громадськість села з розумінням поставилася до наданої пропозиції і підтримала її, забор'язавшись надавати допомогу і брати безпосередню участь у всіх природоохоронних акціях рідного поселення. Дорослі мешканці села виявили розуміння, що такі акції сприяють ефективному рішення екологічних проблем, допомагають школярам самостверджуватися у соціальному та вдосконалюватися в моральному відношенні.

Німецькі педагоги висловлюють упевненість, що навички і вміння екологічно свідомої поведінки школяра, звичка дотримуватися моральних норм і цінностей формуються за умови органічної єдності теоретичних знань і практичної діяльності, які спрямовані на розв'язання різних ситуативних завдань. «Поза цілеспрямованою діяльністю ні вміння, ні навички, що складають їх, формуватися не можуть» (Hettlage, 2003: 49).

Висновки. Отже, з моменту початку реформ в освітній шкільній системі Німеччини, співпраця сім'ї та школи займає центральне місце у вихов-

ному процесі. Сім'я як основа суспільства робить свій посильний внесок у справу виховання підрастаючого покоління. Співробітництво школи та батьків націлене на виконання завдань, які стоять перед державою в галузі шкільної екологічної освіти. Особливо слід визначити прагнення вчителів у своїй роботі, які націлені на підвищення рівня екологічної свідомості школярів та їх батьків і допомогу сім'ї у цьому складному питанні. Саме сім'я з її традиціями, поглядами та принципами впливає на формування та виховання особистості

дитини, її свідомої та відповідальної поведінки у навколишньому середовищі.

Німецькі педагоги впевнені, що тільки за наявності тісної співпраці школи з батьківською громадськістю можна досягти позитивних результатів в екологічному вихованні учнівської молоді, формуванні у неї екологічного світогляду. Проте така співпраця сама по собі не розвивається, вона виникає унаслідок копійкою цілеспрямованої роботи учителів і батьків, їхньої обопільної занепокоєності майбутнім своїх дітей і країни в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Руденко Л.Д. Взаємодія сім'ї і школи у формуванні екологічної компетентності школярів: метод. пос. для вчителя. Київ : Педагогічна думка, 2008. 32 с.
2. Beck U. Das ganz normale Chaos der Liebe. Frankfurt : Suhrkamp Verlag, 1998. 304 S.
3. Hensel R. Wert- und Erziehungsprobleme in ihrer Bedeutung für Schule und Erziehung. Frankfurt a. M. Wochenschau Verlag, 2011. 256 S.
4. Hettlage R. Familienreport: Eine Lebensform im Umbruch. München : C.H. Beck, 2003. S. 49.
5. Redel T. Umweltbildung in Kindergarten, Kita und Schule: Definition, Ziele und Beispiele. URL: https://www.forum-verlag.com/blog-bes/umweltbildung?srsId=AfmBOopG8ZMPirtFzphHi_Vh4_KuSwwPZfKo3a-qZrR2p4ZKunGEDgFe (дата звернення: 28.10.2024).

REFERENCES

1. Rudenko L.D. (2008) Vzayemodiya simyi i shkoly u formuvanni ecologicichnoyi kompetentnosti shkolyariv. [Cooperation of family and school in forming of ecological awareness in students] metod. pos. dlya vchytelya: Pedagogical Idea. 32. [in Ukrainian].
2. Beck U. (1998) Das ganz normale Chaos der Liebe. [The normal chaos of love] Suhrkamp Verlag. 304. [in German].
3. Hensel R. (2011) Wert- und Erziehungsprobleme in ihrer Bedeutung für Schule und Erziehung. [The value and educational problems in their importance for school and education] Wochenschau Verlag. 256. [in German].
4. Hettlage R. (2003) Familienreport: Eine Lebensform im Umbruch. [Family report: A life form in the upheaval] C.H. Beck. 49. [in German].
5. Redel T. (2022) Umweltbildung in Kindergarten, Kita und Schule: Definition, Ziele und Beispiele. [Environmental education in kindergarten, nursery and school: definition, objectives and examples] URL: https://www.forum-verlag.com/blogbes/umweltbildung?srsId=AfmBOopG8ZMPirtFzphHi_Vh4_KuSwwPZfKo3a-qZrR2p4ZKunGEDgFe (data zvernennya: 28.10.2024). [in German].

УДК 378.013.42:811.161.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-34>**Юрій БРИНДІКОВ,***orcid.org/0000-0002-5621-2112**доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Хмельницького національного університету
(Хмельницький, Україна) bryndik@i.ua***Олеся МІСІНЬКЕВИЧ,***orcid.org/0009-0005-4362-2330**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методик суспільно-гуманітарних дисциплін
Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Анатолія Назаренка
(Хмельницький, Україна) olesiamis@ukr.net*

МОВА ЯК ПЕРШООСНОВА УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ: ВИКЛИКИ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Публікація присвячена мовному питанню, яке характеризувалось гостротою та невирішеністю протягом багатьох століть, на сучасному етапі становлення української держави та суспільства, зокрема.

Ми звернулись до наукових напрацювань вітчизняних та зарубіжних дослідників, що стосувались української мови, її значення при формуванні нації. Зауважено на провідній ідеї науковців: втрата мови разом з літературним надбанням та фольклором означатиме повне знищення народу.

В роботі згадано напрацювання Я. Радевича-Винницького, який популяризував українську мову у нелегкий час, захищав її самодостатність. З-поміж прихильників солов'їної виокремлено П. Й. Шафарика, Ф. Міклошича, Я. Ягича, Є. Желіховського, А. Шляйхера, І. Срезневського, доробок яких справив велике значення на становлення й функціонування української мови.

У публікації ми окреслили мову як похідну громадянського суспільства, ототожнили суспільну ідею з народним духом. Висвітлено функції мови, проаналізовано її вплив на формування суспільної свідомості, національної ідентичності в період трансформацій та викликів сьогодення.

Висвітлено генезу української мови через посередництво історичного екскурсу, що міститься в науковому доробку В. Кременя. Стаття включає висновки фахівців щодо необхідності дотримання мовних прав у суспільстві як передумови вірної державної мовної політики.

Ми звернули увагу на правовий аспект повноцінного функціонування мови, підкресливши її вагоме значення шляхом висвітлення низки функцій, спрямованих на забезпечення суспільних потреб.

У висновках наведено аргументи, що засвідчують самодостатність української мови, її вивільнення з кайданів російського шовінізму. Рекомендовано переорієнтування молоді як найбільш гнучкої когорти, зроблено наголос на необхідності посилення ініціативності органів державної влади, виробленні новітніх орієнтирів, що допомогатимуть у локалізації негативних настроїв та дій східного сусіда-агресора.

Ключові слова: *мова, державотворення, шовінізм, національна ідентичність, функції мови, самодостатність української мови.*

Yuriy BRYNDIKOV,

orcid.org/0000-0002-5621-2112

Doctor of Pedagogical Sciences,

Professor at the Department of Social Work and Social Pedagogy

Khmelnytsky National University

(Khmelnytskyi, Ukraine) bryndik@i.ua

Olesya MISINKEVICH,

orcid.org/0009-0005-4362-2330

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Social and Humanitarian Disciplines

Khmelnytskyi Regional Postgraduate Institute of Pedagogical Education named after Anatoly Nazarenko

(Khmelnytskyi, Ukraine) olesiamis@ukr.net

LANGUAGE AS THE BASIS OF THE UKRAINIAN NATION: CHALLENGES AND TRANSFORMATIONS IN THE MODERN WORLD

The publication is devoted to the language issue, characterized by acute and unresolved issues for many centuries at the current stage of the formation of the Ukrainian state and society.

We turned to the scientific works of domestic and foreign researchers that related to the Ukrainian language, its importance in the formation of the nation, its content, and its functionality. The leading idea of scientists was noted: the loss of the language, the literary heritage, and folklore would mean the destruction of the people.

The work mentions the work of Ya. Radevich-Vynnytskyi popularized the Ukrainian language in difficult times and defended its self-sufficiency. P. Y. Shafarik, F. Miklosyich, Ya. Yagich, E. Zhelikhovsky, A. Schleicher, and I. Sreznevsky, whose works were of great importance for the formation and functioning of the Ukrainian language, are among the supporters of the nightingale.

In the publication, we outlined language as a derivative of civil society and identified social ideas with the national spirit. The functions of the language are highlighted, and its influence on the formation of social consciousness and national identity in the period of transformations and challenges of today is analyzed.

The genesis of the Ukrainian language is highlighted through the historical excursion contained in the scientific work of V. Kremen. The article includes experts' conclusions regarding the need to observe language rights in society as a prerequisite for a valid state language policy.

We paid attention to the legal aspect of the entire functioning of the language, emphasizing its essential importance by highlighting several functions to ensure social needs.

The conclusions provide arguments that prove the self-sufficiency of the Ukrainian language and its liberation from the shackles of russian chauvinism. The reorientation of youth as the most flexible cohort is recommended, and emphasis is placed on the need to strengthen the initiative of state authorities to develop the latest guidelines that will help localize the negative attitudes and actions of the eastern neighbor-aggressor.

Key words: *language, state formation, chauvinism, national identity, language functions, self-sufficiency of the Ukrainian language.*

Постановка проблеми. Мовне питання поставало гостро протягом всієї генези української народності, української нації та державотворення. Доречно згадати міркування професора, творця національної педагогіки, Григорія Григоровича Ващенка (Ващенко, 1954; Ващенко, 1976; Ващенко, 1950) щодо мови як інструменту протистояння російському шовінізму, ідентифікації українців на світовій арені.

Роздуми науковця характеризуються актуальністю, адже історія кремлівського поневолення повторюється і вимагає від сучасників діяти швидко та ефективно, опираючись на чималий науковий доробок, що містить знання і досвід з окресленої проблеми.

Варто наголосити на існуванні п'ятих колон, які діють за наказами кремля по всьому світу, і намага-

ються сфальшувати історію багатьох народів, дискредитуючи та цькуючи їх. Ще марксистичні передбачали ліквідацію класового суспільства, національних держав. Ідеї марксизму активно втілюються в життя російською федерацією у сучасному житті, наголошуючи на необхідності єднання (під егідою однієї наддержави, якою «ерефія» помилково себе вважає), мовної інтернаціоналізації.

На сьогодні гостро постає питання обрядово-звичаєвої сфери, соціально-психологічних обставин, що впливають на психічні властивості людини; мови як інструменту вирізнення українців з-поміж інших народів світу, відсутність чи зміна якої впливатиме на світогляд громадян. Втрата мови разом з літературними надбаннями, фольклором означатиме знищення, на що не погодиться жоден культурно розвинений народ.

Аналіз досліджень. З-поміж відданих українській мові осіб варто виокремити Ярослава Радевича-Винницького («Мова і нація», «Етикет і культура спілкування», «Лінгвоцид як форма геноциду»), який популяризував і підтримував рідну мову у найважчі часи, захищаючи її самобутність та самодостатність.

П. Й. Шафарик (досконало знав творчість Тараса Шевченка) щиро співчував українцям, які були підневільним народом, оспівував її культуру та бутність. Позитивно відгукувались про українську мову Ф. Міклошич (визначний славист, засновник порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов) та Я. Ягич (хорватський філолог, один з найвідоміших славистів II пол. XIX ст.).

Зусилля українців щодо розвитку своєї літературної мови на народній основі підтримував Є. Желіховський. Чимало корисного для української мови зробили А. Кримський, Л. Булаховський, О. Курило, Я. Янук, Я. Бодуен, В. Даль, М. Йогансен, Ю. Шевельов [Лесюк, 2021].

А. Шляйхер, І. Срезневський у своїх напрацюваннях переконливо доводили, що українська мова не є наріччям російської. В. Жаботинський у своєму науковому доробку акцентує увагу на необхідності розмежування української та російської мов, возвеличенні нашої культурної спадщини, створенні гідних умов навчання українців власною мовою від дитячого садочка до університету [Іванишин, Радевич-Винницький, 1994].

Мета статті полягає в окресленні мови як похідної громадянського суспільства, ототожненні суспільної історії з народним духом. Публікація передбачає висвітлення мовних функцій, аналітичної довідки щодо динаміки розвитку суспільної свідомості, національної ідентичності в період викликів та трансформацій в сучасному світі.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні проблема мови є однією з найбільш обговорюваних, що розділяє суспільство на кілька таборів: ті, хто вважає слов'яну єдиною мовою на теренах України, і прихильників російської як такої, що має право бути поряд з державною мовою.

Соціологічні опитування, що спрямовані на виявлення ставлення українців до російської федерації, ствердно говорять про погіршення ставлення до східного сусіда, зокрема, його обрядово-звичаєвої сфери та мови. Попри це існує чимало неспівомисливих громадян, що виказують нейтралітет щодо росіян, їх культурної спадщини [Бриндіков, 2022]: 2021 рік – 88% громадян підтримало незалежність своєї держави (згодом показник зріс до 92%), про братні взаємини з росією теревенило 5% громадян України. З 24 лютого 2022 року рівень суспільної

свідомості зріс, збільшилась кількість осіб, патріотично налаштованих щодо всього українського.

Варто нагадати, що мовний розкол існував протягом тривалого проміжку історичного життя української держави: 300 років вона була колонією російської імперії з усіма негативними наслідками подібного явища [Ляшенко, Соловей, 2018].

У своєму науковому доробку В. Кремень [Белл, Зливков, 2008] вказує, що у XVIII ст. Україна використовувалась росією задля інтенсифікації процесу власного культурного зростання. XVIII–XIX ст. – Україна втратила самостійність, державність, поступово позбулась власного пріоритету в культурі (чимало діячів культурної сфери разом з мовою втратили національну самоідентичність).

Подібні обставини зберігались в українській державі й надалі. Період радянщини супроводжувався придушенням національного-культурного злету 20-х років минулого століття, загальмованим функціонуванням шару української мови (проміжний між простонародною та літературною мовами), що здійснювало деструктивний вплив на повноцінне існування й розвиток мови.

Сучасні наукові розвідки щодо мовної політики в Україні базуються на основі ґрунтовного аналізу світової практики з досліджуваної проблеми. Фахівці наголошують на необхідності дотримання мовних прав у суспільстві, що формує фундацію мовної політики держави. Остання покликана захищати мовні права громадян України, що є передумовою формування національної безпеки та захисту інформаційного простору України в умовах гібридної війни. Дослідники наголошують на основних важелях ефективної та дієвої мовної політики:

- врахування провідної ролі української як державної мови, що єднає суспільство / націю;
- захист та підтримка міноритарних мов;
- ефективні механізми дотримання мовних прав [Ажнюк, 2021].

Важливі кроки щодо мовного питання в українському суспільстві повинні здійснюватись шляхом вивчення та впровадження відповідних законодавчих актів. Держава мусить взяти на себе зобов'язання щодо розвитку державної мови, не забуваючи про підтримку інших мов, що діють на території України.

Жодне суспільство не може діяти та розвиватись без мови. Забезпечуючи суспільні потреби, мова виконує низку важливих функцій, серед яких вирізняються наступні [Іванишин, Радевич-Винницький, 1994; Зайченко, 2022]:

- комунікативна, сутність якої полягає у забезпеченні інформаційного зв'язку між членами

суспільства (відсутність цієї функції спровокує омертвіння мови);

– експресивна – універсальний засіб вираження внутрішнього світу індивіда, надає можливість перетворювати суб'єктивне в зовнішнє, об'єктивне стає доступним для сприйняття;

– ідентифікаційна, що забезпечує ототожнення особи / групи осіб в межах певної спільноти, забезпечує спільність людей з тими, хто жив задовго до нас і житиме після нас, хто на відстані, в інших краях;

– гносеологічна полягає в популяції, накопиченні досвіду суспільства, пізнанні нового, раніше не відомого;

– мислетворча вказує, що мова є засобом формування думки, тобто людина має можливість мислити у мовних формах;

– естетична у живому мовленні слугує інструментом комунікації;

– культурноносна постійно і виразно проявляється передусім у середовищі носіїв певної мови, адже через мову відбувається засвоєння людиною культури, духовних та моральних цінностей свого народу;

– номінативна (функція називання), завдяки якій усе пізнаване людиною одержує свою назву й існує таким чином в свідомості;

– фатична (контактовстановлювальна) допомагає при звертанні на себе уваги, підготовці потенційного співрозмовника до сприйняття інформаційного масиву;

– демонстративна сприяє підкресленню вираження за допомогою мови своєї національної, етнічної належності;

– волюнтативна допомагає вираженню волі щодо співрозмовника (порада, спонука, запрошення, прохання);

– магічно-містична проявляється в тому, що слова здатні викликати уявлення, образи істот, предметів не існуючих у природі;

– сигніфікативна (семантична) посилює твердження про те, що мова є необхідною умовою думки окремої особи навіть на самоті, оскільки слова допомагають утворенню поняття, без якого неможлива мисленнева діяльність.

Висновки. Чимала кількість успішних творчих проєктів, ініціатив українців за кордоном є кращим свідченням самодостатності української мови. Тривалий час спеціально створені інститути радянського союзу, а згодом російської федерації докладали великих зусиль щодо фальшування історії, насаджуючи ідеї ідентичності, формуючи комплекс меншовартості в «братніх народів». Сучасність яскраво демонструє те, що українці позбулись кремлівських пут, зруйнувавши своїми руками шовіністичну ідеологію. Українці згадали, що мова, як стверджував І. Огієнко, – це душа народу, його першооснова. Якщо мова загине – загине народ.

Фахівці наголошують на існуванні гострої потреби в сучасній українській мові, що використовується сучасними поетами, письменниками, представниками шоу-бізнесу тощо. За свідченням дослідників мовного питання, школярі виявляють великий інтерес до українського сленгу та сучасної української літератури. Науковці рекомендують змінити ситуацію, переорієнтуючи молодь як найбільш гнучку когорту. Наголос зроблено на орієнтирах, ініціативності держави, локалізації інерційних процесів радянщини, що посилюються діяльністю східного сусіда-агресора, задля попередження розмежування української мови та держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ажнюк Б. Мовна політика: Україна і світ. Науково-теоретичний журнал «Мовознавство». 2021. № 4 (319). С. 70–74.
2. Василь Іванишин, Ярослав Радевич-Винницький. Мова і нація. Тези про місце і роль мови в національному відродженні України. 1994. 218 с.
3. Г. Ващенко. Виховання любови до Батьківщини. Журнал «Визвольний рух». 1954. 40 с.
4. Г. Ващенко. Виховний ідеал. Підручник для Виховників, Учителів і українських Родин. Частина I. Брюссель. 1976. 209 с.
5. Г. Ващенко. Виховний ідеал. Підручник для Виховників, Учителів і українських Родин. Частина II. Мюнхен. 1950. 94 с.
6. Г. О. Балл, В. Л. Зливков. Соціально-психологічні засади обґрунтування мовної політики в Україні. Журнал «Практична психологія та соціальна робота». 2008. № 4 (109). С. 1–9.
7. Лесюк М. Радевич-Винницький Я. Історія української мови : іноетнічні персоналії. Журнал «Мовознавство». 2021. С. 77–82.
8. Л. Ляшенко, Н. Соловей. Роль мов і вищої освіти в національній ідентифікації молоді (Ірландія та Україна). Журнал «Вища освіта України». 2018. № 4 (71). С. 75–77.
9. Наталія Зайченко. Відображення функцій мови у психолінгвістичній спадщині О. О. Потебні. Науково-методичний журнал. 2002. № 1. С. 51–54.
10. Ю. Бриндіков. Патріотизм як форма суспільної свідомості. Науковий журнал «Інноваційна педагогіка». 2022. № 50. С. 137–141.

REFERENCES

1. Azhniuk B. (2021). Movna polityka: Ukraina i svit. [Language policy: Ukraine and the world] Naukovo-teoretychnyi zhurnal «Movoznavstvo» – Scientific and theoretical journal «Linguistics», 4 (319), 70–74. [in Ukrainian].
2. Vasyl Ivanyshyn, Yaroslav Radevych-Vynnytskyi (1994). Mova i natsiia. [Language and nation] Tezy pro mistse i rol movy v natsionalnomu vidrodzhenni Ukrainy – Theses on the place and role of language in the national revival of Ukraine, 218. [in Ukrainian].
3. H. Vashchenko. (1954). Vykhovannia liubovy do Batkivshchyny [Education of love for the Motherland] Zhurnal «Vyzvolnyi rukh» – «Liberation Movement» magazine, 40. [in Ukrainian].
4. H. Vashchenko. Vykhovnyi ideal. (1976). [An educational ideal] Pidruchnyk dlia Vykhovnykiv, Uchyteliv i ukrainskykh Rodyn. Chastyna I – Textbook for Educators, Teachers, and Ukrainian Families. Part I, 209 p. [in Ukrainian].
5. H. Vashchenko. (1950). Vykhovnyi ideal. [An educational ideal] Pidruchnyk dlia Vykhovnykiv, Uchyteliv i ukrainskykh Rodyn. Chastyna II – Textbook for Educators, Teachers, and Ukrainian Families. Part II, 94 p. [in Ukrainian].
6. H. O. Ball, V. L. Zlyvkov. (2008). Sotsialno-psykholohichni zasady obgruntuvannia movnoi polityky v Ukraini. [Socio-psychological foundations of language policy justification in Ukraine] Zhurnal «Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota» – Journal «Practical Psychology and Social Work», 4 (109), 1–9. [in Ukrainian].
7. Lesiuk M. Radevych-Vynnytskyi Ya. (2021). Istoriia ukrainskoi movy: inoetnichni personal. [History of the Ukrainian language: foreign-ethnic personalities]. Zhurnal «Movoznavstvo» – Journal «Linguistics», 77–82. [in Ukrainian].
8. L. Liashenko, N. Solovei. (2018). Rol mov i vyshchoi osvity v natsionalnii identyfikatsii molodi (Irlandiia ta Ukraina). [The role of languages and higher education in the national identification of young people (Ireland and Ukraine)] Zhurnal «Vyshcha osvita Ukrainy» – Journal «Higher education in Ukraine», 4 (71), 75–77. [in Ukrainian].
9. Nataliia Zaichenko. (2002). Vidobrazhennia funksii movy u psykholingvistychnii spadshchyni O. O. Potebni. [Reflection of language functions in the psycholinguistic heritage of O. O. Potebny] Naukovo-metodychnyi zhurnal – Scientific and methodical journal, 1, 51–54. [in Ukrainian].
10. Yu. Bryndikov. (2022). Patriotyzm yak forma suspilnoi svidomosti. [Patriotism as a form of social consciousness] Naukovyi zhurnal «Innovatsiina pedahohika» – Scientific journal «Innovative Pedagogy», 50, 137–141. [in Ukrainian].

Анна БРУТМАН,

orcid.org/0000-0002-7774-5356

кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри іноземної філології та перекладу
Національного університету «Запорізька політехніка»
(Запоріжжя, Україна) *a_brutman@yahoo.com*

Тетяна НАУМЧУК,

orcid.org/0000-0002-9465-7497

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Національного університету «Запорізька політехніка»
(Запоріжжя, Україна) *tatyana.timoshchuk@gmail.com*

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЕФЕКТИВНОЇ БІЗНЕС-КОМУНІКАЦІЇ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Ефективна бізнес-комунікація включає не лише вміння передавати інформацію, а й здатність уважно слухати, формулювати доречні запитання, враховувати культурні нюанси та дотримуватися відповідного етикету. Вона має вирішальне значення для успіху компанії, оскільки сприяє зниженню кількості непорозумінь, підвищенню ефективності, зміцненню позитивних зв'язків і формуванню корпоративного іміджу. Професійна комунікація іноземною мовою є складним процесом, що вимагає від студентів обізнаності в культурних особливостях, знань загальноприйнятих правил етикету, професійної термінології та володіння невербальними навичками спілкування. Мета статті – визначити основні аспекти бізнес-комунікації, які необхідно розвивати у студентів під час вивчення іноземної мови у закладах вищої освіти, а також сформулювати рекомендації для викладачів, щодо ефективного розвитку бізнес-навичок у студентів на заняттях з іноземної мови. Аналіз сучасних наукових джерел дав змогу виділити основні сучасні підходи до навчання ділової комунікації, які можна інтегрувати в заняття з іноземної мови: ситуаційне навчання, рольові ігри, групові проекти, презентації, крос-культурні вправи, майстер-класи з експертами, бізнес-симуляції, соціальні медіа, а також інтерактивні засоби. Тому для розвитку бізнес-навичок студентів на заняттях з іноземної мови варто добирати автентичні матеріали відповідно до тематики заняття і за рівнем мовної підготовки студентів; необхідно включати письмові, аудіо- та відеоматеріали, щоб підтримувати інтерес до навчання; формувати зворотній зв'язок як для комунікації зі студентом, так і для спілкування один одним; використовувати сучасні цифрові платформи з метою інтеграції професійної лексики. Викладач виступає не лише як мовний інструктор, але і як наставник, який навчає студентів основам ефективної комунікації в бізнес-контексті, забезпечуючи комплексний підхід до вивчення мови, культурної обізнаності та адаптації до сучасного ділового середовища. Формування навичок ефективної бізнес-комунікації на заняттях з іноземної мови є важливим кроком у підготовці майбутніх фахівців до роботи в глобалізованому бізнес-середовищі. Перспектива подальших досліджень полягає у розробці адаптивних методик для індивідуалізованого підходу формування навичок ефективної бізнес-комунікації на заняттях з іноземної мови.

Ключові слова: бізнес-комунікація, іноземна мова, студент, заняття, заклад вищої освіти.

Anna BRUTMAN,

orcid.org/0000-0002-7774-5356

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Foreign Languages and Translation
National University "Zaporizhzhia Polytechnic"
(Zaporizhzhia, Ukraine) *a_brutman@yahoo.com*

Tetiana NAUMCHUK,

orcid.org/0000-0002-9465-7497

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Translation
National University "Zaporizhzhia Polytechnic"
(Zaporizhzhia, Ukraine) *tatyana.timoshchuk@gmail.com*

FORMATION OF EFFECTIVE BUSINESS COMMUNICATION SKILLS IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES

Effective business communication includes not only the ability to convey information, but also the ability to listen carefully, formulate relevant questions, take cultural nuances into account, and follow appropriate etiquette. It is critical to the company's success, as it helps reduce misunderstandings, increase efficiency, strengthen positive relationships,

and build a corporate image. Professional communication in a foreign language is a complex process that requires to be aware of cultural features, knowledge of generally accepted rules of etiquette, professional terminology and mastery of non-verbal communication skills. The purpose of the article is to determine the main aspects of business communication that must be developed in students while learning a foreign language in institutions of higher education, as well as to formulate recommendations for teachers regarding the effective development of business skills in students during foreign language classes. The analysis of modern scientific sources made it possible to define the main modern approaches to teaching business communication that can be integrated into foreign language classes: situational learning, role-playing games, group projects, presentations, cross-cultural exercises, master classes with experts, business simulations, social media as well as interactive tools. Therefore, for the development of students' business skills in foreign language classes, it is necessary to select authentic materials in accordance with the subject of the class and the level of language training of students; written, audio and video materials must be included to maintain interest in learning; form feedback both for communication with the student and for communication with each other; use modern digital platforms in order to integrate professional vocabulary. The teacher acts not only as a language instructor, but also as a mentor who teaches students the basics of effective communication in a business context, providing a comprehensive approach to language learning, cultural awareness and adaptation to the modern business environment. Formation of effective business communication skills in foreign language classes is an important step in preparing future professionals to work in a globalized business environment. The perspective of further research is the development of adaptive methods for an individualized approach to the formation of effective business communication skills in foreign language classes.

Key words: business communication, foreign language, student, classes, higher education institution.

Постановка проблеми. Формування навичок ефективної бізнес-комунікації на заняттях з іноземної мови є важливою частиною підготовки майбутніх спеціалістів до професійної діяльності у глобалізованому середовищі. Сьогодні, коли міжнародні зв'язки розвиваються в багатьох галузях, зростає потреба у спеціалістах, які володіють не лише мовними знаннями, а й навичками професійного спілкування. Це стає важливою умовою для успішної роботи у сфері бізнесу, дипломатії, права, медицини, науки та багатьох інших напрямків. Підготовка таких фахівців передбачає не тільки навчання основ граматики чи поповнення словникового запасу, але й створення умов, де студенти мають змогу практикувати навички, які допоможуть їм упевнено спілкуватися з партнерами та клієнтами з різних країн.

Ефективна бізнес-комунікація охоплює не лише здатність передавати інформацію, а й уміння слухати, ставити правильні запитання, врахувати культурні особливості та дотримуватись певного етикету. Таким чином, комунікація на професійні теми іноземною мовою є складним процесом, який потребує від студентів знань культурних особливостей, загальних правил етикету, професійної лексики, а також навичок невербального спілкування.

Аналіз досліджень та публікацій. Тему ефективної бізнес-комунікації в контексті викладання іноземних мов досліджувало багато зарубіжних вчених. Серед них: Джон Свейл (John Swales) – дослідник у галузі академічного і професійного дискурсу. Його праці стосуються розвитку жанрових і комунікативних навичок, зокрема підходів до викладання англійської мови для спеціальних цілей (English for Specific Purposes). Він розробив концепцію жанрового аналізу, яка широко використовується для розуміння бізнес-комунікації та її структури.

Дебора Теннен (Deborah Tannen) – американська лінгвістка, яка досліджувала гендерні та міжкультурні аспекти комунікації. Її роботи висвіт-

люють, як різні культурні та соціальні фактори впливають на ділове спілкування, що є корисним у викладанні іноземної мови для бізнес-цілей.

Крістофер Кендлін (Christopher Candlin) – один із піонерів досліджень професійного спілкування та викладання іноземних мов для спеціальних цілей. Він розробив інтерактивні методики, що допомагають студентам формувати комунікативні компетенції, потрібні для бізнесу.

Хелен Спенсер-Отеї (Helen Spencer-Oatey) – дослідниця міжкультурної комунікації, яка акцентує увагу на культурному аспекті бізнес-комунікації. Її праці допомагають зрозуміти, як культурні відмінності впливають на спілкування в бізнес-середовищі.

Луїс Келлі (Louis Kelly) – автор, що досліджував розвиток комунікативних навичок у процесі навчання іноземних мов. Його роботи були спрямовані на створення інструментів для викладання мов у контексті практичних завдань, які корисні для бізнес-середовища.

Серед українських вчених, які зробили вагомий внесок у цю сферу, варто згадати Наталію Бориско (її роботи зосереджені на розвитку ділової комунікації у студентів, які навчаються на непрофільних спеціальностях, що допомагає підвищити ефективність їхнього майбутнього професійного спілкування), Ольгу Бабак (звертає увагу на важливість розвитку комунікативної компетентності та інтеграції автентичних матеріалів у процес навчання), Ірину Зимню (її роботи пов'язані з питаннями комунікативної компетентності у професійній діяльності та формуванням лінгвістичних навичок для ділового спілкування), Тетяну Кияк (акцентує увагу на культурних особливостях, що впливають на бізнес-комунікацію, та важливості їх врахування під час викладання іноземних мов), а також Олену Олійник (досліджує питання впровадження інноваційних методик для ефективного розвитку ділових комунікативних навичок).

Однак деякі питання, що стосуються формування навичок ефективної бізнес-комунікації на

заняттях з іноземної мови у закладах вищої освіти досліджені не у повному обсязі, адже ринок праці диктує нові вимоги до навичок, необхідних для успішної роботи в умовах багатонаціонального середовища. Фахівцям необхідно розуміти особливості принципів ділової комунікації, зокрема її культурних аспектів, уникати комунікативних помилок та знати специфіку ведення ділових перемовин, листування та презентацій, що визначає **актуальність** нашого дослідження.

Мета статті – визначити основні аспекти бізнес-комунікації, які необхідно розвивати у студентів під час вивчення іноземної мови у закладах вищої освіти, а також сформулювати рекомендації для викладачів, щодо ефективного розвитку бізнес-навичок у студентів на заняттях з іноземної мови.

Предмет дослідження – це комунікативні стратегії, інтерактивні методи навчання, культурні аспекти бізнес-комунікації, а також освітні методи, підходи та засоби формування навичок бізнес-комунікації під час вивчення іноземної мови. Об'єкт дослідження – це процес навчання іноземної мови з акцентом на формування ділових комунікативних навичок.

У нашому дослідженні було використано такі методи: теоретичний аналіз, що дав змогу вивчити та систематизувати наукові джерела з методики викладання, комунікативної лінгвістики та міжкультурної комунікації; спостереження за заняттями дозволило виявити ефективність аналізованих методик; анкетування та опитування студентів і викладачів допомогло визначити рівень розвитку комунікативних навичок, потреби та труднощі, які виникають у процесі навчання; аналіз результатів було застосовано для обробки та інтерпретації даних, що дозволило зробити висновки про ефективність різних підходів у формуванні бізнес-комунікативних навичок.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бізнес-комунікація – це процес обміну інформацією, ідеями та повідомленнями в контексті ділового середовища, що охоплює всі форми взаємодії між співробітниками, клієнтами, партнерами та іншими зацікавленими сторонами. Вона є критично важливою для успіху компанії, оскільки сприяє зменшенню непорозумінь, підвищенню продуктивності, розвитку позитивних відносин і формуванню іміджу компанії. Чітка та зрозуміла комунікація допомагає приймати обґрунтовані рішення на всіх рівнях організації та забезпечує сприятливий клімат для командної роботи. У сучасному конкурентному середовищі здатність ефективно комунікувати стає ключовою для досягнення стратегічних цілей бізнесу.

Бізнес-комунікації (англ. business – справа, діло та лат. communicatio – зв'язок) – міжгрупові та міжособистісні комунікації, специфіка, структура та функції яких зумовлені сферою ділових відно-

син, у якій вони використовуються. Основними завданнями ділової комунікації є: продуктивне та довгострокове співробітництво; прагнення до зближення цілей; поліпшення партнерських відносин; створення позитивного іміджу та репутації (Ковальов, 2020: 4–5).

Вважаємо, що основні аспекти бізнес-комунікації охоплюють кілька ключових елементів, які сприяють ефективному обміну інформацією. Перш за все, ясність і точність, що є критичними, оскільки неправильне тлумачення може призвести до конфліктів і невиконання завдань. Чіткі повідомлення допомагають уникнути непорозумінь і забезпечують, щоб усі учасники мали однакове уявлення про цілі та задачі. Другим важливим аспектом є активне слухання. Це означає не лише чути, але й розуміти та реагувати на інформацію, яка надходить. Активне слухання сприяє кращій взаємодії між колегами, а також підвищує задоволеність учасників, оскільки вони відчують, що їхня думка має значення. Третім аспектом є використання різних форм комунікації: усної, письмової, візуальної та невербальної. Кожна з цих форм має свої переваги, і їх комбінування може підвищити ефективність передачі інформації. Крім того, зворотний зв'язок є невід'ємною частиною бізнес-комунікації. Він дозволяє оцінити ефективність комунікаційних процесів і вносити необхідні корективи для покращення.

Історично склалися два види ділової комунікації – безпосереднє та опосередковане, що обумовили функціонування усної й письмової комунікації. Ділові комунікації реалізуються в діалозі, призначеному для взаємодії між двома або декількома співрозмовниками (окремими фізичними, юридичними особами, підприємствами, установами, організаціями) в усній і письмовій комунікації. Письмова ділова комунікація передбачає володіння навичками оформлення всіх видів ділових листів, контрактів, угод та інших відповідних документів, що функціонують в управлінській сфері діяльності. Усна ділова комунікація реалізується в ділових переговорах, зустрічах, консультаціях тощо. В усній і письмовій формах реалізується монологічна ділова мова у форматі нарад, зборів – специфічних типів комунікації. Загальноприйнятими формами ділової комунікації є ділові бесіди, наради, збори, переговори, прес-конференції, різноманітні ділові зустрічі, презентації, брифінги, виставки, ярмарки нових товарів тощо. Ділова професійна культура передбачає вміння спілкуватися телефоном, проводити ділову дискусію, публічно виступати. У традиційних жанрах ділової комунікації (публічні промови, інтерв'ю, коментарі, консультації) реалізуються комунікативні стратегії фірм або ділових партнерів, які вимагають умінь щодо самопрезентації... (Ковальов, 2020: 7–8).

Аналіз сучасних наукових джерел дав нам змогу виділити основні сучасні підходи до навчання ділової комунікації, які можна інтегрувати в заняття з іноземної мови. Вони включають різноманітні активні та інтерактивні методи, що сприяють більш реалістичному та практичному навчальному процесу:

1. Ситуаційне навчання – цей підхід передбачає використання реальних бізнес-ситуацій або кейсів, що дозволяє студентам практикувати навички комунікації в контексті, максимально наближеному до реального бізнес-середовища. Наприклад, студенти можуть працювати над кейсами, які стосуються проблем, що виникають у компаніях, і пропонувати рішення.

Ситуаційний метод має два аспекти сутності, перший із яких пов'язаний із дослідницькою діяльністю, отже, його можна розглядати як метод емпіричного дослідження, другий співвідносний із інтерактивним методом навчання, саме тому, на нашу думку, він є доречним і цілком виправданим для підвищення рівня пізнавальної активності студентів. Використання ситуаційного методу в навчанні дозволяє не лише активізувати пізнавальний інтерес, але й сприяє розвитку дослідницьких, комунікативних і творчих навичок і має на меті не просто засвоєння знань і вироблення певних умінь та навичок, а розвиток загального інтелектуального й комунікативного рівня студента і викладача (Karповets, 2020: 267).

2. Рольові ігри, що дозволяють студентам взяти на себе різні ролі в бізнес-сценаріях, таких як ведення переговорів, презентація ідей або обговорення проєктів. Рольові ігри допомагають розвивати навички усної комунікації та адаптації до різних стилів спілкування.

Мовний матеріал, використаний у рольовій грі, асоціюється з ситуацією завдяки численним зв'язкам, що допомагає зберігати його в пам'яті. Рольові ігри дозволяють застосовувати англійську мову в різних стилістичних і функціональних контекстах, мінімізуючи повну передбачуваність мовних структур. Більше того, для розвитку комунікативної компетентності у вивченні іноземної мови важливою є здатність використовувати мову варіативно, обираючи відповідний стиль відповідно до конкретних умов комунікації (Хромова, Джулай, 2022).

3. Групові проєкти – створення команд для розробки бізнес-планів, маркетингових стратегій або фінансових звітів.

Н. Кочетурова виділяє такі особливості у проєктах, які використовуються при викладанні іноземної мови: мова повинна використовуватись у таких обставинах, які будуть нагадувати умови реального життя; необхідність самостійної діяльності; обрана тема повинна бути актуальною і цікавою; необхідність зв'язку між темою і умовами реального життя; вибір матеріалу і завдань має відповідати

обраній темі проєкту; представлений результат має бути наочним (Кочетурова, 2004).

4. Презентації, які дозволяють студентам практикувати англійську мову в реалістичних ситуаціях, допомагаючи їм удосконалювати навички говоріння, зокрема, побудову зв'язного мовлення, інтонацію та виразність. Це сприяє більшій впевненості в користуванні мовою, зокрема в публічних виступах, які є важливими для професійного середовища. Вони забезпечують можливість навчитися чітко структурувати інформацію, висловлювати свої думки, аргументувати позицію та відповідати на запитання аудиторії. Це розвиває вміння адаптуватися до різної цільової аудиторії та гнучко використовувати англійську мову в різних стилях і контекстах, що підсилює навички міжособистісної комунікації.

Використання презентацій на заняттях з англійської мови дозволяє створювати атмосферу, в якій студенти відчують себе комфортно та вільно, стимулювати бажання використовувати іноземну мову на практиці, активізувати студента та робити його головною діючою особою в навчальному процесі, стимулювати його мовленнєві та творчі здібності, навчати його працювати над мовою самостійно, на рівні його можливостей, таким чином забезпечуючи диференційне навчання (Марищук, 2012: 409).

Варто також згадати про використання кроскультурних вправ, майстер-класів з експертами, бізнес-симуляцій, соціальних медіа, а також інтерактивних засобів, що не тільки покращують навички ділової комунікації, але й роблять процес навчання більш інтерактивним і практичним.

У. Гафар (Ghafoor U.) та А. Аван (Awan, A.) у своїй статті «Розвиток навичок бізнес-комунікації через інтерактивне навчання» досліджують важливість інтерактивного навчання для покращення навичок бізнес-комунікації. Вони стверджують, що ефективна бізнес-комунікація включає не лише передачу інформації, а й залучення та співпрацю між учасниками. Автори підкреслюють, що інтерактивні методи навчання, такі як групові обговорення, рольові ігри та використання технологічних засобів комунікації, сприяють глибшому розумінню динаміки спілкування у професійних умовах. Активна участь осіб у навчальному процесі допомагає їм розвивати ключові навички, такі як ясність у повідомленнях, активне слухання та адаптація до різних стилів комунікації (Ghafoor, Awan, 2023).

Для ефективної бізнес-комунікації мають вирішальне значення міжкультурна компетентність і розуміння культурних особливостей, адже культура впливає на спосіб, у який люди сприймають інформацію, виражають свої думки та реагують на інших, що стає критично важливим у глобальних ділових взаєминах.

Міжкультурна компетентність – це здатність усвідомлювати чинники, зумовлені іншою культурою, та те, як вони впливають на менталітет і моделі поведінки представників цієї культури і, відштовхуючись від цього, вибудовувати власну комунікативну та поведінкову стратегію у процесі спілкування з ними. При цьому важливо, щоб ця взаємодія базувалася на засадах толерантності, взаємоповаги та взаєморозуміння і не порушувала цінності й норми жодної з культур (Пасічник, 2021).

Міжкультурна компетентність включає розуміння мови, традицій, звичаїв та очікувань партнерів з різних культурних середовищ. Розуміння культурних відмінностей допомагає уникнути стереотипів і упереджень, що сприяє побудові довірливих та взаємовигідних стосунків.

Наш практичний досвід використання різноманітних методів і засобів для розвитку бізнес-навичок студентів на заняттях з іноземної мови передбачає:

1. Використання автентичних матеріалів, таких як бізнес-статті, фінансові звіти, бізнес-кейси, подкасти, вебінари та новини, які допомагають студентам знайомитися з реальною мовою у діловій комунікації. Вони дають змогу студентам зануритися у бізнес-контекст і бачити, як термінологія та мовні звороти використовуються на практиці.

Викладачам варто добирати автентичні матеріали відповідно до тематики заняття, наприклад, маркетинг, фінанси або підприємництво, а також за рівнем мовної підготовки студентів, щоб підтримувати оптимальний рівень зацікавленості. Необхідно включати письмові матеріали, аудіо- та відеоматеріали, щоб підтримувати інтерес до навчання.

2. Наявність зворотнього зв'язку. Ефективний зворотний зв'язок від викладача є вирішальним елементом для вдосконалення студентами своїх бізнес-навичок та підтримання мотивації.

Викладачам при наданні зворотного зв'язку важливо відзначати не лише мовні помилки, а й комунікативні аспекти, такі як здатність обґрунтовувати свої думки, адаптувати стиль висловлювання до аудиторії, впевненість і чіткість у презентації. Необхідно для кожного студента відзначити сильні сторони та окреслити аспекти, що потребують вдосконалення. Варто заохочувати студентів давати зворотний зв'язок один одному, оскільки це розвиває навички аналізу комунікації та сприяє створенню дружньої атмосфери навчання.

3. Використання сучасних цифрових платформ. Slack, Zoom, Google Workspace та Microsoft Teams створюють реалістичні умови для практики комунікації та співпраці у бізнес-контексті. Вони допомагають студентам інтегрувати професійну лексику, розвивати навички написання електронних листів, обговорень та переговорів. Завдяки спільним завданням та зустрічам у віртуальному форматі студенти можуть набути досвіду ведення англійських переговорів і вирішення конфліктів

у команді, що є критично важливим у сучасному глобалізованому бізнесі.

Викладачі повинні використовувати інструменти, такі як Google Workspace або Trello для організації групових проєктів, дозволяючи студентам взаємодіяти англійською мовою, як у реальних бізнес-середовищах; Zoom або Microsoft Teams для симуляції переговорів. Слід використовувати функції запису зустрічей для аналізу мовних навичок і надання детальних рекомендацій щодо покращення комунікації англійською, а також платформи для об'єктивного оцінювання комунікативних навичок, враховуючи професійний стиль, точність і згадженість мовлення.

Роль викладача у формуванні навичок бізнес-комунікації на заняттях англійської мови є надзвичайно важливою та багатогранною. Викладач виступає не лише як мовний інструктор, але і як наставник, який навчає студентів основам ефективної комунікації в бізнес-контексті, забезпечуючи комплексний підхід до вивчення мови, культурної обізнаності та адаптації до сучасного ділового середовища.

Висновки. Формування навичок ефективної бізнес-комунікації на заняттях з іноземної мови є важливим кроком у підготовці майбутніх фахівців до роботи в глобалізованому бізнес-середовищі. Дослідження показує, що для досягнення високого рівня комунікативної компетенції студенти повинні не тільки володіти мовою, але й уміти використовувати її в конкретних ділових ситуаціях, розуміти культурні особливості спілкування та правила ділового етикету. Аналіз сучасних методів навчання підтвердив, що такі підходи, як рольові ігри, моделювання реальних ситуацій та інтерактивні вправи, значно сприяють розвитку у студентів умінь вести переговори, вирішувати конфліктні ситуації та складати ділову документацію. Це наближає навчальний процес до реальних умов ділового середовища і робить його максимально практичним і корисним. Крім того, результати дослідження вказують на важливість міжкультурної компетентності в процесі формування навичок бізнес-комунікації. Ефективна бізнес-комунікація як частина навчання іноземної мови забезпечує студентам не лише знання, але й практичні вміння, необхідні для їхньої професійної діяльності. Такий підхід готує їх до викликів сучасного ринку праці, робить їх конкурентоспроможними та готовими до співпраці на міжнародному рівні. Активне використання методик навчання бізнес-комунікації має стати пріоритетом для закладів вищої освіти, що прагнуть випускати висококваліфікованих фахівців, готових до успішної кар'єри в умовах глобальної економіки.

Перспектива подальших досліджень полягає у розробці адаптивних методик для індивідуалізованого підходу формування навичок ефективної бізнес-комунікації на заняттях з іноземної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кияк Т. М. Міжкультурна комунікація в бізнес-середовищі: виклики та можливості. Одеса: Одеський національний університет. 2024. 250 с.
2. Ковальов Б. Л., Павлик А. В., Федина С. М. Бізнес-комунікації : конспект лекцій. Суми: Сумський державний університет. 2020. 113 с.
3. Кочетунова Н. Метод проектів у навчанні мови: теорія і практика. *Інформаційні технології в навчанні мови*. 2004. №11. 14-19.
4. Маришчук О. Ю., Яременко І. А., До питання представлення презентації на заняттях з іноземної мови. 2012. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/95c3287a-019f-48b9-b3d9-77c375683150/content>.
5. Нестеренко О. В. Мовна підготовка студентів у міжнародному бізнес-середовищі. Вінниця: ВНТУ. 2023. 260 с.
6. Олійник О. М. Англійська мова для бізнесу: сучасні підходи та методики навчання. Київ: Освіта України. 2024. 240 с.
7. Пасічник О. Міжкультурна компетентність як складова іншомовної комунікативної компетентності. Збірник тез III Всеукраїнської науково-практичної інтернет конференції (м. Київ, 29 березня 2021 р.). Київ. 2021. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/725323/1/Pasichnyk_Intercultural_Compentence.pdf
8. Скрипник Н. А. Вплив міжкультурних аспектів на бізнес-комунікацію в навчальному процесі. Полтава: Полтавський національний університет. 2023. 230 с.
9. Хромова В. С., Джулай А. О. Використання ролівої гри на уроках англійської мови в старшій школі. *Інноваційна педагогіка*, 2022. № 54 (2). 117-121.
10. Ghafoor U., Awan A. G. Developing Business Communication Skills through Interactive Learning. *Journal of Business Communication*. 2023. № 60(2). 145-162. DOI: 10.1177/23294873221012345.
11. Karpovets K. Innovative teaching methods in the system of linguistic education in Ukrainian universities. *Facta Simonidis*. 2020. 1 (13). 257-273.
12. Martinez F. Strategies for Teaching Business English in a Globalized World. *Business Education Journal*. 2023. № 21(3). 33-47. DOI: 10.1177/1555458919866330.
13. Smith L. A., Brown J. Effective Business Communication: Integrating Language and Culture. *International Journal of Business and Language Education*, 2024. № 8(1). 10-25. DOI: 10.1111/ijble.12345.

REFERENCES

1. Kyiak T. M. (2024) Mizhkulturna komunikatsiia v biznes-seredovyshchi: vyklyky ta mozhlyvosti [Intercultural communication in the business environment: challenges and opportunities]. Odesa: Odeskyi natsionalnyi universytet. 250 s. [in Ukrainian].
2. Kovalov B. L., Pavlyk A. V., Fedyna S. M. (2020) Biznes-komunikatsii: konspekt lektsii [Business communications: lecture notes]. Sumy: Sumskyi derzhavnyi universytet. 113 s. [in Ukrainian].
3. Kocheturova N. (2004) Metod proektiv u navchanni movi: teoriia i praktyka [Project method in language learning: theory and practice]. *Informatsiini tekhnologii v navchanni movi*, 11. 14-19. [in Ukrainian].
4. Maryshchuk O. Yu., Yaremenko I. A. (2012) Do pytannia predstavlennia prezentatsii na zaniattiakh z inozemnoi movy [On the issue of presentation in foreign language classes]. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/95c3287a-019f-48b9-b3d9-77c375683150/content>. [in Ukrainian].
5. Nesterenko O. V. (2023) Movna pidhotovka studentiv u mizhnarodnomu biznes-seredovyshchi [Language training of students in an international business environment]. Vinnytsia: VNTU. 260 s. [in Ukrainian].
6. Oliinyk O. M. (2024) Anhliiska mova dlia biznesu: suchasni pidkhody ta metodyky navchannia [English for business: modern approaches and teaching methods]. Kyiv: Osvita Ukrainy. 240 s. [in Ukrainian].
7. Pasichnyk O. (2021) Mizhkulturna kompetentnist yak skladova inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti [Intercultural competence as a component of foreign language communicative competence]. Zbirnyk tez III Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet konferentsii (m. Kyiv, 29 bereznia 2021 r.). URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/725323/1/Pasichnyk_Intercultural_Compentence.pdf. [in Ukrainian].
8. Skrypnyk N. A. (2023). Vplyv mizhkulturnykh aspektiv na biznes-komunikatsiiu v navchalnomu protsesi [The influence of intercultural aspects on business communication in the educational process]. Poltava: Poltavskyi natsionalnyi universytet. 230 s. [in Ukrainian].
9. Khromova V. S., Dzhalai A. O. (2022) Vykorystannia rolovoi hry na urokakh anhliiskoi movy v starshii shkoli [The use of role play in high school English classes.]. *Innovatsiina pedahohika*, 54 (2). 117-121. [in Ukrainian].
10. Ghafoor, U., & Awan, A. G. (2023). Developing Business Communication Skills through Interactive Learning. *Journal of Business Communication*, 60(2), 145-162. DOI: 10.1177/23294873221012345.
11. Karpovets K. (2020) Innovative teaching methods in the system of linguistic education in Ukrainian universities. *Facta Simonidis*, 1 (13), 257-273.
12. Martinez, F. (2023). Strategies for Teaching Business English in a Globalized World. *Business Education Journal*, 21(3), 33-47. DOI: 10.1177/1555458919866330.
13. Smith, L. A., & Brown, J. (2024). Effective Business Communication: Integrating Language and Culture. *International Journal of Business and Language Education*, 8(1), 10-25. DOI: 10.1111/ijble.12345.

УДК 37.091.33: 378.014: 316.33

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-36>

Роман ВАЙНОЛА,

orcid.org/0009-0003-5872-5194

*аспірант кафедри початкової освіти та інноваційної педагогіки
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна) dungeon.master3001997@gmail.com*

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УНІВЕРСИТЕТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті проаналізовано використання інтерактивних методів як ефективного інструменту для розвитку сімейних цінностей у здобувачів вищої освіти. Актуальність дослідження зумовлена зменшенням уваги до морально-етичних аспектів освіти, що негативно впливає на збереження культурних норм та сімейних традицій. Основна проблема полягає в необхідності пошуку педагогічних підходів, здатних компенсувати цей дефіцит.

Мета дослідження – виявити та систематизувати інтерактивні методи, які найбільш ефективно сприяють формуванню свідомого ставлення до сімейних цінностей серед здобувачів вищої освіти.

Результати дослідження показують, що інтерактивні методи, такі як дискусії, групові проекти, симуляційні ігри тощо, не тільки сприяють академічному розвитку здобувачів вищої освіти, але й допомагають формувати їхні особистісні та соціальні компетентності, зокрема емоційну компетентність і соціальні навички, необхідні для здорових сімейних відносин. Доведено, що завдяки активній участі в освітньому процесі майбутні фахівці розвивають критичне мислення, навчаються аналізувати інформацію, оцінювати різні погляди та формувати власну позицію щодо сімейних цінностей. Вони також покращують комунікативні навички, стають більш відкритими в спілкуванні та навчаються висловлювати свої думки, слухати інших і досягати взаєморозуміння. Практичні приклади, наведені в статті, демонструють, як інтерактивні технології можуть бути інтегровані в освітній процес для підтримки морально-етичного виховання та соціальної адаптації здобувачів вищої освіти.

Висновки підтверджують ефективність інтерактивних методів у формуванні сімейних цінностей і рекомендують їх широке впровадження в університетське середовище як дієвий засіб для особистісного зростання та розвитку соціальних орієнтирів.

Ключові слова: *інтерактивні технології, сімейне виховання, освітнє середовище, моральні цінності, соціальна адаптація.*

Roman VAINOLA,

orcid.org/0009-0003-5872-5194

*Postgraduate at the Department of Primary Education and Innovative Pedagogy
Drahomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine) dungeon.master3001997@gmail.com*

INTERACTIVE METHODS AS A MEANS OF DEVELOPING FAMILY VALUES IN STUDENTS IN A UNIVERSITY ENVIRONMENT

The article analyzes the use of interactive methods as an effective tool for developing family values in higher education students. The relevance of the study is driven by current trends of decreasing attention to moral and ethical aspects of education, which negatively affects the preservation of cultural norms and family traditions. The central issue lies in the need to identify pedagogical approaches that can address this gap.

The aim of the study is to identify and systematize interactive methods that most effectively contribute to the formation of a conscious attitude toward family values among students.

The results of the research demonstrate that interactive methods, such as discussions, group projects, simulation games, and others, not only support academic development but also help to shape students' personal and social competencies, including emotional intelligence and social skills, which are necessary for building healthy family relationships. It has been proven that through active participation in the learning process, students develop critical thinking, learn to analyze information, evaluate different points of view, and form their own position on family values. They also improve their communication skills, become more open in their communication, and learn to express their opinions, listen to others, and reach mutual understanding. Practical examples provided in the article illustrate how interactive technologies can be integrated into the educational process to promote moral-ethical education and social adaptation of students.

The conclusions confirm the effectiveness of interactive methods in fostering family values and recommend their broad implementation in university environments as a powerful means of promoting personal growth and developing social orientation.

Key words: *interactive technologies, family education, educational environment, moral values, social adaptation.*

Постановка проблеми. Сучасна освітня система стикається з численними викликами у формуванні сімейних цінностей у здобувачів освіти, особливо в умовах університетського середовища. У контексті глобалізації, соціальних змін і технологічних інновацій роль сімейних цінностей набуває все більшої ваги для розвитку особистості та суспільства загалом. Інтерактивні методи навчання можуть стати ефективним засобом для розв'язання цієї проблеми, однак їх упровадження потребує детального дослідження та обґрунтування. Недостатня інтеграція адаптованих інтерактивних технологій в освітній процес може призвести до поверхневого розуміння сімейних цінностей та їхнього значення в соціальному розвитку молоді. Водночас сімейна педагогіка як напрям освіти потребує нових підходів до викладання та виховання, що базуються на інтерактивних методах. Однак, незважаючи на наявність теоретичних напрацювань, у практиці їх застосування залишається багато нерозв'язаних питань, зокрема в контексті інтеграції таких методів в освітні програми.

Таким чином, постає проблема недостатнього ефективного використання інтерактивних методів навчання для розвитку сімейних цінностей у здобувачів освіти. Це вимагає більш ґрунтовної наукової уваги з метою розроблення результативних стратегій, які б інтегрували ці методи в процес формування ціннісних орієнтацій у молоді, сприяючи таким чином її всебічному розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтерактивні методи навчання стали важливим інструментом у формуванні цінностей у здобувачів освіти. Зокрема, М. Якубовська та М. Юрків підкреслюють, що ці методи не тільки сприяють активізації освітнього процесу, а й формують духовні цінності, необхідні для особистісного розвитку здобувача вищої освіти. Дослідники зазначають, що інтерактивні методи, такі як групові обговорення, рольові ігри та проекти, дозволяють учасникам збагачувати свої уявлення про сім'ю та її цінності (Якубовська, Юрків, 2020).

Н. Бахмат вказує на особливості формування уявлень про сім'ю в здобувачів освіти з інтелектуальними порушеннями. Дослідниця наголошує, що використання інтерактивних методів може бути особливо ефективним у цих випадках, оскільки вони забезпечують емоційний зв'язок та підтримку між учасниками, що дозволяє глибше усвідомити сімейні цінності (Бахмат, 2023).

У контексті формування сімейних цінностей І. Бужина акцентує на важливості сімейної педагогіки. Учена стверджує, що розуміння сімейних

цінностей є ключовим для виховання свідомих членів суспільства. Згідно з її дослідженнями, інтерактивні методи навчання можуть бути використані для вивчення та обговорення теми сімейних цінностей, що сприяє формуванню більш глибокого розуміння цих аспектів у здобувачів вищої освіти (Бужина, 2018).

А. Бурмака розглядає технології соціального виховання підлітків, які можуть бути адаптовані до університетського контексту, наголошуючи на важливості медіатехнологій у вихованні, зокрема телебачення. Використання інтерактивних медіа може стати ефективним засобом у формуванні сімейних цінностей, адже воно дозволяє створити контекст, у якому здобувачі вищої освіти можуть обговорювати та аналізувати сімейні стосунки в реальному житті (Бурмака, 2024).

С. Решетченко та Т. Скубарєва підкреслюють важливість інтерактивних методів у підвищенні ефективності освітньої діяльності. Учені зазначають, що такі методи, як групові обговорення та спільні проекти, допомагають не лише активізувати процес навчання, але й сприяють формуванню духовних та соціальних цінностей, зокрема сімейних (Решетченко, Скубарєва, 2021).

Л. Гончар, І. Мачуська, К. Павицька, А. Хижняк акцентують на формуванні сімейних цінностей у школярів за допомогою інтерактивних методів. Науковці пропонують використовувати такі методи, як дискусії, творчі завдання та спільні проекти, що дозволяють учням глибше усвідомити роль сім'ї в житті кожної людини (Гончар, Мачуська, Павицька, Хижняк, 2016).

С. Коновець досліджує інноваційні аспекти виховного процесу та зазначає, що інтерактивні методи мають значний потенціал для формування в здобувачів вищої освіти ціннісних орієнтацій, зокрема сімейних. Автор наголошує на необхідності інтеграції таких методів в освітні програми для сприяння всебічному розвитку особистості (Коновець, 2022).

Загалом, інтерактивні методи навчання виявляються потужним інструментом для розвитку сімейних цінностей у здобувачів освіти в університетському середовищі. Дослідження підкреслюють, що активне залучення здобувачів вищої освіти в процес навчання не лише покращує їхні навчальні результати, але й сприяє формуванню соціально-ціннісних орієнтацій, що є критично важливим для розвитку суспільства.

Використання інтерактивних методів дозволяє не лише передавати знання, а й створювати середовище, де здобувачі вищої освіти можуть обговорювати та формувати власні уявлення про сім'ю

та її цінності, що в підсумку сприяє їхньому особистісному розвитку.

Мета статті – виявити найбільш ефективні інтерактивні підходи, які допомагають формуванню в здобувачів вищої освіти свідомого ставлення до сімейних цінностей, а також сприяють їхньому особистісному та соціальному зростанню.

Виклад основного матеріалу. У контексті соціально-економічного розвитку України підготовка здобувачів освіти до створення сім'ї має важливе значення, оскільки сім'я відіграє важливу роль у покращенні демографічної ситуації в Україні, вихованні громадян та зміцненні здоров'я населення.

Сімейне виховання є невід'ємною складовою національної системи освіти, у процесі якого здобувачам освіти передається досвід, накопичений людством, історією предків і батьків. Воно формує основи громадянських, трудових і моральних принципів та норм поведінки, а також готує здобувачів до самостійного сімейного життя (Бужина, 2018).

Зміни в освітніх системах, зокрема європейська інтеграція та цифрова трансформація, можуть вплинути на те, як здобувачі освіти сприймають і формують образ своєї сім'ї. Сприятливий соціальний клімат і специфіка взаємодії з однолітками та викладачами можуть мати значний вплив на формування образу сім'ї в молодих людей та їхніх уявлень про сімейні цінності та ролі. З іншого боку, формування образу сім'ї та ставлення до неї впливає на сприйняття ними соціального середовища, яке їх оточує.

У сучасній педагогічній теорії та практиці інноваційні технології навчання та розвитку визнані ефективними освітніми інструментами, що ґрунтуються на цінностях особистості, яка розвивається. До них належать: особистісно орієнтована технологія, технологія особистісного розвитку, технології розвивального навчання, творчої особистості, КТС (колективної творчої діяльності), проєктна технологія та вальдорфська педагогічна технологія (Коновець, 2022).

Сучасна інноваційна парадигма освіти вимагає поєднання в єдиному процесі як вивчення предмета, так і виховання здобувачів. Найбільш ефективним для досягнення цієї мети є культурологічний підхід, який є важливою складовою особистісно орієнтованої освіти. Він сприяє формуванню гармонійного поєднання моральної свідомості, самосвідомості та розвитку емоційно-вольової сфери здобувачів вищої освіти.

Однією з ефективних технологій у цьому контексті є використання дискусійних клубів як засобу соціально-виховного впливу. Завдяки

участі в таких дискусіях студенти навчаються орієнтуватися в соціальних питаннях, розвивати критичне мислення та відкрито висловлювати свої думки, що сприяє формуванню соціальних цінностей та соціально відповідальної поведінки.

Варто зауважити, що були розроблені та впроваджені методики для соціальних педагогів, засновані на циклі соціально-педагогічного впливу на молодь та її найближче оточення. Програма, спрямована на розвиток сімейних цінностей і формування навичок конструктивної взаємодії з близькими, охоплює такі елементи, як інформування і діалог, мініконференції, перегляд відеоматеріалів (художніх і документальних фільмів, соціальної реклами), а також дискусії, мозкові штурми, тренінги та рольові ігри (Бурмака, 2024).

Система інтерактивних методів здатна розвивати в здобувачів освіти особливий тип когнітивної діяльності, який лежить в основі квантового мислення особистості, а також сприяє їхній адаптації до швидких змін, розвитку креативності, активності, здатності приймати виважені рішення в обмежений час і мислити на випередження. У сучасному інноваційному світі, де домінують динамічність, високий рівень інформатизації та перенасиченість комунікаціями, формування інноваційної особистості є ключовою потребою. Ефективність інтерактивного навчання полягає в підвищенні якості засвоєння знань через внутрішню концентрацію психічних процесів, оскільки ця педагогічна технологія впливає не тільки на свідомість здобувачів, але й завдяки емоційному синергетичному впливу активізує їхні почуття та волю.

Для інтерактивних методів характерні такі принципи, що забезпечують їх ефективність: інтеріоризація, активність, партнерський діалог (довіра в спілкуванні), зворотний зв'язок, рівність позицій у комунікації та експериментування. Принцип інтеріоризації базується на ідеї Виготського, який стверджував, що розвиток людської психіки відбувається через «засвоєння особистістю людських цінностей». Взаємодія між зовнішніми діями, такими як особистісне спілкування, і внутрішнім рівнем свідомості сприяє розвитку інноваційної розумової діяльності. Активізація внутрішньої свідомості дозволяє засвоювати навчальний матеріал через власний досвід (Якубовська, Юрків, 2020).

Принципи зворотного зв'язку, рівності позицій та постійного діалогу забезпечують створення освітнього середовища, де матеріал стає частиною постійного комунікативно-розвивального процесу, результатом якого є формування рівності позицій у спілкуванні. Створення такої освітньої

парадигми є ключовим завданням сучасної інноваційної освіти, яка спрямована на розв'язання складних проблем у будь-якій галузі знань. Крім того, зазначені принципи сприяють формуванню комунікативної компетентності здобувачів освіти, що дозволяє їм не лише чітко висловлювати свої думки, але й розуміти, як їхній стиль спілкування, манера поведінки та мислення сприймаються іншими.

Принцип експериментування є завершальним у системі інтерактивного навчання, оскільки він створює основу для перспективних інноваційних відкриттів. Цей підхід до навчання сприяє розвитку психіки через засвоєння людських цінностей. Принцип активності передбачає, що здобувач освіти постійно бере участь в освітньому процесі, демонструючи особисті якості та вміння формулювати й захищати власні погляди. Активна взаємодія на горизонтальному рівні (здобувач – здобувач) та на вертикальному рівні (викладач – здобувач) вимагає постійної роботи над удосконаленням як інтелектуальних здібностей, так і особистісних цінностей.

Інтерактивні методи навчання – це активні техніки, які заохочують здобувачів до участі в освітньому процесі, взаємодії один з одним та викладачем. Вони створюють динамічну освітню атмосферу, де знання здобуваються через досвід, спілкування та співпрацю. Такі методи дозволяють здобувачам освіти розвивати критичне мислення, емоційну компетентність та соціальні навички, що є важливими для формування позитивного ставлення до сімейних цінностей.

У контексті формування сімейних цінностей інтерактивні методи навчання посідають особливе місце, оскільки вони створюють можливості для усвідомлення, обговорення та аналізу важливих аспектів сімейних відносин. У таблиці 1 визначені

кілька методів, які можуть використовуватися для досягнення цієї мети.

Основною особливістю здобувачів вищої освіти є перехід до дорослого життя, що супроводжується соціальним і професійним самовизначенням. Саме тому пошук шляхів і окреслення умов для цілеспрямованого професійного самовизначення здобувачів освіти є важливим психолого-педагогічним завданням. Для розв'язання цієї проблеми застосовуються як класичні, так і інноваційні форми роботи: факультативи, профорієнтаційні заняття, ігри, створення профорієнтаційного портфоліо тощо, що разом формують цілісний профорієнтаційний простір (Шевенко, 2022).

Аналіз сучасного освітнього процесу з погляду гуманістики виявляє низку проблем. Останнім часом спостерігається надмірне захоплення європоцентризмом та безперервним реформуванням освіти, зокрема центральної ланки – освітнього процесу. Часто впроваджується «західний варіант», який уже давно не є популярним в освітніх системах розвинених країн. Таке механічне перенесення чужого досвіду не має позитивного впливу, натомість дезорієнтує педагогів, перетворюючи їх на виконавців рутинних функцій, обмежуючи свободу дій та негативно впливаючи на фізичне й психоемоційне здоров'я. Постійні зміни й перевантаження зумовлюють послаблення мотивації в педагогів, а здобувачі освіти втрачають зацікавленість у навчанні. Важливо зазначити, що реформування освіти має бути розумним, продуктивним і відповідати стратегії розвитку особистості та суспільства (Литвиненко, 2023).

Освітній процес зазнає змін, зокрема формуються нові освітні концепції, серед яких основною є концепція навчання протягом усієї професійної діяльності. Це зумовлює появу нових підходів до

Таблиця 1

Методи та їхня роль у формуванні сімейних цінностей

Метод	Опис	Роль у формуванні сімейних цінностей
Групові дискусії	Обговорення тем, пов'язаних із сімейними відносинами, в групах	Стимулюють обмін думками, підвищують розуміння важливості сімейних цінностей
Рольові ігри	Відтворення сімейних ситуацій для практикування поведінки	Допомагають розвивати навички співпраці та розв'язання конфліктів
Мініконференції	Організація дебатів і презентацій на теми сімейних цінностей	Сприяють усвідомленню етичних аспектів родинних відносин
Перегляд відеоматеріалів	Аналіз художніх фільмів і документальних стрічок про сім'ю	Викликають емоційний відгук, допомагають критично оцінювати сімейні відносини
Тренінгові вправи	Заняття, спрямовані на розвиток комунікативних і соціальних навичок	Зміцнюють навички спілкування, що є важливими для здорових сімейних відносин

Джерело: складено автором за (Якубовська, Юрків, 2020)

методів викладання. З огляду на постійну швидкість і різноманітність змін, висуваються нові вимоги до освітньої діяльності здобувачів освіти. У цьому контексті перевага надається самостійній роботі здобувачів освіти, розвитку їхніх інтересів і можливостей для самовираження.

Особистий досвід кожного здобувача освіти, отриманий у власній родині, відіграє значну роль у формуванні цінностей, пов'язаних із майбутнім сімейним життям, оскільки цей досвід є унікальним для кожного. Важливо враховувати, що здобувач освіти не просто сприймає цей досвід, а індивідуально його інтегрує, пропускаючи через призму сімейних відносин своїх батьків (Гончар, Мачуська, Павицька, Хижняк, 2016). На жаль, іноді суперечності в мотивах, цілях, функціонально-рольових позиціях та особистісних характеристиках членів сім'ї можуть значно ускладнювати їхній вплив на формування сімейних цінностей у здобувачів освіти.

Орієнтуючись на самоврядування та колективну діяльність у межах невеликої групи, здобувач може навчитися дисципліни в управлінні своїми еґо-пристрастями. Однак існує ризик, що в таких умовах відбудеться сліпе підпорядкування зовнішній силі. До того ж соціальне виховання, яке акцентує лише на розвитку загальних колективних почуттів і здібностей, може створити певні труднощі в формуванні вищих духовних цінностей (Бех, 2018).

Застосування інтерактивних методів у навчанні має позитивний вплив на формування сімейних цінностей серед здобувачів освіти. Завдяки активній участі в освітньому процесі здобувачі вищої освіти розвивають критичне мислення, навчаються аналізувати інформацію, оцінювати різні погляди та формувати власну позицію щодо сімейних цінностей. Вони також покращують комунікативні навички, стають більш відкритими у спілкуванні та навчаються висловлювати свої думки, слухати інших і досягати взаєморозуміння.

Крім того, інтерактивні методи сприяють зміцненню емоційної компетентності здобувачів вищої освіти. Через рольові ігри та обговорення вони навчаються розуміти емоції інших, що формує емпатію і сприяє розвитку конструктивних відносин.

Одним із ключових напрямів змін у системі вищої освіти є перехід від традиційного освітнього процесу до особистісно орієнтованого, де здобувач освіти визнається рівноправним учасником освітньої взаємодії. Сьогодні необхідно вра-

ховувати не лише зміст навчальних дисциплін, але й індивідуальні особливості, потреби та інтереси кожного здобувача освіти. Замість рольового спілкування формується особистісне, яке базується на підтримці, емпатії, визнанні людської гідності та довірі. Це сприяє створенню атмосфери співпраці, заохочує до обміну думками, досвідом і враженнями. В організації освітнього процесу відбувається зміщення акцентів із домінування окремих форм і методів навчання на їх плюралізм, підвищується роль творчої ініціативи, а також конструювання «ситуації успіху», «ситуації вибору», самоаналізу, самооцінки, самопізнання, самовираження та самореалізації (Гончар, 2016).

Важливим результатом є усвідомлене ставлення до сімейних цінностей, адже активна участь в освітньому процесі допомагає здобувачам усвідомити значення сім'ї, любові, підтримки та відповідальності. Таким чином, інтерактивні методи навчання є ефективним засобом формування сімейних цінностей у здобувачів освіти, що сприяє їхньому особистісному розвитку та соціальній адаптації в суспільстві.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, можна констатувати, що сучасний освітній процес потребує активного впровадження інтерактивних методів навчання, які не лише сприяють підвищенню якості засвоєння знань, але й допомагають формувати сімейні цінності в здобувачів вищої освіти. Завдяки застосуванню таких методів, як рольові ігри, дискусії, проєктна діяльність та інші інтерактивні форми роботи, здобувачі освіти можуть поглиблено розвивати свої комунікативні, емоційні та соціальні компетенції, що необхідні для створення міцної та гармонійної сім'ї в майбутньому.

Інтерактивні методи дозволяють здобувачам вищої освіти краще зрозуміти роль сім'ї як основи суспільства, сприяють розумінню відповідальності та етичних аспектів сімейного життя, що є особливо важливим у контексті розвитку громадянської свідомості та соціальної відповідальності. Університетське середовище стає платформою для експериментування та набуття навичок конструктивної взаємодії, що забезпечує усвідомлене прийняття сімейних ролей.

Таким чином, інтерактивні методи навчання не лише розширюють світогляд молодих людей, але й закладають основи для формування ціннісних орієнтирів, спрямованих на збереження та при множення сімейних цінностей у майбутніх поколіннях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахмат Н. В. Особливості формування образу та уявлень про сім'ю у здобувачів загальної середньої освіти з інтелектуальними порушеннями. *Академічні візії*. 2023. Вип. 22. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/533> (дата звернення: 15.10.2024).
2. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ–Чернівці, 2018. 320 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/717891/1/Особистість_на_шляху_до_духовних_цінностей.pdf (дата звернення: 15.10.2024).
3. Бужина І. Сімейна педагогіка: навч. посібн. Одеса, 2022. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/17053/1/Buzhyna%20Iryna%20Vyacheslavivna.pdf> (дата звернення: 15.10.2024).
4. Бурмака А. В. Технологія роботи соціального педагога закладу загальної середньої освіти з соціального виховання підлітків засобами телебачення. *Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти, присвяченої 220-річчю від дня заснування університету* (м. Харків, 23 травня 2024 року). Харків, 2024. С. 18–20. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/15607> (дата звернення: 15.10.2024).
5. Гончар Л. В., Мачуська І. М., Павицька К. М., Хижняк А. В. Формування сімейних цінностей в учнів загальноосвітніх навчальних закладів: посібн. Харків, 2016. 176 с.
6. Гончар Н. Формування готовності майбутніх вихователів до підготовки дітей до школи шляхом використання інтерактивних технологій. *Педагогічні науки*. 2016. № 2. С. 45–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2016_2_10 (дата звернення: 15.10.2024).
7. Коновець С. В. Ефективні засоби ціннісно орієнтованого виховання зростаючої особистості. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України за 2022 рік*. Вип. 11. Івано-Франківськ, 2023. С. 119–125. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735695/1/%D0%97%D0%B1.%20%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82.%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84.%20%D0%86%D0%9F%D0%92%202023.pdf> (дата звернення: 15.10.2024).
8. Литвиненко О. А. Інноваційні підходи до навчання учнів з особливими освітніми потребами. *Педагогіка та психологія*. 2023. Вип. 10. С. 45–50. URL: <https://sci.lidubgd.edu.ua/jspui/handle/123456789/10926> (дата звернення: 15.10.2024).
9. Решетченко С., Скубарєва Т. Інтерактивні методи навчання як засіб успішної навчальної діяльності учнів. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. 2021. Вип. 33. С. 62–68. DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1893-2021-33-07> (дата звернення: 15.10.2024).
10. Шевенко А. М. Виховний вплив технологій професійного самовизначення учнівської молоді. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України за 2022 рік*. Вип. 11. Івано-Франківськ, 2023. С. 265–268. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735695/1/%D0%97%D0%B1.%20%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82.%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84.%20%D0%86%D0%9F%D0%92%202023.pdf> (дата звернення: 15.10.2024).
11. Якубовська М., Юрків М. Інтерактивні методи навчання як засіб формування духовних цінностей особистості. *Освітні обрії*. 2020. Т. 51. № 2. С. 75–79. DOI: <https://doi.org/10.15330/obrii.51.2.75-79>

REFERENCES

1. Bahmat, N. V. (2023) Osoblyvosti formuvannya obrazu ta uivlennia pro simiu u zdobuvachiv zahalnoi serednoi osvity z intelektualnymy porushenniamy [Features of forming the image and ideas about the family in students with intellectual disabilities]. *Akademichni vizii – Academic Visions*, 22. 75–79. Retrieved from <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/533> [in Ukrainian].
2. Bekh, I. D. (2018) Osobystist na shliakhu do dukhovnykh tsinnostei [Personality on the way to spiritual values]. Kyiv–Chernivtsi. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/717891/1/Особистість_на_шляху_до_духовних_цінностей.pdf [in Ukrainian].
3. Buzhyna, I. (2022) Simeina pedahohika [Family pedagogy]. Odesa. Retrieved from <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/17053/1/Buzhyna%20Iryna%20Vyacheslavivna.pdf> [in Ukrainian].
4. Burmaka, A. V. (2024) Tekhnolohiia roboty sotsialnoho pedahoha zakladu zahalnoi serednoi osvity z sotsialnoho vykhovannia pidlitkiv zasobamy telebachennia [The technology of the social educator's work in secondary schools for social education of adolescents through television]. *Aktualni problemy doslidzhen u haluzi sotsialnoi pedahohiky i sotsialnoi roboty: materialy Vseukr. nauk.-prakt. conf. zdobuvachiv vyshchoi osvity, prysviachenoї 220-richchiu vid dnia zasnuvannia universytetu – Actual problems of research in the field of social pedagogy and social work: materials of the All-Ukr. science and practice conf. of higher education graduates dedicated to the 220th anniversary of the university's founding* (Kharkov, May 23, 2024) (pp. 18–20). Kharkiv. Retrieved from <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/15607> [in Ukrainian].
5. Honchar, L. V., Machuska, I. M., Pavytska, K. M., Khizhnyak, A. V. (2016) Formuvannia simeinykh tsinnostei v uchniv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv [Formation of family values in students of general education institutions: a guide]. Kharkiv.
6. Honchar, N. (2016) Formuvannia hotovnosti maibutnikh vykhovateliv do pidhotovky ditei do shkoly shliakhom vykorystannia interaktyvnykh tekhnolohii [Formation of readiness of future educators to prepare children for school through the use of interactive technologies]. *Pedahohichni nauky – Pedagogical sciences*, 2. 45–49. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2016_2_10 [in Ukrainian].
7. Konovets, S. V. (2023) Efektyvni zasoby tsinnisno oriientovanoho vykhovannia zrostaiuchoї osobystosti [Effective means of value-oriented education of a

growing personality]. Suchasnyi vykhovnyi protses: sutnist ta innovatsiinyi potentsial: materialy zvitnoi naukovo-praktychnoi konferentsii Instytutu problem vykhovannia NAPN Ukrainy za 2022 rik – Modern educational process: essence and innovative potential: materials of the reporting scientific and practical conference of the Institute of Educational Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine for the year 2022, 11 (pp. 119–125). Ivano-Frankivsk. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735695/1/%D0%97%D0%B1.%20%D1%82%D0%B5%D0%B7%20%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82.%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84.%20%D0%86%D0%9F%D0%92%202023.pdf> [in Ukrainian].

8. Lytvynenko, O. A. (2023) Innovatsiini pidkhody do navchannia uchniv z osoblyvymy osvithnimy potrebamy [Innovative approaches to teaching students with special educational need]. Pedagogika ta psykholohiia – Pedagogy and psychology, 10. 45–50. Retrieved from <https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/handle/123456789/10926> [in Ukrainian].

9. Reshetychenko, S., Skubareva, T. (2021) Interaktyvni metody navchannia yak zasib uspishnoi navchalnoi diialnosti uchniv [Interactive teaching methods as a means of successful educational activity of students]. Problemy bezperervnoi heohrafichnoi osvity i kartohrafi – Problems of Continuous Geographic Education and Cartography, 33. 62–68. DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1893-2021-33-07> [in Ukrainian].

10. Shevenko, A. M. (2023) Vykhovnyi vplyv tekhnolohii profesiinoho samovyznachennia uchnivskoi molodi [The educational influence of the technology of professional self-determination of students]. Suchasnyi vykhovnyi protses: sutnist ta innovatsiinyi potentsial: materialy zvitnoi naukovo-praktychnoi konferentsii Instytutu problem vykhovannia NAPN Ukrainy za 2022 rik – Modern educational process: essence and innovative potential: materials of the reporting scientific and practical conference of the Institute of Educational Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine for the year 2022, 11 (pp. 265–268). Ivano-Frankivsk. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735695/1/%D0%97%D0%B1.%20%D1%82%D0%B5%D0%B7%20%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82.%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84.%20%D0%86%D0%9F%D0%92%202023.pdf> [in Ukrainian].

11. Iakubovska, M., Yurkiv, M. (2020) Interaktyvni metody navchannia yak zasib formuvannia dukhovnykh tsinnosti osobystosti [Interactive teaching methods as a means of forming the spiritual values of the individual]. Osvitni obrii – Educational horizons, 51(2). 75–79. DOI: <https://doi.org/10.15330/obrii.51.2.75-79> [in Ukrainian].

УДК 37.016:745/749:398.332.12:374
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-37>

Оксана ВЕРЕТКО,
orcid.org/0000-0002-7740-8667
старший викладач кафедри методики викладання образотворчого
і декоративно-прикладного мистецтва та дизайну
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) oksana.veretko@pnu.edu.ua

ОЗНАЙОМЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ З УКРАЇНСЬКИМ НАРОДНИМ МИСТЕЦТВОМ ЗАСОБАМИ МАЙСТЕР-КЛАСУ З ПИСАНКАРСТВА

У статті розглянуто авторську методику проведення художнього майстер-класу з писанкарства як однієї з актуальних інноваційних форм позашкільної освітньо-виховної роботи з дітьми і молоддю. Дослідження базується на матеріалах авторського досвіду проведення майстер-класів серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів Івано-Франківська у позаурочний час. Мета статті: виявити основні методи ознайомлення школярів з українським декоративно-ужитковим мистецтвом на прикладі писанкарства, зокрема – через здобуття й актуалізацію знань про писанку, навчання техніки виконання, розкриття засобів художньої виразності та регіональних особливостей української писанки. Актуальність дослідження зумовлена зростаючою потребою залучення дітей і юнацтва до вивчення народних традицій як однієї з умов збереження національної ідентичності, а також пошуку варіантів пізнавальної організації дозвілля як корисної альтернативи до проведення часу у віртуальній реальності з використанням цифрових девайсів і гаджетів. Звернуто увагу на виховну роль майстер-класів з писанкарства, які сприяють ознайомленню школярів з історією української писанки, пробуджують любов до традиційної культури рідного краю, а також дозволяють отримати практичні навички розпису писанок. Виявлено і проаналізовано основні методи навчання у ході майстер-класу, які забезпечують оптимальні шляхи досягнення навчальної мети: словесні, наочні, практичні. Висвітлюються словесні методи, які спрямовані на максимальне розкриття вчителем інформації про традиційну писанку (розповідь-ознайомлення про історію, звичаєву роль, техніку виконання писанок, матеріали й інструменти) і налагодження дружнього контакту з учасниками майстер-класу (діалог). Окрему увагу звернуто на багатство та різноманітність української писанки, основні прийоми техніки виконання, засоби художньої виразності та регіональні особливості. Проаналізовано наочні методи – ілюстрацію та демонстрацію, які передбачають показ репродукцій з літератури про писанку, презентацій Microsoft Power Point та відеоматеріалів, роздачу графічних таблиць, технологічних карт, роздрукованих зразків з детальним поетапним виконанням, а також дають безпосередню можливість оглянути зразки писанок, виконаних народними майстрами. Словесні й наочні методи дозволяють дохідливо, цікаво пояснити дітям класифікацію писанкового орнаменту, зрозуміти регіональні особливості писанок, засвоїти основні композиційні схеми та їх колірне вирішення. Проаналізовано практичні методи майстер-класу: виконання вправ, після яких учні самостійно виконують восковий розпис на яйці. Технологічні вправи спрямовані на послідовне вивчення і засвоєння техніки писанкарства: від виконання найпростіших елементів до створення власної композиції писанки. У висновках узагальнюються результати дослідження; стверджується, що на нинішньому етапі майстер-класи з писанкарства є дієвим засобом ознайомлення школярів з традиційним декоративним мистецтвом, формують ціннісне ставлення молоді особи до традиційної писанки як виду народного декоративно-ужиткового мистецтва, сприяють художньо-естетичному вихованню школярів та їх ознайомленню з кращими культурними надбаннями українського народу.

Ключові слова: писанка, декоративно-ужиткове мистецтво, орнамент, позашкільна освіта.

Oksana VERETKO,
orcid.org/0000-0002-7740-8667
Senior Lecturer at the Department of Methods of Teaching Fine and Decorative-Applied Arts and Design
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) oksana.veretko@pnu.edu.ua

INTRODUCING SCHOOLCHILDREN TO UKRAINIAN FOLK ART THROUGH A MASTER CLASS ON TRADITIONAL EGG DECORATING (PYSANKA)

The article discusses an author's methodology for conducting an art master class on pysanka (traditional egg decorating) as one of the relevant innovative forms of extracurricular educational and developmental work with children and youth. The study is based on the author's experience of conducting master classes among students of general educational institutions in Ivano-Frankivsk during extracurricular hours. The purpose of the article is to identify the main methods

of introducing schoolchildren to Ukrainian decorative and applied arts using pysanka (traditional egg decorating) as an example. This includes acquiring and actualizing knowledge about pysanka, learning the techniques of its creation, and exploring the means of artistic expression and regional characteristics of Ukrainian pysanka. The relevance of the study is driven by the growing need to engage children and youth in learning about folk traditions as a means of preserving national identity. It also involves exploring options for organizing educational leisure activities as a beneficial alternative to spending time in virtual reality with digital devices and gadgets. Attention is drawn to the educational role of master classes on pysanka, which help familiarize schoolchildren with the history of Ukrainian pysanka, awaken a love for the traditional culture of their native land, and provide practical skills in pysanka painting. The main teaching methods used during the master class – verbal, visual, and practical – are identified and analyzed, ensuring optimal ways to achieve educational goals. The article highlights verbal methods aimed at providing comprehensive information by the teacher about traditional pysanka, including storytelling to introduce the history, customary role, techniques, materials, and tools used in pysanka creation. Additionally, these methods focus on establishing a friendly rapport with the participants of the master class through dialogue. The article places particular emphasis on the richness and diversity of Ukrainian pysanka, including the main techniques of execution, means of artistic expression, and regional characteristics. It analyzes visual methods—illustration and demonstration—that involve showing reproductions from the literature on pysanka, Microsoft PowerPoint presentations, and video materials, and distributing graphic charts, technological cards, and printed samples with detailed step-by-step instructions. Additionally, these methods provide an opportunity to directly examine samples of pysanka created by folk artists. Verbal and visual methods help explain the classification of pysanka ornaments in a clear and engaging manner, enabling children to understand regional features of pysanka and master basic compositional schemes and their color solutions. Practical methods of the master class are also analyzed, including exercises that allow students to independently perform wax painting on eggs. Technological exercises are aimed at the sequential learning and mastery of pysanka techniques, progressing from simple elements to creating one's own pysanka composition. In the conclusions part, the study summarizes its findings and asserts that, at the current stage, master classes in pysanka are an effective means of introducing schoolchildren to traditional decorative arts. They foster a valuable attitude towards traditional pysanka as a form of folk decorative and applied art, contribute to the artistic and aesthetic education of students, and help them become acquainted with the finest cultural achievements of the Ukrainian people.

Key words: *pysanka, decorative and applied arts, ornament, extracurricular education.*

Постановка проблеми. На нинішньому етапі важливим компонентом виховного процесу учнівської молоді є мистецтво. Виховання всебічно розвинутої особистості, здатної засвоювати й творчо примножувати матеріальні та духовні надбання суспільства – одне із пріоритетних завдань позашкільної освіти. У вирішенні цього завдання важливий напрям складає залучення школярів до вивчення української культурної спадщини: народного мистецтва, традиційних звичаїв та обрядів нашого народу. Впродовж останніх десятиліть набули поширення інноваційні форми позашкільної освітньо-виховної роботи, зокрема – художні майстер-класи, які сприяють ознайомленню дітей з надбаннями українського народного мистецтва, пробуджують любов та виховують повагу до культури рідного краю, сприяють популяризації різних видів традиційної творчості.

Актуальність пропонованого дослідження великою мірою зумовлена посиленням інтересу до народної культури і національної пам'яті, який спостерігаємо на нинішньому етапі російської збройної агресії проти України, а також прагненням українців зберегти свою національну ідентичність. Залучення дітей і юнацтва до вивчення та збереження народних традицій видається актуальним у нинішній період активного розвитку новітніх технологій та комп'ютеризації усіх сфер діяльності людини. Дієвим засобом ознайомлення школярів з традиційною писанкою та прийомами

її виконання є майстер-клас з писанкарства, який знайомить з історією української писанки, її орнаментикою, а також дозволяє отримати практичні навички розпису писанок.

Аналіз досліджень. Питання впровадження занять з писанкарства у системі шкільної освіти Прикарпаття розглянуто у публікаціях Г. Вережак, В. Корпанюка, О. Поясик: (Вережак, 2001: 442–447), (Корпанюк В., 2018: 315–326), (Поясик О., 2013: 159–162). У розділі «Писанкарство» Навчальної програми «Декоративно-ужиткове мистецтво» для гуртків художньо-естетичного напрямку (Вержибицька, Лебідь, 2015) передбачено ознайомлення дітей зі звичаями та обрядами, пов'язаними з виготовленням та використанням писанок, вивчення символіки орнаментів та кольорової гами, оволодіння різноманітними техніками писанкарства. Окремі положення цієї Програми можна з успіхом використовувати у сфері позашкільної освіти, зокрема, в проведенні майстер-класу з писанкарства. Форми і методи навчально-виховної роботи з вивчення писанкарства, серед яких згадано майстер-класи у загальноосвітніх та позашкільних закладах Гуцульщини, охарактеризовано у статті Т. Паски (Паска, 2019: 168). Вивчення дітьми писанкарства у форматі майстер-класу певною мірою розглядалося у публікаціях автора (Веретко, 2019: 9). Незважаючи на певні напрацювання, ця тема продовжує бути актуальною і потребує детального аналізу методів

ознайомлення школярів з українським народним мистецтвом.

У даній статті немає можливості охопити увесь масив наукових публікацій про українську писанку. Тому вважаємо за доречне зазначити тут лише окремі видання, які на власному досвіді ми безпосередньо використовували як джерело відомостей та ілюстративний матеріал під час проведення майстер-класів з писанкарства: (Соломченко, 2004), (Іванишин, 2006), (Манько, 2009), (Манько, 2010), (Кордуба, 2018), (Манько, 2019), (Манько, 2021).

Мета статті: на прикладі авторського досвіду проведення майстер-класів з писанкарства виявити основні методи ознайомлення школярів з українським народним декоративно-ужитковим мистецтвом, багатством та різноманітністю української писанки, специфікою техніки виконання, засобами художньої виразності та регіональними особливостями.

Виклад основного матеріалу: Майстер-клас з писанкарства – це форма заняття, на якому педагог (або художник чи майстер народної творчості) ознайомлює з писанкарством як видом українського народного декоративно-ужиткового мистецтва, дає конкретні знання про писанку, а також навчає писанкового розпису через пояснення і демонстрацію техніко-художніх прийомів, охоплюючи цією діяльністю усіх учасників заняття. Завдання майстер-класу: ознайомити школярів з історією і розвитком мистецтва традиційної писанки в Україні, привернути увагу дітей до краси орнаментального та колористичного багатства української писанки, пояснити специфіку техніки виконання, навчити розписувати писанку за допомогою воскової техніки, виховувати шанобливе ставлення до історії і традиційної культури рідного краю.

На практиці доведено доцільність майстер-класу як форми роботи з дітьми шкільного віку у різних видах декоративно-ужиткового мистецтва. Досвід таких занять показує дієвість ознайомлення молодого покоління українців з традиціями народного мистецтва і засвідчує ефективність прийомів навчання й виховання засобами майстер-класу.

Під час проведення майстер-класу з писанкарства учитель використовує **методи навчання**, які забезпечують оптимальні шляхи досягнення навчальної мети. У нашому випадку до таких методів належать: **словесні, наочні, практичні**. Зупинимося на них детальніше.

Словесні методи, застосовані під час майстер-класу, можуть включати розповідь-ознайомлення, розповідь-пояснення, бесіду, лекцію.

У вступній розповіді особа, яка проводить майстер-клас, ознайомлює учнів з традиційним писанкарством як одним із видів українського декоративно-прикладного мистецтва. Розповідає, що традиція розмальовувати яйця дійшла до нас з глибокої давнини, адже найдавніші згадки про походження писанок сягають дохристиянського періоду. Ця глибинна традиція продовжується і сьогодні в осередках писанкового розпису, зокрема – на Гуцульщині. Вчитель (майстер) звертає увагу на символіку писанки. За народними переказами, писанку вважають початком зародження життя на землі (Пожджук, 2001: 440). Із зацікавленням діти сприймають легенди та перекази, пов'язані з темою розпису писанок, зокрема, про використання непеченої води для очищення яєць та виготовлення фарб.

У своїй розповіді вчитель торкається звичаєвого та обрядового аспектів традиційного писанкарства: розписування яєць упродовж Великого посту, освячування писанок у великодньому кошику, дарування їх дітям, родичам, бідним людям, а також давній звичай, коли дівчата дарували писанку хлопцям.

Важливо роз'яснити різницю між крашанками та писанками. Наприклад, зафарбоване в один колір яйце називають крашанкою, а розписане орнаментом – писанкою.

У вступній бесіді важливо спонукати учасників майстер-класу до спільного та взаємного діалогу. Під час розмови діти діляться з іншими учасниками своїми розповідями про родинні великодні традиції, і кожен з них (за бажанням) може висловити свої знання про писанки.

Наочні методи передбачають ілюстрування, демонстрацію. На таких майстер-класах добре зарекомендував себе демонстраційний та роздатковий матеріал, заздалегідь підготовлений вчителем (майстром): таблиці, інструкційні картки, зразки поетапного виконання писанок. Для організації проведення майстер-класу корисним і дієвим є використання зразків, які доступні у літературі. Зокрема, дослідники української писанки розробили комплекти таблиць з класифікацією писанок (за їх локалізацією, типами орнаменту та кольоровою гамою) (Манько, 2019). Для кращого засвоєння теоретичного та практичного матеріалу слід застосовувати технологічні карти, які включають: взірець писанки окремого регіону (або декількох різних регіонів) з орнаментальним та кольоровим рішенням. Діти добре сприймають візуальні схеми з детальним поетапним виконанням (від графічного поділу поверхні яйця до конкретного наповнення мотивами орнаментів). Під час короткої ознайомчої

лекції (розповіді), з метою актуалізації знань про писанкарство та візуалізацію предмета вивчення, може бути доречною демонстрація презентації (у форматі Microsoft Power Point) з ілюстраціями зразків писанок з різних регіонів України.

На цьому етапі важливо провести аналіз основних композиційних схем писанок. Писанковий розпис складається з поділу яйця на сегменти і самого орнаменту. Користуючись візуальними зразками, вчитель разом з дітьми, аналізує: на скільки частин поділена площа писанки, які основні мотиви чи сюжети відтворено, скільки разів вони повторюються. Наводяться основні приклади поділу лініями поверхні яйця: повздовжній (на дві, три або більше частин), поперечний, повздовжньо-поперечний, діагональний, «на клинці» тощо. Наступний крок – ознайомлення з орнаментальним багатством писанкового розпису та його класифікація. Залежно від зображених знаків-символів, орнамент писанок об'єднують в наступні групи: геометричний, фітоморфний (рослинний), зооморфний (тваринний), антропоморфний, із зображенням архітектурних споруд, сакральних символів тощо. На цьому етапі варто звернути увагу дітей на архаїчність і символіку писанкового орнаменту. Геометричні мотиви: крапки, лінії, зигзаги, хвилі, кола, трикутники, ромби, квадрати, хрести могли відтворювати образи сонця, зірок, вітру, дощу, інших природних об'єктів і явищ. До найдавніших у писанковому розписі належать солярні (сонячні) знаки (кола, «ружі», хрести, «ламані хрести», тригвери), знаки води («безконечники»), землі (ромб із крапкою посередині, як знак засіяного поля). Дуже давнім є мотив «дерева життя» або «світowego дерева», яке «виростає» з трикутної основи чи «вазона» і містить горизонтальний поділ на три яруси: підземний світ, земний і небесний. Символіку писанкового орнаменту називають «знаковим кодом» автентичного мистецтва, яке доносить до нашого часу прадавні міфопоетичні уявлення про світобудову, просторову та часову структуру космосу (Манько, 2008). Пізніше походження мають рослинні мотиви («дубові листочки», «конюшина», «виноград» тощо), зображення тварин («олени», «коники», «пташки», «рибки»), архітектури («церковці»). Аналізуючи орнаменти писанкового розпису, можна побачити їх схожість до орнаментів та мотивів українських вишивок, кераміки, хатнього розпису. Вчитель демонструє ілюстрації творів декоративно-ужиткового мистецтва, оздоблені орнаментом, який стилістично споріднений з писанковим розписом. Учні виявляють зацікавлення під час розповіді про найдавніші орнаменти та їх походження. Зазвичай учасники виконують

зарисовки найбільш вподобаних орнаментальних мотивів.

До наочних методів, які добре зарекомендували себе під час таких майстер-класів, було включено безпосередню можливість оглянути зразки писанок майстрів народного мистецтва з Прикарпаття. Паралельно вчитель проводить художньо-змістовий аналіз, а саме: ким і коли було створено виріб (якщо збереглися відомості про автора), визначається приналежність до етнографічного регіону, проводиться структурний аналіз орнаментики, колориту, звертається увага на техніку виготовлення. Спільно з учасниками здійснюється порівняльна характеристика обраного артефакту з творами інших майстрів. При виборі зразків не слід обмежуватися тільки одним видом писанок. Важливо донести учням знання про різні техніки виконання писанок, розкрити орнаментальні та кольорові відмінності писанок різних регіонів України. Під час майстер-класу наочні приклади писанок експонуються на тлі традиційних артефактів декоративно-ужиткового мистецтва зі збірки вчителя або з народознавчого куточка школи, у якій проводиться майстер-клас: вишитих і тканих рушників, серветок, килимових доріжок, керамічного розписаного посуду, розписаних і різьблених виробів з дерева, плетіння з соломки, гуцульських сирних коників тощо (по декілька зразків кожного виду). Таким чином, діти мають можливість прилучитися до споглядання спадщини українського декоративно-ужиткового мистецтва, відчутти спорідненість писанки з народною традицією.

Практичні методи включають: ознайомлення з технікою розпису, виконання тренувальних вправ і безпосереднє створення писанки. Послідовність виконання практичної роботи супроводжується детальним покроковим описом (за схемою) виконання писанок. Тут використовується декілька різних таблиць, кожна з яких, відносно до техніки виготовлення писанки без застосування воску та розпис за допомогою воскової техніки. Майстер коротко розповідає дітям про особливості писанок обидвох груп. На етапі практичного виконання роботи важливим є ознайомлення учасників майстер-класу з матеріалами та їх складовими. Наприклад, що здавна для виготовлення писанок використовували віск, свічку (для його розігрівання), саморобний писачок (інструмент для нанесення гарячого воску на поверхню яйця). Майстер (вчитель), що веде майстер-клас, розповідає про фарби для розпису писанок, звертаючи увагу на те, що у минулому народні майстри використовували тільки природні барвники, які виготовляли з відвару листя і трав, квітів, кори дерев, соку пло-

дів, тощо. Сьогодні здебільшого використовують барвники промислового виробництва (анілінові, харчові) зі стійкими та насиченими кольорами. Також деякі сучасні майстри-писанкарі для нанесення воску використовують електричний писачок, що значно полегшує роботу.

У практичній частині роботи важливими є підготовчі тренувальні вправи з продряпування орнаменту чи нанесення воску на яйце. Технологічні вправи спрямовані на послідовне вивчення складної техніки писанкарства. Для початку рекомендується вивчення найпростіших вправ: крапкування, нанесення ліній, побудова квітки з крапочок тощо. Робота спрямована за принципом від простого до складного, від елементарних вправ до створення власної композиції писанки. При цьому відбувається єдність навчальної та творчої діяльності учнів. На цьому етапі завданням вчителя є також звернути увагу дітей на акуратність при роботі (наскільки це можливо). Обов'язково робиться наголос на дотримання техніки безпеки при роботі з гарячими матеріалами.

Очікувані результати майстер-класу з писанкарства:

– Під час майстер-класу учень має (за короткий термін часу) ознайомитись з українським декоративно-прикладним мистецтвом, зокрема писанкарством.

– На основі розглянутих орнаментів та мотивів (таблиці представлені майстром) створити чи скопіювати орнамент та відтворити його на своїй писанці.

– Під керівництвом вчителя пройти всі етапи виконання і завершити власну писанку.

– На таких творчих заняттях можна дитина виявляє своє зацікавлення та індивідуальність. За допомогою майстер-класів з писанкарства діти вчаться розуміти, любити народне мистецтво, а також ділитися здобутими навичками з товаришами. Оволодіваючи практичними вміннями, учні освоюють основи художньої майстерності. Знання і навички, які школярі отримують на подібних майстер-класах, вони зможуть використовувати у подальшій творчій роботі.

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, можемо стверджувати наступне:

1. У нинішній час майстер-клас з писанкарства є одним з актуальних і дієвих засобів ознайомлення школярів з українським народним мистецтвом. Така форма позакласної роботи сприяє художньо-естетичному вихованню та обізнаності з культурними надбаннями українського народу, формує ціннісне ставлення молоді до традиційної спадщини.

2. На прикладі авторського досвіду проведення майстер-класів, виокремлено і проаналізовано основні методи ознайомлення школярів з українським декоративно-ужитковим мистецтвом (головним чином – з писанкарством), а саме: словесні, наочні, практичні методи. Ефективна навчально-виховна робота з учнями у форматі майстер-класу відбувається через здобуття й актуалізацію знань про писанку, навчання техніки виконання, розкриття засобів художньої виразності та регіональних особливостей української писанки, а також порівняння її декору з творами інших видів декоративно-ужиткового мистецтва.

3. Доведено, що оптимальними методами під час проведення майстер-класу з писанкарства є розповідь-ознайомлення про історію, звичаєву роль, техніку виконання писанок, матеріали й інструменти, а також налагодження дружнього контакту з учасниками заняття (діалог). Добре зарекомендував себе наочний показ ілюстрованих видань, таблиць, а також реальних виробів писанкарства, до яких можна доторкнутися, взяти в руку, оглянути з усіх боків. Практичні методи, – виконання вправ, після яких учні в змозі самостійно наносити восковий розпис на поверхню яйця (від виконання найпростіших елементів до створення власної композиції), – дають змогу засвоїти техніку писанкового розпису і отримати власноруч створену писанку.

4. Вважаємо досвід проведення майстер-класів з писанкарства особливо актуальним в умовах боротьби українців не тільки за свою територіальну цілісність, а й за збереження національної ідентичності, важливою складовою яких є плекання серед молоді любові до рідної землі, шанобливого ставлення до історії і традиційної культури рідного краю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вережак Г. Писанкарство в школі. *Хрестоматія з гуцульцюзнавства* / автор передмови і упоряд. П. Лосяк. Косів: Писаний Камінь. Снятин: Прут Принт, 2001. С. 442–447.
2. Веретко О. Майстер-клас з писанкарства як один з методів вивчення народного декоративного мистецтва (на прикладі авторського досвіду, м. Івано-Франківськ). *III Міжнародна міждисциплінарна заочна конференція «Народне мистецтво XXI століття: актуальні напрямки досліджень»* : програма / наук. кон. 31 жовтня 2019 р. / Інститут народознавства НАН України, 2019. / редкол.: С. Павлюк, О. Никорак, Л. Герус, О. Козакевич, Т. Куцир. Львів, 2019. С. 9.

3. Кордуба М. Писанки на Галицькій Волині / упорядник О. О. Савчук. Харків: Видавець Олександр Савчук, 2018. 40 с., [177 іл.].
4. Корпанюк В. Декоративно-прикладне мистецтво у гірській школі. *Вчені-горяни – гірській школі*; за заг. ред. П. Лосюка. Косів: Писаний Камінь, 2018. С. 315–326.
5. Манько В. Взірці українських писанок. Львів: Свічадо, 2019. 20 с.
6. Манько В. Покутські народні писанки. Львів: Колесо, 2021. 200 с.
7. Манько В. Світ у писанках Тараса Городецького. Львів: Свічадо, 2009. 129 с.
8. Манько В. Українська народна писанка. Львів: Свічадо, 2008. 81 с.
9. Навчальна програма «Декоративно-ужиткове мистецтво». Початковий, основний та вищий рівні / Автори: Вержибська І. В., Лебідь Л. Ю. «Схвалено науково-методичною комісією з позашкільної освіти науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України» (протокол №3 від 29.12.2015). Київ, 2015. URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://zpo.ucoz.ua/Programu/_Estetichnu/dekorativno-uzhitkove.pdf&ved=2ahUKEwji1t2v9MuEAXVoQPEDHXRvDt4QFnoECBUQAQ&usg=AOvVaw1xwbed_q1qvStDEBzTsGqJ (Дата перегляду: 22.02.2024)
10. Паска Т. В. Писанкове мистецтво Гуцульщини і формування християнських цінностей та етнокультурної ідентичності сучасної молоді. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія : Педагогіка. 2019. № 1. С. с.168 (С.163-171.) URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2019_1_23 (Дата перегляду: 18.02.2024)
11. Пожоджук Д. Писанка-символ України. *Хрестоматія з гуцульщинознавства* / автор передмови і упоряд. П. Лосюк. Косів: Писаний Камінь. Снятин: Прут Принт, 2001. С. 440–442.
12. Поясик О. Традиції писанкарства у духовному вихованні учнів гірських шкіл. *Гірська школа Українських Карпат*. 2013. № 10. С. 159–162.
13. Соломченко О. Г. Писанки Українських Карпат. Ужгород: Карпати, 2004. 238 с.

REFERENCES

1. Verezhak H. (2001). Pysankarstvo v shkoli. [Pysanka Art in School] Khrestomatiia z hutsulshchynoznavstva. A textbook on Hutsul Studies. Kosiv, 442 – 447 [in Ukrainian].
2. Veretko O. (2019). Maister-klas z pysankarstva yak odyn z metodiv vyvchennia narodnoho dekoratyvnoho mystetstva (na prykladi avtorskoho dosvidu, m. Ivano-Frankivsk). [Master Class on Pysanka Art as a Method of Studying Folk Decorative Art (Based on the Author's Experience, Ivano-Frankivsk)] III Mizhnarodna mizhdystsyplinarna zaochna konferentsiia «Narodne mystetstvo XXI stolittia: aktualni napriamky doslidzhen». – III International Interdisciplinary Online Conference 'Folk Art of the 21st Century: Current Research Directions. Lviv : Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy. Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 9 [in Ukrainian].
3. Korduba M. (2018). Pysanky na Halytskii Volyni [Pysanky in Halytski Volyn] Kharkiv, 40 [in Ukrainian].
4. Korpaniuk V. (2018). Dekorativno-prykladne mystetstvo u hirskaa shkoli [Decorative and Applied Arts in Mountain Schools] Vcheni-horiany – hirskaa shkoli. Mountain Scholars for Mountain Schools. Kosiv, 315 – 326 [in Ukrainian].
5. Manko V. (2019). Vzirts ukrainskykh pysanok [Samples of Ukrainian Pysanky]. Lviv, 20 [in Ukrainian].
6. Manko V. (2021). Pokutski narodni pysanky [Folk Pysanky of Pokuttya]. Lviv, 200 [in Ukrainian].
7. Manko V. (2009). Svit u pysankakh Tarasa Horodetskoho [The World in the Pysanky of Taras Horodetsky]. Lviv, 129 [in Ukrainian].
8. Manko V. (2008). Ukrainska narodna pysanka [Ukrainian Folk Pysanka]. Lviv, 81 [in Ukrainian].
9. Verzhbyska I., Lebid L. (2015). Navchalna prohrama «Dekorativno-uzhytkove mystetstvo». Pochatkovyi, osnovnyi ta vyshchyi rivni [Educational Program 'Decorative and Applied Arts.' Beginner, Intermediate, and Advanced Levels] Kyiv. [in Ukrainian]. URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://zpo.ucoz.ua/Programu/_Estetichnu/dekorativno-uzhitkove.pdf&ved=2ahUKEwji1t2v9MuEAXVoQPEDHXRvDt4QFnoECBUQAQ&usg=AOvVaw1xwbed_q1qvStDEBzTsGqJ (Last accessed: 22.02.2024) [in Ukrainian].
10. Paska T. (2019). Pysankove mystetstvo Hutsulshchyny i formuvannia khrystyianskykh tsinnosti ta etnokulturnoi identychnosti suchasnoi molodi [Pysanka Art of Hutsulshchyna and the Formation of Christian Values and Ethnocultural Identity in Contemporary Youth] Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii : Pedahohika. Scientific Notes of the Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. № 1. 163 – 171. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2019_1_23 (Last accessed: 18.02.2024) [in Ukrainian].
11. Pozhodzhuk D. (2001). Pysanka – symvol Ukrainy [Pysanka as a Symbol of Ukraine]. Khrestomatiia z hutsulshchynoznavstva. A textbook on Hutsul Studies. Kosiv, 440 – 442 [in Ukrainian].
12. Poiasyk O. (2013). Tradytii pysankarstva u dukhovnomu vykhovanni uchniv hirskykh shkil [Traditions of Pysanka Art in the Spiritual Education of Students in Mountain Schools]. Hirskaa shkola Ukrainskykh Karpat. Mountain School of the Ukrainian Carpathians, № 10. 159 – 162 [in Ukrainian].
13. Solomchenko O. (2004). Pysanky Ukrainskykh Karpat. [Pysanky of the Ukrainian Carpathians]. Uzhhorod, 238 [in Ukrainian].

УДК 811.161.2'243:378.147

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-38>**Віктор ВИХОР,***orcid.org/0000-0001-8175-1866*

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри української та латинської мов

Приватного вищого навчального закладу «Київський медичний університет»

(Київ, Україна) *v-viktor@i.ua***Тетяна ЛАНОВА,***orcid.org/0000-0002-2584-6577*

старший викладач кафедри українознавства

Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова

(Вінниця, Україна) *TetyanaLanova@gmail.com*

ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Стаття зосереджена на особливостях навчання української мови для здобувачів вищої освіти нефілологічних спеціальностей, зокрема медиків. У статті професійно-орієнтоване навчання української мови як іноземної визначається як спеціалізований дидактичний підхід, спрямований на формування та розвиток комунікативних і мовних компетентностей, необхідних для ефективної професійної діяльності здобувачів нефілологічних спеціальностей. Такий підхід передбачає адаптацію навчальних матеріалів і методів викладання до специфіки професійного дискурсу відповідної галузі, зокрема медицини, з акцентом на засвоєння термінології, розвиток навичок професійного спілкування та здатність працювати з фаховими текстами в українському мовному середовищі. Актуальність статті полягає в необхідності забезпечення якісної мовної підготовки іноземних здобувачів вищої освіти нефілологічних спеціальностей, зокрема медиків, у контексті їхньої професійної діяльності в Україні. Сучасні виклики глобалізації та збільшення кількості іноземних здобувачів вимагають удосконалення методик викладання української мови як іноземної, щоб забезпечити ефективну комунікацію у професійному середовищі. Мета статті полягає в дослідженні становлення методики викладання української мови як іноземної та аналізі сучасних принципів професійно-орієнтованого навчання української мови як іноземної для здобувачів вищої освіти медичних спеціальностей. Розглядаються принципи, що сприяють засвоєнню української мови, розвитку навичок професійного спілкування та інтеграції мовної підготовки з фаховими дисциплінами: принцип міжкультурної взаємодії, принцип ситуаційного моделювання, принцип міждисциплінарних зв'язків, принцип комунікативної спрямованості, принцип текстоцентризму, принцип діалогізації навчання.

Ключові слова: комунікативний підхід, методичні принципи викладання української мови, мовна підготовка, професійне спілкування, українська мова як іноземна.

Viktor VYKHOR,*orcid.org/0000-0001-8175-1866*

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Ukrainian and Latin Languages

Private Higher Education Establishment "Kyiv Medical University"

(Kyiv, Ukraine) *v-viktor@i.ua***Tetiana LANOVA,***orcid.org/0000-0002-2584-6577*

Lecturer at the Department of Ukrainian Language and Culture

National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya

(Vinnytsya, Ukraine) *TetyanaLanova@gmail.com*

VOCATIONALLY ORIENTED TEACHING OF UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE FOR HIGHER EDUCATION STUDENTS OF NON-PHILOLOGICAL SPECIALTIES

The article focuses on the peculiarities of teaching the Ukrainian language to students of non-philological specialties, in particular, medical students. The article defines professionally-oriented teaching of Ukrainian as a foreign language as

a specialized didactic approach aimed at the formation and development of communicative and linguistic competencies necessary for the effective professional activity of higher education students of non-philological specialties. This approach involves adapting teaching materials and teaching methods to the specifics of the professional discourse of the relevant field, including medicine, with an emphasis on mastering terminology, developing professional communication skills, and the ability to work with professional texts in the Ukrainian language environment. The relevance of the article lies in the need to ensure high-quality language training of foreign students of non-philological specialties, in particular, medical students, in the context of their professional activities in Ukraine. The modern challenges of globalization and the increasing number of international students require improving the methods of teaching Ukrainian as a foreign language to ensure effective communication in a professional environment. The purpose of the article is to study the formation of the methodology of teaching Ukrainian as a foreign language and to analyze the modern principles of vocationally oriented teaching of Ukrainian as a foreign language to students of medical specialties. The principles that contribute to the acquisition of the Ukrainian language, the development of professional communication skills and the integration of language training with professional disciplines are considered: the principle of intercultural interaction, the principle of situational modeling, the principle of interdisciplinary connections, the principle of communicative orientation, the principle of text-centeredness, the principle of dialogic learning.

Key words: *communicative approach, methodological principles of teaching Ukrainian, language training, professional communication, Ukrainian as a foreign language.*

Постановка проблеми. Професійно-орієнтоване навчання української мови як іноземної для здобувачів вищої освіти нефілологічних спеціальностей ґрунтується на необхідності вирішення низки питань, пов'язаних з ефективною мовною підготовкою іноземних здобувачів вищої освіти, які навчаються за нефілологічними спеціальностями в Україні. Зростання кількості іноземних здобувачів освіти та інтеграція України в глобальний освітній простір вимагають вдосконалення підходів до викладання української мови як іноземної, зокрема через її професійну спрямованість.

Основна проблема зводиться до недостатньої адаптації традиційних методик викладання української мови до специфічних потреб здобувачів вищої освіти нефілологічних спеціальностей, зокрема медиків. Наявні підходи не завжди забезпечують належний рівень володіння мовою, необхідний для професійного спілкування, що може негативно впливати на якість їхньої професійної підготовки. Водночас недостатня увага до професійного аспекту навчання мови ускладнює інтеграцію іноземних здобувачів у фахове середовище, що є критично важливим для їхньої майбутньої кар'єри в Україні. Тому постає необхідність розроблення та впровадження нових методик, які б враховували професійну орієнтацію мовної підготовки для нефілологічних спеціальностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова література щодо професійно-орієнтованого навчання української мови як іноземної для здобувачів вищої освіти нефілологічних спеціальностей, зокрема здобувачів медичних факультетів, демонструє широкий спектр підходів, методичних інновацій і теоретичних досліджень у цій галузі. Н. Авраменко (2019) та С. Омельчук (2019) детально розглядають підготовку майбутніх лікарів-іноземців до опанування професійної термі-

нології, підкреслюючи важливість диференційованого підходу до викладання української мови в медичних закладах вищої освіти, що враховує специфіку медичної діяльності та потребу в ефективному засвоєнні медичної лексики. Л. Васецька та О. Соловійова (2020), а також О. Дьолог (2021) акцентують на інноваційних методах навчання іноземних здобувачів на довшівському етапі підготовки, що є важливим для формування основних мовних компетентностей. Н. Гуменна (2019) у своїй статті висвітлює значення міждисциплінарної інтеграції в підготовці медичних фахівців, що є основним аспектом професійно-орієнтованого навчання. Н. Димань, О. Данілова та Є. Бадран (2023) зосереджуються на інтерактивних прийомах викладання української мови як іноземної, підкреслюючи важливість активних методів навчання, що сприяють розвитку комунікативних навичок у професійній сфері. О. Стадніченко, Ю. Ласкава та О. Шульга (2023) досліджують особливості викладання української мови як іноземної для здобувачів-іноземців у закладах вищої освіти, акцентуючи на педагогічних стратегіях, що полегшують адаптацію здобувачів до українського мовного середовища. М. Цуркан (2020) у монографії надає детальний аналіз теоретичних основ методичної системи навчання української мови як іноземної для здобувачів вищої освіти медичних закладів.

Отже, аналіз наукової літератури демонструє різноманітність підходів до професійно-орієнтованого навчання української мови іноземним здобувачам. Спільною тенденцією є акцент на міждисциплінарній інтеграції, розвиток комунікативної компетенції, впровадження інноваційних методик та адаптація навчальних матеріалів до потреб професійного спілкування в галузі медицини. Поза увагою науковців залишається роз-

роблення принципів навчання української мови як іноземної з метою систематизації освітнього процесу, адаптації методик викладання до потреб здобувачів вищої освіти, врахування культурних особливостей та мовленнєвих практик. Потреба у стандартизації принципів навчання може сприяти підвищенню якості освіти та мотивації здобувачів до вивчення української мови, що зумовило вибір напрямку нашого дослідження.

Мета статті полягає в дослідженні еволюції становлення методики викладання української мови як іноземної, а також в аналізі сучасних принципів професійно-орієнтованого навчання української мови як іноземної для здобувачів вищої освіти медичних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. За науковими висновками дослідників методики викладання української мови як іноземної, її становлення й розвиток сягають 70-х років ХХ ст. (Омельчук, 2019; Цуркан, 2020). Еволюція методики навчання української мови як іноземної була зумовлена як зовнішніми чинниками – суспільно-політичними умовами, так і внутрішніми, зокрема теоретичними досягненнями педагогіки (Цуркан, 2020: 87). Ця методика розвивалася в результаті інтеграції педагогічних та лінгвістичних підходів, що започаткувало процес формування змісту навчання. Різноманітні погляди лінгводидактів на методичні питання сприяли систематизації методики, внаслідок чого вона утвердилася як самостійна наукова дисципліна.

Дослідники визначають 90-ті роки ХХ ст. як період становлення й розвитку методики навчання української мови як іноземної, поділяючи цей процес на три етапи (Авраменко, 2019; Цуркан, 2020). Перший етап – початок 90-х років ХХ ст., коли здійснювалися перші спроби комплексного теоретичного осмислення напрямків розвитку нової галузі лінгвометодичних досліджень. Наступний період охоплює другу половину 1990-х – початок 2000-х років, коли були закладені основи методики навчання української мови як іноземної. Третій етап, що триває останнє десятиліття, характеризується інтенсивними науковими пошуками в різних напрямках: від організації та методичного забезпечення освітнього процесу до викладання фонетики, лексики, граматики та мовленнєвих видів діяльності. Також активно досліджується роль тексту в навчанні та лінгвокраїнознавчий компонент курсу української мови як іноземної.

Аналіз і систематизація теоретичних досліджень з цієї проблематики дозволили встановити, що на початковому етапі, хоча науковці й досліджували різні фази становлення та розви-

тку методики навчання української мови як іноземної, сучасні досягнення в конкретних галузях лінгводидактики ще не були значною мірою проаналізовані. Відповідно, відсутнє глибоке теоретичне обґрунтування навчання української мови як іноземної, а також не розроблено методичної системи, яка б враховувала специфіку окремих професій. Крім того, не визначено тенденції та напрями подальшого розвитку цієї методики, що має безпосередній зв'язок із загальною стратегією розвитку мовної освіти в Україні, заснованої на принципах, визначених у Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти (CEFR).

Під час вивчення нормативної бази навчання української мови як іноземної було встановлено, що 2011 року науковці розробили «Концепцію мовної підготовки іноземців у закладах вищої освіти України». Це стало важливим кроком на шляху до стандартизації вимог до навчання української мови як іноземної, оскільки концепція передбачала впровадження загальноприйнятих рівнів володіння мовою відповідно до міжнародних стандартів. Такий підхід сприяв систематизації та уніфікації методів навчання, забезпечуючи відповідність процесу підготовки іноземних здобувачів вимогам сучасної мовної освіти.

Прийняття на державному рівні кількох нормативно-правових актів стало новим поштовхом для стандартизації вимог до рівнів володіння українською мовою як іноземною. Серед цих актів виділяють наказ Міністерства освіти і науки України від 18 серпня 2016 року № 997, який встановлює обов'язковість вивчення державної мови іноземними здобувачами вищої освіти та аспірантами, а також Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року, стаття 7 якого («Мова освіти») передбачає викладання навчальних дисциплін іноземною мовою для іноземних громадян та обов'язкове вивчення державної мови як окремої навчальної дисципліни. Крім того, схвалення Колегією Міністерства освіти і науки України «Стандартизованих вимог до рівнів володіння українською мовою як іноземною» визначає основну мету навчання іноземної мови – формування комунікативної компетенції здобувачів, а також розвиток навичок і умінь мовленнєвої взаємодії в усних і письмових формах, що відповідають мотивам, цілям і соціальним нормам комунікативної поведінки в різних сферах, зокрема в професійній.

У результаті дослідження етапів формування та еволюції методики викладання української мови як іноземної виявлено тенденцію до стандартизації вимог щодо рівнів володіння мовою. Водночас простежують концептуалізацію основних прин-

ципів і підходів до навчання української мови для іноземців, яку підтримують на державному рівні. Це є вагомим досягненням сучасної методики навчання української мови як іноземної.

У цьому контексті особливо актуальною в умовах глобалізації та щораз вищої мобільності майбутніх медичних фахівців є необхідність викладання української мови як іноземної для здобувачів-медиків. Володіння мовою країни, де здійснюється навчання, сприяє не лише успішній академічній підготовці, але й ефективній комунікації з пацієнтами, колегами та медичним персоналом. Медична галузь вимагає точності в термінології та розуміння культурних особливостей пацієнтів, що неможливо без глибокого знання мови.

До того ж, інтеграція української мови в навчальні програми для іноземних здобувачів сприяє їхній соціалізації та адаптації до місцевих умов, забезпечує краще розуміння правових і етичних аспектів медицини в Україні. В умовах, коли українська мова є офіційною мовою діловодства, знання її стає важливим чинником для успішного працевлаштування та професійного зростання в медичній галузі України. Враховуючи це, викладання української мови як іноземної для здобувачів-медиків стає невід'ємною складовою їхньої загальної професійної підготовки, що підвищує якість надання медичних послуг та зміцнює міжнародні зв'язки у галузі охорони здоров'я.

У процесі викладання української мови здобувачам-іноземцям, які вивчають медицину в Україні, необхідно дотримуватися специфічних принципів, що сприяють засвоєнню української мови, розвитку їхньої професійно-комунікативної компетентності, а також забезпечують ефективне виконання професійних обов'язків шляхом використання здобутих спеціальних і мовних знань.

Одним з таких принципів є *принцип міжкультурної взаємодії*, спрямований на розвиток компетентностей у сфері міжкультурної комунікації між представниками різних національностей. Він передбачає обмін лінгвосоціокультурною інформацією, що зумовлює моральне, ціннісне та знанняве взаємозбагачення всіх учасників комунікації. Для іноземних здобувачів-медиків це є важливим, оскільки медична професія вимагає тісної взаємодії з пацієнтами різних культур, що підкреслює необхідність розуміння культурних нюансів, традицій і комунікативних особливостей в Україні.

Принцип ситуаційного моделювання передбачає вивчення української мови як іноземної шляхом застосування матеріалів, що відображають зміст професійної діяльності. Цей підхід

забезпечує системне опанування мовних явищ, необхідних для формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців медичної галузі, сприяючи їхній ефективній взаємодії в професійному середовищі. Для іноземних здобувачів вищої освіти цей принцип особливо актуальний, оскільки вивчення термінології та специфіки медичної практики в контексті української системи охорони здоров'я дозволяє їм легше адаптуватися до нових умов і забезпечити якісну медичну допомогу пацієнтам.

Принцип міждисциплінарних зв'язків передбачає інтеграцію знань з медичних дисциплін (як-от анатомія, гістологія, деонтологія, травматологія, фізіологія, хірургія тощо) з дисциплінами суспільно-гуманітарного циклу (українська мова, філософія, історія, культура, психологія та інші). Для іноземних здобувачів-медиків така взаємодія сприяє комплексному підходу до підготовки фахівців, забезпечуючи гармонійний розвиток як професійних, так і загальнокультурних компетентностей. Наприклад, знання української мови в поєднанні з медичними знаннями дозволяє здобувачам вищої освіти краще взаємодіяти з пацієнтами, розуміти культурні контексти медичних практик в Україні та бути ефективними в мультикультурному середовищі.

Принцип комунікативної спрямованості зводиться до того, що іноземний здобувач усвідомлює закономірності функціонування української мови, розкриваючи роль мовних одиниць у висловлюваннях різних типів і стилів, що сприяє формуванню здатності ефективно використовувати мову в різноманітних комунікативних ситуаціях. Для іноземних здобувачів-медиків цей принцип особливо важливий, оскільки медична комунікація вимагає не лише володіння спеціалізованою термінологією, але й здатності спілкуватися з пацієнтами та колегами у зрозумілій і емоційно чутливій манері. Це допомагає створити довірливі стосунки з пацієнтами та забезпечити якісну медичну допомогу. Аналіз комунікативних потреб спрямований на вивчення термінології, яку використовують у медичних діагнозах, описах симптомів і процедурах лікування. Наприклад, здобувачам освіти необхідно вміти українською мовою визначити, як правильно використовувати терміни «анамнез», «симптоматика», а також засвоїти структуру діалогів між лікарем і пацієнтом, медичний протокол комунікації, наприклад: «Де у вас болить?» чи «Чи були у вас алергічні реакції?»

Принцип текстоцентризму спрямований на використання дидактичних текстів, які, зокрема, містять не лише професійну інформацію, а й

розповідають про українську культуру, історію, звичаї, традиції та географічні особливості. Для іноземних здобувачів-медиків це має особливе значення, оскільки розуміння соціокультурного контексту України допомагає їм легше адаптуватися до нових умов навчання та життя. Залучення таких текстів не лише сприяє вивченню мови, але й забезпечує їхню соціалізацію в новому середовищі, що є важливим аспектом професійної підготовки, оскільки взаємодія з пацієнтами часто залежить від знання культурних традицій та особливостей спілкування.

Принцип діалогізації навчання орієнтований на забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії в освітньому процесі, де основну роль відіграє особистість здобувача. Увага зосереджується на його мотиваційних чинниках, інтересах, потребах, намірах та індивідуальних стилях діяльності, що сприяє більш ефективному засвоєнню знань. Для іноземних здобувачів-медиків важливо мати можливість активно спілкуватися та обмінюватися досвідом з викладачами й однокурсниками, що підвищує їхню мотивацію до навчання та забезпечує глибше розуміння предмета. Діалогічний підхід також сприяє розвитку навичок комунікації, необхідних для ефективної професійної діяльності в українському медичному середовищі.

Дотримання зазначених принципів створює умови для всебічного розвитку мовленнєвих навичок, які будуть необхідні здобувачам у їхній подальшій професійній діяльності в Україні або в контексті співпраці з українськими партнерами. Це сприяє успішній інтеграції здобувачів вищої освіти у професійне середовище, розширює їхні кар'єрні можливості та підвищує конкурентоспроможність на ринку праці.

Очевидно, що вивчення мови неможливе без засвоєння граматичних аспектів, що дозволяють ефективно спілкуватися у медичному контексті. Нижче наведені основні граматичні категорії, які слід опанувати здобувачам-медикам:

1. *Синтаксис складнопідрядних речень.* Медична мова часто містить складні логічні структури, необхідні для опису клінічних ситуацій, встановлення діагнозів, проведення анамнезу та розроблення плану лікування. Здобувачі вищої освіти мають навчитися будувати складнопідрядні речення, які виражають умови, причини, цілі та результати: «Якщо пацієнт скаржиться на біль у грудях, необхідно провести електрокардіографію».

2. *Відмінювання іменників у медичному контексті.* Особливу увагу слід приділити відмінюванню іменників для опису симптомів, частин тіла, діа-

гнозів, лікарських засобів і процедур. Наприклад, правильне використання родового відмінка для вираження захворювань: «лікування артеріальної гіпертензії», а також місцевого відмінка для опису розташування: «біль у лівому підребер'ї».

3. *Медична термінологія та її словотвір.* Здобувачі вищої освіти мають засвоїти використання професійних термінів, а також правила словотворення (префікси, суфікси) для формування відповідної медичної лексики. Наприклад, утворення термінів типу «кардіологічний», «неврологічний», «гіпертонія».

4. *Дієслівні форми.* Необхідно навчити здобувачів правильно використовувати дієслова у формі теперішнього, минулого та майбутнього часу для опису симптомів, лікування, анамнезу та прогнозів: «Пацієнт скаржиться на головний біль», «Лікар рекомендував дотримуватися дієти». Також важливо засвоїти дієслова наказового способу для вказівок та порад: «Приймайте ліки тричі на день», «Уникайте вживання жирної їжі».

5. *Числівники та їхнє узгодження.* У медичній практиці часто використовують числівники для вираження дозування, кількості лікарських засобів, часу проведення процедур тощо. Здобувачі вищої освіти мають навчитися правильно узгоджувати числівники з іменниками та використовувати потрібні форми: «три рази на день», «два міліграми ліків», «п'ять днів лікування».

Отже, інтеграція професійно-орієнтованих завдань у процес навчання української мови іноземних здобувачів сприяє ефективному розвитку їхньої професійної мовної компетенції та адаптації до майбутньої діяльності у відповідній галузі. Такі завдання дозволяють здобувачам вищої освіти засвоїти спеціалізовану лексику, граматичні конструкції та моделі мовленнєвої поведінки, що характерні для їхньої професії.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У ході дослідження етапів формування та розвитку методики викладання української мови як іноземної виявлено тенденцію до уніфікації вимог щодо рівнів володіння мовою. Одночасно спостерігається систематизація основних принципів і підходів до навчання української мови для іноземців, що підтримується на державному рівні. Це є значним досягненням сучасної методики викладання української мови як іноземної. Встановлено, що навчання української мови для іноземних здобувачів-медиків ґрунтується на принципах, що сприяють професійно-комунікативній компетентності. Принципи міжкультурної взаємодії та ситуаційного моделювання допомагають адаптуватися до культурних особливостей

і медичної практики в Україні. Міждисциплінарні зв'язки забезпечують інтеграцію медичних та гуманітарних знань, а комунікативна спрямованість і текстоцентризм розвивають мовні навички в професійному контексті. Діалогічний підхід стимулює активну участь здобувачів в освітньому процесі та підвищує мотивацію.

Перспективи подальших досліджень можуть бути спрямовані на розроблення інноваційних методик професійно-орієнтованого навчання

української мови для іноземних здобувачів-медиків, удосконалення міжкультурної комунікації у медичній галузі, а також дослідження впливу різних принципів навчання на якість підготовки фахівців. Важливо також вивчати ефективність інтеграції медичних і гуманітарних знань у процесі мовної підготовки та розширювати застосування цифрових технологій для адаптації освітніх матеріалів до потреб здобувачів вищої освіти різних культур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко Н. Підготовка майбутніх лікарів-іноземців до оволодіння професійною термінологією у медичних закладах вищої освіти: дис. ... канд. пед. наук. Хмельницький, 2019. 296 с.
2. Васецька Л. І., Соловйова О. В. Інновації в навчанні мови іноземних студентів на довузівському етапі підготовки: методи, підходи та технології. Гуманітарні виміри сучасної медичної освіти: колективна монографія. Запоріжжя: ЗДМУ, 2020. С. 75–89.
3. Гуменна Н. Міждисциплінарна інтеграція у професійній підготовці майбутніх фахівців медичної галузі. Інноваційна педагогіка. 2019. Вип. 18. Т. 1. С. 121–126.
4. Димань Н., Данилова О., Бадран Є. Інтерактивні прийоми викладання української мови як іноземної: від теорії до практики. Український Педагогічний журнал. 2023. № 1. С. 122–127.
5. Дьолог О. С. Особливості викладання української мови як іноземної онлайн. Міжнародний науково-методичний семінар «Новітні педагогічні технології у викладанні мов іноземним студентам»: матеріали семінару (25 лют. 2021 р.). Харків: ХНАДУ, 2021. С. 48–57.
6. Омельчук С. Сучасна українська лінгводидактика: норми в термінології і мовна практика фахівців: монографія. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2019. 356 с.
7. Стадніченко О., Ласкава Ю., Шульга О. Особливості викладання української мови як іноземної для студентів-іноземців у закладах вищої освіти. Академічні візії. 2023. № 15. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/114>
8. Цуркан М. Теоретичні основи методичної системи навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти: монографія. Чернівці, 2020. 412 с.

REFERENCES

1. Avramenko N. (2019). *Pidhotovka maibutnih likariv-inozemtsiv do ovobodinnia profesiinoiu terminolohiieiu u medychnykh zakladakh vyshchoi osvity: dys. ... kand. ped. nauk* [Preparation of future foreign doctors for mastering professional terminology in medical institutions of higher education: PhD thesis]. Khmelnytskyi [in Ukrainian]
2. Vasetska L. I., Soloviova O. V. (2020). *Innovatsii v navchanni movy inozemnykh studentiv na dovuzivskomu etapi pidhotovky: metody, pidkhody ta tekhnolohii* [Innovations in teaching the language of foreign students at the pre-university stage of training: methods, approaches and technologies]. *Humanitarni vymiry suchasnoi medychnoi osvity: kolektyvna monohrafiia – Humanitarian dimensions of modern medical education: a collective monograph*. Zaporizhzhia: ZDMU, 75–89 [in Ukrainian]
3. Humenna N. (2019). *Mizhdystyplinarna intehratsiia u profesiinii pidhotovtsi maibutnih fakhivtsiv medychnoi haluzi* [Interdisciplinary integration in the professional training of future medical specialists]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*, 18(1), 121–126 [in Ukrainian]
4. Dyman N., Danilova O., Badran Ye. (2023). *Interaktyvni pryimy vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi: vid teorii do praktyky* [Interactive methods of teaching Ukrainian as a foreign language: from theory to practice]. *Ukrainskyi Pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal*, 1, 122–127 [in Ukrainian]
5. Doloh O. S. (2021). *Osoblyvosti vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi onlain* [Features of teaching Ukrainian as a foreign language online]. *Mizhnarodnyi naukovo-metodychnyi seminar «Novitni pedahohichni tekhnolohii u vykladanni mov inozemnym studentam»: materialy seminaru (25 liut. 2021 r.)*. Kharkiv: KhNADU, 48-57 [in Ukrainian]
6. Omelchuk S. (2019). *Suchasna ukrainska linhvodydaktyka: normy v terminolohii i movna praktyka fakhivtsiv: monohrafiia* [Modern Ukrainian Linguodidactics: Norms in Terminology and Language Practice of Specialists: a monograph]. Kyiv: Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylianska akademiia» [in Ukrainian]
7. Stadnichenko O., Laskava Yu., Shulha O. (2023). *Osoblyvosti vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi dlia studentiv-inozemtsiv u zakladakh vyshchoi osvity* [Features of teaching Ukrainian as a foreign language to foreign students in higher education institutions]. *Akademichni vizii – Academic visions*, 15. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/114> [in Ukrainian]
8. Tsurkan M. (2020). *Teoretychni osnovy metodychnoi systemy navchannia ukrainskoi movy yak inozemnoi studentiv medychnykh zakladiv vyshchoi osvity: monohrafiia* [Theoretical foundations of the methodological system of teaching Ukrainian as a foreign language to students of medical higher education institutions: a monograph]. Chernivtsi [in Ukrainian]

UDC 372.881: 81'243

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-39>**Kyrylo HARASHCHUK,***orcid.org/0000-0003-4518-3114**Candidate of Pedagogical Sciences, PhD,**Associate Professor at the Department of English with Teaching Methods
in Preschool and Primary Education**Zhytomyr Ivan Franko State University**(Zhytomyr, Ukraine) kirilhar@gmail.com*

PRACTICAL APPLICATION OF SECOND LANGUAGE ACQUISITION THEORY IN TEACHING ENGLISH TO YOUNG LEARNERS: STRATEGIC APPROACHES AND RECOMMENDATIONS

The article examines the practical application of Stephen Krashen's Second Language Acquisition (SLA) theory in teaching English to young learners. It focuses on adapting classroom strategies to align with natural, subconscious processes of language acquisition, emphasizing comprehensible input, low-stress environments, and natural communication opportunities. The paper addresses the need for effective English language teaching methods for young learners and highlights the challenges educators face when applying theoretical frameworks in real-world classroom settings.

The article outlines Krashen's five key hypotheses – Acquisition-Learning, Monitor, Input, Affective Filter, and Natural Order – and explores how these can inform teaching methods that prioritize immersive, interaction-based learning. Practical recommendations are offered, including storytelling, play-based activities, and the use of technology to enhance language input and create engaging learning environments.

Challenges such as varying learner needs, curriculum constraints, and emotional factors affecting young learners are also discussed. The paper explores strategies for managing anxiety, promoting confidence, and fostering motivation. It emphasizes the importance of creating low-anxiety, supportive environments that facilitate natural language use, crucial for young children's language development.

Finally, the article looks at future directions for research, suggesting further investigation into the role of output, the integration of technology, and the influence of social and emotional factors. It also considers how complementary methods, such as explicit grammar instruction and multimodal learning, can be integrated to support learners.

This paper contributes to bridging the gap between Krashen's theoretical models and their practical application, offering educators actionable strategies to enhance the effectiveness of early childhood ESL education.

Key words: *Second Language Acquisition (SLA), young learners, language teaching strategies, comprehensible input, English as a Second Language (ESL), classroom applications.*

Кирило ГАРАЩУК,*orcid.org/0000-0003-4518-3114**кандидат педагогічних наук, PhD,**доцент кафедри англійської мови з методиками викладання у дошкільній та початковій освіті**Житомирського державного університету імені Івана Франка**(Житомир, Україна) kirilhar@gmail.com*

ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕОРІЇ «ОВОЛОДІННЯ ДРУГОЮ МОВОЮ» У ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ МОЛОДШИМ УЧНЯМ: СТРАТЕГІЧНІ ПІДХОДИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

У статті досліджується практичне застосування теорії засвоєння другої мови (SLA) Стівена Крашена для викладання англійської мови молодшим учням. Основна увага приділяється адаптації стратегій викладання до природних, підсвідомих процесів засвоєння мови, з акцентом на зрозумілий мовний матеріал, середовища з низьким рівнем стресу та можливості для природного спілкування. У дослідженні розглядається потреба в ефективних методах навчання англійської мови молодших учнів і висвітлюються труднощі, з якими стикаються викладачі під час застосування теоретичних моделей у реальних умовах класу.

Стаття окреслює п'ять ключових гіпотез Крашена – гіпотезу про засвоєння та навчання, гіпотезу моніторингу, гіпотезу вхідної інформації, гіпотезу афективного фільтра та гіпотезу природного порядку – та досліджує, як вони можуть формувати методи викладання, що надають пріоритет навчанню, заснованому на зануренні в мову та взаємодії. Також пропонуються практичні рекомендації, зокрема використання розповідей, ігрових занять і технологій для покращення сприйняття мовного матеріалу та створення захоплюючого навчального середовища.

Розглядаються виклики, такі як різний рівень підготовки учнів, обмеження навчальних програм та емоційні фактори, що впливають на дітей. У матеріалі описуються стратегії подолання тривожності, підвищення впевненості та мотивації. Особлива увага приділяється створенню середовища з низьким рівнем тривожності, яке сприяє природному використанню мови, що є важливим для мовного розвитку дітей.

На завершення у статті аналізуються вірогідні майбутні напрями досліджень, які передбачають подальше вивчення ролі мовної продукції, інтеграції технологій та впливу соціальних і емоційних факторів. Автором пропонуються можливості інтегрування додаткових методів, таких як експліцитне навчання граматики та мультимодальне навчання для підтримувки учнів.

Ця стаття може сприяти подоланню розриву між теоретичними моделями Крашена та їх практичним застосуванням, пропонуючи викладачам конкретні стратегії для підвищення ефективності викладання англійської мови в ранньому віці.

Ключові слова: *засвоєння другої мови (SLA), молодші учні, стратегії викладання мови, зрозумілий мовний матеріал, англійська як друга мова (ESL), застосування в класі.*

Formulation of the problem. The increasing importance of early English language acquisition in today's globalized world presents a unique challenge for educators. Teaching English as a second language (ESL) to young learners requires methods that cater to their developmental needs, which differ significantly from older students. Traditional language instruction often emphasizes explicit grammar teaching and formal assessment, which may not align with the natural acquisition processes young children use when learning their first language. This disconnect raises the question of how best to apply language acquisition theories, such as Stephen Krashen's Second Language Acquisition (SLA) theory, to optimize teaching strategies for young learners.

Degree of problem elaboration. Stephen Krashen's SLA theory, introduced in the 1980s, has had a profound impact on language education, particularly its emphasis on natural language acquisition processes through comprehensible input and low-stress learning environments. While Krashen's theories have been extensively explored, their practical application, particularly in teaching young learners, remains a subject of ongoing investigation. Researchers such as Lightbown and Spada (2013) have delved into the impact of naturalistic language learning environments on young learners, exploring the balance between formal instruction and implicit acquisition. Similarly, Pinter (2017) has examined the developmental characteristics of young learners and how these should influence teaching methodologies, including the relevance of interaction-rich environments.

In addition, Cameron (2001) has focused on strategies for teaching young language learners, emphasizing the need for teaching methods that align with children's cognitive and social development. Furthermore, Bialystok (2001) has explored the cognitive benefits of early second language acquisition, emphasizing its positive impact on cognitive flexibility and problem-solving skills. While these studies have contributed valuable insights, practical strategies for implementing Krashen's hypotheses, especially in

diverse and constrained classroom settings, are still underdeveloped. Current literature highlights the need for comprehensive, actionable methods that align with Krashen's theories while addressing the unique challenges faced by educators of young learners.

The purpose of this study is to explore the practical application of Stephen Krashen's Second Language Acquisition theory in teaching English to young learners. It aims to provide educators with strategic approaches and recommendations that align with Krashen's principles of natural language acquisition. By focusing on immersive, interaction-rich, and low-anxiety classroom environments, this study seeks to bridge the gap between theoretical frameworks and practical teaching methods, ultimately enhancing the effectiveness of ESL education for young learners.

Introduction. The teaching of English as a second language (ESL) to young learners has become increasingly important in today's globalized world, where early language acquisition is often linked to future academic and professional success. However, the methods and approaches employed to teach young learners must be tailored to their unique developmental needs, which differ significantly from those of older students. Among the theoretical frameworks guiding ESL education, Stephen Krashen's Second Language Acquisition (SLA) theory has been particularly influential due to its focus on natural language acquisition processes that mirror how young children learn their first language.

Krashen's SLA theory comprises five central hypotheses: the Acquisition-Learning Hypothesis, the Monitor Hypothesis, the Input Hypothesis, the Affective Filter Hypothesis, and the Natural Order Hypothesis. These hypotheses collectively emphasize the importance of exposure to comprehensible input, a low-anxiety learning environment, and natural communication opportunities in the language acquisition process (Krashen, 1985). For young learners, these principles resonate well, as children are naturally inclined to absorb language through immersion and interaction rather than through formal instruction and grammar drills (Cameron, 2001).

The relevance of Krashen's theory in the context of teaching English to young learners lies in its alignment with the developmental and cognitive characteristics of children. Young learners often benefit from methods that involve listening, interacting, and responding in the target language in a low-stress environment. These conditions are conducive to language acquisition as outlined by Krashen's Affective Filter Hypothesis, which posits that learners acquire languages more effectively when they are relaxed, motivated, and confident (Krashen, 1982). This is particularly important for young learners, whose emotional states can significantly impact their engagement and progress in language learning (Pinter, 2017).

Despite its widespread influence, the practical application of Krashen's SLA theory in classroom settings remains a challenge for many educators. Teachers often struggle to balance the need for structured learning with the principles of natural language acquisition, especially in environments constrained by curriculum requirements and standardized testing (Ellis, 2015). This article aims to bridge this gap by exploring strategic approaches and practical recommendations for implementing Krashen's theories in teaching English to young learners. It seeks to provide educators with actionable insights and classroom strategies that align with the natural acquisition processes advocated by Krashen, thereby enhancing the effectiveness of ESL education for children.

Presentation of main material of the research.

Stephen Krashen's Second Language Acquisition (SLA) theory, introduced in the 1980s, significantly influences language education by emphasizing natural conditions similar to first language acquisition. The theory comprises five key hypotheses: the Acquisition-Learning Hypothesis, the Monitor Hypothesis, the Input Hypothesis, the Affective Filter Hypothesis, and the Natural Order Hypothesis. Each hypothesis offers insights into language learning, with specific implications for teaching English to young learners (Krashen, 1982).

The Acquisition-Learning Hypothesis distinguishes between subconscious acquisition through exposure and conscious learning of language rules. Krashen argues that acquisition, which aligns with young learners' natural instincts, is more effective, suggesting that classrooms should prioritize activities that foster natural communication rather than rote memorization of grammar. This aligns with developmental psychology, which emphasizes play, interaction, and authentic communication in early childhood education (Cameron, 2001).

The Monitor Hypothesis posits that conscious learning acts as a limited «monitor» to refine language

output, but should not be overemphasized, particularly for young learners who benefit from spontaneous language use. Excessive focus on accuracy can inhibit natural language acquisition, so teachers should encourage fluency and communicative competence over strict correctness (Pinter, 2017).

Central to Krashen's theory is the Input Hypothesis, which asserts that language acquisition progresses when learners receive input slightly above their current proficiency, termed «i+1.» This underscores the need for rich, engaging, and comprehensible language experiences within the learner's zone of proximal development (Krashen, 1985; Vygotsky & Cole, 1978). For young learners, this translates to exposure through stories, songs, and interactive activities that make language input accessible and enjoyable.

The Affective Filter Hypothesis highlights the impact of emotional factors on language acquisition. A high affective filter, marked by anxiety or low motivation, can block language input, while a low affective filter in a positive, supportive environment facilitates acquisition. This is particularly relevant for young learners, who are more susceptible to emotional influences. Creating a safe and encouraging classroom atmosphere, with strategies like positive reinforcement and collaborative learning, helps maintain a low affective filter (Krashen, 1982).

The Natural Order Hypothesis suggests that language learners acquire grammatical structures in a predictable sequence, not necessarily aligned with instructional order. For young learners, this implies that instruction should be flexible and responsive to natural developmental stages rather than following a rigid grammatical syllabus. Teachers should provide opportunities for meaningful communication, allowing grammar to emerge naturally over time (Krashen, 1985; Pinter, 2017).

Krashen's five hypotheses together provide a framework for understanding and facilitating language acquisition, emphasizing natural processes. These principles offer valuable guidance for designing learning environments that cater to the needs and abilities of young learners, focusing on natural, immersive, and low-stress language acquisition. Applying Stephen Krashen's Second Language Acquisition (SLA) theory in teaching young learners involves aligning classroom strategies with natural, immersive, and subconscious language learning processes. Young learners benefit from environments that emphasize exposure to language, minimize stress, and offer meaningful communication opportunities (Lightbown & Spada, 2013). This chapter explores practical applications of Krashen's principles, focusing

on optimal conditions for language acquisition in young learners.

Teaching young learners requires understanding their developmental stages, as they are naturally inclined to learn languages through exposure and interaction rather than explicit instruction. This aligns with Krashen's Input Hypothesis, which stresses the importance of providing language input that is slightly beyond the learner's current proficiency level, or «i+1». Early exposure to a second language can enhance cognitive skills, including problem-solving, flexibility, and cultural awareness (Bialystok, 2001). Social interaction is crucial, as it supports language acquisition and cognitive development.

Krashen's Affective Filter Hypothesis emphasizes that emotional factors significantly influence language acquisition. High levels of anxiety or low motivation can block effective language processing, making it crucial to create a positive, supportive environment. Strategies such as play-based learning, using songs and stories, and maintaining a non-judgmental atmosphere can reduce anxiety and encourage risk-taking. Positive reinforcement and celebrating successes help build confidence, further lowering the affective filter (Singer et al., 2006).

According to Krashen's Input Hypothesis, language acquisition is most effective with comprehensible input that slightly exceeds the learner's current level (Krashen, 1985). For young learners, this includes using simplified and contextually rich materials like visual aids, multimedia, and thematic lessons, which make language input engaging and accessible. Contextualized learning through storytelling, role-playing, and interactive games helps children connect language with real-life experiences, enhancing retention and understanding (Ye, 2024).

Krashen's Acquisition-Learning Hypothesis suggests that natural communication, rather than formal instruction, is key to language acquisition. Authentic interaction in the target language is essential for young learners and can be facilitated through group projects, discussions, and interactive games that encourage communication and collaboration. Peer interactions in supportive, low-stakes environments provide practical opportunities for language use, reinforcing skills naturally (Ye, 2024).

Feedback also plays a vital role in guiding learners and reinforcing language acquisition. Krashen's Monitor Hypothesis advises that while explicit learning can serve as a monitor, it should not overshadow natural acquisition processes. For young learners, feedback should be constructive, focusing on communicative success rather than correctness. Techniques like recasts, where teachers

subtly correct errors by modeling correct language use, can guide learners without disrupting the flow of communication. Positive reinforcement encourages continued effort and participation, supporting a growth mindset (Pinter, 2017).

By integrating Krashen's SLA principles into classroom practices, educators can create an environment conducive to natural language acquisition. The strategies discussed in this chapter provide a practical framework for applying these theories, highlighting the importance of low-stress, immersive, and interaction-rich learning experiences that cater to the developmental needs of young learners.

Strategic approaches to teaching English to young learners, rooted in Stephen Krashen's SLA theory, prioritize natural acquisition over formal learning, aligning methods with developmental characteristics of young learners. Krashen's Acquisition-Learning Hypothesis emphasizes that language acquisition occurs subconsciously through exposure, while learning involves conscious rule application. For young learners, the focus should be on acquisition, facilitated by immersive environments where English is used naturally throughout daily routines and interactions, allowing language to become an integral part of the child's experience (Marliana et al., 2024). Storytelling, role-play, and games offer engaging ways for learners to acquire language subconsciously (Singer et al., 2006).

The Monitor Hypothesis suggests that the role of conscious learning should be minimal, as it mainly functions as an editor for language output. To encourage spontaneous communication, emphasis should be placed on fluency rather than accuracy, allowing children to express ideas freely without constant correction. Teachers can model correct language use subtly, providing feedback that guides learners without interrupting communication (Huang, 2024).

Central to the Input Hypothesis is the concept of «i+1» – input that is slightly above the learner's current level of proficiency. To achieve this, teachers can use visual aids, simplified texts, and multimedia resources that connect with learners' interests, making the input more comprehensible and engaging. The use of realia and visual supports helps bridge the gap between new language and familiar contexts, enhancing retention (Marliana et al., 2024).

Krashen's Affective Filter Hypothesis underscores the influence of emotional factors on language acquisition, advocating for a low-stress learning environment to facilitate effective input processing. A positive classroom atmosphere that encourages participation, reduces anxiety, and values effort over correctness is crucial. Incorporating cooperative

learning and group activities can further support a low-affective filter, fostering a sense of community and authentic communication opportunities (Huang, 2024).

The Natural Order Hypothesis posits that grammatical structures are acquired in a predictable sequence, not necessarily mirroring the order of instruction. Therefore, instruction should be flexible and communicative, allowing grammatical structures to emerge naturally as learners engage in meaningful language use. Thematic learning through topics like animals or family can naturally introduce relevant vocabulary and structures, supporting this hypothesis (Marliana et al., 2024).

Modern technology offers additional avenues for applying Krashen's theories in the classroom. Interactive language apps, digital games, and multimedia resources can provide immersive and adaptive language experiences aligned with the Input Hypothesis. Tools like VR and AR can simulate real-world contexts, enhancing both the Input and Affective Filter Hypotheses by offering engaging and comprehensible language experiences (O'Laoire et al., 2024). Tailoring approaches to different learner levels is essential, as language acquisition is influenced by individual factors such as age, prior experience, and learning styles. Differentiated instruction and continuous assessment allow teachers to adjust input and support based on each learner's needs, ensuring that language acquisition remains effective.

For educators to effectively implement Krashen's principles, ongoing professional development is necessary. Workshops, training programs, and collaborative learning communities can enhance teachers' understanding and application of SLA theories, providing practical strategies and peer support for continuous improvement.

Effective application of Stephen Krashen's SLA theory in teaching English to young learners involves adapting instructional strategies to align with the natural, subconscious processes of language acquisition. Each child's language acquisition journey is influenced by factors like age, prior exposure, cognitive development, and learning styles. Adapting Krashen's strategies to accommodate these differences can enhance their effectiveness, ensuring every learner receives input at the optimal level. Teachers should differentiate instruction by adjusting activities and materials to meet varying proficiency levels. Beginners benefit from visual supports, simpler language, and frequent interactions, while more advanced learners need increasingly complex language and tasks (Huang, 2024). Mixed-ability grouping can facilitate peer learning, where proficient students model language for others, providing

comprehensible input aligned with Krashen's "i+1" concept.

Ongoing assessment is crucial for understanding each learner's progress and adapting instructional strategies. Teachers should use informal, formative assessments like observations, quick checks for understanding, and self-assessments to gauge comprehension and acquisition in real time. Regularly reviewing assessment data allows teachers to make instructional changes, such as revisiting challenging concepts through varied methods like visual aids or integrating them into stories or games (Ye, 2024).

Creating a low-stress, supportive classroom environment is essential for reducing the affective filter and enhancing language acquisition. Young learners are particularly sensitive to their emotional and social environments, which significantly impact their willingness to participate and take risks. Teachers should foster a welcoming atmosphere with positive, engaging activities that set a relaxed tone, using encouraging language and celebrating all attempts to use English, regardless of accuracy (Pinter, 2017). Opportunities for low-stakes language use, such as informal chats, role-plays, and creative projects, encourage risk-taking and reinforce that effort matters more than perfection.

Modern technology offers numerous tools that complement traditional teaching methods, providing additional exposure to English in engaging and interactive ways. Language learning apps, games, and multimedia resources can enhance comprehensible input and practice opportunities beyond the classroom. Incorporating videos, audio, and visual aids enriches lessons and caters to different learning styles, helping contextualize new vocabulary and structures (Ye, 2024).

Ongoing professional development is crucial for teachers to effectively implement Krashen's SLA principles. Engaging in SLA-focused workshops that explore practical applications of Krashen's hypotheses can provide new strategies and resources directly applicable in the classroom. Teachers should also join collaborative learning communities to share experiences, discuss challenges, and exchange resources, which are invaluable for staying updated on the latest research and innovations in the field.

Implementing Krashen's SLA theory in teaching young learners is an ongoing process that requires reflection and adaptation. Teachers should regularly evaluate the effectiveness of their strategies, be willing to make adjustments, and continuously seek new insights from current research. Reflective practices like keeping journals or participating in peer discussions help refine approaches, while staying informed on SLA research can introduce fresh strategies and enhance language acquisition for students.

While Stephen Krashen's Second Language Acquisition (SLA) theory offers valuable insights for teaching English to young learners, its practical application in classrooms presents several challenges and limitations. These stem from diverse learner needs, educational constraints, and complexities in implementing theory-based approaches. One major challenge in implementing Krashen's SLA theory is addressing the diverse needs of learners. Young students come from varied linguistic, cultural, and educational backgrounds, each with unique strengths and challenges. Although Krashen's principles advocate for comprehensible input and low-anxiety environments, adapting these strategies to meet individual learner needs can be complex. In classrooms with mixed proficiency levels, consistently providing "i+1" input for each student is difficult, as some may need more support while others are ready for advanced language exposure (Marliana et al., 2024). Additionally, the influence of a learner's first language, including transfer effects, requires teachers to recognize and address these phenomena, which can vary greatly among students.

Classroom constraints and curriculum demands also hinder the full implementation of Krashen's theory. Educational systems often emphasize structured grammar instruction and formal assessments, which may conflict with the theory's focus on natural, acquisition-based learning. Teachers struggle to balance these demands while creating a low-anxiety, input-rich environment. Limited resources, such as multimedia tools, immersive technology, or professional development opportunities, further restrict the application of innovative language acquisition strategies.

Managing the affective filter poses another challenge, as young learners' emotional and psychological needs vary widely. Factors such as classroom dynamics, individual anxiety levels, and external stressors can impact learners' affective filters, affecting their language acquisition. Young children are often more emotionally reactive, and their motivation and confidence can fluctuate significantly, requiring teachers to continuously adapt to these emotional states. Cultural and social influences also play a role; for instance, learners from cultures valuing correctness may experience higher anxiety in communicative settings, hindering their engagement in language activities.

Krashen's SLA theory is also limited by its focus on input as the primary driver of language acquisition, potentially overlooking the importance of output, interaction, and explicit learning. Critics argue that the theory underemphasizes language output and

interaction, which are crucial for reinforcing language learning and developing communicative competence. Interaction-based approaches that involve meaningful communication are essential for young learners, who benefit from active engagement with the language. Furthermore, while Krashen's hypotheses prioritize subconscious acquisition, some language aspects, such as grammar or pronunciation, may benefit from explicit instruction, especially for young learners who need more structured guidance in certain areas (Pinter, 2017).

The applicability of Krashen's SLA theory varies across educational contexts. Factors such as class size, teacher training, and the emphasis on language learning within the school system can influence the effectiveness of these principles. Schools with limited resources may struggle to provide the comprehensible input and supportive environments central to Krashen's theory, underscoring the need for adaptable strategies that fit different contexts. Additionally, successful implementation requires teachers to deeply understand SLA theory and practical application strategies, but not all receive adequate training, limiting the theory's impact.

Assessing success in language acquisition presents another limitation of Krashen's theory. The emphasis on natural, often unobservable processes makes it difficult to measure progress through traditional assessments like tests and quizzes. Teachers may need alternative strategies, such as portfolio assessments or observational checklists, to better gauge learners' development (Huang, 2024). The long-term effectiveness of Krashen's approaches, particularly in diverse settings, remains an area for further research, with more longitudinal studies needed to understand how these methods impact language proficiency over time.

Conclusions and further research. Stephen Krashen's SLA theory provides a foundational framework for understanding language acquisition in young learners by emphasizing natural processes, comprehensible input, and low-stress environments. However, applying these theories in classrooms presents challenges and limitations, requiring flexible and adaptive approaches by educators. To enhance the effectiveness of SLA theory in teaching English to young learners, it is essential to explore future directions that address these challenges and consider complementary methods.

Future research should investigate the role of output and interaction, which are increasingly recognized as crucial for language development. Studies could explore how activities like peer collaboration and role-playing complement input-focused approaches, optimizing the balance between input and output in

early language learning. Additionally, integrating technology in language education offers promising avenues for enhancing SLA theory's application. Digital tools such as interactive apps and virtual environments provide immersive input and opportunities for output and interaction.

Addressing the emotional and social aspects of learning is another key area for research. While Krashen's Affective Filter Hypothesis emphasizes the importance of managing emotional factors, further studies are needed to examine how classroom environments, teaching styles, and peer dynamics specifically influence young learners' language acquisition. Longitudinal research tracking the long-term outcomes of SLA-based approaches can provide valuable insights into how early exposure impacts language proficiency, academic achievement, and cognitive development over time.

Exploring alternative methods that complement SLA theory can also enhance its application. Incorporating explicit instruction and grammar awareness, where appropriate, may address areas where learners struggle with specific language rules. A hybrid approach that combines natural acquisition with targeted, explicit teaching can be effective if implemented in a low-stress manner. Emphasizing multimodal learning, which integrates visual, auditory, kinesthetic, and interactive elements, can cater to diverse learning styles, providing richer and more engaging language input. Given the globalized nature of today's world, fostering cross-linguistic and

cultural awareness alongside language acquisition is increasingly important. Integrating cultural content and cross-linguistic comparisons can enrich learners' understanding and make language learning more relevant. Educators can incorporate cultural stories, songs, and traditions, encouraging learners to connect their native language with English, enhancing comprehension through recognition of similarities and differences.

Collaboration between educators and researchers is essential for advancing the application of SLA theory in early language education. Teachers should be encouraged to experiment with innovative approaches and document their experiences, while researchers provide evidence-based guidance addressing classroom challenges. Establishing partnerships between schools and research institutions can help pilot and evaluate instructional strategies that build on Krashen's principles, refining best practices for SLA-based language teaching.

In conclusion, Krashen's SLA theory offers a robust foundation for teaching English to young learners, highlighting the importance of natural, subconscious language acquisition in supportive environments. However, as educational contexts evolve, it is vital to explore complementary methods and conduct further research to expand upon these principles. By embracing a dynamic, research-informed approach to language education, educators can better support young learners in their journey toward becoming proficient and confident English speakers.

BIBLIOGRAPHY

1. Bialystok E. *Bilingualism in Development: Language, Literacy, and Cognition* (1st ed.). Cambridge University Press, 2001. DOI: 10.1017/CBO9780511605963.
2. Cameron L. *Teaching Languages to Young Learners* (1st ed.). Cambridge University Press, 2001. DOI: 10.1017/CBO9780511733109.
3. Ellis R. *Understanding Second Language Acquisition* 2nd Edition. Oxford University Press, 2015. 376 p.
4. Huang W. The Influence of Mother Tongue Transfer on Second Language Acquisition and Its Countermeasures. *Transactions on Social Science, Education and Humanities Research*. 2024. Vol. 11. P. 599–603. DOI: 10.62051/4h68mq56.
5. Krashen S. D. *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. Elsevier Science & Technology, 1982. 202 p.
6. Krashen S. D. *The Input Hypothesis: Issues and Implications*. Longman, 1985. 120 p.
7. Lightbown P. M., Spada N. *How Languages are Learned* 4th edition — Oxford Handbooks for Language Teachers. Oxford University Press, 2013. 252 p.
8. Marliana I., Murwati M., Rahayu T. The Importance of Learning a Second Language Acquisition started from 5 Years Old. *Journal Innovation In Education*. 2024. Vol. 2 (3). P. 317–327. DOI: 10.59841/inoved.v2i3.1584.
9. O'Laoire M., McGrath V., Brogan K. THE BABO PROJECT: PROMOTING SECOND LANGUAGE ACQUISITION TO PRE-SCHOOL CHILDREN. *16th International Conference on Education and New Learning Technologies*, 1-3 July 2024. Palma, Spain, 2024. P. 5043–5050. DOI: 10.21125/edulearn.2024.1235.
10. Pinter A. *Teaching Young Language Learners*, Second Edition. Oxford University Press, 2017. 236 p.
11. Singer D. G., Golinkoff R. M., Hirsh-Pasek K. (Eds.). *Play = Learning: How Play Motivates and Enhances Children's Cognitive and Social-Emotional Growth* (1st ed.). Oxford University Press New York, 2006. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780195304381.001.0001.
12. Vygotsky L. S., Cole M. *Mind in Society: Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press, 1978. 159 p.
13. Ye L. Innovative Pedagogical Strategies in Second Language Acquisition. *SHS Web of Conferences*. 2024. Vol. 183. DOI: 10.1051/shsconf/202418303013.

REFERENCES

1. Bialystok, E. (2001). *Bilingualism in Development: Language, Literacy, and Cognition* (1st ed.). Cambridge University Press. DOI: 10.1017/CBO9780511605963.
2. Cameron, L. (2001). *Teaching Languages to Young Learners* (1st ed.). Cambridge University Press. DOI: 10.1017/CBO9780511733109.
3. Ellis R. *Understanding Second Language Acquisition* 2nd Edition. Oxford University Press, 2015. 376 p.
4. Huang, W. (2024). The Influence of Mother Tongue Transfer on Second Language Acquisition and Its Countermeasures. *Transactions on Social Science, Education and Humanities Research*, 11, 599–603. DOI: 10.62051/4h68mq56.
5. Krashen S. D. *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. Elsevier Science & Technology, 1982. 202 p.
6. Krashen S. D. *The Input Hypothesis: Issues and Implications*. Longman, 1985. 120 p.
7. Lightbown P. M., Spada N. *How Languages are Learned* 4th edition — Oxford Handbooks for Language Teachers. Oxford University Press, 2013. 252 p.
8. Marlina, I., Murwati, M., & Rahayu, T. (2024). The Importance of Learning a Second Language Acquisition started from 5 Years Old. *Journal Innovation In Education*. 2 (3). P. 317–327. DOI: 10.59841/inoved.v2i3.1584.
9. O’Laoire, M., McGrath, V., & Brogan, K. (2024). *THE BABO PROJECT: PROMOTING SECOND LANGUAGE ACQUISITION TO PRE-SCHOOL CHILDREN*. 16th International Conference on Education and New Learning Technologies, 1-3 July 2024. Palma, Spain, 2024. P. 5043–5050. DOI: 10.21125/edulearn.2024.1235.
10. Pinter A. *Teaching Young Language Learners*, Second Edition. Oxford University Press, 2017. 236 p.
11. Singer, D. G., Golinkoff, R. M., & Hirsh-Pasek, K. (Eds.). (2006). *Play = Learning: How Play Motivates and Enhances Children’s Cognitive and Social-Emotional Growth* (1st ed.). Oxford University Press New York. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780195304381.001.0001.
12. Vygotsky L. S., Cole M. *Mind in Society: Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press, 1978. 159 p.
13. Ye, L. (2024). Innovative Pedagogical Strategies in Second Language Acquisition. *SHS Web of Conferences*. 2024. Vol. 183. DOI: 10.1051/shsconf/202418303013.

УДК [37.091.4:172.12]:-057.87(73)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-40>

Марія ГОРОВА,
orcid.org/0009-0006-1632-4204
дослідниця кафедри грецької та слов'янської філології
Університету Гранади
(Гранада, Іспанія) horovamp@gmail.com

ГЕНЕЗА ПОНЯТТЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ В ЗАРУБІЖНОМУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена висвітленню генези розроблення поняття «екологічна громадянськість» у зарубіжному науково-педагогічному дискурсі. З'ясовано, що зародження поняття «екологічна громадянськість» сягає своїм корінням у 1940-і рр., коли в США з'являється концепція біоетичної громадянськості. Окреслено, що досліджуване поняття як симбіоз громадянськості й екологічно відповідальної поведінки людини щодо охорони навколишнього середовища, будучи в кінці 1990-х рр. оновленим і розширеним змістово допоможе людству протистояти глобальним екологічним проблемам. Наголошено, що сьогодні для охорони природи недостатньо регулятивних заходів держав та залучення бізнесом «зелених» технологій, а потрібна цілеспрямована освітня діяльність закладів освіти, зокрема у сфері вищої освіти, де можна комплексно поєднати освіту та науку у формуванні екологічної громадянськості молоді. Розуміння екологічної громадянськості у взаємозв'язку зі сталим розвитком суспільства полягає в тому, що окремі індивіди можуть не тільки запропонувати політичну підтримку екологічних ініціатив, а і сприяти сталому розвитку шляхом індивідуальних зусиль, зобов'язань і повсякденної діяльності. Разом з цим екологічна громадянськість передбачає моральні цінності, загальне почуття відповідальності та самовідачу кожної людини. Зазначено, що людина зі сформованою екологічною громадянськістю має послідовний і достатній обсяг знань, а також необхідні навички, цінності, ставлення та компетентність для того, щоб мати можливість діяти на благо суспільства та брати активну участь як агент змін у суспільній сфері життя на місцевому, національному та глобальному рівнях, через індивідуальні та колективні дії, спрямовані на вирішення сучасних екологічних проблем та запобігання створенню нових екологічних проблем, ставлячи за мету сталий розвиток, а також розвиток здорових відносин з природою, враховуючи справедливість між поколіннями та всередині них.

Ключові слова: екологічна громадянськість, екологічна освіта, екологічна чутливість, відповідальність, моральні цінності.

Mariia HOROVA,
orcid.org/0009-0006-1632-4204
Researcher at the Department of Greek and Slavic Philology
University of Granada
(Granada, Spain) horovamp@gmail.com

GENESIS OF THE CONCEPT OF ECOLOGICAL CITIZENSHIP IN FOREIGN SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL DISCOURSE

The article highlights the genesis of the development of the concept "ecological citizenship" in foreign scientific and pedagogical discourse. It has been found that the origin of the notion of ecological citizenship goes back to the 1940s, when the concept of bioethical citizenship appeared in the USA. It is outlined that the concept under study as a symbiosis of citizenship and ecologically responsible behavior of a person in relation to environmental protection, being updated and expanded in the late 1990s, will help humanity to face global environmental problems. It is emphasized that today regulatory measures of the state and the involvement of "green" technologies by business are not enough for nature protection, but purposeful educational activities of educational institutions, in particular in the field of higher education, where it is possible to combine education and science in the formation of ecological citizenship of young people, are not enough. The understanding of environmental citizenship in relation to the sustainable development of society is that individuals can not only offer political support for environmental initiatives, but also contribute to sustainable development through individual efforts, commitments and everyday activities. At the same time, ecological citizenship implies moral values, a general sense of responsibility and self-sacrifice of each person. It is noted that a person with a formed ecological citizenship has a consistent and sufficient amount of knowledge, as well as the necessary skills, values, attitudes and competences in order to be able to act for the good of society and actively participate as an agent of change in the social sphere of life at the local, national and global levels, through individual and collective actions aimed at solving modern environmental problems and preventing the creation of new environmental problems, aiming at sustainable development, as well as the development of healthy relations with nature, taking into account justice between and within generations.

Key words: ecological citizenship, ecological education, ecological sensitivity, responsibility, moral values.

Постановка проблеми. В умовах глобальних екологічних викликів сучасного суспільства необхідним є те, щоб кожна людина була відповідальним учасником процесу збереження, примноження та раціонального використання природних ресурсів. Адже занадто активний та часто безвідповідальний вплив сучасної людини на екосистему Землі призвів до глобальної зміни клімату та деградації навколишнього середовища. Ставлення людини до навколишнього середовища залежить здебільшого від міцності фундаменту здобутих екологічних знань та сформованих на їхній основі екологічної громадянськості, яка сьогодні є одним із основоположних аспектів ефективного функціонування будь-якої держави.

Належне вирішення екологічних проблем вимагає цілеспрямованого процесу формування екологічної громадянськості студентів шляхом їх залучення до екологічних ініціатив, а також комплексної та ціннісно орієнтованої екологічної освіти. Саме екологічна освіта має стати наскрізним пріоритетом всіх навчальних планів вищої школи, а не окремих дисциплін екологічного спрямування. Разом з цим необхідно залучати студентську молодь до якомога більшої кількості екологічно орієнтованих заходів. Все це дозволить студентам зрозуміти, як взаємодіють різні соціальні, економічні та екологічні системи, усвідомити погляди та цінності, що впливають на сталість суспільства та більш сталі способи життя. У зв'язку з цим може корисним є педагогічний досвід США, де екологічна освіта стала пріоритетним напрямом у науково-освітній діяльності закладів вищої освіти. Ключова особливість американської вищої школи полягає в системній інтеграції екологічної освіти в освітній процес.

Аналіз досліджень. Дослідження результатів наукового пошуку українських та зарубіжних учених, безпосередніх педагогів-практиків засвідчують відчутну потребу фундаментально переглянути відносини людини з навколишнім середовищем. Сучасні вчені (наприклад, Е. Добсон і Р. Екерслі (Dobson, Eckersley, 2006); К. Гобсон (Hobson, 2002); Дж. Баррі і М. Віссенбург (Barry, Wissenburg 2001); М. Сагофф (Sagoff, 1988)) все більше визнають, що екологічні проблеми сьогодення здебільшого беруть свій початок у сукупних наслідках нестійкого способу життя людей в різних країнах.

Широкий спектр досліджень у сфері екологічної освіти представлено в українському та зарубіжному науково-педагогічному дискурсі. З-поміж авторів цих досліджень: Р. Баркер, В. Вербицький, С. Деребо, У. Каттон, І. Кравченко, І. Мазур, Д. Медоуз, Г. Сікорська, В. Ясвін та ін.

У сучасних умовах зарубіжні теоретики екологічної освіти останнім часом почали все частіше звертати увагу в своїх працях на тісний зв'язок між демократією та індивідуальними правами й обов'язками в сфері екологічної освіти, а отже спрямовують свої дослідження на вивчення особливостей формування екологічної громадянськості студентів (наприклад, Е. Добсон (Dobson, 2003), А. Гоу (Gough, 2001) та ін.). Як зазначає М. Сміт, формування екологічної громадянськості передбачає «нову політику» обов'язків щодо тваринного і рослинного світу та навколишнього середовища загалом (Smith, 1998: 99).

Мета статті. Мета статті полягає у висвітленні генези розроблення поняття «екологічна громадянськість» у зарубіжному науково-педагогічному дискурсі. Реалізація поставленої мети вимагала розв'язання таких завдань: виявити сферу та часовий період зародження поняття «екологічна громадянськість»; вивчити і проаналізувати зв'язок поняття громадянськості з екологічно відповідальною поведінкою людини; з'ясувати споріднені до аналізованого поняття категорії в сучасному англійському науково-педагогічному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. У кінці 1940 р. Альдо Леопольд (Leopold), відомий американський філософ, освітянин, професор Університету Вісконсина (University of Wisconsin) природоохоронець, учений-еколог, президент Екологічного товариства США, один із засновників науки про природокористування, висуває ідею біоетичної громадянськості (Conard, 2008). Його концепція етики збереження природи справила значний вплив на екологічний рух з його екоцентричною етикою щодо Землі. Американський вчений переконаний, що етика Землі перетворює *homo sapiens* з підкорювача земельної спільноти на простого її члена та громадянина, і це означає обмеження свободи дій людини в її боротьбі за існування (Leopold, 1968). На думку А. Леопольда, охорона навколишнього середовища є станом гармонії між людьми і Землею та передбачає дотримання кожною людиною законів, її активну участь у природозберігаючих ініціативах природоохоронних організацій та її безпосередня практична діяльність на благо власної землі (Leopold, 1968: 243–244).

Слід зазначити, що Леопольд вплинув не лише на розвиток сучасної екологічної етики, а і екологічної освіти в цілому, обстоюючи моральні відносини людини з природою. У такий спосіб він надає поштовху сучасному руху екологічної освіти, освіти задля збереження ресурсів, яка починає розвиватися наприкінці 1960-х – початку

1970-х рр., у період коли люди почали перейматися значним забрудненням повітря, водою тощо. Термін «екологічна освіта» вводить у науковий обіг вперше в 1969 р. Вільям Стапп (Stapp, 1969), професор Мічиганського університету (University of Michigan). Пізніше він стає першим директором Міжнародної програми екологічної освіти ЮНЕСКО (International Environmental Education Program – IEEP) і координує розробку проекту Белградської хартії 1976 р. У 1989 р. Вільям Стапп заснував діючу дотепер освітню програму «Глобальна мережа екологічної освіти річок» GREEN – (Global Rivers Environmental Education Network (<http://www.green.org>)), щоб об'єднати різноманітні групи людей між різними культурами навколо концепції спільного вододілу. Він твердо вірив, що культурна та екологічна чутливість повинні йти рука об руку (Gough, 2001).

Зазначені вище ідеї Леопольда та Вільяма Стаппа, а також їх однодумців починають активно розвиватися у всьому світі й у кінці XX ст. спостерігається активне розроблення теорії екологічної громадянськості на основі традицій політичної та соціальної філософії. У 1990 р. в США було прийнято Закон про національну екологічну освіту (National Environmental Education Act 1990), відповідно до якого екологічна освіта стає одним з основних складників у закладах освіти всіх рівнів, вищої школи в тому числі, забезпечуючи формування екологічної громадянськості і учнів, і студентів (Gough, 2001).

Поняття «екологічна громадянськість» як симбіоз громадянськості й екологічно відповідальної поведінки людини щодо охорони навколишнього середовища, будучи в кінці 1990-х рр. оновленим і розширеним змістово, на думку його розробників (Barry, 1999; 2002; Dobson, Valencia Saiz, 2007; Paehlke, 1989; Smith, 1998), допоможе людству протистояти глобальним екологічним проблемам, таким як: антропогенне масове вимирання, зміна клімату та виснаження озонного шару тощо. Розуміння екологічної громадянськості у взаємозв'язку зі сталим розвитком полягає в тому, що окремі індивіди можуть не тільки запропонувати політичну підтримку екологічних ініціатив, а і сприяти сталому розвитку шляхом індивідуальних зусиль, зобов'язань і повсякденної діяльності (Dobson, 2003). У такий спосіб це різко контрастує з визначенням індивідуальних екологічних дій як суто стимульованої ринкової зміни поведінки. Разом з цим екологічна громадянськість передбачає моральні цінності, загальне почуття відповідальності та самовіддачу, що також певним чином сприяє сталому розвитку суспільства (Bell, 2005).

Слід зазначити, що в сучасному англійському науково-педагогічному дискурсі зустрічаються синоніми терміна екологічна громадянськість (ecological citizenship/ environmental citizenship), з-поміж них такі: (environmental citizenship), «екологічне опікування» (ecological stewardship), «громадянськість сталості» (sustainable citizenship), «зелена громадянськість» (green citizenship) «громадянськість сталого розвитку» (sustainability citizenship), «екологічно обґрунтована громадянськість» (environmentally reasonable citizenship) (Barry, 1999; Bell, 2005; Dobson, 2003).

На відміну від традиційних ліберальних і республіканських підходів до тлумачення екологічної громадянськості, які ґрунтуються на припущенні, що люди організуються в обмежені політичні спільноти, сучасне розуміння аналізованого поняття ставить під сумнів давній зв'язок між громадянством і національністю (Cao, 2015). Через глобальні зміни навколишнього середовища та виклики зростаючої глобалізації у світі відповідні політичні спільноти сьогодні розмежовані не лише національними кордонами, а і впливом економічної діяльності та політичного вибору людей. З огляду на це особливістю сформованої екологічної громадянськості є множинна і часто ненаціональна приналежність, наприклад, у формі турботи про довкілля міста, регіону, країни, світу чи певної екосистеми. Примітно, що у зв'язку з множенням числа акторів та розшаруванням ідеологічного порядку природоохоронного руху, екологічна думка також диверсифікувалася.

Розробники теорії екологічної громадянськості (Bell, 2006; Dobson, 2003) наголошують, що сьогодні для охорони природи недостатньо регулятивних заходів держав та залучення бізнесом «зелених» технологій, а потрібна цілеспрямована освітня діяльність закладів освіти, зокрема у сфері вищої освіти, де можна комплексно поєднати освіту та науку у формуванні екологічної громадянськості молоді. Тому все більше зростає сфокусованість на екологічних обов'язках аніж на правах, з-поміж яких: захист ґрунту, чистоти води і повітря, збереження та збагачення біорізноманіття, а також обмеження споживання до розумного мінімуму. Як стверджує М. Сміт, сформована екологічна громадянськість індивіда передбачає його/її зобов'язання щодо всіх учасників біотичного співтовариства – тварин, рослин, водою тощо (Smith, 1998: 99). Суголосними зазначеному є думки Е. Добсона (Dobson, 2003), згідно яких, екологічна громадянськість тісно пов'язана з громадянськими обов'язками людей, передбачаючи їх проактивну

діяльність щодо збереження навколишнього середовища та є важливою характеристикою кожного громадянина. Наприклад, проявом екологічної громадянськості на практиці, за словами Е. Добсона і Д. Белла (Dobson, Bell, 2006), є особиста відповідальна поведінка людини, спрямована на зниження споживання електроенергії та води в буденному житті. Адже споживчі дії кожної людини можуть мати значні наслідки для навколишнього середовища, якщо розглядати їх у комплексній сукупності. На переконання Е. Добсона (Dobson, 2003), екологічна громадянськість контрастує з фіскальними стимулами, слугуючи способом заохочення людей діяти більш стійко, вважаючи, що ця характеристика є більш сумісною із довгостроковими та глибшими змінами у ставленні та поведінці людей, яких вимагає стійкість.

Книга Ендрю Добсона (Dobson, 2003) «Громадянськість і довкілля» (Citizenship and the Environment) на сьогоднішній день є найвпливовішим дослідженням зв'язку між громадянськістю та охороною навколишнього середовища у суспільстві сталого розвитку. В цій праці вчений розробляє оригінальну теорію громадянськості, яку він називає «посткосмополітичною», і стверджує, що екологічна громадянськість є її різновидом, ґрунтуючись на таких принципах, як-от (Dobson, 2003):

1. *Принцип антропоцентризму*: громадянські обов'язки та громадянські права є питанням справедливості, а справедливість стосується стосунків між людьми; спільнота екологічних громадян є спільнотою справедливості, а тому може складатися лише з людей.

2. *Принцип реляційного зв'язку*: зобов'язання базуються на конкретних відносинах, які поділяють екологічно відповідальні громадяни. Екологічна громадянськість стосується стосунків між людьми в одному екологічному середовищі, причому частка кожної людини в цьому середовищі визначається її екологічним слідом.

3. *Принцип постнаціональної спільноти*: спільнота екологічних громадян не є даною, а створюється їхнім екологічним слідом, тобто кількістю природних ресурсів і послуг, які вони присвоюють для підтримки своїх моделей споживання та виробництва. Оскільки екологічний слід людей сприяє глобальним екологічним змінам, політична спільнота екологічних громадян виходить за межі національних кордонів

4. *Принцип зв'язку між поколіннями*: спільнота екологічних громадян охоплює членів майбутніх поколінь. Зважаючи на те, що екологічні проблеми, такі як зміна клімату, є не лише глобальними, а і проблемами, що стосуються різних поколінь, люди можуть бути співгромадянами з іншими людьми, віддаленими як у просторі, так і в часі.

5. *Принцип асиметричності екологічних зобов'язань*: більші зобов'язання щодо охорони навколишнього середовища несуть ті, хто несправедливо використовує своє екологічне середовище. Ті, хто займає більше, ніж належна їм частка доступного екологічного середовища, зобов'язані: (зменшити свій екологічний слід та компенсувати тим, хто постраждав від їхнього нестійкого екологічного сліду).

На початку ХХІ ст. почали з'являтися роботи, присвячені взаємозв'язку між прив'язаністю до місця (place attachment, sense of place) та екологічно відповідальною поведінкою людини (Joppke, 2010; Scannell, Gifford, 2007). Таким чином на додаток до концепції екологічної громадянськості зароджується дискриптивна теорія прив'язаності до місця або відчуття місця, яку сьогодні ретельно розробляють не лише економісти та інженери-урбаністи, а і педагоги та психологи (Lewicka, 2016; Scannell, Gifford, 2007). Згідно з цією теорією прив'язаність до місця розуміють як невидиму прихильність людини чи спільноти щодо певної території або ландшафту, що суб'єктивно відчувається й осмислюється як «своє», «родинне» місце. Прихильність до місця може бути вмотивованою альтруїзмом, але іноді існує певна залежність від того чи іншого місця (place dependence) (Сао, 2015). Екологічна поведінка фактично є однією з форм природоохорони громадянськості.

Емпіричні психолого-педагогічні дослідження свідчать, що топофілія (topophilia) є ще одним поняттям на позначення прив'язаності людини до місця, її прагнення брати «шефство» над ландшафтом та активну участь у житті місцевої громади. Концепція топофілії, виходячи із сфери географії, була популяризована китайсько-американським географом І-Фу Туаном (Yi-Fu Tuan). У своїй фундаментальній книзі 1974 р. «Топофілія: дослідження сприйняття навколишнього середовища, ставлення та цінностей» (Topophilia: A Study of Environmental Perception, Attitudes, and Values) Туан досліджує складні стосунки між людьми та навколишнім середовищем (Scannell, Gifford, 2007). Він аналізує, як емоційні зв'язки людей із місцями впливають на їх сприйняття, ставлення та цінності. Емоційно прив'язані до того чи іншого місця люди прагнуть захистити «своє місце» від реальних та уявних загроз, облаштувати його, забезпечити його змістове наповнення, а також зберегти та примножити його символічне значення (Scannell, Gifford, 2007). Крім того, сильна прихильність людей до місця і разом з цим навколишнього середовища часто спонукає їх захищати та зберігати те, що їм дорого, розвиваючи їх стале мислення. На підтримку цього виступають соціальні дослідники, які виявили, що прихильність

до конкретного співтовариства без бережливого ставлення до конкретного природного ландшафту слабко відбивається на екологічній свідомості людей. Тож прихильність до місця певним чином слугує фактором формування екологічної громадянськості людей (Devine-Wright, 2013).

Беручи до уваги все окреслене вище, слід відзначити, що сьогодні все більше і більше дослідників звертаються до вивчення різних аспектів проблеми розвитку екологічної громадянськості людини, наголошуючи на її пріоритетності в умовах сучасних викликів, що постали перед людством. Разом з цим у цьому напрямі активно працюють і різні міжнародні організації. Так, ключова мета Агентства з охорони навколишнього середовища США (U. S. Environmental Protection Agency – EPA (<https://www.epa.gov/>)) полягає в захисті здоров'я людини та довкілля. Агентство проводить екологічну оцінку різних економічних, наукових та освітніх проєктів, здійснює дослідження в сфері екології та займається освітньою діяльністю з розвитку екологічної громадянськості. Ця інституція також несе відповідальність за підтримку та виконання національних стандартів відповідно до різноманітних екологічних законів, консультиуючись із державними, плеємними та місцевими органами влади. Іншим прикладом активної просвітницької діяльності в напрямі екологічної освіти слугує заснована в 2020 р. міжнародна організація під назвою Європейська мережа екологічної громадянськості (European Network for Environmental Citizenship – ENEC (<https://enec-cost.eu/>)). З-поміж основних завдань цієї організації – науковий розвиток концепції екологічної громадянськості, розвиток екологічної науки загалом і політичне просування ідей екологічної громадянськості. Згідно з визначенням цієї інституції, екологічна громадянськість передбачає відповідальну проєкологічну поведінку громадян, які беруть участь у житті суспільства як агенти змін у приватній та громадській сферах на місцевому, національному та глобальному рівнях через індивідуальні та колективні дії, спрямовані на вирішення актуальних екологічних проблем та запобігання виникненню нових, а також на досягнення стійких «здорових відносин» з навколишнім середовищем. Людину зі сформованою екологічною громадянськістю Європейська мережа еко-

логічної громадянськості визначає як громадянина, який має послідовний і достатній обсяг знань, а також необхідні навички, цінності, ставлення та компетентність для того, щоб мати можливість діяти на благо суспільства та брати активну участь як агент змін у суспільній сфері життя на місцевому, національному та глобальному рівнях, через індивідуальні та колективні дії, спрямовані на вирішення сучасних екологічних проблем та запобігання створенню нових екологічних проблем, ставлячи за мету сталий розвиток, а також розвиток здорових відносин з природою, враховуючи справедливість між поколіннями та всередині них (ENEC, 2018).

Отже, сьогодні все більшої актуальності набувають питання екологічної освіти, зокрема у напрямі формування екологічної громадянськості. Саме сформована екологічна громадянськість дозволяє молодим людям досліджувати екологічні проблеми, брати участь у їх вирішенні, а також у заходах, орієнтованих на покращення навколишнього середовища. У результаті молоді люди глибше розуміють проблеми довкілля та мають навички приймати обґрунтовані й відповідальні рішення.

Висновки. Підводячи підсумок, резюмуємо, що поняття екологічної громадянськості, беручи початок в минулому столітті з ідей американський учених-екологів Леопольда та Вільям Стаппа, в інтерпретації сучасних дослідників базується на розширенні традиційних уявлень про громадянськість на трьох рівнях: рівень приватної сфери (а не лише громадської); рівень постнаціональної спільноти (а не лише національної громади); рівень майбутніх поколінь на основі результатів діяльності минулих і теперішніх поколінь. Сформована екологічна громадянськість дозволяє людям досліджувати екологічні проблеми, брати участь у вирішенні цих проблем і вживати заходів для покращення навколишнього середовища. У результаті люди глибше розуміють проблеми навколишнього середовища та мають навички приймати обґрунтовані й відповідальні рішення.

Перспективу подальшої наукової розвідки у досліджуваній сфері вбачаємо у вивченні організаційно-педагогічних умов у вищій школі США, які забезпечують формування екологічної громадянськості студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Федоренко С. В. Теорія і методика формування гуманітарної культури студентів вищих навчальних закладів США. Дисертація на здобуття ступеня доктора педагогічних наук. Київ, 2017. 551 с.
2. Barry J. *Rethinking Green Politics*. London: Sage Publications, 1999. 291 p.
3. Barry J. *Vulnerability and Virtue: Democracy, Dependency, and Ecological Stewardship*. *Democracy and the Claims of Nature* / B. A. Minteer and B. P. Taylor. New York: Rowman & Littlefield, 2002. P. 133-152.
4. Barry J., Wissenburg M. *Sustaining Liberal Democracy. Ecological Challenges and Opportunities*. New York: Palgrave, 2001. 240 p.

5. Bell D. Liberal Environmental Citizenship. *Environmental Politics*. 2005. Vol. 14, № 2. P. 179-194.
6. Cao B. *Environment and Citizenship*. Milton Park: Routledge, 2015. 305 p.
7. Conard R. Aldo Leopold. *The Biographical Dictionary of Iowa*. University of Iowa Press Digital Editions, 2008.
8. Devine-Wright P. Think global, act local? The relevance of place attachments and place identities in a climate changed world. *Global Environmental Change*. 2013. Vol. 23, № 1. P. 61-69.
9. Dobson A. *Citizenship and the environment*. Oxford: Oxford University Press, 2003. 227 p.
10. Dobson A., Bell D. *Environmental Citizenship*. Cambridge, MA: MIT Press, 2006. 312 p.
11. Dobson A., Eckersley R. *Political Theory and the Ecological Challenge*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 261 p.
12. Dobson A., Valencia Saiz A. *Citizenship, Environment, Economy*. London: Routledge, 2007. 296 p.
13. ENEC. Defining "Environmental Citizen". URL: <https://enec-cost.eu/environmental-citizen/>
14. Gough A. For the Total Environment: Bill Stapp's Contribution to Environmental Education. *Australian Journal of Environmental Education*. 2001. Vol. 17. P. 19-24. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0814062600002391>
15. Hobson K. Competing Discourses of Sustainable Consumption: Does the "Rationalisation of Lifestyles" Make Sense? *Environmental Politics*. 2002. Vol. 11, № 2. P. 95-120.
16. Joppke Ch. The inevitable lightening of citizenship. *European Journal of Sociology. Archives européennes de sociologie*. 2010. Vol. 51, № 1. P. 9-32.
17. Leopold A. *A Sand County Almanac: And Sketches Here and There*. 2nd ed. Oxford University Press, 1968. 226 p.
18. Lewicka M. Place attachment: How far have we come in the last 40 years? *Journal of Environmental Psychology*. 2011. Vol. 31, № 3. P. 207-230.
19. Paehlke R. *Environmentalism and the Future of Progressive Politics*. New Haven: Yale University Press, 1989. 325 p.
20. Sagoff M. *The Economy of the Earth*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988. 280 p.
21. Scannell L., Gifford R. The psychology of place attachment. *Environmental Psychology: Principles and practice*. Colville, 2007. P. 272-300.
22. Smith M. J. *Ecologism: Towards Ecological Citizenship*. Buckingham: Open University Press, 1998. 107 p.
23. Stapp W. B. The Concept of Environmental Education. *Environmental Education*. 1969. Vol. 1, № 1. P. 30-31. DOI: <https://doi.org/10.1080/00139254.1969.10801479>

REFERENCES

1. Fedorenko, S. V. (2017). *Teoriya i metody formuvannya humanitarnoyi kultury studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv SSHA: dys. ... d-ra ped. nauk* [Theory and methods of formation of liberal humanistic culture of students of higher educational institutions of the USA: dissertation on gaining the scientific degree of Doctor of Education Sciences]. Kyiv. [in Ukrainian]
2. Barry, J. (1999). *Rethinking Green Politics*. London: Sage Publications.
3. Barry, J. (2002). Vulnerability and Virtue: Democracy, Dependency, and Ecological Stewardship. In B. A. Minteer, and B. P. Taylor (Eds.), *Democracy and the Claims of Nature* (pp. 133-152). New York: Rowman & Littlefield.
4. Barry, J., & Wissenburg, M. (2001). *Sustaining Liberal Democracy. Ecological Challenges and Opportunities*. New York: Palgrave.
5. Bell, D. (2005). Liberal Environmental Citizenship. *Environmental Politics*, 14(2), 179-194.
6. Cao, B. (2015). *Environment and Citizenship*. Milton Park: Routledge.
7. Conard, R. (2008). Aldo Leopold. In *The Biographical Dictionary of Iowa*. University of Iowa Press Digital Editions.
8. Devine-Wright, P. (2013). Think global, act local? The relevance of place attachments and place identities in a climate changed world. *Global Environmental Change*, 23(1), 61-69.
9. Dobson, A. (2003). *Citizenship and the environment*. Oxford: Oxford University Press.
10. Dobson, A., & Bell, D. (2006). *Environmental Citizenship*. Cambridge, MA: MIT Press.
11. Dobson, A., & Eckersley, R. (2006). *Political Theory and the Ecological Challenge*. Cambridge: Cambridge University Press.
12. Dobson, A., & Valencia Saiz, A. (2007). *Citizenship, Environment, Economy*. London: Routledge.
13. ENEC. (2018). Defining "Environmental Citizen". <https://enec-cost.eu/environmental-citizen/>
14. Gough, A. (2001). For the Total Environment: Bill Stapp's Contribution to Environmental Education. *Australian Journal of Environmental Education*, 17, 19-24. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0814062600002391>
15. Hobson, K. (2002). Competing Discourses of Sustainable Consumption: Does the 'Rationalisation of Lifestyles' Make Sense? *Environmental Politics*, 11(2), 95-120.
16. Joppke, Ch. (2010). The inevitable lightening of citizenship. *European Journal of Sociology. Archives européennes de sociologie*, 51(1), 9-32.
17. Leopold, A. (1968). *A Sand County Almanac: And Sketches Here and There*. 2nd Ed. Oxford University Press.
18. Lewicka, M. (2011). Place attachment: How far have we come in the last 40 years? *Journal of Environmental Psychology*, 31(3), 207-230.
19. Paehlke, R. (1989). *Environmentalism and the Future of Progressive Politics*. New Haven: Yale University Press.
20. Sagoff, M. (1988). *The Economy of the Earth*. Cambridge: Cambridge University Press.
21. Scannell, L., & Gifford, R. (2007). The psychology of place attachment. In R. Gifford (Ed.), *Environmental Psychology: Principles and practice* (pp. 272-300). Colville.
22. Smith, M. J. (1998). *Ecologism: Towards Ecological Citizenship*. Buckingham: Open University Press.
23. Stapp, W. B. (1969). The Concept of Environmental Education. *Environmental Education*, 1(1), 30-31. DOI: <https://doi.org/10.1080/00139254.1969.10801479>

УДК 378.011.3-051:[502+51+53+62](045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-41>

Аліна ДРОКІНА,
orcid.org/0000-0001-6943-1819
кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради
(Харків, Україна) alinka.drokina@ukr.net

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ STEM-ОСВІТИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ В УМОВАХ КВАЗІПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена проблемі професійної підготовки майбутніх учителів до реалізації STEM-освіти у початковій школі в умовах квазіпрофесійної діяльності.

У даній статті з'ясовано, що квазіпрофесійна діяльність майбутніх учителів початкової школи, організована в межах контекстного навчання, забезпечує ефективний перехід від власне навчальної (академічної) до навчально-професійної діяльності та створює сприятливі умови для формування у них готовності до здійснення інноваційної педагогічної діяльності, зокрема і в напрямку реалізації STEM-освіти.

Визначено, що квазіпрофесійна діяльність студентів педагогічного закладу вищої освіти, неодмінно має бути спрямована на найбільш реальне наближення навчальної діяльності до професійної, відтворюючи або імітуючи її, що дозволить майбутнім учителям ефективно оволодівати компетентностями, здобувати знання, уміння та навички в найбільш цікавому та зручному для засвоєння вигляді. Провідними формами такої навчальної роботи можуть бути імітаційні, рольові та ділові ігри, інсценування фрагментів уроків, завдання моделювання реальних проблемних ситуацій, квазіпрофесійні тренінги тощо.

Запропоновано тематику таких заходів для майбутніх учителів початкової школи з метою підтримки STEM-освіти: «STEM-пеорада: впровадження інновацій у початкову школу», «Батьківські збори: STEM-освіта та її переваги», «Творча лабораторія STEM-учителя початкової школи», «Педагогічне бюро: ідеї STEM-проектів для учнів 1–4 класів» тощо.

У представленій роботі зроблено акцент на тому, що участь здобувачів освіти у різних формах квазіпрофесійної діяльності сприяє накопиченню певного досвіду педагогічної роботи в умовах, максимально наближених до подальшої професійної діяльності. Окрім того, активне залучення майбутніх учителів початкової школи до зазначеної інновації забезпечує можливість на підсвідомому рівні набути певного досвіду майбутньої професії, у тому числі й у напрямі реалізації STEM-освіти у початковій школі.

Ключові слова: STEM-освіта, контекстне навчання, квазіпрофесійна діяльність, учитель початкової школи, підготовка учителів до реалізації STEM-освіти, професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи.

Alina DROKINA,
orcid.org/0000-0001-6943-1819
Candidate of Pedagogical Sciences,
Lecturer at the Department of Pedagogy, Psychology, Primary Education and Educational Management
Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy” of the Kharkiv Regional Council
(Kharkiv, Ukraine) alinka.drokina@ukr.net

PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS FOR THE IMPLEMENTATION OF STEM EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL IN THE CONDITIONS OF QUASI-PROFESSIONAL ACTIVITY

The article is devoted to the problem of professional training of future teachers for the implementation of STEM-education in primary school in the conditions of quasi-professional activity.

This article found out that the quasi-professional activity of future primary school teachers, organized within the framework of contextual learning, ensures an effective transition from actual educational (academic) to educational and professional activities and creates favorable conditions for forming their readiness to carry out innovative pedagogical activities, in particular, in the direction of implementing STEM-education.

It is determined that the quasi-professional activity of students of a pedagogical institution of higher education should certainly be aimed at the most realistic approximation of educational activities to professional ones, reproducing or imitating it, which will allow future teachers to effectively master competencies, acquire knowledge, skills and abilities in the most interesting and convenient form for mastering. The main forms of such educational work can be imitation,

role-playing and business games, staging of fragments of lessons, tasks of modelling real problem situations, quasi-professional trainings, etc.

The topics of the following events for future primary school teachers in order to support STEM-education are proposed: "STEM-teacher: introduction of innovations in primary school", "Parental meeting: STEM-education and its benefits", "Creative laboratory of STEM-teacher of primary school", "Pedagogical Bureau: ideas for STEM-projects for pupils of grades 1–4" etc.

In the presented work, emphasis is placed on the fact that the participation of education seekers in various forms of quasi-professional activity contributes to the accumulation of certain experience of pedagogical work in conditions as close as possible to further professional activity. In addition, the active involvement of future primary school teachers in the mentioned innovation provides an opportunity on a subconscious level to acquire certain experience of the future profession, including in the direction of implementing STEM-education in primary school.

Key words: *STEM-education, contextual learning, quasi-professional activity, primary school teacher, preparation of teachers for the implementation of STEM-education, professional training of future primary school teachers.*

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Удосконалення процесу професійної підготовки педагогічних кадрів виступає важливим напрямом у процесі реформування закладів вищої освіти в Україні. Сучасні тенденції розвитку освітньої сфери вимагають від ЗВО підготовки висококваліфікованих і конкурентоспроможних педагогів, які глибоко усвідомлюють свою соціальну відповідальність, вмотивовані щодо власного професійного розвитку, спроможні до ефективного впровадження інноваційних технологій.

Результати наукового пошуку свідчать, що однією з існуючих причин недостатнього рівня сформованості професійної компетентності у сучасних випускників, зокрема учителів-початківців досліджуваного нами фаху, є спрямованість традиційного навчання на засвоєння теоретичних знань, а не на набуття практичних навичок майбутньої фахової діяльності. За нашим переконанням, дана проблема може бути розв'язана завдяки активному залученню майбутніх учителів початкової школи до квазіпрофесійної діяльності як однієї з базових форм діяльності студентів на основі засад контекстного підходу (Дрокіна, 2020: 33).

Аналіз останніх джерел і публікацій. Різні питання реалізації STEM-освіти в нашій країні розглядали науковці О. Барна, О. Бутурліна, І. Василяшко, Н. Гончарова, Ю. Завалевський, О. Лозова, Н. Морзе, О. Коршунова, І. Пахомова, Н. Поліхун, І. Потапенко та ін. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи стала предметом напрацювань таких сучасних учених, як О. Бабакіна, Н. Бібік, І. Гавриш, О. Комар, А. Крамаренко, Н. Нікула, Л. Петриченко, О. Савченко, І. Упатова, Л. Хомич, О. Шквир та ін. Деякі аспекти реалізації квазіпрофесійної діяльності в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців вивчали дослідники А. Андреев, Т. Бочарникова, Л. Горяча, А. Каліченко, І. Коломієць, Т. Прокopenko, І. Синевич, Н. Тихонська, І. Упатова та ін.

Проте, незважаючи на значні напрацювання науковців, дослідження проблеми професійної підготовки учителя до впровадження STEM-освіти в початковій школі в умовах квазіпрофесійної діяльності у педагогічних та науково-методичних джерелах не знаходимо, тому вважаємо її актуальною та такою, що потребує нашого розгляду.

Мета статті полягає у теоретичному аналізі питання професійної підготовки майбутніх учителів до реалізації STEM-освіти у початковій школі в умовах квазіпрофесійної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Проблема підготовки майбутніх учителів початкової школи набула досить ґрунтовного висвітлення у вітчизняній науковій літературі, зокрема, у наукових працях О. Бабакіної, Н. Бібік, І. Гавриш, О. Комар, А. Крамаренко, Н. Нікули, Л. Петриченко, О. Савченко, І. Упатової, Л. Хомич, О. Шквир та ін.

Професійну підготовку майбутніх учителів початкової школи розуміємо як цілісну педагогічну систему, функціонування якої передбачає створення необхідних умов для розвитку особистості майбутнього вчителя на основі оволодіння необхідними для педагогічної діяльності знаннями, навичками й уміннями, розвитку професійно значущих якостей, що забезпечать максимальну ефективність їхньої педагогічної діяльності.

Зміст фахової підготовки вчителя для 1–4 класів в нашій державі визначається освітньою програмою, що визначають компетентності, предметні результати здобувачів освіти. Структурування змісту освітніх програм підготовки вчителя на різних рівнях здійснюється на основі стандартів вищої освіти у галузі знань «01 Освіта/Педагогіка» за відповідною спеціалізацією, що розробляються Міністерством освіти і науки України з урахуванням пропозицій галузевих державних органів, до сфери управління яких належать заклади освіти, і галузевих об'єднань, організацій роботодавців та затверджує їх за погодженням з Національним

агентством із забезпечення якості вищої освіти (Ничкало, Лук'янова, Хомич, 2021: 20–21).

Модернізація професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи потребує розгляду ефективних освітніх технологій, серед яких особливу увагу варто приділити технології контекстного навчання.

Технологію контекстного навчання у ЗВО вивчали вітчизняні сучасні вчені Н. Гузій, В. Желанова, О. Кіліченко, І. Упатова, Н. Шустова та ін. У освітньому дискурсі дане поняття розглядається «як послідовне моделювання предметного і соціального змісту майбутньої професійної діяльності здобувачів вищої освіти, за якого відбувається включення змісту навчання в контекст розв'язання важливих завдань професійної діяльності, її предметного та соціального контекстів» (Упатова, 2022: 29). У цьому аспекті слушною є думка В. Желанової в тому, що «провідна проблема контекстного навчання полягає в розв'язанні питання, як перейти від навчання до праці, маючи справу не з професійними реаліями, а з їхніми інформаційними, знаковими моделями й формами навчальної діяльності, тобто як перетворити знання з предмета навчальної діяльності на засіб регуляції професійної діяльності» (Желанова, 2013).

У процесі контекстного навчання за допомогою всієї системи форм, методів й засобів навчання, традиційних і нових, в освітній діяльності студентів послідовно моделюється предметний і соціальний зміст їхньої майбутньої професії. Отже, контекстне навчання – це форма активного навчання, призначена для впровадження у ЗВО, зорієнтована на професійно-педагогічну підготовку майбутніх фахівців і реалізована шляхом системного застосування професійного контексту, поступового насичення освітнього процесу елементами професійної діяльності (Балакірева, Богданова, Пальшкова та ін., 2023: 23)

«Методологія контекстного підходу складається із трьох базових форм організації освітньої діяльності: освітня діяльність академічного типу з провідною роллю лекцій і практичних занять; квазіпрофесійна діяльність, яка втілюється в ділових, рольових та імітаційних іграх, елективних курсах, тренінгах; освітньо-професійна діяльність (самостійна, індивідуальна, науково-дослідна робота студентів, педагогічна практика, виконання кваліфікаційних робіт)» (Балакірева, Богданова, Пальшкова та ін., 2023: 12).

У цьому аспекті, науковці Л. Горяча, Т. Прокопенко, І. Коломієць зазначають, що однією із форм контекстного навчання, коли за допомогою

усієї системи форм, методів і засобів навчання – традиційних та інноваційних – моделюється зміст та формується цілісне розуміння майбутньої професійної діяльності, є квазіпрофесійна діяльність (Горяча, Прокопенко, Коломієць, 2019: 98).

Квазіпрофесійна діяльність (квазі – від лат. *quasi* – якби, немов) виступає сполучною ланкою між власне навчальною (академічною) та навчально-професійною діяльністю. Цей процес характеризується формуванням досвіду використання навчальної інформації в ситуаціях, що імітують професійну діяльність. Використання у такий спосіб навчальної інформації дає можливість здобувачам освіти засвоїти і актуалізувати знання в контексті майбутньої професії, мотивує студентів навчатись, сприяє розвитку професійного мислення та набуттю досвіду реалізації отриманого об'єму теоретичних знань (Горяча, Прокопенко, Коломієць, 2019: 98).

Науковиця А. Каліченко влучно визначає такі дидактичні принципи, які мають бути покладені в основу моделювання ситуацій квазіпрофесійної діяльності для підготовки майбутніх фахівців: принцип індивідуалізації навчання; принцип гнучкості навчання; принцип вибірковості; принцип контекстності; принцип співпраці; принцип автономності (Каліченко, 2014: 74).

За нашим переконанням, квазіпрофесійна діяльність майбутніх учителів початкової школи, організована в межах контекстного навчання, неодмінно має бути спрямована на найбільш реальне наближення навчальної діяльності до професійної, відтворюючи або імітуючи її, що дозволить студентам максимально точно отримати знання в найбільш зручному для засвоєння вигляді (Дрокіна, 2020: 34).

Серед технологій, методів і прийомів, які є базовими для реалізації зазначеної інновації, слід зазначити такі: технологія випереджального навчання, технологія особистісно орієнтованого та диференційованого навчання, технологія поетапного формування інтелектуальних умінь (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація, систематизація тощо), педагогічні ігри, активні та інтерактивні методи і прийоми, методи розвитку критичного мислення, ІКТ (Упатова, 2022: 30).

Провідними формами такої навчальної роботи у педагогічному закладі вищої освіти можуть бути імітаційні, рольові та ділові ігри, інсценування фрагментів уроків, завдання моделювання реальних проблемних ситуацій, квазіпрофесійні тренінги тощо.

Імітаційні, рольові та ділові ігри в напрямі STEM-освіти для майбутніх учителів початкової

школи є ефективними інструментами для розвитку їхніх професійних навичок і підготовки до реальної педагогічної діяльності. Наприклад, для студентів педагогічного ЗВО рекомендуємо «змодельовувати» такі заходи: «STEM-педадра: впровадження інновацій у початкову школу», «Батьківські збори: STEM-освіта та її переваги», «Творча лабораторія STEM-учителя початкової школи», «Педагогічне бюро: ідеї STEM-проектів для учнів 1–4 класів» тощо. Такі ігри вмотивовують майбутніх фахівців до навчання шляхом виконання цікавих професійних завдань, а інколи й подолання специфічних труднощів фахового характеру. Окрім того, саме у такій ефективній формі в здобувачів педагогічної освіти формується здатність «емоційно прожити» певні педагогічні ситуації й набуті відповідного досвіду.

Методична доцільність інсценування фрагментів STEM-уроків полягає у «глибокому зануренні» студентів у майбутню професійну діяльність, що дозволяє майбутнім учителям краще зрозуміти специфіку викладання таких уроків, опанувати методики реалізації STEM-проектів у 1–4 класах, потренуватися у вирішенні можливих проблемних ситуацій, навчитися добирати відповідні засоби, методи і прийоми навчання тощо. Безумовно, все це допомагає студентам на підсвідомому рівні краще підготуватися до викликів сучасної освіти, де міждисциплінарні підходи та STEM-технології стають невід'ємною частиною освітнього процесу.

Включення студентів у моделювання реальних проблемних ситуацій дозволяє їм підготуватися до різних викликів, з якими вони можуть стикнутися в майбутній професійній діяльності, зокрема й при реалізації STEM-освіти. У такий спосіб здобувачі освіти навчаються застосовувати теоретичні знання для вирішення практичних проблем, що значно підвищує їхню готовність до реального викладання і взаємодії з учнями. Таке моделювання сприяє розвитку в них критичного мислення, креативності, вміння працювати в команді тощо.

Таким чином, головною перевагою вищезазначених форм роботи для майбутнього педагога є можливість «програти» будь-яку педагогічну ситуацію професійної діяльності з різних позицій учасників педагогічного процесу (вчителя, учня, батьків, адміністрації школи, колег), що дозволить глибше зрозуміти психологію її учасників, й на підсвідомому рівні набуті певного досвіду професійної діяльності (Дрокіна, 2020: 34).

Як показує практика, у процесі проходження квазіпрофесійних тренінгів студенти із захопленням опановують навички використання ефективних STEM-інструментів, зокрема VR та AR техно-

логії, освітню робототехніку, 3D-принтери, сучасні платформи для програмування. Завдяки практичному використанню такого ефективного інструментарію, майбутні педагоги здобувають упевненість у своїх професійних навичках, що позитивно вплине на їхню педагогічну діяльність. Крім того, такі тренінги сприяють розвитку комунікаційних навичок, адже студенти часто працюють у групах, обмінюються ідеями та створюють спільні проекти, що є важливим аспектом сучасної освіти.

Цілоком погоджуємося з І. Упатовою, яка зазначає, що «ефективними засобами реалізації зазначеної інновації є: підручники, навчально-методичні посібники практичного спрямування, текстово-графічні (опорні схеми, таблиці) та дидактико-методичні матеріали, демонстраційні предмети і матеріали, інформаційні ресурси інтернету, технологічні карти уроків, періодичні видання, методичні розробки учителів, аудіовізуальні засоби навчання (педагогічні кінофрагменти, відеотека уроків) тощо» (Упатова, 2022: 31).

Важливо зазначити, що дистанційна форма навчання ще більше уможливує проведення для майбутніх педагогів онлайн STEM-експедицій, віртуальних екскурсій в STEM-лабораторії чи дослідницькі центри. У такий спосіб студенти отримують можливість ознайомитися з STEM-технологіями, що дозволяє їм на практиці побачити, як наука, технології, інженерія та математика інтегруються в цікаві проекти та дослідження. Такі віртуальні заходи сприяють розвитку цифрової грамотності, що нині виступає важливим аспектом якісної професійної підготовки учителя. Безумовно, в процесі квазіпрофесійної діяльності необхідно залучати студентів до опанування сучасних цифрових інструментів, адже це також значно підвищує їхню готовність до подальшої роботи в різних освітніх форматах.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, квазіпрофесійна діяльність майбутніх учителів початкової школи, організована в межах контекстного навчання, забезпечує ефективний перехід від власне навчальної (академічної) до навчально-професійної діяльності та створює сприятливі умови для формування у них готовності до здійснення інноваційної педагогічної діяльності, зокрема і у напрямку реалізації STEM-освіти.

Квазіпрофесійна діяльність студентів педагогічного ЗВО, неодмінно має бути спрямована на найбільш реальне наближення навчальної діяльності до професійної, відтворюючи або імітуючи її, що дозволить майбутнім учителям ефективно оволодівати компетентностями, здобувати знання,

уміння та навички у найбільш цікавому та зручному для засвоєння вигляді.

Участь здобувачів освіти в різних формах квазіпрофесійної діяльності сприяє накопиченню в них досвіду педагогічної роботи в умовах, максимально наближених до подальшої професійної діяльності. Окрім того, активне залучення майбутніх учителів початкової школи до зазначеної

інновації забезпечує можливість на підсвідомому рівні набути певного досвіду майбутньої професії, а також значно сприяє розвитку індивідуального стилю педагогічної діяльності.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо в дослідженні питання підготовки майбутніх учителів початкової школи до впровадження освітньої робототехніки у напрямі реалізації STEM-освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев А. М., Тихонська Н. І. Квазіпрофесійна діяльність як важливий компонент підготовки майбутнього вчителя фізики в університеті. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2021. Вип. 81. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. С. 14–17. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/35251>
2. Горяча Л. О., Прокопенко Т. С., Коломієць І. В. Квазіпрофесійна діяльність студентів як форма оволодіння професійними компетентностями. *Шляхи удосконалення підготовки фармацевтів* : матеріали Всеукр. дистанційної наук.-метод. конф., м. Харків, 22 квіт. 2019 р. Харків : Коледж НФаУ, 2019. С. 98–99.
3. Дрокіна А. С. Квазіпрофесійна діяльність як ефективний чинник забезпечення педагогічної взаємодії в процесі підготовки майбутніх вчителів початкової школи. *Міждисциплінарні наукові дослідження: особливості та тенденції*: матер. міжнар. наук. конф. (4 грудня 2020 року). Чернігів, Україна: МЦНД. С. 33–35.
4. Желанова В. В. Контекстне навчання майбутнього вчителя початкових класів: теорія та технологія : монографія. Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ : Вид-во «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 505 с.
5. Каліченко А. І. Особливості моделювання ситуацій квазіпрофесійної діяльності у вищій школі. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Вінниця, 2014. Вип. 42. С. 70–75. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_pp_2014_42\(2\)_20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_pp_2014_42(2)_20)
6. Контекстний підхід у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи : звіт про науково-дослідну роботу (заклучний) / В. Балакірева, І. Богданова, І. Пальшкова, К. Віщукаєва, Л. Колбіна, В. Леонова, О. Паскаль, М. Скоромна, Ю. Шпаларенко, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2023. 35 с.
7. Ничкало Н., Лук'янова Л., Хомич Л. Професійна підготовка вчителя: українські реалії, зарубіжний досвід: наук.-аналіт. доп. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України; За ред. В. Кременя – Київ : Вид-во ТОВ «Юрка Любченка». 2021. 54 с.
8. Упатова І. П. Квазіпрофесійна дидактико-методична підготовка майбутніх учителів. *Фахова передвища освіта*. Вип. 4. 2022. С. 29–31. URL : http://repository.khpa.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/3748/1/Upatova_st2.pdf

REFERENCES

1. Andriev A. M., Tykhonska N. I. (2021). Kvaziprofesiina diialnist yak vazhlyvyi komponent pidhotovky maibutnoho vchytelia fizyky v universyteti [Quasi-professional activity as an important component of training a future teacher of physics at the university]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Dragomanova*. Vyp. 81. Serii 5. Pedagogichni nauky: realii ta perspektyvy. S. 14–17. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/35251> [in Ukrainian].
2. Horiacha L. O., Prokopenko T. S., Kolomiets I. V. (2019). Kvaziprofesiina diialnist studentiv yak forma ovobodinnia profesiinymy kompetentnostiamy [Quasi-professional activity of students as a form of acquiring professional competences]. *Shliakhy udoskonalennia pidhotovky farmatsevtiv* : materialy vseukr. dystantsiinoi nauk.-metod. konf., m. Kharkiv, 22 kvit. 2019 r. Kharkiv : Kolledzh NFaU. S. 98–99 [in Ukrainian].
3. Drokina A. S. (2020). Kvaziprofesiina diialnist yak efektyvnyi chynnyk zabezpechennia pedagogichnoi vzaiemodii v protsesi pidhotovky maibutnikh vchyteliv pochatkovoii shkoly [Quasi-professional activity as an effective official of ensuring pedagogical interaction in the process of preparing future teachers of the primary school]. *Mizhdystyplinarni naukovyi doslidzhennia: osoblyvosti ta tendentsii: mater. mizhnar. nauk. konf.* (4 hrudnia 2020 roku). Chernihiv, Ukraina: MTsND. S. 33–35 [in Ukrainian].
4. Zhelanova V. V. (2013). Kontekstne navchannia maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv: teoriia ta tekhnolohiia [Context of the future reader of cob classes: theory and technology] : monohrafiia. Derzh. zakl. «Luhan. nats. un-t imeni Tarasa Shevchenka». Luhansk : Vyd-vo «LNU imeni Tarasa Shevchenka». 505 s. [in Ukrainian].
5. Kalichenko A. I. (2014). Osoblyvosti modeliuvannia sytuatsii kvaziprofesiinoi diialnosti u vyshchii shkoli [Peculiarities of modeling situations of quasi-professional activity]. *Naukovizapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedagogichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho*. Vinnytsia. Vyp. 42. S. 70–75. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_pp_2014_42\(2\)_20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_pp_2014_42(2)_20) [in Ukrainian].
6. Kontekstnyi pidkhid u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv pochatkovoii shkoly [Contextual approach in professional training of future primary school teachers]: zvit pro nauково-doslidnu robotu (zakliuchnyi) (2023) / V. Balakirieva, I. Bohdanova, I. Palshkova, K. Vitsukaieva, L. Kolbina, V. Leonova, O. Paskal, M. Skoromna, Yu. Shpaliarenko, Derzhavnyi zaklad «Pivdenoukrainskyi natsionalnyi pedagogichnyi universytet imeni K. D. Ushynskoho». 35 s. [in Ukrainian].
7. Nychkalo N., Lukianova L., Khomych L. (2021). Profesiina pidhotovka vchytelia: ukrainski realii, zarubizhnyi dosvid [Professional teacher training: Ukrainian realities, foreign experience]: nauk.-analit. dop. / Nats. akad. ped. nauk Ukrainy, In-t ped. osvity i osvity doroslykh imeni Ivana Ziaziona NAPN Ukrainy; Za red. V. Kremenia – Kyiv : Vyd-vo TOV «Jurka Liubchenka». 54 s. [in Ukrainian].
8. Upatova I. P. (2022). Kvaziprofesiina dydaktyko-metodychna pidhotovka maibutnikh uchyteliv [Quasi-professional didactic and methodical training of future teachers]. *Fakhova peredvyshcha osvita*. Vyp. 4. 2022. S. 29–31. URL: http://repository.khpa.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/3748/1/Upatova_st2.pdf [in Ukrainian].

УДК 378.147:811.111:37.091.3

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-42>

Жанна БАБ'ЯК,

orcid.org/0000-0002-3205-0112

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри української та іноземних мов
Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя
(Тернопіль, Україна) *b.janna73@gmail.com*

Олена ДУДАР,

orcid.org/0009-0005-2438-4322

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та іноземних мов
Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя
(Тернопіль, Україна) *olena.dudar28@gmail.com*

Наталія ЩУР,

orcid.org/0000-0003-3119-6643

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української та іноземних мов
Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя
(Тернопіль, Україна) *natalya.schur@ukr.net*

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ (ESP) У ВИЩІЙ ШКОЛІ: ПРОЄКТНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ

У сучасному світі, де англійська мова є ключовим засобом міжнародного спілкування, професійне володіння нею стає важливою умовою успішної кар'єри в багатьох сферах. Викладання англійської мови професійного спрямування має особливе значення, оскільки дозволяє студентам ефективно взаємодіяти в професійному контексті. Проте традиційні підходи до викладання цієї дисципліни не завжди відповідають викликам сучасного освітнього процесу, тому виникає необхідність оновлення змісту навчання та впровадження інноваційних методів.

Мета статті – розглянути можливості використання елементів курсу «Проектного менеджменту» для викладання дисципліни «Англійська мова професійного спрямування» у закладах вищої освіти шляхом застосування методу проєктів.

Для досягнення поставленої мети використовувалися аналітичні методи дослідження: аналіз наукових джерел щодо викладання англійської мови професійного спрямування, порівняння традиційних та інноваційних підходів у навчанні, а також метод кейс-стаді для вивчення досвіду впровадження проєктного менеджменту в різних закладах вищої освіти.

Дослідження показало, що проєктний підхід сприяє значному підвищенню рівня мотивації студентів та ефективному залученню їх до навчального процесу. Студенти отримують можливість застосовувати на практиці отримані знання з англійської мови для написання міжнародних проєктів, ефективно працювати у командах, розподіляти завдання та керувати часовими і фінансовими ресурсами.

Висновки підкреслюють важливість поєднання лінгвістичних і професійних навичок у сучасній освіті, зокрема через інтеграцію елементів курсу «Проектний менеджмент» у зміст дисципліни «Англійська мова професійного спрямування» та впровадження інноваційних методів, таких як метод проєктів. Це дозволяє не лише підвищити якість викладання, але й зробити навчальний процес більш адаптованим, орієнтованим на практичні результати, що є основним чинником успіху студентів у їхній майбутній професійній діяльності.

***Ключові слова:** професійна підготовка, інноваційні технології навчання, ринок праці, міжнародне середовище, сучасні фахівці.*

Zhanna BABIAK,*orcid.org/0000-0002-3205-0112**PhD in Pedagogy, Associate Professor,**Head of the Ukrainian and Foreign Languages Department**Ternopil Ivan Puluj National Technical University**(Ternopil, Ukraine) b.janna73@gmail.com***Olena DUDAR,***orcid.org/0009-0005-2438-4322**PhD in Philology,**Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Languages**Ternopil Ivan Puluj National Technical University**(Ternopil, Ukraine) olena.dudar28@gmail.com***Nataliia SHCHUR,***orcid.org/0000-0003-3119-6643**Candidate of Pedagogical Sciences,**Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Languages**Ternopil Ivan Puluj National Technical University**(Ternopil, Ukraine) natalya.schur@ukr.net*

INNOVATIVE METHODS OF TEACHING THE ENGLISH FOR SPECIAL PURPOSES (ESP) IN A HIGHER SCHOOL: PROJECT MANAGEMENT

In today's world, where the English language is a key means of international communication, its professional command is becoming an important condition for a successful career in many fields. Teaching the English for Special Purposes (ESP) is of particular importance, as it allows students to effectively interact in a professional context. However, traditional approaches to teaching this course do not always meet the challenges of the modern educational process, so there is a need to update course content and to introduce innovative methods.

The purpose of the article is to consider the possibilities of using elements of the project management course for effective teaching of the ESP course in higher educational institutions.

Analytical research methods were used to achieve the goal: analysis of scientific sources on teaching English for special use, comparison of traditional and innovative approaches to education, as well as the case study method for studying the experience of implementing project management in various educational institutions.

The study showed that the project approach contributes to a significant increase in the level of motivation of students and their effective involvement in the educational process. Students get the opportunity to apply the acquired knowledge of the English language in practice to write international projects, work effectively in teams, distribute tasks and manage time and financial resources.

The findings highlight the importance of combining linguistic and professional skills in modern education, particularly by integrating the elements of the "Project Management" course into the ESP content and through the implementation of innovative methods, such as the project method. This allows not only to improve the quality of teaching, but also to make the educational process more suitable, focused on practical results, which is the main factor in the success of students in their future professional activities.

***Key words:** professional training, innovative learning technologies, labor market, international environment, modern specialists.*

Постановка проблеми. Сьогодні викладання англійської мови професійного спрямування у вищій школі набуває важливого значення, оскільки має місце тісна інтеграція між освітніми системами та ринком праці. Для успішної діяльності в міжнародному середовищі сучасні фахівці повинні володіти англійською мовою на високому рівні незалежно від обраної професії. Саме тому підготовка студентів у закладах вищої освіти вимагає нових підходів до навчання, які б дозволили максимально адаптувати їх до реальних потреб ринку праці.

Однак традиційні методи викладання часто не відповідають вимогам часу, оскільки орієнтовані здебільшого на заучування мовних структур і стандартних фраз, а не на розвиток навичок практичного використання мови у професійній діяльності. У цьому контексті виникає необхідність впровадження інноваційних підходів, таких як метод проєктного менеджменту, який дозволяє інтегрувати навчання англійської мови із реальними робочими ситуаціями та професійною діяльністю.

Проектний менеджмент як метод викладання ESP дозволяє студентам активно застосовувати

англійську мову у процесі роботи над проектами, що моделюють реальні професійні завдання. Такий підхід сприяє не лише вдосконаленню мовних навичок, але й розвитку критичного мислення, комунікаційних здібностей та здатності до вирішення складних проблем. Крім того, він дозволяє студентам працювати в команді, що є важливою складовою сучасної професійної діяльності.

Проте впровадження проектного менеджменту у викладання англійської мови професійного спрямування стикається з низкою викликів. Серед них – необхідність у розробці спеціалізованих навчальних матеріалів, що відповідали б як вимогам мовної підготовки, так і потребам конкретних професійних напрямів. Також важливим є питання підготовки викладачів, які повинні володіти як фаховими знаннями у галузі проектного менеджменту, так і високим рівнем мовної підготовки для ефективного викладання ESP.

Таким чином, проблема полягає у пошуку інноваційних рішень для вдосконалення процесу викладання англійської мови професійного спрямування у вищій школі, що дозволило б підготувати студентів до роботи в умовах глобалізованого світу.

Аналіз досліджень. Впродовж останніх років значна кількість наукових робіт була присвячена саме інноваційним методам викладання ESP. Так, у дослідженнях Аніщенко В. М., Артюшина М. В., Герлянд Т. М. (Аніщенко, 2019) наголошується на тому, що традиційні методи, хоча і залишаються базовими, вже не повною мірою відповідають потребам сучасного студентства, особливо в контексті розвитку цифрових технологій та глобалізації професійних ринків. У роботі зазначається, що студенти прагнуть навчання, яке максимально пов'язане з їхньою майбутньою професійною діяльністю.

У свою чергу, Юдіна О. В. (Юдіна, 2016) пропонує застосування проектного підходу, вважаючи його дієвим інструментом для розвитку як мовних, так і професійних компетенцій. Він відзначає, що такий підхід дозволяє студентам не тільки здобувати знання, а й застосовувати їх на практиці, що, у свою чергу, підвищує рівень мотивації та зацікавленості у навчанні.

Інші дослідники Олійниченко О. В. (Олійниченко, 2019) та Костенко О., Япринець Т. С. (Костенко, Япринець, 2021) акцентують увагу на важливості командної роботи. Вони наголошують на тому, що вміння співпрацювати у групі є надзвичайно цінним.

Мета статті – огляд інноваційних методів викладання англійської мови професійного спря-

мування у вищій школі. Дослідження спрямоване на вивчення того, як впровадження проектного підходу може сприяти покращенню мовних навичок студентів та їхньої готовності до професійної діяльності у міжнародному середовищі.

Завдання дослідження:

– дослідити існуючі підходи до викладання англійської мови професійного спрямування у закладах вищої освіти;

– визначити особливості та переваги застосування проектного менеджменту як методу викладання ESP;

– надати рекомендації щодо вдосконалення методів викладання ESP у вищій школі з використанням проектного підходу.

Виклад основного матеріалу. Викладання англійської мови професійного спрямування (ESP) у закладах вищої освіти традиційно базується на декількох основних підходах, які допомагали студентам ефективно опанувати специфічну лексику та навички, необхідні для їхньої професійної діяльності. До таких методів належать граматико-перекладний метод, комунікативний підхід, аудіо-лінгвістичний метод та кейс-стаді.

Граматико-перекладний метод є одним із найбільш розповсюджених підходів. Його призначення в тому, щоб формувати навички граматики та перекладу текстів. Хоча цей метод допомагає зрозуміти структуру мови, він часто не забезпечує достатнього рівня володіння комунікативними навичками, вкрай необхідними для професійного спілкування.

Комунікативний підхід спрямований на розвиток навичок усного мовлення та аудіювання. Цей метод отримав широке розповсюдження через орієнтацію на застосування мови в реальних ситуаціях. Його слабким місцем є те, що він не може повною мірою охоплювати специфіку професійної термінології, що важливо в контексті ESP.

Аудіо-лінгвістичний метод фокусується на слуховій пам'яті та повторенні. Студенти повторюють структури речень та фрази, що сприяє розвитку автоматизму у використанні мови. Проте, через те, що цей метод не завжди залучає активне мислення, він може бути обмеженим у навчанні складних концепцій та абстрактних понять, часто важливих у бізнес-середовищі.

Кейс-стаді, або метод аналізу конкретних ситуацій, дозволяє студентам працювати з реальними прикладами з їхньої майбутньої професійної діяльності. Цей підхід розвиває аналітичні здібності та навички вирішення проблем, що є важливими в діловому світі. Проте його впровадження вимагає ретельної підготовки з боку викладача та

наявності актуальних матеріалів, адаптованих до рівня знань студентів.

Таким чином, традиційні методи викладання ESP мають свої сильні сторони, однак їхні недоліки, особливо в контексті швидких змін у діловій комунікації, роблять необхідним пошук інноваційних підходів, які могли б краще відповідати сучасним потребам студентів та ринку праці.

Одним із таких інноваційних методів є інтеграція курсу «Проектний менеджмент» у процес викладання англійської мови професійного спрямування, що дозволяє значно розширити межі традиційного навчання та стимулює студентів до активного залучення в навчальний процес (Костенко, 2021: 88). Цей підхід до викладання ESP полягає в тому, що студенти опановують мовні навички через підготовку та участь у реальних проєктах. Основна мета – залучення студентів до практичної діяльності, яка відповідає їхнім професійним інтересам, що робить навчання більш актуальним та мотивуючим.

Цей підхід дозволяє студентам не тільки поглиблювати знання англійської мови, але й опанувати комплекс професійних компетенцій, які необхідні для успішної роботи в їхніх спеціальностях. Наприклад, підготовка проєктів з аналізу ринку або створення бізнес-планів допомагає поєднувати мовні знання з практичними навичками ведення ділових комунікацій, письмових звітів та переговорів англійською мовою.

Проектний підхід також сприяє формуванню самостійності та відповідальності у студентів, оскільки вони самі планують свою роботу, організують процес виконання завдань і контролюють досягнення результатів. У таблиці 1 наведено порівняння традиційного та проєктного підходу.

Очевидно, що проєктний підхід не лише спрямований на вдосконалення мовних навичок, а й на формування професійних компетенцій, які є ключовими для успіху в сучасному професійному середовищі. Однак, щоб повністю зрозуміти переваги цього підходу, варто розглянути його вплив на навчальний процес більш детально.

Аналіз робіт інших авторів дозволяє зробити висновок про те, що проєктний менеджмент має низку переваг, які роблять його ефективним інструментом для вивчення англійської мови у контексті професійної комунікації.

Один з основних плюсів інтеграції курсу «Проектний менеджмент» у процес викладання ESP – це можливість для студентів опанувати одразу дві ключові навички – мовні та управлінські. Проєктний менеджмент як навчальна дисципліна охоплює планування, організацію, контроль та завершення проєктів, що тісно пов'язано з ефективною комунікацією. Цей підхід дозволяє адаптувати мову до конкретних професійних ситуацій, наприклад, ведення переговорів, написання звітів та обміну інформацією в контексті проєктної діяльності. Вивчення англійської мови таким чином стає більш релевантним і корисним для майбутньої кар'єри студентів, оскільки вони зіштовхуються з реальними викликами ще на етапі навчання.

Оскільки проєктні завдання стосуються конкретних професійних ситуацій і мають практичну цінність, студенти часто виявляють більшу мотивацію до виконання таких завдань. Вони бачать результат своєї праці і розуміють, як ці знання знадобляться їм у реальній роботі. Це значно підвищує їхню зацікавленість у вивченні англійської мови та активність під час занять (Хайруліна, 2023).

Робота над проєктами вимагає від студентів не тільки застосовувати вже набуті знання, але й самостійно шукати рішення, аналізувати різні варіанти виконання завдань. Це сприяє розвитку критичного мислення, яке є важливим навиком у будь-якій професійній діяльності.

У реальному професійному середовищі вміння працювати в команді та ефективно спілкуватися є невід'ємними складовими успіху. Виконання проєктних завдань у групах допомагає студентам вивчати не лише англійську мову, але й удосконалити свої навички співпраці та комунікації. Це готує їх до реальних умов роботи, де взаємодія з колегами є обов'язковою.

Таблиця 1

Порівняння традиційного та проєктного підходів

Параметр	Традиційний підхід	Проектний підхід
Основний фокус	Переважно теоретичні знання	Практичне застосування знань
Роль викладача	Основне джерело інформації	Фасилітатор, керівник процесу
Активність студентів	Пасивна участь, сприйняття матеріалу	Активна участь, ініціатива у виконанні завдань
Взаємодія студентів	Індивідуальна робота або мінімальна взаємодія	Групова робота, колективне вирішення завдань
Результат навчання	Оцінка за тести або контрольні роботи	Оцінка за виконання реальних проєктів
Застосування знань	Обмежене або теоретичне	Орієнтоване на реальні професійні завдання

Джерело: складено авторами на основі (Щербина, 2014; Конопляник, 2018: 106)

Завдяки проєктному менеджменту викладачі можуть адаптувати завдання під конкретні професійні потреби студентів, що робить процес навчання більш індивідуалізованим. Це дозволяє врахувати інтереси та професійні амбіції кожного студента, що підвищує його особисту мотивацію до навчання. Порівняння переваг традиційного та проєктного підходів наведено в таблиці 2.

На основі розглянутих переваг проєктного менеджменту, важливо також навести приклади його успішного застосування в навчальному процесі, як в українських, так і закордонних закладах вищої освіти. Практичні кейси демонструють, як цей підхід допомагає студентам не лише вдосконалювати мовні навички, але й набувати необхідного досвіду для майбутньої професійної діяльності. Одним із яскравих прикладів успішного впровадження проєктного менеджменту в Україні є співпраця між Київським національним університетом імені Тараса Шевченка та низкою провідних компаній у сфері ІТ (Університет співпрацюватиме, 2021). Студенти, що вивчають англійську мову для професійного спілкування в цій сфері, працюють над реальними проєктами, наданими компаніями. Такі проєкти передбачають створення технічної документації, підготовку презентацій або комунікацію з англійськими партнерами, що дозволяє студентам застосовувати свої знання на практиці і водночас здобувати важливий професійний досвід.

Ще одним прикладом є застосування проєктного підходу у Львівській політехніці, де студенти мають можливість виконувати міждисциплінарні проєкти, котрі об'єднують знання з кількох професійних сфер. Наприклад, студенти факультету економіки та управління бізнесом працюють над проєктами, пов'язаними із розробкою бізнес-стратегій для англійськомовних ринків. Виконання таких завдань не лише покращує мовні навички, а й дає

зможу застосувати економічні знання в реальному контексті (Співпраця, 2024).

З міжнародного досвіду варто згадати університет Астон у Великій Британії, де студенти факультету бізнесу та менеджменту беруть участь у проєктах із аналізу ринку, підготовки звітів для міжнародних клієнтів і розвитку маркетингових стратегій для англійськомовних компаній. Це допомагає студентам розвинути мовні навички та адаптуватися до реальних вимог професійного середовища.

Таблиця 3, наведена нижче, допоможе краще структурувати інформацію та виділити ключові особливості застосування цього підходу.

Незважаючи на очевидні переваги інтеграції курсу «Проєктний менеджмент» у процес викладання дисципліни «Англійська мова професійного спрямування», його впровадження не завжди проходить легко. Викладачі зіштовхуються з різними труднощами, які можуть впливати на ефективність застосування цього підходу. Важливо не лише розуміти ці виклики, але й шукати шляхи їх подолання, щоб забезпечити оптимальні умови для навчання. Розглянемо їх детальніше.

Відсутність методологічних матеріалів. Однією з основних проблем є відсутність готових методичних матеріалів, які б інтегрували елементи проєктного менеджменту в навчальні програми з англійської мови. Більшість підручників та навчальних посібників не враховують специфіку проєктного підходу, тому викладачам доводиться самостійно адаптувати або створювати матеріали для поєднання обох дисциплін. Це вимагає додаткового часу та зусиль, що може знижувати ефективність впровадження нових методів.

Різний рівень підготовки студентів. У реальних умовах викладачам часто доводиться працювати з групами, де студенти можуть мати різний рівень знань як у сфері англійської мови, так і в сфері проєктного менеджменту. Це створює додаткові

Таблиця 2

Порівняння переваг традиційного та проєктного підходів

Критерій	Традиційний підхід	Проєктний підхід
Мотивація студентів	Часто обмежена вимогою складання іспитів	Висока завдяки практичній спрямованості
Реалістичність завдань	Теоретичні, віддалені від професійної реальності	Завдання максимально наближені до професійної діяльності
Розвиток критичного мислення	Обмежений через відсутність практичних викликів	Сприяє пошуку нових рішень та прийняттю самостійних рішень
Командна робота та співпраця	В основному індивідуальна робота	Сприяє розвитку навичок групової взаємодії
Індивідуалізація навчання	Обмежена, однакові завдання для всіх	Можливість адаптації до потреб кожного студента
Підготовка до реальної професійної діяльності	Обмежена, часто абстрактна	Висока завдяки реальним завданням

Джерело: складено авторами на основі (Гнатик, Фодор, 2023: 113–115)

труднощі при викладанні, оскільки одні студенти можуть легко засвоювати матеріал, тоді як інші відчуватимуть складнощі в оволодінні як мовними навичками, так і управлінськими компетенціями.

Недостатній рівень технічної підготовки. Для ефективної інтеграції курсу проєктного менеджменту необхідне використання спеціалізованих інструментів, таких як програми для управління проєктами (наприклад, Microsoft Project, Trello, Asana). Однак не всі студенти мають достатні технічні навички для роботи з такими інструментами, що може затримувати процес навчання.

Складність оцінювання. Оцінка роботи студентів за проєктним методом може бути викликом. Викладачі повинні оцінювати не лише кінцевий продукт, а й процес його створення, рівень співпраці між учасниками групи, а також професійні

навички, які студенти здобули в процесі виконання проєкту. Це вимагає об'єктивного підходу та чітких критеріїв оцінки, які часто бувають суб'єктивними або важкими для встановлення.

Низька мотивація студентів. Студенти, котрі звикли до традиційних методів викладання, можуть відчувати психологічний опір до проєктного підходу, який вимагає більшої активної участі, самостійності та відповідальності. Це може створювати бар'єри для ефективної реалізації навчальних завдань.

У таблиці 4 запропоновані практичні рішення для подолання бар'єрів, що виникають при інтеграції проєктного менеджменту у процес викладання ESP.

Зважаючи на виявлені труднощі в інтеграції курсу «Проєктний менеджмент» у процес викла-

Таблиця 3

Приклади успішного застосування проєктного менеджменту у навчальному процесі в українських та закордонних закладах вищої освіти

Навчальний заклад	Проєктний підхід	Основні результати для студентів	Особливості застосування
Київський національний університет імені Тараса Шевченка	Співпраця з IT-компаніями для виконання реальних проєктів (документація, презентації, комунікація)	Покращення англійських навичок; здобуття професійного досвіду в реальних умовах роботи з іноземними партнерами	Орієнтованість на IT-сектор, реальні проєкти від індустриальних партнерів
Національний університет «Львівська політехніка»	Міждисциплінарні проєкти (економіка, бізнес, англійські ринки)	Поєднання професійних знань з англійською мовою; здатність працювати на міжнародних ринках	Підхід, що інтегрує економічні знання та мовні навички, орієнтовані на бізнес-середовище
Університет Астон (Великобританія)	Аналіз ринків, підготовка звітів, маркетингові стратегії для міжнародних клієнтів	Розвиток мовних навичок у реальних бізнес-кейсах; адаптація до міжнародних професійних стандартів	Тісна інтеграція мовної підготовки з професійними бізнес-завданнями

Джерело: складено авторами на основі (Університет співпрацюватиме; Співпраця)

Таблиця 4

Труднощі використання проєктного менеджменту у процесі викладання ESP та напрями їх подолання

Труднощі	Шляхи подолання
Відсутність методологічних матеріалів	Розробка та використання спеціалізованих матеріалів, що враховують як мовні, так і управлінські аспекти, а також співпраця між викладачами англійської мови та фахівцями з проєктного менеджменту для створення міждисциплінарних навчальних програм.
Різний рівень підготовки студентів	Використання диференційованого підходу до навчання, який передбачає поділ завдань за рівнем складності та використання додаткових ресурсів для підтримки студентів з нижчим рівнем підготовки. Крім того, важливо стимулювати взаємодію студентів через роботу в змішаних групах, де більш досвідчені учасники можуть допомагати тим, хто потребує підтримки.
Недостатній рівень технічної підготовки	Організація додаткових навчальних занять або семінарів з основ роботи з програмним забезпеченням для управління проєктами, а також надання доступу до простих у використанні інструментів, які можуть слугувати стартовою платформою для студентів з обмеженими технічними навичками.
Складність оцінювання	Введення чітких критеріїв оцінки кожного етапу роботи, оцінка участі в командній роботі, організація етапів зворотного зв'язку протягом усього проєкту.
Низька мотивація студентів	Створення позитивної мотивації через застосування реальних кейсів, які показують практичну значущість отриманих знань.

Джерело: власна розробка авторів

дання дисципліни «Англійська мова професійного спрямування», важливо зосередити увагу на розробці рекомендацій, які сприятимуть підвищенню ефективності навчального процесу. Ці рекомендації можуть допомогти викладачам краще адаптувати свої методи до вимог сучасної освіти, забезпечуючи студентам можливість здобути як мовні, так і професійні компетенції. Зокрема, це:

Підвищення мотивації через гейміфікацію навчання. Використання елементів гейміфікації в проєктній роботі може значно підвищити мотивацію студентів. Наприклад, можна впровадити систему нагород, змагань між групами або індивідуальними учасниками. Це дозволить перетворити процес навчання на цікаву та динамічну діяльність, що стимулюватиме студентів до активнішої участі.

Забезпечення індивідуального підходу. Враховуючи різноманітні групи студентів, важливо адаптувати проєкти під індивідуальні потреби кожного учасника. Викладачі можуть створювати різноманітні завдання, що дозволить кожному студенту працювати над проєктом відповідно до свого рівня володіння мовою. Це також сприятиме більш рівномірному розподілу навантаження у командній роботі.

Постійний зворотний зв'язок та підтримка. Успішне впровадження проєктного підходу багато в чому залежить від активної участі викладача на всіх етапах роботи над проєктом. Важливо забезпечувати регулярний зворотний зв'язок, щоб студенти могли вчасно коригувати свою роботу, а також отримувати підтримку та поради з боку викладача. Це допоможе уникнути ситуацій, коли студенти залишаються сам на сам із складними завданнями.

Використання сучасних технологій. Сучасні цифрові інструменти можуть значно полегшити

впровадження проєктного підходу. Наприклад, платформи для спільної роботи, такі як Google Docs або Trello, можуть допомогти студентам координувати свої зусилля та спільно працювати над проєктами в онлайн-режимі. Також можна використовувати відеоконференції для обговорення прогресу та надання консультацій викладачем.

Висновки. Проведений аналіз показав, що традиційні методи, такі як лекції, вправи та робота з текстами, залишаються важливими, проте сучасні вимоги до професійної підготовки студентів вимагають більш інтегрованих та практичних підходів. Особливо значущими стають методи, що забезпечують безпосередній зв'язок із професійною діяльністю студентів. Це дозволяє навчальному процесу стати більш орієнтованим на реальні потреби ринку праці та підготувати студентів до вирішення конкретних професійних завдань.

Інтеграція курсу «Проєктний менеджмент» у процес викладання дисципліни «Англійська мова професійного спрямування» є одним із найефективніших сучасних підходів. Переваги застосування проєктного менеджменту в процесі викладання ESP включають глибше занурення студентів у контекст їхньої майбутньої професійної діяльності та розвиток як мовних, так і професійних навичок.

Рекомендації щодо вдосконалення методів викладання ESP у вищій школі передбачають поєднання проєктного менеджменту з іншими інноваційними методами та технологіями. Серед ключових рекомендацій: підвищення мотивації студентів через гейміфікацію навчання, забезпечення індивідуального підходу для кожного студента, регулярний зворотний зв'язок з викладачем і активне використання сучасних цифрових інструментів для спільної роботи та комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аніщенко В. М., Артюшина М. В., Герлянд Т. М. Теорія і практика проєктного навчання у професійно-технічних навчальних закладах. Монографія Житомир: «Полісся», 2019. 208 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718498/1/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0%201.pdf> 25 (дата звернення: 06.10.2024).
2. Юдіна О. В. Методичні засади навчання студентів іноземної мови для ділового професійного спілкування. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2016. Вип. 3. С. 181-187. URL: <https://pedagogy.bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2017/04/29-1.pdf> (дата звернення: 06.10.2024).
3. Олійниченко О. В. Методи активізації навчального процесу у викладанні англійської мови для спеціальних цілей. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 11. С. 126-132. DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.11-1.25> (дата звернення: 06.10.2024).
4. Костенко О., Япринець Т. Особливості застосування проєктного менеджменту в підготовці магістрів професійної освіти. *Українська професійна освіта: науковий журнал*. 2021. Вип. 9-10. С. 86-94. URL: <https://dspace.pdau.edu.ua/handle/123456789/15287> (дата звернення: 06.10.2024).
5. Щербина С. В. Застосування проєктного методу у викладанні іноземної мови у вищому навчальному закладі. *РВВ КДПУ ім. В. Винниченка*. 2014. URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/4357c85b-7131-4a19-bcc3-64757980ba43/content> (дата звернення: 06.10.2024).
6. Конопляник Л. М., Коваленко О. О. Використання методу проєктів у викладанні іноземної мови професійного спрямування майбутнім інженерам. *Молодий вчений*. 2018. №3 (55). С. 105-110. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/4902/4814> (дата звернення: 06.10.2024).

7. Хайруліна Н. Ф., Кир'язова О. В., Оверчук О. В. Проектна діяльність як шлях підвищення мотивації до вивчення іноземної мови здобувачів освіти немовних ЗВО України в сучасних реаліях. *Академічні візії*. 2023. Вип. 19. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.793700> (дата звернення: 06.10.2024).
8. Гнатик К. Б., Фодор К. Й. Особливості застосування сучасних підходів у вивченні іноземних мов. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 59. С. 113-116. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/59.23> (дата звернення: 06.10.2024).
9. Університет співпрацюватиме з провідною IT-компанією України. *Центр комунікацій КНУ ім. Т. Шевченка*. 12.03.2021. URL: <https://knu.ua/news/11497> (дата звернення: 06.10.2024).
10. Співпраця з Національним університетом «Львівська політехніка». Розвиток нового партнерського проєкту: «Сучасна освіта в будівництві». 25.08.2024. URL: https://propm.pro/spivpratsia_z_natsionalnym_universytetom_lvivska_politekhnika_rozvytok_novoho_partnerskoho_proiektu_suchasna_osvita_v_budivnytstvi/ (дата звернення: 06.10.2024).

REFERENCES

1. Anishchenko V.M., Artiushyna M.V., Herliand T.M. (2019). *Teoriia i praktyka proektnoho navchannia u profesiino-tekhnicnykh navchalnykh zakladakh* [Theory and practice of project-based learning in vocational and technical educational institutions]. Monohrafiia Zhytomyr: «Polissia» - Monograph Zhytomyr: «Polyssia». 208. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718498/1/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0%201.pdf> 25 [in Ukrainian].
2. Yudina O.V. (2016). *Metodychni zasady navchannia studentiv inozemnoi movy dlia dilovoho profesiinoho spilkuvannia* [Methodical principles of teaching foreign language students for business professional communication]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu - Scientific notes of Berdian State Pedagogical University*. 3. 181-187. URL: <https://pedagogy.bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2017/04/29-1.pdf> [in Ukrainian].
3. Oliinychenko O.B. (2019). *Metody aktyvizatsii navchalnoho protsesu u vykladanni anhliiskoi movy dlia spetsialnykh tsilei* [Methods of activating the educational process in teaching English for special purposes]. *Zakarpatski filolohichni studii - Transcarpathian Philological Studies*. 11. 126-132. DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.11-1.25> [in Ukrainian].
4. Kostenko O., Yaprynets T.S. (2021). *Osoblyvosti zastosuvannia proektnoho menedzhmentu v pidhotovtsi mahistriv profesiinoy osvity* [Peculiarities of the application of project management in the preparation of masters of professional education]. *Ukrainska profesiina osvita: naukovyi zhurnal - Ukrainian professional education: scientific journal*. 9-10. 86-94. URL: <https://dspace.pdau.edu.ua/handle/123456789/15287> [in Ukrainian].
5. Shcherbyna S.V. (2014). *Zastosuvannia proektnoho metodu u vykladanni inozemnoi movy u vishchomu navchalnomu zakladi* [Application of the project method in teaching a foreign language in a higher educational institution]. *RVV KDPU im. V. Vynnychenka - RVV KDPU named after V. Vinnichenko*. URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/4357c85b-7131-4a19-bcc3-64757980ba43/content> [in Ukrainian].
6. Konoplianyk L.M., Kovalenko O.O. (2018). *Vykorystannia metodu proektiv u vykladanni inozemnoi movy profesiinoho spriamuvannia maibutnim inzheneam. Molodyi vchenyi - A young scientist*. 3 (55). 105-110. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/4902/4814> [in Ukrainian].
7. Khairulina N.F., Kyriazova O.V., Overchuk O.V. (2023). *Proiektna diialnist iak shliakh pidvyshchennia motyvatsii do vyvchennia inozemnoi movy zdobuvachiv osvity nemovnykh ZVO Ukrainy v suchasnykh realiiakh* [Project activity as a way of increasing the motivation to learn a foreign language of students of non-language higher education institutions of Ukraine in modern realities]. *Akademychni vizii - Academic visions*. 19. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.793700> [in Ukrainian].
8. Hnatyk K.B., Fodor K.I. (2023). *Osoblyvosti zastosuvannia suchasnykh pidkhodiv u vyvchenni inozemnykh mov* [Peculiarities of the application of modern approaches in the study of foreign languages]. *Innovatsiina pedahohika - Innovative pedagogy*. 59. 113-116. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/59.23> [in Ukrainian].
9. *Universytet spivpratsiuvatyme z providnoiu IT-kompaniieiu Ukrainy* [The university will cooperate with the leading IT company of Ukraine]. *Tsentr komunikatsii KNU im. T. Shevchenka*. (2021). URL: <https://knu.ua/news/11497> [in Ukrainian].
10. *Spivpratsia z Natsionalnym universytetom «Lvivska politekhnika». Rozvytok novoho partnerskoho proiektu: «Suchasna osvita v budivnytstvi»* [Cooperation with the National University «Lviv Polytechnic». Development of a new partnership project: «Modern education in construction»]. (2024). URL: https://propm.pro/spivpratsia_z_natsionalnym_universytetom_lvivska_politekhnika_rozvytok_novoho_partnerskoho_proiektu_suchasna_osvita_v_budivnytstvi/ [in Ukrainian].

Тетяна ЗАПОРОЖЧЕНКО,

orcid.org/0000-0002-0835-2348

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри дошкільної та початкової освіти

Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

(Чернігів, Україна) zaporozhtp@gmail.com

Альона ГОРБИК,

orcid.org/0009-0005-2234-8395

студентка I курсу магістратури факультету дошкільної, початкової освіти і мистецтва

Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

(Чернігів, Україна) alenagorbik116@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ КООПЕРАТИВНОГО НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розглянуто особливості кооперативного навчання молодших школярів в контексті змісту освіти в Новій українській школі. Досліджено поняття «кооперативне навчання», виокремлено типи навчання (формальне, неформальне та групове), описані принципи кооперативного навчання. Також увага була з акцентована на технології кооперативного навчання, її особливостях та інтерактивних методах, таких як: «робота в парах»; «ротаційні (змінювані) трійки»; «карусель»; «робота в малих групах». Актуальність теми зумовлена стрімкими змінами в сучасній освіті, яка зорієнтована на гармонійний розвиток особистості. Висвітлено та теоретично обґрунтовано принципи, які є важливими в організації кооперативного навчання. У результаті наукових пошуків встановлено, що особливу увагу в кооперативному навчанні варто приділити колективній (кооперативній) формі організації навчальної діяльності учнів. У статті систему методів інтерактивного навчання вчені розглядають у рамках інтерактивної технології навчання, в якій, залежно від мети уроку та форм організації навчальної діяльності учнів. **Метою статті** є дослідження особливостей кооперативного навчання в цілому та характеристика інтерактивних методів технології кооперативного навчання в початковій школі, опис особливостей кооперативного навчання в цілому та характеристика окремих інтерактивних методів технології кооперативного навчання. **Методологія.** Основний метод дослідження – проблемно-пошуковий (аналіз, синтез, узагальнення, вивчення методичної літератури з питання кооперативного навчання в НУШ). **Висновки.** Кооперативне навчання є груповою формою діяльності учнів, має низку ознак і особливостей. Організація такого навчання в початковій школі дозволяє створити умови для співпраці учнів зі своїми ровесниками, сприяє досягненню учнями кращих результатів у навчанні. Кооперативне навчання структурується з використанням основних компонентів цього виду навчальної діяльності.

Ключові слова: нова українська школа, кооперативне навчання, інтерактивний метод, технологія, початкова школа.

Tatiana ZAPOROZHCHENKO,

orcid.org/0000-0002-0835-2348

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Preschool and Primary Education

T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium"

(Ukraine, Chernihiv) zaporozhtp@gmail.com

Alyona HORBYK,

orcid.org/0009-0005-2234-8395

1st year Masters Student at the Faculty of Preschool, Primary Education and Arts

T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium"

(Ukraine, Chernihiv) alenagorbik116@gmail.com

PECULIARITIES OF COOPERATIVE LEARNING OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN

The article deals with the peculiarities of cooperative learning of primary schoolchildren in the context of the content of education in the New Ukrainian School. The concept of «cooperative learning» is studied, types of learning (formal,

non-formal and group) are distinguished, and the principles of cooperative learning are described. Attention was also focused on the technology of cooperative learning, its features and interactive methods, such as: «work in pairs»; «rotating (interchangeable) threes»; «carousel»; «work in small groups». The relevance of the topic is due to the rapid changes in modern education, which is focused on the harmonious development of the individual. The principles that are important in the organisation of cooperative learning are highlighted and theoretically substantiated. As a result of scientific research, it has been established that special attention in cooperative learning should be paid to the collective (cooperative) form of organising students' learning activities. In the article, scientists consider the system of interactive learning methods within the framework of interactive learning technology, in which, depending on the purpose of the lesson and the forms of organisation of students' learning activities, the interactive methods are used. **The purpose of the article** is to study the peculiarities of cooperative learning in general and to characterise the interactive methods of cooperative learning technology in primary school, to describe the peculiarities of cooperative learning in general and to characterise individual interactive methods of cooperative learning technology. **Methodology.** The main method of the study is problem-search (analysis, synthesis, generalisation, study of methodological literature on the issue of cooperative learning in the NUS). **Conclusions.** Co-operative learning is a group form of pupils' activity, has a number of features and characteristics. The organisation of such learning in primary school allows to create conditions for pupils' cooperation with their peers, promotes pupils' achievement of better results in learning. Cooperative learning is structured using the main components of this type of learning activity.

Key words: new Ukrainian school, cooperative learning, interactive method, technology, primary school.

Постановка проблеми. Основними завданнями НУШ є виховання гармонійно розвиненої особистості. Різнобічний розвиток школяра/школярки передбачає формування ключових компетентностей, серед яких уміння критично й системно мислити, працювати в команді, здатність логічно обґрунтувати свою позицію та ін. Усе це потребує знань, зокрема з технологій кооперативного навчання, чим і визначається актуальність проблеми.

Аналіз досліджень. У статті розглянуто особливості кооперативного навчання молодших школярів, визначено його типи, принципи. Також окреслено деякі інтерактивні методи кооперативного навчання в початковій школі. Питання групової діяльності, кооперативної взаємодії та спільної діяльності досліджувалися зарубіжними психологами: А. Маслоу, К. Рудестам, В. Оконь та ін. О. Пометун та Л. Пироженко групове навчання розглядають як одну з інтерактивних технологій. Кооперативні способи у груповій взаємодії досліджували: А. Біляєва, Ю. Бондар, А. Вербицький, В. Дяченко, С. Ковальова, В. Сидоренко, О. Сорока, Т. Тесленко та ін. (Горват, Кузьма-Качур, 2021: 155).

Мета статті – дослідити особливості кооперативного навчання в цілому та охарактеризувати інтерактивні методи технології кооперативного навчання в початковій школі.

Виклад основного матеріалу. Для сучасного освітнього простору характерним є використання інтерактивних методів навчання, а кооперативне навчання і є однією з його технологій (Мотовилець, 2021). У сучасній педагогічній літературі існує велика кількість визначень кооперативного навчання, які схожі між собою за змістом. Часто поняття «кооперація» ототожнюють із поняттям *співпраця*, але це різні поняття (Кочубей, 2021).

В Словнику синонімів української мови поняття «кооперація» подається як особлива форма організації праці, за якої різні люди, колективи та ін. разом беруть участь у тому самому чи кількох пов'язаних між собою процесах (Словник синонімів української мови, 2001: 656).

Підґрунтям для виникнення кооперативної навчальної діяльності стала белл-ланкастерська система організації взаємного навчання, що набула поширення в кінці XVIII – на початку XIX століття в Англії та Індії. Її розробниками були пастор-педагог А. Белл і вчитель Дж. Ланкастер (Сидоренко, 2014).

Існують багато різних визначень поняття «кооперативне навчання». За одним із них *кооперативним навчанням* називається такий варіант його організації, за якого учні працюють у невеликих групах, щоб забезпечити найбільш ефективний навчальний процес для себе і своїх товаришів (Інтерактивні технології кооперативного навчання).

За іншим, *кооперативне навчання* – це технологія навчання в невеликих групах, що передбачає створення можливості для обговорення проблеми, доведення, аргументування власного погляду (Дяків, 2019).

В організації кооперативного навчання важливими є такі принципи як:

- цілеспрямованість (коли кожен член групи активно та результативно працює на досягнення цілі, яка поставлена перед групою);
- відповідальність (коли кожен член групи усвідомлює, що він має нести відповідальність за виконання завдання ефективно та продуктивно, і робить вагомий внесок);
- диференційованість (коли групу формують учні різного рівня знань, з різними інтересами, здібностями, талантами тощо);

– взаємозалежність (коли члени групи тісно співпрацюють один з одним, намагаються допомогти чи порадити для реалізації поставленого завдання і розуміють, що вони можуть досягти своїх цілей лише тоді, якщо інші члени групи також досягнуть своїх цілей);

– соціалізація (коли кожен члени групи розвиває вміння слухати інших членів групи, поважати думку співбесідника) (Деркач, 2016).

Інші науковці виділяють лише чотири принципи кооперативного навчання:

- позитивна взаємозалежність;
- індивідуальна відповідальність;
- соціальні навички;
- групова обробка результатів (Кочубей, 2021).

Розглянемо ці принципи більш детально:

Позитивна взаємозалежність: кожен член групи має усвідомлювати важливість злагодженої взаємодії заради досягнення спільної мети, успіху всієї групи.

Особиста відповідальність: оскільки від рівня навчальних досягнень кожного члена групи залежить загальний результат, усі учні докладають зусиль для кращого опанування навчального матеріалу.

Розвинені соціальні навички: навички продуктивної взаємодії сприяють ефективній роботі групи, допомагають у спілкуванні, налагодженні довірчих стосунків, запобіганні конфліктам, прийнятті рішення.

Уміння співпрацювати в групі: для досягнення мети члени групи мають зосереджуватися на спільних зусиллях і шукати шляхи вдосконалення процесу співпраці (Дяків, 2019).

Аналізуючи типи кооперативного навчання, Д. Джонсон і Р. Джонсон виділили три основні типи кооперативного навчання: *формальне*, *неформальне* та *групове*. Застосування яких залежить від мети та етапу уроку (Кочубей, 2021).

Формальне кооперативне навчання

Цей тип кооперативного навчання триває від одного до кількох тижнів, спрямоване на досягнення спільної мети або на виконання конкретного завдання. Учитель може використовувати на будь-якому предметі. При формальному кооперативному навчанні групи формуються з 3–5 учнів. Формальне навчання структурується та контролюється вчителем (Кочубей, 2021).

Неформальне кооперативне навчання

Неформальне кооперативне навчання передбачає групове навчання з пасивним навчанням, привертаючи увагу до матеріалу за допомогою невеликих груп протягом уроку або шляхом обговорення в кінці уроку, і, як правило, включає групи з двох

осіб. Ці групи часто носять тимчасовий характер і можуть змінюватися від уроку до уроку. Зазвичай обговорення включають чотири компоненти, які включають формулювання відповіді на запитання вчителя, обмін відповідями на запитання з партнером, вислуховування відповідей партнера на те саме питання та створення нової гарно сформульованої відповіді. (Кочубей, 2021).

Групове кооперативне навчання

У груповому кооперативному навчанні групи однолітків збираються разом протягом тривалого часу, щоб розвивати та сприяти оволодінню знаннями один одного регулярно обговорюючи матеріал, заохочуючи один одного та підтримуючи академічний та особистий успіх учасників групи. Таке навчання є ефективним для вивчення складних предметів протягом начального року чи семестру та встановлює турботливі, підтримуючі стосунки з однолітками (Кочубей, 2021).

Оскільки кооперативне навчання широко застосовується у сфері освіти, саме тому воно стало перспективним завдяки багатьом причинам: кооперативне навчання допомагає вчителям працювати у класі з великою кількістю учнів, академічні досягнення значно покращуються та удосконалюється соціальний розвиток всіх учнів, котрий в свою чергу вимагає розумового, емоційного, духовного та фізичного залучення тих, хто навчається, сприяє не лише глибшому розумінню навчального матеріалу, і, найважливіше, розвитку мислення та мовлення (Ворон, 2006).

Можна виокремити низку конкретних переваг кооперативного навчання:

– підвищує навчальну успішність завдяки тому, що учні мають змогу обговорювати інформацію, обмінюватися знаннями, допомагати один одному та співпрацювати у вирішенні навчальних проблем;

– стимулює пізнавальну активність і підвищує мотивацію учіння;

– забезпечує більшу міцність засвоєння знань, оскільки учні навчають один одного, поглиблюють власне розуміння навчального матеріалу і краще його запам'ятовують;

– сприяє емоційному розвитку учнів і формуванню важливих соціальних умінь і якостей, таких як комунікативна компетентність, робота в команді, критичне мислення, лідерство, вирішення конфліктів, децентрація та емпатія;

– допомагає створити більш справедливе та інклюзивне навчальне середовище, надаючи можливість учням з різними здібностями і пізнавальними стилями брати участь у спільній пізнавальній діяльності, підтримувати один одного і використовувати власні сильні сторони;

– сприяє вихованню учнів як активних і відповідальних громадян демократичного суспільства – працюючи спільно над вирішенням проблем і прийняттям рішень, вони засвоюють такі важливі демократичні цінності, як співпраця, компроміс, громадянська активність (Галузьяк, Макодай, 2023).

Особливу увагу в кооперативному навчанні варто приділити *колективній (кооперативній) формі організації навчальної діяльності учнів*, яка розглядається як форма організації навчання у малих групах учнів, об'єднаних спільною навчальною метою. За такої організації вчитель керує роботою кожного учня опосередковано, через завдання, якими він спрямовує діяльність групи.

Кооперативне навчання відкриває для учнів можливість співпраці зі своїми ровесниками, дає змогу реалізувати природне прагнення кожної людини до спілкування, сприяє досягненню учнями високих результатів засвоєння знань та формування вмінь. Така модель легко й ефективно поєднується з традиційними формами й методами навчання і може застосовуватись на різних етапах навчання (Інтерактивні технології кооперативного навчання).

Основними ознаками кооперативної групової роботи є:

- поділ класу на групи для досягнення конкретного навчального результату;
- склад групи не може бути постійним протягом тривалого часу – він змінюється залежно від змісту й характеру навчальних завдань, що необхідно виконати;
- кожна група розв'язує певну проблему, визначену завданням;
- завдання в групі виконується таким способом, щоб можна було врахувати й оцінити індивідуальний внесок кожного члена групи та групи в цілому (Інтерактивні технології кооперативного навчання).

Завдання, виконання яких ґрунтується на залученні дітей до кооперативних форм діяльності, передбачають відповідальність за знання і навчальні досягнення одне одного, надання одне одному можливості навчитися певних речей (Дяків, 2019).

Технологія кооперативного навчання має відповідне нормативне, організаційне і навчально-методичне забезпечення, зокрема комплекс методів, прийомів і засобів навчання, об'єднаних логікою її структури, що здатні забезпечити діяльнісний результат освіти. Серед основних загальних якостей технології кооперативного навчання

слід виокремити її структурованість, що характеризується наявністю певної внутрішньої організації навчання (цільова орієнтація, зміст), системоутворювальних зв'язків між компонентами (концептуальні основи, філософське підґрунтя, методи, принципи) і процесуальність, що включає методичні особливості використання технології на уроках (Сидоренко, 2014).

Слід зауважити, що просте об'єднання дітей у навчальні групи не означає кооперативного навчання. Хибною є також думка про технологію кооперативного навчання як організацію єдиного навчального простору (класну кімнату), часу і мети виконання завдань (Сидоренко, 2014).

Доцільно також розглянути інтерактивні методи в межах кооперативної технології навчання.

За визначенням О. Пометун *«інтерактивні методи»* – це посилене педагогічне взаємодія, взаємовплив учасників педагогічного процесу через призму власної індивідуальності, особистого досвіду життєдіяльності» (Пометун, 2007: 38).

Систему методів інтерактивного навчання вчені розглядають у рамках інтерактивної технології навчання, в якій, залежно від мети уроку та форм організації навчальної діяльності учнів, виділяють чотири підвиди:

– *Інтерактивна технологія кооперативного навчання* – характеризується парною та груповою роботою учнів:

- «робота в парах»;
- «карусель»;
- «ротаційні трійки»;
- «робота в малих групах»;
- «два – чотири – всі разом».

– *Інтерактивна технологія колективно-групового навчання* – полягає в одночасній фронтальній роботі всіх учнів класу:

- «обговорення проблеми в загальному колі»;
- «незакінчене речення»;
- «мікрофон».

– *Технологія ситуативного моделювання* – передбачає побудову навчального процесу з активним введенням учнів у гру:

- «симуляції або імітаційні ігри»;
- «розігрування ситуацій за ролями»;
- «прогривання сценки»;
- «рольова гра»;
- «драматизація»).

– *Технологія опрацювання дискусійних питань* – характеризується використанням публічного обговорення певного суперечливого питання:

- «займи позицію»;
- «неперервна шкала думок»;
- «метод ПРЕС» (Пометун, 2004: 33–80).

Розглянемо більш детально методи інтерактивної технології кооперативного навчання:

Робота в парах

Робота в парах є різновидом роботи в малих групах. Ця форма роботи дозволяє учням набути навичок співробітництва, оволодіти вміннями висловлюватися та активно слухати.

Учні організують свою роботу так:

- 1) читають завдання та інформацію до його виконання;
- 2) визначають, хто говоритиме першим;
- 3) висловлюють свої думки, погляди на проблему по черзі;
- 4) мають виробити спільну думку;
- 5) визначають, хто доклатиме про результати роботи всьому класу, та готуються до цього (Розвиток творчих здібностей молодших школярів із використанням інтерактивних методів навчання).

Ротаційні (змінювані) трійки

Цей метод трохи складніший: всі трійки класу отримують одне й те ж завдання, а після обговорення один член трійки йде в наступну, один в попередню і ознайомлює членів новостворених трійок з набутком своєї (Розвиток творчих здібностей молодших школярів із використанням інтерактивних методів навчання).

Карусель

Учні розсаджуються в два кола – внутрішнє і зовнішнє. Внутрішнє коло нерухоме, зовнішнє рухається. Можливі два варіанти використання методу – для дискусії (відбуваються «попарні суперечки» кожного з кожним, причому кожен учасник внутрішнього кола має власні, неповто-

рювані докази), чи для обміну інформацією (учні із зовнішнього кола, рухаючись, збирають дані).

Робота в малих групах

Найсуттєвішим тут є розподіл ролей: «спікер» – керівник групи (слідкує за регламентом під час обговорення, зачитує завдання, визначає доповідача, заохочує групу до роботи), «секретар» (веде записи результатів роботи, допомагає при підведенні підсумків та їх виголошенні), «посередник» (стежить за часом, заохочує групу до роботи), «доповідач» (чітко висловлює думку групи, доповідає про результати роботи групи). Можливим є виділення експертної групи з сильніших учнів. Вони працюють самостійно, а при оголошенні результатів рецензують та доповнюють інформацію (Розвиток творчих здібностей молодших школярів із використанням інтерактивних методів навчання).

Висновки. Кооперативне навчання є груповою формою діяльності учнів, має низку ознак і особливостей. Кооперативне навчання структурується з використанням основних компонентів цього виду навчальної діяльності. Організація такого навчання в початковій школі дозволяє створити умови для співпраці учнів зі своїми ровесниками, сприяє досягненню учнями кращих результатів у навчанні.

Подальше дослідження теми кооперативного навчання молодших школярів потребує з'ясування ефективних методів і прийомів цієї роботи в умовах НУШ, доцільності тих чи інших засобів даної технології на певних етапах уроків в початковій школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ворон А. Методична робота в умовах кооперативного навчання. URL: <https://osvita.ua/school/method/technol/1501/> (дата звернення: 10.04.2024).
2. Галузяк В., Макодай О. Розвиток кооперативного навчання в США. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія*. Вип. 76. 2023. С. 51–64. URL: <https://vspu.net/nzped/index.php/nzped/article/view/723/114> (дата звернення: 10.04.2024).
3. Горват М. В., Кузьма-Качур М. І. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до застосування кооперативних технологій навчання. *Актуальні проблеми, досягнення та перспективи науки і освіти* : матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції, 3–5 травня 2021 р., Афіни. С. 155–157.
4. Деркач С. П. Кооперативне навчання. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/6789/6107> (дата звернення: 27.03.2024).
5. Дяків О., Чайківська О., Ільчишин У., Флюнт О., Огар О., Петрюк О., Тришневська О. Кооперативне навчання: колективна відповідальність – індивідуальна звітність. Особливості використання методів кооперативного навчання у шкільній практиці. *Учитель початкової школи*. 2019. № 2. С. 17–18. URL: https://upsh.com.ua/files/2019-2/UPSh_2019-2_p17.pdf (дата звернення: 15.04.2024).
6. Інтерактивні технології кооперативного навчання. URL: <https://naurok.com.ua/interaktivni-tehnologi-kooperativnogo-navchannya-84922.html> (дата звернення: 30.03.2024).
7. Кочубей Ю. М. Організація кооперативного навчання молодших школярів. URL: erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/8941 (дата звернення: 10.04.2024).
8. Мотовилець А. О. Організація кооперативного навчання в умовах цілісного освітнього інклюзивного процесу. URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3614/educ_2022_166.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 04.04.2024).
9. Пометун О. І. Інтерактивні методики та система навчання. Київ : Шкільний світ, 2007. 112 с.

10. Розвиток творчих здібностей молодших школярів із використанням інтерактивних методів навчання. URL: <https://naurok.com.ua/rozvitok-tvorchih-zdibnosstey-molodshih-shkolyariv-iz-vikoristannyam-interaktivnih-meodiv-navchannya-398633.html> (дата звернення: 02.05.2024).
11. Сидоренко В. В. Лінгводидактична технологія кооперативного навчання: ретроспективний аналіз. *Українська мова і література в школі*: науково-методичний журнал. 2014. № 7. С. 19–26. URL: <https://core.ac.uk/reader/32310050> (дата звернення: 25.03.2024).
12. Словник синонімів української мови: в 2 т. / за ред. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк та ін. Київ: Наукова думка, 2001. Т. 2. С. 656.
13. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : науково-методичний посібник. / за ред.: О. І. Пометун. Київ : А.С.К., 2004. 192 с.

REFERENCES

1. Voron A. Metodychna robota v umovakh kooperatyvnoho navchannia [Methodological work in the context of cooperative learning]. URL: <https://osvita.ua/school/method/technol/1501/> (data zvernennia: 10.04.2024) [in Ukrainian].
2. Haluziak V., Makodai O. (2023) Rozvytok kooperatyvnoho navchannia v SShA. [Development of cooperative learning in the USA] *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriya: pedahohika i psykholohiia – Scientific Notes of Vinnitsa Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University. Series: Pedagogy and Psychology*, 76. S. 51–64. [in Ukrainian].
3. Horvat M. V., Kuzma-Kachur M. I. (2021) Profesiina pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly do zastosuvannia kooperatyvnykh tekhnolohii navchannia. [Professional training of future primary school teachers in the use of cooperative learning technologies] *Aktualni problemy, dosiahnennia ta perspektyvy nauky i osvity : materialy XII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 3–5 travnia 2021 r., Afiny*. S. 155–157 [in Ukrainian].
4. Derkach S. P. Kooperatyvne navchannia. [Cooperative learning]. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/6789/6107> (data zvernennia: 27.03.2024) [in Ukrainian].
5. Diakiv O., Chaikivska O., Ilchyshyn U., Fliunt O., Ohar O., Petriuk O., Tryshnevska O. (2019) Kooperatyvne navchannia: kolektyvna vidpovidalnist – individualna zvitnist. Osoblyvosti vykorystannia metodiv kooperatyvnoho navchannia u shkilnii praktytsi. [Cooperative learning: collective responsibility - individual accountability. Peculiarities of using cooperative learning methods in school practice] *Uchytel pochatkovoї shkoly – Primary school teacher*. № 2. S. 17–18. URL: https://upsh.com.ua/files/2019-2/UPSh_2019-2_p17.pdf (data zvernennia: 15.04.2024) [in Ukrainian].
6. Interaktyvni tekhnolohii kooperatyvnoho navchannia. [Interactive technologies of cooperative learning]. URL: <https://naurok.com.ua/interaktivni-tehnologi-kooperativnogo-navchannya-84922.html> (data zvernennia: 30.03.2024) [in Ukrainian].
7. Kochubei Yu. M. Orhanizatsiia kooperatyvnoho navchannia molodshykh shkolyariv. [Organizing cooperative learning for junior schoolchildren]. URL: <http://pub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/8941> (data zvernennia: 10/04/2024) [in Ukrainian].
8. Motovylets A. O. Orhanizatsiia kooperatyvnoho navchannia v umovakh tsilisnoho osvitnoho inkliuzyvnoho protsesu. [Organisation of cooperative learning in the context of a holistic inclusive educational process]. URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3614/educ_2022_166.pdf?sequence=1&isAllowed=y (data zvernennia: 04.04.2024) [in Ukrainian].
9. Pomietun O. I. (2007) Interaktyvni metodyky ta systema navchannia. [Interactive methods and learning system]. Kyiv : Shkilnyi svit. 112 s. [in Ukrainian].
10. Rozvytok tvorchykh zdibnosstey molodshykh shkolyariv iz vykorystanniam interaktyvnykh metodiv navchannia. [Development of creative abilities of junior schoolchildren using interactive teaching methods]. URL: <https://naurok.com.ua/rozvitok-tvorchih-zdibnosstey-molodshih-shkolyariv-iz-vikoristannyam-interaktivnih-meodiv-navchannya-398633.html> (data zvernennia: 02.05.2024) [in Ukrainian].
11. Sydorenko V. V. (2014) Lihvodydaktychna tekhnolohiia kooperatyvnoho navchannia: retrospektyvnyi analiz. [Linguodidactic technology of cooperative learning: a retrospective analysis]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli – Ukrainian language and literature at school: naukovo-metodychnyi zhurnal*. 7. S. 19–26. URL: <https://core.ac.uk/reader/32310050> (data zvernennia: 25.03.2024) [in Ukrainian].
12. Slovnyk synonimiv ukrainskoi movy: v 2 t. (2001) [Dictionary of Synonyms of the Ukrainian Language: in 2 v.] / za red. A. A. Buriachok, H. M. Hnatiuk ta in. Kyiv: Naukova dumka. T. 2. S. 656 [in Ukrainian].
13. Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia (2004) [A modern lesson. Interactive learning technologies] : naukovo-metodychnyi posibnyk. / za red.: O. I. Pomietun. Kyiv : A.S.K. 192 s. [in Ukrainian].

UDC 378.091.12

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-44>

Oksana IVANYTSKA,

orcid.org/0000-0002-5947-314X

Associate Professor at the Department of Foreign Languages

Lviv Polytechnic National University

(Lviv, Ukraine) oksana.s.ivanytska@lpnu.ua

PECULIARITIES OF THE TUTORING AND MENTORING REALIZATION AT HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF ITALY

The article is based on the theoretical and methodological potential of practical new and practical scientific research on the peculiarities of the tutoring and mentoring implementation at Higher Educational Institutions in Italy, where, depending on the university, there are different models of tutoring and mentoring. Italian higher education has great potential and contributes to the country's cultural and economic development. International credit mobility programs are implemented at the Italian universities. The National Research Quality Assessment (VQR) plays an important role in the strategic planning and evaluation of the Italian university and research system.

Attention is focused on the fact that there are many problems in the implementation of the tutoring and mentoring in the Italian education system. Italian universities attract fewer international students than foreign OECD countries and employment rates are lower. There are also problems related to mismatch of skills of graduates, which is true for the labor market.

It has been proven that there is a need for tutoring and mentoring to help students in various fields. Cases of successful implementation of tutoring and mentoring prove the importance of providing additional help to students. Different types of tutoring and mentoring include additional help in the preparation of educational material, work with first-year students, assistance to students with disabilities, work on individual projects as well as providing psychological support and consultations.

It is argued that the introduction of tutoring and mentoring at the Italian Higher Educational Institutions in recent years is also related to the provisions of the Bologna Declaration. Many universities have become interested not only in providing educational services, but also in helping young people to integrate and achieve their individual goals.

The features of inclusive education at the Italian universities are revealed. In Italy there have been many initiatives for inclusion, but in other areas, and now the priority is shifting to inclusion in higher education. Specialized services and support centers for students with disabilities appear at universities throughout the academic year.

Key words: *tutoring, mentoring, tutor, mentor, Italian HEIs, higher education.*

Оксана ІВАНИЦЬКА,

orcid.org/0000-0002-5947-314X

доцент кафедри іноземних мов

Інституту гуманітарних та соціальних наук

Національного університету «Львівська політехніка»

(Львів, Україна) kseniaivanytska@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ТЬЮТОРСТВА ТА МЕНТОРСТВА У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІТАЛІЇ

У статті на основі теоретико-методологічного потенціалу праць учених та новітніх практик здійснено дослідження особливості реалізації тьюторства та менторства у закладах вищої освіти Італії, де залежно від університету існують різні моделі тьюторства та менторства. Італійська вища освіта має великий потенціал і робить внесок у культурний та економічний розвиток країни. В італійських університетах реалізуються програми міжнародної кредитної мобільності. Національна оцінка якості досліджень (VQR) відіграє важливу роль у стратегічному плануванні та в оцінці італійської системи університетів та досліджень.

Акцентовано увагу на тому, що в італійській системі освіти є багато проблем в реалізації тьюторства та менторства. Італійські університети залучають менше іноземних студентів аніж більшість країн ОЕСР, а також рівень зайнятості нижчий. Існують також проблеми, пов'язані з невідповідністю навичок випускників, необхідних для ринку праці.

Доведено, що існує необхідність реалізації тьюторства та менторства для надання допомоги студентам у різних сферах. Випадки успішної реалізації тьюторства та менторства доводять важливість надання додаткової допомоги студентам. Різні види тьюторства та менторства включають додаткову допомогу в підготовці навчального матеріалу, роботу з першокурсниками, допомогу студентам з обмеженими можливостями, роботу над індивідуальними проектами, а також надання психологічної підтримки та консультацій.

Аргументовано, що запровадження тьюторства та менторства в італійських закладах вищої освіти протягом останніх років також пов'язане із положенням Болонської декларації. Багато університетів зацікавилися не лише наданням освітніх послуг, а й допомогою в інтеграції молоді та досягненні її індивідуальних цілей.

Розкрито особливості інклюзивної освіти в італійських університетах. В Італії було багато ініціатив щодо інклюзії, але в інших сферах, а тепер пріоритети зміщуються до інклюзії у вищій освіті. В університетах з'являються спеціалізовані служби та центри для підтримки студентів з обмеженими можливостями протягом усього навчального року.

Ключові слова: *тьюторство, менторство, тьютор, ментор, ЗВО Італії, вища освіта.*

Introduction. More and more universities nowadays realize different models of tutoring and mentoring in higher education in order to assist students in their needs. These needs are related to global changes in the world. While comparing European countries, models of tutoring and mentoring have been the most actively developing in such countries as England (since Oxford and Cambridge foundation times), Germany and France (since XX century). In the XXI century the tutoring and mentoring became a part of the universities system in Poland, Romania, Lithuania etc. This practice is becoming more widespread in south European countries, such as Portugal, Spain and Italy.

The **aim of the article** is to analyze the peculiarities of the tutoring and mentoring realization at the Italian universities.

Presentation of the main material. First of all we should analyze the peculiarities and changes in the Italian higher education in order to understand the prerequisites for the tutoring and mentoring implementation. The Italian higher education has a big potential and makes contribution to the cultural and economic development of the country. At the same time there are a lot of challenges, for example, Italian universities attract less foreign students than most OECD countries, also the employment rate is lower. Government policies recently have focused on promoting research quality and opening to students' demand. There are also challenges related to mismatch in graduates skills needed for the market. International credit mobility programmes are being realized at the Italian universities. The National Research Quality Assessment (VQR) plays an important role in strategic planning and in the evaluation of the Italian system of universities and research. It is carried out every five years and is aimed at evaluating the research outcomes of state and state-recognised universities as well as public research institutes. There are actions which are directed for the improvement of the entrepreneurship-related skills and competencies achieved by students. Starting in 2018, Italy has introduced professional degree programmes to reduce skills mismatches. Universities can create professional bachelor's programmes, provide teaching and learning activities for skills acquirement needed in labour markets (Overview of the higher education system in Italy, 2019). There is a strong family effect on the students performances in the higher education and on the transition of graduates in the labor market. Besides, the inequality of opportunity is more severe in the South than in the regions of the North-Center (Peragine, Serlenga, 2008).

Among the main concerns about the tutoring and mentoring process realization is the support provided

either by the educational establishment or by the projects or programs within which the additional assistance should be organized (Balduzzi, Lazzari, 2015). Sometimes, there is lack of such support at the university level, therefore it may influence the quality of the tutoring and mentoring realization.

Let us analyze the tutoring and mentoring practices at the University of Perugia (University of Perugia, 2023). Big attention is paid to the job placement which is organized by the job placement office. There is the career day and many other activities at the national and international level as well as the cooperation with enterprises. Also, there are different activities with the university alumni. Tutorship is provided during the job placement process. All the initiatives are implemented to establish relationship with the labour market. Guidance counselling service is very active at the University as it helps to make new students aware of the university structure, help the University freshmen, assist in CV preparation, organize job interviews simulation and provide career planning course. Service for labour market stakeholders include job posting, internship offers publication, employment policy projects, recruiting days, visit to the companies, career day. Service for graduates include job opportunities, internship opportunities, employment policy projects, initiatives and services, career counselling, recruiting days, visit to the companies, career day (University of Perugia, 2023).

Besides, a psychological counselling service is open to all students enrolled at the University of Perugia. Since 2015, there is the FOCUS-Psi service at the University of Perugia which is devoted to listening, support, and psychological prevention and intervention for all students enrolled at University of Perugia. It is created to help students manage personal and emotional problems, exam anxiety, difficulties and doubts about personal abilities that may arise during the academic course. The aim of the Service is to support students in their personal growth by offering psychological help aimed at understanding the problems and difficulties, providing the necessary psychological resources to manage them, and supporting change through appropriate psychological interventions. Interviews can be conducted in person or remotely. This Service is free of charge and confidential. The interviews are conducted by expert psychologists and psychotherapists (University of Perugia, 2023).

The Orientation office is responsible for providing information on study courses and university services, organizing different initiatives as well as seminars and open days. During the open day it is possible to collect the information on the University's degree

courses and services offered to students (University of Perugia, 2023).

Associate professor Moira Sannipoli indicates that there is also assistance which is provided to students at the department level. Big attention is paid to the diversity of each student, providing inclusiveness and creating networking with the whole community. To ensure inclusiveness, Italian Universities provide peer and specialized tutoring, the counseling services, the departmental contact person or referent etc. For example, in each department of the University of Perugia, a referent is appointed to support students with disabilities or learning disorders in study and social participation. Referent meets at the beginning of the Academic Year students with disabilities or Learning Disorders to inform them about the services provided by the University and to identify specific needs. Often students at first do not respond to the invitation and contact the referent only when the exam session is approaching. Supervising during the year is very important and allows to monitor the course of study and the paths to growth (Sannipoli, 2023, University of Perugia, 2023).

Big attention is paid to the preparation of pre-school teachers in Italy with a special focus on workplace-based training. The mentoring practices are being implemented within the university courses which support practical trainings, theoretical and experiential learning as well as academic research and educational practices (Balduzzi, Lazzari, 2015).

There are transformations in the Italian higher education, especially during last thirty year. At the same, there is separation between fields of study, high rates of university dropout etc. Recent reforms contributed to changes and promoted greater university autonomy (Colombo, M., Salmieri, L. (2022).

More and more mentoring practices are implemented at the Italian universities in order to correspond to the changes in higher education. Mentoring is implemented to support the improvement in teaching and learning and there are several models with specific organizational and relational approaches. The project “Mentors for teaching” carried out at Palermo University adopts a peer mentoring approach as mutual support between mentors and mentees (Felisatti, Scialdone, Cannarozzo, Pennisi, 2019). It is important to note that both mentors and mentees need support, coordination and clear understanding of the mentor-mentee cooperation goals.

Implementation of tutoring and mentoring at the Italian HEIs during recent years is also related to the Bologna Declaration statements. Many universities became interested not only in providing educational services but also in helping to integrate young people

and achieve their individual goals. There are some similarities in tutoring and mentoring realization at the universities of Italy and Spain. For example, tutoring and mentoring services at the Universities of Padua and Burgos are unconnected to a formal didactic function and supported by specialists. Peer tutoring and mentoring models at the Italian and Spanish universities aim to assist the newly enrolled student to achieve success in the academic and social dimensions. The mentor aims to assist the mentee by empowering and helping to promote self-confidence and esteem as well as trust in others, which also contributes to the student’s general wellbeing. The mentor focuses on the needs of the mentee. The University of Padua launched tutoring services for freshmen students in 2001–2002 to help with their individual needs. Tutoring services are developed to provide advice and information, to teach effective study techniques and to provide guidance. There could be informative tutoring where tutor acts as a mediator between the university system and the student and helps to integrate first-year students offering information on courses of study, exams etc. Within the study tutoring students are provided with study techniques for the preparation to exams and theses. There is also tutoring to guide activities realized for the students’ needs. During the university study there is informative counselling, organization of different events, consultation with other university services, for example, psychological service as well as monitoring of the students’ progress. Students may use different connections means as phones, emails or Skype in order to contact a tutor. (Lorenza, Casado-Muñoz, Collado-Fernández, 2013).

Nowadays, there are many tutoring and mentoring schemes developed to support students with disabilities at different universities in the world. The access opportunities for disabled persons to academic education in Italy have greatly increased during recent years as a result of legislative initiatives that supported the implementation of important measures. There were many initiatives towards inclusion in Italy but in some other areas and now priorities move to inclusion in higher education. Specialized services and centers appear at the Italian universities to support students with disabilities during the whole academic year. For example, there is the Centre for Inclusion of Students with Disabilities and Dyslexia at the Catholic University of the Sacred Heart in Milan which helps to educate young adults with disabilities and supports the whole academy in understanding the challenges, needs, and resources of students. As the number of students with disabilities increased, Universities have undergone changes to adapt to European standards

and to improve the educational and training quality. The tutoring services help students with disabilities to be engaged in university life by removing any psychological, didactic and technological barriers that prevent them from having equal opportunities to study and learn. The student may access the inclusion service, through the website or addressing other students. Based on the disability, the student will be in contact with the designed pedagogical tutor that will suggest the education and support path, using the official documentation on his or her disability. After the diagnosis overview tutor defines which kind of inclusive tools the student will need. The tutor can act as mediator between the student and the professor. Peer Tutors are students who are enrolled at the same university as students with disabilities, for their work they may receive small salaries or formative experiences. Peer tutoring may be realized as one-to-one interaction, work in small or large groups. Peer tutors assist with studying, learning in class, preparing exams and tests together, also they are helpful in supporting a student's autonomy and mobility on the university campus, for example, by helping the student to reach the dining room or a classroom. There is also technological, visual, and other forms of support for undertaking exams. For example, the use of large prints, Braille, audio presentations help students with visual impairment to better access the testing environment, they may be also allowed to have extended time during exams. The Catholic University of the Sacred Heart in Milan offers two types of services: a secretary who provides technical and administrative support and pedagogical tutors, who advise and support the students during the course of study (Maggiolini, Molteni, 2013). It is important

to note that realization of tutoring and mentoring for students with disabilities helps to provide equal opportunities for everyone and create a comfortable educational environment.

Among the types of tutoring the following models are popular: tutoring between peers, organizational actors and mentors; peer-tutoring practices; didactic tutorship; tutorship for specific services (disability, information); professional or vocational tutoring; information tutoring. (Romano, 2018).

Realization of tutoring is popular at the University of Macerata. International Master degree students may be selected for the following services: international tutors for international welcome desk; tutors for the English language courses at the Departments. There are demands concerning the amount of time for tutoring (at least two times per week) and the tutoring activities organization details. For example, there are criteria for the selection of tutors (University of Macerata, 2023).

Conclusions. The peculiarities of the tutoring and mentoring realization at the Italian universities are in the fact that there are different models of tutoring and mentoring depending on the university. The comparative analysis of different universities models in tutoring and mentoring realization is provided. There is the necessity of the tutoring and mentoring realization to assist students in different areas. The cases of the successful tutoring and mentoring realization prove the importance of the additional assistance providing for students. Different types of tutoring and mentoring include additional assistance with the study material preparation, work with the first-year students, assisting students with disabilities, working on individual projects as well as providing psychological support and consultations.

BIBLIOGRAPHY

1. Balduzzi, L., Lazzari, A. Mentoring practices in workplace-based professional preparation: a critical analysis of policy developments in the Italian context. *An international research journal*, Vol.35, Iss.2, 2015. pp.124–138.
2. Colombo, M., Salmieri, L. Higher education in Italy. *Between new public management and autonomy*. 2022. URL: https://www.researchgate.net/publication/366378108_Higher_Education_in_Italy_Between_New_Public_Management_and_Autonomy
3. Felisatti, E., Scialdone, O., Cannarozzo, M., & Pennisi, S. Mentoring at university: the project “Mentors for teaching” at Palermo University. *ITALIAN JOURNAL OF EDUCATIONAL RESEARCH*, (23), 2019. pp. 178–193. Retrieved from <https://ojs.pensamultimedia.it/index.php/sird/article/view/3690>
4. Lorenza Da Re, Raquel Casado Muñoz, Montserrat Collado-Fernández. Tutoring and Mentoring at the University Level: Experiences in Padua and Burgos. *International Journal for Cross-Disciplinary Subjects in Education (IJCDSE)*, Special Issue Volume 3 Issue 1, 2013. pp.1406–1416.
5. Maggiolini, S., Molteni, P. University and Disability: An Italian Experience of Inclusion. *Journal of Postsecondary Education and Disability*, 26(3), 2013. P. 249 – 262. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1026887.pdf>
6. Sannipoli, M. Departmental assistance. University of Perugia. 2023. URL: <https://www.unipg.it/personale/moira.sannipoli/didattica>
7. Overview of the higher education system in Italy. 2019. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/88570a37-en.pdf?expires=1707685482&id=id&accname=guest&checksum=7D172E9AE82DA29897C304FFA9791629>
8. Peragine, V., Serlenga, L. «Higher education and equality of opportunity in Italy,» Research on Economic Inequality, in: *Inequality and Opportunity: Papers from the Second ECINEQ Society Meeting*, Emerald Group Publishing Limited. 2008. Pp. 67–97.

9. Romano, A. Professional Development Tutoring: Comparing Italian and International Models. 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/324224520_Professional_Development_Tutoring_Comparing_Italian_and_International_Models
10. University of Macerata. 2023. URL: <https://www.unimc.it/it/ateneo/bandi-e-concorsi/bandi-studenti/bandi-studenti-dal-1-1-2015/adoss/estratto-bando-senior-tutor.pdf>
11. University of Perugia. 2023. URL: <https://www.unipg.it/en/>

REFERENCES

1. Balduzzi, L., Lazzari, A. (2015). Mentoring practices in workplace-based professional preparation: a critical analysis of policy developments in the Italian context. *An international research journal*, Vol.35, Iss.2, pp.124–138.
2. Colombo, M., Salmieri, L. (2022). Higher education in Italy. Between new public management and autonomy. URL: https://www.researchgate.net/publication/366378108_Higher_Education_in_Italy_Between_New_Public_Management_and_Autonomy
3. Felisatti, E., Scialdone, O., Cannarozzo, M., & Pennisi, S. (2019). Mentoring at university: the project “Mentors for teaching” at Palermo University. *ITALIAN JOURNAL OF EDUCATIONAL RESEARCH*, (23), pp. 178–193. URL: <https://ojs.pensamultimedia.it/index.php/sird/article/view/3690>
4. Lorenza Da Re, Raquel Casado Muñoz, Montserrat Collado-Fernández. (2013). Tutoring and Mentoring at the University Level: Experiences in Padua and Burgos. *International Journal for Cross-Disciplinary Subjects in Education (IJCDSE)*, Special Issue Volume 3 Issue 1, pp.1406–1416.
5. Maggiolini, S., Molteni, P. (2013). University and Disability: An Italian Experience of Inclusion. *Journal of Postsecondary Education and Disability*, 26(3), pp. 249 – 262. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1026887.pdf>
6. Sannipoli, M. (2023). Departmental assistance. University of Perugia. URL: <https://www.unipg.it/personale/moira.sannipoli/didattica>
7. Overview of the higher education system in Italy. (2019). URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/88570a37-en.pdf?expires=1707685482&id=id&accname=guest&checksum=7D172E9AE82DA29897C304FFA9791629>
8. Peragine, V., Serlenga, L. (2008). «Higher education and equality of opportunity in Italy,» *Research on Economic Inequality*, in: *Inequality and Opportunity: Papers from the Second ECINEQ Society Meeting*, pp. 67–97, Emerald Group Publishing Limited.
9. Romano, A. (2018). Professional Development Tutoring: Comparing Italian and International Models. URL: https://www.researchgate.net/publication/324224520_Professional_Development_Tutoring_Comparing_Italian_and_International_Models
10. University of Macerata. (2023). URL: <https://www.unimc.it/it/ateneo/bandi-e-concorsi/bandi-studenti/bandi-studenti-dal-1-1-2015/adoss/estratto-bando-senior-tutor.pdf>
11. University of Perugia. (2023). URL: <https://www.unipg.it/en/>

УДК 373.2.015.311:336-028.31]:37.091.313
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-45>

Людмила КОЗАК,
orcid.org/0000-0002-4528-1905
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри дошкільної освіти
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) l.kozak@kubg.edu.ua

Світлана ФЕДОРОВА,
orcid.org/0000-0002-1327-7629
аспірантка кафедри дошкільної освіти
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) s.fedorova.asp@kubg.edu.ua

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ПРОЄКТІВ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНО-ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Статтю присвячено дослідженню особливостей використання методу проєктів у формуванні соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку. Відповідно до варіативного складника освітнього напрямку «Дитина в соціумі. Соціально-фінансова грамотність» Державного стандарту дошкільної освіти, здобувачі освіти мають мати сформовану соціальну компетентність та фінансову грамотність, що означає здатність дитини усвідомлювати, хто вона є і як потрібно взаємодіяти з іншими людьми. Це також розуміння дитиною своїх прав та обов'язків, вміння планувати бюджет, раціонально використовувати ресурси, заощаджувати, оцінювати наявні можливості, прагнення розвивати лідерські якості. Проаналізовано теоретичні аспекти формування соціально-фінансової грамотності та економічної культури дітей дошкільного віку, а також окремі аспекти громадянського виховання. Визначено сутність та особливості реалізації педагогічної технології методу проєктів в освітньому процесі закладів дошкільної освіти. Обґрунтовано доцільність використання методу проєктів як важливого стимуляційного чинника всебічного розвитку та формування життєвих компетентностей дітей. Висвітлено зміст та особливості організації діяльності дітей на різних етапах проєкту. Дослідження показує, що впровадження методу проєктів у діяльність закладів дошкільної освіти має значний потенціал для збагачення освітнього процесу в закладах дошкільної освіти, формуванні соціально-фінансової грамотності та громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку. Визначено перспективи пошуку ефективних форм організації життєдіяльності дитини в дошкільному закладі, під час яких проявляється ініціативність, формується дбайливе, відповідальне ставлення до довкілля, формуються матеріальні та нематеріальні цінності майбутніх громадян країни.

Ключові слова: соціальна компетентність, фінансова грамотність, соціально-фінансова грамотність, економічне виховання, громадянська відповідальність, проєкт, метод проєктів, заклад дошкільної освіти, діти старшого дошкільного віку.

Liudmyla KOZAK,
orcid.org/0000 0002 4528-1905
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Preschool Education
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
(Kyiv, Ukraine) l.kozak@kubg.edu.ua

Svitlana FEDOROVA,
orcid.org/0000-0002-1327-7629
Graduate student at the Department of Preschool Education
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
(Kyiv, Ukraine) s.fedorova.asp@kubg.edu.ua

USE OF THE PROJECT METHOD IN FORMING THE SOCIAL AND FINANCIAL LITERACY OF CHILDREN OF OLDER PRESCHOOL AGE

The article is devoted to the investigation of the peculiarities of the application of the project method in the formation of social and financial literacy of older preschool children. According to the variable component of the educational

course «Child in society. Social and financial literacy» of the State Standard of Preschool Education, the education seekers must have the developed social competence and financial literacy that means a child's ability to realize its identity and to interact with other people. It also includes the child's understanding of its rights and responsibilities, the ability to plan a budget, rationally use resources, save, evaluate available opportunities, and to develop its striving to leadership. The theoretical aspects of the formation of social and financial literacy as well as economic culture of preschool children in addition to the certain aspects of civic education are analyzed. The essence and peculiarities of the implementation of the pedagogical technology of the project method in the educational process of preschool education institutions are determined. The expediency of project method application as an important stimulating factor for comprehensive development and formation of children's vital competencies is justified. The content and peculiarities of the children's activity organization at different stages of the project are highlighted. The research shows that the implementation of the project method in the preschool education institutions activities present significant potential for enrichment of the educational process in preschool education institutions, the formation of social and financial literacy as well as civic competence of older preschool children. The perspectives for search of the effective forms in organization of children's life in a preschool institution that promote proactivity, careful and responsible behaviour to the environment, tangible and intangible values of the future citizens of a country are determined.

Key words: social competence, financial literacy, social and financial literacy, economic education, civic responsibility, project, project method, preschool education institution, older preschool children.

Постановка проблеми. Дошкільна освіта є самостійною системою, обов'язковою складовою освіти в Україні, яка гармонійно поєднує сімейне та суспільне виховання, спрямовує освітній розвиток дитини протягом життя на гнучке реагування соціокультурних запитів, реалізацію природного потенціалу та формування загальнолюдських й національних цінностей. Сьогодення змушує сучасну дитину розв'язувати життєві завдання значної новизни і високої складності, цим саме актуалізує необхідність поводитися компетентно й безпечно у різноманітних економічних та фінансових ситуаціях (Щодо методичних рекомендацій до оновленого Базового компонента дошкільної освіти, 2021).

Стратегічним підґрунтям для підвищення рівня фінансової грамотності та зростання добробуту населення, прийняття Національної стратегії розвитку фінансової грамотності України до 2030 року (2024 р.), є підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, окреслення ключових принципів Європейської основи соціальних прав людини (What are the 20 principles of the European Pillar of Social Rights). У вище зазначеному документі формування економічної компетентності та фінансової грамотності у найменших громадян країни визначено одним з пріоритетних завдань державної політики в контексті євроінтеграційних прагнень українського суспільства, слідування європейським демократичним цінностям та досягнення європейських соціальних стандартів якості життя (Національна стратегія розвитку фінансової грамотності до 2030 року).

Усвідомлюючи важливість формування основ економічної культури та фінансової грамотності громадян суспільства з дошкільного віку, Міністерство освіти й науки України, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб та Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку спільно

розробили Рамку фінансових компетентностей для дітей та молоді (від 5 до 18 років).

Наскрізною лінією означеного документа є формування якостей відповідального громадянина суспільства, який розуміє принципи та механізми їх функціонування, а також важливість національної ініціативи. Цю наскрізну лінію опановують через розуміння понять про права та обов'язки споживачів фінансових послуг, податки, волонтерство і благодійність, які розвивають у дітей готовність до співпраці, а також розуміння взаємозв'язку між індивідуальним добробутом та рівнем життя громади чи країни. Цей документ став концептуальною основою для формування державної політики у сфері підвищення рівня фінансової грамотності молодого покоління (Рамка фінансових компетентностей для дітей та молоді (від 5 до 18 років)).

Освітні завдання фінансової грамотності дітей дошкільного віку визначені у варіативному складнику Державного стандарту дошкільної освіти освітнього напрямку «Дитина в соціумі. Соціально-фінансова грамотність». Насамперед вони спрямовані на формування у дошкільників соціальної компетентності й навичок фінансової грамотності, емоційно-ціннісного ставлення до себе, інших людей і довкілля. Конкретизуються у завданнях щодо набуття дітьми знань про планування бюджету в родині, назв грошових одиниць, вміння заощаджувати та навичок дбайливого ставлення до природних ресурсів (Щодо методичних рекомендацій до оновленого Базового компонента дошкільної освіти, 2021).

Ураховуючи вище означене, постала проблема пошуку й впровадження ефективних підходів і технологій у щоденну діяльність сучасних закладів дошкільної освіти, які мають змінюватися відповідно до запитів суспільства.

Аналіз досліджень. Окремі аспекти проблеми економічного виховання та формування соціально-фінансової грамотності в дошкільній освіті розглянуто в працях психологів і педагогів О. Безсонової, О. Брежнєвої, А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Григоренко, Р. Жадан, О. Косенчук, В. Ролік, О. Рейпольської, Н. Савінової та інших. Теоретичні підходи та практичні напрями впровадження проектної технології у заклади дошкільної освіти висвітлено у психолого-педагогічних дослідженнях вчених Ю. Буракової, Н. Гавриш, Л. Козак, Г. Кравченко, Н. Кугуєнко, С. Ладивір, Т. Піроженко, Л. Солов'якової, Л. Швайки та інших. Значний внесок у вивчення педагогічного феномену формування життєвих компетентностей дітей дошкільного віку за педагогічною технологією методу проектів зроблено І. Кіндрат, І. Кондратець, Т. Коршуною, О. Ліннік, О. Половіною, Н. Токаренко та багатьма інших.

Мета статті – обґрунтувати ефективність використання методу проектів у формуванні соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Одним з ключових завдань сучасної дошкільної освіти є пошук та впровадження якісних змін в організаційно-методичному забезпеченні освітнього процесу через організацію педагогом основних видів діяльності, які спрямовані на суттєве збагачення життєвого досвіду дитини. Це пов'язано з тим, що акцент сучасної освіти зміщується на розвиток вільної, творчої особистості, здатної самостійно та критично мислити, осягати й застосовувати знання в різних життєвих ситуаціях, приймати обмірковані рішення, виважено планувати свої дії, а також конструктивно взаємодіяти з однолітками, бути відкритими до нових контактів і зв'язків (Половіна, В'юнник, 2023).

У дошкільному віці закладається первинний досвід орієнтування дітей в елементарних економічних поняттях, формуються основи майбутньої соціально-фінансової грамотності, матеріальних та нематеріальних цінностей, відповідального ставлення до соціальних та природних ресурсів. Успішна економічна діяльність особистості можлива лише за умови її соціальної адаптації. Саме тому фінансово-підприємницький досвід дитини старшого дошкільного віку розглядається в тандемі з формуванням його соціалізації (Щодо методичних рекомендацій до оновленого Базового компонента дошкільної освіти, 2021) та громадянської відповідальності (Рамка фінансових компетентностей для дітей та молоді (від 5 до 18 років): 9).

Оскільки фінансово освічене населення не тільки створює гідні умови життя для себе та своєї родини, а й приносить користь усій громаді, це підкреслює важливість формування соціально-фінансової грамотності з дошкільного віку. Насамперед тому, що фінансово грамотні люди схильні до раціонального споживання, заощадження, інвестування, що дає змогу створювати нові робочі місця та сприяє стабільному економічному розвитку країни загалом (Ролік та ін., 2024).

Фінансова грамотність – це фінансові знання, уміння, ставлення та їх уміле застосування, що дає змогу ухвалювати ефективні фінансові рішення в різних життєвих ситуаціях, які сприяють поліпшенню особистого та загального добробуту. Дане визначення фінансової грамотності адаптоване для дошкільного віку відповідно до Рамки фінансових компетентностей дітей та молоді України та міжнародної практики (Ролік та ін., 2024).

Відповідно до Державного стандарту дошкільної освіти соціальна компетентність і фінансова грамотність – це здатність людини усвідомлювати, хто вона є і як потрібно взаємодіяти з іншими людьми (БКДО, 2021). Щоб сформувати цю здатність у дитини, дорослі мають надихати її вивчати свої права й обов'язки, планувати бюджет, раціонально використовувати ресурси, заощаджувати, оцінювати наявні можливості, розвивати лідерські якості (Рейпольська, 2021).

У чинних освітніх програмах завдання фінансової освіти дітей старшого дошкільного віку подані крізь призму економічного виховання. Нам імпонують погляди авторів Освітньої програми для дітей від двох до семи років «Дитина».

У розділі програми «Соціальний світ» спільно з рубриками щодо формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку, подано й зміст рубрики «Економічне виховання». У рубриці містяться наступні завдання: формування економічного складника життєвої компетентності дітей; праці як засобу взаємодії дітей і дорослих, що є запорукою успішної соціалізації; розвитку самостійності та лідерських якостей особистості як гарантії успіху в подальшому житті; правовій складовій, основою якої є формування відповідальності й розуміння своїх обов'язків з огляду на європейські цінності та інші (Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років, 2020).

Завдання програми спонукають вихователів формувати у дітей старшого дошкільного віку розуміння того, що всі люди мають потреби й докладають багато зусиль і праці для їх забезпечення, створюючи речі, вирощуючи та виро-

бляючи продукти харчування; люди мають різні професії, тому їх сумлінна праця потрібна усім членам громади та суспільства; елементарні уявлення про сімейний бюджет та його планування; помірковане ставлення до витрат, при цьому орієнтуватися не лише на свої бажання, а й враховувати потреби сім'ї; ціннісне ставлення до речей та їх виробництва (Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років, 2020).

Фахівці стверджують, що розпочинати фінансове виховання дітей варто якомога раніше. У сучасному світі з перших років життя дитину дошкільного віку оточує соціально-фінансове середовище, наповнене різноманітними економічними поняттями, фінансовими процесами, а разом з цим – і небезпекою. В переважній більшості випадків дорослим складно простежити за тим, що ж саме засвоює дитина у процесі спостереження за діяльністю інших людей та у процесі спілкування з однолітками, чому навчаються найменші громадяни нації під час перегляду телебачення та інтернет-джерел. Дорослим складно встановити відповідність такої інформації морально-етичним нормам суспільства. Саме тому, важливо сформулювати у дітей дошкільного віку елементарний економічний та фінансовий досвід, що стане базою для подальшої успішної соціалізації, економічної культури та фінансової освіченості (Богуш, Гавриш, 2008).

Вчена Л. Лохвицька у своїх працях наголошує на значущості формування елементарних споживчих знань як обов'язкової умови повноцінного всебічного виховання та успішного входження дітей дошкільного віку в соціальне середовище (Лохвицька, 2009).

Окрему увагу варто приділити питанням фінансової безпеки. Діти дошкільного віку мають розуміти ризики втрати грошей чи цінних речей, а також знати про небезпеку, пов'язану із шахраями та незнайомцями, що цікавляться фінансовими питаннями.

Усвідомлена здатність дитини, хто вона є, як саме потрібно взаємодіяти з іншими людьми, надихає дитину вивчати свої права й обов'язки, планувати бюджет, раціонально використовувати ресурси, заощаджувати, оцінювати наявні можливості, а також сприяє розвитку лідерських якостей (Державний стандарт дошкільної освіти: особливості впровадження, 2021).

Дослідження вітчизняних науковців свідчать, що результативність діяльності дитини значно відрізняється залежно від створених умов. Для того, щоб сформувати в дітей основу майбутньої соціально-фінансової компетентності, варто не лише

розширювати їхні економічні знання, а й спонукати здобувати соціально-фінансовий досвід. Насамперед для цього необхідно створити відповідне розвивальне предметно-ігрове середовище та наповнити його сюжетно-рольовими, дидактичними та настільно-друкованими іграми про професії дорослих, інструментами та знаряддями для побутової праці, матеріалами й обладнанням для художньої праці та самостійної художньої діяльності, дитячими книжками соціально-економічного спрямування.

Важливим засобом є також використання наочних матеріалів відповідної тематики, які допоможуть дітям ліпше засвоїти абстрактні економічні поняття.

Під час освітньої діяльності необхідно пробуджувати цікавість дітей до нових тем, збагачувати знання про соціально-економічні відносини (Щодо методичних рекомендацій до оновленого Базового компонента дошкільної освіти, 2021).

На думку Л. Козак та Ю. Коваль, одним з дієвих засобів збагачення життєвого досвіду дитини старшого дошкільного віку є використання методу проєкту в освітній діяльності ЗДО. Метод проєктів – активний вид дослідницько-пізнавальної діяльності вихованців, що спрямований на розв'язання проблеми, пов'язаної зі створенням освітнього продукту, який має суб'єктивну або об'єктивну цінність і може розглядатися як спосіб організації такої діяльності. Впровадження означеної технології забезпечує інтегрований підхід в освіті, оскільки передбачає одночасне обґрунтоване поєднання завдань різних освітніх напрямів БКДО та забезпечує взаємодію суб'єктів освіти, яка виявляється у міжособистісній комунікації, спільній праці, пізнанні та спілкуванні задля досягнення спільної мети (Козак, Коваль, 2020).

За визначенням авторів методичних рекомендацій до освітнього напрямку БКДО «Дитина в соціумі. Соціально-фінансова грамотність», метод проєктів забезпечує організацію інтегрованого та системного підходів в закладі дошкільної освіти, а також цілісний розвиток дитини шляхом цілеспрямованого навчання та власного практичного досвіду (Щодо методичних рекомендацій до оновленого Базового компонента дошкільної освіти, 2021).

Суголосною є думка дослідників Ю. Волинець та В. Закусило. Вони визначають метод проєктів як один із методів інтегрованого навчання та виховання дітей дошкільного віку, що ґрунтується на інтересах дітей, дає можливість виховувати «діяча», а не «виконавця», розвивати вольові якості особистості, навички партнерської взаємодії (Волинець, Закусило, 2016).

Дослідниця Н. Токаренко трактує поняття «метод проєктів» як метод проблемного навчання, а також спосіб організації поетапної практичної діяльності, підґрунтям якого є взаємодії педагога і вихованця між собою задля досягнення мети, яка визначена проблематикою даного проєкту. Метод проєктів є своєрідною формою перспективного планування освітньої діяльності за участю дітей. Разом з тим – це педагогічна технологія, за якою здійснюється цей план (Формування життєвої компетентності у дошкільника, 2013: 11).

Враховуючи, що проєктна діяльність має два аспекти: педагогічний і психологічний, Т. Піроженко розглядає метод проєктів як технологію психолого-педагогічного проєктування взаємодії дорослого й дитини (Піроженко, 2010).

Характеризуючи метод проєктів як перспективну педагогічну технологію, слід вказати на те, що це організація освітнього процесу, яка розширює можливості традиційної системи освіти.

Проєктна технологія розглядається як цілеспрямована, соціально значуща, педагогічно доцільна, практично реалізована інноваційна діяльність педагога щодо проєктування та забезпечення функціонування освітньо-розвивального середовища, в якому здійснюватиметься проєктна діяльність вихованців.

Метою проєктної технології є створення педагогом таких умов під час освітнього процесу, за яких його результатом є індивідуальний досвід проєктної діяльності дитини.

Реалізація проєктної технології полягає у постановці перед дітьми соціально або особистісно значущої проблеми, вирішення якої потребує набуття нових знань, інтегрування їх з попередньо набутих досвідом, здійснення конкретних дослідницьких дій, аналізу одержаних результатів, формулювання висновків.

Уміння, вироблені дітьми в процесі проєктування, формують осмислене виконання важливих розумових і практичних дій. Формуються складові пізнавальної, комунікативної та інших компетентностей (Козак, 2022: 16–17).

Попри наукове розмаїття доробок вчених з проблеми впровадження проєктної технології у закладах дошкільної освіти, потребує більш детальних досліджень використання потенціалу методу проєктів для вивчення базових економічних категорій, розуміння реальних соціально-фінансових процесів суспільства та конструктивної участі в них дітей старшого дошкільного віку.

Плануючи свою роботу з формування основ фінансової грамотності, педагог має керуватися передусім тим, що економічного досвіду дошкіль-

ники набувають у процесі спостереження за діяльністю дорослих, ознайомлення з творами художньої літератури, відео, ігор із друзями, пояснення батьків тощо; формують первинний соціально-фінансовий досвід у результаті власної економічної діяльності. Такою економічною діяльністю для дітей може стати метод проєктів. Дана технологія активізує, організовує, націлює дитину дошкільного віку на творчу діяльність, пізнання. За допомогою методу проєктів здійснюється розвиток дитини дошкільного віку в різних напрямках:

- розвиток пізнавальної активності дітей;
- розвиток творчих здібностей, креативності, самостійності у прийнятті рішень;
- формуються уміння прийняття спільних рішень та вдосконалюються комунікативні навички (Сагадіна, 2014: 27).

Зауважимо, що для успішного впровадження педагогічної технології методу проєктів у дитячому колективі педагог із носія готових знань має перетворитися на організатора пізнавально-дослідницької діяльності, помічника, партнера та порадирика. Важливо, щоб між учасниками освітнього процесу переважав демократичний стиль взаємин, який передбачає розуміння і прийняття дошкільника таким, який він є, прояв поваги до дитини та її батьків – учасників проєкту, надання їм фахової педагогічної підтримки.

Враховуючи вищевикладене, на формуальному етапі нашого експериментального дослідження впроваджено соціальний проєкт з дітьми старшої групи «Свинка-скарбничка та гроші».

Проєкт тривав упродовж 6 тижнів. Основна педагогічна діяльність під час реалізації проєкту була спрямована на збільшення обсягу знань дітей про національну валюту гривню, історію її виникнення та особливості платіжної спроможності; національні валюти різних країн; першочергові і другорядні потреби своєї сім'ї, суспільства та культуру раціонального споживацтва товарів; ощадне використання природних ресурсів; взаємозв'язок усіх видів ресурсів і кінцевого результату праці; розвитку їх допитливості, цілеспрямованості та комунікативних здібностей. Крім того, під час реалізації завдань проєкту ми орієнтувалися на формування у дітей важливих ціннісних якостей для формування соціальної та громадянської компетентностей, а саме: дружби, поваги до однолітків та інших людей, небайдужого відповідального ставлення до добробуту сім'ї, громади та країни.

Тож на мотиваційному етапі впровадження проєкту було поставлено завдання усвідомлення кожною дитиною мети своєї діяльності у процесі спільної взаємодії серед групи однолітків, а саме –

створення проєктного продукту – творчих розробок для участі у конкурсі Національного банку України «Global Money Week 2023» організований у рамках проведення Всесвітнього тижня грошей (Про Global Money Week). Важливим і цінним для дітей було усвідомлення того, що вони є авторами творчих розробок, якими буде представлено дошкільний заклад. За допомогою аналізу робіт, поданих на тогорічний конкурс, власних творчих ідей, вихованці визначили зміст кінцевого проєктного продукту – способу реалізації спільного задуму. Саме на цьому етапі діти вчилися висловлювати свої бажання, враховувати думки однолітків та знаходити спільні рішення. За ініціативи дітей було запропоновано зробити колективні плакат-картини «Наша країна – багата, квітуча Україна», «Усе в наших руках», декоративну композицію топіарій «Грошове дерево» та аплікацію «Карта монет». Водночас для з'ясування особливостей економічного виховання дітей старшого дошкільного віку у родині на даному етапі проведено анкетування батьків «Формуємо основи фінансової грамотності дошкільників» (Формуємо основи фінансової грамотності в дошкільників. Вихователь-методист дошкільного закладу, 2023). За результатами анкетування обговорили різні спірні питання, а саме: «Чи потрібні дитині кишенькові гроші»; «Чи розповідаєте Ви дітям, навіщо потрібні гроші та звідки Ви їх берете?»; «Як Ваша дитина ставиться до дорогих речей, наприклад іграшок, одягу, гаджетів?» тощо.

На інформаційно-пізнавальному етапі проєкту старші дошкільники отримували нові знання за тематикою економічної грамотності, зокрема розширили знання про національну валюту та грошові одиниці інших країн; способи заощаджень та економії витрат, ощадливого споживання енергоресурсів. Проведення соціальної акції «Один день без покупок» сприяло розвитку здатності дітей дошкільного віку критично оцінювати власні потреби та потреби сім'ї. Під час заходу вихователі спонукали дітей та батьків звернути увагу на непотрібні покупки та надмірне споживання товарів, доносили до розуміння дітей та батьків, що, крім різних матеріальних товарів існує багато більш цінних і цікавих речей. Також на цьому етапі ми збагатили словниковий запас та уявлення дітей про зміст витрат. Цікавою для дошкільників була історія походження свинки-скарбнички – авторська казка «Свинка-скарбничка та отвір на спинці» та читання інших художніх творів за даною тематикою, яка сприяла формуванню у вихованців інтересу до навчання у школі та інших закладах, вибору професії та заощадливості.

На пошуково-дослідницькому етапі діти застосували на практиці здобуті на попередньому етапі знання, розв'язуючи нові проблеми, що виникають у процесі реалізації їхнього задуму. Ми проводили з дітьми інтегровані заняття з пріоритетом дослідницько-пошукових завдань (евристичні бесіди, полілоги, проблемні ситуації, складання асоціативних карт), переглядали відео занять для дошкільнят (Дитячий садок онлайн НУМО – Випуск 78), вирішували проблемні питання у малих групах, розглядали ілюстрації та фотографії тощо. Цікавими для дітей виявилися завдання «Хвилинка міркування», які спонукали малят та батьків до пошуків відповідей на економічні та фінансові запитання.

На даному етапі батьки вихованців та їх родини активно долучилися до пошуку монет, які вийшли з грошового обігу країни. Дорослі приносили копійки, з яких на наступному етапі проєкту діти створили конкурсні творчі розробки.

Творчий етап передбачав можливість втілення задумів та ідей. На цьому етапі проводилася робота над плакатом, картиною та аплікацією: прикрашання та доповнення образотворчих робіт. По завершенню даного етапу проєкту організовано презентацію-рекламу творчих робіт «Гроші й добробут у моїй родині та нашій країні», після чого, відповідно до умов, роботи були надіслані для участі у конкурсі. Для всіх учасників приємним стало відзначення закладів організаторами заходу. За результатами заходу всі заклади дошкільної освіти, які надіслали творчі роботи, отримали сертифікати учасника конкурсу «10 найактивніших закладів освіти-учасників Global Money Week 2023» від Національного банку України. Зауважимо, що за умовами участі у конкурсі необхідно було розповісти про проведені заходи у соціальних мережах. Батьки та родини вихованців із завзяттям долучилися до висвітлення створених дітьми робіт на офіційній сторінці закладу у соціальній мережі, що сприяло згуртованості батьківської спільноти.

На рефлексивному етапі кожна дитина мала можливість висловити власну думку, пригадати цікаві моменти діяльності під час проведення проєкту, подякувати тим, хто допомагав під час виконання завдань.

Варто зазначити, що батьки долучалися до активної взаємодії протягом реалізації проєкту на всіх його етапах. Зокрема, ми спонукали дорослих до проведення бесід із дітьми про заплановані та спонтанні сімейні витрати, способи економії та раціонального споживання енергоресурсів, усвідомлення важливості та цінності коштів. Також,

батьки долучилися до презентації творчих робіт дітей у закладі.

Важливим результатом формування соціально-фінансової грамотності дітей в межах проєкту стало те, що під час його реалізації діти активно взаємодіяли між собою, вчилися більш усвідомлено та відповідально ставитися до виконання колективних завдань, приймати виважені рішення, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між фінансовим добробутом людей та країни в цілому. Під час створення творчих робіт опановували різні способи і засоби комунікації та навички регуляції своєї поведінки. За відгуками батьків у дітей зріс рівень усвідомлення цінності грошей у сімейному житті, діти почали більш усвідомлено та раціонально ставитися до продуктів харчування, до економії електрики та води у побуті.

Висновки. Отже, результати впровадження педагогічної технології методу проєкту довели, що системна цілеспрямована освітня діяльність та створення відповідного розвивального предметно-ігрового середовища у закладі дошкіль-

ної освіти сприяють реалізації окремих завдань інваріативного складника «Дитина в соціумі» та варіативного складника освітнього напрямку «Дитина в соціумі. Соціально-фінансова грамотність» Державного стандарту дошкільної освіти (2021). У процесі залучення до опанування різних видів діяльності, планування витрат, проведення бесід, ігор, занять діти старшого дошкільного віку вчаться ощадливому та бережливому ставленню не лише до грошей, а й до природних ресурсів країни, розвивають ініціативність та лідерські якості, формують, свідоме та відповідальне ставлення до фінансів та витрат, набувають ціннісного ставлення та поваги до людської праці.

Успішне формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку методом проєктів потребує комплексного підходу, який включає підготовку педагогів, розробку стимульних матеріалів та активну взаємодію з батьками. Тільки таким чином можна навчити дитину поводитися компетентно й безпечно у різноманітних економічних та фінансових ситуаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. What are the 20 principles of the European Pillar of Social Rights? URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1567&langId=en> (дата звернення: 25.10.2024).
2. Богуш А., Гавриш Н. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі. Підручник для ВНЗ. К.: Видавничий Дім «Слово», 2008. 408 с.
3. Волинець Ю., Закусило В. Метод проєкту як освітній і розвивальний потенціал у роботі з дітьми старшого дошкільного віку. Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації: Матеріали Х Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. 2016. Вип. 10. С. 165-167.
4. Державний стандарт дошкільної освіти: особливості впровадження / Упоряд.: О. Г. Косенчук, І. М. Новик, О. А. Венгловська, Л. В. Куземко. Харків: Вид-во «Ранок», 2021. 240 с.
5. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проєкту В. О. Огнев'юк; авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богиніч, В. М. Вертугіна [та ін.]; наук. ред. Г. В. Беленька; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 440 с.
6. Дитячий садок онлайн НУМО – Випуск 78. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Ffib-rnLrgU> (дата звернення: 25.10.2024).
7. Козак Л. В. Проєктна діяльність у закладах дошкільної освіти: навчально-методичний посібник. К.: ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2022. 176 с.
8. Козак Л. В., Коваль В. Ю. Проєктна діяльність як засіб підготовки дитини до навчання у Новій українській школі. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2020. № 71(1). С. 127-131.
9. Лохвицька Л. Формування споживчих знань як чинник соціалізації дітей дошкільного віку. Вісник Інституту розвитку дитини. 2009. Вип. 6. С. 97-102.
10. Національна стратегія розвитку фінансової грамотності до 2030 року. URL: https://oplatforma.com.ua/images/articles/17740/strategy_fingramotnosti_2024_Pedrada.pdf (дата звернення: 25.10.2024).
11. Піроженко Т. Особистість дошкільника: перспективи розвитку. Навчально-методичне видання. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 136 с.
12. Половіна О. А., В'юнник В. О. Архітектура розвивального середовища у реджіо-підході: формуємо самовираження дітей п'ятого року життя. Інноваційна педагогіка. 2023. № 1(56). С. 236-242.
13. Про Global Money Week. URL: <https://events.bank.gov.ua/gmw2023/> (дата звернення: 25.10.2024).
14. Рамка фінансових компетентностей для дітей та молоді (від 5 до 18 років). URL: <https://oplatforma.com.ua/images/articles/17740/ramka-finansovikh-kompetetnostei-ditei-ta-molodi-ukrayini.pdf> (дата звернення: 25.10.2024).
15. Рейпольська О. Економіст із дитинства, або Формуємо соціально-фінансову грамотність дошкільника. Вихователь-методист. 2021. № 8. URL: <https://emetodyst.expertus.com.ua/911948> (дата звернення: 25.10.2024).
16. Ролік В., Гавриш Н., Косенчук О., Піроженко Т. Мої перші гроші: парціальна програма з розвитку фінансової грамотності та формування фінансових компетентностей у дітей старшого дошкільного віку. Київ, 2024. 45 с.
17. Сагадіна С. Ознайомлення старших дошкільнят зі світом професій. Дошкільне виховання. 2014. № 6. С. 27.

18. Формування життєвої компетентності у дошкільника. Навчально-методичний збірник / Упорядник Т. Л. Коршунова. Полтава: ПОІППО, 2013. 104 с.
19. Формуємо основи фінансової грамотності в дошкільників. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2023. № 10. URL: <https://emetodyst.expertus.com.ua/10010188> (дата звернення: 25.10.2024).
20. Щодо методичних рекомендацій до оновленого Базового компонента дошкільної освіти: Лист МОН України від 16.03.2021 р. № 1/9-148. URL: <https://mon.gov.ua/npa/shodo-metodichnih-rekomendacij-do-onovlenogo-bazovogo-komponenta-doshkilnoi-osviti> (дата звернення: 25.10.2024).

REFERENCES

1. What are the 20 principles of the European Pillar of Social Rights? URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1567&langId=en> (accessed 25.10.2024).
2. Bohush A., Havrysh N. (2008). *Metodyka oznaiomlennia ditei z dovkiliam u doshkilnomu navchalnomu zakladi* [Methods of familiarizing children with the environment in preschool educational institution]. K.: Vydavnychi Dim «Slovo» [in Ukrainian].
3. Volynets Yu., Zakusylo V. (2016). *Metod proektu yak osvitnii i rozvyvalnyi potentsial u roboti z ditmy starshoho doshkilnoho viku* [Project method as an educational and developmental potential in working with children of senior preschool age]. *Tendentsii ta perspektyvy rozvytku nauky i osvity v umovakh hlobalizatsii: Materialy Kh Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi internet-konferentsii*, 10. 165-167. [in Ukrainian].
4. *Derzhavnyi standart doshkilnoi osvity: osoblyvosti vprovadzhennia* [State Standard of Preschool Education: Peculiarities of Implementation] / Uporiad.: O. H. Kosenchuk, I. M. Novyk, O. A. Venhlovska, L. V. Kuzemko. Kharkiv: Vyd-vo «Ranok» [in Ukrainian].
5. *Dytyna: Osvitnia prohrama dlia ditei vid dvokh do semy rokiv* [Child: Educational program for children from two to seven years] / nauk. ker. proiektu V. O. Ohneviuk; avt. kol.: H. V. Bieliienka, O. L. Bohinich, V. M. Vertuhina [ta in.]; nauk. red. H. V. Bieliienka; Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka. K.: Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka [in Ukrainian].
6. *Dytiachyi sadok onlain NUMO – Vypusk 78* [Kindergarten online NUMO - Issue 78]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Ffibi-rnLrgU> (accessed 25.10.2024).
7. Kozak L. V. (2022). *Proiektna diialnist u zakladakh doshkilnoi osvity: navchalno-metodychnyi posibnyk* [Project activity in preschool education institutions: a study guide]. K.: TOV «NVP «Interservis» [in Ukrainian].
8. Kozak L. V., Koval V. Yu. (2020). *Proiektna diialnist yak zasib pidhotovky dytyny do navchannia u Novii ukrainskii shkoli* [Project activity as a means of preparing a child for learning in the New Ukrainian School]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*, 71(1). 127-131. [in Ukrainian].
9. Lohhvytska L. (2009). *Formuvannia spozhyvychykh znan yak chynnyk sotsializatsii ditei doshkilnoho viku* [Formation of consumer knowledge as a factor in the socialization of preschool children]. *Visnyk Instytutu rozvytku dytyny – Bulletin of the Institute of Child Development*, 6. 97-102. [in Ukrainian].
10. *Natsionalna stratehiia rozvytku finansovoi hramotnosti do 2030 roku* [National Strategy for the Development of Financial Literacy until 2030]. URL: https://oplatforma.com.ua/images/articles/17740/strategy_fingramotnosti_2024_Pedrada.pdf (accessed 25.10.2024).
11. Pirozhenko T. (2010). *Osobystist doshkilnyka: perspektyvy rozvytku* [Preschooler's personality: prospects for development]. Ternopil: Mandrivets [in Ukrainian].
12. Polovina O. A., Viunnyk V. O. (2023). *Arkhitektura rozvyvalnoho seredovyscha u redzhio-pidkhodi: formuiemo samovyrazhennia ditei piatoho roku zhyttia* [The architecture of the developmental environment in the regio approach: forming the self-expression of children of the fifth year of life]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*, 1(56). 236-242. [in Ukrainian].
13. *Pro Global Money Week* [About Global Money Week]. URL: <https://events.bank.gov.ua/gmw2023/> (accessed 25.10.2024).
14. *Ramka finansovykh kompetentnostei dlia ditei ta molodi (vid 5 do 18 rokiv)* [Financial Competency Framework for Children and Young People (5 to 18 years)]. URL: <https://oplatforma.com.ua/images/articles/17740/ramka-finansovykh-kompetentnostei-ditei-ta-molodi-ukrayini.pdf> (accessed 25.10.2024).
15. Reipolska O. (2021). *Ekonomist iz dytynstva, abo Formuiemo sotsialno-finansovu hramotnist doshkilnyka* [Economist from childhood, or Forming the social and financial literacy of preschoolers]. *Vykhovatel-metodyst – Educator-methodologist*, 8. URL L: <https://emetodyst.expertus.com.ua/911948> (accessed 25.10.2024).
16. Rolik V., Havrysh N., Kosenchuk O., Pirozhenko T. (2024). *Moi pershi hroshi: partsialna prohrama z rozvytku finansovoi hramotnosti ta formuvannia finansovykh kompetentnostei u ditei starshoho doshkilnoho viku* [My first money: a partial program for the development of financial literacy and the formation of financial competencies in senior preschool children]. Kyiv [in Ukrainian].
17. Sahadina C. (2014). *Oznaiomlennia starshykh doshkilniat zi svitom profesii* [Familiarization of senior preschoolers with the world of professions]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*, 6. 27. [in Ukrainian].
18. *Formuvannia zhyttievoi kompetentnosti u doshkilnyka* [Formation of life competence in preschoolers]. Poltava: POIPPO [in Ukrainian].
19. *Formuiemo osnovy finansovoi hramotnosti v doshkilnykiv* [Forming the basics of financial literacy in preschoolers]. *Vykhovatel-metodyst doshkilnoho zakladu – Preschool teacher-methodologist*, 10. URL: <https://emetodyst.expertus.com.ua/10010188> (accessed 25.10.2024). [in Ukrainian].
20. *Shchodo metodychnykh rekomendatsii do onovlenoho Bazovoho komponenta doshkilnoi osvity: Lyst MON Ukrainy vid 16.03.2021 r. № 1/9-148* [On methodological recommendations for the updated Basic Component of Preschool Education: Letter of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 16.03.2021 No. 1/9-148]. URL: <https://mon.gov.ua/npa/shodo-metodichnih-rekomendacij-do-onovlenogo-bazovogo-komponenta-doshkilnoi-osviti> (accessed 25.10.2024). [in Ukrainian].

УДК 371.134:74

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-46>**Тетяна КОЙЧЕВА,***orcid.org/0000-0002-5518-4260**доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки**Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»**(Одеса, Україна) tikoysheva@gmail.com***Шао ЦЗЯНЬМЕЙ,***orcid.org/0009-0007-1290-2764**аспірантка кафедри педагогіки**Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»**(Одеса, Україна) jianpei@pdpu.edu.ua*

СТАН ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Стаття присвячена висвітленню проблеми підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва до організації позакласної роботи учнів, зважаючи на те, що важливим завданням освіти є формування всебічно розвиненої духовно-культурної особистості, яка формується як на уроках різних дисциплін, так і в позаурочний час. Особливе місце в цьому процесі посідає образотворче мистецтво, що спрямоване на естетичне виховання школярів і передбачає формування в них естетичного світогляду, естетичних почуттів, здатності розуміти прекрасне в довколишньому світі. Установлено, що саме в позакласній діяльності з образотворчого мистецтва учні мають можливість поглибити свої знання з історії мистецтв, їх жанрів, розвинути творчі здібності, задовольнити свої інтереси і нахили. Для того, щоб організувати таку діяльність, учитель має бути підготовленим. На підставі аналізу наукового фонду з підготовки майбутніх учителів визначено, що підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва є цілісним педагогічним процесом, що передбачає набуття студентами психолого-педагогічних і фахових знань, формування необхідних практичних умінь з естетичного виховання школярів засобами мистецтва, розвитку в художньо-творчій діяльності естетичної свідомості, естетичного світогляду, творчих здібностей, здатності до інтерпретації художніх творів тощо. Установлено, що підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва до організації позакласної діяльності є творчим педагогічним процесом, що спрямований на озброєння студентів знаннями щодо організації художньо-творчої діяльності учнів в позакласний час, і який сприяє формуванню їхньої мотивації до здійснення такої діяльності з учнями в подальшій професії, задовольняє їхні творчі здібності і нахили, розвиває естетичну самосвідомість, естетичні почуття під час навчання в закладах вищої педагогічної освіти. Зроблено висновок, що проблемі підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності надається належна увага. Натомість питання підготовки майбутніх учителів різних спеціальностей, і зокрема майбутніх учителів образотворчого мистецтва, не знайшли належного висвітлення в наукових дослідженнях.

Ключові слова: майбутні учителі образотворчого мистецтва, професійна підготовка, підготовка до організації позакласної діяльності.

Tetyana KOYCHEVA,
orcid.org/0000-0002-5518-4260
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor;
Professor at the Department of Pedagogy
State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University
named after K.D. Ushynsky"
(Odesa, Ukraine) tikoycheva@gmail.com

Shao JIANMEI,
orcid.org/0009-0007-1290-2764
Postgraduate student at the Department of Pedagogy
State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University
named after K.D. Ushynsky"
(Odesa, Ukraine) jianmei@pdpu.edu.ua

THE CURRENT STATE OF PREPARING FUTURE ART TEACHERS FOR ORGANIZING EXTRACURRICULAR ACTIVITIES

The article focuses on the issue of preparing future art teachers to organize extracurricular activities for students, considering that an important goal of education is the formation of a well-rounded, spiritually and culturally enriched individual, developed both during lessons in various disciplines and through extracurricular activities. A special role in this process is played by visual arts education, which aims to foster students' aesthetic education and cultivate their aesthetic worldview, aesthetic sensibilities, and the capacity to recognize and appreciate beauty in the surrounding world. It has been established that extracurricular activities in the field of visual arts provide students with the opportunity to deepen their knowledge of art history, art genres, enhance their creative abilities, and fulfill their interests and inclinations. To effectively organize such activities, the teacher must be adequately prepared. Based on the analysis of scientific literature on the training of future teachers, it has been determined that the preparation of future art teachers is a comprehensive pedagogical process that involves acquiring psychological, pedagogical, and professional knowledge, developing practical skills for aesthetic education through art, and fostering aesthetic consciousness, aesthetic worldview, and creative abilities, including the ability to interpret works of art. It has been concluded that preparing future art teachers for organizing extracurricular activities is a creative pedagogical process aimed at equipping students with knowledge regarding the organization of students' artistic and creative activities during extracurricular time, motivating them to engage in such activities in their future profession, and satisfying their creative abilities and inclinations while developing aesthetic self-awareness and aesthetic feelings during their studies at higher pedagogical institutions. The conclusion highlights that while the issue of preparing future teachers for professional activities receives adequate attention, the specific question of preparing future teachers of various specialties, particularly future art teachers, has not been sufficiently covered in scientific research.

Key words: future art teachers, professional training, preparation for organizing extracurricular activities.

Постановка проблеми. Важливим завданням освіти є формування всебічно розвиненої духовно-культурної особистості, яка формується як на уроках різних дисциплін, так і в позаурочний час. Особливе місце в цьому процесі посідає образотворче мистецтво, що спрямоване на естетичне виховання школярів і передбачає формування в них естетичного світогляду, естетичних почуттів, здатності розуміти прекрасне в довколишньому світі. Важливу роль у цьому процесі відіграє позакласна діяльність, оскільки вчитель не обмежений часовими межами уроку. Саме в позакласній діяльності з образотворчого мистецтва учні мають можливість поглибити свої знання з історії мистецтв, їх жанрів, розвинути творчі здібності, задовольнити свої інтереси і нахили. Для того, щоб організувати таку діяльність, учитель має бути підготовленим. Отже перед закладами вищої педагогічної освіти постає завдання підготовки

майбутніх учителів образотворчого мистецтва до організації позакласної творчої діяльності учнів закладів загальної середньої освіти.

Аналіз досліджень. Проблема підготовки майбутніх учителів до професійно-педагогічної діяльності постійно привертає увагу науковців, зокрема вона була предметом була предметом дослідження В. Андрущенко, О. Галицян, С. Гончаренка, І. Зязюна, І. Княжевої, Т. Койчевої, О. Красовської, Н. Ничкало, С. Купчака В. Радула, В. Семиченко, М. Чобітька, М. Ярмаченка та ін.

Різні аспекти підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва до навчання й виховання учнів закладів загальної середньої освіти виступили предметом досліджень таких учених, як-от: В. Вей, Л. Лей, С. Коновець, О. Музика, І. Рубель, Г. Сотська, М. Стас, О. Тюрікова та ін. Щодо підготовки майбутніх учителів до організації позакласної діяльності, то до її вирішення

зверталися О. Авдєєва, Л. Базильчук, А. Возняк, Г. Волошина, О. Гнатюк, О. Голік, І. Дудка, В. Зайцев, Т. Іваха, І. Казанжи, О. Петрович, О. Чайка.

Незважаючи на достатню кількість наукових розвідок щодо підготовки майбутніх учителів до організації позакласної творчої діяльності школярів, проблема підготовки саме майбутніх учителів образотворчого мистецтва до здійснення такої діяльності висвітлена недостатньо.

Мета статті полягає у визначенні особливостей підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва до організації позакласної творчої діяльності учнів на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Насамперед розглянемо сутність професійної підготовки майбутніх учителів під час навчання в закладах вищої освіти. У довідникових джерелах підготовка розглядається, як: «різновид організованої освіти для досягнення визначених у дослідницькій, освітній або навчальній програмі цілей учіння, що ведуть до набуття або вдосконалення кваліфікації» (Радул, 2004 : 134); «забезпечення здійснення, проведення, існування чогось, завчасно роблячи, готуючи для цього все необхідне»; «запас знань, навичок, досвід ..., набутий у процесі навчання, практичної діяльності» (Бусел, 2005 : 767); «формування та збагачення настанов, знань і вмінь, які необхідні індивіду для адекватного виконання специфічних завдань» (Ярмаченко, 2001 : 365).

За визначенням науковців поняття «підготовка» трактується, як: «процес навчання, результатом якого є готовність до діяльності» (Купчак, 2023 : 30); «опанування певним обсягом інформації, що накопичується під час вивчення навчальних дисциплін теоретичного чи практичного характеру, а також розглядається як дія, налаштування, в ході якої відбувається процес якісних змін, від неповного знання та незнання, до знання і досвіду» (Сотська, 2008 : 7); «отримання запасу знань, матеріалів, відомостей, що набуті в процесі навчання чого-небудь; «попередня організація, устрій, отримання певних знань, налаштування до сприйняття нової інформації; дії, що спрямовані на вироблення навичок, передання знань і формування життєвих принципів, необхідних для отримання певної спеціальності та подальшого працевлаштування» (Рубель, 2020 : 24).

Щодо професійної підготовки майбутніх учителів, то слід відзначити, що у науковій літературі це поняття також розглядається по-різному. Зокрема, у довідникових джерелах поняття «професійна підготовка» вважається «діяльним процесом оволодіння людиною тією професією, для успішної роботи в якій необхідно формувати і розвивати

відповідні психологічні якості, знання, уміння і навички» (Гончаренко, 1997 : 293); «система організаційних і педагогічних заходів, що забезпечує формування в особистості професійної спрямованості шляхом отримання необхідної сукупності знань, умінь і навичок з метою набуття певної кваліфікації для виконання роботи у відповідній сфері діяльності» (Буган, Уруський, 2001 : 163).

На думку С. Купчака, «професійну підготовку майбутнього вчителя можна розглядати як спрямованість на формування системних знань і педагогічних умінь, професійної позиції, готовності до інноваційної діяльності, до безперервного збагачення професійних можливостей та особистісних якостей (Купчак, 2023 : 31). За визначенням В. Семиченко, професійна підготовка є процесом «професійного становлення студентів, їх залучення до освітньої діяльності» (Семиченко, 2007 : 121).

Професійна підготовка в закладах вищої педагогічної освіти, наголошує І. Рубель, «спрямована на опанування майбутніми вчителями необхідних теоретичних психолого-педагогічних та фахових знань і формування практичних умінь та навичок, розвиток особистісних і професійних якостей, набуття первинного педагогічного досвіду, що дозволить їм успішно здійснювати подальшу професійну діяльність в освітніх закладах різного рівня» (Рубель, 2020 : 26).

Розглядаючи сутність професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів, О. Красовська розглядає її як «процес засвоєння знань, умінь, способів дій, необхідних для здійснення освітньої діяльності в умовах навчання, виховання і розвитку школярів та його неперервного професійного вдосконалення» (Красовська, 2017 : 56).

В аспекті започаткованого дослідження особливий інтерес мають наукові розвідки, в яких розглядається проблема підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Так, розглядаючи проблему підготовки вчителів образотворчого мистецтва до професійної діяльності в умовах культуротворчого середовища загальноосвітньої школи, О. Тюрікова доходить висновку, що професійна підготовка «є системою різних видів компетентностей: культурознавчої, культуротворчого середовища, соціокультурної, комунікативної, загальнокультурної з поєднанням індивідуального стилю діяльності вчителя» (Тюрікова, 2008 : 10–11).

У підготовці майбутніх учителів образотворчого мистецтва О. Отич наголошує на необхідності «розвитку творчої індивідуальності студентів з урахуванням таких підходів, як екзис-

тенційний, аксіологічний, креативний, культурологічний, етнопедагогічний, інтегративний і системно-синергетичний (Отіч, 2009 : 14)

За Л. Масол, «підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва як трансляторів художньої культури, естетичного смаку, поглядів, здатних до грамотної інтерпретації мистецьких знаків і гіпертекстів Інтернету, має охоплювати знання не тільки класичного мистецтва, а й ознайомлювати із проявами сучасного мистецтва та різнобічного впливу візуальної культури на естетичну свідомість підростаючого покоління» (Масол, 2015 : 7–8).

Відтак, на підставі вищезазначеного, підготовку майбутніх учителів образотворчого мистецтва, будемо розглядати як цілісний педагогічний процес, що передбачає набуття студентами психолого-педагогічних і фахових знань, формування необхідних практичних умінь з естетичного виховання школярів засобами мистецтва, розвитку в художньо-творчій діяльності естетичної свідомості, естетичного світогляду, творчих здібностей, здатності до інтерпретації художніх творів тощо.

Щодо підготовки майбутніх учителів до організації позакласної діяльності учнів, то ця проблема в науковій літературі розглянута недостатньо.

Так, О. Голік, досліджуючи проблему підготовки майбутніх учителів до організації позакласної дозвілєвої діяльності старшокласників зазначає, що вона «будується на закономірностях педагогічного процесу і передбачає... оновлення змісту професійних знань щодо сутності організації позакласної дозвілєвої діяльності; використання отриманих знань, набутих умінь і навичок у роботі зі старшокласниками в загальноосвітніх навчальних закладах» (Голік, 2007).

Розглядаючи питання підготовки майбутніх учителів технологій для організації позакласної художньо-технічної діяльності учнів, Н. Вересоцька і О. Пильтай розглядають її як «системний, організований процес праці, що сприяє формуванню єдиної системи трудових знань, умінь і навичок учнів, придбанню певного продукту, набуттю матеріальних, духовних багатств і навичок у процесі навчання» (Вересоцька, Пильтай, 2022 : 256).

Процес підготовки майбутнього вчителя до позакласної роботи в початковій школі, на думку В. Боднар, «сприяє оволодінню майбутніми вчителями базовими компетентностями, що дозволяють організувати позакласну роботу в початковій школі, а також створює певний резерв професійного досвіду на майбутнє, тим самим розширюючи можливості фахівця і забезпечуючи його конкурентоспроможність» (Боднар, 2019 : 245; 247).

Для якісного здійснення позакласної роботи з учнями основної школи навчаючись у ЗВО майбутні учителі з основ здоров'я, зазначають науковці (О. Зайцев, В. Бабич, О. Дубовой, Л. Бабич, В. Дубовой), мають «отримати відповідну підготовку, яка може відбуватись за допомогою реалізації комплексу відповідних педагогічних умов: формування у студентів мотивації до виховання здорових школярів у процесі позакласної роботи; спрямованості навчального матеріалу фахових дисциплін на озброєння майбутніх учителів основ здоров'я відповідними теоретичними знаннями й практичними умінями з організації позакласної роботи оздоровчого напрямку; викладання дисциплін фахового спрямування із застосуванням переважно інтерактивних методів навчання; побудови змісту практики студентів відповідно до майбутньої професійної діяльності в контексті позакласної роботи з учнями основної школи; спрямування дослідницької роботи студентів до пошуку інноваційних підходів формування культури здоров'я підлітків у процесі позакласної роботи» (Зайцев О., Бабич В., Дубовой О., Бабич Л., Дубовой В., 2020 : 98).

За О. Чайкою, «підготовка майбутніх учителів-філологів до організації позакласної творчої діяльності учнів загальноосвітніх закладів є цілісним педагогічним процесом, що передбачає розвиток їхніх особистісних і професійних якостей, опанування знань, умінь, навичок і набуття певного досвіду з організації позакласної творчої діяльності учнів, результатом якої є їхня підготовленість до організації означеної діяльності в подальшій професії» (Чайка, 2018 : 4).

Стосовно проблеми підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва, то ми знайшли лише одну ґрунтовну працю Л. Базильчук, який зазначає, що вона передбачає підвищення рівня теоретичної й методичної підготовки студентів з організації позакласної роботи, створення сприятливого навчально-виховного середовища у ВНЗ, а також формування мотиваційної, когнітивної, практичної й рефлексивної складових готовності до цього виду педагогічної діяльності (Базильчук, 2014 : 45).

З огляду на вищезазначене, підготовку майбутніх учителів образотворчого мистецтва до організації позакласної діяльності розглядаємо як творчий педагогічний процес, спрямований на озброєння студентів знаннями щодо організації художньо-творчої діяльності учнів в позакласний час, і який сприяє формуванню їхньої мотивації до здійснення такої діяльності з учнями в подальшій професії, задовольняє їхні творчі здібності і

нахили, розвиває естетичну самосвідомість, естетичні почуття під час навчання в закладах вищої педагогічної освіти

Висновки. Узагальнюючи, доходимо висновку, що проблемі підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності надається належна увага. Натомість питання підготовки майбутніх учителів

різних спеціальностей, і зокрема майбутніх учителів образотворчого мистецтва, до організації позакласної діяльності учнів, не знайшли належного висвітлення в наукових дослідженнях.

Перспективою подальших досліджень є визначення сутності і видів позакласної творчої діяльності учнів в закладах загальної середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базильчук Л. В. Підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва до організації позакласної роботи в загальноосвітніх школах : монографія. Умань : ВПЦ «Візаві», 2014. 287 с.
2. Бондар Вікторія. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до здійснення позакласної роботи. *Молодь і ринок*. 2019. № 11 (178). С. 144–148.
3. Буган Ю. В., Уруський В. І. Словник психолого-педагогічних термінів і понять (на допомогу працівнику сільської школи). Тернопіль : ТОКІППО, 2001. 179 с.
4. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
5. Вересоцька Наталія. Пильтяй Оксана. Сучасні педагогічні умови підготовки майбутніх учителів технологій до організації позаурочної художньо-технічної діяльності учнів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип 48, т. 1. С. 252–257.
6. Голік О. Б. Підготовка майбутніх учителів до організації позакласної дозвіллевої діяльності старшокласників : дис... канд. пед. наук : 13.00.04. Бердянськ, 2007. 207 с.
7. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : «Либідь», 1997. 374 с.
8. Зайцев В. О., Бабич В. І., Дубовой О. В., Бабич Л. М., Дубовой В. В. Реалізація педагогічних умов професійної підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2020. Вип. 77. с. 98–102.
9. Красовська О. О. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у галузі мистецької освіти засобами інноваційних технологій : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 567 с.
10. Купчак С. Б. Формування готовності майбутніх учителів початкової школи до застосування проєктної технології у професійній діяльності : дис... докт. філософії : 011. Рівне, 2023. 247 с.
11. Масол Л. М. Художньо-педагогічні технології в основній школі : єдність навчання і виховання : методичний посібник. Харків : «Друкарня Мадрид», 2015. 178 с.
12. Отич О. М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання : теоретичний і методичний аспекти : монографія. Чернівці : Зелена Буковина, 2009. 752 с.
13. Радул В. В. Соціолого-педагогічний словник. Київ : «ЕкОб», 2004. 304 с.
14. Рубель І. С. Формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки : дис... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2020. 298 с.
15. Семиченко В. А. Проблеми і пріоритети професійної підготовки. *Педагогічний дискурс*. 2007. Вип. 1. С. 119–127.
16. Сотська Г. І. Підготовка майбутнього вчителя образотворчого мистецтва до навчання учнів основної школи художнього конструювання : автореф. дис.. канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2008. 22 с.
17. Тюрікова О. М. Підготовка вчителів образотворчого мистецтва до професійної діяльності в умовах культуротворчого середовища загальноосвітньої школи : автореф. дис.... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2008. 21 с.
18. Чайка О. В. Підготовка майбутніх учителів-філологів до організації позакласної творчої діяльності учнів загальноосвітніх закладів : дис....канд.пед.наук : 13.00.04. Одеса, 2018. 333 с.
19. Ярмаченко М. Д. Педагогічний словник. Київ : Педагогічна думка, 2001. 514 с.

REFERENCES

1. Bazylchuk L. V(2014). Pidhotovka maibutnix uchyteliv obrazotvorchoho mystetstva do orhanizatsii pozaklasnoi roboty v zahalnoosvitnix shkolakh [Preparation of future art teachers for the organization of extracurricular work in secondary schools] : monohrafiia. Uman : VPTs «Vizavi». 287 s. [in Ukrainian].
2. Bondar Viktoriia (2019). Pidhotovka maibutnix uchyteliv pochatkovoї shkoly do zdiisnennia pozaklasnoi roboty [Preparation of future primary school teachers for extracurricular work]. *Molod i rynek*. № 11 (178). S. 144–148. [in Ukrainian].
3. Buhan Yu. V, Uruskyi V. I (2001). Slovyk psykhologo-pedahohichnykh terminiv i poniat (na dopomohu pratsivnyku silskoi shkoly) [Dictionary of psychological and pedagogical terms and concepts (for the help of a rural school worker)]. Ternopil : TOKIPPO, 179 s. [in Ukrainian].
4. Busel V. T. (2005) .Velykyi tлумachnyi slovyk suchasnoi ukrainskoi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv; Irpin: VTF «Perun», 1728 s. [in Ukrainian].
5. Veresotska Nataliia. Pyltiai Oksana. (2022). Suchasni pedahohichni umovy pidhotovky maibutnix uchyteliv tekhnolohii do orhanizatsii pozaurochnoi khudozhno-tekhnichnoi diialnosti uchniv [timely pedagogical conditions for the preparation of future technology teachers for the organization of extracurricular artistic and technical activities of students]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Vyp 48, t. 1. S. 252–257. [in Ukrainian].

6. Holik O. B. (2007). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv do orhanizatsii pozaklasnoi dozvillievoi diialnosti starshoklasnykiv [Preparation of future teachers for the organization of extracurricular leisure activities of high school students] : dys... kand. ped. nauk : 13.00.04. Berdiansk. 207 s. [in Ukrainian].
7. Honcharenko S. U. (1997) Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv : «Lybid», 374 s. [in Ukrainian].
8. Zaitsev V. O., Babych V. I., Dubovoi O. V., Babych L. M., Dubovoi V. V. (2020). Realizatsiia pedahohichnykh umov profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv osnov zdorovia do pozaklasnoi roboty z uchniamy osnovnoi shkoly [Implementation of pedagogical conditions for professional training of future teachers of the basics of health for extracurricular work with primary school students]. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriia 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy. 2020. Vyp. 77. s. 98–102. [in Ukrainian].
9. Krasovska O. O. (2017). Teoretychni ta metodychni zasady profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoii shkoly u haluzi mystetskoii osvity zasobamy innovatsiinykh tekhnolohii [Theoretical and methodical principles of professional training of future primary school teachers in the field of art education by means of innovative technologies] : dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04. Zhytomyr: ZhDU im. I. Franka, 567 s. [in Ukrainian].
10. Kupchak S. B. (2023). Formuvannia hotovnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovoii shkoly do zastosuvannia proiektnoi tekhnolohii u profesiinii diialnosti [Formation of readiness of future primary school teachers to use project technology in professional activities] : dys... dokt. filosofii : 011. Rivne, 2023. 247 s. [in Ukrainian].
11. Masol L. M. (2009). Khudozhno-pedahohichni tekhnolohii v osnovnii shkoli : yednist navchannia i vykhovannia [Art-pedagogical technologies in primary school: the unity of learning and education] : metodychnyi posibnyk. Kharkiv : «Drukarnia Madryd», 2015. 178 s. [in Ukrainian].
12. Otych O. M. (2009). Mystetstvo u systemi rozvytku tvorchoi individualnosti maibutnoho pedahoha profesiinoho navchannia : teoretychni i metodychni aspekty [Art in the system of development of creative individuality of the future teacher of professional training: theoretical and methodical aspects] : monohrafiia. Chernivtsi : Zelena Bukovyna, 752 s. [in Ukrainian].
13. Radul V. V. (2004). Sotsiolooho-pedahohichnyi slovnyk [Sociological and pedagogical dictionary]. Kyiv : «EkOb», 2004. 304 s. [in Ukrainian].
14. Rubel I. S. (2020). Formuvannia vizualnoi kultury maibutnikh uchyteliv obrazotvorchoho mystetstva v protsesi profesiinoi pidhotovky [Formation of visual culture of future teachers of fine arts in the process of professional training] : dys... kand. ped. nauk : 13.00.04. Odesa, 298 s. [in Ukrainian].
15. Semychenko V. A. (2007). Problemy i priorytety profesiinoi pidhotovky [Problems and priorities of professional training]. Pedahohichnyi dyskurs. Vyp. 1. S. 119–127. [in Ukrainian].
16. Sotska H. I. (2008). Pidhotovka maibutnoho vchytelia obrazotvorchoho mystetstva do navchannia uchniv osnovnoi shkoly khudozhnoho konstruiuvannia [Preparation of the future teacher of fine arts to teach students of the primary school of artistic design] : avtoref. dys.. kand. ped. nauk : 13.00.04. Kyiv. 22 s. [in Ukrainian].
17. Tiurikova O. M. (2008). Pidhotovka vchyteliv obrazotvorchoho mystetstva do profesiinoi diialnosti v umovakh kulturotvorchoho seredovyshcha zahalnoosvitnoi shkoly [Preparation of fine art teachers for professional activities in the conditions of the cultural environment of the secondary school] : avtoref. dys.... kand. ped. nauk : 13.00.04. Odesa. 21 s. [in Ukrainian].
18. Chaika O. V. (2018). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv-filolohiv do orhanizatsii pozaklasnoi tvorchoi diialnosti uchniv zahalnoosvitnikh zakladiv [Preparation of future philology teachers for the organization of extracurricular creative activities of students of secondary schools] : dys....kand.ped.nauk : 13.00.04. Odesa, 2018. 333 s. [in Ukrainian].
19. Yarmachenko M. D. (2001). Pedahohichnyi slovnyk [Pedagogical dictionary]. Kyiv : Pedahohichna dumka. 514 s. [in Ukrainian].

УДК 378.147:338.488.2:640.4-051](100)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-47>

Роман КОРСАК,
orcid.org/0000-0001-9245-252X
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри туристичної інфраструктури та готельно-ресторанного господарства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(Ужгород, Україна) korsakr@i.ua

ПЕДАГОГІЧНІ ТА КУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ПЕРСОНАЛУ У МІЖНАРОДНІЙ ГОТЕЛЬНІЙ ІНДУСТРІЇ

Стаття присвячена дослідженню педагогічних та культурних аспектів підготовки персоналу у міжнародній готельній індустрії. Автор акцентує увагу на необхідності інтеграції міжкультурної компетенції до освітніх програм, як ключового елемента професійної підготовки персоналу міжнародної готельної індустрії. Зазначене включає здатність розуміти культурні особливості різних націй, адаптуватися до них і ефективно комунікувати із представниками різних культур. У сучасних умовах глобалізації це стає незамінною навичкою, що дозволяє співробітникам не тільки забезпечувати високий рівень обслуговування, але й створює комфортне середовище для гостей із різних куточків світу.

Автор аналізує сучасні підходи до підготовки персоналу, акцентуючи на важливості розвитку міжкультурної компетентності, емпатії та практичних навичок. Використання таких теоретичних моделей, як концепція «культурного шоку» К. Оберга чи модель «культурних вимірів» Г. Хофстеде, дозволяє ефективно формувати у майбутніх фахівців здатність до адаптації та розуміння потреб клієнтів із різних культур.

Також, у статті аналізується зарубіжний досвід підготовки персоналу, включаючи дуальну систему навчання у Швейцарії, корпоративні академії у США та філософію концепції гостинності «Омотенаші» у Японії. Особливу увагу приділено педагогічним підходам, таким як впровадження практико-орієнтованого навчання, проведення міжкультурних тренінгів та розвиток мовних навичок.

Наприкінці статті наголошується на необхідності створення освітніх програм, які враховують як глобальні стандарти гостинності, так і національні особливості. Інтеграція педагогічних та культурних компонентів у підготовку персоналу сприяє покращенню якості обслуговування, запобіганню міжкультурним конфліктам та зміцненню конкурентних позицій готелів на світовому ринку. Таким чином, стаття є комплексним аналізом теоретичних основ і практичних рішень, спрямованих на підвищення рівня підготовки персоналу у міжнародній готельній індустрії.

Ключові слова: міжнародна готельна індустрія, персонал, педагогіка, культура, професійна підготовка, гостинність.

Roman KORSAK,
orcid.org/0000-0001-9245-252X
Doctor of Historical Sciences, Professor,
Head of the Department of Tourism Infrastructure and Hotel and Restaurant Industry
Uzhhorod National University
(Uzhgorod, Ukraine) korsakr@i.ua

PEDAGOGICAL AND CULTURAL ASPECTS OF STAFF TRAINING IN THE INTERNATIONAL HOTEL INDUSTRY

The article is devoted to the study of pedagogical and cultural aspects of personnel training in the international hotel industry. The author focuses on the need to integrate intercultural competence into educational programs, as a key element of professional training of personnel of the international hotel industry. This includes the ability to understand the cultural characteristics of different nations, adapt to them and communicate effectively with representatives of different cultures. In modern conditions of globalization, this becomes an indispensable skill, which allows employees not only to provide a high level of service, but also to create a comfortable environment for guests from different parts of the world.

The author analyzes modern approaches to personnel training, emphasizing the importance of developing intercultural competence, empathy and practical skills. The use of such theoretical models as the concept of «cultural shock» by K. Oberg or the model of «cultural dimensions» H. Hofstede, allows to effectively form in future specialists the ability to adapt and understand the needs of clients from different cultures.

Also, the article analyzes the foreign experience of personnel training, including the dual education system in Switzerland, corporate academies in the USA, and the philosophy of the Omotenashi hospitality concept in Japan. Special attention is paid to pedagogical approaches, such as the introduction of practice-oriented learning, conducting intercultural trainings and the development of language skills.

At the end of the article, the need to create educational programs that take into account both global standards of hospitality and national characteristics is emphasized. The integration of pedagogical and cultural components in personnel training helps to improve the quality of service, prevent intercultural conflicts, and strengthen the competitive position of hotels in the world market. Thus, the article is a comprehensive analysis of theoretical foundations and practical solutions aimed at improving the level of training of personnel in the international hotel industry.

Key words: international hotel industry, personnel, pedagogy, culture, professional training, hospitality.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження педагогічних та культурних аспектів підготовки персоналу у міжнародній готельній індустрії обумовлена глобалізацією та зростанням туристичної галузі. Сучасний готельний бізнес вимагає від співробітників не тільки професійних знань та навичок, але й здатності ефективно працювати у міжкультурному середовищі. Готельна індустрія як одна з ключових сфер сервісу стикається із необхідністю підготовки персоналу, який розуміє відмінності у культурних традиціях, комунікативних стилях та очікуваннях клієнтів із різних країн. Це стає запорукою конкурентоспроможності та високого рівня обслуговування.

Додаткове значення дослідженню теми надає стрімкий розвиток освітніх технологій і методів навчання. У сучасних умовах впровадження інноваційних підходів, таких як інтерактивні програми, симуляції та міжкультурні тренінги, дозволяє не тільки підвищити рівень підготовки співробітників, але й сформувати у них ключові компетенції: гнучкість, толерантність та вміння працювати у команді. Це особливо важливо у міжнародних готелях, де взаємодія співробітників та клієнтів відбувається в умовах культурної різноманітності.

Крім того, дослідження педагогічних та культурних аспектів має соціальне значення. Якісна підготовка персоналу сприяє створенню позитивного іміджу готельного закладу, розвитку туризму та зміцненню культурних зв'язків між країнами. Враховуючи зростаючу потребу у кваліфікованих кадрах, зазначена тема є актуальною для всіх учасників міжнародного готельного бізнесу – від освітніх установ до роботодавців, зацікавлених у формуванні стійких стандартів професійного навчання.

Таким чином, розробка ефективних методів навчання та впровадження інноваційних підходів дозволяє не тільки забезпечити високий рівень сервісу, але й зміцнити конкурентоспроможні позиції готельних підприємств. Крім того, якісна підготовка кадрів сприяє зміцненню культурної взаємодії та створенню сталої платформи для міжнародного співробітництва України з країнами ЄС (Ільницький, Корсак, 2024: 230-232; Pnytskyi, Korsak, Hodia, 2018: 281-287; Pnytskyi, Korsak, Sichka, 2019: 67-89; Корсак, Ільницький, 2022: 49-63).

Аналіз дослідження. У вітчизняних дослідженнях вже розглядалися різні педагогічні та культурні аспекти підготовки персоналу у готельній індустрії. Зокрема, науковий доробок Н. Кобзаря наголошує на важливості міжкультур-

ної комунікації як ключового аспекту підготовки фахівців у туристичній сфері представниками різних культур (Кобзар, 2011: 48-53).

М. Попик та А. Реблян аналізують досвід професійної підготовки кадрів у сфері гостинності в європейських країнах, що є цінним для розуміння педагогічних підходів та освітніх моделей, які застосовуються за кордоном (Попик, Реблян, 2021: 24-28).

Дослідження Л. Сакун акцентує увагу на системному підході до підготовки професіоналів у сфері туризму у розвинутих країнах та освітніх програм з урахуванням культурних особливостей стандартів якості (Сакун, 2004).

Отже, розглянуті джерела надають цінну інформацію для дослідження педагогічних та культурних аспектів підготовки персоналу у готельній індустрії. Водночас необхідно констатувати, що мало уваги приділено інтеграції цих аспектів у конкретні програми для міжнародного готельного бізнесу. Тому, усунення цих недоліків можливе через проведення власних досліджень, акцентуючи увагу на практичну реалізацію педагогічних методів.

Мета статті – комплексно дослідити педагогічні та культурні аспекти підготовки персоналу у міжнародній готельній індустрії. Для реалізації мети нами було визначено наступні завдання:

- проаналізувати теоретичні основи педагогічних та культурних аспектів підготовки персоналу у міжнародній готельній індустрії;
- виявити роль міжкультурної компетенції у формуванні професіоналізму співробітників міжнародної готельної індустрії;
- розглянути зарубіжний досвід підготовки персоналу у готельній сфері та визначити можливості його адаптації у національних умовах;
- розробити рекомендації щодо інтеграції педагогічних та культурних компонентів до освітніх програм для фахівців міжнародного готельного бізнесу;
- зробити обґрунтовані висновки щодо теми дослідження.

Виклад основного матеріалу. Аналіз теоретичних основ педагогічних та культурних аспектів підготовки персоналу у міжнародній готельній індустрії базуються на теорії професійного навчання, яка акцентує увагу на розвитку як загальних, так і спеціальних компетенцій. Серед ключових педагогічних концепцій, які застосовуються у підготовці персоналу, необхідно виділити наступні (Корсак, Гуштан, Кашка, 2024: 426-431):

- компетентний підхід, який спрямований на формування у співробітників навичок, необхід-

них для виконання професійних завдань за умов готельного сервісу. Цей метод підкреслює важливість як знань і умінь, так і особистісних якостей: емпатія, стресостійкість і комунікативність. Компетентний підхід у підготовці персоналу в міжнародній готельній індустрії дозволяє створити професійні команди, які здатні надавати високоякісні послуги, враховуючи культурне різноманіття гостей. Його впровадження сприяє підвищенню конкурентоспроможності закладів гостинності на глобальному ринку гостинності (Корсак, 2024: 239-242);

– індивідуалізація навчання, яка дозволяє враховувати відмінності у рівні підготовки та потреби здобувачів освіти чи співробітників. У міжнародній готельній індустрії цей підхід особливо актуальний, оскільки працівники різних рівнів вимагають різного рівня теоретичної та практичної підготовки (Корсак, Гуштан, 2024: 38-44).

Культурні аспекти ґрунтуються на концепціях міжкультурної комунікації та культурного інтелекту. У міжнародній готельній індустрії ключовими теоретичними положеннями є:

– модель «Хофстеде» – концепція, розроблена голландським соціологом Г. Гофстеде, яка використовується для аналізу культурних відмінностей між країнами та їхнього впливу на поведінку людей у різних контекстах, зокрема у бізнесі, управлінні та освіті. Ця модель базується на дослідженні співробітників міжнародної компанії ІВМ у 1960–1970-х роках і є однією з найвідоміших теорій у сфері міжкультурної комунікації (Hofstede, 2001; 47-54).

Модель «Хофстеде», є цінним інструментом для аналізу культурного різноманіття, який дозволяє глибше зрозуміти поведінку людей із різних країн і ефективніше взаємодіяти в умовах глобалізації. У міжнародній готельній індустрії вона сприяє створенню сервісу, що відповідає потребам і очікуванням багатонаціональної клієнтури (Hofstede, McCrae, 2004: 52-88);

– теорія «культурного шоку». У роботі К. Оберга було вперше введено поняття «культурний шок», описано його стадії та вплив на адаптацію особистості у новому середовищі. Дана теорія визначає процес адаптації до нових культурних умов. Для персоналу готелів, що працює з міжнародними клієнтами, важливим є вміння не тільки адаптуватися самим, але й допомагати гостям почуватися комфортно. Таким чином, теорія «культурного шоку» є важливим інструментом для розуміння поведінки як гостей, так і співробітників у міжнародній готельній індустрії. Її застосування сприяє створенню умов, у яких гості

почуваються комфортно, навіть перебуваючи у чужому культурному середовищі, а персонал може швидше адаптуватися до викликів багатокультурної взаємодії. Це підвищує рівень сервісу та загальну конкурентоспроможність готельних підприємств на глобальному міжнародному ринку гостинності (Oberg, 1960: 177-182).

Також, сучасні методи навчання включають інтерактивні технології, симуляції та рольові ігри, які допомагають працівникам відпрацьовувати практичні навички у безпечному середовищі. Особлива увага приділяється стажуванням та програмам дуальної освіти, що дозволяє інтегрувати теоретичні знання із практичним досвідом (Povidaychik, Popuk, 2021: 51-53).

Отже, теоретичні основи педагогічних та культурних аспектів підготовки персоналу у міжнародній готельній індустрії вказують на необхідність інтеграції підходів, які враховують професійні та міжкультурні вимоги. Вважаємо, що успішна підготовка персоналу повинна включати сучасні педагогічні технології, що ґрунтуються на компетентному підході, та враховувати теорії міжкультурної комунікації. Для підвищення якості підготовки важливим є впровадження програм, адаптованих під глобальний контекст готельного бізнесу, з акцентом на культурне різноманіття та практичне навчання (Сакаль, Корсак, 2024: 255-258; Свентицька, 2012: 35-40).

Стосовно ролі міжкультурної компетенції у формуванні професіоналізму співробітників міжнародної готельної індустрії відмітимо, що міжкультурна компетенція є одним із ключових елементів професіоналізму співробітників, які працюють у міжнародній готельній індустрії. Вона включає знання культурних відмінностей, вміння адаптуватися до них та ефективно взаємодіяти з представниками різних культур. В умовах глобалізації, де готельні підприємства обслуговують гостей з багатьох країн, міжкультурна компетенція стає невід'ємною частиною професійної підготовки (Кобзар, 2011: 48-53).

Значення міжкультурної компетенції полягає у наступному:

1. Забезпечення високого рівня обслуговування. Міжкультурно-компетентні співробітники розуміють, що у гостей із різних країн можуть бути специфічні очікування та переваги, пов'язані з культурними нормами. Наприклад, відмінності у мові, їжі, стилі спілкування чи релігійних практиках вимагають гнучкості та поваги. Здатність враховувати ці аспекти дозволяє створювати комфортне середовище для гостей, що безпосередньо впливає на їхню задоволеність (Тирон, 2022: 460-464).

2. Запобігання конфліктам. Незнання культурних особливостей може призвести до непорозуміння чи конфліктів. Наприклад, у деяких культурах прямий контакт очима вважається поважним, тоді як у інших його уникають. Міжкультурна компетенція допомагає співробітникам розпізнавати та враховувати такі відмінності, запобігаючи можливим неприємним ситуаціям (Кобзар, 2011: 48-53).

3. Розвиток професійних навичок. Робота з культурною різноманітністю стимулює розвиток гнучких навичок («soft skills»), таких як емпатія, комунікативність та стресостійкість. Ці якості є критично важливими для професіоналів у сфері гостинності, особливо при роботі у міжнародних командах або з мультикультурною клієнтурою (Віндюк, 2013: 19-25).

4. Підвищення конкурентоспроможності готельного підприємства. Готелі, де співробітники мають міжкультурну компетенцію, здатні залучити більше міжнародних клієнтів, оскільки вони демонструють готовність враховувати культурні особливості гостей. Це зміцнює репутацію готельного закладу та підвищує його популярність на глобальному ринку гостинності (Каролоп, Ревенко, 2021).

Необхідно виділити наступні способи розвитку міжкультурної компетенції:

– навчання та тренінги – спеціальні програми, спрямовані на вивчення культурних відмінностей та розвиток навичок міжкультурної комунікації (Колісник, Корсак, Лакас, 2020: 77-83);

– практичний досвід – робота з міжнародними гостями та участь у програмах обміну (Корсак, Гуштан, 2024: 38-44);

– самоосвіта – вивчення культурних особливостей через літературу, медіа та безпосереднє спілкування з представниками інших культур (Свентицька, 2012: 35-40).

Таким чином, міжкультурна компетенція грає вирішальну роль формуванні професіоналізму співробітників міжнародної готельної індустрії. Вона дозволяє забезпечувати високу якість обслуговування, знижувати ймовірність конфліктів та розвивати гнучкі навички, що робить персонал більш ефективним та конкурентоспроможним. Впровадження програм навчання міжкультурної комунікації у підготовку співробітників є необхідним кроком задоволення потреб сучасного глобального ринку.

Відмітимо, що сьогодні міжнародна готельна індустрія висуває високі вимоги до якості сервісу, що робить підготовку персоналу ключовим елементом успіху. У багатьох країнах розроблено ефективні підходи до навчання співробітників,

які можна адаптувати до національних умов з урахуванням культурних, економічних та освітніх особливостей. Зокрема, розглянемо приклади закордонного досвіду та можливості їх адаптації у вітчизняній готельній індустрії (Попик, Реблян, 2021: 24-28; Сакун, 2004: 109-117; Каролоп, Ревенко, 2021):

– Швейцарія відома своєю дуальною системою підготовки фахівців, яка поєднує теоретичне навчання у навчальних закладах та практичну підготовку у готелях. Цей підхід дозволяє учням як освоювати академічні знання, так і застосовувати їх у реальних умовах роботи. У національних умовах цю модель можна впровадити через співпрацю між готельними мережами та професійними училищами. Це дозволить вітчизняним здобувачам освіти на ранньому етапі навчання здобути досвід роботи в готелях (Корсак, 2024; 239-242);

– у США великі готельні мережі, такі як «Marriott» та «Hilton», створюють корпоративні навчальні центри, які забезпечують навчання співробітників на всіх рівнях – від лінійного персоналу до управлінців. Навчання включає як професійні навички (управління номерами, ресторанний сервіс), так і лідерські якості. У вітчизняних умовах можна теж розвивати подібні корпоративні програми навчання, що базуються на партнерстві із міжнародними мережами. Це дозволить переймати кращі готельні практики та адаптувати їх під українські реалії (Marriott International; Hilton Worldwide);

– у Японії навчання персоналу будується навколо концепції «омотенаші» – філософії гостинності, заснованої на щирому бажанні задовольнити очікування гостя до того, як він їх озвучить. Це передбачає увагу до деталей, попередження потреб та високий рівень поваги. Сучасні міжнародні бренди, як-от японські готелі чи ресторани, намагаються інтегрувати принципи «омотенаші» у свої практики, зберігаючи культурні особливості інших країн. Це включає впровадження стандартів сервісу, орієнтованих на емпатію та уважність до гостей. У свою чергу, впровадження «омотенаші» у глобальній готельній сфері дозволяє підвищити стандарти обслуговування, створюючи відчуття унікальності та турботи, що стає ключовою перевагою в умовах високої конкуренції (Nakano, Lloyd, 2008: 32-35).

Вважаємо, що у вітчизняних умовах важливо враховувати культурні особливості та впроваджувати аналогічні підходи концепції «омотенаші», акцентуючи увагу на національних традиціях гостинності та сервісі.

Таким чином, зарубіжний досвід підготовки персоналу демонструє широкий спектр ефектив-

них підходів, які можуть бути пристосовані до вітчизняних умов. Впровадження дуальних програм, технологій навчання, корпоративних академій та культурно-орієнтованих методів може значно підвищити професіоналізм співробітників готельної сфери. Для успішної адаптації важливо враховувати специфіку місцевої культури та ринку праці, забезпечуючи гармонійне поєднання міжнародних стандартів та національних особливостей (Ball, Medintsev, 2011: 7-14).

Необхідно відмітити, що інтеграція педагогічних та культурних компонентів до освітніх програм для фахівців у сфері міжнародного готельного бізнесу має вирішальне значення для підготовки професіоналів, здатних ефективно працювати в умовах глобалізації. Нижче наведено ключові рекомендації для створення збалансованих програм, які враховують культурне різноманіття та професійні вимоги:

1. Розвиток міжкультурної компетенції через спеціалізовані модулі. Освітні програми повинні містити курси, спрямовані на вивчення культурних відмінностей, національних особливостей гостей та традицій різних регіонів. Наприклад, навчання здобувачів різним концепціям, таким як «омотенаші» (японська гостинність) або гостинність в арабських країнах, де повага до релігійних традицій відіграє важливу роль. Зазначене можна реалізувати шляхом залучення експертів із різних країн, використання кейс-методів та симуляційних ігор для відпрацювання сценаріїв взаємодії з гостями (Колісник, Корсак, Лакас, 2020: 77-83; Віндюк, 2013: 19-25).

2. Інтеграція дуального навчання, яка передбачає поєднання теоретичних знань та практичного досвіду. Учні можуть проходити стажування в міжнародних готельних мережах, що дозволить їм на практиці вивчати різноманітні культурні та професійні стандарти (Корсак, 2024: 239-242; Корсак, Гуштан, Кашка, 2024: 426-431).

3. Введення інноваційних освітніх технологій. Використання цифрових інструментів, таких як віртуальна реальність (VR) та симулятори, допоможе моделювати міжкультурні ситуації та тренувати співробітників в умовах, наближених до реальних. Наприклад, віртуальні тренажери, де здобувачі освіти можуть взаємодіяти з гос-

тями з різних культур, вирішуючи проблеми та одержуючи зворотний зв'язок (Гуштан, Корсак 2024: 221-225).

4. Фокус на мовну підготовку. Володіння декількома іноземними мовами, зокрема професійною лексикою, є важливою складовою успішної роботи у готельному бізнесі. Зазначене можна реалізувати шляхом включення поглиблених курсів англійської мови для готельного бізнесу, а також другої іноземної мови (наприклад, китайської, іспанської або арабської) (Ball, Medintsev, 2011: 7-14; Корсак, Гуштан, 2024: 38-44).

5. Культурно орієнтовані тренінги для викладачів. Викладачі повинні самі мати високий рівень міжкультурної компетенції. Для цього необхідно проводити тренінги, спрямовані на ознайомлення з методиками викладання у міжнародному середовищі (Симонович, 2021: 39-42).

Таким чином, інтеграція педагогічних та культурних компонентів до освітніх програм дозволяє формувати фахівців, готових до роботи в міжнародному середовищі. Для досягнення цієї мети необхідне поєднання теоретичних знань та практичних навичок, розвиток міжкультурної компетенції та використання інноваційних технологій. Такі заходи не тільки підвищують якість освіти, але й забезпечують конкурентоспроможність випускників готельно-ресторанного бізнесу на глобальному ринку праці.

Висновки. Отже, педагогічні та культурні аспекти підготовки персоналу у міжнародній готельній індустрії відіграють ключову роль у забезпеченні якості обслуговування та конкурентоспроможності готелів на ринку готельно-ресторанного бізнесу. Педагогічні підходи, орієнтовані на поєднання теорії та практики, а також використання інноваційних технологій дозволяють ефективно формувати професійні навички співробітників. Інтеграція культурних компонентів у освітні програми сприяє розвитку міжкультурної компетенції, яка потрібна для роботи в мультикультурному середовищі. Також, особливу увагу слід приділяти мовній підготовці, практичному навчанню через стажування та взаємодії з міжнародними експертами, що дозволяє персоналу розуміти та поважати культурні особливості гостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Віндюк А. Професійна підготовка майбутніх фахівців з гостинності на сучасному етапі. *Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка*. Серія: Педагогічні науки. Ч.ІІІ. №18(277). 2013. С. 19–25.
2. Гуштан Т., Корсак Р. Роль VR та AR – технологій для розвитку воєнно-патріотичного туризму та готельно-ресторанного бізнесу. *Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том II / [Ред.: В. Ільницький, М. Галів]*. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2024. С. 221–225.

3. Ільницький В., Корсак Р. Міжнародна співпраця України та ЄС у сфері туризму та гостинності. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVII: Подолання кризових ситуацій у науці та освіті* / [Ред.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2024. С. 230–232.
4. Каролоп О., Ревенко А. Міжнародний досвід управління готельним бізнесом та його впровадження в Україні. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія Економіка*. Випуск 12 (24), 2021. URL: [http://doi.org/10.33296/2707-0654-12\(24\)-01](http://doi.org/10.33296/2707-0654-12(24)-01) (дата звернення 02. 09.2024).
5. Кобзар Н.В. Роль міжкультурної комунікації в підготовці менеджерів туризму. *Вісник Луганського національного Університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. Частина І. 2011. №14 (225). С. 48–53.
6. Колісник Г. М., Корсак Р. В., Лакас В. В. Сучасні підходи використання тренінгових технологій в готельно-ресторанному бізнесі для управління персоналом. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Економіка і менеджмент*. 2020. № 1 (83). С. 77–83.
7. Корсак Р. Готельно-ресторанна освіта: використання європейського досвіду у навчальних програмах України. *Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том II* / [Ред.: В. Ільницький, М. Галів]. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2024. С. 239–242.
8. Корсак Р., Гуштан Т. Теоретико-методологічні аспекти підготовки фахівців спеціальності «Готельно-ресторанна справа». Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря]. – Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 72. Том 2. С. 38–44.
9. Корсак Р.В., Гуштан Т.В., Кашка М.Ю. Професійна підготовка фахівців у готельно-ресторанній справі: сучасні тенденції та інноваційні методи. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря]. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 74. С. 426–431.
10. Корсак, Р., Ільницький, В. Торівля та готельно-туристична галузь Чехії у контексті євроінтеграції: можливості для українсько-чеської співпраці (2000–2019). *Axis Europae*, 1, 2022. С. 49–63.
11. Попик М.М., Ребляна А.М. Професійна підготовка майбутніх фахівців сфери гостинності в європейських країнах. *Norwegian Journal of development of the International Science*. Vol 63.2021. P. 24–28.
12. Сакаль Т., Корсак Р. Проблеми підготовки спеціалістів у готельно-ресторанному секторі України. *Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том II* / [Ред.: В. Ільницький, М. Галів]. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2024. С. 255–258.
13. Сакун Л.В. Теорія і практика підготовки фахівців сфери туризму в розвинених країнах світу: *Монографія*. К: МАУП, 2004. 399 с.
14. Свентицька Н.В. Міжкультурна комунікація як інтегративний компонент туристичної освіти. *Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка*. 2012. №4(239). Ч.ІІ. С.35-40.
15. Симонович Н. Визначальні особливості професійної підготовки майбутніх фахівців готельно-ресторанної справи. *Нова педагогічна думка*. Том 106 № 2. 2021. С. 39–42.
16. Тирон О. М. Роль міжкультурного особистісного спілкування в бізнесі гостинності в кризовий період. *International scientific journal «Grail of Science»*. № 16 (June, 2022). С. 460–464.
17. Ball G. & Medintsev. Personality as an individual mode of culture and as an integrative quality of personality. *Horizons of education*, 3. 2011. P. 7–14.
18. Ilnytskyi V., Korsak R., Hodia I. Ukrainian-czech economic links: diplomacy, trade, and tourism (the beginning of the XXI century). *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4. № 4. Pp. 181–187.
19. Ilnytskyi V., Korsak R., Sichka I. Interregional European Integration, Trade And Tourism Cooperation Of The Countries Of Eastern And Central Europe (On The Example Of Ukraine And The Czech Republic). *European journal of transformation studies*. Vol. 7. № 1, 2019. P. 67–89.
20. Hilton Worldwide. URL: <https://www.hilton.com/en/> (дата звернення 17.11.2024).
21. Hofstede, G. *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations across Nations*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications, 2001. 596 p.
22. Hofstede G., McCrae R. Culture and personality revisited: Linking traits and dimensions of culture. *Cross-Cultural Research*, 2004. P. 52–88.
23. Marriott International. URL: https://wikipedia.org/wiki/Marriott_International (дата звернення 16.11.2024).
24. Nakano Y., Lloyd S. Hospitality — Omotenashi. *Economy, Culture & History Japan Spotlight Bimonthly*. Jul/Aug 2008, Vol. 27 Issue 4, p. 32–35.
25. Oberg, K. (1960). Cultural Shock: Adjustment to New Cultural Environments. *Practical Anthropology*, 7(4), 1960. 177–182.
26. Povodaychik O., Popyk M. Some scientific approaches to professional training of future specialists of hotel and restaurant business. *Modern science and practice. Abstracts of VII International Scientific and Practical Conference*. Boston, USA. March 26 – 27, 2021. P. 51–53.

REFERENCES

1. Vindiuk A. (2013). Profesiina pidhotovka maibutnix fakhivtsiv z hostynnosti na suchasnomu etapi. [Professional training of future hospitality specialists at the current stage]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa*

Shevchenka. eria: Pedagogichni nauky. – Bulletin of the Luhansk National University named after Taras Shevchenko. Series: Pedagogical sciences. Ch. III. #18(277). P. 19–25. [in Ukrainian].

2. Hushtan T., Korsak R. (2024). Rol VR ta AR – tekhnologii dlia rozvytku voienno-patriotychnoho turyzmu ta hotelno-restorannoho biznesu. [The role of VR and AR technologies for the development of military-patriotic tourism and the hotel and restaurant business]. Nauka i osvita Ukrainy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: vyklyky ta zavdannia v konteksti natsionalnoi bezpeky. Tom II / [Red.: V. Ilnytskyi, M. Haliv]. – Science and education of Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war: challenges and tasks in the context of national security. Volume II / [Editors: V. Ilnytskyi, M. Galiv]. Kyiv – Drohobych – Lviv – Pereyaslav – Uzhhorod – Zaporizhzhia: Helvetyka Publishing House. P. 221–225. [in Ukrainian].

3. Ilnytskyi V., Korsak R. (2024). Mizhnarodna spivpratsia ukrainy ta yes u sferi turyzmu ta hostynnosti. [International cooperation between Ukraine and the EU in the field of tourism and hospitality]. Rozvytok suchasnoi osvity i nauky: rezultaty, problemy, perspektyvy. Tom KhVII: Podolannia kryzovykh situatsii u nauki ta osviti / [Red.: Ya. Gzhesiak, I. Zymomria, V. Ilnytskyi]. – Development of modern education and science: results, problems, prospects. Volume XVII: Overcoming crisis situations in science and education / [Editor: Ya. Grzesiak, I. Zymomria, V. Ilnytskyi]. Konin – Uzhgorod – Przemysl – Mykolaiv: Posvit. 230–232. [in Ukrainian].

4. Karolop O., Revenko A. (2021). Mizhnarodnyi dosvid upravlinnia hotelnym biznesom ta yoho vprovadzhennia v Ukraini. [International experience of hotel business management and its implementation in Ukraine]. Adaptivne upravlinnia: teoriia i praktyka. Seriya Ekonomika – Adaptive management: theory and practice. Economy series. Issue 12 (24). URL: [http://doi.org/10.33296/2707-0654-12\(24\)-01](http://doi.org/10.33296/2707-0654-12(24)-01) (data zvernennia 02. 09.2024). [in Ukrainian].

5. Kobzar N.V. (2011). Rol mizhkulturnoi komunikatsii v pidhotovtsi menedzheriv turyzmu. [The role of intercultural communication in the training of tourism managers.]. Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenka. Seriya: Pedagogichni nauky. – Bulletin of the Luhansk National University named after Taras Shevchenko. Series: Pedagogical sciences. Part I. No. 14 (225). P. 48–53. [in Ukrainian].

6. Kolisnyk H. M., Korsak R. V., Lakas V. V. (2020). Suchasni pidkhody vykorystannia treninhovykh tekhnologii v hotelno-restorannomu biznesi dlia upravlinnia personalom. [Modern approaches to the use of training technologies in the hotel and restaurant business for personnel management]. Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Ekonomika i menedzhment. – Bulletin of the Sumy National Agrarian University. Economics and management. No. 1 (83). P. 77–83. [in Ukrainian].

7. Korsak R. (2024). Hotelno-restoranna osvita: vykorystannia yevropeiskoho dosvidu u navchalnykh prohramakh Ukrainy. [Hotel and restaurant education: use of European experience in educational programs of Ukraine]. Nauka i osvita Ukrainy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: vyklyky ta zavdannia v konteksti natsionalnoi bezpeky. Tom II / [Red.: V. Ilnytskyi, M. Haliv] – Science and education of Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war: challenges and tasks in the context of national security. Volume II / [Editors: V. Ilnytskyi, M. Galiv]. Kyiv – Drohobych – Lviv – Pereyaslav – Uzhhorod – Zaporizhzhia: Helvetica Publishing House. P. 239–242. [in Ukrainian].

8. Korsak R., Hushtan T. (2024). Teoretyko-metodolohichni aspekty pidhotovky fakhivtsiv spetsialnosti «Hotelno-restoranna sprava». [Theoretical and methodological aspects of training specialists in the “Hotel and restaurant business” specialty]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnoho pedagogichnoho universytetu imeni Ivana Franka / [redaktery-uporiadnyky M. Pantiuk, A. Dushnyi, V. Ilnytskyi, I. Zymomria]. – Current issues of humanitarian sciences: interuniversity collection of scientific works of young scientists of Ivan Franko Drohobyt'sk State Pedagogical University / [edited by M. Pantyuk, A. Dushny, V. Ilnytskyi, I. Winterfell]. - Drohobych: “Helvetika” Publishing House. Vol. 72. Volume 2. P. 38–44. [in Ukrainian].

9. Korsak R.V., Hushtan T.V., Kashka M.Iu. (2024). Profesiina pidhotovka fakhivtsiv u hotelno-restorannii spravi: suchasni tendentsii ta innovatsiini metody. [Professional training of specialists in the hotel and restaurant business: modern trends and innovative methods.]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnoho pedagogichnoho universytetu imeni Ivana Franka / [redaktery-uporiadnyky M. Pantiuk, A. Dushnyi, V. Ilnytskyi, I. Zymomria]. – Current issues of humanitarian sciences: interuniversity collection of scientific works of young scientists of Ivan Franko Drohobyt'sk State Pedagogical University / [edited by M. Pantyuk, A. Dushny, V. Ilnytskyi, I. Winterfell]. - Drohobych: “Helvetika” Publishing House. Vol. 74. S. 426–431. [in Ukrainian].

10. Korsak, R., Ilnytskyi, V. (2022). Torhivlia ta hotelno-turystychna haluz Chekhii u konteksti yevrointehratsii: mozhlyvosti dlia ukrainsko-cheskoi spivpratsi (2000–2019). [Trade and the hotel and tourism industry of the Czech Republic in the context of European integration: opportunities for Ukrainian-Czech cooperation (2000 – 2019)]. Vis Yevropy – Axis Europae, 1. P. 49–63. [in Ukrainian].

11. Popyk M.M., Reblan A.M. (2021) Profesiina pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv sfery hostynnosti v yevropeiskykh krainakh. [Professional training of future specialists in the field of hospitality in European countries]. Norwegian Journal of development of the International Science. Vol. 63. P. 24–28. [in Ukrainian].

12. Sakal T., Korsak R. (2024). Problemy pidhotovky spetsialistiv u hotelno-restorannomu sektori Ukrainy. Nauka i osvita Ukrainy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: vyklyky ta zavdannia v konteksti natsionalnoi bezpeky. [Problems of training specialists in the hotel and restaurant sector of Ukraine]. Nauka i osvita Ukrainy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: vyklyky ta zavdannia v konteksti natsionalnoi bezpeky. Tom II / [Red.: V. Ilnytskyi, M. Haliv] – Science and education of Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war: challenges and tasks in the context of national security. Volume II / [Editors: V. Ilnytskyi, M. Galiv]. Kyiv – Drohobych – Lviv – Pereyaslav – Uzhhorod – Zaporizhzhia: Helvetyka Publishing House. P. 255–258. [in Ukrainian]

13. Sakun L.V. (2004). Teoriia i praktyka pidhotovky fakhivtsiv sfery turyzmu v rozvynenykh krainakh svitu. [Theory and practice of training specialists in the field of tourism in the developed countries of the world]. Monohrafiia. – Monograph. K: MAUP. 399 p. [in Ukrainian].

14. Sventytska N.V. (2012). Mizhkulturna komunikatsiia yak intehratyvnyi komponent turystychnoi osvity. [Intercultural communication as an integrative component of tourism education]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka*. – Bulletin of the Luhansk National University named after T. Shevchenko. 2012. No. 4(239). Ch. II. P. 35–40. [in Ukrainian].
15. Symonovych N. (2021). Vyznachalni osoblyvosti profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv hotelno-restoranoi spravy. [Determining features of professional training of future specialists in the hotel and restaurant business]. *Nova pedahohichna dumka*. – A new pedagogical thought. Volume 106 No. 2. P. 39–42. [in Ukrainian].
16. Tyron O. M. (2022). Rol mizhkulturnoho osobystisnoho spilkuvannia v biznesi hostynnosti v kryzovyi period. [The role of intercultural personal communication in the hospitality business in a crisis period.]. *International scientific journal «Grail of Science»*. № 16 (June). S. 460–464. [in Ukrainian].
17. Ball G. & Medintsev. (2011). Personality as an individual mode of culture and as an integrative quality of personality. *Horizons of education*, 3.. R. 7–14.
18. Ilnytskyi V., Korsak R., Hodia I. (2018). Ukrainian-czech economic links: diplomacy, trade, and tourism (the beginning of the XXI century). *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 4. № 4. Pp. 181–187.
19. Ilnytskyi V., Korsak R., Sichka I. (2019). Interregional European Integration, Trade And Tourism Cooperation Of The Countries Of Eastern And Central Europe (On The Example Of Ukraine And The Czech Republic). *European journal of transformation studies*. Vol. 7. № 1. R. 67–89.
20. Hilton Worldwide. URL: <https://www.hilton.com/en/> (дата звернення 17.11.2024).
21. Hofstede, G. (2001). *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations across Nations*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications. 596 p.
22. Hofstede G., McCrae R. (2004). Culture and personality revisited: Linking traits and dimensions of culture. *Cross-Cultural Research*. P. 52–88.
23. Marriott International. URL: https://wikipedia.org/wiki/Marriott_International (дата звернення 16.11.2024).
24. Nakano Y., Lloyd S. (2008). Hospitality — Omotenashi. *Economy, Culture & History Japan Spotlight Bimonthly*. Jul/Aug, Vol. 27 Issue 4, p. 32–35.
25. Oberg, K. (1960). Cultural Shock: Adjustment to New Cultural Environments. *Practical Anthropology*, 7(4), P. 177–182.
26. Povidaychik O., Popyk M. (2021). Some scientific approaches to professional training of future specialists of hotel and restaurant business. *Modern science and practice. Abstracts of VII International Scientific and Practical Conference*. Boston, USA. March 26 – 27. P. 51–53.

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ

Ростислав БУРДЯК ОБРАЗ КОЗАЦЬКОГО ПОВСТАННЯ 1635 Р. У ПОЛЬСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.....	4
Владислав ЄГОРОВ СТАНОВЕ ШЛЯХЕТСЬКЕ СУДОЧИНСТВО ТА ЗЛОЧИНИ В УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В СКЛАДІ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ НАПРИКІНЦІ ХVІ – ПОЧАТКУ ХVІІ СТ.....	12
Марко КАНТОР ОБРАЗ КОЗАЦЬКИХ ПОВСТАНЬ КІНЦЯ ХVІ СТ. У НАУКОВІЙ ТВОРЧОСТІ ВЛАДИСЛАВА ТОМКЄВИЧА.....	21

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Анастасія АДАМ'ЯН, Галина ЗУБ ТЕХНІЧНА СПЕЦИФІКА ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ КОНЦЕРТМЕЙСТЕРА В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ.....	29
Людмила АНДРОЩУК ДОСВІД СТВОРЕННЯ ПЛАСТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ ВИСТАВИ «МЕТАМОРФОЗИ» НА ОСНОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ АРХЕТИПУ БОГИНИ-МАТЕРІ.....	34
Надія БАРАНОВСЬКА ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ У КОНТЕКСТІ МУЗЕЙНОЇ ЕКСПОЗИЦІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	41
Оксана БЄЛЯВСЬКА, Володимир ЯРОВИЙ АРХІТЕКТУРНИЙ ДИЗАЙН ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВ'ЯЗАННЯ УРБАНІСТИЧНИХ ПРОБЛЕМ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ.....	48
Василь БОРОДАЙ, Вікторія ПИЛИПЧУК МОНУМЕНТАЛЬНА СКУЛЬПТУРА МІСТА КИЄВА: ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ, РІЗНОВИД, ХУДОЖНІ Й СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ.....	59
Вікторія БУГАЙОВА, Ольга ЛАЧКО, Ігор СІКАЛОВ ІНСТРУМЕНТИ НОВІТНЬОЇ РЕЖИСУРИ МАСОВОГО ВИДОВИЩА (НА МАТЕРІАЛІ ЦЕРЕМОНІЙ ВІДКРИТТЯ ТА ЗАКРИТТЯ ОЛІМПІЙСЬКИХ ІГОР, ПАРИЖ-2024).....	66
Цзянін ВАН ЯН СУ ЯК УНІВЕРСАЛЬНА ТВОРЧА ОСОБИСТІСТЬ В МУЗИЧНОМУ МИСТЕЦТВІ ПРОВІНЦІЇ ХЕБЕЙ.....	74
Олена ВОЛИНСЬКА ХУДОЖНЬО-ПРОЄКТНА СПАДЩИНА МИХАЙЛА БІЛАСА.....	78
Ольга ДЕНИСЮК, Таміла ПЕДАН ТВОРЧІСТЬ МАЙСТРІВ ПЕТРИКІВСЬКОГО РОЗПИСУ ЯК РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ.....	84
Ольга ДЕНИСЮК, Олександр РИЖОВА ІСТОРІОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ВИШИВКИ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ ТА В УКРАЇНІ.....	95
Наталія ДІГТЯР, Тетяна САЄНКО ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА ХУДОЖНИКА ОЛЕКСАНДРА ТАРАСЕНКА.....	106
Світлана ДОЛЕСКО, В'ячеслав БОЙКО УКРАЇНСЬКИЙ АРТРИНОК В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ЛЬВІВСЬКИЙ ДІМ МИСТЕЦТВ.....	112
Світлана ДОЛЕСКО, Ольга КОПЄВСЬКА АТРИБУЦІЯ АКВАРЕЛЕЙ МСТИСЛАВА ФАРМАКОВСЬКОГО ЗІ ЗБІРКИ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ МИСТЕЦТВ ІМЕНІ БОГДАНА ТА ВАРВАРИ ХАНЕНКІВ.....	119

Євген ДУДНИК ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ НАВИЧОК ГРИ НА ІНСТРУМЕНТІ.....	125
Ван ЖУНЬЧЖІ ОСОБЛИВОСТІ КИТАЙСЬКОЇ ЕСТЕТИКИ В ДИЗАЙНІ СУЧАСНОЇ УПАКОВКИ ЧАЮ.....	130
Костянтин КРЕПАК ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ НА СУЧАСНОМУ ВОЄННОМУ ФРОНТІ.....	137
Цзепен ЛІ СТВОРЕННЯ І РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ОБ'ЄКТІВ ПРОСТОРОВОЇ ПЛАСТИКИ В СУЧАСНИХ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЯХ.....	141
Вадим МИХАЛЬЧУК КОНСОЛІДАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ТА ЗАРУБІЖНИХ ХУДОЖНИКІВ У ПРОЄКТІ «З УКРАЇНИ: СМІЛИВІ МРІЯТИ» ПІД ЧАС 60-Ї ВЕНЕЦІЙСЬКОЇ БІЕНАЛЕ.....	146
Андрій МОЛОЖАНОВ МЕТОДОЛОГІЇ ТА ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ АРХІТЕКТОРІВ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ.....	152

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Aygun ABDULLAYEVA MORPHOLOGICAL AND SYNTACTIC FEATURES OF THE EXTENSION OF A SIMPLE SENTENCE WITH AN ATTRIBUTIVE IN GERMAN.....	159
Наталія ГОРБАЧ ПРОБЛЕМА ДЕСТИГМАТИЗАЦІЇ ХВОРОГО В ПОВІСТІ О. САЙКО «ПТАХИ ЗАВЖДИ ПОВЕРТАЮТЬСЯ».....	167
Elina GRODSKA, Ludmila SHARA, Maryna TOMENKO INTRODUCTION OF CORPUS RESEARCH RESULTS INTO THE PROCESS OF TEACHING SPECIALIZED ENGLISH.....	173
Андрій ГУРДУЗ «ВСІ ДУШІ» ДЕБОРИ ГАРКНЕСС У КОНТЕКСТІ ФЕНТЕЗІЙНОГО РОМАНУ ПЕРШИХ ДЕСЯТИЛІТЬ ХХІ СТ.....	180
Світлана ДЕРБА ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ СЛОВОТВОРУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИМИ СТУДЕНТАМИ.....	187
Орислава ІВАШКІВ-ВАЩУК, Надія БАРДИН НАРАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ВІДОБРАЖЕННЯ ОБРАЗУ ПОЛІФЕМА В АНТИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	191
Тамара КИРПИТА, Тетяна ДАВИДОВА, Світлана ЛЕВИЦЬКА ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ФРАЗОВИХ ДІСЛІВ У КІНОСЦЕНАРІЇ ДО МІНІ-СЕРІАЛУ «ПІВНІЧ І ПІВДЕНЬ».....	199
Марія ЛЕВІЩЕНКО ТИПОЛОГІЯ КОНЦЕПТІВ ВІКТОРІАНСЬКОГО ДИСКУРСУ (ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ ПІДХІД).....	206

ПЕДАГОГІКА

Вікторія БАЛАКІРСВА ФОРМУВАННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	210
Світлана БОРИСОВА, Наталія ДЕРЕВ'ЯНКО, Гліб БОРИСОВ ПОРІВНЯННЯ ХМАРНИХ І СТАЦІОНАРНИХ ВЕРСІЙ STABLE DIFFUSION AI ЯК ІНСТРУМЕНТА ГРАФІЧНОГО ДИЗАЙНЕРА.....	216
Кирило БОРІН РОЛЬ СІМ'Ї І ШКОЛИ У ФОРМУВАННІ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВ В НІМЕЧЧИНІ.....	225

Юрій БРИНДІКОВ, Олеся МІСІНЬКЕВИЧ МОВА ЯК ПЕРШООСНОВА УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ: ВИКЛИКИ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ.....	230
Анна БРУТМАН, Тетяна НАУМЧУК ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЕФЕКТИВНОЇ БІЗНЕС-КОМУНІКАЦІЇ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	235
Роман ВАЙНОЛА ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УНІВЕРСИТЕТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	241
Оксана ВЕРЕТКО ОЗНАЙОМЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ З УКРАЇНСЬКИМ НАРОДНИМ МИСТЕЦТВОМ ЗАСОБАМИ МАЙСТЕР-КЛАСУ З ПИСАНКАРСТВА.....	248
Віктор ВИХОР, Тетяна ЛАНОВА ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	254
Kyrylo HARASHCHUK PRACTICAL APPLICATION OF SECOND LANGUAGE ACQUISITION THEORY IN TEACHING ENGLISH TO YOUNG LEARNERS: STRATEGIC APPROACHES AND RECOMMENDATIONS.....	260
Марія ГОРОВА ГЕНЕЗА ПОНЯТТЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ В ЗАРУБІЖНОМУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	268
Аліна ДРОКІНА ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ STEM-ОСВІТИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ В УМОВАХ КВАЗІПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	274
Жанна БАБ'ЯК, Олена ДУДАР, Наталія ЩУР ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ (ESP) У ВИЩІЙ ШКОЛІ: ПРОЄКТНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ.....	279
Тетяна ЗАПОРОЖЧЕНКО, Альона ГОРБИК ОСОБЛИВОСТІ КООПЕРАТИВНОГО НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	287
Oksana IVANYTSKA PECULIARITIES OF THE TUTORING AND MENTORING REALIZATION AT HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF ITALY.....	293
Людмила КОЗАК, Світлана ФЕДОРОВА ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ПРОЄКТІВ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНО-ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	298
Тетяна КОЙЧЕВА, Шао ЦЗЯНЬМЕЙ СТАН ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	306
Роман КОРСАК ПЕДАГОГІЧНІ ТА КУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ПЕРСОНАЛУ У МІЖНАРОДНІЙ ГОТЕЛЬНІЙ ІНДУСТРІЇ.....	312

CONTENTS

HISTORY

Rostyslav BURDYAK

IMAGE OF THE COSSACK INSURRECTION OF 1635 IN POLISH HISTORIOGRAPHY OF THE END OF THE 19TH – FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY..... 4

Vladyslav EGOROV

NOBLY STATE JUSTICE AND CRIMES IN THE UKRAINIAN LANDS AS PART OF COMMON THINGS AT THE END OF THE XVIITH – BEGINNING OF THE XVII CENTURY.....13

Marko KANTOR

THE IMAGE OF THE COSSACK REBELLION INSURRECTION OF THE END OF THE 16TH CENTURY IN THE SCIENTIFIC CREATIVITY OF WLADISLAW TOMKIEWICZ.....21

ART STUDIES

Anastasiia ADAMIAN, Galina ZUB

TECHNICAL SPECIFICATIONS OF CONCERTMASTER WORK IN THE ACCORDING TO CONDITIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION.....29

Ludmyla ANDROSHCHUK

THE EXPERIENCE OF CREATING A PLASTIC TRANSFORMATIONAL PLAY “METAMORPHOSIS” BASED ON THE STUDY OF THE ARCHETYPE OF THE MOTHER GODDESS.....34

Nadiia BARANOVSKA

ART IMAGE IN THE CONTEXT OF MUSEUM EXHIBITION COMMUNICATION.....41

Oksana BIELIAVSKA, Volodymyr YAROVYI

ARCHITECTURAL DESIGN AS A TOOL FOR SOLVING URBAN PROBLEMS IN THE CONTEXT OF POST-WAR RECOVERY IN UKRAINE.....49

Vasyl BORODAY, Viktoriia PYLYPCHUK

MONUMENTAL SCULPTURE OF THE CITY OF KYIV: FUNCTIONALITY, TYPES, ARTISTIC AND STYLISTIC FEATURES.....59

Victoria BUGAYOVA, Olga LACHKO, Ihor SIKALOV

TOOLS OF THE NEWEST DIRECTING OF MASS ENTERTAINMENT (BASED ON THE MATERIAL OF THE OPENING AND CLOSING CEREMONIES OF THE OLYMPIC GAMES, PARIS-2024).....67

Jianing WANG

YANG SU AS A UNIVERSAL CREATIVE PERSONALITY IN THE MUSICAL ART OF HEBEI PROVINCE.....74

Olena VOLYNSKA

ARTISTIC DESIGN HERITAGE OF MYKHAIL BILAS.....78

Olga DENISYUK, Tamila PEDAN

CREATIVITY OF MASTERS OF PETRYKIVKA PAINTING AS REPRESENTATION OF UKRAINIAN CULTURAL AND ARTISTIC IDENTITIES: HISTORIOGRAPHIC ASPECT.....85

Olha DENYSIUK, Oleksandra RYZHOVA

HISTORIOGRAPHY OF THE STUDY OF THE HISTORY OF EMBROIDERY IN GREAT BRITAIN AND UKRAINE.....95

Nataliia DIHTIAR, Tetiana SAIENKO

PEDAGOGICAL HERITAGE OF THE ARTIST OLEKSANDRA TARASENKA.....106

Svitlana DOLESKO, Viacheslav BOIKO

UKRAINIAN ART MARKET IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: LVIV HOUSE OF ARTS.....113

Svitlana DOLESKO, Olha KOPIIEVSKA

ATTRIBUTION OF WATERCOLORS BY MSTYSLAV FARMAKOVSKYI FROM THE COLLECTION OF THE BOHDAN AND VARVARA KHANENKO NATIONAL MUSEUM OF ARTS.....119

Yevhen DUDNYK APPROACHES TO DETERMINING INSTRUMENT PLAYING SKILLS.....	125
Wang RUNZHI FEATURES OF CHINESE AESTHETICS IN MODERN TEA PACKAGING DESIGN.....	130
Kostiantyn KREPAK ACTIVITIES OF UKRAINIAN COMPOSERS ON THE MODERN MILITARY FRONT.....	137
Zepeng LI CREATION AND REPRESENTATION OF SPATIAL PLASTIC OBJECTS IN MODERN DIGITAL TECHNOLOGIES.....	141
Vadim MYKHALCHUK CONSOLIDATION OF UKRAINIAN AND FOREIGN ARTISTS IN THE PROJECT “FROM UKRAINE: BRAVE TO DREAM” DURING THE 60TH VENICE BIENNALE.....	146
Andrii MOLOZHANOV METHODOLOGIES AND APPROACHES TO THE DEVELOPMENT OF INFORMATION COMPETENCE OF ARCHITECTS DURING HOSTILITIES.....	152

LINGUISTICS. LITERATURE STUDIES

Aygun ABDULLAYEVA MORPHOLOGICAL AND SYNTACTIC FEATURES OF THE EXTENSION OF A SIMPLE SENTENCE WITH AN ATTRIBUTIVE IN GERMAN.....	159
Natalia HORBACH THE PROBLEM OF DESTIGMATIZATION OF THE PATIENT IN THE NOVEL “THE BIRDS ALWAYS COME BACK” BY O. SAYKO	167
Elina GRODSKA, Ludmila SHAPA, Maryna TOMENKO INTRODUCTION OF CORPUS RESEARCH RESULTS INTO THE PROCESS OF TEACHING SPECIALIZED ENGLISH.....	173
Andrii GURDUZ “ALL SOULS” BY DEBORAH HARKNESS IN THE FANTASY NOVEL CONTEXT OF THE FIRST DECADES OF THE XXI CENTURY.....	180
Svitlana DERBA LINGUODIDACTIC FEATURES OF LEARNING UKRAINIAN WORD FORMATION BY FOREIGN STUDENTS.....	187
Oryslava IVASHKIV-VASHCHUK, Nadiia BARDYN NARRATIVE STRATEGIES OF REPRESENTING THE IMAGE OF THE POLYPHEMUS IN ANCIENT LITERATURE.....	192
Tamara KYRPYTA, Tetiana DAVYDOVA, Svitlana LEVYTSKA PECULIARITIES OF TRANSLATION OF PHRASAL VERBS IN THE SCREENPLAY FOR THE MINI-SERIES “NORTH AND SOUTH”.....	200
Mariia LEVISHCHENKO TYPOLOGY OF VICTORIAN DISCOURSE CONCEPTS (LINGUISTIC AND COGNITIVE APPROACHES).....	206

PEDAGOGY

Viktorija BALAKIREVA FORMATION OF MEDIA LITERACY IN FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN THE SOCIO-CULTURAL ENVIRONMENT.....	210
Svitlana BORYSOVA, Nataliya DEREVYANKO, Hlib BORYSOV COMPARISON OF CLOUD AND STATIONARY VERSIONS OF STABLE DIFFUSION AI AS A GRAPHIC DESIGNER TOOL.....	217
Kyrylo BORIN THE ROLE OF SCHOOL AND FAMILY IN ECOLOGICAL EDUCATION OF THE PERSONALITY IN GERMANY.....	225

Yuriy BRYNDIKOV, Olesya MISINKEVICH LANGUAGE AS THE BASIS OF THE UKRAINIAN NATION: CHALLENGES AND TRANSFORMATIONS IN THE MODERN WORLD.....	231
Anna BRUTMAN, Tetiana NAUMCHUK FORMATION OF EFFECTIVE BUSINESS COMMUNICATION SKILLS IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES.....	235
Roman VAINOLA INTERACTIVE METHODS AS A MEANS OF DEVELOPING FAMILY VALUES IN STUDENTS IN A UNIVERSITY ENVIRONMENT.....	241
Oksana VERETKO INTRODUCING SCHOOLCHILDREN TO UKRAINIAN FOLK ART THROUGH A MASTER CLASS ON TRADITIONAL EGG DECORATING (PYSANKA).....	248
Viktor VYKHOR, Tetiana LANOVA VOCATIONALLY ORIENTED TEACHING OF UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE FOR HIGHER EDUCATION STUDENTS OF NON-PHILOLOGICAL SPECIALTIES.....	254
Kyrylo HARASHCHUK PRACTICAL APPLICATION OF SECOND LANGUAGE ACQUISITION THEORY IN TEACHING ENGLISH TO YOUNG LEARNERS: STRATEGIC APPROACHES AND RECOMMENDATIONS.....	260
Mariia HOROVA GENESIS OF THE CONCEPT OF ECOLOGICAL CITIZENSHIP IN FOREIGN SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL DISCOURSE.....	268
Alina DROKINA PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS FOR THE IMPLEMENTATION OF STEM EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL IN THE CONDITIONS OF QUASI-PROFESSIONAL ACTIVITY.....	274
Zhanna BABIAK, Olena DUDAR, Nataliia SHCHUR INNOVATIVE METHODS OF TEACHING THE ENGLISH FOR SPECIAL PURPOSES (ESP) IN A HIGHER SCHOOL: PROJECT MANAGEMENT.....	280
Tatiana ZAPOROZHCHENKO, Alyona HORBYK PECULIARITIES OF COOPERATIVE LEARNING OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN.....	287
Oksana IVANYTSKA PECULIARITIES OF THE TUTORING AND MENTORING REALIZATION AT HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF ITALY.....	293
Liudmyla KOZAK, Svitlana FEDOROVA USE OF THE PROJECT METHOD IN FORMING THE SOCIAL AND FINANCIAL LITERACY OF CHILDREN OF OLDER PRESCHOOL AGE.....	298
Tetyana KOYCHEVA, Shao JIANMEI THE CURRENT STATE OF PREPARING FUTURE ART TEACHERS FOR ORGANIZING EXTRACURRICULAR ACTIVITIES.....	307
Roman KORSACK PEDAGOGICAL AND CULTURAL ASPECTS OF STAFF TRAINING IN THE INTERNATIONAL HOTEL INDUSTRY.....	312

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ГУМАНІТАРНИХ НАУК**

**HUMANITIES SCIENCE
CURRENT ISSUES**

**ВИПУСК 8. ТОМ 1
ISSUE 80. VOLUME 1**

Редактори-упорядники

Микола Пантюк

Андрій Душний

Василь Ільницький

Іван Зимомря

Здано до набору 21.10.2024 р. Підписано до друку 01.11.2024.

Гарнітура Times New Roman. Формат 64×84/8.

Друк офсетний. Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 37,89. Зам. № 1124/796. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.